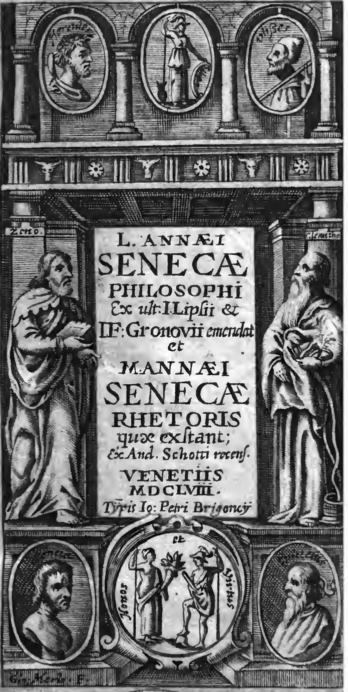
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
25 C
13

14-9. a 10.

Ex Bibliotheca
J. Matthiae

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZ.

ILLVSTRISSIMO,

Atque Excellentiſſimo D. D.

D. ANTONIO

SEBASTIANO A Toleto

Marchioni Manzeræ, Domino Quinque Villarum, Equiti Ordinis Alcantarenſis, eiuſq; Theſaurario Generali, Adminiſtratori Perpetuo Encomiendæ de Porto llano in Ordine Calatrauæ, à Conſilijs Maieſtatis Catholicæ, Legatoq; Ordinario apud Sereniſſimam Venetorum Rempublicam.

Ioannes Petrus Brigoncius F. P.

QVæ Te Potentiſſimi Hiſpaniarum Regis apud Sereniſſimam hanc Venetorum Rempublicam Ordinarij Legati Maieſtas Dignitatum Principum, atq; ingentium meritorum Lux circumquaque irradiat iubaris plenum, Illuſtriſſime atque Excellentiſſime Orator meos illa in tui obſequium publicè labores illuſtrat; nec

diutiùs patitur vmbris tegi; aut ſepeliri otioſam demiſſiſſimi vim famulatus, qua Te, vndeque huc acceſſiſti, Auguſtiſſimam Regiam iampridem veneror, atque impenſiùs adoro. Mea, vt vides, prodeunt Typographia moralia Senecæ Philoſophi Opera, quæ hoc me tibi titulo ſiſtunt venerabundum, quod ſeueriſſimam eiuſdem virtutum imitationem morali prorſus animo amplecteris. Quidni enim caſtigatiſſimas Hiſpani calami ſcriptiones Hiſpano Heroi intimis votis ſacrarem? Quidni Orbis, nedum antiquorum Cæſarum Præceptoris Oracula ad te vnum venirent, Supremarum Orbis Aularum Oraculum, Regiſque vetuſto nulli imparis Cæſari peritiſſimum iuxta, ac feliciſſimum Conſiliarium? Quidni Generali Alcantarenſis Ordinis Theſaurario moralium hunc dogmatum theſaurum, animiſq; ditandis gemmatiſſimam ſupellectilem, cui à Nomine Tuo tantum pretij, opportunus deferrem? Ita plane, Generoſiſſime Princeps, eruditiſſimis optat manibus tuis teri, Religioſiſque fortunari oculis opus intimæ plenum ſapientiæ, ac pietatis. Quod vbi benigniſſimo, vt ſoles, animo exceperis, primus hic Typographicæ induſtriæ meæ feliciſſimè ceciderit labor, Tibi, Hiſpaneque Coronæ obſequentiſſimi animi authoramentum ſpes, ac Fortunæ ſublimiùs non aſſurrexerint. Vale, publicæque diu viue felicitati.

VITA
L. ANNÆI
SENECÆ.

NAtus eſt Cordubæ (ea vetus, florenſq; in Hiſpania Bætica colonia eſt) è gente Annæa, cui ominis cauſa ab annio videtur nomen factum, reſponderq; cognomen Senecæ, item ominis boni; eſt enim à Senex Senecis. Patrem habuit Marcum Annæum Senecam, quem Declamatoris nomine à filio ferè diſtinguunt. Matrem Eluiam, item Hiſpanam, aut Hiſpanienſem, magni animi atque ingenij fœminam. Pater Auguſti temporibus Romam migrauit, cum coniuge, & liberis, cumque ipſo hoc Seneca noſtro adhuc tenello. Ibi in-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

optimis artibus optimum ingenium adoleuit. Eloquentiam à patre, vt videtur, didicit. Ipſe vero non contentus domeſtica hac facultate, Philoſophiæ ſimul animum adiecit, & inſignes ac ſeries eius æui Philoſophos aſsiduus audiuit: nominatim Attalum Stoicum, Sotionem eiuſdem ſectæ, itemque Papyrium Fabianum. Sed & Demetrium Cynicum admiratus eſt & coluit. A Philoſophis ad Rempublicam tractandam acceſsit, ac quæſturam primo geſsit, præturam ſtatim ab exilio, Agrippina faciente: nam ſub Claudio, primo imperij eius anno, cum Iulia Germanici accuſata adulterij eſset, & ipſa extorris eſt acta, & quaſi inter adulteros Seneca in Corſicam relegatus. Conſulatu etiam functum putat Lipſius, ſed extra ordinem. At perpetuus ille eius honos, Principis Doctorem moderatoremque fuiſse, optimi ſane, quamdiu huius conſilijs monitiſque ſe dedit. Opum & ante aulam largus fuit. Nam pater eas reliquerat. At in aula ipſa ingentes opes acquiſiuit, ac pæne regias, ſiue potius venientes vltro admiſit: pleraſque enim ex Principis munificentia habuit. Atque hæc partim naturæ, partim melioris ingenij culturæ, partim denique fortunæ bona fuerunt. Nunc quid de moribus, & virtutibus

eius

eius dicam, quarum tanta in eo vis apparuit, vt nec magiſtratus ſplendor in tumorem dederit, nec aula ad familiare & cognatum pæne vitium, adulationem, flexerit, nec opes ad luxum prouocarint. Quam nihili & prope contemptim has res haberet, ſatis oſtendit, cum apud Neronem calumnijs varie vellicatus, animoſa oratione principem acceſſit, commeatum petens, & opes ſuas refundens, referente Tacito. In victu mira frugalitas: ipſe morum vitæque ſuæ cenſor & exactor rigidiſſimus. Ob has eminentes virtutes etiam illo æuo ingens de eo opinio; & vel imperio deſtinabatur. Sicut autem puram eius mentem non erexerunt proſperioris fortunæ blandimenta, ſic nec deiecerunt aduerſæ terriculamenta. Vixit in exilio annos circiter octo fortiter, imo vt ipſe ait, feliciter vixit, optimis ſtudijs meditationibuſque intentus. Mortem quantopere non extimuerit, hinc diſcere licet. Cum Præfectus Neronis neceſſitatem vltimam denuntiaret, nulla pauoris ſigna edidit, nihil triſte in verbis eius aut vultu deprehenſum. Flentes amicos modo ſermone, modo intentior, in modum coërcentis, ad firmitudinem reuocauit. Et nouiſſimo quoque momento, ſuppeditante eloquentia, aduocatis ſcriptoribus, præ-

clare multa diſſeruit, quæ in vulgus edita ſunt. En dignam Philoſopho, & quidem Stoico, mortem. In ipſis ſapientiæ præceptis vocem ſimul & ſpiritum extremum reddidit.

FRAG-

FRAGMENTA EX LIBRIS SENECÆ

Qui interciderunt.

Quinctil. cap. III. *lib.* VIII.

NOſtri autem in iungendo, aut deriuando paulum aliquid auſi, vix in hoc ſatis reci-piuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus eſſe tractatum, an *gradus eliminat*, apud Attium in tragœdia, dici oportuiſſet.

Cap. v. *eiuſdem libri*.

Facit quaſdam ſententias ſola geminatio, qualis eſt Senecæ in eo ſcripto, quod Nero ad Senatum miſit occiſa matre, cum ſe periclitatum videri vellet: Saluum me eſſe adhuc nec credo, nec gaudeo.

Cap. I I. *lib.* 9.

Noui verò, & præcipuè declamatores, audacius, nec mehercules ſine motu quodam imaginantur, vt Seneca in controuerſia, cuius ſumma eſt, quòd pater filium, & nouercam, inducente altero filio, in adulterio deprehenſos occidit. Duc, ſequor: accipe hanc ſenilem manum, & quocumque vis imprime. Et paullo poſt: Aſpice, inquit, quod diu non credidiſti. Ego vero non video, nox oboritur, & craſſa caligo. Habet hęc figura ma-

BIBLIOTECA ... VITTORIO EMANUELE

niſeſtius aliquid. Non enim narrari res, ſed agi videtur.

Ibidem.

Nam in totum iurare, niſi vbi neceſſe eſt, graui viro parum conuenit. Et eſt à Seneca dictum eleganter, Non patronorum hoc eſſe, ſed teſtium.

Plinius Nat. Hiſt. lib. VI. *c.* XVII.

Seneca etiam apud nos tentata Indiæ commentatione, lx. amnes eius prodidit, gentes duodeuiginti centumq́; . Par labor ſit montes enumerare.

Cap. 53. *lib.* 9.

Æui piſcium memorandum nuper exemplum accepimus. Pauſilypum villa eſt Campaniæ, haud procul Neapoli: in ea in Cæſaris piſcinis à Pollione Vedio coniectum piſcem, ſexageſimum poſt annum expiraſſe ſcribit Annæus Seneca, duobus alijs æqualibus eius ex eodem genere etiam tunc viuentibus.

Suetonius Tiberij, c. 73.

Seneca eum (Tiberium) ſcribit, intellecta defectione, exemptum annulum, quaſi alicui traditurum, parumper tenuiſſe: dein rurſus aptaſſe digito, &c.

A. Gellius cap. 2. *l.* 12. *Noct. Atticarum.*

Seneca in lib. XXII. Epiſtolarum moralium quas ad Lucilium compoſuit, deridiculos verſus

ſus

ſus Q. Ennium de Cethego antiquo viro feciſſe hos dicit:

. . . . Dictus ollis popularibus olim,
Qui tum viuebant homines, atque æuum agitabant,
Flos delibatus populi & ſuada medulla.

Ac deinde ſcribit de iiſdem verſibus verba hæc: Admiror eloquentiſſimos viros, & deditos Ennio, pro optimis ridicula laudaſſe. Cicero certè inter bonos eius verſus & hos refert. Atq; id etiam de Cicerone dicit, Non miror, inquit, fuiſſe qui hos verſus ſcriberet, cùm fuerit qui laudaret: niſi forte Cicero ſummus orator agebat cauſſam ſuam, & volebat hos verſus videri bonos. Paulo poſt. Apud ipſum quoque, inquit Seneca, Ciceronem inuenies etiam in proſa oratione quædam, ex quibus intelligas illum non perdidiſſe operam, quod Ennium legit. Ponit deinde quæ apud Ciceronem reprehendat, quaſi Enniana, quod ita ſcripſerit in libris de Republ. Vt, Menelao Laconi fuit ſuauiloquens iucunditas: & quod alio in loco dixerit, Breuiloquentiam in dicendo colat. Deinde, Non fuit, inquit Seneca, Ciceronis hoc vitium, ſed temporis: neceſſe erat hæc dici, cùm illa legerentur. Deinde adſcribit, Ciceronem hæc ipſa interpoſuiſſe ad fugiendam infamiam nimis laſciuæ orationis, & nitidæ. De Virgilio quoque eodem in loco verba hæc ponit: Virgilius quoque noſter non ex alia cauſſa duros quoſdam verſus, & enormes, & aliquid ſupra menſuram trahentes interpoſuit, quàm vt Ennianus populus agnoſceret in nouo carmine antiquitatis aliquid. Addit non multo poſt ex Seneca: Quidā ſunt tam magni ſenſus Q. Ennij, vt licet ſcripti ſint inter hircoſos, poſſint tamen

inter vnguentatos placere. Et cùm reprehendiſſet verſus, quos ſupra de Cethego poſuimus, Qui huiuſmodi, inquit, verſus amant, liceat ſibi eoſdem admirari, & Soterici lectos. Audias tamen commemorari ac referri pauca quędam quæ ipſe idem Seneca bene dixerit: quale eſt illud quod in hominem auarum & auidum & pecuniæ ſitientem dixit, Quid enim refert quantum habeas? multo illud plus eſt quod non habes.

Tertullianus de anima, cap.42.

Multo coactius Seneca: Poſt mortem, ait, omnia finiuntur, etiam ipſa.

Lactantius diuin. inſt. lib.1. cap.4.

Annæus quoque Seneca, qui ex Romanis vel acerrimus Stoicus fuit, quam ſæpe ſummum Deum merita laude proſequitur? Nam cùm de immatura morte diſſereret, Non intelligis, inquit, auctoritatem, ac maieſtatem iudicis tui? Rector is orbis terrarum, cæliq; & deorum omnium Deus: à quo iſta numina, quæ ſingula adoramus & colimus, ſuſpenſa ſunt. Item in Exhortationibus: Hic, cum prima fundamenta molis pulcherrimæ iaceret, & hoc ordiretur, quo neque maius quidquam nouit natura, nec melius, vt omnia ſub ducibus ſuis irent, quamvis ipſe per totum ſe corpus intenderat, tamen miniſtros regni ſui deos genuit. Et quam multa alia de Deo noſtris ſimilia locutus eſt? quæ nunc differo, quod alijs locis opportuniora ſunt.

Cap. VII.

Et eſt illud verum quod dixiſſe in Exhortationibus Senecam ſupra retuli, Genuiſſe regni ſui miniſtros Deum.

Eodem cap. VII.

Quod Seneca vir acutus in Exhortationibus ſuis vidit. Nos, inquit, aliunde pendemus. Itaque ad aliquem reſpicimus, cui, quod eſt optimum in nobis, debeamus. Alius nos edidit, alius inſtruxit: Deus ipſe ſe fecit.

Eiuſdem lib. cap. XVI.

Non illepidè Seneca, in libris moralis philoſophiæ. Quid ergo eſt, inquit, quare apud poëtas ſalaciſsimus Iupiter deſierit liberos tollere? vtrum ſexagenarius factus eſt, & illi lex Papia fibulam impoſuit? an impetrauit ius trium liberorum? an tandem illi venit in mentem, Ab alio exſpectes, alteri quod feceris? & timet, ne quis ſibi faciat, quod ipſe Saturno?

Lib. II. *cap.* II.

Rectè igitur Seneca in libris Moralibus: Simulacra, inquit, Deorum venerantur, illis ſupplicant genu poſito: illa adorant: illis per totum aſsident diem, aut adſtant: illis ſtipem iaciunt, victimas cædunt: & cum hæc tantopere ſuſpiciant, fabros, qui illa fecere, contemnunt.

Eiuſdem lib. cap. IV.

Merito igitur etiam ſenum ſtultitiam Seneca deridet. Non, inquit, bis pueri ſumus, (vt vulgo dicitur)

dicitur) ſed ſemper. Verum hoc intereſt, quod maiora nos ludimus.

Cap. IX.

Melius igitur Seneca, omnium Stoicorum acutiſſimus, qui vidit nil aliud eſſe Naturam, quam Deum. Ergo, inquit, Deum non laudabimus, cui naturalis eſt virtus? Nec enim illam didicit ex vllo. Immo laudabimus: quamvis enim naturalis illi ſit, ſibi illam dedit, quoniam Deus ipſe natura eſt.

Lib. 3. *cap.* 15.

Eodem ductus errore Seneca, (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?) Philoſophia, inquit, nihil aliud eſt, quam recta viuendi ratio: vel, honeſtè viuendi ſcientia: vel, ars rectè vitæ agendæ. Non errabimus, ſi dixerimus, philoſophiam eſſe legem bene honeſteq; viuendi. Et qui dixerit illam, regulam vitæ, ſuum illi nomen reddiderit.

Ibidem.

Idem Seneca in Exhortationibus: Plerique, inquit, Philoſophorum tales ſunt, vt ſint diſerti in conuicium ſuum: quos ſi audias in auaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, profeſſionis indicium putes: adeo redundant in ipſos maledicta in publicum miſſa: quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.

Ibidem.

Ibidem.

Faciet ſapiens, inquit idem Seneca, etiam quæ non probabit, vt etiam ad maiora tranſitum inueniat: nec relinquet bonos mores, ſed tempori aptabit: & quibus alij vtuntur in gloriam, aut voluptatem, vtetur agendæ rei cauſſa. Et paullo poſt: Omnia quæ luxurioſi faciunt, queq; imperiti, faciet & ſapiens, ſed non eodem modo, eodemq; propoſito.

Cap. 16. eiuſdem libri.

Et Seneca: Nondum ſunt, inquit, mille anni, ex quo initia ſapientiæ nota ſunt. Multis ergo ſæculis humanum genus ſine ratione vixit.

Cap. 23.

Fuiſſe Seneca inter Stoicos ait, qui deliberaret, vtrumne Soli quoque ſuos populos daret: ineptè ſcilicet, qui dubitauerit.

Cap. 25.

Platonem quidem redemiſſe Anniceris quidam traditur ſeſtertijs VIII. Itaque inſectatus eſt conuicijs redemptorem Seneca, quod paruo Platonem æſtimauerit.

Lib. 5. cap. 9.

Qui volent ſcire omnia, Senecæ libros in manus ſumant, qui morum, vitiorumq; publicorum & deſcriptor veriſſimus, & accuſator acerrimus fuit.

Eiuſ-

Eiuſdem lib. cap. 14.

Recte igitur Seneca, incongruentiam hominibus obiectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus: & ijdem eum, qui contemnit, mortem pro furioſo habent: quod eſt vtique ſummæ peruerſitatis.

*Lib.6. cap.*17.

Item Senecæ in libris Moralis philoſophiæ dicentis: Hic eſt ille homo honeſtus, non apice, purpurave, non lictorum inſignis miniſterio, ſed nulla re minor: qui cum mortem in vicino videt, non ſic perturbatur, tamquam rem nouam viderit: qui, ſiue toto corpore tormenta patienda ſunt, ſiue flamma ore recipienda eſt, ſiue extendendæ per patibulum manus, non quærit quid patiatur, ſed quam bene. Qui autem Deum colit, hæc patitur, nec timet.

*Cap.*14.*lib.*6.

Nec lucrari ſe quiſquam putet, ſi delicti conſcium non habebit: ſcit enim ille omnia in cuius conſpectu viuimus, nec ſi vniuerſos homines celare poſſumus: cui nihil abſconditum, nihil poteſt eſſe ſecretum. Exhortationes ſuas Seneca mirabili ſententia terminauit, Magnum inquit, neſcio quid, maiuſque quam cogitari poteſt, numen eſt: cui viuendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodeſt incluſam eſſe conſcientiam: patemus Deo. Quid verius dici poteſt ab eo qui Deum noſſet, quam dictum eſt ab homine veræ religionis ignaro?

Ibi-

Ibidem.

Idem in eiuſdem operis primo: Quid agis? inquit: quid machinaris? quid abſcondis? Cuſtos te tuus ſequitur. Alium tibi peregrinatio ſubduxit, alium mors, alium valetudo: hæret hic, quo carere numquam potes. Quid locum abditum legis, & arbitros remoues? Putas tibi contigiſſe, vt oculos omnium effugias? Demens, quid tibi prodeſt non habere conſcium, habenti conſcientiam?

Eiuſdem cap.25.

Quanto melius & verius Seneca? Vultiſne vos, inquit, Deum cogitare? magnum, & placidum, & maieſtate leni verendum: amicum, & ſemper in proximo: non immolationibus, & ſanguine multo colendum: quæ enim ex trucidatione immerentium voluptas eſt? ſed mente pura, bono honeſtoque propoſito. Non templa illi, congeſtis in altitudinem ſaxis, ſtruenda ſunt: in ſuo cuique conſecrandus eſt pectore.

Lib.7.cap.15.

Non inſcite Seneca Romanæ vrbis tempora diſtribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam ſub rege Romulo fuiſſe, à quo & genita, & quaſi educata ſit Roma: deinde pueritiam ſub ceteris regibus, à quibus & aucta ſit, & diſciplinis pluribus, inſtitutiſque formata: at vero Tarquinio regnante, cum iam quaſi adulta eſſe cœpiſſet, ſeruitium non tuliſſe, & reiecto ſuperbæ dominationis iugo, maluiſſe legib. obtempera-

re,

te, quam regibus: cumque eſſet adoleſcentia eius fine Punici belli terminata, tum deniquè confirmatis viribus cœpiſſe iuueneſcere. Sublata enim Carthagine, quæ tam diu æmula Imperij fuit, manus ſuas in totum orbem terra & marique porrexit: donec regibus cunctis, & nationibus imperio ſubiugatis, cum iam bellorum materia deficeret, viribus ſuis male vteretur, quibus ſe ipſa confecit. Hæc fuit prima eius ſenectus, cum bellis lacerata ciuilibus, atque inteſtino malo preſſa, rurſus ad regimen ſingularis imperij recidit, quaſi ad alteram infantiam reuoluta. Amiſſa enim libertate, quam Bruto duce & auctore defenderat, ita conſenuit tamquam ſuſtentare ſe ipſa non valeret, niſi adminiculo regentium niteretur.

B. Hieronymus aduerſus Iouinianum lib. 1.

Claudia virgo Veſtalis, cum in ſuſpicionem veniſſet ſtupri, & ſimulacrum matris Ideæ in vado Tiberis hæreret, ad comprobandam pudicitiam ſuam fertur cingulo duxiſſe nauem, quam multa millia hominum trahere nequiuerant. Melius tamen, inquit Lucani poëtæ patruus, cum illa eſſet actum, ſi hoc quod euenit, ornamentum potius exploratæ fuiſſet pudicitiæ, quam dubiæ patrocinium.

Eodem libro.

Scripſerunt Ariſtoteles, & Plutarchus, & noſter Seneca de matrimonio libros, ex quibus & ſuperiora nonnulla ſunt, & iſta quę ſubijcimus, Amor formę obliuio eſt, & inſaniæ proximus, fędum minimeq; conueniens animo ſoſpiti vitium:

tium: turbat conſilia, altos & generoſos ſpiritus frangit, à magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, dure imperioſos, ſeruiliter, blandos, omnibus inutiles, ipſi nouiſſime amori, facit. Nam cum fruendi cupiditate inſatiabili flagrat, plura tempora ſuſpicionibus, lacrymis, conqueſtionibus perdit, odium ſui facit, & ipſe nouiſſime ſibi odio eſt.

Paullo infra.

Refert præterea Seneca, cognouiſse ſe quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, faſcia vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præſentia eius carere poterat; potionemq; nullam, niſi alterius tactam labris, vir & vxor hauriebant: alia deinceps non minus inepta facientes, in quæ improuida vis ardentis affectus erumpebat.

In fine.

Nam quid, ait Seneca, de viris pauperibus dicam? quorum in nomen mariti, ad eludendas leges quæ contra cælibes ſunt, pars magna conducitur. Quomodo poteſt regere mores, & præcipere caſtitatem, & mariti auctoritatem tueri qui nupſit?

B. Auguſtinus de ciuitate Dei lib. 6. c. 10.

Libertas ſane quæ huic defuit, ne iſtã vrbanã theologiam, theatricæ ſimillimã, aperte ſicut illam reprehendere auderet, Annæo Senecæ, quẽ nonnullis indicijs inuenimus Apoſtolorũ noſtro-

re, quam regibus: cumque eſſet adoleſcentia eius fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus cœpiſſe iuueneſcere. Sublata enim Carthagine, quæ tam diu æmula Imperij fuit, manus ſuas in totum orbem terra marique porrexit: donec regibus cunctis,& nationibus imperio ſubiugatis, cum iam bellorum materia deficeret, viribus ſuis male vteretur, quibus ſe ipſa confecit. Hæc fuit prima eius ſenectus, cum bellis lacerata ciuilibus, atque inteſtino malo preſſa, rurſus ad regimen ſingularis imperij recidit, quaſi ad alteram infantiam reuoluta. Amiſſa enim libertate, quam Bruto duce & auctore defenderat, ita conſenuit tamquam ſuſtentare ſe ipſa non valeret, niſi adminiculo regentium niteretur.

B. Hieronymus aduerſus Iouinianum lib. 1.

Claudia virgo Veſtalis, cum in ſuſpicionem veniſſet ſtupri,& ſimulacrum matris Idææ in vado Tiberis hæreret, ad comprobandam pudicitiam ſuam fertur cingulo duxiſſe nauem, quam multa millia hominum trahere nequiuerant. Melius tamen, inquit Lucani poëtæ patruus, cum illa eſſet actum, ſi hoc quod euenit, ornamentum potius exploratæ fuiſſet pudicitiæ, quam dubiæ patrocinium.

Eodem libro.

Scripſerunt Ariſtoteles,& Plutarchus, & noſter Seneca de matrimonio libros, ex quibus & ſuperiora nonnulla ſunt,& iſta quę ſubijcimus, Amor formę obliuio eſt,& inſaniæ proximus, fędum minimeq; conueniens animo ſoſpiti vitium:

tium: turbat conſilia, altos & generoſos ſpiritus frangit, à magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, dure imperioſos, ſeruiliter, blandos, omnibus inutiles, ipſi nouiſſime amori, facit. Nam cum fruendi cupiditate inſatiabili flagrat, plura tempora ſuſpicionibus, lacrymis, conqueſtionibus perdit, odium ſui facit, & ipſe nouiſſime ſibi odio eſt.

Paullo infra.

Refert præterea Seneca, cognouiſse ſe quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, faſcia vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præſentia eius carere poterat; potionemq; nullam, niſi alterius tactam labris, vir & vxor hauriebant: alia deinceps non minus inepta facientes, in quæ improuida vis ardentis affectus erumpebat.

In fine.

Nam quid, ait Seneca, de viris pauperibus dicam? quorum in nomen mariti, ad eludendas leges quæ contra cælibes ſunt, pars magna conducitur. Quomodo poteſt regere mores, & præcipere caſtitatem, & mariti auctoritatem tueri qui nupſit?

B. Auguſtinus de ciuitate Dei lib. 6. c. 10.

Libertas ſane quæ huic defuit, ne iſtã vrbanã theologiam, theatricæ ſimillimã, aperte ſicut illam reprehendere auderet, Annæo Senecæ, quẽ nonnullis indicijs inuenimus Apoſtolorũ noſtro-

ſtrorum claruiſſe temporibus, non quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim ſcribenti, viuenti defuit. Nam in eo libro quem contra ſuperſtitiones condidit, multo copioſius ac vehementius reprehendit ipſe ciuilem iſtam & vrbanam theologiam, quam Varro theatricam atq; fabuloſam. Dum enim de ſimulachris ageret. Sacros, inquit, immortales; inuiolabileſque deos in materia viliſſima atque immobili dedicant. Habitus illis hominum, ferarumque, & piſcium; quidam vero mixtos ex diuerſis corporibus induunt. Numina vocant, quæ ſi ſpiritu accepto ſubito occurrerent, monſtra haberentur. Deinde aliquanto poſt, cum theologiam naturalem prædicans, quorundam philoſophorum ſententias digeſſiſſet, oppoſuit ſibi quæſtionem, & ait: Hoc loco dicet aliquis: Credam ego cælum & terram deos eſſe, & ſupra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum ſine corpore, alter ſine animo? Et ad hoc reſpondens, Quid tandem? inquit: Veriora tibi videntur T. Tatij, aut Romuli, aut Tulli Hoſtilij ſomnia? Cluacinam T. Tatius dedicauit deam, Picum Tiberinumque Romulus; Hoſtilius Pauorem atque Pallorem, teterrimos hominum affectus: quorum alter mentis territæ motus eſt, alter corporis, ne morbus quidem, ſed color. Hæc numina potius credes, & cælo recipies? De ipſis vero ritibus crudeliter turpibus quam libere ſcripſit? Ille, inquit, viriles ſibi partes amputat, ille lacertos ſecat. Vbi iratos deos timent, qui ſic propitios habere merentur? dij autem nullo ipſi debent coli genere, ſi & hoc volunt. Tantus eſt perturbatæ mentis & ſedibus ſuis

pulſæ

pulſæ furor, vt ſic dij placentur, quemadmodum ne homines quidem ſæuiunt. Teterrimi & in fabulas traditæ crudelitatis tyranni, lacerauerunt aliquorum membra, neminem ſua lacerare iuſſerunt. In regiæ libidinis voluptatem caſtrati ſunt quidam, ſed nemo ſibi, ne vir eſſet, iubente domino, manus intulit. Se ipſi in templis contrucidant, vulneribus ſuis ac ſanguine ſupplicant. Si cui intueri vacet quæ faciunt, quæque patiuntur; inueniet tam indecora honeſtis, tam indigna liberis, tam diſſimilia ſanis, vt nemo fuerit dubitaturus, furere eos, ſi cum paucioribus furerent: nunc ſanitatis patrocinium eſt, inſanientium turba. Iam illa quæ in ipſo Capitolio fieri ſolere commemorat, & intrepide omnino coarguit, quis credat niſi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cum in Sacris Ægyptijs Oſirim lugeri perditum, mox autem de inuento magnum eſſe gaudium deriſiſſet; cum perditio eius inuentioque fingatur, dolor tamen ille atque lætitia, ab eis qui nihil perdiderunt, nihilque inuenerunt, veraciter exprimatur: Huic tamen, inquit, furori certum tempus eſt. Tolerabile eſt, ſemel in animo inſanire. In Capitolium perueni, pudebit publicatæ dementię, quod ſibi vanus furor attribuit, officij. Alius numina Deo ſubijcit, alius horas Ioui nuntiat, alius lictor eſt, alius vnctor, qui vano motu brachiorum imitatur vngentē. Sūt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos diſponant: longe à tēplo, non tantum à ſimulachro, ſtātes, digitos mouēt ornantiū modo. Sunt quæ ſpeculum teneant, ſunt quæ ad vadimonia ſua deos aduocent: ſunt qui libellos offerant, & illos cauſſam ſuam doceant. Doctus Archimimus, ſenex iā decrepitus, quo-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

quotidie in Capitolio mimum agebat,quaſi dij libenter ſpectarent, quem homines deſierant. Omne illic artificum genus, operantium dijs immortalibus,deſidet. Et paulo poſt: Hi tamen,inquit, etiam ſi ſuperuacuum vſum, non turpem,nec infamem Deo, promittunt: ſedent quædam in Capitolio,quæ ſe à Ioue amari putant: nec Iunonis quidem,ſi credere poëtis velis, iracundiſſimæ reſpectu terrentur. Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodo poëticam theologiam reprehendere auſus eſt, ciuilem non auſus eſt, quam iſte concidit. Sed ſi vèrum attendamus,deteriora ſunt templa, vbi hæc aguntur,quam theatra, vbi finguntur. Vnde in his ſacris ciuilis theologiæ has partes potius elegit Seneca ſapienti, vt eas in animi religione non habeat, ſed in actibus fingat. Ait enim: Quæ omnia ſapiens ſeruabit tamquam legibus iuſſa, non tamquam dijs grata. Et paulo poſt: Quid quod & matrimonia,inquit,deorum iungimus, & ne pie quidem, fratrum, ſcilicet & ſororum? Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quoſdam tamen cœlibes relinquimus, quaſi conditio defecerit: præſertim cum quædam viduæ ſint, vt Populonia, vel Fulgora, & diua Rumina,quibus non miror petitorem defuiſſe. Omnem iſtam ignobilem deorum turbam, quam longo æuo longa ſuperſtitio congeſſit, ſic,inquit,adorabimus, vt meminerimus, cultum eius magis ad morem, quam ad rem pertinere. Nec leges ergo illæ, nec mos, in ciuili theologia id inſtituerunt, quod dijs gratum eſſet,vel ad rem pertineret, ſed iſte,quem Philoſophi quaſi liberum fecerunt: tamen quia ILLVSTRIS POPVLI ROMANI SENATOR

erat,

erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.

Cap. 11. de eodem Seneca.

Hic inter alias ciuilis theologiæ ſuperſtitiones reprehendit etiam ſacramenta Iudæorum, & maxime ſabbata, inutiliter id eos facere affirmans, quod per illos ſingulos ſeptem interpoſitos dies ſeptimam fere partem ætatis ſuæ perdant vacando, & multa in tempore vrgentia non agendo lædantur. Chriſtianos tamen, iam tunc Iudæis inimiciſſimos, in neutram partem commemorare auſus eſt: ne vel laudaret contra ſuæ patriæ veterem conſuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forſitan voluntatem.

Ibidem.

De illis ſane Iudæis cum loqueretur, ait: Cum interim vſque eo ſceleratiſſimæ gentis conſuetudo conualuit, vt per omnes iam terras recepta ſit, victi victoribus leges dederunt. Mirabatur hæc dicens, & quid diuinitus ageretur, ignorans. Subiecit plane ſententiam, qua ſignificaret, quid de illorum ſacramentorum ratione ſentiret. Ait enim: Illi tamen cauſſas ritus ſui nouerunt, & maior pars populi facit, quod cur faciat, ignorat.

Scriptor vitæ P. Virgilij Maronis.

Seneca tradidit, Iulium Montanum poëtam ſolitum dicere, inuolaturum ſe quædam Virgilio, ſi & vocem poſſet, & os, & hypocriſin:

eoſdem

eoſdem enim verſus eo pronuntiante, bene ſonare; ſine illo, inareſcere quaſi mutos.

Seruius in 6. Aeneid.

Seneca ſcripſit de ſitu & ſacris Ægyptiorum hic dicit, circa Sienem extremam Ægypti partem eſſe locum, quem Philas, hoc eſt, Amicas vocant, ideo quod illic eſt placata ab Ægyptijs Iſis, quibus iraſcebatur, quod membra mariti Oſiridis non inueniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inuenta poſtea cum ſepelire vellet, elegit vicinæ paludis tutiſſimum locum, quem ad tranſitum conſtat eſse difficilem: limoſa enim eſt & papyris referta.

Idem Seruius in 9. Aeneid.

Ganges fluuius Indiæ eſt, qui ſecundum Senecam in ſitu Indiæ nouem alueis fluit, ſecundum Melonem ſeptem: qui tamen & ipſe commemorat, nonnullos dicere, quod tribus alueis fluat.

Priſcianus lib.7.

Seneca Ouidium ſequens: Gauſapa ſi ſumpſit, gauſapa ſumpta proba.

Concilium Turonenſe II. Can.15.

Aliqui Laici, dum diuerſa perpetrant adulteria, hoc quod de ſe ſciunt, in alijs ſuſpicantur, ſicut ait Seneca, peſſimum in eo vitium eſse, qui in id quod inſanit, ceteros putat furere.

L. AN-

L. ANNÆI
SENECÆ
DE IRA AD NOVATVM
LIBER I.

Argumentum, & Ordo.

LIBRI De Ira *ſcripti inter Philoſophiæ primos videntur, certè inter eos quos habemus. Suſpicamur ex verbis Senec. lib.*XVIII.Modo C.Cęſar Sex. Papinium, cui pater erat conſular. Belienum Baſſum Quęſtor. ſuum flagellis cecidit. *Ait,*modo:*iamnunc recenti facto. Imo ipſo Caligula viuo,è Cap. ſequenti*. Quod tanto opere admiraris, iſti belluæ cottidianum eſt: ad hoc viuit,ad hoc vigilat,ad hoc lucubrat. *Sanè hæc omnia de homine qui eſt, non qui fuit. Scripſit tunc igitur: ſed non edidit (melior illi mens) etſi ſtatim, opinor,ab eius morte.*

Argumentum *eſt, quod titulus præfert, De Ira noſcenda, & deinde fugienda. Primus liber habet itaque deſcriptionem eius, & fœdum habitum iratorum ac faciem:tum definitiones; tum quæſtiones, An in ſolũ hominẽ cadat? aſſerit. An ſecundũ naturam ſit? negat,cum Stoicis. An vtilis ſit,præſertim temperata? id quoq; negat, & contra Peripateticos variè diſputat,*

non acui animum ab ea, aut robur: ne malis quidem iraſcendum eſſe, nec in cæde patris, raptu matris: tuendum tamen, & vindicandum. Denique non magni, ſed imbecillis animi hanc notam eſſe. Libri in partibus pulchri, & eminentes ſunt, in toto parum diſtincti, & repetitionibus, aut digeſtione confuſi.

CAPVT I.

EXegiſti à me, Nouate, vt ſcriberem, quemadmodum poſſet ira leniri: nec immeritò mihi videris hunc præcipuè affectum pertimuiſſe, maximè ex omnibus tetrum, ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti, placidiq; ineſt; hic totus concitatus, & in impetu doloris eſt: armorum, ſanguinis, ſuppliciorum, minimè humana feruens cupiditate: dum alteri noceat, ſui negligens; in ipſa irruens tela, & vltionis ſecum vltorem tracturæ auidus. Quidam itaque è ſapientibus viris iram dixerunt breuem inſaniam: æquè enim impotens ſui eſt, decoris oblita, neceſſitudinum immemor, in quod cœpit, pertinax, & intenta, rationi, conſilijſq; præcluſa, vanis agitata cauſſis, ad diſpectum æqui, veriq; inhabilis, ruinis ſimillima, quæ ſuper id quod oppreſſere, franguntur. Vt autem ſcias, non eſſe ſanos, quos ira poſſedit, ipſum illorum habitum intuere. Nam vt furentium certa indicia ſunt, audax, & minax vultus, triſtis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color verſus, crebra, & vehementius acta ſuſpiria: ita iraſcentium eadem ſigna ſunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exæſtuante ab imis præcordijs ſanguine; labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent,

ac ſubriguntur capilli, ſpiritus coactus, ac ſtridens, articulorum ſe ipſos torquentium ſonus, gemitus, mugituſque, & parum explanatis vocibus ſermo præruptus, & complosæ ſæpius manus, & pulſata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnaſque minas agens, fœda viſu, & horrenda facies deprauantium ſe, atque intumeſcentium. Neſcias, vtrum magis deteſtabile vitium ſit, an deforme. Cetera licet abſcondere, & in abdito alere: Ira ſe profert, & in faciem exit: quantoque maior eſt, hoc efferueſcit manifeſtius. Non vides, vt omnium animalium, ſimul ad nocendum inſurrexerunt, procurrant notæ, ac tota corpora ſolitum, quietumque egrediantur habitum, & feritatem ſuam exaſperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua iactantur in vacuum, & arena pulſu pedum ſpargitur: leones fremunt, inflantur irritatis colla ſerpentibus, rabidarum canum triſtis aſpectus eſt. Nullum eſt animal tam horrendum, tamque pernicioſum natura, vt non appareat in illo, ſimul ira inuaſit, noua feritatis acceſſio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus vix occultari; libidinem, metumque, & audaciam dare ſui ſigna, & poſſe prænoſci: neque enim vlla vehementior intra cogitatio eſt, quæ nihil moueat in vultu. Quid ergo intereſt? Quod alij affectus apparent, hic eminet.

CAP. II. Iam verò ſi effectus eius, damnaque intueri velis, nulla peſtis humano generi pluris ſtetit. Videbis cædes, ac venena, & reorum mutuas ſordes, & vrbium clades, & totarum exitia gentium, & principi ſub ciuili haſta capita venalia, & ſubiectas tectis faces, nec intra

mœnia coërcitos ignes, ſed ingentia ſpatia regionum hoſtili flamma relucentia. Aſpice nobiliſſimarum ciuitatum fundamentu vix notabilia: has ira deiecit: aſpice ſolitudines per multa millia ſine habitatione deſertas: has ira exhauſit: aſpice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati: alium ira in cubili ſuo confodit; alium inter ſacra menſæ ira percuſſit; alium inter leges celebriſque ſpectaculum fori lancinauit; alium filij parricido dare ſanguinem iuſſit; alium ſeruili manu regalem aperire iugulum; alium in cruces membra diuidere. Et adhuc ſingulorum ſupplicia narro; quid tibi ſi libuerit, relictis in quos ira viritim exarſit, aſpicere cæſas gladio conciones, & plebem immiſſo milite contrucidatam, & in perniciem promiſcuam totos populos capitis damna paſſos, tanquam aut curam noſtram deſerentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid? gladiatoribus quare populus iraſcitur, & tam iniquè, vt iniuriam putet, quod non libenter pereunt? cõtemni ſe iudicat, & vultu, geſtu, ardore, de ſpectatore in aduerſarium vertitur. Quidquid eſt, certe non eſt ira, ſed quaſi ira: ſicut puerorum, qui ſi ceciderunt, terram verberari volunt, & ſæpe neſciunt quidem, cui iraſcantur, ſed tantum iraſcuntur ſine cauſa & ſine iniuria, non tamen ſine aliqua iniuriæ ſpecie, nec ſine aliqua pœnę cupiditate. Deluduntur itaq; imitatione plagarum, & ſimulatis deprecantium lacrymis placantur, & falſa vltione falſus dolor tollitur.

CAP. III. Iraſcimur, inquit, ſæpe non illis qui læſerunt, ſed his qui læſuri ſunt: vt ſcias iram non tantum ex iniuria naſci. Verum eſt, iraſci non læſuris: ſed ipſa cogitatione nos lædunt, & iniuriam qui facturus eſt, iam facit. Vt

ſcias, inquit, non eſſe iram pœnę cupiditatem; infirmiſſimi ſæpe potentiſſimis iraſcuntur: nec pœnam concupiſcunt, quam non ſperant. Primum diximus, cupiditatem eſſe pœnę exigendæ, non facultatem: concupiſcunt autem homines & quæ non poſſunt. Deinde nemo tam humilis eſt, qui pœnam vel ſummi hominis ſperare non poſſit: ad nocendum potentes ſumus. Ariſtotelis finitio non multum à noſtra abeſt, ait enim, Iram eſſe cupiditatem doloris reponendi. Quid inter noſtram & hanc finitionem interſit, exſequi longum eſt: contra vtramque dicitur, feras iraſci, nec iniuria irritatas, nec pœnæ doloriſve alieni cauſa. Nam etiamſi hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendum eſt, feras ira carere, & omnia præter hominem. Nam cum ſit inimica rationi, nuſquam tamen naſcitur, niſi vbi rationi locus eſt. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, incurſum: iram quidem non magis, quam luxuriam. Et in quaſdam voluptates intemperantiores homine ſunt. Non eſt quod credas illi qui dicit:

Non aper iraſci meminit, non fidere curſu
Cerua, nec armentis incurrere fortibus vrſi.

Iraſci dicit, incitari, impingi. Iraſci quidem non magis ſciunt, quam ignoſcere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem ſimiles illis quoſdam impulſus. Alioqui ſi amor in illis eſſet, & odium eſſet; ſi amicitia, & ſimultas; ſi diſſenſio, & concordia: quorum aliqua in illis quoque exſtant veſtigia: ceterum, humanorum pectorum propria bona malaque ſunt. Nulli niſi homini conceſſa prouidentia eſt, diligentia, cogitatio: nec tantum virtutibus humanis animalia, ſed etiam vitijs prohibita ſunt. Tota illorum vt extra, ita intra,

forma humanæ diſſimilis eſt. Regium illud & principale aliter dictum, vt vox eſt quidem, ſed non explanabilis, & perturbata, & verborum inefficax; vt lingua, ſed deuincta, nec in motus varios ſoluta: ita ipſum principale parum ſubtile, parum exactum. Capit ergo viſus ſpecieſque rerum, quibus ad impetus euocetur, ſed turbidas, & confuſas. Ex eo procurſus illarum tumultuſque vehementes ſunt: metus autem, ſolicitudineſque, & triſtitia, & ira non ſunt; ſed his quædam ſimilia. Ideo cito cadunt, mutantur in contrarium, & cum acerrime ſæuierunt; expaueruntque, paſcuntur; & ex fremitu diſcurſuque væſano ſtatim quies ſoporque ſequitur.

CAP. IV. Quid eſſet Ira, ſatis explicatum eſt: quo diſtet ab iracundia, apparet; quo ebrius ab ebrioſo, & timens à timido. Iratus poteſt non eſſe iracundus: iracundus poteſt aliquando iratus non eſſe. Cetera, quæ pluribus apud Græcos nominibus in ſpecies Iram diſtinguunt, quia apud nos vocabula ſua non habent, præteribo: etiam ſi amarum nos, acerbumque dicimus, nec minus ſtomachoſum, rabioſum, clamoſum, difficilem, aſperum: quæ omnia irarum differentiæ ſunt. Inter hos moroſum ponas licet, delicatum iracundiæ genus. Quædam enim ſunt iræ, quæ intra clamorem conſidant; quædam non minus pertinaces, quam frequentes; quædam ſæuæ manu, verbis parciores: quædam in verborum maledictorumque amaritudinem effuſæ; quædam vltra querelas & auerſationes non exeunt; quædam altæ graueſque ſunt, & introrſus verſæ. Mille aliæ ſpecies ſunt mali multiplicis.

CAP. V. Quid eſſet Ira, quæſitum eſt: an in vllum aliud animal, quam in hominem caderet:

quo

quo ab iracundia diſtaret, & quæ eius ſpecies ſint: nunc quæramus, an Ira ſecundum naturam ſit, & an vtilis, atque ex aliqua parte retinenda. An ſecundum naturam ſit, manifeſtum erit, ſi hominem inſpexerimus: quo quid eſt mitius, dum in recto animi habitu eſt? quid autem ira crudelius eſt? Homine quid aliorum amantius? quid ira infeſtius? Homo in adiutorium mutuum generatus eſt: ira in exitium. Hic congregari vult, illa diſcedere: hic prodeſſe, illa nocere: hic etiam ignotis ſuccurrere, illa etiam cariſſimos petere: hic aliorum commodis vel impendere ſe paratus eſt; ira in periculum, dummodo deducat, deſcendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quam qui optimo eius operi, & emendatiſſimo, hoc ferum ac perniicioſum vitium aſſignat? Ira, vt diximus, auida pœnæ eſt: cuius cupidinem ineſſe pacatiſſimo hominis pectori, minime ſecundum eius naturam eſt. Beneficijs enim humana vita conſiſtit, & concordia: nec terrore, ſed mutuo amore, in fœdus auxiliumque commune conſtringitur. Quid ergo? non aliquando caſtigatio neceſſaria eſt? Quidni? ſed hæc ſincera, cum ratione: non enim nocet, ſed medetur ſpecie nocendi. Quemadmodum quædam haſtilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non vt frangamus, ſed vt explicemus, elidimus: ſic ingenia vitio praua, dolore corporis animique corrigimus. Nempe medicus primo in leuibus vitijs tentat non multum ex quotidiana conſuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum mutata vitæ diſpoſitione firmare: proximum eſt, vt modus proficiat: ſi modus & ordo non proficit; ſubducit aliqua, & circumcidit:

dit: ſi ne adhuc quidem reſpondet, intercidit cibis,& abſtinentia corpus exonerat:ſi fruſtra molliora ceſſerunt;ferit venam,membriſque,ſi adhęrentia nocent,& morbum diffundunt, manus affert:nec vlla dura videtur curatio,cuius ſalutaris effectus eſt. Ita legum præſidem, ciuitatiſque rectorem decet,quamdiu poteſt,verbis,& his mollioribus, ingenia curare, vt facienda ſuadeat,cupiditatemque honeſti & æqui conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: tranſeat deinde ad triſtiorē orationem, qua moneat adhuc & exprobret: nouiſſime ad pęnas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat: vltima ſupplicia ſceleribus vltimis ponat, vt nemo pereat, niſi quem perire etiam pereuntis interſit.

CAP. VI. Hoc vno medentibus erit diſſimilis, quod illi, quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum præſtant:hic,damnatum cum dedecore & traductione,vita exigit:non quia delectetur vllius pęna (procul eſt enim à ſapiente, tam inhumana feritas) ſed vt documentum omnium ſint; & qui viui noluerunt prodeſſe morte certe eorum reſpublica vtatur. Non eſt ergo natura hominis pœnæ appetens: & ideo nec ira quidem ſecundum naturam hominis, quia pœnæ appetens eſt. Et Platonis argumentum adferam: quid enim prohibet alienis vti, ex parte qua noſtra ſunt? Vir bonus, inquit, non lædit pœna lædit: bono ergo pęna non conuenit: ob hoc ne ira: quia pęna iræ conuenit. Si vir bonus pęna non gaudet; non gaudebit nec eo quidem affectu, cui pęna voluptati eſt: ergo non eſt naturalis ira.

CAP. VII. Numquid, quamvis non ſit naturalis ira aſſumenda eſt, quia vtilis ſæpe fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquam ſine illa

ma-

magnificum in bello fortitudo gerit, niſi hinc flamma ſubdita eſt, & hic ſtimulus peragitauit, miſitque in pericula audaces. Optimum itaque quidam putant, temperare iram, non tollere: eoque detracto quod exundat, ad ſalutarem modum cogere: id vero retinere, ſine quo languebit actio, & vis ac vigor animi reſoluetur. Primum, facilius eſt excludere pernicioſa, quam regere: & non admittere, quam admiſſa moderari. Nam cum ſe in poſſeſſione poſuerunt, potentiora rectore ſunt, nec recidi ſe minuive patiuntur. Deinde ratio ipſa, cui fræni traduntur, tamdiu potens eſt, quamdiu diducta eſt ab affectibus: ſi miſcuit ſe illis, & inquinauit, non poteſt continere quos ſubmouere potuiſſet. Commota enim ſemel & concuſſa mens, ei ſeruit, à quo impellitur. Quarumdam rerum initia in noſtra poteſtate ſunt: vlteriora nos ſua vi rapiunt, nec regreſſum relinquunt. Vt in præceps datis corporibus nullum ſui arbitrium eſt, nec reſiſtere morarive deiecta potuerunt, ſed conſilium omnes & pœnitentiam irreuocabilis præcipitatio abſcidit, & non licet eo non peruenire, quo non ire licuiſſet: ita animus, ſi in iram, amorem, alioſque ſe proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum: rapiat illum oportet, & ad imum agat ſuum pondus, & vitiorum natura procliuis.

CAP. VIII. Optimum eſt primum irritamentum iræ protinus ſpernere, ipſiſque repugnare ſeminibus, & dare operam ne incidamus in iram. Nam ſi cœperit ferre tranſuerſos, difficilis ad ſalutem recurſus eſt. Quoniam nihil rationis eſt, vbi ſemel affectus inductus eſt, iuſque illi aliquod voluntate noſtra datum eſt. Faciet de cetero quantum volet, non quantum

permiſeris. In primis, inquam, finibus hoſtis arcendus eſt: nam cum intrauit, & portis ſe intulit, modum à captiuis non accipit. Neque enim ſepoſitus eſt animus, & extrinſecus ſpeculatur affectus, vt illos non patiatur vltra quam oportet procedere, ſed in affectum ipſe mutatur: ideoque non poteſt vtilem illam vim & ſalutarem, proditam iam infirmatamque, reuocare. Non enim, vt dixi, ſeparatas iſta ſedes ſuas diductaſque habent; ſed affectus & ratio in melius peiuſque mutatio animi eſt. Quomodo ergo ratio occupata & oppreſſa vitijs reſurget, quę iræ ceſſit? aut quemadmodum à confuſione ſe liberabit, in qua peiorum mixtura prævaluit? Sed quidam, inquit, in ira ſe continent. Vtrum ergo ita, nihil vt faciant eorum quæ ira dictat, an vt aliquid? Si nihil faciunt, apparet non eſſe ad actiones rerum neceſſariam iram: quam vos, quaſi fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Denique interrogo, valentior eſt quam ratio, an infirmior? Si valentior: quomodo illi modum ratio poterit imponere, cum parere niſi imbecilliora non ſoleant? Si infirmior eſt: ſine hac per ſe ad rerum effectus ſufficit ratio, nec deſiderat imbecillioris auxilium. At irati quidam conſtant ſibi, & ſe continent. Quomodo? cum iam ira euaneſcit, & ſua ſponte decedit, non cum ipſo feruore eſt: tunc enim potentior eſt. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt incolumes intactoſque quos oderunt, & à nocendo abſtinent? faciunt. Quomodo? cum affectus repercuſſit affectum, & aut metus, aut cupiditas aliquid impetrauit: non rationis tunc beneficio quieuit, ſed affectuum infida & mala pace.

CAP. IX. Denique nihil habet in ſe vtile, nec

acuit

acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adiuuanda eſt, ſe contenta. Quoties impetu opus eſt, non iraſcitur, ſed exſurgit, & in quantum putauit opus eſſe, concitatur remittiturque: non aliter, quam quæ tormentis exprimuntur tela, in poteſtate mittentis ſunt, in quantum torqueantur. Ira, inquit, Ariſtoteles, neceſſaria eſt: nec quicquam ſine illa expugnari poteſt, niſi illa impleat animum, & ſpiritum accendat. Vtendum autem illa eſt, non vt duce, ſed vt milite. Quod eſt falſum. Nam ſi exaudit rationem, & ſequitur qua ducitur, iam non eſt ira: cuius proprium eſt contumacia. Si vero repugnat, & non vbi iuſſa eſt quieſcit, ſed libidine ferociaque prouehitur: tam inutilis animi miniſter eſt, quam miles, qui ſignum receptui negligit. Itaque ſi modum adhibere ſibi patitur, alio nomine appellanda eſt: deſinit ira eſſe, quam effrænatam indomitamque intelligo: ſi non patitur; pernicioſa eſt, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non eſt, aut inutilis eſt. Nam ſi quis pœnam exigit, non ipſius pęnæ auidus, ſed quia oportet; non eſt annumerandus iratis. Hic erit vtilis miles, qui ſcit parere conſilio. Affectus quidem tam mali miniſtri, quam duces ſunt: Ideo numquam aſſumet ratio in adiutorium improuidos, & violentos impetus, apud quos nihil ipſa auctoritatis habeat: quos nunquam comprimere poſſit, niſi pares illis ſimileſque oppoſuerit: vt iræ metum, inertię iram timori cupiditatem.

CAP. X. Abſit hoc à virtute malum, vt vnquam ratio ad vitia confugiat. Non poteſt hic animus fidele otium capere: quatiatur neceſſe eſt fluctueturque, qui malis ſuis tutus eſt: qui fortis eſſe, niſi iraſcitur, non poteſt; induſtrius, niſi cu-

pit; quietus, niſi timet: in tyrannide illi viuendum eſt, in alicuius effectus venienti ſeruitutem. Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? Deinde deſinit quicquam ratio poſſe, ſi nihil poteſt ſine affectu, & incipit par illi ſimileſque eſſe. Quid enim intereſt, ſi æque affectus inconſulta res eſt ſine ratione, quam ratio ſine affectu inefficax? par vtrumque eſt, vbi eſſe alterum ſine altero non poteſt. Quis autem ſuſtineat affectum exæquari rationi? Ira, inquit, vtilis affectus eſt ſi modicus eſt. Imo ſi natura vtilis eſt: ſed ſi impatiens imperij rationiſque eſt, hoc dumtaxat moderatione conſequetur, vt quo minor fuerit, minus noceat. Ergo modicus affectus nihil aliud, quàm malum modicum eſt.

CAP. XI. Sed aduerſus hoſtes, inquit, neceſſaria eſt ira. Nuſquam minus: vbi non effuſos eſſe oportet impetus, ſed temperatos & obedientes. Quid enim eſt aliud, quod Barbaros tanto robuſtiores corporibus, tanto patientiores laborum comminuat, niſi ira infeſtiſſima ſibi? Gladiatores quoque ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus eſt ira, cum idem perficiat ratio? An tu putas venatorem iraſci feris, vel cum & fugientes perſequitur, & venientes excipit? omnia illa ſine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorumque tot millia ſuperfuſa Alpibus ita ſuſtulit, vt tantæ cladis notitiam ad ſuos non nuntius, ſed fama pertulerit, niſi quod erat illis ira pro virtute? quæ vt aliquando perculit, ſtrauitque obuia, ita ſæpius ſibi exitio eſt. Germanis quid eſt animoſius? quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius? quibus innaſcuntur innutriunturque: quorum vnica illis cura eſt, in alia negligentibus,

bus. Quid induratius ad omnes patientiam? vt quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouiſa ſunt, non ſuffugia aduerſus perpetuum cæli rigorem. Hos tamen Hiſpani Gallique, & Aſiæ Syriæque molles bello viri, antequam legio viſatur, cædunt: ob nullam rem aliam opportunos, quam ob iracundiam. Agedum, illis corporibus, illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da diſciplinam: vt nihil amplius dicam, neceſſe erit nobis certe mores Romanos repetere. Quo alio Fabius affectas imperij vires recreauit, quam quod cunctari, & trahere, & morari ſciuit, quæ omnia irati neſciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo ſtabat, ſi Fabius tantum auſus eſſet, quantum Ira ſuadebat. Habuit in conſilio fortunam publicam; & æſtimatis viribus, ex quibus iam perire nihil ſine vniuerſo poterat, dolorem vltionemque ſepoſuit: in vnam vtilitatem occaſionis intentus, iram ante vicit, quam Hannibalem. Quid Scipio? nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibuſque quibus iraſcendum erat, bellum in Africam tranſtulit, tam lentus, vt opinionem luxuriæ ſegnitiæque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum diuque ſedit, & hunc ſuum publicumque dolorem æquo animo tulit, diutius Numantiam, quam Carthaginem vinci? dum circumuallat, & includit hoſtem, eo compulit, vt ferro ipſi ſuo caderent.

CAP. XII. Non eſt itaque vtilis, nec in prælijs quidem aut in bellis Ira. In temeritatem enim prona eſt: & pericula dum inferre vult, non cauet. Illa certiſſima eſt virtus, quæ ſe diu

mul-

multumque circumſpexit, & rexit; & ex lento ac deſtinato prouexit. Quid ergo? inquit; vir bonus non iraſcetur, ſi cædi patrem ſuum viderit, ſi rapi matrem? Non iraſcetur: ſed vindicabit, ſed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus ſtimulus, etiam ſine ira, pietas ſit? Aut dic eodem modo; Quid ergo? cum viderit ſecari patrem ſuum, filiumve, vir bonus non flebit, nec linquetur animo? quæ accidere feminis videmus, quoties illas leuis periculi ſuſpicio perculit. Officia ſua vir bonus exequitur inconfuſus, intrepidus: & ſic bono viro digna faciet, vt nihil faciat viro indignum. Pater cædetur? defendam: cæſus eſt? exſequar: quia oportet, non quia dolet. Cum hoc dicis, Theophraſte, quæris inuidiam præceptis fortioribus, &, relicto iudice, ad coronam venis: quia vnuſquiſque in eiuſmodi ſuorum caſu iraſcitur, putas iudicaturos homines id fieri debere quod faciunt. Fere enim iuſtum quiſque affectum iudicat quem agnoſcit. Iraſcuntur boni viri pro ſuorum iniurijs? ſed idem faciunt, ſi calida non bene præbetur, ſi vitrum fractum eſt, ſi calceus luto ſparſus eſt. Non pietas illam iram, ſed infirmitas mouet: ſicut pueri, qui tam parentibus amiſſis flebunt, quam nucibus. Iraſci pro ſuis, non eſt pij animi, ſed infirmi. Illud pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defenſorem, ipſo officio ducente: volentem, iudicantem, prouidentem, non impulſum & rabidum. Nullius enim affectus vindicandi cupidior eſt, quam ira: & ob id ipſum ad vindicandum inhabilis, prærapida & amens: vt omnis fere cupiditas ipſa ſibi in id, in quod properat, opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello, vnquam bona fuit. Pacem

enim

enim ſimilem belli efficit: in armis vero obliuiſcitur Martem eſſe communem, venitque in alienam poteſtatem, dum in ſua non eſt. Deinde non ideo vitia in vſum recipienda ſunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt, nam & febres quædam genera valetudinis leuant; nec ideo non ex toto illis caruiſſe melius eſt. Abominandum remedij genus eſt, ſanitatem debere morbo. Simili modo ira, etiam ſi aliquando, vt venenum, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo ſalutaris omnino iudicanda eſt: ſæpe enim ſaluti fuere peſtifera.

CAP. XIII. Deinde quæ habenda ſunt in bonis, quo maiora, eo meliora & optabiliora ſunt. Si iuſtitia bonum eſt, nemo dicet meliorem futuram, ſi quid detractum ex ea fuerit: ſi fortitudo bonum eſt, nemo illam deſiderabit ex aliqua parte deminui: ergo & ira quo maior, hoc melior; quis enim vllius boni acceſſionem recuſauerit? atqui augeri illam inutile eſt; ergo & eſſe. Non eſt bonum, quod incremento malum fit. Vtilis, inquit, ira eſt, quia pugnaciores facit. Iſto modo & ebrietas. Facit enim proteruos & audaces multique meliores ad ferrum fuere male ſobrij. Iſto modo, dic & phrenesim & inſaniam viribus neceſſariam; quia ſæpe validiores furor reddit. Quid? non aliquoties metus è contrario fecit audacem? & mortis timor etiam inertiſſimos excitauit in prælium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque eiuſmodi, fęda & caduca irritamenta ſunt; nec virtutem inſtruunt, quæ nihil vitijs eget, ſed ſegenem aliquando animum & ignauum paululum alleuant. Nemo iraſcendo fit fortior, niſi qui fortis ſine ira non eſſet. Ira non in adiutorio

rio virtutis venit, ſed inuicem. Quid quod, ſi bonum eſſet ira, perfectiſſimum quemq; ſequeretur? at qui iracundiſſimi, infantes, ſenesq; & ægri ſunt, & inualidum omne natura querulū eſt.

CAP. XIV. Non poteſt, inquit, Theophraſtus, fieri, vt bonus vir non iraſcatur malis. Iſto modo, quo melior quiſque, hoc iracundior erit? Vide ne contra placidior, ſolutuſque affectibus, & cui nemo odio ſit. Peccantes vero quid habet cur oderit, cum error illos in huiuſmodi delicta compellat? non eſt autem prudentis, errantes odiſſe: alioquin ipſe ſibi odio erit. Cogitet quam multa contra bonum morem faciat, quam multa ex his, quæ egit, veniam deſiderent. Iam iraſcetur etiam ſibi. Neque enim æquus iudex aliam de ſua, aliam de aliena cauſa, ſententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui ſe poſſit abſoluere, & innocentem quiſque ſe dicit, reſpiciens teſtem, non conſcientiam. Quanto humanius, mitem & patrium animum præſtare peccantibus, & illos non perſequi, ſed reuocare? Errantem per agros ignorantia viæ, melius eſt ad rectum iter admouere, quam expellere. Corrigendus eſt, itaque qui peccat, & admonitione, & vi, & molliter, & aſpere: meliorque tam ſibi, quam alijs faciendus, non ſine caſtigatione, ſed ſine ira. Quis enim cui medetur, iraſcitur?

CAP. XV. At corrigi nequeunt, nihilque in illis leue aut ſpei bonæ capax eſt. Tollantur è cœtu mortalium, facturi peiora quæ contingunt: & quo vno modo poſſunt, deſinant mali eſſe: ſed hoc ſine odio. Quid enim eſt cur oderim eum, cui tum maxime proſum, cum illum ſibi eripio? Num quis membra ſua odit, tunc cum abſcidit? non eſt illa ira, ſed miſera curatio. Rabidos effugimus

gimus canes, trucem atque immanſuetum bo-uem cædimus, & morbidis pecoribus: ne gre-gem polluant, ferrum demittimus, portentoſos fętus extinguimus, liberos quoque, ſi debiles monſtroſique editi ſunt, mergimus. Non ira, ſed ratio eſt, à ſanis inutilia ſecernere. Nil mi-nus quam iraſci punientem decet: cum eo ma-gis ad emendationem pęna proficiat, ſi iudicio lata eſt. Inde eſt, quod Socrates ſeruo ait? Cæ-derem te, niſi iraſcerer. Admonitionem ſerui in tempus ſanius diſtulit, illo tempore ſe admo-nuit. Cuius erit temperatus affectus, cum So-crates non ſit auſus ſe iræ committere? Ergo ad coërcitionem errantium, ſceleratorumque, irato caſtigatore non opus eſt. Nam cum Ira delictum animi ſit, non oportet peccata corri-gere peccantem.

CAP. XVI. Quid ergo? non iraſcar latroni? non iraſcar venefico? Non. Neque enim mi-hi iraſcor, cum ſanguinem mitto. Omne pę-næ genus, remedij loco admoueo. Tu adhuc in prima parte verſaris errorum, nec grauiter laberis, ſed frequenter: Obiurgatio te primum ſecreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longius iam proceſſiſti, quam vt poſſis verbis ſanari: ignominia contineberis. Tibi fortius aliquid & quod ſentias, inurendum eſt: in exi-lium, & loca ignota mitteris. In te duriora remedia iam ſolida nequitia deſiderat: & vin-cula publica, & carcer adhibebitur. Tibi in-ſanabilis animus eſt, & ſceleribus ſcelera con-texes: & iam non cauſſis, quæ numquam ma-lo defuturæ ſunt, impelleris, ſed ſatis tibi eſt magna ad peccandum cauſſa, peccare. Perbi-biſti nequitiam, & ita viſceribus immiſcuiſti, vt niſi cum ipſis exire non poſſit. Olim miſer

mo-

mori quæris:bene de te merebimur: auferemus tibi iſtam,qua vexaris,inſaniam;& per tua alienaq; volutato ſupplicia,id, quod vnum bonum tibi ſupereſt,repræſentabimus,mortem. Quare iraſcar,cui cum maxime proſum? Interim optimum misericordię genus eſt,occidere. Si intraſſem valetudinarium exercitatus & ſciens, aut domum diuitis, non idem imperaſſem omnibus, per diuerſa ægrotantibus. Varia in tot animis vitia video,& ciuitati curandę adhibitus ſum: pro cuiuſque morbo medicina quæratur. Hunc ſanet verecūdia, hunc peregrinatio,hunc dolor, hunc ægeſtas, hunc ferrum. Itaque etſi peruerſa induenda magiſtratui veſtis,& conuocanda claſſico concio eſt:procedam in tribunal, non furens, nec infeſtus, ſed vultu legis: & illa ſolemnia verba, ſeuera magis grauique, quam rabida voce concipiam,& agi iubeo non iratus, ſed ſeuerus. Et cum ceruicem noxio præcidi imperabo, & cum parricidam inſuam culleo,& cum mittam in ſupplicium militare, & cum Tarpeio proditorem hoſtemve publicum imponam; ſine ira, eò vultu animoque ero, quo ſerpentes & animalia venenata percutio. Iracundia opus eſt ad puniendum. Quid? tibi videtur lex iraſci his quos non nouit, quos non vidit,quos non futuros ſperat? Illius itaque ſumendus eſt animus,quæ non iraſcitur,ſed conſtituit. Nam ſi bono viro ob mala facinora iraſci conuenit, & ob ſecundas res malorum hominum inuidere conueniet. Quid enim eſt indignius, quam florere quoſdam, & eos indulgentia fortunæ abuti, quibus nulla poteſt ſatis mala inueniri fortuna? Sed tam commoda illorum ſine inuidia videbit, quam ſcelera ſine ira. Bonus iudex damnat improbanda, non odit,

odit. Quid ergo? non, cum eiuſmodi aliquid ſapiens habebit in manibus, tangetur animus eius, eritque ſolito commotior? Fateor. Sentiet leuem quendam, tenuemque motum. Nam, vt dixit Zeno, in ſapientis quoque animo, etiam cum vulnus ſanatum eſt, cicatrix manet. Sentiet itaque ſuſpiciones quaſdam & vmbras affectuum: ipſis quidem carebit. Ariſtoteles ait, affectus quoſdam, ſi quis illis bene vtatur, pro armis eſſe. Quod verum foret, ſi velut bellica inſtrumenta ſumi deponique poſſent induentis arbitrio. Hæc arma quæ Ariſtoteles virtuti dat, ipſa per ſe pugnant, non exſpectant manum: habent, & non habentur. Nil alij inſtrumentis opus eſt: Satis nos inſtruxit ratione Natura. Hæc dedit telum, fiirmum, perpetuum, obſequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti poſſet. Non ad prouidendum tantum, ſed ad res agendas ſatis eſt per ſe ipſa ratio. Etenim quid eſt ſtultius, quam hanc ab iracundia petere præſidium: rem ſtabilem ab incerta, fidelem ab infida, ſanam ab ægra? Quid, quod ad actiones quoque, in quibus ſolis opera iracundiæ videtur neceſſaria, multo per ſe ratio fortior eſt? Nam cum iudicauit aliquid faciendum, in eo perſeuerat: nihil enim melius inuentura eſt ſe ipſa, quo mutetur: ideo ſtat ſemel conſtitutis. Iram ſæpe miſericordia retro egit: habet enim non ſolidum robur, ſed vanum tumorem: violentiſque principijs vtitur, non aliter quam qui à terra venti ſurgunt, & fluminibus paludibuſque concepti, ſine pertinacia vehementes ſunt. Incipit magno impetu, deinde deficit ante tempus fatigata: & quæ nihil aliud quam crudelitatem ac noua genera pœnarum verſauerat; cum animaduertendum

eſt,

eſt, iam infracta leniſque eſt. Affectus cito cadit: æqualis eſt ratio. Ceterum etiam vbi perſeuerauerit ira, nonnunquam ſi plures ſunt, qui perire meruerunt, poſt duorum triumve ſanguinem, occidere deſinit. Primi eius ictus acres ſunt ſicut ſerpentium venena à cubili repentium nocent: innoxij dentes ſunt, cum illos frequens morſus exhauſit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiſerant: & ſæpe qui minus commiſit, plus patitur; quia recentiori iræ obiectus eſt, & in totum inæqualis eſt: modo vltra quam oportet, excurrit, modo citerius debito reſiſtit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, & audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet quæ inuaſit, & eripi ſibi iudicium ſuum, etiam ſi paruum eſt, non ſinit. Ratio vtrique parti locum dat, & tempus dat. Deinde aduocationem etiam ſibi petit, vt excutiendæ ſpatium veritati habeat: ira feſtinat. Ratio id iudicari vult, quod æquum eſt: ira id æquum videri vult, quod iudicauit. Ratio nihil præter ipſum, de quo agitur, ſpectat: ira vanis & extra cauſam obſeruantibus commouetur. Vultus illam ſecurior, vox clarior, ſermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitioſior, fauor popularis exaſperat. Sæpe infeſta patrono, reum damnat: etiam ſi ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem: coargui non vult: & in male cœptis, honeſtior illi pertinacia videtur, quam pœnitentia. Cn. Piſo fuit memoria noſtra, vir à multis vitijs integer, ſed prauus, & cui placebat pro conſtantia rigor. Is cum iratus duci iuſſiſſet eum, qui ex commeatu ſine commilitone redierat, quaſi interfeciſſet quem non exhibebat, roganti tempus ad conquirendum, non dedit: damnatus extra val-

lum

lum ductus eſt, & iam ceruicem porrigebat, cum ſubito apparuit ille commilito, qui occiſus videbatur. Tunc centurio ſupplicio præpoſitus, condere gladium ſpeculatorem iubet: damnatum ad Piſonem reducit, redditurus Piſoni innocentiam: nam militi fortuna reddiderat. Ingenti concurſu deducuntur, complexi alter alterum, cum magno gaudio caſtrorum, commilitones. Conſcendit tribunal furens Piſo, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? quia vnus innocens apparuerat, duo peribant. Piſo adiecit & tertium. Nam ipſum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iuſſit. Conſtituti ſunt in eodem loco perituri tres, ob vnius innocentiam. O quam ſolers eſt iracundia, ad fingendas cauſſas furoris! Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia cauſſa damnationis commilitoni fuiſti; te, quia iuſſus occidere, imperatori non paruiſti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi. Iraſcitur veritati ipſi, ſi contra voluntatem ſuam apparuerit; clamore, & tumultu, & totius corporis iactatione, quos deſtinauit, inſequitur, adiectis conuicijs maledictiſque. Hoc non facit ratio: ſed ſi ita opus eſt, ſilens quietaque, totas domos funditus tollit, & familias reipublicæ peſtilentes cum coniugibus ac liberis perdit, tecta ipſa diruit, & ſolo exæquat: & inimica libertati nomina exſtirpat. Hæc non frendens, nec caput quaſſans, nec quicquam indecorum iudici faciens, cuius tum maxime placidus

dus eſſe debet & in ſtatu vultus, cum magna pronunciat. Quid opus eſt, inquit Hieronymus, cum velis cædere aliquem, prius tua labia mordere? Quid ſi ille vidiſſet, deſilientem de tribunali proconſulem,& faſces lictori auferentem, & ſua veſtimenta ſcindentem, quia tardius ſcindebantur aliena? Quid opus eſt menſam euertere? quid pocula affligere? quid ſe in columnas impingere? quid capillos euellere? femur pectuſque percutere? Quantam iram putas, quæ quia non tam cito in alium quam vult, erumpit, in ſe reuertitur? Tenetur itaque à proximis,& rogatur, vt ipſa ſibi placetur: quorum nihil facit, quiſquis vacuus ira, meritem cuique pœnam iniungit. Dimittit ſæpe eum, cuius peccatum deprehendit; ſi pœnitentia facti ſpem bonam pollicetur; ſi intelligit, non ex alto venire nequitiam, ſed ſummo, quod aiunt, animo inhærere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnumquam magna ſcelera leuius, quam minora compeſcet: ſi illa lapſu, non crudelitate commiſſa ſunt; his ineſt latens & operta,& inueterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem modo afficiet,ſi alter per negligentiam admiſit, alter curauit vt nocens eſſet. Hoc ſemper in omni animaduerſione ſeruabit, vt ſciat, alteram adhiberi, vt emendet malos: alteram,vt tollat. In vtroque non præterita, ſed futura intuebitur. Nam, vt Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum eſt, ſed ne peccetur. Reuocari enim præterita non poſſunt: futura prohibentur: & quos volet nequitiæ male cedentis exempla fieri, palam occidet: non tantum vt pereant ipſi, ſed vt alios pereundo deterreant. Hæc cui expendenda,

æſti-

æſtimandęque ſunt; vides quam debeat omni perturbatione liber accedere ad rem ſumma diligentia tractandam, poteſtatem vitæ neciſq;. Male irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum eſt, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non eſt enim illa magnitudo; tumor eſt: nec corporibus copia vitioſi humoris intenſis, morbus incrementum eſt, ſed peſtilens abundantia. Omnes quos væcors animus ſupra cogitationes extollit humanas, altum quidem & ſublime ſpirare ſe credunt: ceterum nihil ſolidi ſubeſt, ſed in ruinam prona ſunt, quæ ſine fundamentis creuere. Non habet ira cui inſiſtat: non ex firmo manſuroque oritur, ſed ventoſa & inanis eſt: tantumque abeſt à magnitudine animi, quantum à fortitudine audacia, à fiducia inſolentia, ab auſteritate triſtitia, à ſeueritate crudelitas. Multum, inquam, intereſt inter ſublimem animum, & ſuperbum. Iracundia nihil amplum decorumque molitur. Contra, mihi videtur veternoſi & infelicis animi imbecillitatis ſibi conſcij, ſæpe indoleſcere. Vt exulcerata & ægra corpora, ad tactus leuiſſimos gemunt; ita muliebre maxime & puerile vitium eſt. At incidit & in viros: nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia ſunt. Quid ergo? non aliquę voces ab iratis emittuntur, quæ magno emiſſę videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Sullano ſcias ſæculo ſcriptam. Neſcio vtrum ſibi peius optauerit, vt odio eſſet, an vt timori. Oderint. Occurrit illi futurum, vt execrentur, inſidientur, opprimãt. Quid adijcit? Dij illi male faciant, adeo reperit dignum odio remedium. Oderint. Quid? dum

reant? non. Dum probent? non. Quid ergo? dū timeant Sic nec amari quidem vellem. Magno hoc dictū spiritu putas? falleris: nec .n. magnitudo iſta eſt, ſed immanitas. Non eſt quod credas iraſcentiū verbis: quorum ſtrepitus magni, minaces ſunt, intus mens pauidiſſima. Non eſt quod exiſtimes verum eſſe, quod apud diſertiſſimum virum Liuium dicitur, Vir ingenij magni magis quam boni. Non poteſt illud ſeparari: aut magnum & bonum erit, aut nec magnum: quia magnitudinem animi inconcuſſam intelligo, & introrſus ſolidam, ab imo parem firmamque: qualis ineſſe malis ingenijs non poteſt. Terribilia enim eſſe, & tumultuoſa, & exitioſa poſſunt: magnitudinem quidem, cuius firmamentum roburque bonitas eſt, non habebunt: ceterum ſermone, conatu, & omni extra paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid, quod tu magni putes, ſicut C. Cæſar. qui iratus cœlo quod obſtreperet pantomimis, quos imitabatur ſtudioſus quam ſpectabat, quodque comeſſatio ſua fulminibus terreretur prorſus parum certis: ad pugnam vocauit Iouem, & quidem ſine miſſione, Homericum illum exclamans verſum, ἤ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγὼ σε. Quanta dementia fuit? putabit, aut ſibi noceri ne à Ioue quidem poſſe, aut ſe nocere etiam Ioui poſſe. Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandum coniuratorum animos addidiſſe: vltimæ enim patientiæ viſum eſt, eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cum videtur quidem vehemens, deos hominesque deſpiciens, magnum, nihil nobile eſt: aut ſi videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore ſuſtineri vult, purpura veſti-

ſtiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere flumina præcipitare, nemora ſuſpendere. Videatur & auaritia magni animi: aceruis auri argentique incubat, & prouinciarum nominibus agros colit, & ſub ſingulis villicis latiores habet fines, quam quos Conſules ſortiebantur. Videatur & libido magni animi : tranſnatat freta, puerorum greges caſtrat, ſub gladium mariti venit vxor, morte cōtempta. Videatur & ambitio magni animi: non eſt contēta honoribus annuis : ſi fieri poteſt, vno nomine occupare faſtos vult, per omnem orbem titulos diſponere. Omnia iſta non refert, in quantum procedant, extendantque ſe: anguſta ſunt, miſera, depreſſa. Sola ſublimis & excelſa virtus eſt : nec quicquam magnum eſt, niſi quod ſimul & placidū.

LIBER SECVNDVS.

Argumentum & ordo.

Duas partes habet: prior, Quæſtiunculas de Ira; altera, aduerſus hanc remedia. Prior quæſtio, An ira à ſolo impetu ſit? negat, & animum iudiciumque mox accedere. Itaque rationem audit, & coërceri poteſt: non futurum, ſi ab illo ſolo, & natura, eſſet. Diſcriminat obiter Stoicè Motus, & Affectus. Hæc vſque ad Cap. IV. *incluſum. Quæſtio deinde altera, An crudelitas, & ſæuitia ſit ab Ira? negat, & alium Affectum eſſe: initium tamen aut alimentum à crebra Ira ſæpè habere. Cap. deinde* VI. *An vir bonus peccatis aut peccantibus iraſcatur? abnuit, & toto affectu iſto liberat ſapiētē, vſq; ad*

Cap. XI. *Ab eo quærit, An vtilis ſit Ira, quia à Contemptu vindicat, & malos terret? Non admittit, & timeri fatetur: quod non eſt bonum aut optabile bono. Nam & feræ, & morbi timẽtur. Hæc ad Cap.* XIII. *in eo fatetur, ſimulari à ſapiente Iram poſſe, non tamen vſurpari. Neque ſimplicis aut generoſi eam animi eſſe, quia liberæ & indomitæ gentes habent: imo ferocis, & à doctrina aut ratione inculti. Denique Cap.* XVIII. *vtiliter ad Remedia Iræ tranſit. Duo ea porrigit, Ne iraſcamur: & Ne in ira peccemus. Ne incidamus, Educatio talis & talis iuuat: deinde pugna contra primas Iræ cauſſas, & aduocatione ſemper ac tempore vti. Tum ſuſpiciones pellendæ; Luxus vitandus. Tum rebus ſine ſenſu, hominibus exiguo ſenſu, ijs quæ natura, vel bono noſtro fiunt, non iraſci. Culpas noſtras videre & agnoſcere, æquiores ita alienis futuros. Non temerè credere; & credita, examinare ab animo facientis. Præcipue Faſtus ponendus, & æſtimatio ſui: quæ iracundos & vindices facit. Pati potius, aut diſſimulare: & à fœdo affectu abſtinere, cuius deformitas in animo ac vultu expreſſa. Hæc vtilia, legantur, imbibantur.*

CAPVT I.

PRimus Liber, Nouate, benigniorem habuit materiam: facilis enim in procliua vitiorum decurſus eſt: nunc ad exiliora veniendum eſt. Quærimus enim, vtrum ira iudicio, an impetu incipiat: id eſt, vtrum ſua ſponte moueatur: an quemadmodum pleraque, quæ intra nos inſcijs nobis oriuntur. Debet autem in hæc ſe demittere diſputatio, vt ad illa quoque al-

altiora poſſit exſurgere. Nam & in corpore noſtro oſſa, neruique & articuli, firmamenta totius, & vitalia minime ſpecioſa viſu, prius ordinantur: deinde hæc, ex quibus omnis in faciem aſpectumque decor eſt: poſt hæc omnia, qui maxime oculos rapit color, vltimus perfecto iam corpore affunditur. Irã quin ſpecies oblata iniuriæ moueat, non eſt dubium: ſed vtrum ſpeciem ipſam ſtatim ſequatur, & non accedente animo excurrat, an illo aſſentiente moueatur, quærimus. Nobis placet, nil ipſam per ſe audere, ſed animo approbante. Nam ſpeciem capere acceptæ iniuriæ, & vltionem eius concupiſcere, & vtrumque coniungere, nec lædi ſe debuiſſe, & vindicari debere, non eſt eius impetus, qui ſine voluntate noſtrà concitatur. Ille ſimplex eſt: hic compoſitus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus eſt, damnauit, vlciſcitur: hæc non poſſunt fieri, niſi animus eis, quibus tangebatur, aſſenſus eſt.

CAP. II. Quorſus, inquis, hæc quæſtio pertinet? vt ſciamus, quid ſit ira. Nam ſi inuitis nobis naſcitur, nunquam rationi ſuccumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate noſtra fiunt, inuicti & ineuitabiles ſunt: vt horror frigida aſperſis, ad quoſdam tactus aſpernatio, ad peiores nuntios ſubriguntur pili, & rubor ad improba verba ſuffunditur, ſequiturque vertigo prærupta cernentes. Quorum quia nihil in noſtra poteſtate eſt, nulla, quo minus fiant, ratio perſuadet: Ira præceptis fugatur. Eſt enim voluntarium animi vitium, non ex his quæ conditione quadam humanæ ſortis eueniunt; ideoque etiam ſapientiſſimis accidunt. Inter quæ & primus ille ictus animi ponendus eſt, qui nos poſt opinionem iniuriæ mouet. Hic

ſubit etiam inter ludicra ſcenæ ſpectacula,& lectiones rerum vetuſtarum: ſæpe Clodio Ciceronem expellenti, & Antonio occidenti, videmur iraſci. Quis non contra Marij arma,& contra Sullæ proſcriptionem concitatur? Quis non Theodoto,& Achillæ, & ipſi puero,non puerile auſo facinus, infeſtus eſt? Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio inſtigat:Martius quoque ille tubarum ſonus mouet mentes, & atrox pictura, & iuſtiſſimorum ſuppliciorum triſtis aſpectus. Inde eſt quod arridemus ridentibus, & contriſtat nos turba mœrentium, & efferueſcimus ad aliena certamina: quæ non ſunt iræ, non magis quam triſtitia eſt, quæ ad conſpectum mimici naufragij contrahit frontem: non magis quam timor, qui Hannibale poſt Cannas mœnia circumſidente, lectoris percutit animum: ſed omnia iſta motus ſunt animorum moueri volentium, nec affectus, ſed principia præludentia affectibus. Sic enim militaris viri, in media pace iam togatis aures tuba ſuſcitat, equoſque caſtrenſes erigit crepitus armorum. Alexandrum aiunt, Xenophanto canente,manum ad arma miſiſſe.

CAP. III. Nihil ex his quæ animum fortuitu impellunt, affectus vocari debet: iſta, vt ita dicam, patitur magis animus, quam facit. Ergo affectus eſt, non ad oblatas rerum ſpecies moueri, ſed permittere ſe illis: & hunc fortuitum motum perſequi. Nam ſi quis pallorem, & lacrimas procidentes, & irritationem humoris obſcœni, altumve ſuſpirium, & oculos ſubito acriores, aut quid his ſimile, indicium affectus, animique ſignum putat; fallitur, nec intelligit, hos corporis eſſe pulſus. Itaque & fortiſſimus plerumque vir, dum ar-

matur,expalluit : & ſigno pugnæ dato,ferociſſimo militi paululum genua tremuerunt: & magno imperatori, antequam inter ſe acies arietarent,cor exiluit: & oratori eloquentiſſimo,dum ad dicendum componitur , ſumma riguerunt . Ira non moueri tantum , ſed excurrere debet : eſt enim impetus : nunquam autem impetus ſine aſſenſu mentis eſt : neque enim fieri poteſt , vt de vltione & pœna agatur , animo neſciente . Putauit ſe aliquis læſum,voluit vlciſci : diſſuadente aliqua cauſſa , ſtatim reſedit . Hanc , iram non voco , ſed motum animi , rationi parentem . Illa eſt ira,quæ rationem tranſilit,quæ ſecum rapit . Ergo illa prima agitatio animi, quam ſpecies iniuriæ incuſſit , non magis ira eſt, quam ipſa iniuriæ ſpecies ; ſed ille ſequens impetus,qui ſpeciem iniuriæ non tantum accepit, ſed approbauit . Ira eſt concitatio animi,ad vltionem voluntate & iudicio pergentis . Nunquid dubium eſt,quin timor fugam habeat , ira impetum ? Vide ergo, an putes aliquid ſine aſſenſu mentis aut peti poſſe, aut caueri .

CAP. IV. Et vt ſcias, quemadmodum incipiant affectus , aut creſcant , aut efferantur , eſt primus motus non voluntarius quaſi præparatio affectus , & quædam commutatio : alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari , cum læſus ſim : aut oporteat hunc pœnas dare , cum ſcelus fecerit: tertius motus eſt iam impotens, qui non , ſi oporret, vlciſci vult : ſed vtique , qui rationem euicit . Primum illum animi ictum effugere ratione non poſſumus : ſicut ne illa quidem , quæ diximus accidere coporibus , ne nos oſcitatio aliena ſollicitet, ne oculi ad intentationem ſubitam digitorum comprimantur.Iſta

non poteſt ratio vincere: conſuetudo fortaſſe, & aſſidua obſeruatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio naſcitur, iudicio tollitur.

CAP. V. Illud etiamnum quærendum eſt. Hi qui vulgo ſæuiunt, & ſanguine humano gaudent, an iraſcantur, cum eos occidunt à quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepiſſe ſe existimant; qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris. Hæc non eſt ira: feritas eſt: non enim quia accepit iniuriam, nocet: ſed parata eſt, dum noceat, vele accipere: nec illi verbera lacerationesq; in vltionem petuntur, ſed in voluptatem. Quid ergo? Origo huius mali ab ira eſt: quæ vbi frequenti exercitatione & ſatietate in obliuionem clementiæ venit, & omne fœdus humanum eiecit animo, nouiſſime in crudelitatem tranſit. Rident itaque, gaudentque, & voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu abſunt, per otium ſæui. Hannibalem aiunt dixiſſe, cum foſſam ſanguine humano plenam vidiſſet: O formoſum ſpectaculum! Quanto pulchrius illi viſum eſſet, ſi flumen aliquod lacumque compleſſet? Quid mirum, ſi hoc maxime ſpectaculo caperis, innatus ſanguini, & ab infante cædibus admotus? ſequetur te fortuna crudelitatis tuæ per viginti annos ſecunda, dabitque oculis tuis gratum vbique ſpectaculum: videbis iſtud & citra Traſimenum, & circa Cannas, & nouiſſime circa Carthaginem tuam. Voleſus nuper ſub diuo Auguſto proconſul Aſiæ, cum ccc. vna die ſecuri percuſſiſset, incedens inter cadauera vultu ſuperbo, quaſi magnificum quiddam conſpiciendumque feciſſet, Græce proclamauit: O rem regiam! Quid hic rex feciſſet? Non fuit hæc ira, ſed maius malum, & inſanabile.

CAP.

CAP. VI. Virtus, inquit, vt honeſtis rebus propitia eſt, ita turpibus irata eſſe debet. Quid ſi dicatur, virtutem & humilem & magnam eſſe debere? at qui hæc dicit, illam extolli vult, & deprimi: quoniam lætitia ob recte factum, clara magnificaque eſt; ira, ob alienum peccatum, ſordida & anguſti pectoris eſt: nec vnquam committet virtus, vt vitia dum compeſcit, imitetur: ipſam iram caſtigandam habet, quæ nihilo melior eſt, ſæpe etiam peior his delictis quibus iraſcitur. Gaudere lætarique, proprium & naturale virtutis eſt: iraſci non eſt ex dignitate eius, non magis quam mœrere. Atque iracundiæ triſtitia comes eſt: & in hanc omnis ira vel poſt pœnitentiam, vel poſt repulſam reuoluitur. Et ſi ſapientis eſt, peccatis iraſci, magis iraſcetur maioribus, & ſæpe iraſcetur: ſequitur, vt non tantum iratus ſit ſapiens, ſed iracundus. Atqui ſi nec magnam iram, nec frequentem, in animo ſapientis locum habere credimus: quid eſt, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus inquam eſſe non poteſt, ſi pro facto cuiuſque iraſcendum eſt. Nam aut iniquus erit, ſi æqualiter iraſcetur delictis inæqualibus: aut iracundiſſimus, ſi toties excanduerit, quoties iram ſcelera meruerint. Et quid indignius, quam ſapientis affectum ex aliena pendere nequitia? deſinet ille Socrates poſſe eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

CAP. VII. Atqui ſi iraſci ſapiens debet turpiter factis, & concitari triſtarique ob ſcelera, nihil eſt ærumnoſius ſapiente: omnis illi per iracundiam mœroremque vita tranſibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? quoties proceſſerit domo, per ſcelera-

tos illi, auaroſque, & prodigos, & impudentes; & ob iſta felices, incedendum erit: nuſquam oculi eius flectentur, vt non quod indignentur, inueniant. Deficiet, ſi toties à ſe iram, quoties cauſſa poſſet, exegerit. Hæc tot millia ad forum prima luce properantia, quam turpes lites, quanto turpiores aduocatos habent? Alius iudicia patris accuſat, quæ mereri ſatius fuit: alius cum matre conſiſtit: alius delator venit eius criminis, cuius manifeſtior reus eſt: & iudex damnaturus quæ fecit, eligitur? & corona pro mala cauſſa, bona patroni voce corrupta. Quid ſingula perſequor? cum videris forum multitudine refertum, & Septa concurſu omnis frequentiæ plena, & illum circum, in quo maximam ſui partem populus oſtendit: hoc ſcito, iſtic tantundem eſſe vitiorum, quantum hominum. Inter iſtos quos togatos vides, nulla pax eſt: alter in alterius exitium leui compendio ducitur.

CAP. VIII. Nulli niſi ex alterius damno quæſtus eſt: felicem oderunt, infelicem contemnunt: maiore grauantur, minori graues ſunt: diuerſis ſtimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob leuem voluptatem prædamque cupiunt. Non alia quam in ludo gladiatorio vita eſt, cum iiſdem viuentium pugnantiumque. Ferarum iſte conuentus eſt: niſi quod illæ inter ſe placidæ ſunt, morſuque ſimilium abſtinent, hi mutua laceratione ſatiantur. Hoc vno ab animalibus mutis differunt: quod illa manſueſcunt alentibus, horum rabies ipſos à quibus eſt nutrita, depaſcitur. Nunquam iraſci deſinet ſapiens, ſi ſemel cœperit: omnia ſceleribus ac vitijs plena ſunt: plus committitur, quam quod poſſit coërcitione ſanari. Certatur ingenti quodam nequitiæ certamine: maior quotidie

pec-

peccandi cupiditas,minor verecundia eſt. Expulſo melioris æquiorisque reſpectu, quocumque viſum eſt, libido ſe impingit: nec furtiua iam ſcelera ſunt: præter oculos eunt: adeoque *in* publicum miſſa nequitia eſt, & in omnium pectoribus eualuit, vt innocentia non rara, ſed nulla ſit. Numquid enim ſinguli aut pauci rupere legem? vndique, velut ſigno dato, ad fas nefaſque miſcendum coorti ſunt.

.... Non hoſpes ab hoſpite tutus,
Non ſocer à genero: fratrum quoque gratia
rara eſt,
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.
Lurida terribiles miſcent aconita nouercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars iſta ſcelerum eſt? non deſcripſit caſtra ex vna parte contraria, parentum liberorumque ſacramenta diuerſa, ſubiectam patriæ ciuis manu flammam, & agmina infeſtorum equitum ad conquirendas proſcriptorum latebras circumuolitantia, & violatos fontes venenis,& peſtilentiam manu factam,& præductam obſeſſis parentibus foſſam, plenos carceres, & incendia totas vrbes concremantia, dominationeſq; funeſtas, & regnorum publicorumq; exitiorum clandeſtina concilia: & pro gloria habita, quæ quamdiu opprimi poſſunt, ſcelera ſunt: raptus ac ſtupra, & ne eos quidem libidini exceptum.

CAP. IX. Adde nunc publica periuria gentium, & rupta fœdera, & in prædam validioris quicquid non reſiſtebat,abductum; circumſcriptiones,furta,fraudes,inficiationes,quibus trina non ſufficiunt fora. Si tantum iraſci vis ſapientem, quantum ſcelerum indignitas exigit: non iraſcendum illi, ſed inſaniendum eſt. Illud

potius cogitabis, non eſſe iraſcendum erroribus: quid enim ſi quis iraſcatur in tenebris parum veſtigia certa ponentibus? quid ſi quis ſurdis, imperia non exaudientibus? quid ſi pueris, quod neglecto diſpectu officiorum, ad luſus & ineptos æqualium ioco ſpectent? quid ſi illis iraſci velis, qui ægrotant, ſeneſcunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & hęc eſt caligo mentium: nec tantum neceſſitas errandi, ſed errorum amor. Nec ſingulis iraſcaris, vniuerſis ignoſcendum: generi humano venia tribuenda eſt. Si iraſceris iuuenibus ſenibuſque, quod peccant: iraſcere infantibus, quod peccaturi ſunt. Num quis iraſcitur pueris, quorum ætas nondum nouit rerum diſcrimina? maior eſt excuſatio & iuſtior, hominem eſſe, quam puerum. Hac conditione nati ſumus, animalia obnoxia non paucioribus animi, quam corporis morbis: non quidem obtuſa nec tarda, ſed acumine noſtro male vtentia, alter alteri vitiorum exempla. Quiſque ſequitur priores, male iter ingreſſos: quidni habeant excuſationem, cum publica via errauerint?

CAP. X. In ſingulos ſeueritas imperatoris diſtringitur: at neceſſaria venia eſt, vbi totus deſeruit exercitus. Quid tollit iram ſapientis? turba peccantium. Intelligit quam & iniquum ſit & periculoſum, iraſci publico vitio. Heraclitus quoties prodierat, & tantum circa ſe male viuentium, imo male pereuntium viderat, flebat; miſerebatur omnium qui ſibi læti feliceſque occurrebant, miti animo, ſed nimis imbecillo: & ipſe inter deplorandos erat. Democritum contra aiunt, nunquam ſine riſu in publico fuiſſe: adeo nihil illi videbatur ſerium eorum, quæ ſerio gerebantur. Vbi iſtic iræ locus eſt?

eſt? aut ridenda omnia, aut flenda ſunt. Non iraſcetur ſapiens peccantibus. Quare? quia ſcit neminem naſci ſapientem, ſed fieri: ſcit pauciſſimos omni æuo ſapientes euadere: quia conditionem humanæ vitæ perſpectam habet: nemo autem naturæ ſanus iraſcitur. Quid enim ſimitari velit, non in ſilueſtribus dumis poma pendere? quid ſi miretur ſpineta ſenteſque non vtili aliqua fruge compleri? nemo iraſcitur, vbi vitium natura defendit. Placidus itaque ſapiens & æquus erroribus, non hoſtis, ſed correptor peccantium, hoc quotidie procedit animo. Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinoſi, multi ingrati, multi auari, multi furis ambitionis agitati. Omnia iſta tam propitius aſpiciet, quam ægros ſuos medicus. Nunquid ille cuius nauigium multam, vndique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipſique nauigio iraſcitur occurrit potius, & aliam excludit vndam, aliam egerit, manifeſta foramina præcludit, latentibus, & ex occulto ſentinam ducentibus labore continuo reſiſtit: nec ideo intermittit, quia quantum exhauſtum eſt, ſubnaſcitur. Lento adiutorio opus eſt, contra mala continua, & fœcunda, non vt deſinant, ſed ne vincant.

CAP. XI. Vtilis eſt, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primum, ira ſi quantum minatur, valet; ob hoc ipſum quod terribilis eſt, & inuiſa eſt. Periculoſius eſt autem timeri, quàm deſpici. Si verò ſine viribus eſt, magis expoſita contemptui eſt, & deriſum non effugit: quid enim eſt iracundia in ſuperuacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quædam, quia terribiliora, potiora ſunt: nec hoc ſapientis dici velim, quod feræ quoque telum eſt, timeri. Quid? non timetur

 febris,

febris, podagra, hulcus malum? numquid ideo quicquam in iſtis boni eſt? an contra, omnia deſpecta, & fœda, & turpia, ipſo quo timentur, ſunt? Ira per ſe deformis eſt, & minime metuenda: at timetur à pluribus, ſicut deformis perſona ab infantibus. Quid, quod ſemper in auctores redundat timor, nec quiſquam metuitur, ipſe ſecurus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille verſus, qui medio ciuili bello in theatro dictus, totum in ſe populum non aliter conuertit, quam ſi miſſa eſſet vox publici affectus;

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

Ita natura conſtituit, vt quod alieno metu magnum eſt, à ſuo non vacet. Leoni quam pauida ſunt ad leuiſſimos ſtrepitus pectora; acerrimas feras vmbra, vox, & odor inſolitus exagitat; quicquid terret, & trepidat. Non eſt ergo quare concupiſcat quiſquam ſapiens, timeri.

CAP. XII. Nec ideo iram magnum quiſquam putet, quia formidini eſt; quoniam quędam etiam contemptiſſima timentur: venena, & offa mortifera, & morſus. Nec eſt mirum, cum maximos ferarum greges linea pennis diſtincta contineat, & in inſidias agat; ab ipſo effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori ſunt. Curriculi motus, rotarumque verſata facies, leones redigit in caueam; elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo vmbra ab infantibus, à feris rubens pinna: non ipſa in ſe quicquam habet firmum aut forte, ſed vanos animos mouet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda eſt, ſi velis iram tollere; neutrum autem poteſt fieri. Primum, poteſt aliquis non algere, quamvis ex rerum natura hiems ſit; non æſtuare, quamvis

men-

menſes æſtiui ſint: aut loci beneficio aduerſus intemperiem anni tutus eſt,aut patientia corporis ſenſum vtriuſque peruincit. Deinde verte iſtud: neceſſe eſt prius virtutem ex animo tollas, quam iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coëunt. Nec magis quiſquam eodem tempore & iratus poteſt eſſe, & vir bonus, quam æger & ſanus. Non poteſt,inquit,omnis ex animo ira tolli:nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil eſt tam difficile & arduum,quod non humana mens vincat,& in familiaritatẽ perducat aſſidua meditatio:nulliq; ſunt tam feri & ſui iuris affectus,vt non diſciplina perdomentur.Quodcunq; ſibi imperauit animus,obtinuit. Quidquam ne vnquam riderent, conſecuti ſunt: vino quidam, alij Venere, quidam omni humore interdicere corporibus. Alius contentus breui ſomno, vigiliam indefatigabilem extendit: didicerunt tenuiſſimis & aduerſis funibus currere, & ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immenſam altitudinem mergi, ac ſine vlla reſpirandi vice perpeti maria.

CAP. XIII. Mille ſunt alia, in quibus pertinacia impedimentum omne tranſcendit, oſtenditque nihil eſſe difficile, cuius ſibi ipſa mens patientiam indiceret. Iſtis quos paullo ante retuli, aut nulla tam pertinacis ſtudij, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum conſequitur ille, qui meditatus eſt per intenſos funes ire? qui ſarcinæ ingenti ceruices ſupponere? qui ſomno non ſubmittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis, non magno auctoramento, labor peruenit. Nos non aduocabimus patientiam, quos tantum pręmium exſpectat,

ſtat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum eſt effugere maximum malum iram, & cum illa rabiem, ſæuitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites eius affectus? Non eſt quod patrocinium nobis quæramus, & excuſatam licentiam, dicentes, aut vtile id eſſe, aut ineuitabile: cui enim tandem vitio aduocatus defuit? Non eſt quod dicas, excidi non poſſe: ſanabilibus ægrotamus malis: ipſaq; nos in rectum genitos natura, ſi emendari velimus, iuuat. Nec, vt quibuſdam dictum eſt, arduum in virtutes, & aſperum iter eſt: plano adeuntur. Non vanæ vobis auctor rei venio: facilis eſt ad beatam vitam via: inite modo bonis auſpicijs, ipſiſq; dijs bene iuuantibus. Multo difficilius eſt, facere iſta, quæ facitis: quid enim quietè otioſius animi, quid ira laborioſius? quid clementia remiſſius, quid crudelitate negotioſius? Vacat pudicitia, libido occupatiſſima eſt: omnium denique virtutum tutela facilior eſt: vitia magno coluntur. Debet ira remoueri? hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt eſſe minuendam. Tota dimittatur: nihil profutura eſt: ſine illa facilius, rectiuſq; ſcelera tollentur: mali punientur, & traducentur in melius.

CAP. XIV. Omnia, quæ debet ſapiens, ſine vllius malæ rei miniſterio efficiet: nihilque admiſcebit, cuius modum ſollicitus obſerues. Numquam itaque iracundia admittenda eſt: aliquando ſimulanda, ſi ſegnes audientium animi concitandi ſunt, ſicut tardè conſurgentes ad curſum equos ſtimulis, calcibuſq; ſubditis, excitamus. Aliquando incutiendus eſt his metus, apud quos ratio non proficit. Iraſci quidem non magis vtile eſt, quàm mœrere, quam metuere. Quid ergo? Non incidunt cauſſæ, quæ

iram

iram laceſſant? Sed tunc maximè illi opponendę manus ſunt: nec eſt difficile, vincere animum: cum athletæ quoque in viliſſima ſui parte occupati, tamen ictus doloreſq; patiantur, vt vires cædentis exhauriant; nec cùm ira ſuadet, feriuntur, ſed cum occaſio. Pyrrhum maximum præceptorem certaminis gymnici, ſolitum aiunt his quos exercebat, præcipere, ne iraſcerentur. Ira enim perturbat artem: & qua noceat tantum, non qua caueat, aſpicit. Sæpè itaque ratio patientiam ſuadet, ira vindictam: & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quoſdam vnius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam ſilentio ferre noluerant, grauiſſimis malis obruti ſunt, indignatiq; aliquid ex pleniſſima libertate deminui, ſeruile in ſeſe attraxerunt iugum.

CAP. XV. Vt ſcias, inquit, iram habere in ſe generoſi aliquid, liberas videbis gentes, quæ iracundiſſimæ ſunt: vt Germanos, & Scythas. Quod euenit, quia fortiora, ſolidaq; natura ingenia, antequam diſciplina molliantur, prona in iram ſunt. Quædam enim non niſi melioribus innaſcuntur ingenijs: ſicut valida arbuſta, & læta, quamvis neglecta, tellus creat: alia fœcundi ſoli ſilua eſt. Itaque & ingenia natura fortia iracundiam ferunt, nihilq; tenue, & exile capiunt, ignea, & feruida: ſed imperfectus ille vigor eſt, vt omnibus quæ ſine arte, ipſius tantum naturæ bono, exſurgunt: ſed niſi cito domita ſunt, quæ fortitudini apta erant, audaciæ, temeritatique conſueſcunt. Quid? non mitioribus animis vitia leniora coniuncta ſunt? vt miſericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi ſæpè bonam indolem malis quoque ſuis oſtendam: ſed non

ideo

ideo vitia non ſunt, ſi naturæ melioris indicia ſunt. Deinde omnes iſtæ feritate liberæ gentes, leonum luporumque ritu, vt ſeruire non poſſunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenij, ſed feri & intractabilis habent: nemo autem regere poteſt: niſi qui & regi.

CAP. XVI. Fere itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore cœlo vtuntur: in frigora Septentrionemque vergentibus immanſueta ingenia ſunt, vt ait poëta,

.... *Suoque ſimillima cœlo.*

Animalia, inquit, generoſiſſima habentur, quibus multum ineſt iræ. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione eſt impetus: homini pro impetu, ratio eſt. Sed nec illis quidem omnibus idem prodeſt. Iracundia leones adiuuat, pauor ceruos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quod ne illud quidem verum eſt, optima animalia eſſe iracundiſſima? Feras putem, quibus ex raptu alimenta ſunt, meliores, quo iratiores? Patientiam laudauerim boum, & equorum frenos ſequentium. Quid autem eſt, cur hominem ad tam infelicia exempla reuoces: cum habeas mundum. Deumque, quem ex omnibus animalibus, vt ſolus imitetur, ſolus intelligit? Simpliciſſimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim & verſutis comparantur: & ſimplices videntur, quia expoſiti ſunt: quos quidem non ſimplices dixerim, ſed incautos. Stultis, luxurioſis, nepotibusque hoc nomen imponimus, & omnibus vitijs parum callidis.

CAP. XVII. Orator, inquit, iratus aliquando melior eſt. Imo imitatus iratum: nam & hiſtriones in pronuntiando non irati populum

mouent,

mouent, ſed iratum bene agentes. Et apud iudices itaque, & in concione, & vbicunq; alieni animi ad noſtrum arbitrium agendi ſunt, modo iram, modo metum, modo miſericordiam, vt alijs incutiamus, ipſi ſimulabimus: & ſæpe id quod veri affectus non effeciſſent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus eſt, qui ira caret. Verum eſt, ſi nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet eſſe, nec prædam; nec miſericordem, nec crudelem: illius nimis mollis animus, huius nimis durus eſt. Temperatus ſit ſapiens: & ad res fortius agendas non iram, ſed vim adhibeat.

CAP. XVIII. Quoniam quæ de ira quæruntur, tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo autem, vt opinor, ſunt: ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de reſtituenda, præcepta ſunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compeſcere, vt vincamus. Quędam ad vniuerſam vitam pertinentia præcipiẽtur: ea in educationem, & in ſequentia tempora diuidentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumque profuturam deſiderat: facile eſt enim, teneros adhuc animos componere: difficulter reciduntur vitia, quæ nobiſcum creuerunt. Opportuniſſima ad iracũdiam feruidi animi natura eſt: nam cum elementa ſint quattuor, ignis, aqua, aër, & terra: poteſtates pares, his ſunt, frigida, feruida, arida, atque humida. Et locorum itaque, & animalium, & corporum, & morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicuius elementi maior vis abundauit. Inde quaſdam humidas vocamus, aridaſque regiones, & calidas, & frigidas.

Eadem

Eadem animalium & hominum diſcrimina ſunt.

CAP. XIX. Refert quantum quiſque humidi in ſe calidique contineat: cuius in illo elementi portio præualebit, inde mores erunt. Iracundos feruidi miſtura faciet: eſt enim actuoſus & pertinax ignis. Frigidi miſtura timidos facit: pigrum eſt enim contractumque frigus. Volunt itaque quidam ex noſtris iram in pectore moueri, efferueſcente circa cor ſanguine. Cauſſa cur hic potiſſimum aſſignetur iræ locus, non alia eſt, quam quod in toto corpore calidiſſimum pectus eſt. Quibus humidi plus ineſt, eorum paulatim creſcit ira: quia non eſt paratus illis calor, ſed motu acquiritur. Itaque puerorum feminarumque iræ acres magis, quam graues ſunt, leuioreſque dum incipiunt: ſiccis ętatibus vehemens robuſtaque ira eſt, ſed ſine incremento, non multum ſibi adijciens: quia inclinatum calorem frigus inſequitur. Senes difficiles & queruli ſunt, vt ægri & conualeſcentes, & quorum aut laſſitudine, aut detractione ſanguinis exhauſtus eſt calor. In eadem cauſſa ſunt ſiti fameque rabidi, & quibus exangue corpus eſt, maligneque alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget pro cuiuſque natura.

CAP. XX. Quidam ebrij efferueſcunt, quidam ſicci. Neq; vlla alia cauſſa eſt, cur iracundiſſimi ſunt flaui rubenteſque: quibus talis natura color eſt, qualis fieri ceteris inter iram ſolet mobilis enim illis agitatuſque ſanguis eſt. Sed quemadmodum natura quoſdam procliues in iram facit: ita multæ incidunt cauſſæ, quæ idem poſſint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor;

&

& continua peruigilia,noctesque ſolicitæ,& deſideria,amoresque:& quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, ægram mentem in querelas parat. Sed iſta omnia initia cauſæque ſunt, plurimumque poteſt conſuetudo: quæ,ſi grauis eſt,alit vitium. Naturam quidem mutare, difficile eſt: nec licet ſemel mixta naſcentium elementa conuertere. Sed in hoc noſſe profuit, vt calentibus ingenijs ſubtrahas vinum, quod pueris Plato negandum putat,& ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi ſunt: diſtendentur enim corpora,& animi cum corpore tumeſcent. Labor illos citra laſſitudinem exerceat:vt minuatur,non vt conſumatur calor, nimiuſque ille feruor deſpumet. Luſus quoque proderunt: modica enim voluptas laxat animos & temperat. Humidioribus,ſiccioribus & frigidis non eſt ab ira periculum: ſed maiora vitia metuenda ſunt,pauor, difficultas,& deſperatio,& ſuſpiciones.

CAP. XXI. Molienda itaque, fouendaque talia ingenia,& in lætitiam euocanda ſunt. Et quia alijs contra iram,alijs contra triſtitiam remedijs vtendum eſt, nec diſſimilibus tantum iſta, ſed contrarijs curanda ſunt, ſemper ei occurremus, quod increuerit. Plurimum, inquam,proderit pueros ſtatim ſalubriter inſtitui. Difficile autem regimen eſt: quia dare debemus operam,ne aut iram in illis nutriamus,aut indolem retundamus. Diligenti obſeruatione res indiget. Vtrumque enim & quod extollendum, & quod deprimendum eſt, ſimilibus alitur: facile autem etiam attendentem ſimilia decipiunt. Creſcit licentia ſpiritus, ſeruitute comminuitur: aſſurgit, ſi laudatur, & in ſpem ſui bonam adducitur: ſed eadem iſta inſolen-

tiam

tiam & iracundiam generant. Sic itaque inter vtrumque regendus eſt, vt modo frænis vtamur, modo ſtimulis: nihil humile, nihil ſeruile patiatur. Nunquam illi neceſſe ſit rogare ſuppliciter: nec profit rogaſſe: potius cauſſæ ſuæ, & prioribus factis, & bonis in futurum promiſſis donetur. In certaminibus æqualium nec vinci illum patiamur, nec iraſci: demus operam, vt familiaris ſit his, cum quibus contendere ſolet: vt in certamine aſſueſcat non nocere velle, ſed vincere. Quoties ſuperauerit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non geſtire patiamur: gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia æſtimatio ſui ſequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in deſidiam vero otiumque non reſoluemus, & procul à contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quam educatio mollis & blanda: ideo vnicis quo plus indulgetur, pupilliſque quo plus licet, corruptior animus eſt. Non reſiſtet offenſis, cui nihil vnquam negatum eſt, cui lacrimas ſollicita ſemper mater abſterſit, cui de pædagogo ſatisfactum eſt. Non vides, vt maiorem quamque fortunam maior ira comitetur? In diuitibus nobilibusque & magiſtratibus præcipue apparet, cum quicquid leue & inane in animo erat, ſecunda ſe aura ſuſtulit. Felicitas iracundiam nutrit, vbi aures ſuperbas aſſentatorum turba circunſtetit. Tibi enim reſpondeat; Non pro faſtigio te tuo metiris: ipſe te proijcis: & alia, quibus vix ſanæ, & ab initio bene fundatæ mentes, reſtiterint. Longe itaque ab aſſentatione pueritia remouenda eſt: audiat verum, & timeat interim, vereatur ſemper, maioribus aſſurgat; nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offera-

tur: & diuitias parentum in conſpectu habeat, non in vſu: exprobrentur illi perperam facta.

CAP. XXII. Pertinebit ad rem, præceptores pædagogosque pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum eſt, & in eorum ſimilitudinem creſcit: nutricum & pædagogorum retulere mox in adoleſcentiam mores. Apud Platonem educatus puer, cum ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; Numquam, inquit, hoc apud Platonem vidi. Non dubito quin citius patrem imitatus ſit, quam Platonem. Tenuis ante omnia victus, & non pretioſa veſtis: & ſimilis cultus cum æqualibus. Non iraſcetur aliquem ſibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed hæc ad liberos noſtros pertinent. In nobis ſiquidem ſors naſcendi & educatio nec vitij locum, nec iam præcepti habet: ſequentia ordinanda ſunt. Contra primas itaque cauſſas pugnare debemus: cauſſa autem iracundiæ, opinio iniuriæ eſt; cui non facile credendum eſt, nec apertis quidem manifeſtisq; ſtatim accedendum. Quædam enim falſa, veri ſpeciem ferunt. Dandum ſemper eſt tempus: veritatem dies aperit. Ne ſint aures criminantibus faciles: hoc humanæ naturæ vitium ſuſpectum, notumque nobis ſit, quod quæ inuiti audimus, libenter credimus: & antequam iudicemus, iraſcimur.

CAP. XXIII. Quid, quod non criminationibus tantum, ſed ſuſpicionibus impellimur, & ex vultu riſuque alieno peiora interpretati, innocentibus iraſcimur? Itaque agenda eſt contra ſe cauſſa abſentis, & in ſuſpenſo ira retinenda. Poteſt enim pęna dilata exigi, non poteſt exacta reuocari. Notus eſt ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehenſus, & ab Hippia

tortus,

tortus, vt conſcios indicaret, circumſtantes amicos tyranni nominauit, quibus quam maximè caram ſalutem eius ſciebat. Et cùm ille ſingulos, vt nominati erant, occidi iuſſiſſet, interrogauit: Ecquis ſupereſſet? Tu, inquit, ſolus: neminem .n. alium, cui carus eſſes, reliqui. Effecit ira, vt tyrannus tyrannicidæ manus cōmodaret, & præſidia ſua gladio ſuo cæderet. Quanto animoſius Alexander? qui cùm legiſſet epiſtolam matris, qua admonebatur, vt à veneno Philippi medici caueret, acceptam potionem non deterritus bibit. Plus ſibi de amico ſuo credidit: dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius iræ fuit: quo rarior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis eſt. Fecit hoc & C. Cæſar, ille qui victoria ciuili clementiſſimè vſus eſt: cùm ſcrinia deprehendiſſet epiſtolarum ad Pompeium miſſarum ab ijs, qui videbantur aut in diuerſis, aut in neutris fuiſſe partibus, combuſſit: quamvis moderatè ſoleret iraſci; maluit tamen non poſſe. Gratiſſimum putauit genus veniæ, neſcire quid quiſque peccaſſet. Plurimum mali credulitas facit: ſæpè ne audiendum quidem eſt: quoniam in quibuſdam rebus ſatius eſt decipi, quàm diffidere.

CAP. XXIV. Tollenda ex animo ſuſpicio, & coniectura, fallaciſſima irritamenta. Ille me parum humanè ſalutauit, ille oſculo meo non adhæſit, ille inchoatum ſermonem cito abrupit, ille ad cœnam non vocauit, illius vultus auerſior viſus eſt. Non deerit ſuſpicioni argumentatio: ſimplicitate opus eſt, & benigna rerum æſtimatione. Nihil niſi quod in oculos incurret, manifeſtumque erit, credamus: &

quoties ſuſpicio noſtra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Hæc enim caſtigatio conſuetudinem efficiet non facile credendi.

CAP. XXV. Inde & illud ſequitur, vt minimis, ſordidiſque rebus non exacerbemur. Parum agilis eſt puer, aut tepidior aqua potui, aut turbatus torus, aut menſa negligentius poſita. Ad iſta concitari, inſania eſt: æger, & infelicis valetudinis eſt, quem leuis aura contraxit: affecti oculi, quos candida veſtis obturbat: diſſolutus delicijs, cuius latus alieno labore condoluit. Mindyridem aiunt fuiſſe ex Sybaritarum ciuitate: qui cùm vidiſſet fodientem, & altius raſtrum alleuantem; laſſum ſe fieri queſtus, vetuit illum opus in conſpectu ſuo facere: idem ſæpius queſtus eſt, quod folijs roſæ duplicatis incubuiſſet. Vbi animum ſimul, & corpus voluptates corrupere, nihil tolerabile videtur: non quia dura, ſed quia molles patimur. Quid enim eſt cur tuſſis alicuius, aut ſternutamentum, aut muſca parum curiosè fugata, nos in rabiem agat, aut obuerſatus canis, aut clauis negligentis ſerui manibus elapſa? Feret iſte æquo animo ciuile conuicium, & ingeſta in concione, curiave maledicta, cuius aures tracti ſubſellij ſtridor offendit? Perpetietur hic famem, & æſtiuæ expeditionis ſitim, qui puero male diluenti niuem, iraſcitur?

CAP. XXVI. Nulla itaque res magis iracundiam alit, quàm luxuria intemperans, & impatiens: dure tractandus animus eſt, vt ictum non ſentiat, niſi grauem. Iraſcimur aut his, à quibus nec accipere iniuriam potuimus, aut his, à quibus accipere potuimus. Ex prioribus quædam ſine ſenſu ſunt: vt librum, quem minutio-

ribus

ribus litteris ſcriptum ſæpe proiecimus,& mendoſum lacerauimus: vt veſtimenta,quę quia diſplicebant, ſcidimus. His iraſci quam ſtultum eſt: quæ iram noſtram nec meruerunt, nec ſentiunt? Sed nos offendunt videlicet, qui illa fecerunt. Primum, ſæpe antequam hoc apud nos diſtinguamus, iraſcimur: deinde fortaſſe ipſi quoque artifices excuſationes iuſtas afferent, Alius non potuit melius facere, quam fecit: nec ad tuam contumeliam parum didicit; alius non in hoc, vt te offenderet,fecit. Ad vltimum,quid eſt dementius, quam bilem in homine collectam, in res effundere? Atqui vt his iraſci dementis eſt, quæ anima carent, ſic mutis animalibus: quia nulla eſt iniuria,niſi à conſilio profecta. Nocere itaque nobis poſſunt,vt ferrum, aut lapis: iniuriam quidem facere non poſſunt. Atqui contemni ſe quidam putant,vbi equi ijdem obſequentes alteri equiti, alteri contumaces ſunt:tanquam iudicio,non conſuetudine,& arte tractandi, quædam quibuſdam ſubiectiora ſint.

CAP. XXVII. Atqui vt his iraſci ſtultum eſt, ita pueris, & non multum à puerorum prudentia diſtantibus. Omnia enim iſta peccata, apud æquum iudicem, pro innocentia habent imprudentiam. Quædam ſunt, quæ nocere non poſſunt, nullamque vim niſi beneficam & ſalutarem habent: vt dij immortales, qui nec volunt obeſſe, nec poſſunt. Natura enim illis mitis & placida eſt, tam longe remota ab aliena iniuria, quam à ſua. Dementes itaque & ignari veritatis, illis imputant ſæuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cum interim nihil horum, quæ nobis nocent proſuntve, ad nos proprie dirigatur. Non enim nos cauſſa mundo ſumus, hiemem

æſtatem-

æſtatemq́; referendi: ſuas iſta leges habent, quibus diuina exercentur: nimis nos ſuſpicimus, ſi digni nobis videmur, propter quos tãta moueãtur. Nihil ergo horum in noſtram iniuriam fit: imo contra, nihil non ad ſalutem. Quædam eſſe diximus, quæ nocere non poſſunt: quædam, quæ nolunt. In his erunt boni magiſtratus, parenteſque, & præceptores, & iudices: quorum caſtigatio ſic accipienda eſt, quomodo ſcalpellum, & abſtinentia, & alia quæ profutura torquent. Affecti ſumus pœna ſuccurrat non tantũ quid patiamur, ſed quid fecerimus: in conſilium de vita noſtra mittamur. Si verũ ipſi dicere nobis voluerimus, pluris litem noſtram æſtimabimus. Si volumus æqui omnium rerũ iudices eſſe, hoc primum nobis ſuademus, neminẽ noſtrum eſſe ſine culpa. Hinc .n. maxima indignatio oritur. Nihil peccaui, nihil feci: imo nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coërcitione nos caſtigatos: cum illo ipſo tempore peccemus, quo adijcimus malefactis arrogantiam & contumaciam. Quis eſt iſte, qui ſe profitetur omnibus legibus innocentem? Vt hoc ita ſit, quam anguſta innocentia eſt, ad legem bonum eſſe? quanto latius officiorum patet, quam iuris regula? quam multa pietas, humanitas, liberalitas, iuſtitia, fides exigunt, quæ omnia extra publicas tabulas ſunt?

CAP. XXVIII. Sed ne ad illam quidem arctiſſimam innocentiæ formulam præſtare nos poſſumus. Alia fecimus, alia cogitauimus: alia optauimus, alijs fauimus: in quibuſdam innocentes ſumus, quia non ſucceſſit. Hoc cogitantes, æquiores ſimus delinquentibus, cedamus obiurgantibus: vtiq́; nobis ne iraſcamur, (cui enim non, ſi nobis quoque?) minime dijs. Non enim illorum, ſed lege mortalitatis pati-

mur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloreſque incurrunt. Vtique aliqua fugiendum eſt, domicilium putre ſortitis. Dicetur aliquis male de te locutus: cogita an prior feceris, cogita de quam multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere iniuriam, ſed reponere: alios pronos facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes ſcienteſque faciunt: ex iniuria noſtra non ipſam iniuriam petere. Aut dulcedine vrbanitatis prolapſus eſt, aut fecit aliquid, non vt nobis obeſſet, ſed quia conſequi ipſe non poterat, niſi nos repuliſſet. Sæpe adulatio, dum blanditur, offendit. Quiſquis ad ſe retulerit, quotiens ipſe in ſuſpicionem falſam inciderit, quam multis officijs ſuis fortuna ſpeciem iniuriæ induerit, quā multos poſt odium amare cœperit, poterit non ſtatim iraſci: vtique ſi ſibi tacitus ad ſingula quibus offenditur, dixerit: Hæc & ipſe commiſi. Sed vbi tam æquum iudicem inuenies? Is qui nullius non vxorem concupiſcit, & ſatis iuſtam cauſam putat amandi, quod aliena eſt, idem vxorem ſuam aſpici non vult: & fidei acerrimus exactor, eſt perfidus: & mendacia perſequitur, ipſe periurus: & litem ſibi inferri ægerrime calumniator patitur. Pudicitiam ſeruulorum ſuorum attentari non vult, qui non pepercit ſuæ. Aliena vitia in oculis habemus: à tergo noſtra ſunt. Inde eſt, quod tempeſtiua filij conuiuia pater deterior filio caſtigat. Nihil alienæ luxuriæ ignoſcit, qui nihil ſuæ negauit: & homicidæ tyrannus iraſcitur: & punit furta ſacrilegus. Magna pars hominum eſt, quæ non peccatis iraſcitur, ſed peccantibus. Faciet nos moderatiores reſpectus noſtri, ſi conſuluerimus nos: Nunquid & ipſi aliquid tale

com-

commiſimus? Nunquid ſic errauimus? Expeditne nobis iſta damnari? Maximum remedium eſt iræ, mora. Nec ab illa pete initio, vt ignoſcat, ſed vt iudicet: deſinet, ſi exſpectat: nec vniuerſam illam tentaueris tollere: graues habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur.

CAP. XXIX. Ex his, quæ nos offendunt, alia renuntiantur nobis, alia ipſi audimus aut videmus. His quæ narrata ſunt, non debemus citò credere: multi ementiuntur, vt decipiant: multi, quia decepti ſunt: alius criminatione gratiam captat, & fingit iniuriam, vt videatur doluiſſe factam: eſt aliquis malignus, & qui amicitias cohærentes diducere velit: eſt ſuſpicax, & qui ſpectare ludos cupiat, vt ex longinquo, tutoq; ſpeculetur, quos colliſit. De paruula ſumma iudicaturo, tibi res ſine teſte non probaretur; teſtis, ſine iureiurando non valeret: vtrique parti dares aduocationem, dares tempus, nec ſemel audires: magis enim veritas elucet, quò ſæpiùs ad manum venit: amicum condemnas de præſentibus, antequam audias, antequam interroges? illi, antequam aut accuſatorem ſuum noſſe liceat, aut crimen, iraſceris? Iam enim iam, quid vtrinque diceretur, audiſti. Hic ipſe, qui ad te detulit, deſinet dicere, ſi probare debuerit. *Non eſt*, inquit, *quod me protrahas: ego productus negabo. Alioqui nihil vnquam tibi dicam.* Eodem tempore & inſtigat, & ipſe ſe certamini, & pugnæ ſubtrahit. Qui dicere tibi niſi clam non vult, pænè non dicit. Quid eſt iniquius, quàm ſecretò credere, palam iraſci?

CAP. XXX. Quorundam ipſi teſtes ſumus: in his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer eſt? ætati donetur: neſcit, an

peccet. Pater eſt? aut tantum profuit, vt illi etiam iniuriæ ius ſit? aut fortaſſis ipſum hoc meritum eius eſt, quo offendimur. Mulier eſt? errat. Iuſſus eſt? neceſſitati quis, niſi iniquus, ſuccenſet? Læſus eſt? non eſt iniuria, pati quod prior feceris. Iudex eſt? plus illius credas ſententiæ, quàm tuæ. Rex eſt? ſi nocentem punit, cede iuſtitiæ: ſi innocentem, cede fortunæ. Mutum animal eſt, aut ſimile muto? imitaris illud, ſi iraſceris. Morbus eſt, aut calamitas? leuiùs tranſiliet ſuſtinentem. Deus eſt? tam perdis operam cùm illi iraſceris, quàm cùm illum alteri precaris iratum. Bonus vir eſt qui iniuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari. Dabit pœnas alteri, quas debet tibi: & iam ſibi dedit, qui peccauit. Duo ſunt, vt dixi, quæ iracundiam concitant: primum, ſi iniuriam videmur accepiſſe: de hoc ſatis dictum eſt: deinde, ſi iniquè accepiſſe: de hoc dicendum eſt. Iniqua quædam iudicant homines, quia pati non debuerint: quædam, quia non ſperauerint. Indigna putamus, quæ inopinata ſunt. Itaque maximè commouent, quæ contra ſpem exſpectationemque euenerunt: nec aliud eſt quare in domeſticis minima offendant: in amicis, iniuriam vocemus negligentiam.

CAP. XXXI. Quomodo ergo, inquit, inimicorum nos iniuriæ mouent? quia non exſpectauimus illas, aut certè non tantas. Hoc efficit amor noſtri nimius: inuiolatos nos etiam inimicis iudicamus eſſe debere. Regis quiſque intra ſe animum habet, vt licentiam ſibi dari velit, in ſe nolit. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut inſolentia iracundos facit. Ignorantia: quid enim mirum eſt, malos mala facinora edere? Quid noui eſt, ſi inimicus nocet, ami-

tus offendit, filius labitur, ſeruus peccat? Turpiſſimam aiebat Fabius Imperatori excuſatio. nem eſſe, NON PVTAVI: ego turpiſſimam homini puto. Omnia puta, exſpecta: etiam in bonis moribus aliquid exiſtet aſperius. Fert humana natura inſidioſos amicos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cùm de moribus vnius iudicabis, de publicis cogita: vbi maximè gaudebis, maximè metues: vbi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non deſunt, ſed quieſcunt: ſemper futurum aliquid, quod te offendat, exiſtima. Gubernator nunquam ita totos ſinus explicuit ſecurus, vt nō expedita ad cōtrahēdum armamēta diſponeret. Illud ante omnia cogita, fœdam eſſe & execrabilē vim nocēdi, & alieniſſimā homini, cuius beneficio etiam ſæua manſueſcunt. Aſpice elephantorum iugo colla ſubmiſſa, taurorū pueris pariter ac feminis perſultantibus terga impunè calcata, & repentes inter pocula ſinuſque innoxio lapſu dracones, & intra domum vrſorum leonumq; ora placida tractantibus, adulanteſque dominum feras: pudebit cum animalibus permutaſſe mores. Nefas eſt nocere patriæ: ergo ciui quoque: nam hic pars patriæ eſt. Sanctæ partes ſunt, ſi vniuerſum venerabile eſt: ergo & homo homini: nam hic in maiore tibi vrbe ciuis eſt. Quid ſi nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter ſe membra conſentiunt, quia ſingula ſeruari, totius intereſt: ita homines ſingulis parcent, quia ad cœtum geniti ſumus: ſalua autem eſſe ſocietas niſi amore & cuſtodia partium non poteſt. Ne viperas quidem & natrices, & ſi qua morſu aut ictu nocent, effligeremus, ſi vt reliqua manſuefacere poſſemus, aut efficere, ne nobis alijſve periculo eſſent,

Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccauit, ſed ne peccet: nec vnquam ad præteritum, ſed ad futurum pœna referetur: non enim iraſcitur, ſed cauet. Nam ſi puniendus eſt, cuicunque prauum, maleficumq; ingenium eſt, pœna neminem excipiet.

CAP. XXXII. At enim ira habet aliquam voluptatem: & dulce eſt, dolorem reddere. Minimè: non enim vt in beneficijs honeſtum eſt, merita meritis repenſare: ita iniurias iniurijs: illic, vinci turpe eſt: hic, vincere. Inhumanum verbum eſt, & quidem pro iuſto receptum, Vltio: & à contumelia non differt, niſi ordine. Qui dolorem regerit, tantùm excuſatiùs peccat. M. Catonem in balneo quidam percuſſit imprudens: quis enim illi ſciens faceret iniuriam? poſtea ſatisfacienti Cato, Non memini, inquit, percuſſum me. Melius putauit, non agnoſcere, quàm vindicare. Nihil, inquis, poſt tantam petulantiam mali factum eſt? imò multum boni: cœpit Catonem noſſe. Magni animi eſt, iniurias deſpicere: vltionis contumelioſiſſimum genus eſt, non eſſe viſum dignum, ex quo peteretur vltio. Multi leues iniurias altius ſibi demiſere, dum vindicant: ille magnus & nobilis eſt, qui more magnæ feræ, latratus minutorum canum ſecurus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, ſi vindicauerimus iniuriam. Si tanquam ad remedium venimus, ſine ira veniamus: non quaſi dulce ſit vindicari, ſed quaſi vtile. Sæpè autem ſatius fuit diſſimulare, quàm vlciſci.

CAP. XXXIII. Potentiorum iniuriæ hilari vultu, non patienter tantùm ferendæ ſunt. Facient iterum, ſi ſe feciſſe crediderint. Hoc habent peſſimũ animi magna fortuna inſolentes,

quos

quos læſerunt, & oderunt. Notiſſima vox eſt eius, qui in cultu regum conſenuerat: cùm illum quidam interrogaret, Quomodo rariſſimam rem in aula conſecutus eſſet, ſenectutem? Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. *Sæpè adeò iniuriam vindicare non expedit, vt ne fateri quidem expediat.* C. Cæſar Paſtoris ſplendidi equitis Romani filium cùm in cuſtodia habuiſſet, munditijs eius, & cultioribus capillis offenſus: rogante patre, vt ſalutem filij ſibi concederit, quaſi de ſupplicio eius admonitus, duci protinus iuſſit. Ne tamen omnia inhumanè faceret aduerſum patrem, ad cœnam illum inuitauit eo die: venit Paſtor, nihil vultu exprobrante. Propinauit illi Cæſar heminam: & poſuit illi cuſtodem: perdurauit miſer, non aliter quàm ſi filij ſanguinem biberet. Vnguentum, & coronas miſit, & obſeruare iuſſit, an ſumeret: ſumpſit eo die, quo filium extulerat, imò quo non extulerat. Iacebat conuiua centeſimus, & potiones vix honeſtas natalibus liberorum, podagricus ſenex hauriebat: cùm interim non lacrimas emiſit, nec dolorē aliquo ſigno erumpere paſſus eſt. Cœnauit, tanquam pro filio exoraſſet. Quæris, quare? habebat alterum. Quid ille Priamus? non diſſimulauit iram, & Regis genua complexus eſt? fineſtam, perfuſamque cruore filij manum, ad os ſuum retulit, & cœnauit? ſed tamen ſine vnguento, ſine coronis: & illum hoſtis ſæuiſſimus multis ſolatijs, vt cibum caperet, hortatus eſt, non vt pocula ingentia, ſuper caput poſito cuſtode, ſiccaret. Contempſiſſet Paſtorem, ſi ſibi timuiſſet: nunc iram compeſcuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad oſſa filij legenda diſcedere. Ne hoc quidem permiſit: benignus interim &

comis adoleſcens propinationibus ſenem crebris, vt cura leniretur, laceſſebat: contrà ille ſe lætum, & oblitum quid eo eſſet actum die, præſtitit: Perierat alter filius, ſi carnifici conuiua non placuiſſet.

CAP.XXXIV. Ergo ira abſtinendum eſt, ſiue par eſt qui laceſſendus eſt, ſiue ſuperior, ſiue inferior. Nam cum pare contendere, anceps eſt: cum ſuperiore, furioſum: cum inferiore, ſordidum. Puſilli hominis & miſeri eſt, repetere mordentem: mures & formicæ, ſi manum admoueris, ora conuertunt: imbecillia ſe lædi putant, ſi tanguntur. Faciet nos mitiores, ſi cogitauerimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui iraſcimur, & meritis offenſa redimetur. Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura ſit clementiæ fama, & quàm multos venia amicos vtiles fecerit. * Ne iraſcamur inimicorum & hoſtium liberis. Inter Syllanæ crudelitatis exempla eſt, quod à rep. liberos proſcriptorum ſubmouit. Nihil eſt iniquius, quàm aliquem heredem paterni odij fieri. Cogitemus quotiens ad ignoſcendum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles eſſe. Quàm ſæpè veniam qui negauit, petit? quàm ſæpè pedibus eius aduolutus eſt, quem à ſuis repulit? Quid eſt glorioſius, quàm iram amicitia mutare? Quos Populus Rom. fideliores habet ſocios, quàm quos habuit pertinaciſſimos hoſtes? quod hodie eſſet imperium, niſi ſalubris prouidentia victos permiſcuiſſet victoribus? Iraſcetur aliquis? tu contrà beneficijs prouoca. Cadit ſtatim ſimultas, ab altera parte deſerta: niſi par non pugnat. Si vtrinque certabitur, ille eſt melior, qui prior pedem retulit; victus eſt, qui vicit. Percuſſit te? recede:

de: referiendo enim, & occaſionem ſæpius feriendi dabis,& excuſationem:non poteris reuelli, cùm voles. Nunquid velit quiſquam tam grauiter hoſtem ferire, vt relinquat manum in vulnere, & ſe ab ictu reuocare non poſſit? atqui tale ira telum eſt, vix retrahitur.

CAP. XXXV. Arma nobis expedita proſpicimus,gladium commodum & habilem: non vitabimus impetus animi, his graues magis, furioſos & irreuocabiles? Ea demum velocitas placet,quæ vbi iuſſa eſt, veſtigium ſiſtit, nec vltra deſtinata procurrit, & quæ flecti, & à curſu ad gradum reduci poteſt. Ægros ſcimus neruos eſſe, vbi inuitis nobis mouentur: ſenex, aut infirmi corporis eſt, qui cùm ambulare vult, currit: animi motus eos putemus ſaniſſimos validiſſimosq́;, qui noſtro arbitrio ibunt, non ſuo ferentur. Nihil tamen æquè profuit, quàm primùm intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non eſt vllius affectus facies turbatior: pulcherrima ora fœdauit,toruos vultus ex tranquilliſſimis reddidit. Liquit decor omnis iratos: & ſiue amictus illius compoſitus ſit ad legem, attrahet veſtem,omnemque curam ſui effundet. Si capillorum natura vel arte iacentium non informis eſt habitus; cùm animo inhorreſcunt, tumeſcunt venæ, concutitur crebro ſpiritu pectus, rabida vocis eruptio colla diſtendit: tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intrà putas eſſe, animũ,cuius extrà imago tam fęda eſt? quantò illi intra pectus terribilior vultus,acrior ſpiritus eſt, intenſior impetus, rupturus ſe niſi eruperit? Quales ſunt hoſtium,vel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aſpectus; qualia poëtæ inferna mõſtra finxere, ſuccincta ſerpẽti-

D 5 bus,

bus,& igneo flatu; quales ad bella excitanda, diſcordiamq; in populos diuidendam, pacemque lacerandam, tæterrimæ inferum exeunt Furiæ: talem nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, ſibilo mugituq; & gemitu & ſtridore, & ſi qua his inuiſior vox eſt, perſtrepentem, tela manu vtraq; quatientem: neque enim illi tegere ſe, cura eſt: toruam, cruentamq; & cicatricoſam, & verberibus ſuis liuidam, inceſſibus veſanis, offuſam multa caligine, incurſitantem, vaſtantem, fugantemque: & omnium odio laborantem, ſui maximè: ſi aliter nocere non poſſit, terras, maria, cælum ruere cupientem, infeſtam pariter, inuiſamque. Vel, ſi videtur, ſit qualis apud vates noſtros eſt:

Sanguineum quatiens dextra Bellona flagellũ
Aut ſciſſa gaudens vadit Diſcordia palla.

aut ſi qua magis dira facies excogitari diri affectus poteſt.

CAP. XXXVI. Quibuſdam, vt ait Sextius, iratis profuit aſpexiſſe ſpeculum: perturbauit illos tanta mutatio ſui: velut in rem præſentem adducti non agnouerunt ſe: & quantulum ex vera deformitate imago illa ſpeculo repercuſſa reddebat? animus ſi oſtendi, & ſi in vlla materia perlucere poſſet, intuentes nos confunderet, ater, maculoſuſq; æſtuans, & diſtortus, & tumidus. Nunc quoque tanta deformitas eius eſt per oſſa, carneſq; & tot impedimenta, effluentis: quid ſi nudus oſtenderetur? Speculo equidem neminem deterritum ab ira credo: quid ergo? qui ad ſpeculum venerat, vt ſe mutaret, iam mutauerat. Iratis quidem nulla eſt formoſior effigies, quàm atrox, & horrida, qualeſq; eſſe, etiam videri volunt. Magis illud videndum eſt, quàm multis ira per ſe nocuerit. Alij nimio fer-

feruore rupère venas, & ſanguinem ſupra vires elatus clamor egeſſit, & luminum ſuffudit aciem in oculos vehementiùs humor egeſtus, & in morbos ægri recidère: nulla celerior ad inſaniam via eſt. Multi itaque continuauerunt iræ furorem; nec quam expulerant mentem, vnquam receperunt. Aiacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egeſtatem ſibi, ruinam domui imprecantur: & iraſci ſe negant, non minùs quàm inſanire, furioſi. Amiciſſimis hoſtes, vitandiq; cariſſimis: legum, niſi quà nocent, immemores, ad minima mobiles: non ſermone, non officio, adiri faciles. Omnia per vim gerunt, gladijs & pugnare parati, & incumbere. Maximum enim malum illos cepit, & omnia exſuperans vitia. Alia paullatim intrant: repentina & vniuerſa vis huius eſt: omnes denique alios affectus ſibi ſubijcit: amorem ardentiſſimum vincit. Transfoderunt itaque amata corpora, & in eorum, quos occiderant, iacuère complexibus. Auaritiam duriſſimum malum, minimumq; flexibile ira calcauit; adacta opes ſuas ſpargere, & domui, rebuſq; in vnum collatis inijcere ignem. Quid? non ambitioſus magno æſtimata proiecit inſignia, honoremq; delatum repulit? nullus affectus eſt, in quem non ira dominetur.

L. ANNÆI SENECÆ DE IRA AD NOVATVM

LIBER TERTIVS.

Argumentum & Ordo.

EXSEQVITVR alteram partem Remedij, priore medio libro poſitam, ſed dilatam, Ne in ira peccemus: id eſt, refrænemus eam & cohibeamus. Id variè fit: ſed ſemper ſtatimque faciendum in Affectu præcipiti & incitato. Quem Ariſtoteles excuſat: ſed ipſe eum accuſat, & fœditatem iterùm iræ oſtendit. Hæc ad Cap. vſque IV. *Tum partitur, tria ſe dicturum: primùm. Quemadmodum non iraſcamur; deinde, Quemadmodum ab ira liberemur; tertiò, Quemadmodum alium iraſcentem ſiſtamus placemuſque. Hæc, etſi alibi cum repetitione priorum, tamen pulcherrimè & vtiliſſimè ad finem libri exſequitur: & aurea ſiue ætherea habebis monita & dicta.*

CAPVT PRIMVM.

QVOD maximè deſideraſti, Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certè refrænare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palàm apertèque faciendum eſt, vbi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, vbi nimium ardet, omnique impedimento exaſperatur & creſcit. Refert, quantas vires, quamque integras habeat: vtrumne verberanda & agenda re-

retrò ſit, an cedere ei debeamus, dum tempeſtas prima deſæuit, ne remedia ipſa ſecum ferat: conſilium pro moribus cuiuſque capiendum erit. Quoſdam enim preces vincunt: quidam inſultant, inſtantque ſubmiſſis. Quoſdam terrendo placabimus: alios obiurgatio, alios confeſſio, alios pudor cœpto deiecit: alios mora, lentum præcipitis mali remedium, ad quod nouiſſimè deſcendendum eſt. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardiùs poſſunt: huius incitata, & ſe ipſa rapiens violentia, non paullatim procedit, ſed dum incipit, tota eſt. Nec aliorum more vitiorum ſolicitat animos, ſed abducit: & impotentes ſui, cupidoſq; vel communis mali, exagitat: nec in ea tantùm, in quæ deſtinauit, ſed in occurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira præcipitat. Ceteris etiam ſi reſiſtere contra affectus ſuos non licet, at certè affectibus ipſis licet ſtare: hæc non ſecus quàm fulmina procellæque, & ſi qua alia irreuocabilia ſunt, quia non eunt, ſed cadunt, vim ſuam magis ac magis tendit. Alia vitia à iatione, hæc à ſanitate deſciſcit: alia acceſſus lenes habent, & incrementa fallentia: in ira deiectus animorum eſt. Nulla itaque res vrget magis attonita, & in vires ſuas prona, & ſiue ſucceſſit, ſuperba; ſiue fruſtratur, inſana; ne repulſa quidem in tædium acta, vbi aduerſarium fortuna ſubduxit, in ſeipſam morſus ſuos vertit: nec refert, quantum ſit, ex quo ſurrexit. Ex leuiſſimis enim in maxima euadit.

CAP. II. Nullam tranſit ætatem: nullum hominum genus excipit. Quædam gentes beneficio egeſtatis non nouère luxuriam. quædam, quia exercitæ & vagæ ſunt, effugère pigritiam: quibus incultus mos, agreſtis vita

eſt,

eſt, circumſcriptio ignota eſt, & fraus,& quodcumque in foro malum naſcitur: nulla gens eſt, quam non ira inſtiget, tam inter Graios quàm barbaros potens: non minus pernicioſa leges metuentibus, quàm quibus iura diſtinguit modus virium. Deniq; cetera ſingulos corripiunt: hic vnus affectus eſt, qui interdum publicè concipitur. Nunquam vniuerſus populus vnius feminæ amore flagrauit: nec in pecuniam, aut lucrum tota ciuitas ſpem ſuam miſit: ambitio viritim ſingulos occupat. Impotentia non eſt malum publicum. Sæpè in iram vno agmine itum eſt: viri, fœminæ, ſenes, pueri, principes, vulguſq; conſensère: & tota multitudo pauciſſimis verbis concitata, ipſum concitatorem anteceſſit. Ad arma protinus, igneſq; diſcurſum eſt, & indicta finitimis bella, aut geſta cum ciuibus. Totę cum ſtirpe omni crematæ domus: & modo eloquio fauorabilis habitus, in medio honore, iram ſuæ concionis excepit: in Imperatorem ſuum legiones pila torſerunt. Diſſedit plebs tota cum patribus: publicum conſilium, ſenatus non exſpectatis dilectibus, nec nominato Imperatore, ſubitos iræ ſuæ duces legit: ac per tecta vrbis, nobiles conſectatus viros, ſupplicium manu ſumpſit. Violauit legationes rupto iure gentiū, rabieſq; infanda ciuitatem tulit: nec datum tempus, quo reſideret tumor publicus: ſed deductæ protinus claſſes, & oneratæ tumultuario milite. Sine more, ſine auſpicijs, populus ductu iræ ſuæ egreſſus, fortuita, raptaq; pro armis geſſit: deinde magna clade temeritatem audacis iræ luit.

CAP. III. Hic barbaris fortè ruentibus in bella exitus eſt: cùm mobiles animos ſpecies iniuriæ perculit; aguntur ſtatim: & quà dolor

traxit,

traxit,ruinæ modo regionibus incidunt incompoſiti,interriti,incauti,pericula appetentes ſua: gaudent feriri,& inſtare ferro, & tela corpore vrgere, & per ſuum vulnus exire. Non eſt, inquis,dubium,quin magna iſta, & peſtifera ſit vis:ideò quemadmodũ ſanari debeat, monſtra. Atqui,vt in prioribus libris dixi,ſtat Ariſtoteles defenſor iræ,& vetat illã nobis exſecari. Calcar ait eſſe virtutis:hac erepta, inermem animum, & ad conatus magnos pigrum, inertemq; fieri. Neceſſarium eſt itaq; fœditatem eius, ac feritatem coarguere,& ante oculos ponere, quantum monſtri ſit,homo in hominem furens; quãtoq; impetu ruat, non ſine pernicie ſua perniciosus, & ea deprimens,quæ mergi niſi cum mergente non poſſunt. Quid ergo? ſanum hunc aliquis vocat, qui, velut tempeſtate correptus, non it, ſed agitur, & furenti malo ſeruit? nec mandat vltionem ſuam, ſed ipſe eius exactor, animo ſimul,ac manu ſæuit, cariſſimorum, eorumq; quos mox amiſſos fleturus eſt, carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adiutorem, comitemq; dat;conſilia,ſine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducæ, ſiniſtræque ſunt vires,& in malum ſuum validæ, in quas ęgrum morbus, & acceſſio erexit. Non eſt ergo, quòd me putes tempus in ſuperuacuis conſumere, quòd iram, quaſi dubiæ apud homines opinionis ſit, infamem, cùm aliquis ſit, & quidem de illuſtribus philoſophis,qui illi indicat operas,& tanquam vtilem,ac ſpiritus ſubminiſtrantem in prœlia, in actus rerum,ad omne quodcumque calore aliquo gerendum eſt, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, oſtendenda eſt rabies eius effrænata, & attonita: apparatuſq; illi reddendus eſt ſuus;

eculei,

eculei, fidiculę, & ergaſtula, & cruces, & circumdati defixis corporibus ignes, & cadauera quoq; trahens vncus, varia vinculorum genera, varia pœnarum, lacerationes membrorum, inſcriptiones frontis, & beſtiarum immanium caueæ. Inter hæc inſtrumenta collocetur ira, dirum quiddam, atque horridum ſtridens, omnibus per quæ furit tætrior.

CAP. IV. Vt de ceteris dubium ſit, nulli certè affectui peior eſt vultus, quem in prioribus libris deſcripſimus, aſperum & acrem, & nunc ſubitò retrorſum ſanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore, ac ſpiritu verſo, ſubrubicundum, & ſimilem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis, & exſilientibus, nunc in vno obtutu defixis & hærentibus. Adijce dentium inter ſe arietatorum, & aliquem eſſe cupientium, non alium ſonum, quàm eſt apris, tela ſua attritu acuentibus. Adijce articulorum crepitum, cùm ſe ipſas manus frangunt, & pulſatum ſæpiùs pectus, anhelitus crebros, tractoſque altius gemitus, inſtabile corpus, incerta verba ſubitis exclamationibus, trementia labra, interdumque compreſſa, & dirum quiddam exſibilantia. Ferarum, mehercules, ſiue illas fames exagitat, ſiue infixum viſceribus ferrum, minùs tætra facies eſt, etiam cùm venatorem ſuum ſemianimes morſu vltimo petunt, quàm hominis ira flagrantis. Age, ſi exaudire voces, ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba ſunt? nonne reuocare ſe quiſque ab ira velit, cùm intellexerit illam à ſuo primùm malo incipere? Non vis ergo admoneam eos, qui iram in ſumma potentia exercent, & argumentum virium exiſtimant, & in magnis magnæ fortunæ bonis ponunt

pa-

paratam vltionem, quàm non ſit potens, imò nec liber quidem dici poſſit, ira captus? Non vis admoneam, quò diligentior quiſque ſit, vt ipſe ſe circumſpiciat: alia animi mala ad peſſimos quoſque pertinere, iracundiam etiam eruditis hominibus, & in alia ſanis, irrepere? adeò vt quidam ſimplicitatis indicium iracundiam dicant, & vulgò credatur facillimus quiſque huic obnoxius.

CAP. V. Quorſus, inquis, hoc pertinet? Vt nemo ſe iudicet tutum ab illa: cùm lentos quoque natura, & placidos, in ſæuitiam, ac violentiã euocet. Quemadmodum aduerſus peſtilentiam nihil prodeſt firmitas corporis, & diligens valetudinis cura: promiſcuè enim imbecilla, robuſtaque inuadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum eſt, quàm compoſitis, & remiſſis: quibus eò turpior, ac periculoſior eſt, quò plus in illis mutat. Sed cùm primum ſit, non iraſci; ſecundum, retinere; tertium, alienæ iræ mederi: dicam primùm, quemadmodum in iram non incidamus; deinde, quemadmodum ab illa liberemur; nouiſſimè, quemadmodum iraſcentem retineamus placemuſq; , & ad ſanitatem reducamus. Ne iraſcamur, præſtabimus, ſi omnia vitia iræ nobis ſubindè propoſuerimus, & illam benè æſtimauerimus. Accuſanda eſt apud nos, damnanda: perſcrutanda eius mala, & in medium protrahenda ſunt: vt qualis ſit appareat, comparanda cum peſſimis eſt. Auaritia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior vtatur: ira impendit: paucis gratuita eſt. Iracundus dominus quoſdam in fugam ſeruos egit, quoſdam in mortem: quantò plus iraſcendo, quàm id erat, propter quod iraſcebatur, amiſit? Ira patri luctum, marito diuortium

attulit,

attulit, magiſtratui odium, candidato repulſam. Peior eſt etiam, quàm luxuria: quoniam illa ſua voluptate fruitur, hæc alieno dolore. Vincit malignitatem, & inuidiam: illæ enim infelicem fieri volunt, hæc facere: illæ fortuitis malis delectantur, hęc non poteſt exſpectare fortunam: nocere ei quem odit, non noceri vult. Nihil eſt ſimultatibus grauius: has ira conciliat: nihil eſt bello funeſtius: in hoc potētium ira prorumpit: ceterùm etiā illa plebeia ira & priuata, inerme, & ſine viribus bellum eſt. Prætereà ira, vt ſeponamus quæ mox ſecutura ſunt damna, inſidias, perpetuam ex certaminibus mutuis ſolicitudinem, dat pœnas dum exigit, naturam hominis mutat. Illa in amorem hortatur, hæc in odium: illa prodeſſe iubet, hæc nocere. Adijce, quòd cùm indignatio eius à nimio ſui ſuſpectu veniat, & animoſa videatur, puſilla eſt, & anguſta: nemo enim non eo, à quo ſe contemptum iudicat, minor eſt. At ille ingens animus, & verus æſtimator ſui, non vindicat iniuriam, quia non ſentit. Vt tela à duro reſiliunt, & cum dolore cædentis ſolida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad ſenſum ſui adducit, fragilior eo quod petit. Quantò pulchrius eſt, velut nulli penetrabilē telo, omnes iniurias contumeliaſq; reſpuere? Vltio, doloris confeſſio eſt: non eſt magnus animus, quem incurvat iniuria. Aut potentior te, aut imbecillior læſit: ſi imbecillior, parce illi: ſi potentior, tibi.

CAP. VI. Nullum eſt argumentum magnitudinis certius quàm nihil poſſe, quo inſtigeris, accidere. Pars ſuperior mundi & ordinatior, ac propinqua ſideribus, nec in nubem cogitur, nec in tempeſtatem impellitur, nec verſatur in turbine: omni tumultu caret: inferiora fulminant.

Eodem

Eodem modo ſublimis animus, quietus ſemper & in ſtatione tranquilla collocatus, intra ſe premens quibus ira contrahitur, modeſtus, & venerabilis eſt & compoſitus: quorum nihil inuenies in irato. Quis enim traditus dolori & furens, nō primam reiecit verecundiam? quis impetu turbidus, & in aliquem ruens, non quicquid in ſe verecundi habuit, abiecit? cui officiorum numerus aut ordo conſtitit incitato? quis linguæ temperauit? quis vllam partē corporis tenuit? quis ſe regere potuit? In immenſum proderit nobis illud Democriti ſalutare præceptum, quo monſtratur tranquillitas, *ſi neq; priuatim, neq; publicè multa, aut maiora viribus noſtris egerimus.* Nunquam tam feliciter in multa diſcurrenti negotia dies tranſit, vt non aut ex homine aut ex re offenſa naſcatur, quæ animum in iras paret. Quemadmodū per frequentia vrbis loca properanti in multos incurſitandū eſt, & alicubi labi neceſſe eſt, alicubi retineri, alicubi reſpergi: ita in hoc vitæ actu diſſipato & vago, multa impedimenta, multæ querelæ incidunt. Alius ſpem noſtram fefellit, alius diſtulit, alius intercepit: non ex deſtinato propoſita fluxerunt: nulli fortuna tam dedita eſt, vt multa tentanti vbique reſpondeat: ſequitur ergo, vt is cui contra quam propoſuerat, aliqua ceſſerunt, impatiens hominum, rerumq; ſit: ex leuiſſimis cauſſis iraſcatur, nunc perſonæ, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc ſibi. Itaque vt quietus poſſit eſſe animus, non eſt iactandus, nec multarum, vt dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, ſupraq; vires appetitarum. Facile eſt, leuia aptare ceruicibus, & in hanc, aut illam partem transferre ſine lapſu: at quæ alienis in nos manibus impoſita ægrè ſuſtinemus, victi in-

pro-

proximos effundimus,& dum ſtamus ſub ſarcina, impares oneri vacillamus.

CAP. VII. Idem accidere in rebus ciuilibus ac domeſticis, ſcias: negotia expedita & habilia ſequuntur actorem? ingentia, & ſupra menſuram agentis, nec dant ſe facilè, & ſi occupata ſunt, premunt atque adducunt adminiſtrantem, tenerique iam viſa, cum ipſo cadunt. Itaque fit, vt frequenter irrita ſit eius voluntas, qui non quæ facilia ſunt, aggreditur, ſed vult facilia eſſe, quæ aggreſſus eſt. Quotiens aliquid conaberis, te ſimul & ea quæ paras, quibuſque pararis, ipſe metire. Faciet enim te aſperum pœnitentia operis infecti. Hìc intereſt,vtrùm quis feruidi ſit ingenij, an frigidi, atque humilis: generoſo repulſa iram exprimet, languido inertiq; triſtitiam. Ergo actiones noſtræ nec prauæ ſint, nec audaces, nec improbæ: in vicinum ſpes exeat: nihil conemur, quod mox adepti quoque ſucceſſiſſe miremur.

CAP. VIII. Demus operam, ne accipiamus iniuriam,quam ferre neſcimus. Cum placidiſſimo & facillimo,& minimè anxio,moroſoque viuendum eſt. Sumuntur à conuerſantibus mores: & vt quædam in contactos corporis vitia tranſiliunt, ita animus mala ſua proximis tradit. Ebrioſus conuictores in amorem vini traxit:impudicorum cętus fortem quoq; & ſiliceũ virũ emollijt: auaritia in proximos virus ſuum tranſtulit. Eadem ex diuerſo ratio virtutum eſt,vt omne,quod ſecum habent, mitigent: nec tam valetudini profuit vtilis regio & ſalubrius cælum; quàm animis parum firmis,in turba meliorum verſari. Quæ res quantum poſſit, intelliges, ſi videris feras quoque conuictu

noſtro

noſtro manſueſcere: nullīq; immani beſtię vim ſuam permanere, ſi hominis contubernium diu paſſa eſt. Retunditur omnis aſperitas, paulatimque inter placida dediſcitur. Accedit huc, quòd non tantùm exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus viuit: ſed quòd cauſſas iraſcendi non inuenit, nec vitium ſuum exercet. Fugere itaque debebit omnes, quos irritaturos iracundiam ſciet. Qui ſunt, inquis, iſti? multi ex varijs cauſſis idem facturi. Offendet te ſuperbus contemptu, diues contumelia, petulans iniuria, liuidus malignitate, pugnax contentione, ventoſus & mendax vanitate: non feres à ſuſpicioſo timeri, à pertinace vinci, à delicato faſtidiri. Elige ſimplices, faciles, moderatos; qui iram tuam nec euocent, & ferant. Magis adhuc proderunt ſubmiſſi, & humani, & dulces, non tamen vſque in adulationem: nam iracundos nimia aſſentatio offendit. Erat certè amicus noſter, vir bonus, ſed iræ paratioris, cui non magis erat tutum blandiri, quàm maledicere. Cælium oratorem fuiſſe iracundiſſimum conſtat: cum quo, vt aiunt, cęnabat in cubiculo lectæ patientiæ cliens: ſed difficile erat illi in crapulam coniecto, rixam eius cum quo edebat, effugere. Optimum iudicauit quicquid dixiſſet ſequi, & ſecundas agere. Non tulit Cælius aſſentientem, ſed exclamauit: Dic aliquid contra, vt duo ſimus. Sed ille quoque, quòd non iraſceretur iratus, citò ſine aduerſario deſijt. Eligamus ergo vel hos potiùs, ſi conſcij nobis iracundiæ ſumus, qui vultum noſtrum ac ſermonem ſequantur: facient quidem nos delicatos, & in malam conſuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi: ſed proderit, vitio ſuo interuallum & quietem dare. Difficilis quo-

que

que & indomita natura, blandientem feret: & nihil aſperum tætrumque palpanti eſt. Quotiens diſputatio longior & pugnacior erit, in prima reſiſtamus, antequam robur accipiat. Alit ſeipſam contentio: demiſſos altiùs tenet. Facilius eſt ſe à certamine abſtinere, quàm abducere.

CAP.IX. Studia quoque grauiora iracundis omittenda ſunt, aut certè citra laſſitudinem exercenda: & animus non inter plura verſandus, ſed artibus amœnis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & hiſtoria fabulis detineat: molliùs delicatiuſque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat: quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta eſſe; ſicut quoſdam cantus blandimenta, quibus mens reſoluatur? Confuſis oculis proſunt virentia, & quibuſdam coloribus infirma acies acquieſcit, quorundam ſplendore præſtringitur: ſic mentes ægras ſtudia læta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia, fugere debemus, & omnia quæ exulcerant vitium. Æque cauere laſſitudinem corporis: conſumit enim, quicquid in nobis mite placidumque eſt, & acria concitat. Ideò quibus ſtomachus ſuſpectus eſt, proceſſuri ad res agendas maioris negotij, bilem cibo temperant: quam maximè mouet fatigatio: ſiue quia calorem inedia compellit, & nocet ſanguini, curſumque eius, venis laborantibus, ſiſtit: ſiue quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo: certè ob eandem cauſſam iracundiores ſunt valetudine aut ætate feſſi. Fames quoque & ſitis, ex eiſdem cauſſis, vitanda eſt: exaſperat enim & incendit animos.

CAP.X. Vetus dictum eſt. A laſſo rixam quæri: æquè autem & ab eſuriente, & à ſitiente,

te, & ab omni homine quem aliqua res vrit. Nam vt vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad ſuſpicionem tactus condoleſcunt: ita animus affectus, minimis offenditur: adeò vt quoſdam ſalutatio, epiſtola, oratio, & interrogatio in litem euocent. Nunquam ſine querela ægra tanguntur. Optimum eſt itaque, ad primum mali ſenſum mederi ſibi: tum verbis quoque ſuis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. Facile eſt autem, affectus ſuos cùm primùm oriuntur, deprehendere: morbum ſigna præcurrunt. Quemadmodum tempeſtatis ac pluuiæ ante ipſas notæ veniunt: ita iræ, amoris, omniumque iſtarum procellarum animos vexantium, ſunt quædam prænuncia. Qui comitiali vitio ſolent corripi, iam aduentare valetudinem intelligunt, ſi calor ſumma deſeruit, & incertum lumen, neruorumque trepidatio eſt, ſi memoria ſublabitur, caputque verſatur. Solitis itaque remedijs incipientem caſum occupant, & odore guſtuque, quicquid eſt quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut ſi parum medicina profecit, vitauerunt turbam, & ſine teſte ceciderunt. Proderit morbum ſuum noſſe, & vires eius antequam ſpatientur, opprimere. Videamus quid ſit, quod nos maximè concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliæ mouent: hic vult nobilitati ſuæ, hic formæ ſuæ parci: ille elegantiſſimus haberi cupit, ille doctiſſimus: hic ſuperbiæ impatiens eſt, hic contumaciæ: ille ſeruos non putat dignos quibus iraſcatur: hic intra domum ſæuus eſt, foris mitis: ille rogari, inuidiam iudicat: hic, non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

CAP.

CAP.XI. Scire itaque oportet, quid in te imbecillum ſit, vt id maximè protegas. Non expedit omnia videre, omnia audire: multæ nos iniuriæ tranſeant: ex quibus pleraſque non accipit, qui neſcit. Non vis eſſe iracundus? ne ſis curioſus. Qui inquirit quid in ſe dictum ſit, qui malignos ſermones etiamſi ſecretò habiti ſint, eruit, ſe ipſe inquietat. Quædam interpretatio eò perducit, vt videantur iniuriæ. Itaque alia differenda ſunt, alia deridenda, alia donanda. Circumſcribenda multis modis ira eſt: pleraque in luſum iocumque vertantur. Socratem aiunt, colapho percuſſum nihil amplius dixiſſe, quàm moleſtum eſſe, quòd neſcirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta ſit iniuria refert, ſed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis ſit moderatio, cùm ſciam tyrannorum quoque, tumida & fortuna & licentia ingenia, familiarem ſibi ſæuitiam repreſſiſſe. Piſiſtratum certè, Athenienſium tyrannum memoriæ proditur, cùm multa in credulitatem eius ebrius conuiua dixiſſet, nec deeſſent qui vellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces ſubderent; placido animo tuliſſe, & hoc irritantibus reſpondiſſe, Non magis illi ſe ſuccenſere, quàm ſi quis obligatis oculis in ſe incurriſſet. Magna pars querelas manu fecit, aut falſa ſuſpicando; aut leuia aggrauando.

CAP.XII. Sæpè ad nos ira venit, ſæpius nos ad illam: quæ nunquam accerſenda eſt etiam cùm incidit, reijciatur. Nemo dicit ſibi: Hoc propter quod iraſcor, aut feci, aut feciſſe potui. Nemo animum facientis, ſed ipſum æſtimat factum: atqui ille intuendus eſt, an voluerit, an

an inciderit: coactus ſit, an deceptus: odium ſecutus ſit, an pręmium: ſibi morem geſſerit, an manum alteri commodauerit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna: vt ferre, ac pati, aut humanum, aut humile ſit. Eo loco nos conſtituamus, quo ille eſt, cui iraſcimur: nunc facit iracundos iniqua noſtri æſtimatio: & quę facere vellemus, pati nolumus. Nemo ſe differt: atqui maximum remedium iræ, dilatio eſt: vt primus eius feruor relangueſcat, & caligo quæ premit mentem, aut reſidat, aut minùs denſa ſit. Quædam ex his, quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantùm dies, molliet: quædam ex toto euaneſcent. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iam iudicium eſſe, non iram. Quicquid voles quale ſit ſcire, tempori trade; nihil diligẽter in fluctu cernitur. Non potuit impetrare Plato à ſe tempus, cùm ſeruo ſuo iraſceretur, ſed ponere illum ſtatim tunicam, & præbere ſcapulas verberibus iuſſit, ſua manu ipſe percuſſurus. Poſtquam intellexit iraſci ſe, ſicut ſuſtulerat manum ſuſpenſam detinebat, & ſtabat percuſſuro ſimilis. Interrogatus deinde ab amico, qui fortè interuenerat, quid ageret? Exigo, inquit pœnas ab homine iracundo. Velut ſtupens, geſtum illum ſæuituri deformem ſapienti viro ſeruabat, oblitus iam ſerui; quia alium quem potiùs caſtigaret, inuenerat. Itaq; abſtulit ſibi in ſuos poteſtatem, & ob peccatum quoddam commotior; Tu, inquit, Speuſippe ſeruulũ iſtum verberibus obiurga; nam ego iraſcor. Ob hoc non cecidit, propter quod alius cecidiſſet. Iraſcor, inquit; plus faciam quàm oportet; libentiùs faciam; non ſit iſte ſeruus in eius poteſtate, qui in ſua non eſt. Aliquis vult irato committi vltionem, cùm Plato ſibi ipſe imperium abro-

pruerit? Nihil tibi liceat, dum iraſceris; quare? quia vis omnia licere. Pugna tecum ipſe; ſi iram vincere non potes, illa te incipit vincere. *Si* abſconditur, ſi illi exitus non datur, ſigna eius obruamus; & illam, quantum fieri poteſt, occultam, ſecretamq; teneamus.

CAP. XIII. Cum magna id noſtra moleſtia fiet. Cupit enim exilire, & incendere oculos, & mutare faciem; ſed ſi imminere illi extra nos licuit, ſupra nos eſt. In imo pectoris receſſu recondatur, feraturq;, non ferat; imò in contrariũ omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, vox lenior ſit, gradus lentior; paullatim cum exterioribus interiora formentur. In Socrate iræ ſignum erat, vocem ſubmittere, loqui parciùs; apparebat tunc illum ſibi obſtare. Deprehendebatur itaq; à familiaribus & coarguebatur; nec erat illi exprobratio latitantis iræ ingrata. Quid ni gauderet, quòd iram ſuam multi intelligerent, nemo ſentiret? ſenſiſſet autem, niſi ius amicis obiurgandi ſe dediſſet, ſicut ipſe ſibi in amicos ſumpſerat. Quanto magis hoc nobis faciendum eſt? rogemus amiciſſimum quemq; vt tunc maximè aduerſus nos libertate vtatur, cùm minimè illam pati poterimus: nec aſſentiatur iræ noſtræ. Contra potens malum, & apud nos gratioſum, dum conſpicimus, dum noſtri ſumus, aduocemus.

CAP. XIV. Qui vinum malè ferunt, & ebrietatis ſuæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant ſuis, vt è conuiuio auferantur. Intemperantiam in morbo ſuam experti parere ſibi in aduerſa valetudine vetant. Optimum eſt, notis vitijs impedimẽta proſpicere, & ante omnia ita componere animum, vt & grauiſſimis rebus ſubitiſq; concuſſus iram aut non ſentiat, aut

ma-

magnitudine inopinatæ iniuriæ exortam in altum retrahat, nec dolorem ſuum profiteatur. Id fieri poſſe apparebit, ſi pauca ex ingenti turba exempla protulero: ex quibus vtrumque diſcere licet, quantum mali habeat ira, vbi hominum præpotentum poteſtate tota vtitur: quantū ſibi imperare poſſit, vbi metu maiore compreſſa eſt. Cambyſen regem nimis deditum vino, Præxaſpes vnus ex cariſſimis monebat, vt parciùs biberet: Turpem eſſe dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium, aureſq; ſequerentur. Ad hoc ille: Vt ſcias, inquit, quemadmodum nunquam excidam mihi, approbabo iam, & oculos poſt vinum in officio eſſe, & manus. Bibit deinde liberaliùs, quàm aliàs, capacioribus ſcyphis: & iam grauis, & temulentus, obiurgatoris ſui filium procedere vltra limen iubet, alleuataq; ſuper caput ſiniſtra manu ſtare. Tunc intendit arcum, & ipſum cor adoleſcentis (id enim ſe petere dixerat) figit, reciſoq; pectore hærens in ipſo corde ſpiculum oſtendit: ac reſpiciens patrem, interrogauit, Satiſne certam haberet manum? At ille negauit Apollinem potuiſſe certiùs dimittere. Dij illum malè perdant, animo magis quàm conditione mancipium. Eius rei laudator fuit, cuius nimis erat ſpectatorem fuiſſe. Occaſionem blanditiarum putauit, pectus filij in duas partes diductum, & cor ſub vulnere palpitans. Controuerſiam illi facere de gloria debuit, & reuocare iactum, vt regi liberet in ipſo patre certiorem manum oſtendere. O Regem cruentum! ô dignum in quem omnium ſuorum arcus verterentur! Cū execrati fuerimus illum, conuiuia ſupplicijs, funeribuſq; ſoluentem, tamen ſceleratiùs telum illud laudatum eſt, quàm miſſum. Videbimus

quomodo ſe pater gerere debuerit, ſtans ſuper cadauer filij ſui, cædemq; illam, cuius & teſtis fuerat & cauſsa: id de quo nunc agitur, patet, iram ſupprimi poſse. Non maledixit regi, nullum emiſit ne calamitoſi quidem verbum, cùm æquè cor ſuum, quàm filij, transfixum videret. Poteſt dici, meritò deuoraſse verba: nam ſi quid tanquam iratus dixiſset, nihil tanquam pater facere potuiſset. Poteſt, inquam, videri ſapientiùs ſe in illo caſu geſſiſſe, quàm cùm de potandi modo præciperet: quem ſatius erat vinum, quàm ſanguinem bibere, cuius manus poculis occupari pax erat. Acceſſit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus oſtenderunt, quanti conſtarent regum amicis bona conſilia.

CAP. XV. Non dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi ſuo, Perſarumq; ſuaſerit, quo offenſus, liberos illi epulandos appoſuit, & ſubinde quæſijt, An placeret conditura? Deinde vt ſatis illum plenum malis ſuis vidit, afferri capita illorũ iuſſit, & Quomodo eſſet acceptus, interrogauit. Non defuerunt miſero verba, non os concurrit: Apud regem, inquit, omnis cœna iucunda eſt. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias inuitaretur. Non veto patrem damnare regis ſui factum, non veto quærere dignam tam truci portento pœnam: ſed hoc interim intelligo, poſſe etiam ex ingentibus malis naſcentem iram abſcondi, & ad verba contraria ſibi cogi. Neceſſaria eſt iſta doloris refrænatio, vtique hoc ſortitis vitæ genus, & ad regiam adhibitis menſam. Sic editur apud illos, ſic bibitur, ſic reſpondetur: funeribus ſuis arridendũ eſt. An tanti ſit vita, videbimus: alia iſta quæſtio eſt. Non conſolabimur tam triſte ergaſtulum,

non

non adhortabimur ferre imperia carnificum; oſtendemus in omni ſeruitute apertam libertati viam. Si æger animus,& ſuo vitio miſer eſt, huic miſerias finire ſecum licet. Dicam & illi, qui in regem incidit, ſagittis pectora amicorum petentem,& illi cuius dominus liberorum viſceribus patres ſaturat: Quid gemis demens, quid exſpectas, vt te aut hoſtis aliquis per exitium gentis tuæ vindicet, aut rex à longinquo potens aduolet? Quocunq; reſpexeris,ibi malorum finis eſt. Vides illum præcipitem locum? illac ad libertatem deſcenditur. Vides illud mare,illud flumen,illum puteum? libertas illic in imo ſedet. Vides illam arborem,breuem,retorridam,infelicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuum,guttur tuum,cor tuum? effugia ſeruitutis ſunt. Nimis tibi operoſos exitus monſtramus,& multum animi,ac roboris exigentes. Quæris, quod ſit ad libertatem iter? quælibet in corpore tuo vena.

CAP. XVI. Quamdiu quidem nihil tam intolerabile nobis videtur, vt nos expellat è vita, iram in quocunque erimus ſtatu, remoueamus. Pernicioſa eſt ſeruientibus: omnis enim indignatio in tormentum ſuum proficit, & imperia grauiora ſentit,quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum iactat, adſtringit: ſic aues viſcum,dum trepidantes excutiunt,plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum eſt iugum, quod non minus lœdat ducentem, quam repugnantem. Vnum eſt leuamentum malorum ingentium, pati, & neceſſitatibus ſuis obſequi. Sed cùm vtilis ſit ſeruientibus,affectuum ſuorum, & huius præcipuè rabidi, atque effrænis continentia, vtilior eſt regibus. Pereunt omnia, vbi quantum ſuadet ira, fortuna

permittit: nec diu poteſt, quæ multorum malo exercetur, potentia ſtare. Periclitatur enim, vbi eos, qui ſeparatim gemunt, communis metus iunxit. Pleroſq; itaq; modo ſinguli mactauerunt, modo vniuerſi, cum illos conferre in vnũ iras publicus dolor coëgiſſet. Atqui plerique ſic iram, quaſi inſigne regium, exercuerunt: ſicut Darius, qui primus, poſt ablatum Mago imperium, Perſas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cùm bellum Scythis indixiſſet, Oriẽtem cingentibus, rogatus ab Oebazo nobili ſene, vt ex tribus liberis vnum in ſolatium patri relinqueret, duorum opera vteretur: plus quàm rogabatur pollicitus, omnes ſe illi dixit remiſſurum: & occiſos in conſpectu parentis abiecit, crudelis futurus, ſi omnes abduxiſſet.

CAP. XVII. At quanto Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri, vnius vacationẽ petenti, quem vellet, eligere permiſit: deinde quem elegerat, in partes duas diſtractũ ab vtroque viæ latere poſuit, & hac victima luſtrauit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum: victus, & latè, longèq; fuſus, ac ſtratam vbique ruinam ſuam cernens, medius inter ſuorum cadauera inceſſit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus litterarũ cultus imbuerat. Dabo tibi ex Ariſtotelis ſinu regem Alexandrum, qui Clitum cariſſimum ſibi & vna educatum, inter epulas transfodit, & manu quidem ſua, parum adulantem, & pigrè ex Macedone ac libero in Perſicam ſeruitutem tranſeuntem. Nam Lyſimachum, æquè familiarem ſibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lyſimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapſus, ob hoc cùm ipſe regnaret, mitior fuit? Nam Teleſphorum Rhodium amicum ſuum vndiq;

de-

decurtatum, cùm aures illi, naſumq; abſcidiſſet, in cauea velut nouum animal aliquod & inuſitatum diu pauit; cum oris detruncati, mutilatiq; deformitas humanam faciem perdidiſſet. Accedebat fames, & ſqualor, & illuvies corporis, in ſtercore ſuo deſtituti, calloſis ſuper hæc genibus, manibuſque, quas in vſum pedum anguſtiæ loci cogebant: lateribus verò attritu exulceratis, non minus fœda, quàm terribilis erat forma eius viſentibus: factuſq; pœna ſua monſtrum, miſericordiam quoque amiſerat: tamen cùm diſſimillimus eſſet homini, qui illa patiebatur; diſſimilior erat, qui faciebat.

CAP. XVIII. Vtinam iſta ſæuitia intra peregrina manſiſſet exempla, nec in Romanos mores cum alijs aduenticijs vitijs, & ſuppliciorum, irarumq; barbaria tranſiſſet! M. Mario, cui vicatim populus ſtatuas poſuerat, cui thure, & vino Romanus populus ſupplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iuſſit; & quaſi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paullatim & per ſingulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij miniſter? quis, niſi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? hic illum ante buſtum Q. Catuli carpebat, grauiſſimus mitiſſimi viri cineribus: ſupra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immerito quam nimis amatus, per ſtillicidia ſanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui iuberet, Catilina qui faceret: ſed indigna Reſpublica quæ in corpus ſuum pariter & hoſtium, & vindicum gladios reciperet. Quid antiqua perſcrutor? modo C. Cæſar Sextum Papinium, cui pater erat Conſularis, Belienum Baſſum Quæſtorem ſuum Procuratoris ſui filium, alios Senatores & equites Romanos,

vno die flagellis cecidit, torſit, non quęſtionis, ſed animi cauſſa. Deinde adeo impatiens fuit differendæ voluptatis, quam ingentem crudelitatis eius ſine dilatione poſcebat, vt in xyſto maternorum hortorum, qui porticum à ripa ſeparat, inambulans, quoſdam ex illis cum matronis, atq; alijs ſenatoribus ad lucernam decollaret. Quid inſtabat? quod periculum, aut priuatum, aut publicum vna nox minabatur? quantulum fuit, lucem exſpectare? denique ne ſenatores populi Romani ſoleatus occideret.

CAP. XIX. Quam ſuperbæ fuerit crudelitatis, ad rem pertinet ſcire: quanquam aberrare alio poſſumus videri, & in deuium exire: ſed hoc ipſum pars erit iræ, ſuper ſolita ſæuientis. Ceciderat flagellis ſenatores: ipſe effecit, vt dici poſſit, ſolet fieri: torſerat per omnia, quæ in rerum natura triſtiſſima ſunt, fidiculis, tabularibus, eculeo, igne, vultu ſuo. Et hoc loco reſpondebitur, magnam rem! ſi tres ſenatores, quaſi nequam mancipia, inter verbera & flammas diuiſit, homo qui de toto ſenatu trucidando cogitabat: qui optabat, vt populus Romanus vnam ceruicem haberet, vt ſcelera ſua tot locis ac temporibus diducta, in vnum ictum & vnum diem cogeret. Quid tam inauditum quam nocturnum ſupplicium? cum latrocinia tenebris abſcondi ſoleant; animaduerſiones, quo notiores ſunt, plus ad exemplum, emendationemq; proficiunt. Et hoc loco reſpondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, iſti beluæ quotidianum eſt; ad hoc viuit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. Nemo certe inuenietur alius, qui imperauit his, in quos animaduerti iubebat, os inſerta ſpongia includi, ne vocis emittendæ haberent facultatem. Cui vnquam morituro

non

non eſt relictum,qua gemeret? timuit,ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret: ſciebat autem innumerabilia eſſe,quæ obijcere illi nemo, niſi periturus,auderet. Cùm ſpongiæ non inuenirentur, ſcindi veſtimenta miſerorum, & in os farciri pannos imperauit. Quæ iſta ſæuitia eſt? liceat vltimum ſpiritum trahere: da exituræ animæ locum: liceat illam non per vulnus emittere.

CAP. XX. Adijcere his longum eſt, quod patres quoque occiſorum eadem nocte, dimiſſis per domos centurionibus, confecit: id eſt, homo miſericors luctu liberauit. Non enim Caij ſæuitiam, ſed iræ malum propoſitum eſt deſcribere: quæ non tantùm viritim furit, ſed gentes totas lancinat, ſed vrbes, ſed flumina, & tuta ab omni ſenſu doloris conuerberat. Sicut rex Perſarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomen eſt. Pepercisſe illum iudicas, quod non tota capita præcidit? nouo genere pœnæ delectatus eſt. Tale aliquid paſſi forent Æthiopes, qui ob longiſſimum vitæ ſpatium Macrobij appellantur: in hos enim, quia non ſupinis manibus exceperant ſeruitutem, miſſiſq; legatis libera reſponſa dederant, quæ contumelioſa reges vocant, Cambyſes fremebat: & non prouiſis commeatibus, non exploratis itineribus, per inuia, per arentia trahebat omnem bello vtilem turbam: cui intra primum iter deerant neceſſaria, nec quicquam ſubminiſtrabat ſterilis, & inculta, humanoq; ignota veſtigio regio. Suſtinebant famem primo tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid neceſſitas cibum fecerat: poſtquam inter harenas radices quoque & herbæ defecerant, apparuitq; inops etiam ani-

malium ſolitudo, decimum quemq; ſortiti, alimentum habuerunt fame ſęuius. Agebat adhuc ira regem præcipitem, cùm partem exercitus amiſiſſet, partem comediſſet: donec timuit, ne & ipſe vocaretur ad ſortem: tum demum ſignum receptui dedit. Seruabantur interim illi generoſæ aues, & inſtrumenta epularum camelis vehebantur: cùm ſortirentur milites eius, quis male periret, quis peius viueret.

CAP. XXI. Hic iratus fuit genti, & ignotæ, & immeritę, ſenſurę tamen: Cyrus flumini. Nam cùm Babylonem oppugnaturus feſtinaret ad bellũ, cuius maxima momenta in occaſionibus ſunt, Gynden late fuſum amnem vado tranſire tentauit: quod vix tutum eſt etiam cùm ſenſit æſtatem, & ad minimum deductus eſt. Ibi vnus ex his equis, qui trahere regium currum albi ſolebant, abreptus, vehementer cõmouit regem: iurauit itaq; amnem illum regis commeatus auferentem, eo ſe redacturum, vt tranſiri, calcariq; etiam à fęminis poſſet. Huc deinde omnem tranſtulit belli apparatum, & tamdiu aſſedit operi, donec C. & LXXX. cuniculis diuiſum alueum in CCC. & LX. riuos diſpergeret, & ſiccũ relinqueret in diuerſum fluentibus aquis. Perijt itaq; & tempus, magna in magnis rebus iactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit, & occaſio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hoſti cum flumine gerit.

CAP. XXII. Hic furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoq; contigit: C. enim Cæſar villam in Herculanenſi pulcherrimam, quia mater ſua aliquando in illa cuſtodita erat, diruit fecitq; eius per hoc notabilem fortunam: ſtantẽ enim pręnauigabamus: nunc cauſa dirutæ quæritur. Et hęc cogitanda ſunt exempla, quæ vites;

&

& illa è contrario, quę ſequaris, moderata, lenia: quibus nec ad iraſcendum cauſſa defuit, nec ad vlciſcendum poteſtas. Quid enim facilius fuit Antigono, quam duos manipulares duci iubere, qui incumbentes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculoſiſſimè & libētiſſimè faciunt, de rege ſuo male exiſtimant? Audierat omnia Antigonus, vtpote cùm inter dicentes, & audientem palla intereſſet: quam ille leuiter cōmouit, &, Longius, inquit, diſcedite, ne vos rex audiat. Idem quadam nocte, cum quoſdam ex militibus ſuis exaudiſſet, omnia mala imprecātes regi, qui ipſos in illud iter & inextricabile lutum deduxiſſet, acceſſit ad eos, qui maximè laborabant: & cum ignorantes à quo adiuuarentur, explicuiſſet: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miſerias incidiſtis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hoſtium ſuorum maledicta, quam ciuium tulit. Itaque cùm in paruulo quodam caſtello Græci obſiderentur, & fiducia loci contemnentes hoſtem multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc ſtaturam humilem, nunc colliſum naſum deriderent: Gaudeo, inquit, & aliquid boni ſpero: ſi in caſtris meis Silenum habeo. Cùm hos dicaces fame domuiſſet, captis ſic vſus eſt, vt eos, qui militiæ vtiles erant, in cohortes deſcriberet, ceteros præconi ſubijceret: id quoque ſe negauit facturum fuiſſe, niſi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas ſuos torquebat, qui ex duobus amicis, quos paullo ante retuli, alterum feræ obiecit, alterum ſibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus eſt, vixit.

CAP. XXIII. Non habuit hoc auitum ille vitiũ, ne paternum quidẽ: nam ſi qua alia in Philippo virtus, fuit & contumeliarum patiẽtia, ingens inſtrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, Parrheſiaſtes ob nimiã, & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniẽſium legatos venerat: audita benignè legatione, Philippus, Dicite, inquit, mihi, facere quid poſſum, quod ſit Athenienſibus gratũ? Excepit Demochares: Te, inquit, ſuſpẽdere. Indignatio circumſtantiũ ad tam inhumanũ reſponsũ exorta eſt: quos Philippus conticeſcere iuſſit, & Therſitam illum ſaluum, incolumemq; dimittere. At vos, inquit, ceteri legati nunciate Athenienſibus multo ſuperbiores eſſe, qui iſta dicunt, quã qui impune dicta audiunt. Multa & diuus Auguſtus digna memoria fecit, dixitq; : ex quib. appareat illi iram non imperaſſe. Timagenes hiſtoriarũ ſcriptor, quædam in ipſum, quædam in vxorem eius, & in totam domũ dixerat, nec perdiderat dicta: magis enim circumfertur, & in ore hominum eſt, temeraria vrbanitas. Sæpè illum Cęſar monuit, vt moderatius lingua vteretur: perſeuetanti, domo ſua interdixit. Poſtea Timagenes in contubernio Pollionis Aſinij conſenuit, à tota ciuitate direptus eſt: nullum illi limen pręcluſa Cæſaris domus abſtulit. Hiſtorias poſtea quas ſcripſerat, recitauit, & combuſſit, & libros acta Cæſaris Auguſti continentes in ignẽ poſuit. Inimicitias geſſit cũ Cæſare: nemo amicitiam eius extimuit, nemo quaſi fulguritũ refugit: fuit qui præberet tam altè cadenti ſinum. Tulit hoc, vt dixi, Cęſar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus ſuis, rebuſq; geſtis manus attulerat. Nunquam cum hoſpite inimici ſui queſtus eſt: hoc duntaxat Pollioni Aſinio dixit: Θηριοτροφεῖς.

deis. Paranti deinde excuſationem, obſtitit. Et, fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cum Pollio diceret: Si iubes Cæſar, ſtatim illi domo mea interdicam. Hoc me, inquit, putas facturũ, cũ ego vos in gratiã reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec vllam aliã habuerat cauſam deſinendi, quam quod Cæſar cœperat.

CAP. XXIV. Dicat itaque quiſque ſibi, quoties laceſſitur: Nunquid potentior ſum Philippo? illi tamen impune maledictum eſt. Nunquid in domo mea plus poſſum, quam toto orbe terrarum diuus Auguſtus potuit? ille tamen contentus fuit, à conuiciatore ſuo ſecedere. Quid eſt quare ego ſerui mei clarius reſponſum, & cõtumaciorem vultum, & non peruenientem vſque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiẽ? quis ſum, cuius aures lædi nefas ſit? Ignouerunt multi hoſtibus: ego non ignoſcam pigris negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuſet, feminam ſexus, extraneum libertas, domeſticum familiaritas. Nunc primum offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Sæpe & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus eſt? fecit? quod noluit. Inimicus? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: ſtultiori remittamus: pro quocunque, illud reſpondeamus nobis, ſapientiſſimos quoque viros multa delinquere: neminem eſſe tam circumſpectum, cuius non diligentia aliquando ſibi ipſi excidat: neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum caſus impingat: neminem tam timidum offenſarum, qui non in illas, dum vitat, incidat.

CAP. XXV. Quomodo homini puſillo ſolatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui vidit acerba funera etiã ex re-

gia

gia duci:ſic animo æquiore feret ab aliquo lędi, ab aliquo contemni,cuicumq; venit in mentem, nullam eſſe tantam potentiam,in quam non incurrat iniuria.Quod ſi etiam prudentiſſimi peccant,cuius non error bonam cauſſam habet?Reſpiciamus, quoties adoleſcentia noſtra in officio parum diligens fuerit,in ſermone parum modeſta, in vino,parum temperans. Si iratus eſt: demus illi ſpatium,quo diſpicere quid fecerit,poſſit: ſe ipſe caſtigabit.Denique debeat pęnas: non eſt quod cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium,quin ſe exemerit turbæ, & altius ſteterit,quiſquis deſpexit laceſſentes : proprium eſt magnitudinis veræ,non ſe ſentire percuſſum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta reſpexit : ſic irritus ingenti ſcopulo fluctus aſſultat. Qui non iraſcitur, inconcuſſus iniuria perſtitit : qui iraſcitur,motus eſt. At ille quem modo altiorem omni incommodo poſui, tenet quodam amplexu ſummum bonum : nec homini tantum, ſed ipſi fortunæ reſpondet : Omnia licet facias, minores, quam vt ſerenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi ; plus mihi nocitura eſt ira, quam iniuria. Quid ni plus? illius modus certus eſt:iſta quouſque me latura ſit, incertum eſt.

CAP.XXVI. Non poſſum,inquis,pati; graue eſt, iniuriam ſuſtinere.Mentiris;quis enim iniuriam non poteſt ferre, qui poteſt iram ? Adijce nunc,quod id agis vt & iram feras, & iniuriam. Quare fers ægri rabiē, & phrenetici verba? puerorum protervas manus? nempe quia videntur neſcire,quid faciant. Quid intereſt,quo quiſque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium eſt. Quid ergo? inquis;impune illi erit? Puta te velle; tamen non erit. Maxi-

ma eſt enim factæ iniuriæ pœna, feciſſe: nec quiſquam grauius afficitur, quam qui ad ſupplicium pœnitentiæ traditur. Deniq; ad conditionem rerum humanarum reſpiciendum eſt, vt omnium accidentium æqui iudices ſimus: iniquus autem eſt, qui commune vitium ſingulis obiecit. Non eſt Æthiopis inter ſuos inſignitus color: nec ruffus crinis & coactus in nodum apud Germanos virum dedecet. Nihil in vno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti ſuæ publicum eſt. At iſta quæ retuli, vnius regionis atque anguli conſuetudo defendit: vide nunc quanto in his iuſtior venia ſit, quæ per totum genus humanum vulgata ſunt. Omnes inconſulti & improuidi ſumus, omnes incerti, queruli, ambitioſi. Quid lenioribus verbis hulcus publicum abſcondo: omnes mali ſumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id vnuſquiſque in ſuo ſinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? peſtilentia eſt. Placidiores itaque inuicem ſimus: mali inter malos viuimus. Vna res nos facere poteſt quietos, mutuæ facilitatis conuentio. Ille mihi iam nocuit: ego illi nondum: ſed iam aliquem fortaſſe læſiſti: ſed lædes.

CAP. XXVII. Noli æſtimare hanc horam, aut hunc diem: totum inſpice mentis tuæ habitum: etiã ſi nihil mali feciſti, potes facere. Quanto ſatius eſt, ſanari iniuriam, quam vlciſci? Multum tẽporis vltio abſumit: multis ſe iniurijs obijcit, dum vna dolet. Diutius iraſcimur omnes, quam lædimur: quanto melius eſt, abire in diuerſum, nec vitia vitijs componere? Num quis ſatis conſtare ſibi videatur, ſi mulam calcibus repetat, & canem morſu? Iſta, inquis, peccare ſe neſciunt. Primum, quam iniquus eſt, apud quem hominem eſſe, ad impetrandã veniam nocet? deinde, ſi ce-

ſi cetera animalia iræ tuæ ſubducit, quod conſilio carent: eo loco tibi ſit, quiſquis conſilio caret. Quid enim refert, an alia mutis diſſimilia habeat, ſi hoc quod in omni peccato muta defendit, ſimile habet, caliginem mentis? Peccauit: hoc enim primum, hoc enim extremum. Non eſt quod illi credas, etiam ſi dixit? Iterum non faciam: Et iſte peccabit, & in iſtum alius, & tota vita inter errores volutabitur. Manſuete immanſueta tractanda ſunt. Quod in luctu dici ſolet, efficaciſſime & in ira dicetur: Vtrum aliquando deſines, an nunquam? ſi aliquando; quanto ſatius eſt iram relinquere, quam ab ira relinqui? Sin ſemper hæc cogitatio durabit; vides quam impacatam tibi denunties vitam: qualis enim erit ſemper tumentis?

CAP. XXVIII. Adijce nunc, quod niſi bene te ipſe ſuccenderis, & ſubinde cauſſas quibus ſtimuleris, renouaueris, ſua ſponte ira diſcedet, & vires illi dies ſubtrahet: quanto ſatius eſt à te illam vinci, quam à ſe? Huic iraſceris, deinde illi: ſeruis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbique enim cauſſæ ſuperſunt, niſi deprecator animus acceſſit. Hinc te illo furor rapiet, illinc alio: & nouis ſubinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quam bonum tempus in re mala perdis! Quanto nunc ſatius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Rempublicam adminiſtrare, transferre in res domeſticas operam: quam circumſpicere quid alicui poſſis facere mali? quod aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas? cum id tibi contingere ſine certamine ac periculo non poſſit, etiam ſi cum inferiore concurſes. Vinctum licet accipias, & ad

arbitrium tuum omni patientiæ expoſitum: ſæpe nimia vis cędentis aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam vbi patientiæ eſt nacta materiam. Adijce nunc, quod nihil tam imbecille natum eſt, vt ſine elidentis periculo pereat: imbecillos valentiſſimis alias dolor, alias caſus exæquat. Quid, quod pleraque eorum, propter quæ iraſcimur, offendunt nos magis, quam lædunt multum autem intereſt, vtrum aliquis voluntati meæ obſtet, an deſit: eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, vtrum aliquis auferat, an neget: vtrum ſpem noſtram præcidat, an differat: vtrum contra nos faciat, an pro ſe: amore alterius, an odio noſtri. Quidam vero non tantum iuſtas cauſſas ſtandi contra nos, ſed etiam honeſtas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum: his tamen non ignoſcimus id facientibus: quod niſi facerent, improbaremus, imo, quod eſt incredibile, ſæpe de facto bene exiſtimamus, de faciente male.

CAP. XXIX. At mehercules vir magnus ac iuſtus, fortiſſimum quemque ex hoſtibus ſuis, & pro libertate ac ſalute patriæ pertinaciſſimum ſuſpicit, & talem ſibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe eſt, odiſſe quem laudes: quanto vero turpius, ob id aliquem odiſſe, propter quod miſericordia dignus eſt? Si captiuus in ſeruitutem ſubito depreſſus reliquias libertatis tenet, nec ad ſordida ac laborioſa miniſteria agilis occurrit, ſi ex otio piger equum vehiculumq; domini curſu non exæquat, ſi inter quotidianas vigilias feſſum ſomnus oppreſſit, ſi ruſticum laborem recuſat, aut non fortiter obit, à ſeruitute vrbana & feriata

permittit: nec diu poteſt, quæ multorum malo exercetur, potentia ſtare. Periclitatur enim, vbi eos, qui ſeparatim gemunt, communis metus iunxit. Pleroſq; itaq; modo ſinguli mactauerunt, modo vniuerſi, cum illos conferre in vnũ iras publicus dolor coëgiſſet. Atqui plerique ſic iram, quaſi inſigne regium, exercuerunt: ſicut Darius, qui primus, poſt ablatum Mago imperium, Perſas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cùm bellum Scythis indixiſſet, Oriẽtem cingentibus, rogatus ab Oebazo nobili ſene, vt ex tribus liberis vnum in ſolatium patri relinqueret, duorum opera vteretur: plus quàm rogabatur pollicitus, omnes ſe illi dixit remiſſurum: & occiſos in conſpectu parentis abiecit, crudelis futurus, ſi omnes abduxiſſet.

CAP. XVII. At quanto Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri, vnius vacationẽ petenti, quem vellet, eligere permiſit: deinde quem elegerat, in partes duas diſtractũ ab vtroque viæ latere poſuit, & hac victima luſtrauit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum: victus, & latè, longèq; fuſus, ac ſtratam vbique ruinam ſuam cernens, medius inter ſuorum cadauera inceſſit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus litterarũ cultus imbuerat. Dabo tibi ex Ariſtotelis ſinu regem Alexandrum, qui Clitum cariſſimum ſibi & vna educatum, inter epulas transfodit, & manu quidem ſua, parum adulantem, & pigrè ex Macedone ac libero in Perſicam ſeruitutem tranſeuntem. Nam Lyſimachum, æquè familiarem ſibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lyſimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapſus, ob hoc cùm ipſe regnaret, mitior fuit? Nam Teleſphorum Rhodium amicum ſuum vndiq;

de-

decurtatum, cùm aures illi, naſumq; abſcidiſſet, in cauea velut nouum animal aliquod & inuſitatum diu pauit; cum oris detruncati, mutilatiq; deformitas humanam faciem perdidiſſet. Accedebat fames, & ſqualor, & illuvies corporis, in ſtercore ſuo deſtituti, calloſis ſuper hæc genibus, manibuſque, quas in vſum pedum anguſtiæ loci cogebant: lateribus verò attritu exulceratis, non minus fœda, quàm terribilis erat forma eius viſentibus: factuſq; pœna ſua monſtrum, miſericordiam quoque amiſerat: tamen cùm diſſimillimus eſſet homini, qui illa patiebatur; diſſimilior erat, qui faciebat.

CAP. XVIII. Vtinam iſta ſæuitia intra peregrina manſiſſet exempla, nec in Romanos mores cum alijs aduenticijs vitijs, & ſuppliciorum, irarumq; barbaria tranſiſſet! M. Mario, cui vicatim populus ſtatuas poſuerat, cui thure, & vino Romanus populus ſupplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iuſſit; & quaſi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paullatim & per ſingulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij miniſter? quis, niſi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? hic illum ante buſtum Q. Catuli carpebat, grauiſſimus mitiſſimi viri cineribus: ſupra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immerito quam nimis amatus, per ſtillicidia ſanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui iuberet, Catilina qui faceret: ſed indigna Reſpublica quæ in corpus ſuum pariter & hoſtium, & vindicum gladios reciperet. Quid antiqua perſcrutor? modo C. Cæſar Sextum Papinium, cui pater erat Conſularis, Belienum Baſſum Quæſtorem ſuum Procuratoris ſui filium, alios Senatores & equites Romanos,

vno die flagellis cecidit, torſit, non quęſtionis, ſed animi cauſſa. Deinde adeo impatiens fuit differendæ voluptatis, quam ingentem crudelitatis eius ſine dilatione poſcebat, vt in xyſto maternorum hortorum, qui porticum à ripa ſeparat, inambulans, quoſdam ex illis cum matronis, atq; alijs ſenatoribus ad lucernam decollaret. Quid inſtabat? quod periculum, aut priuatum, aut publicum vna nox minabatur? quantulum fuit, lucem exſpectare? denique ne ſenatores populi Romani ſoleatus occideret.

CAP. XIX. Quam ſuperbæ fuerit crudelitatis, ad rem pertinet ſcire: quanquam aberrare alio poſſumus videri, & in deuium exire: ſed hoc ipſum pars erit iræ, ſuper ſolita ſæuientis. Ceciderat flagellis ſenatores: ipſe effecit, vt dici poſſit, ſolet fieri: torſerat per omnia, quæ in rerum natura triſtiſſima ſunt, fidiculis, tabularibus, eculeo, igne, vultu ſuo. Et hoc loco reſpondebitur, magnam rem! ſi tres ſenatores, quaſi nequam mancipia, inter verbera & flammas diuiſit, homo qui de toto ſenatu trucidando cogitabat: qui optabat, vt populus Romanus vnam ceruicem haberet, vt ſcelera ſua tot locis ac temporibus diducta, in vnum ictum & vnum diem cogeret. Quid tam inauditum quam nocturnum ſupplicium? cum latrocinia tenebris abſcondi ſoleant; animaduerſiones, quo notiores ſunt, plus ad exemplum, emendationemq; proficiunt. Et hoc loco reſpondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, iſti beluæ quotidianum eſt; ad hoc viuit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. Nemo certe inuenietur alius, qui imperauit his, in quos animaduerti iubebat, os inſerta ſpongia includi, ne vocis emittendæ haberent facultatem. Cui vnquam morituro

non

non eſt relictum, qua gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret: ſciebat autem innumerabilia eſſe, quæ obijcere illi nemo, niſi periturus, auderet. Cùm ſpongiæ non inuenirentur, ſcindi veſtimenta miſerorum, & in os farciri pannos imperauit. Quæ iſta ſæuitia eſt? liceat vltimum ſpiritum trahere: da exituræ animæ locum: liceat illam non per vulnus emittere.

CAP. XX. Adijcere his longum eſt, quod patres quoque occiſorum eadem nocte, dimiſſis per domos centurionibus, confecit: id eſt, homo miſericors luctu liberauit. Non enim Caij ſæuitiam, ſed iræ malum propoſitum eſt deſcribere: quæ non tantùm viritim furit, ſed gentes totas lancinat, ſed vrbes, ſed flumina, & tuta ab omni ſenſu doloris conuerberat. Sicut rex Perſarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomen eſt. Pepercisse illum iudicas, quod non tota capita præcidit? nouo genere pœnæ delectatus eſt. Tale aliquid paſſi forent Æthiopes, qui ob longiſſimum vitæ ſpatium Macrobij appellantur: in hos enim, quia non ſupinis manibus exceperant ſeruitutem, miſſiſq; legatis libera reſponſa dederant, quæ contumelioſa reges vocant, Cambyſes fremebat: & non prouiſis commeatibus, non exploratis itineribus, per inuia, per arentia trahebat omnem bello vtilem turbam: cui intra primum iter deerant neceſſaria, nec quicquam ſubminiſtrabat ſterilis, & inculta, humanoq; ignota veſtigio regio. Suſtinebant famem primo tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid neceſſitas cibum fecerat: poſtquam inter harenas radices quoque & herbę defecerant, apparuitq; inops etiam ani-

malium ſolitudo, decimum quemq; ſortiri, alimentum habuerunt fame ſęuius. Agebat adhuc ira regem præcipitem, cum partem exercitus amiſiſſet, partem comediſſet: donec timuit, ne & ipſe vocaretur ad ſortem: tum demum ſignum receptui dedit. Seruabantur interim illi generoſæ aues, & inſtrumenta epularum camelis vehebantur: cùm ſortirentur milites eius, quis male periret, quis peius viueret.

CAP. XXI. Hic iratus fuit genti, & ignotæ, & immeritę, ſenſurę tamen: Cyrus flumini. Nam cùm Babylonem oppugnaturus feſtinaret ad bellũ, cuius maxima momenta in occaſionibus ſunt, Gynden late fuſum amnem vado tranſire tentauit: quod vix tutum eſt etiam cùm ſenſit æſtatem, & ad minimum deductus eſt. Ibi vnus ex his equis, qui trahere regium currum albi ſolebant, abreptus, vehementer cõmouit regem: iurauit itaq; amnem illum regis commeatus auferentem, eo ſe redacturum, vt tranſiri, calcariq; etiam à fęminis poſſet. Huc deinde omnem tranſtulit belli apparatum, & tamdiu aſſedit operi, donec C. & LXXX. cuniculis diuiſum alueum in CCC. & LX. riuos diſpergeret, & ſiccũ relinqueret in diuerſum fluentibus aquis. Perijt itaq; & tempus, magna in magnis rebus iactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit, & occaſio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hoſti cum flumine gerit.

CAP. XXII. Hic furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoq; contigit: C. enim Cæſar villam in Herculanenſi pulcherrimam, quia mater ſua aliquando in illa cuſtodita erat, dirui fecitq; eius per hoc notabilem fortunam: ſtantẽ enim prænauigabamus: nunc cauſa dirutæ quæritur. Et hęc cogitanda ſunt exempla, quæ vites;

&

& illa è contrario, quę ſequaris, moderata, lenia: quibus nec ad iraſcendum cauſſa defuit, nec ad vlciſcendum poteſtas. Quid enim facilius fuit Antigono, quam duos manipulares duci iubere, qui incumbentes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculoſiſſimè & libētiſſimè faciunt, de rege ſuo male exiſtimant? Audierat omnia Antigonus, vtpote cùm inter dicentes, & audientem palla intereſſet: quam ille leuiter cō-mouit, &, Longius, inquit, diſcedite, ne vos rex audiat. Idem quadam nocte, cum quoſdam ex militibus ſuis exaudiſſet, omnia mala imprecā-tes regi, qui ipſos in illud iter & inextricabile lutum deduxiſſet, acceſſit ad eos, qui maximè laborabant: & cum ignorantes à quo adiuuarentur, explicuiſſet: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miſerias incidiſtis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hoſtium ſuorum maledicta, quam ciuium tulit. Itaque cùm in paruulo quodam caſtello Græci obſiderentur, & fiducia loci contemnentes hoſtem multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc ſtaturam humilem, nunc colliſum naſum deriderent: Gaudeo, inquit, & aliquid boni ſpero: ſi in caſtris meis Silenum habeo. Cùm hos dicaces fame domuiſſet, captis ſic vſus eſt, vt eos, qui militiæ vtiles erant, in cohortes deſcriberet, ceteros præconi ſubijceret: id quoque ſe negauit facturum fuiſſe, niſi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas ſuos torquebat, qui ex duobus amicis, quos paullo ante retuli, alterum feræ obiecit, alterum ſibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus eſt, vixit.

CAP. XXIII. Non habuit hoc auitum ille vitiũ, ne paternum quidẽ: nam ſi qua alia in Philippo virtus, fuit & contumeliarum patiẽtia, ingens inſtrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, Parrheſiaſtes ob nimiã, & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniẽſium legatos venerat: audita benignè legatione, Philippus, Dicite, inquit, mihi, facere quid poſſum, quod ſit Athenienſibus gratũ? Excepit Demochares: Te, inquit, ſuſpẽdere. Indignatio circumſtantiũ ad tam inhumanũ reſponsũ exorta eſt: quos Philippus conticeſcere iuſſit, & Therſitam illum ſaluum, incolumemq; dimittere. At vos, inquit, ceteri legati nunciate Athenienſibus multo ſuperbiores eſſe, qui iſta dicunt, quã qui impune dicta audiunt. Multa & diuus Auguſtus digna memoria fecit, dixitq; : ex quib. appareat illi iram non imperaſſe. Timagenes hiſtoriarũ ſcriptor, quædam in ipſum, quædam in vxorem eius, & in totam domũ dixerat, nec perdiderat dicta: magis enim circumfertur, & in ore hominum eſt, temeraria vrbanitas. Sæpè illum Cęſar monuit, vt moderatius lingua vteretur: perſeueranti, domo ſua interdixit. Poſtea Timagenes in contubernio Pollionis Aſinij conſenuit, à tota ciuitate direptus eſt: nullum illi limen pręcluſa Cæſaris domus abſtulit. Hiſtorias poſtea quas ſcripſerat, recitauit, & combuſſit, & libros acta Cæſaris Auguſti continentes in ignẽ poſuit. Inimicitias geſſit cũ Cæſare: nemo amicitiam eius extimuit, nemo quaſi fulguritũ refugit: fuit qui præberet tam altè cadenti ſinum. Tulit hoc, vt dixi, Cęſar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus ſuis, rebuſq; geſtis manus attulerat. Nunquam cum hoſpite inimici ſui queſtus eſt: hoc duntaxat Pollioni Aſinio dixit: Θηριοτροφεῖς.

deis. Paranti deinde excuſationem, obſtitit. Et, fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cum Pollio diceret: Si iubes Cæſar, ſtatim illi domo mea interdicam. Hoc me, inquit, putas facturũ, cũ ego vos in gratiã reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec vllam aliã habuerat cauſam deſinendi, quam quod Cæſar cœperat.

CAP. XXIV. Dicat itaque quiſque ſibi, quoties laceſſitur: Nunquid potentior ſum Philippo? illi tamen impune maledictum eſt. Nunquid in domo mea plus poſſum, quam toto orbe terrarum diuus Auguſtus potuit? ille tamen contentus fuit, à conuiciatore ſuo ſecedere. Quid eſt quare ego ſerui mei clarius reſponſum, & cõtumaciorem vultum, & non peruenientem vſque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiẽ? quis ſum, cuius aures lædi nefas ſit? Ignouerunt multi hoſtibus: ego non ignoſcam pigris negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuſet, feminam ſexus, extraneum libertas, domeſticum familiaritas. Nunc primum offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Sæpe & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus eſt? fecit quod noluit. Inimicus? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: ſtultiori remittamus: pro quocunque, illud reſpondeamus nobis, ſapientiſſimos quoque viros multa delinquere: neminem eſſe tam circumſpectum, cuius non diligentia aliquando ſibi ipſi excidat: neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum caſus impingat: neminem tam timidum offenſarum, qui non in illas, dum vitat, incidat.

CAP. XXV. Quomodo homini puſillo ſolatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui vidit acerba funera etiã ex re-

gia

gia duci:ſic animo æquiore feret ab aliquo lędi, ab aliquo contemni,cuicumq; venit in mentem, nullam eſſe tantam potentiam,in quam non incurrat iniuria.Quod ſi etiam prudentiſſimi peccant,cuius non error bonam cauſſam habet?Reſpiciamus, quoties adoleſcentia noſtra in officio parum diligens fuerit,in ſermone parum modeſta, in vino,parum temperans. Si iratus eſt: demus illi ſpatium,quo diſpicere quid fecerit,poſſit: ſe ipſe caſtigabit.Denique debeat pœnas: non eſt quod cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium,quin ſe exemerit turbæ, & altius ſteterit,quiſquis deſpexit laceſſentes : proprium eſt magnitudinis veræ,non ſe ſentire percuſſum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta reſpexit : ſic irritus ingenti ſcopulo fluctus aſſultat. Qui non iraſcitur, inconcuſſus iniuria perſtitit : qui iraſcitur,motus eſt. At ille quem modo altiorem omni incommodo poſui, tenet quodam amplexu ſummum bonum : nec homini tantum , ſed ipſi fortunæ reſpondet : Omnia licet facias , minores, quam vt ſerenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi ; plus mihi nocitura eſt ira , quam iniuria. Quid ni plus? illius modus certus eſt:iſta quouſque me latura ſit, incertum eſt.

CAP.XXVI. Non poſſum,inquis,pati; graue eſt, iniuriam ſuſtinere.Mentiris;quis enim iniuriam non poteſt ferre , qui poteſt iram ? Adijce nunc,quod id agis vt & iram feras, & iniuriam. Quare fers ægri rabiē, & phrenetici verba? puerorum proteruas manus? nempe quia videntur neſcire,quid faciant. Quid intereſt,quo quiſque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium eſt. Quid ergo? inquis;impune illi erit? Puta te velle; tamen non erit. Maxi-

ma

ſua eſt enim factæ iniuriæ pœna, feciſſe: nec quiſquam grauius afficitur, quam qui ad ſupplicium pœnitentiæ traditur. Deniq; ad conditionem rerum humanarum reſpiciendum eſt, vt omnium accidentium æqui iudices ſimus: iniquus autem eſt, qui commune vitium ſingulis obiecit. Non eſt Æthiopis inter ſuos inſignitus color: nec ruffus crinis & coactus in nodum apud Germanos virum dedecet. Nihil in vno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti ſuæ publicum eſt. At iſta quæ retuli, vnius regionis atque anguli conſuetudo defendit: vide nunc quanto in his iuſtior venia ſit, quæ per totum genus humanum vulgata ſunt. Omnes inconſulti & improuidi ſumus, omnes incerti, queruli, ambitioſi. Quid lenioribus verbis vlcus publicum abſcondo? omnes mali ſumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id vnuſquiſque in ſuo ſinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? peſtilentia eſt. Placidiores itaque inuicem ſimus: mali inter malos viuimus. Vna res nos facere poteſt quietos, mutuæ facilitatis conuentio. Ille mihi iam nocuit: ego illi nondum: ſed iam aliquem fortaſſe læſiſti: ſed lædes.

CAP. XXVII. Noli æſtimare hanc horam, aut hunc diem: totum inſpice mentis tuæ habitum: etiã ſi nihil mali feciſti, potes facere. Quanto ſatius eſt, ſanari iniuriam, quam vlciſci? Multum tẽporis vltio abſumit: multis ſe iniurijs obijcit, dum vna dolet. Diutius iraſcimur omnes, quam lędimur: quanto melius eſt, abire in diuerſum, nec vitia vitijs componere? Num quis ſatis conſtare ſibi videatur, ſi mulam calcibus repetat, & canem morſu? Iſta, inquis, peccare ſe neſciunt. Primum, quam iniquus eſt, apud quem hominem eſſe, ad impetrandã veniam nocet? deinde, ſi ce-

arbitrium tuum omni patientiæ expoſitum: ſæpe nimia vis cędentis aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam vbi patientiæ eſt nacta materiam. Adijce nunc, quod nihil tam imbecille natum eſt, vt ſine elidentis periculo pereat: imbecillos valentiſſimis alias dolor, alias caſus exæquat. Quid, quod pleraque eorum, propter quæ iraſcimur, offendunt nos magis, quam lædunt multum autem intereſt, vtrum aliquis voluntati meæ obſtet, an deſit: eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, vtrum aliquis auferat, an neget: vtrum ſpem noſtram præcidat, an differat: vtrum contra nos faciat, an pro ſe: amore alterius, an odio noſtri. Quidam vero non tantum iuſtas cauſſas ſtandi contra nos, ſed etiam honeſtas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum: his tamen non ignoſcimus id facientibus: quod niſi facerent, improbaremus, imo, quod eſt incredibile, ſæpe de facto bene exiſtimamus, de faciente male.

CAP. XXIX. At mehercules vir magnus ac iuſtus, fortiſſimum quemque ex hoſtibus ſuis, & pro libertate ac ſalute patriæ pertinaciſſimum ſuſpicit, & talem ſibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe eſt, odiſſe quem laudes: quanto vero turpius, ob id aliquem odiſſe, propter quod miſericordia dignus eſt? Si captiuus in ſeruitutem ſubito depreſſus reliquias libertatis tenet, nec ad ſordida ac laborioſa miniſteria agilis occurrit, ſi ex otio piger equum vehiculumq; domini curſu non exæquat, ſi inter quotidianas vigilias feſſum ſomnus oppreſſit, ſi ruſticum laborem recuſat, aut non fortiter obit, à ſeruitute vrbana & feriata

tran-

tranſlatus ad durum opus. Diſtinguamus, vtrum aliquis non poſſit, an nolit: multos abſoluemus, ſi cœperimus ante iudicare, quam iraſci. Nunc autem primum impetum ſequimur: deinde quamvis vana nos concitauerint, perſeueramus, ne videamur cœpiſſe ſine cauſſa: & quod iniquiſſimum eſt, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam, & augemus: quaſi argumentum ſit iuſte iraſcentis, grauiter iraſci. Quãto melius eſt, initia ipſa perſpicere, quam leuia ſint, quam innoxia? Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes: friuolis turbamur, & inanibus.

CAP. XXX. Taurum color rubicundus excitat, ad vmbram aſpis exſurgit, vrſos leoneſque mappa proritat. Omnia, quæ natura fera ac rabida ſunt, conſternantur ad vana. Idem inquietis & ſtolidis ingenijs euenit: rerum ſuſpicione feriuntur: adeo quidem, vt interdum iniurias vocent modica beneficia: in quibus frequentiſſima, certe acerbiſſima iracundiæ materia eſt. Cariſſimis enim iraſcimur, quod minora nobis præſtiterint, quam mente concepimus, quam quæ alij tulerint: cum vtriuſque rei paratum remedium ſit. Magis alteri indulſit? noſtra nos ſine comparatione delectent: nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quam ſperaui? ſed fortaſſe plus ſperaui, quam debui. Hæc pars maxime metuenda eſt: hinc pernicioſiſſimæ iræ naſcuntur, & ſanctiſſima quæque inuaſuræ. Diuum Iulium plures amici confecerunt, quam inimici, quorum non expleuerat ſpes inexplebiles. Voluit quidem ille: neq; enim quiſquam liberalius victoria vſus eſt, ex qua nihil ſibi vindicauit, niſi diſpenſandi poteſtatẽ: ſed quemadmodum ſufficere tam im-

pro-

probis deſiderijs poſſet, cum tantum omnes concupiſcerent, quantum poterat vnus? Vidit itaque ſtrictis circa ſellam ſuam gladijs commilitones ſuos, Cimbrum Tullium acerrimum paullo ante ſuarum partium defenſorem, alioſque poſt Pompeium demum Pompeianos.

CAP. XXXI. Hæc res ſua in reges arma conuertit, fidiſſimoſque eo compulit, vt de morte eorum cogitarent, pro quibus & ante quos mori, votum habuerant. Nulli ad aliena reſpicienti, ſua placent. Inde dijs quoque iraſcimur, quod aliquis nos antecedat, obliti quantum hominum retro ſit, & paucis inuidentes quantum ſequatur à tergo ingentis inuidentiæ. Tanta tamen importunitas hominum eſt, vt quamvis multum acceperint, iniuriæ loco ſit, plus accipere potuiſſe. Dedit mihi præturam? ſed conſulatum ſperaueram. Dedit duodecim faſces? ſed non fecit ordinarium conſulem. A me numerari voluit annum? ſed deeſt mihi ad ſacerdotium. Cooptatus in collegium ſum? ſed cur in vnum? Conſummauit dignitatē meam? ſed patrimonio nihil cōtulit. Ea dedit mihi, quæ debebat alicui dare: de ſuo nihil protulit. Age potius gratias, pro his quæ accepiſti: reliqua exſpecta, & nondū plenum te eſſe gaude. Inter voluptates eſt, ſupereſſē quod ſperes. Omnes viciſti? primum te eſſe in animo amici tui lætare: multi te vincunt? conſidera, quanto antecedas plures, quam ſequaris.

CAP. XXXII. Quod ſit in te maximum vitium, quæris? falſas rationes conficis: data magno æſtimas, accepta paruo. Aliud in alio nos deterreat: quibuſdam timeamus iraſci, quibuſdam vereamur, quibuſdam faſtidiamus. Magnam rem ſine dubio fecerimus, ſi ſeruulū infelicem in ergaſtulū miſerimus. Quid properamus verberare

ſtatim,

ſtatim, crura protinus frangere? non peribit poteſtas iſta, ſi differetur: ſine id tempus veniat, quo ipſi iubeamus: nunc ex imperio iræ loquimur: cum illa abierit, tunc videbimus, quanti ſit iſta lis æſtimanda. In hoc enim præcipue fallimur: ad ferrum venimus, ad capitalia ſupplicia: & vinculis, carcere, fame vindicamus rem, caſtigandam flagris leuioribus. Quomodo, inquis, nos iubes intueri, quam omnia per quæ lædi videmur, exigua, miſera, puerilia ſint? Ego vero nihil magis ſuaſerim, quam ſumere ingentem animum, & hæc propter quæ litigamus, diſcurrimus, anhelamus, videre quam humilia & abiecta ſint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, reſpicienda. Circa pecuniam plurimum vociferationis eſt: hæc, fora defatigat, patres liberoſque committit, venena miſcet, gladios tam percuſſoribus quam legionibus tradit: hæc eſt ſanguine noſtro delibuta: propter hanc vxorum maritorumque noctes ſtrepunt litibus, & tribunalia magiſtratuum premit turba: reges ſæuiunt, rapiuntque, & ciuitates longo ſæculorum labore conſtructas euertunt, vt aurum argentumque in cinere vrbium ſcrutentur.

CAP. XXXIII. Libet intueri fiſcos in angulo iacentes. Hi ſunt, propter quos oculi clamore exprimuntur: fremitu iudiciorum baſilicæ reſonant: euocati ex longinquis regionibus iudices ſedent, iudicaturi, vtrius iuſtior auaritia ſit. Quid ſi ne propter fiſcum quidem, ſed pugnum æris, aut imputatum à ſeruo denarium, ſenex ſine herede moriturus ſtomacho dirumpitur? Quid ſi propter vſuram haut milleſimam, valetudinarius fenerator diſtortis pedibus & manibus ad comparandum modo relictis, clamat, ac per vadimonia aſſes ſuos in ipſis morbi acceſſionibus

nibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cum maxime depromimus, pecuniam proferas, ſi in medium proijcias quicquid theſauri tegunt, auaritia iterum ſub terras referente quæ male egeſſerat; omnem iſtam congeriem dignam non putem, quæ frontem viri boni contrahat. Quanto riſu proſequenda ſunt, quæ nobis lacrimas educunt?

CAP. XXXIV. Cedo nunc, perſequere cetera, cibos, potiones, horumq; cauſſa paratam ambitionem, munditias, verba, contumelias, & motus corporum parum honorificos, & ſuſpiciones & contumacia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienæ: quibus efficitur, vt inter iniurias naturæ numeretur ſermo homini datus. Crede mihi, leuia ſunt: propter quæ non leuiter excandeſcimus, qualia quæ pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his, quæ tam triſtes agimus, ſerium eſt nihil magnũ. Inde, inquam, vobis ira & inſania eſt, quod exigua magno æſtimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: hic me diu ſpe ſuprema captatum criminatus eſt: hic ſcortum meum concupiuit. Quod vinculum amoris eſſe debebat, ſeditionis atque odij cauſſa eſt, idem velle.

CAP. XXXV. Iter anguſtum rixas tranſeuntium concitat diffuſa & late patens via ne populos quidem collidit. Iſta quæ appetitis, quia exigua ſunt, nec poſſunt ad alterum, niſi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & iurgia excitãt. Reſpondiſſe tibi indignaris libertum, & vxorem, & clientem: deinde idem de republica libertatem ſublatam quereris, quam domi ſuſtuliſti. Rurſus ſi tacuit interrogatus, cõtumaciã vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat: corã domino? inquis: imo coram patrefamilias.

Quid

Quid clamas?quid vociferaris?quid flagella media cęna petis,quod ſerui loquuntur, quod non eodem loco turba concionis eſt, & ſilentium ſolitudinis? In hoc habes aures,vt niſi modulata tantum & mollia, & ex dulci tracta compoſitaque accipiant? Et riſum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & proſpera, & triſtia, & hominum voces, & fremitus animalium latratuſque. Quid miſer expaueſcis ad clamorem ſerui, ad tinnitum æris, ad ianuæ impulſum? cum tam delicatus fueris,tonitrua audienda ſunt. Hoc quod de auribus dictum eſt,transfer ad oculos: qui non minus faſtidio laborant, ſi male inſtituti ſunt:macula offenduntur & ſordibus, & argento parum ſplendido, & ſtagno non ad ſolem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt niſi varium, ac recenti cura nitens marmor, qui menſam niſi crebris diſtinctam venis, qui nolunt domi niſi auro pretioſa calcare: æquiſſimo animo foris & ſcabras lutoſaſque ſemitas ſpectant, & maiorem partem occurrentium ſqualidam, parietes inſularum exeſos, ruinoſos, inæquales.

CAP.XXXVI. Quid ergo aliud eſt quod illos in publico nō offendat,domi moueat, quam opinio illic æqua & patiens, domi moroſa & querula:Omnes ſenſus perducēdi ſunt ad firmitatem: natura patientes ſunt,ſi animus illos deſit corrumpere: qui quotidie ad rationem reddendam vocandus eſt. Faciebat hoc Sextius,vt conſummato die cum ſe ad nocturnam quietem recepiſſet, interrogaret animum ſuum: Quod hodie malum tuum ſanaſti?cui vitio obſtitiſti? qua parte melior es? Deſinet ira, & erit moderatior, cui ſciet ſibi quotidie ad iudicem eſſe veniendum. Quid ergo pulchrius ac conſuetudine ex-

cutiendi

cutiendi totum diem? qualis ille ſomnus poſt re-
cognitionem ſui ſequitur? quam tranquillus, al-
tus ac liber, cum aut laudatus eſt animus, aut ad-
monitus, & ſpeculator ſui cenſorq́; ſecretus co-
gnoſcit de moribus ſuis? Vtor hac poteſtate, &
quotidie apud me cauſſam dico: cum ſublatum
è conſpectu lumen eſt, & conticuit vxor moris
iam mei conſcia, totum diem meum ſcrutor, fa-
cta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipſe ab-
ſcondo, mihi tranſeo: quare enim quicquam ex
erroribus meis timeam, cum poſſim dicere: Vi-
de ne iſtud amplius facias, nunc tibi ignoſco. In
illa diſputatione pugnacius locutus es: noli po-
ſtea congredi cum imperitis: nolunt diſcere, qui
nunquam didicerũt. Illum liberius admonuiſti,
quam debebas: itaque non emendaſti, ſed offen-
diſti: de cetero vide, non tantum an verum ſit
quod dicis, ſed an ille cui dicitur, veri patiẽs ſit.

CAP. XXXVII. Admoneri bonus gaudet:
peſſimus quiſque correptorem aſperrime pati-
tur. In conuiuio quorundam te ſales, & in do-
lorem tuum iacta verba tetigerunt: vitare vulga-
res conuictus memento: ſolutior eſt poſt vinum
licentia, quia ne ſobrijs quidem pudor eſt. Ira-
tum vidiſti amicum tuum oſtiario cauſidici ali-
cuius, aut diuitis, quod intrantem ſubmouerat:
& ipſe pro illo iratus extremo mancipio fuiſti.
Iraſceris ergo catenario cani? & hic cum mul-
tum latrauit, obiecto cibo manſueſcit: recede
longius, & ride. Nunc iſte aliquem ſe putat,
quod cuſtodit litigatorum turba limen obſeſ-
ſum: nunc ille qui intra iacet, felix fortunatuſ-
que eſt: & beati hominis iudicat ac potentis in-
dicium, difficilem ianuam: neſcit duriſſimum
eſſe oſtium carceris. Præſume animo, multa
eſſe tibi patienda. Numquis ſe hieme algere,
mira-

miratur? numquis in mari nauſeare, in via concuti: Fortis eſt animus, ad quæ præparatus venit. Minus honorato loco poſitus, iraſci cœpiſti conuiuatori, vocatori, ipſi qui tibi præferebatur. Demens, quid intereſt, quam lecti premas partem? honeſtiorē te, aut turpiorem, poteſt facere puluinus? Non æquis quendam oculis vidiſti, quia de ingenio tuo male locutus eſt. Recipis hanc legē? ergo te Ennius, quo non delectaris, odiſſet: & Hortenſius ſimultates tibi indiceret: & Cicero, ſi derideres carmina eius, inimicus eſſet.

CAP. XXXVIII. Vis tu æquo animo pati candidatus ſuffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis: nunquid maiorem quam Diogeni, philoſopho Stoico? cui de ira cum maxime diſſerenti, adoleſcens proteruus inſpuit: tulit hoc ille leniter ac ſapienter. Non quidem, inquit, iraſcor; ſed dubito tamen, an iraſci oporteat. Cato noſter melius; cui cum cauſſam agenti, in frontem mediam, quantum poterat attractā pingui ſaliua, inſpuiſſet Lentulus, ille patrum noſtrorum memoria factioſus & impotens, abſterſit faciem, &, Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos, qui te negant os habere.

CAP. XXXIX. Contigit iam nobis, Nouate, bene componere animum, ſi aut non ſentit iracundiam, aut ſuperior eſt; videamus quomodo alienam iram leniamus; nec enim ſani eſſe tantum volumus, ſed ſanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, ſurda eſt & amens; dabimus illi ſpatium, remedia in remiſſionibus proſunt; nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem mouendo incitaturi, nec cetera vitia dum feruent. Initia morborum quies curat. Quantulum, inquis, prodeſt remedium tuum, ſi ſua ſponte deſinentem

iram

iram placat? Primum, vt citius deſinat, efficit: deinde cuſtodiet, ne recidat: ipſum quoque impetum, quem non audet lenire, fallet. Remouebit omnia vltionis inſtrumenta: ſimulabit iram, vt tanquam adiutor, & doloris comes plus auctoritatis in conſilijs habeat: moras nectet: & dum maiorem quærit pœnam, præſentem differet: omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit; aut pudorem illi cui non reſiſtat, incutiet, aut metum. Si infirmior; ſermones inferet, vel gratos, vel nouos, & cupiditate cognoſcendi auocabit. Medicum aiunt, cum regis filiam curare deberet, nec ſine ferro poſſet, dum tumentem mammam leuiter fouet, ſcalpellum ſpongia tectum induxiſſe. Repugnaſſet puella remedio palam admoto: eadem, quia non exſpectauit, dolorem tulit.

CAP. XL. Quædam non niſi decepta ſanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati ſit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud pleroſque robur, cadat. Indignor mehercule, & non inuenio dolendi modum: ſed tempus exſpectandum eſt: dabit pœnas. Serua iſtud in animo tuo: cùm potueris, & pro mora reddes. Caſtigare verò iraſcentem, & vltrò obiraſci, incitare eſt. Variè aggredieris, blandèque: niſi forte tanta perſona eris, vt poſſis iram comminuere: quemadmodum fecit diuus Auguſtus, cùm cœnaret apud Vedium Pollionem. Fregerat vnus ex ſeruis eius cryſtallinum: rapi eum Vedius iuſſit, nec vulgari quidem periturum morte: murænis obijci iubebatur, quas ingens piſcina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ cauſſa facere? ſæuitia erat. Euaſit è manibus puer, & confugit ad Cæſaris pedes: nihil aliud petitu-

rus,quam vt aliter periret,nec eſca fieret.Motus eſt nouitate crudelitatis Cęſar,& illum quidem mitti, cryſtallina autem omnia coram ſe frangi iuſſit,compleriq; piſcinam.Fuit Cæſari ſic caſtigandus amicus:bene vſus eſt viribus ſuis. E cõuiuio rapi homines imperas, & noui generis pęnis lancinari? ſi calix tuus fractus eſt, viſcera hominis diſtrahentur? tantum tibi placebis, vt ibi aliquem duci iubeas, vbi Cæſar eſt?

CAP. XLI. Sic inſtandum potentiæ eſt, vt iram ex ſuperiori loco aggredi poſſit, male tractabilem, ac talem duntaxat, qualem modo retuli, feram, immanem,ſanguinariam, quæ iam inſanabilis eſt,niſi maius aliquid extimuit. Pacem demus animo,quam dabit pręceptorum ſalutarium aſſidua meditatio, actuſq; rerum boni,& intenta mens ad vnius honeſti cupiditatem. Conſcientiæ ſatisfiat: nil in famam laboremus: ſequatur vel mala,dum bene merentes. At vulgus animoſa miratur, & audaces in honore ſunt:placidi pro inertibus habentur. Primo forſitan aſpectu: ſed ſimulac æqualitas vitæ fidem facit: non ſegnitiem illam animi eſſe,ſed pacem,veneratur idem illos populus, colitque. Nihil ergo habet in ſe vtile teter ille & hoſtilis affectus; at omnia è contrario mala,ferrum, ignes: pudore calcato, cædibus inquinauit manus,membra liberorum diſperſit.Nihil vacuum reliquit à ſcelere,non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cum ex ira in odium occalluit.

CAP.XLII. Careamus hoc malo,purgemuſque mentem, & exſtirpemus radicitus ea vitia, quæ quamvis tenuia vndecumq; exierint, renaſcentur: & iram non temperemus, ſed ex toto remoueamus. Quod enim malę rei temperamen-

mentum eſt? poterimus autem, adnitamur modo. Nec vlla res magis proderit, quàm cogitatio mortalitatis: ſibi quiſque vt alteri dicat: Quid iuuat, tanquam in æternum genitos iras indicere, & breuiſſimam ętatem diſſipare? quid iuuat, dies quos in voluptatem honeſtam impendere licet, in dolorem alicuius, tormentumq; tranſferre? Non capiunt res iſtæ iacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis arceſſimus? quid imbecillitatis obliti, ingentia odia ſuſcipimus, & ad frangendum fragiles conſurgimus? Iam iſtas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris, aut aliud malum corporis vetabit geri: iam par acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam ſeditioſi conturbamus? ſtat ſuper caput fatum, & pereuntis dies imputat, propiuſque, ac propius accedit. Iſtud tempus, quod alienæ deſtinas morti, fortaſſe circa tuam eſt.

CAP. XLIII. Quin potius vitam breuem colligis, placidamq; & tibi & ceteris præſtas? quin potius amabilem te, dum viuis, omnibus: deſiderabilem, cùm exceſſeris, reddis? Et quid illum, nimis ex alto tecum agentem, detrahere cupis? quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem, & contemptum, ſed ſuperioribus acidum ac moleſtum exterrere viribus tuis tentas? Quid ſeruo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo iraſceris? ſuſtine paullum: venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Ridere ſolemus inter matutina harenæ ſpectacula, tauri & vrſi pugnam inter ſe colligatorum: quos, cùm alter alterum vexarit, ſuus confector exſpectat. Idem facimus: aliquem nobiſcum alligatum laceſſimus: cum victo victoriq; finis, & quidem

matutinus, immineat. Quieti potius pacatique, quantulumcumque ſupereſt, exigamus: nulli cadauer noſtrum iaceat inuiſum. *Sæpè* rixam conclamatum in vicino incendium ſoluit: & interuentus feræ, latronem viatoremq; diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, vbi metus maior apparuit. Quid nobis cum dimicatione & inſidijs? numquid amplius iſti cui iraſceris, quam mortem optas? etiam te quieſcente morietur: perdis operam: facere vis, quod futurum eſt. Nolo, inquis, vtique occidere, ſed exſilio, ſed ignominia, ſed damno afficere. Magis ignoſco ei, qui vulnus inimici, quam qui puſulam concupiſcit: hic enim non tantum mali animi eſt, ſed puſilli. *Siue* de vltimis ſupplicijs cogitas, ſiue de leuioribus; quantulum eſt temporis, quo aut ille pœna ſua torqueatur, aut tu malum gaudium ex aliena percipias? Iam ipſum ſpiritum exſpuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines ſumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo ſimus: detrimenta, iniurias, conuicia, vellicationes contemnamus, & magno animo breuia feramus incommoda. Dum reſpicimus, quod aiunt, verſamuſq; nos, iam mortalitas aderit.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ
AD HELVIAM MATREM,
De Conſolatione.
LIBER VNVS.

Argumentum, & Ordo.

SCriptus hic libellus in exſilio, quod primo imperij Claudiani anno (Vrbis 1294.) ſubijt, faciente impura illa Meſſallina. Hæc omnium virorum mulier, adulterium Iuliæ Germanici filiæ obiecit: eiq́; Senecam innexuit. Diximus in eius Vita. Iam ergo in Corſica relegatus, matrem ſolatur, & oſtendit ſe caſum hunc fortiter ferre, atq́; ipſam debere. Scripſit non ſtatim initio exſilij (quod Præfatio dicit) ſed extremo primo anno, aut initio ſequentis: ac ſcripſit iam in ætâte, & ingenij vigore ac robore, annos natus paulò plus quadraginta. Itaq́; ſcriptum ipſum tale eſt, animi, & eloquentiæ plenum, numeris & ſtructura compoſitum, atq́; etiam ordine præter cetera diſpoſitum. Auſim dicere, palmam inter libellos poſcit. Conſolationis autem duo capita facit: neq́; meo nomine dolere, neq́; tuo debes. Non Meo: nam nihil mihi mali eſt: quæ vulgus putat, Loci mutatio, Paupertas, Ignominia, Contemptus, *non ſunt Mala: atque id ordine oſtendit, ad* Cap. XIV. *Non etiam Tuo debes: nam duo ſunt quæ adfligere te poſſint: vel, quod Præſidium aliquod in me amiſeris; vel, quod Deſiderium mei ferre non poſſis. Prius in te non cadit, quæ ambitioſa non es, nec gratiam aut potentiam filiorum vnquã oſtentaſti. Non debet item alterum: quia ſupra ſexum*

tuum fortis ſemper fuiſti. Multa mala tolerasti, hoc etiam fer. Bonfer te ad Sapientiæ ſtudia, quæ iuuabunt: verte ad fratres meos, & ex his, & me nepotes: non es deſerta. Officia & oblectamenta iſti dabunt. Verte etiam ad ſororem tuam, quæ ſolatium erit, & exemplum. Atq; in eius laudibus libelli finis.

Carmina hìc viſum præſcribere, quæ Senecæ tribuuntur, & certè exſilium eius tangunt. Siue ab ipſo igitur, ſiue de ipſo ſcripta, ad argumentum & lucem libelli ſpectant.

L. ANNÆI SENECÆ

Epigrammata ſuper exſilio.

I. AD CORSICAM.

Corſica Phocaico tellus habitata colono;
 Corſica, quę Graio nomine Cyrnus eras:
Corſica Sardinia brevior, porrectior Ilva:
 Corſica piſcoſis pervia fluminibus;
Corſica terribilis, cùm primum incanduit ęſtas;
 Sævior, oſtendit cùm ferus ora Canis:
Parce relegatis, hoc eſt, jam parce ſepultis.
 Vivorum cineri ſit tua terra levis.

II. DE EADEM.

Barbara præruptis incluſa eſt Corſica ſaxis:
 Horrida, deſertis undique vaſta locis.
Nō poma Autumnus, ſegetes nō educat Æſtas;
 Canaq; Palladio munere Bruma caret:
Vmbrarum nullo Ver eſt lætabile fœtu,
 Nullaq; in infauſto naſcitur herba ſolo:
Non panis, non hauſtus aquę, nō vltimus ignis:
 Hic ſola hæc duo ſunt, exſul, & exſilium.

III.

III. QVERELA.

Occiſi jugulum quiſquis ſcrutaris amici,
 Tu miſerum necdum me ſatis eſſe putas.
Deſere confoſſum: victori vulnus iniquo
 Mortiferum impreſſit mortua ſæpè manus.

IV. ITEM.

Quiſquis es, & nomē dicā? dolor omnia cogit,
 Qui noſtrum cinerem nunc, inimice, premis;
Et non contentus tantis, ſubitisq́; ruinis,
 Stringis in exſtinctum tela cruenta caput.
Crede mihi, vires aliquas Natura ſepulchris
 Attribuit: tumulos vindicat umbra ſuos.
Ipſos crede Deos hoc nunc tibi dicere, Livor,
 Hoc tibi nunc Manes dicere crede meos:
Res eſt ſacra, miſer. Noli mea tangere fata:
 Sacrilegæ buſtis abſtinuere manus.

V. ITEM.

Carmina mortifero tua ſunt ſuffuſa veneno,
 Et ſunt carminibus pectora nigra magis.
Nemo tuos fugiat, non vir, non fœmina, dentes,
 Haud puer, haud ætas undique tuta ſenis.
Vtq́; furens totas immittit ſaxa per urbes:
 In populum ſic tu verba maligna jacis.
Sed ſolet inſanos populus compeſcere ſanus:
 Et repetunt motum ſaxa remiſſa caput.
In te nunc ſtringit nullus non carmina vates,
 Inq́; tuam rabiem publica Muſa furit.
Dū ſua compoſitus nondū bene concutit arma
 Miles, & è noſtra lancea torta manu:
Bellus homo, & validè capitalia crimina ludis:
 Deq; tuis manant atra venena jocis.
Sed tu perq; jocum dicis, vin ūque: quid ad rem,
 Si plorem? riſus ſi tuus iſta facit?
Quare tolle jocos, nō eſt jocus eſſe malignum.
 Nunquam ſunt grati, qui nocuere ſales.

VI. AD AMICVM.

Criſpe, meæ vires, laſſarumq; ancora rerum:
Criſpe vel antiquo conſpiciende foro:
Criſpe potens nunquã, niſi cũ prodeſſe volebas:
Naufragio littus, tutaq; terra meo:
Solus honor nobis, arx & tutiſſima nobis:
Et nunc afflicto ſola quies animo.
Criſpe, fides dulcis, placidiq; acerrima virtus:
Cuius Cecropio pectora melle madent.
Maxima facundo vel avo, vel gloria patri:
Quo ſolo careat, ſi quis in exſilio eſt.
At mea Cyrnææ ſaxis telluris adhærens
Mens tecum eſt, nulla quæ cohibetur humo.

VII. DE QVALITATE TEMPORIS.

Omnia tempus edax depaſcitur, omnia carpit,
Omnia ſede mouet, nil ſinit eſſe diu.
Flumina deficiunt, profugũ mare littora ſiccat,
Subſidunt montes, & juga celſa ruunt.
Quid tã parva loquor? moles pulcherrima cęli
Ardebit flammis tota repente ſuis.
Omnia mors poſcit. Lex eſt, non pœna, perire:
Hic aliquo mundus tempore nullus erit.

VIII. VOTVM.

Sic mihi ſit frater, maiorq; minorq;, ſuperſtes,
Et de me doleant nil, niſi morte mea.
Sic illos vincam, ſic vincar rurſus amando:
Mutuus inter nos ſic bene certet amor.
Sic dulci Marcus qui nunc ſermone fritinnit,
Facundo patruos prouocet ore duos.

Hæc in ſubſidiis Pythœanis palam Senecæ adſcribuntur: eſt & aliud, quod ob argumenti ſimilitudinem viri docti pariter adſignant.

IX.

IX. AD CORDVBAM.

Corduba ſolve comas, & triſtes indue vultus:
Inlacrimans cineri munera mitte meo.
Nunc longinqua tuū deplora, Corduba, vatem:
Corduba non alio tempore mœſta magis.
Tempore non alio, quo verſis Viribus Orbis,
Incubuit belli tota ruina tibi.
Cum geminis oppreſſa malis vtrimq; peribas:
Et tibi Pompeius, Cæſar & hoſtis erat.
Tempore non alio, quo ter tibi funera centum
Heu nox vna dedit, quæ tibi ſumma fuit.
Non, Luſitanus quateret cùm mœnia latro,
Figeret & portas lancea torta tuas.
Ille tuus quondam magnus, tua gloria, civis
Infigar ſcopulo. Corduba ſolve comas,
Et gratare tibi, quod te Natura ſupremo
Alluit Oceano: tardius iſta doles.

CAPVT I.

SÆpè jam, mater optima, impetum cepi conſolandi te, ſæpè continui. Vt auderem, multa me impellebant: primum, videbar depoſiturus omnia incommoda, cum lacrimas tuas, etiam ſi ſupprimere non potuiſſem, interim certè abſterſiſſem: deinde, plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, ſi prior ipſe conſurrexiſſem: præterea timebam, ne à me non victa fortuna aliquem meorum vinceret. Itaque vtcunque conabar, manu ſuper plagam meam impoſita, ad obliganda vulnera veſtra reptare. Hoc propoſitum meum, erant rurſus quæ retardarēt. Dolori tuo, dum recens ſæuiret, ſciebam occurrendum non eſſe, ne illum ipſa ſolatia irritarent, & accenderent: nam in morbis quoque nihil eſt perniciofius, quàm immatura medicina. Exſpe-

ctabam itaq; dum ipſe vires ſuas frangeret, & ad ſuſtinenda remedia mora mitigatus, tangi ſe ac tractari pateretur. Preterea cũ omnia clariſſimorum ingeniorũ monumenta, ad compeſcendos, moderandoſq; luctus compoſita euolverẽ, non inueniebam exemplum eius, qui cõſolatus ſuos eſſet, cùm ipſe ab illis comploraretur. Ita in re noua hæſitabam, verebarq; ne hęc non cõſolatio, ſed exulceratio eſſet. Quid quod nouis verbis, nec ex vulgari, & quotidiana ſumptis allocutione, opus erat homini ad cõſolandos ſuos ex ipſo rogo caput alleuanti? Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis neceſſe eſt dilectum verborum eripiat, cùm ſæpè vocẽ quoque ipſam intercludat. Vtcunque, connitar: non fiducia ingenij, ſed quia poſſum inſtar efficaciſſimæ conſolationis eſſe, conſolator. Cui nihil negares, huic hoc vtiq; te non eſſe negaturam (licet omnis mœror contumax ſit) ſpero, vt deſiderio tuo velis à me modum ſtatui.

CAP. II. Vide quantum de indulgentia tua promiſerim mihi: potentiorem me futurũ apud te non dubito, quam dolorem tuum: quo nihil eſt apud miſeros potentius. Itaq; ne ſtatim cum eo concurram, adero prius illi, & quibus excitetur, ingeram: omnia proferam, & reſcindam, quæ iam obducta ſunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus eſt conſolandi, obliterata mala reuocare, & animũ in omnium ærumnarum ſuarum cõſpectu collocare, vix vnius patientem? Sed is cogitet, quæcumq; vſq; eo pernicioſa ſunt, vt contra remedium conualuerint, plerumq; contrarijs curari. Omnes itaq; luctus illi ſuos, omnia lugubria admouebo: hoc erit non molli via mederi, ſed vrere, ac ſecare. Quid conſequar? vt pudeat animum, tot miſeriarum victorem, ęgrè

ferre

ferre vnum vulnus,in corpore tam cicatricoſo? Fleant itaq; diutius,& gemant, quorum delicatas mentes eneruauit longa felicitas,& ad leuiſſimarum iniuriarum motus collabantur:at quorum omnes anni per calamitates tranſierunt, grauiſſima quoq; forti & immobili conſtantia perferãt. Vnum habet aſſidua infelicitas bonũ, quod quos ſæpè vexat,nouiſſimè indurat.Nullã tibi fortuna vacationem dedit à grauiſſimis luctibus:ne natalem quidem tuum excepit. Amiſiſti matrem ſtatim nata,imo dum naſcereris:& ad vitam quodammodo expoſita es. Creuiſti ſub nouerca: quam tu quidem omni obſequio & pietate, quanta vel in filia conſpici poteſt, matrem fieri coëgiſti: nulli tamen non magno conſtitit & bona nouerca. Auunculum indulgentiſſimum,optimum ac fortiſſimum virum, cùm aduentum eius exſpectares,amiſiſti. Et ne ſæuitiam ſuam fortuna leuiorem diducendo faceret, intra triceſimum diem, cariſſimum virũ tuum,ex quo mater trium liberorum eras,extuliſti. Lugenti tibi luctus nuntiatus eſt,omnibus quidem abſentibus liberis: quaſi de induſtria in id tempus coniectis malis tuis, vt nihil eſſet vbi ſe dolor tuus reclinaret. Tranſeo tot pericula, tot metus,quos ſine interuallo in te incurſantes pertuliſti: modo in eundem ſinum, ex quo tres nepotes emiſeras,oſſa trium nepotum recepiſti. Intra viceſimum diem, quam filium meum in manibus & in oſculis tuis mortuum funeraueras,raptum me audiſti:hoc adhuc defuerat tibi, lugere viuos.

CAP. III. Grauiſſimum eſt ex omnibus,quæ vnquam in corpus tuum deſcenderunt, recens vulnus:fateor: non ſummam cutẽ rupit: pectus, & viſcera ipſa diuiſit.Sed quemadmodum tiro-

nes leuiter ſaucij tamen vociferantur, & manus medicorum magis, quàm ferrum horrent: at veterani, quamvis confoſſi, patienter ac ſine gemitu, velut aliena corpora, exſecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & vlulatus, & alia per quę ferè muliebris dolor tumultuatur, amoue: perdidiſti enim tot mala, ſi nondum miſera eſſe didiciſti. Ecquid videor tecum timidè egiſſe? nil tibi ſubduxi ex malis tuis, ſed omnia coaceruata ante te poſui. Magno id animo feci: conſtitui .n. vincere dolorem tuum, non circumſcribere.

CAP. IV. Vincam autem, puto: primum ſi oſtendero nihil me pati, propter quod poſſim dici miſer, nedum propter quod miſeros etiam quos contingo, faciam: deinde ſi ad te tranſiero, & probauero, ne tuam quidem grauẽ eſſe fortunam, quæ tota ex mea pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire geſtit, nihil mali eſſe mihi: ſi potero, ipſas res, quibus me putas premi, non eſſe intolerabiles, faciam manifeſtũ. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipſe magis placebo, quod inter eas res beatus ero, quæ miſeros ſolent facere. Non eſt quod de me alijs credas: ipſe tibi, ne quid incertis opinionib. perturberis, indico me non eſſe miſerũ. Adijciam, quo ſecurior ſis, nec fieri quidem poſſe miſerũ.

CAP. V. Bona conditione conditi ſumus, ſi eam non deſeruerimus. Id egit rerum natura, vt ad bene viuendũ non magno apparatu opus eſſet: vnuſquiſque facere ſe beatum poteſt. Leue momentum in aduenticijs rebus eſt, & quod in neutram partẽ magnas vires habeat: nec ſecunda ſapientẽ euehunt, nec aduerſa demittunt. Laborauit enim ſemper, vt in ſe plurimũ poneret, intra ſe omne gaudiũ peteret. Quid ergo? ſapientem

tẽ me eſſe dico? minime: nam id quidem ſi profiteri poſſem, non tãtum negarem miſerum me eſſe, ſed omnium fortunatiſſimum, & in vicinum Deo perductum prędicarem. Nunc, quod ſatis eſt ad omnes miſerias leniendas, ſapientibus viris me dedi; & nondum in auxilium mei validus in aliena caſtra confugi, eorum ſcilicet, qui facile ſe & ſua tuentur. Illi me iuſſerunt ſtare aſſidue, velut in præſidio poſitum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus proſpicere multo ante quam incurrant. Illis grauis eſt, quibus eſt repentina: facile eam ſuſtinet, qui ſemper exſpectat. Nam & hoſtiam aduentus eos proſternit, quos inopinate occupauit: at qui futuro ſe bello ante bellum parauerunt, compoſiti & aptati; primum, qui tumultuoſiſſimus eſt, ictum facile excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiam ſi videretur pacem agere omnia: illa, quæ in me indulgentiſſime conferebat, pecuniam, honores, gloriam, eo loco poſui, vnde poſſet ea ſine motu meo repetere. Interuallum inter me & illa magnum habui: itaque abſtulit illa, non auulſit. Neminem aduerſa fortuna comminuit, niſi quem ſecunda decepit. Illi qui munera eius velut ſua & perpetua amauerũt, qui ſe propter illa ſuſpici voluerunt, iacent & mœrent cum vanos & pueriles animos, omnis ſolidæ voluptatis ignaros, falſa & mobilia oblectamenta deſtituunt. At ille qui ſe lętis reb. non inflauit, nec mutatis contrahit; aduerſus vtrumque ſtatum inuictum animum tenet, exploratæ iam firmitatis: nam in ipſa felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus eſt. Itaque ego in illis quæ omnes optant, exiſtimaui ſemper, nihil veri boni ineſſe: quin inania, & ſpecioſo ac deceptuo fuco circumlita inueni, intra nihil habẽtia

fron-

fronti ſuæ ſimile. Nam in illis quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quam opinio vulgi minabatur: verbum quidem ipſum perſuaſione quadam & conſenſu, iam aſperius ad aures venit, & audientes tanquam triſte, & exſecrabile ferit: ita enim populus iuſſit: ſed populi ſcita ex magna parte ſapientes abrogant.

CAP. VI. Remoto igitur iudicio plurium, quos prima rerum facies, vtcunque credita eſt, aufert, videamus quid ſit exſilium: nempe, loci commutatio eſt. Anguſtare ne videamur vim eius, & quicquid peſſimum in ſe habet, ſubtrahere: hanc commutationem loci ſequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Aduerſus iſta poſtea confligam: interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipſa loci commutatio. Carere patria, intolerabile eſt. Aſpice agedum hanc frequentiam, cui vix vrbis immenſæ tecta ſufficiunt: maxima pars illius turbæ patria caret: ex municipijs & colonijs ſuis ex toto denique orbe terrarum confluxerunt. Alios adducit ambitio, alios neceſſitas officij publici, alios impoſita legatio, alios luxuria, opulentum & opportunum vitijs locum quærens: alios liberalium ſtudiorum cupiditas, alios ſpectacula: quoſdam traxit amicitia, quoſdam induſtria, latam oſtendendæ virtuti nacta materiam: quidam vænalem formam attulerunt, quidam vænalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in vrbem, & virtutibus & vitijs magna pretia ponentem. Iube omnes iſtos ad nomen citari, &, Vnde domo quiſque ſit, quære: videbis maiorem partem eſſe, quæ relictis ſedibus ſuis, venerit in maximam quidem ac pulcherrimam vrbem, non tamen ſuam. Deinde ab hac ciuitate diſcede, quæ velut commu-

nis

nis patria poteſt dici: omnes vrbes circumi: nulla non magnam partem peregrinę multitudinis habet. Nunc tranſi ab ijs quarum amœna poſitio,& opportunitas regionis plures allicit: deſerta loca, & aſperrimas inſulas, Sciathum & Seriphum, Gyarum, & Coſuram pete nullum inuenies exſilium, in quo non aliquis animi cauſſa moretur. Quid tam nudum inueniri poteſt, quid tam abruptum vndique, quam hoc ſaxum? quid ad copias reſpicienti ieiunius? quid ad homines immanſuetius? quid ad ipſum loci ſitum horridius? quid ad cœli naturam intemperatius? plures tamen hic peregrini, quam ciues conſiſtunt. Vſque eo ergo commutatio ipſa locorum grauis non eſt, vt hic quoque locus à patria quoſdam abduxerit. Inuenio qui dicant, ineſſe naturalem quandam animis irritationem commutandi ſedes, & transferendi domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data eſt: nunquam ſe tenet: ſpargitur, & cogitationes ſuas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga,& quietis impatiens,& nouitate rerum lætiſſima. Quod non miraberis, ſi primam eius originem adſpexeris. Non ex terreno & graui concreta corpore: ex illo cæleſti ſpiritu deſcendit: cæleſtium autem natura ſemper in motu eſt: fugit,& velociſſimo curſu agitur. Adſpice ſidera mundum illuſtrantia: nullum eorum perſtat: labitur aſſidue, & locum ex loco mutat: quamvis cum vniuerſo vertatur, in contrarium nihilominus ipſi mundo refertur: per omnes ſignorum partes diſcurrit; perpetua eius agitatio, & aliunde alio commigratio eſt. Omnia voluuntur ſemper,in tranſitu ſunt,& vt lex & naturæ neceſſitas ordinauit,aliunde alio deferuntur. Cum per certa annorum ſpatia orbes ſuos explicuerint, iterum

rum ibunt per quæ venerant. I nunc,& animum humanum, ex iiſdem quibus diuina conſtant compoſitum ſeminibus,moleſte ferre puta tranſitum ac migrationem: cum Dei natura, aſſidua & citatiſſima commutatione, vel delectet ſe,vel conſeruet. A cæleſtibus, agedum, te ad humana conuerte: videbis gentes,populoſque mutaſſe ſedem. Quid ſibi volunt in medijs Barbarorum regionibus Græcæ vrbes? quid inter Indos Perſaſque Macedonicus ſermo? Scythia,& totus ille ferarum indomitarumq; gentium tractus, ciuitates Achaiæ Ponticis impoſitas littorib. oſtētat. Non perpetuæ hiemis ſæuitia, non hominum ingenia, ad ſimilitudinem cæli ſui horrentia transferentibus domus ſuas obſtiterunt. Athenienſis in Aſia turba eſt: Miletus LXXV. vrbium populum in diuerſa effudit: totum Italiæ latus, quod infero mari alluitur, maior Græcia fuit. Tuſcos Aſia ſibi vindicat: Tyrij Africam incolunt: Hiſpaniam Pœni: Græci ſe in Galliam immiſerunt,in Græciam Galli: Pyrenæus Germanorum tranſitus non inhibuit: per inuia, per incognita verſauit ſe humana leuitas. Liberos,coniugeſque, & graues ſenio parentes traxerunt. Alij longo errore iactati, non iudicio elegerunt locum,ſed laſſitudine proximum occupauerunt: alij armis ſibi ius in aliena terra fecerunt; quaſdam gentes, cum ignota peterent, mare hauſit: quædam ibi conſederunt, vbi illas rerum inopia depoſuit. Nec omnibus eadem cauſſa relinquendi quærendique patriam fuit. Alios excidia vrbium ſuarum, hoſtilibus armis elapſos, in aliena,ſpoliatos ſuis,expulerunt: alios domeſtica ſeditio ſubmouit: alios nimia ſuperfluentis populi frequentia,ad exonerandas vires,emiſit: alios peſtilentia,aut frequēs terrarum hiatus, aut aliqua

intol-

intoleranda infelicis ſoli vitia eiecerunt: quoſdam fertilis oræ,& in maius laudatæ, fama corrupit: alios alia cauſſa exciuit domibus ſuis. Illud itaq; eſt manifeſtum, nihil eodem loco manſiſſe, quo genitum eſt: aſſiduus humani generis diſcurſus eſt: quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur: Noua vrbium fundamenta iaciuntur: noua gentium nomina, exſtinctis prioribus, aut in acceſſionem validioris conuerſis, oriuntur. Omnes autem iſtæ populorum tranſportationes, quid aliud, quam publica exſilia ſunt?

CAP. VII. Quid tam longo te circuitu traho? quid intereſt enumerare Antenorem Pataui conditorem, & Euandrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? quid Diomedem, alioſque quos Troianum bellum, victos ſimul victoreſque, per alienas terras diſſipauit? Romanum imperium nempe auctorem exſulem reſpicit: quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem, neceſſitas & victoris metus, longinqua quærentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes prouincias miſit? vbicumque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libentes nomina dabant, & relictis aris ſuis trans maria ſequebatur colonus ſenex.

CAP. VIII. Res quidem non deſiderat pluriũ enumerationem: vnum tamen adijciam, quod in oculos ſe ingerit. Hæc ipſa inſula ſæpe iam cultores mutauit. Vt antiquiora quæ vetuſtas obduxit, tranſeã, Phocide relicta, Graij qui nunc Maſſiliam colunt, prius in hac inſula conſederunt. Ex qua quid eos fugauerit, incertum eſt: vtrum cæli grauitas, an præpotentis Italiæ conſpectus, an natura importuoſi maris: nam in cauſſa non fuiſſe feritatem accolarum, eo apparet, quod

quod maxime tunc trucibus & inconditis Galliæ populis ſe interpoſuerunt. Tranſierunt deinde Ligures in eam, tranſierunt & Hiſpani, quod ex ſimilitudine ritus apparet: eadem enim tegumenta capitum, idemque genus calceamenti, quod Cantabris eſt, & verba quædam: nam totus ſermo, conuerſatione Græcorum Ligurumque, à patria deſciuit. Deductæ deinde ſunt duæ ciuium Romanorum coloniæ: altera à Mario, altera à Sylla. Toties huius aridi & ſpinoſi ſaxi mutatus eſt populus. Vix denique inuenies vllam terram, quam etiam nunc indigenæ colant: permixta omnia & inſiticia ſunt: alius alij ſucceſſit. Hic concupiuit, quod alij faſtidio fuit: ille vnde expulerat, eiectus eſt. Ita fato placuit, nullius rei eodem ſemper loco ſtare fortunam. Aduerſus ipſam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quæ exilio adhęrent, ſatis hoc remedij putat Varro, doctiſſimus Romanorum, quod quocumque venimus, eadem rerum natura vtendum eſt. M. Brutus ſatis hoc putat, quod licet in exſilium euntibus virtutes ſuas ferre ſecum. Hæc etiam ſi quis ſingula parum iudicat efficacia ad conſolandum exſulem, vtraque in vnum collata fatebitur plurimum poſſe. Quantulum enim eſt, quod perdidimus? duo quæ pulcherrima ſunt, quocumque nos mouerimus, ſequentur: natura communis, & propria virtus. Id actum eſt, mihi crede, ab illo, quiſquis formator vniuerſi fuit, ſiue ille Deus eſt potẽs omnium, ſiue incorporalis ratio ingẽtium operum artifex, ſiue diuinus ſpiritus, per omnia maxima minima, æquali intentione diffuſus, ſiue fatum & immutabilis cauſſarum inter ſe cohærentium ſeries: id, inquam, actum eſt, vt in alienum arbitrium, niſi viliſſima quæque, non caderent.

Quid-

Quidquid optimum homini eſt, id extra humanam potentiam iacet: nec dari, nec eripi poteſt. Mundus hic, quo nihil neque maius, neque ornatius, rerum Natura genuit: animus contemplator, admiratorque mundi, pars eius magnificentiſſima, propria nobis & perpetua, tamdiu nobiſcum manſura, quamdiu ipſi manebimus. Alacres itaque & erecti, quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus.

CAP. IX. Emetiamur quaſcunque terras; nullam inuenire intra mundum eſt alienam nobis, vndecunque ex æquo ad cælum erigitur acies: paribus interuallis omnia diuina ab omnibus humanis diſtant: proinde dum oculi mei ab illo ſpectaculo, cuius inſatiabiles ſunt, non abducantur, dum mihi lunam ſolemque intueri liceat, dum ceteris inhærere ſideribus, dum ortus eorum, occaſus, interuallaque, & cauſas inueſtigare velocius meandi, vel tardius, ſpectare tot per noctem ſtellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum ſpatium exeuntes, ſed intra ſuum ſe circumagentes veſtigium, quaſdam ſubito erumpentes, quaſdam igne fuſo perſtringentes aciem, quaſi decidant, vel longo tractu cum luce multa præteruolantes; dum cum his ſim, & cæleſtibus, qua homini fas eſt, immiſcear; dum animum, ad cognatarum rerum conſpectum tendentem, in ſublimi ſemper habeam: quantum refert mea, quid calcem? At non eſt hæc terra frugiferarum aut lætarum arborum ferax: non magnis & nauigabilibus fluminum alueis irrigatur: nihil gignit, quod aliæ gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis: non pretioſus hic lapis cæditur, non auri argentique venæ eruuntur. Anguſtus Animus eſt, quem terrena delectant: ad illa abducendus

eſt,

eſt,quæ vbiq; æque apparent, vbiq; æque ſplendent: & hoc cogitandum eſt, iſta veris bonis per falſa & praue credita obſtare.Quo lõgiores porticus expedierĩt, quo altius turres ſuſtulerint, quo latius vicos porrexerint,quo depreſsius æſtiuos ſpecus foderint, quo maiori mole faſtigia cenationum ſubuexerint: hoc plus erit, quod illis cælum abſcondat. In eam te regionem caſus eiecit, in qua latiſsimum receptaculum caſa eſt. Næ tu puſilli animi es,& ſordide ſe conſolantis, ſi ideo id fortiter pateris, quia Romuli caſam noſti. Dic illud potius: Iſtud humile tugurium nempe virtutes recipit, iam omnib. templis formoſius erit, cum illic iuſtitia conſpecta fuerit, cum continentia, cum prudentia, pietas,omniũ officiorum recte diſpenſandorum ratio, humanorum diuinorumque ſcientia. Nullus anguſtus eſt locus qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium graue eſt, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro, quem de Virtute compoſuit, ait, ſe vidiſſe Marcellum Mitylenis exſulantem, &, quantum modo natura hominis pateretur, beatiſsime viuentem, neque vnquam bonarum artium cupidiorem quam illo tempore. Itaque adijcit, viſum ſibi ſe magis in exſilium ire,qui ſine illo rediturus eſſet,quam illum in exſilio relinqui. O fortunatiorem Marcellum,eo tempore,quo exſiliũ ſuum Bruto approbauit, quam quo reipublicæ conſulatum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, vt aliquis exſul ſibi videretur, quod ab exſule recederet?qui in admirationem ſui adduxit hominẽ etiam Catoni ſuo mirandum? Idem Brutus ait, C.Cæſarem Mitylenas præteruectum, quia non ſuſtineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetrauit Senatus,publicis preci-

bus,

bus, tam ſolicitus ac mœſtus, vt omnes illo die
Bruti habere animum viderentur, & non pro
Marcello,ſed pro ſe deprecari,ne exſules eſſent,
ſi ſine illo fuiſſent: ſed plus multo conſecutus
eſt,quo die illum exſulem Brutus relinquere nō
potuit,Cæſar videre.Contigit enim illi teſtimo-
nium vtriuſque. Brutus ſine Marcello reuerti ſe
doluit:Cæſar erubuit.Num dubitas,quin ille tā-
tus vir, ſic ad tolerandum æquo animo exſilium
ſe ipſe adhortatus ſit? Quod patria cares,non eſt
miſerum.Ita te diſciplinis imbuiſti,vt ſcires om-
nem locum ſapienti viro patriam eſſe. Quid
porro? hic qui te expulit,non ipſe per annos de-
cem continuos patria caruit? propagandi ſine
dubio imperij cauſſa: ſed nempe caruit: nunc
ecce trahit illum ad ſe Africa reſurgentis belli
minis plena, trahit Hiſpania, quæ fractas & af-
flictas partes refouet, trahit Ægyptus infida,
totus denique orbis: qui ad occaſionem concuſſi
imperij intentus eſt: cui primum rei occurret?
cui parti ſe opponet? Aget illum per omnes ter-
ras victoria ſua. Illum ſuſpiciant & colant gen-
tes:tu viue Bruto miratore contentus.Bene ergo
exſilium tulit Marcellus: nec quicquam in ani-
mo eius mutauit loci mutatio, quamvis eam
paupertas ſequeretur: in qua nihil mali eſſe,
quiſquis modo nondum peruenit in inſaniam
omnia ſubuertentis auaritiæ, atque luxuriæ, in-
telligit. Quantulum eſt enim, quod in tutelam
homini neceſſarium ſit? & cui deeſſe hoc poteſt,
vllam modo virtutem habenti? Quod ad me
quidem pertinet, intelligo me non opes, ſed
occupationes perdidiſſe: corporis exigua deſide-
ria ſunt: frigus ſubmouere vult, alimentis fa-
mem ac ſitim extinguere: quicquid extra con-
cupiſcitur, vitijs,non vſibus laboratur. Non eſt

ne-

neceſſe omne perſcrutari profundum, nec ſtrage animalium ventrem onerare, nec conchylia vltimi maris ex ignoto littore eruere. Dij iſtos deæq; perdant, quorum luxuria tam inuidioſi imperij fines tranſcendit. Vltra Phaſim capi volunt, quod ambitioſam popinam inſtruat: nec piget à Parthis, à quibus nondum pœnas repetijmus, aues petere. Vndique conuehunt, omnia nota faſtidienti gulæ. Quod diſſolutus delicijs ſtomachus vix admittat, ab vltimo portatur Oceano. Vomunt vt edant, edunt vt vomant: & epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Iſta ſi quis deſpicit, quid illi paupertas nocet? ſi quis concupiſcit, illi paupertas etiam prodeſt. Inuitus enim ſanatur: & ſi remedia ne coactus quidem recipit, interim certe dum non poteſt, nolenti ſimilis eſt. C. Cæſar, quem mihi videtur rerum natura edidiſſe, vt oſtenderet quid ſumma vitia in ſumma fortuna poſſent, centies ſeſtertio cœnauit vno die: & in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen inuenit, quomodo trium prouinciarum tributum vno cœna fieret. O miſerabiles, quorum palatum niſi ad pretioſos cibos non excitatur! pretioſos autem, non eximius ſapor aut aliqua faucium dulcedo; ſed raritas, & difficultas parandi facit. Alioquin ſi ad ſanam illis mentem placeat reuerti, quid opus eſt tot artibus ventri ſeruientibus? quid mercaturis? quid vaſtatione ſiluarum? quid profundi perſcrutatione? paſſim iacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis diſpoſuit: ſed hæc velut cæci tranſeunt, & omnes regiones peruagantur, maria traijciunt, & cum famem exiguo poſſint ſedare, magno irritant.

CAP. X. Libet dicere: Quid deducitis naues? quid manus & aduerſus feras & aduerſus homines

nes

nes armatis? quid tanto tumultu diſcurritis?quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quã parua vobis corpora ſint? Nõne furor & vltimus mẽtium error eſt,cum tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaq; augeatis cenſus, promoueatis fines:nunquã tamen corpora veſtra laxabitis. Cum bene ceſſerit negotiatio multum militia retulerit, cum indagati vndiq; cibi coierint, non habebitis vbi iſtos apparatus veſtros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores noſtri, quorum virtus etiam nunc vitia noſtra ſuſtentat,infelices erant,qui ſibi manuſua parabant cibum:quibus terra cubile erat: quorũ tecta nondum auro fulgebant quorum templa nondum gemmis nitebant.Itaq;tunc per fictiles deos religioſe iurabatur:qui illos inuocauerant, ad hoſtem morituri,ne fallerent, redibant. Scilicet minus beate viuebat dictator noſter, qui Samnitum legatos audit, cum viliſſimum cibum in foco ipſe manu ſua verſaret: illa,qua iam ſæpe hoſtem percuſſerat, laureamq; in Capitolini Iouis gremio repoſuerat, quam Apicius noſtra memoria vixit! qui in ea vrbe,ex qua aliquando philoſophi, velut corruptores iuuentutis abire, iuſſi ſunt, ſcientiam popinæ profeſſus,diſciplina ſua ſæculũ infecit;cuius exitum noſſe,operę pretium eſt.Cum ſeſtertium millies in culinam cõgeſsiſſet,cum tot congiaria Principum, & ingẽs Capitolij vectigal ſingulis comeſſationibus exſorpſiſset; ęre alieno oppreſſus,rationes ſuas tũc primum coactus inſpexit; ſuperfuturum ſibi ſeſtertium centies computauit; & velut in vltima fame victurus, ſi in ſeſtertio centies vixiſſet, veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui ſeſtertium centies egeſtas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.

CAP.

CAP. XI. Seſtertium centies aliquis extimuit; & quod alij voto petunt, veneno fugit. Illi vero tam prauæ mentis homini vltima portio ſaluberrima fuit. Tunc venena edebat, bibebatque, cum immenſis epulis non delectaretur tantum, ſed gloriaretur, cum vitia ſua oſtentaret, cum ciuitatem in luxuriam ſuam conuerteret, cum iuuentutem ad imitationem ſui ſollicitaret, etiam ſine malis exemplis, per ſe docilem. Hæc accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi ſunt fines; ſed ad vitioſam conſuetudinem, cuius immenſum & incomprehenſibile arbitrium eſt. Cupiditati nihil ſatis eſt; naturæ ſatis eſt etiam parum. Nullum ergo paupertas exſulis incommodum habet; nullum enim tam inops exſilium eſt, quod non alendo homini abunde fertile ſit. At veſtem, an domum deſideraturus eſt exſul? Si hæc quoque ad vſum tantum deſiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen; æque enim exiguo tegitur corpus, quam alitur; nihil homini natura, quod neceſſarium faciebat, fecit operoſum. Si deſiderat ſaturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, varijſque coloribus diſtinctam & artibus; non fortunæ iſte vitio, ſed ſuo pauper eſt; etiam ſi illi, quidquid amiſit, reſtitueris, nihil ages; plus enim reſtituto deerit ex eo quod cupit; quam exſuli ex eo quod habuit. Si deſiderat aureis fulgentem vaſis ſupellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum inſania pretioſum, & ſeruorum turbam quæ quamvis magnam domum anguſtet, iumentorum corpora differta & coacta pingueſcere, & nationum omnium lapides: iſta congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum; non magis,

gis, quam vllus ſufficiet humor ad ſatiandum eum, cuius deſiderium non ex inopia, ſed ex æſtu ardentium viſcerum oritur: non enim ſitis illa, ſed morbus eſt. Nec hoc in pecunia tantum, aut alimentis euenit: eadem natura eſt in omni deſiderio, quod non ex inopia, ſed ex vitio naſcitur, quicquid illi congeſſeris; non finis erit cupiditatis, ſed gradus. Qui continebit itaque ſe intra naturalem modum, paupertatem non ſentiet: qui naturalem modum excedet, eum in ſummis opibus quoque paupertas ſequetur. Neceſſarijs rebus & exſilia ſufficiunt: ſuperuacuis nec regna. Animus eſt qui diuites facit: hic in exſilia ſequitur, & in ſolitudinibus aſperrimis, cum quantum ſatis eſt ſuſtinendo corpori, inuenit, ipſe bonis ſuis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet: non magis, quam ad deos immortales omnia iſta, quæ imperita ingenia, & nimis corporibus ſuis addicta, ſuſpiciunt. Lapides, aurum & argentum, & magni læuatique menſarum orbes, terrena ſunt pondera: quæ non poteſt amare ſincerus animus, ac naturæ ſuæ memor, leuis ipſe, & exſertus, & quandoque emiſſus fuerit, ad ſumma emicaturus: interim, quantum per moras membrorum, & hanc circumfuſam grauem ſarcinam licet, celeri & volucri cogitatione diuina perluſtrat. Ideoque nec exſulare vnquam poteſt, liber, & dijs cognatus, & omni mundo omnique æuo par. Nam cogitatio eius circa omne cœlum, & in omne præteritum, futurumque tempus immittitur. Corpuſculũ hoc, cuſtodia & vinculum animi, huc atque illuc iactatur: in hoc ſupplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur: animus quidem ipſe ſacer & æternus eſt, & cui non poſſunt inijci manus.

CAP. XII. Nec me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quam nemo grauem ſentit niſi qui putat, vti tantum præceptis ſapientum. Primum aſpice, quanto maior pars ſit pauperum, quos nihilo notabis triſtiores ſolicitioreſque diuitibus, imo neſcio an eo lætiores ſint, quo animus eorum in pauciora diſtringitur. Tranſeamus à pauperibus: veniamus ad locupletes: quam multa ſunt tempora, quibus pauperibus ſimiles ſunt? Circumciſæ ſunt peregrinantium ſarcinæ: & quotieſcunque feſtinationem neceſſitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum ſuarum ſecum habent? cum omnem apparatum caſtrenſis diſciplina ſubmoueat. Nec tantum conditio illos temporum, aut locorum inopia, pauperibus exæquat: ſumunt quoſdam dies, cum iam illos diuitiarum tædium cæpit, quibus humi cœnent, & remoto auro, argentoque, fictilibus vtantur. Dementes! hoc quod aliquando concupiſcunt, ſemper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis cauſſa imitātur! Me quidem, quoties antiqua exempla reſpexi, paupertatis vti ſolatijs pudet: quoniam quidem eo temporum luxuria prolapſa eſt, vt maius viaticum exſulum ſit, quam olim patrimonium principum fuit. Vnum fuiſſe Homero ſeruum, tres Platoni, nullum Zenoni, à quo cœpit Stoicorum rigida ac virilis ſapientia, ſatis conſtat: num ergo quiſquam eos miſeros vixiſſe dicet, vt non ipſe miſerrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ ſequeſter fuit, ære collato funeratus eſt. Attilius Regulus, cum Pœnos in Africa funderet, ad Senatum ſcripſit, mercenarium

rium ſuum diſceſſiſſe, & ab eo deſertum eſſe rus: quod Senatui publice curari, dum abeſſet Regulus, placuit. Fuit ne tanti,ſeruum non habere,vt colonus eius populus Rom. eſſet.Scipionis filiæ ex ærario dotem acceperunt:quia nihil illis reliquerat pater. Æquum mehercules erat populum Rom. tributum Scipioni ſemel cõferre,cum à Carthagine ſemper exigeret.O felices viros puellarum,quibus populus Rom. loco ſoceri fuit! Beatioreſne iſtos putas, quorum pantomimæ decies ſeſtertio nubunt, quam Scipionem,cuius liberi à ſenatu tutore ſuo, in dotem æs graue acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatẽ,cuius tam claræ imagines ſunt?indignatur exſul aliquid ſibi deeſſe,cũ defuerit Scipioni dos,Regulo Mercenarius,Menenio funus? cum omnibus illis, id quod deerat, ideo honeſtius ſuppletum ſit,quia defuerat:His ergo aduocatis non tantũ tuta eſt, ſed etiã gratioſa paupertas.

CAP.XIII. Reſponderi poteſt: Quid artificioſe iſta diducis,quæ ſingula ſuſtineri poſſunt, collata non poſſunt? Commutatio loci tolerabilis eſt,ſi tantum locum mutes: paupertas tolerabilis eſt, ſi ignominia abſit, quæ vel ſola opprimere animos ſolet. Aduerſus hunc, quiſquis me malorum turba terrebit, his verbis vtendum erit. Si contra vnam quamlibet partem fortunæ ſatis tibi roboris eſt, idem aduerſus omnes erit: cum ſemel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem præſtat. Si auaritia dimiſit,vehementiſſima generis humani peſtis; moram tibi ambitio non faciet. Si vltimum diem non quaſi pœnam, ſed quaſi naturæ legem adſpicis; ex quo pectore mortis metum eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas,libidinem non voluptatis cauſ-

ſa homini datam, ſed propagandi generis; quem non violauerit hoc ſecretum & infixum viſceribus ipſis exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non ſingula vitia ratio, ſed pariter omnia proſternit; in vniuerſum ſemel vincitur. Ignominia tu putas quemquam ſapientem moueri poſſe, qui omnia in ſe repoſuit qui ab opinionibus vulgi ſeceſſit? Plus etiam quam ignominia, eſt mors ignominioſa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando ſolus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominiam ipſi loco detracturus; neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis vſque eo ad conſpiciendam veritatem excæcatus eſt, vt ignominiam putet M. Catonis fuiſſe, duplicem in petitione præturæ & conſulatus repulſam? ignominia illa præturæ & conſulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, niſi à ſe ante contemptus eſt. Humilis & proiectus animus fit iſti contumeliæ opportunus; qui vero aduerſus ſæuiſſimos caſus ſe extollit, & ea mala quibus alij opprimuntur, euertit, ipſas miſerias inſularũ loco habet; quando ita affecti ſumus, vt nihil æque magnam apud nos admirationem occupet, quã homo fortiter miſer. Ducebatur Athenis ad ſuppliciũ Ariſtides; cui quiſquis occurrerat, deijciebat oculos, & ingemiſcebat, non tanquam in hominem iuſtum, ſed tanquã in ipſam iuſtitiam animaduerteretur. Inuẽtus eſt tamen, qui in faciẽ eius inſpueret; poterat ob hoc moleſte ferre, quod ſciebat neminem id auſurum puri oris. At ille abſterſit faciẽ, & ſubridens ait comitanti ſe magiſtratui; Admone iſtum, ne poſtea tam improbe oſcitet. Hoc fuit contumeliç ipſi contumeliam facere. Scio quoſ-

dam

dam dicere,contemptu nihil eſſe grauius, mortem ipſis potiorẽ videri. His ego reſpondebo,& exſilium ſæpe cõtemptione omni carere. Si magnus vir cecidit,magnus iacuit: non magis illũ contemni, quam cum ædium ſacrarum ruinæ calcãtur,quas religioſi æque ac ſtantes adorant.

CAP. XIV. Quoniam meo nomine nihil habes, mater cariſſima, quod te in infinitas lacrimas agat, ſequitur vt cauſſæ tuæ te ſtimulent. Sunt autem duæ: nam aut illud te mouet,quod præſidium aliquod videris amiſiſſe; aut, quod deſiderium ipſum per ſe pati non potes. Prior pars mihi leuiter perſtringenda eſt: noui enim animum tuum, nihil in ſuis præter ipſos amantem. Viderint illæ matres,quæ potentiam liberorum muliebri impotentia exercent; quæ,quia fœminis honores non licet gerere, per illos ambitioſæ ſunt,quæ patrimonia filiorum & exhauriunt,& captant; quæ eloquentiam commodando alijs fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimum gauiſa es, minimum vſa: tu liberalitati noſtræ ſemper impoſuiſti modum,cum tuæ non imponeres: tu filiafamilias, locupletibus filijs vltro contuliſti: tu patrimonia noſtra ſic adminiſtraſti, vt tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abſtineres: tu gratiæ noſtræ tanquam alienis rebus vtereris, pepercisti, & ex honoribus noſtris nihil ad te niſi voluptas & impenſa pertinuit: nunquam indulgentia ad vtilitatem reſpexit. Non potes itaque erepto filio deſiderare, quæ incolumi nunquam ad te pertinere duxiſti.

CAP. XV. Illo omnis conſolatio mihi vertenda eſt, vnde vera vis materni doloris oritur. Ego cõplexu filij cariſſimi careo,non conſpectu eius,non ſermone fruor; vbi eſt ille,quo viſo tri-

ſtem vultum relaxaui, in quo omnes ſolicitudines meas depoſui? vbi colloquia, quorum inexplebilis eram? vbi ſtudia, quibus libentius quam fœmina, familiarius quam mater, intereram? vbi ille occurſus? vbi matre viſa ſemper puerilis hilaritas? Adijcis iſtis loca ipſa gratulationum & conuictuum, &, vt neceſſe eſt, efficaciſſimas ad vexandos animos recentis conuerſationis notas. Nam hoc quoque aduerſus te crudeliter fortuna molita eſt, quod te ante tertium demum diem quam percuſſus ſim, ſecuram, nec quicquam tale metuentem, regredi voluit: bene nos longinquitas locorum diuiſerat: bene aliquot annorũ abſentia huic te malo præparauerat: rediſti, non vt voluptatem ex filio perciperes, ſed ne conſuetudinem deſiderij perderes. Si multo ante abfuiſſes, fortius tuliſſes, ipſo interuallo deſiderium molliente: ſi non receſſiſſes, vltimum certe fructum biduo diutius videndi filium tuliſſes. Nunc crudele fatum ita compoſuit, vt nec fortunæ meæ intereſſes, nec abſentiæ aſſueſceres. Sed quanto iſta duriora sũt tanto maior tibi virtus aduocanda eſt, & velut cum hoſte noto, ac ſæpe iam victo, acrius eſt congrediendum. Non ex intacto corpore tuo sãguis hic fluxit: per ipſas cicatrices percuſſa es.

CAP. XVI. Non eſt quod vtaris excuſatione nominis muliebris, cui pœne conceſſum eſt immoderatum in lacrimas ius, non immenſum tamen: & ideo maiores decem menſium ſpatium lugentibus viros dederunt, vt cum pertinacia muliebris mœroris publica conſtitutione deciderent: non prohibuerunt luctus, ſed finierunt. Nam & infinito dolore, cum aliquem ex cariſſimis amiſeris, affici, ſtulta indulgentia eſt: & nullo, inhumana duritia. Optimum inter

ter

ter pietatem & rationem temperamentum eſt, & ſentire deſideriũ,& opprimere.Non eſt quod ad quaſdam feminas reſpicias, quarum triſtitiam ſemel ſumptam mors finiuit: noſti quaſdam, quæ amiſſis filijs, impoſita lugubria nunquam exuerunt: à te plus exigit vita ab initio fortior, non poteſt muliebris excuſatio contingere ei,à qua omnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maximum ſæculi malum, impudicitia, in numerum plurium adduxit: non gemmæ te, non margaritæ flexerunt: non tibi diuitiæ,velut maximum generis humani bonum, refulſerunt: non te bene in antiqua & ſeuera inſtitutam domo, periculoſa etiam probis peiorum detorſit imitatio. Nunquam te fœcunditatis tuæ,quaſi exprobraret ætatem,puduit:nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumeſcentem vterum abſcondiſti, quaſi indecens onus, nec intra viſcera tua conceptas ſpes liberorum eliſiſti. Non faciem lenocinijs ac coloribus polluiſti; nunquam tibi placuit veſtis, quæ nihil amplius nudaret, cum poneretur: vnicum tibi ornamentum, pulcherrima & nulli obnoxia ætati, forma: maximum decus, viſa eſt pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes tuæ ſeduxerunt: tantum debes à feminarum lacrimis abeſſe, quantum à vitijs. Ne feminæ quidem te ſinent intabeſcere vulneri tuo, ſed leuiori neceſſario mœrore cito defunctam, iubebunt exſurgere: ſi modo illas intueri voles feminas, quas conſpecta virtus inter magnos viros poſuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegerat. Si numerare funera Corneliæ velles, amiſerat decem: ſi æſtimare, amiſerat Grac-

chos. Flentibus tamen circa ſe, & fatum eius exſecrantibus interdixit, Ne fortunam accuſarent, quæ ſibi filios Graechos dediſſet. Ex hac femina debuit naſci, qui diceret in concione: Tu matri meæ maledicas, quę me peperit? Multo mihi videtur animoſior vox matris. Filius magno æſtimabat Gracchorum natales: mater & funera. Rutilia Cottam filium ſecuta eſt in exſilium, & vſque eo fuit indulgentia conſtricta, vt mallet exſilium pati, quam deſiderium: nec ante in patriam, quam cum filio redijt. Eumdem iam reducem, & in Rep. florentem tam fortiter amiſit, quam ſecuta eſt: nec quiſquam lacrimas eius poſt elatum filium notauit. In expulſo virtutem oſtendit, in amiſſo prudentiam: nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in triſtitia ſuperuacua ſtultaque detinuit. Cum his te numerari feminis volo, quarum vitam ſemper imitata es: earum in coërcenda comprimendaq; ægritudine optime ſequeris exemplum. Scio rem non eſſe in noſtra poteſtate, nec vllum affectum ſeruire: minime vero eum, qui ex dolore naſcitur. Ferox enim, & aduerſus omne remedium contumax eſt: volumus eum interim obruere, & deuorare gemitus: per ipſum tamen compoſitum fictumq; vultum lacrimæ profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus: at illum inter ipſa, quibus auocatur ſpectacula, leuis aliqua deſiderij nota ſubruit. Ideo melius eſt, illum vincere, quam fallere. Nam qui aut deluſus voluptatibus, aut occupationibus abductus eſt, reſurgit, & ipſa quiete impetum ad ſæuiendum colligit: at quiſquis rationi ceſſit, in perpetuum componitur. Non ſum itaque tibi monſtraturus illa, quibus vſos multos eſſe ſcio, vt peregrinatione te vel longa detineas, vel amœ-

na delectes; vt rationum accipiendarum diligẽtia, patrimonij adminiſtratione multum occupes temporis;vt ſemper nouo te aliquo negotio implices:omnia iſta ad exiguum momentum proſunt, nec remedia doloris, ſed impedimenta ſunt: ego autem malo illum deſinere, quam decipi.Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum eſt, ad liberalia ſtudia, illa ſanabunt vulnus tuum, illa omnem triſtitiam tibi euellent. His etſi nunquam aſſueſces nunc vtẽdum erat: ſed quantum tibi patris mei antiquus rigor permiſit, omnes bonas artes non quidam comprehendiſti, attigiſti tamen. Vtinã quidem virorum optimus, pater meus, nimis maiorum conſuetudini deditus, voluiſſet te ſapientum præceptis erudiri potius, quam imbui! non parandum tibi nunc contra fortunam eſſet auxilium, ſed proferendum. Propter iſtas quæ litteris non ad ſapientiam vtuntur, ſed ad luxuriam inſtruuntur minus eſt indulgere ſtudijs paſſus:beneficio tamen rapacis ingenij plus, quã pro tempore, hauſiſti: iacta ſunt diſciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuertere: tutam te præſtabunt: illæ conſolabuntur, illæ delectabunt, illæ ſi bona fide animum tuum intrauerunt, nunquam amplius intrabit dolor, nũquam ſolicitudo, nunquam afflictionis irritæ ſuperuacua vexatio: nulli horum patebit pectus tuum:nam ceteris vitijs iampridem clauſum eſt. Hæc quidẽ certiſſima præſidia ſunt, & quæ ſola te fortunæ eripere poſſint: ſed quia dum in illũ portum, quem ſtudia promittũt, perueneris, adminiculis quibus innitaris opus eſt, volo interim ſolatia tua tibi oſtendere. Reſpice fratres meos: quibus ſaluis, fas tibi non eſt accuſare fortunã: in vtroq; habes quod te diuerſa virtute delectet

alter honores induſtria conſecutus eſt, alter ſa-
pienter contempſit. Acquieſce alterius filij
dignitate, alterius quiete, vtriuſque pietate no-
ui fratrum meorum intimos affectus: alter in
hoc dignitatem excolit, vt tibi ornamēto ſit: al-
ter in hoc ſe ad tranquillam quietamque vitam
recepit, vt ibi vacet. Bene liberos tuos & in au-
xilium, & in oblectamentum, fortuna diſpoſuit:
potes alterius dignitate defendi, alterius otio
frui. Certabunt in te officijs: & vnius deſide-
rium, duorū pietate ſupplebitur. Audacter poſ-
ſum promittere: nihil tibi deerit, præter nume-
rum. Ab his ad nepotes quoque reſpice. Marcū
blandiſſimum puerum; ad cuius conſpectum
nulla poteſt durare triſtitia; nihil tam magnum,
nihil tam recens in cuiuſquam pectore fuerit,
quod non circumfuſus ille permulceat. Cuius
non lacrimas illius hilaritas ſupprimat? cuius
non contractum ſolicitudine animum illius ar-
gutiæ ſoluant? quem non in iocos vocabit illa
laſciuia? quem non in ſe conuertet, & abducet
infixum cogitationibus, illa neminem ſatiatura
garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere no-
bis ſuperſtitē. In me omnis fatorum crudelitas
laſſata conſiſtat: quicquid matri dolendum fuit,
in me tranſierit: quicquid auiæ, in me. Floreat
reliqua in ſuo ſtatu turba: nihil de orbitate, ni-
hil de condicione mea querar. Fuerim tantum,
nihil amplius doliture domus piamētum. Tene
in gremio tuo cito tibi daturā pronepotes No-
uatillam: quam ſic in me tranſtuleram, ſic mihi
adſcripſeram, vt poſſit videri, quod me amiſit,
quamvis ſaluo patre, pupilla: hāc & pro me dili-
ge: Abſtulit illi nuper fortuna matrē: tua poteſt
efficere pietas, vt perdidiſſe ſe matrē doleat tan-
tum, non & ſentiat. Nunc mores eius compone,

nunc formam: altius præcepta deſcendunt,quæ teneris imprimũtur ętatibus. Tuis aſſueſcat ſermonibus: ad tuum fingatur arbitrium: multum illi dabis,etiam ſi nihil dederis pręter exemplũ. Hoc iam tibi ſolemne officiũ,pro remedio erit: non poteſt animum piè dolẽtem à ſolicitudinę auertere, niſi aut ratio, aut honeſta occupatio. Numerarem inter magna ſolatia patrem quoq; tuũ,niſi abeſſet: nunc tamen ex affectu tuo,quid illius interſit,cogita:intelliges,quanto iuſtius ſit te illi ſeruari,quam mihi impẽdi:quoties te immodica vis doloris inuaſerit, & ſequi ſe iubebit, patrem cogita: cui tu quidem tot nepotes pronepotesq; dando,effeciſti ne vnica eſſes: conſũmatio tamen ætatis actæ feliciter,in te vertitur. Illo viuo, nefas eſt te, quod vixeris queri.

CAP. XVII. Maximum adhuc ſolatium tuũ tacueram, ſororem tuam: illud fideliſſimum pectus tibi, in quod omnes curæ tuæ pro indiuiſo transferuntur: illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miſcuiſti, in huius primum reſpiraſti ſinu. Illa quidem affectus tuos ſemper ſequitur: in mea tamen perſona, non tantum pro te dolet. Illius manibus in vrbem perlatus ſum: illius pio maternoque nutricio per longum tempus æger conualui; illa pro quæſtura mea gratiam ſuam extendit; & quæ ne ſermonis quidem, aut claræ ſalutationis ſuſtinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi ſeductum vitæ genus, nihil modeſtia, in tanta feminarum petulantia, ruſtica, nihil quies, nihil ſecreti & ad otium repoſiti mores obſtiterunt, quo minus pro me etiam ambitioſa fieret. Hæc eſt, mater cariſſima, ſolatium, quo reficiaris; illi quantum potes te iunge, illius arctiſſimis amplexibus

alliga. Solent mœrentes, ea quæ maxime diligunt, fugere, & libertatem dolori ſuo quærere: tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer: ſiue ſeruare habitum iſtum voles, ſiue deponere, apud illam inuenies vel finẽ dolori tuo, vel comitem. Sed ſi prudentiam perfectiſſimæ feminæ noui, non patietur te nihil profuturo mœrore conſumi, & exemplum tibi ſuum; cuius ego etiam ſpectator fui, narrabit. Cariſſimum virum amiſerat, auunculum noſtrum, cui virgo nupſerat, in ipſa nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictiſque tempeſtatibus corpus eius naufragia euexit. O quam multarum egregia opera in obſcuro iacent! Si huic illã ſimplex admirandis virtutibus contigiſſet antiquitas: quanto ingeniorum certamine celebraretur vxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam, firmiſſimis metuendi maris, caput ſuum periculis pro ſepultura obiecit, & dum cogitat de viri funere, nihil de ſuo timuit? nobilitatur carminibus omnium, quæ ſe pro coniuge vicariam dedit: hoc amplius eſt, diſcrimine vitæ ſepulcrum viro quærere: maior eſt amor, qui pari periculo minus redimit. Poſt hoc nemo miratur, quod per ſedecim annos, quibus maritus eius Ægyptum obtinuit, nunquam in publico conſpecta eſt: neminem prouincialem domum ſuam admiſit: nihil à viro petijt, nihil à ſe peti paſſa eſt. Itaque loquax, & ingenioſa in contumelias præfectorum prouincia, in qua etiam qui vitauerunt culpam, non effugerunt infamiam, velut vnicum ſanctitatis exemplum ſuſpexit: & quod illi difficillimum eſt, cui etiam periculoſi ſales placent, omnem verborum licentiam continuit, & hodie ſimilem illi, quamvis nunquam ſperet, ſemper

op-

optat. Multum erat, ſi per ſedecim annos illam prouincia probaſſet: plus eſt, quod ignorauit. Hæc non ideo refero, vt eius laudes exſequar, quas circumſcribere eſt, tam parce tranſcurrere: ſed vt intelligas, magni animi eſſe fœminam: quam non ambitio, non auaritia, comites omnis potentiæ & peſtes, vicerunt: non metus mortis eam, exarmata naui naufragium ſuum ſpectantem, deterruit, quo minus exanimi viro hærens, quæreret, non quemadmodum inde exiret, ſed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, & animum à luctu, & id agas, ne quis te putet partus tui pœnitere. Ceterum quia neceſſe eſt, cum omnia feceris, cogitationes tamen tuas ſubinde ad me recurrere, nec quemquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obuerſari: non quia illi minus cari ſint, ſed quia naturale eſt, manum ſæpius ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Lætum & alacrem, velut optimis rebus: ſunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus ſuis vacat, & modo ſe leuioribus ſtudijs oblectat, modo ad conſiderandam ſuam vniuerſique naturam, veri auidus inſurgit. Terras primum, ſitumque earum quærit: deinde conditione circumfuſi maris, curſuſque eius alternos & recurſus: tunc quicquid inter cælum terraſque plenum formidinis interiacet, perſpicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum niuiſque & grandinis ictu tumultuoſum ſpatium: tum peragratis humilioribus ad ſumma prorumpit, & pulcherrimo diuinorum ſpectaculo fruitur, æternitatiſque ſuæ memor, in omne quod fuit, futurumque eſt omnibus ſæculis, vadit.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ AD POLYBIVM De Conſolatione Liber ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

Argumentum, & Ordo.

Scriptum in exſilio eſt, dum animo, & corpore iacet (fatendum eſt, & ſcriptio clamat) anno circiter exſilij eius tertio. Nam palam meminit Britāniæ apertæ,*quod circa id tempus fuit. Polybius autem,inter præpotentes Claudij libertos, à ſtudijs titulum habuit, & Græce Latineque dicas eruditum;ex laudibus quidem quas Seneca accumulat, eminenter. Solatur eum in fraterna morte: & diſpoſitio tota latet, quia principium, & pluſcula, deſunt. In ijs quæ ſunt,hæc eſt. Negat dolendum in vnius morte, quoniam mundus ipſe, & quidquid in eo,hac lege damnantur.Item,quia vanus dolor,& ſine fructu. Tertio, Natos eſſe ad triſtia; eoque ad ſueſcendum. Quarto, Voluntatem defuncti aduocat, illum nolle. Quinto, Conſtantia & exemplo præire alijs fratribus debere: quia perſona illuſtris, & oculi in eam verſi.Sexto,& à Studijs ſolatium petere vult,quæ ſemper adamauit. Hæc & talia vſque ad Cap.* XXXI. *Ab eo deinde Exempla ſpargit eorum,qui fortiter tulere: inter hos (non ſine vili adulatione) ipſius Cæſaris,quem & mire laudat: & denique Polybium iterum ad Studia & libros mittit, remedium in dolorem. Senecæ hoc ſcriptum eſſe,negare non licet: editioni deſtinatum ab eo, non arbitror, ſed pro præſenti fortuna abiecte & demiſſe ſcriptum,*

ptum, ad ſeruulum, heu, quot laudibus exornatum! Pudet, pudet: inimicus Senecæ fuit & gloria eius, quiſquis vulgauit.

EX CAPITE XX.

*** noſtra corpora compares, firma ſunt: ſi redigas ad conditionem naturæ omnia deſtruentis,& vnde edidit eodem reuocantis,caduca ſunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & ſi qua his multo mirabiliora ſequentium annorum exſtruit ambitio, aliquando ſolo ęquata viſentur. Ita eſt: nihil perpetuum, pauca diuturna ſunt; aliud alio modo fragile eſt; rerum exitus variãtur;ceterum quicquid cœpit,& deſinit. Mundo quidam minantur interitum,& hoc vniuerſum, quod omnia diuina humanaque complectitur, ſi fas putas credere, dies aliquis diſſipabit, & in confuſionem veterem tenebraſque demerget. Eat nunc aliquis,& ſingulas comploret animas; Carthaginis ac Numantiæ Corinthiq; cinerem, & ſi quid altius cecidit, lamentetur; cum etiam hoc, quod non habet quo cadat,ſit interiturum. Eat aliquis, & fata tantum aliquaudo nefas auſura,ſibi non peperciſſe conqueratur.

CAP. XXI. Quis tam ſuperbæ impotentiſque arrogantiæ eſt,vt in hac naturæ neceſſitate, omnia ad eundem finem reuocantis,ſe vnum ac ſuos ſeponi velit; ruinæque, etiam ipſi mundo imminenti, aliquam domum ſubtrahat? Maximum ergo ſolatiũ eſt, cogitare id ſibi accidiſſe, quod ante ſe paſſi ſunt omnes,omneſq; paſſuri; & ideo mihi videtur rerũ natura,quod grauiſſimum fecit,commune feciſſe, vt crudelitatem fati conſolaretur ęqualitas. Illud quoque te non mi-

minimum adiuuerit, ſi cogitaueris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem deſideras, nec tibi; noles enim longum eſſe, quod irritum eſt. Nam ſi quicquam triſtitia profecturi ſumus, non recuſo: quicquid lacrimarum fortunæ meę ſuperfuit, tuæ fundere; inueniam etiam nunc, per hos exhauſtos iam fletibus domeſticis oculos quod effluat, ſi modo id tibi futurum bono eſt. Quid ceſſas? conqueramur: atque adeo ipſe hanc litem meam faciam. Iniquiſſima omnium iudicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuiſſe, qui munere tuo tantam venerationem receperat, vt, quod raro vlli contingit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem illi, quem ſaluo Cæſare accipere maximum poterat, impreſſiſti: & cum bene illum vndique circumiſſes, intellexiſti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? Pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit: nunc quoque quantum poteſt, illam à ſe abijcit, & in tanta felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum, quam contemptum eius petit. Eriperes illi amicos? ſciebas tam amabilem eſſe, vt facile in locum amiſſorum poſſet alios ſubſtituere. Vnũ enim hunc ex his quos in Principali domo potentes vidi, cognouiſſe videor: quem omnibus amicum habere cum expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? ſolidior eſt hæc apud eum, quã vt à te quoque ipſa concuti poſſet. Eriperes bonam valetudinem? ſciebas animum eius liberalibus diſciplinis, quibus non innutritus tantum, ſed innatus eſt, ſic eſſe fundatum, vt ſupra omnes corporis dolores emineret. Eriperes ſpiritum? quantulum nocuiſſes? longiſſimum illi æuum ingenij

fa-

ſama promiſit. Id egit ipſe, vt meliore ſui parte duraret,& compoſitis eloquentiæ præclaris operibus,à mortalitate ſe vindicaret. Quamdiu fuerit vllus litteris honor, quamdiu ſteterit aut Latinæ linguę potentia, aut Græcæ gratia, vigebit cum maximis viris:quorum ſe ingenijs vel contulit,vel,ſi hoc verecundia eius recuſat, applicuit.

CAP. XXII. Hoc ergo vnum excogitaſti, quomodo illi maxime poſſes nocere. Quo melior enim eſt quiſque, hoc ſæpius ferre te conſueuit, ſine vllo delectu furentem, & inter ipſa beneficia metuendam. Quantulum erat, tibi immunem ab hac iniuria præſtare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa perueniſſe, & non ex tuo more temere incidiſſe? Adijciamus,ſi vis,ad has querelas, ipſius adoleſcentis interceptam inter prima incrementa indolem.Dignus fuit ille te fratre:tu certe eras digniſſimus,qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi teſtimonium ęquale omnium hominum: deſideratur in tuum honorem,laudatur in ſuum:nihil in illo fuit,quod non libenter agnoſceres.Tu quidē etiam minus bono fratri fuiſſes bonus: ſed in illo pietas tua idoneam nacta materiam,multo ſe liberius exercuit. Nemo potentiam eius iniuria ſenſit,nunquam illi te fratrem vlli minatus eſt. Ad exemplum ſe modeſtię tuę formauerat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorum eſſes,& onus. Suffecit ille huic ſarcinæ. O dura fata, & nullis æqua virtutibus! antequam felicitatem ſuam noſſet frater tuus, exemptus eſt. Parum autem me indignari ſcio: nihil eſt enim difficilius, quā magno dolori paria verba reperire. Iam nunc tamen ſi quid proficere poſ-

ſu-

ſumus, conqueramur. Quid tibi voluiſti tam iniuſta, & tam violenta fortuna? Tam cito indulgentiæ tuæ pœnituit? quæ iſta crudelitas eſt? in medios fratres impetum facere, & tam cruenta rapina concordiſſimam turbam imminuere, tam bene ſtipatam optimorum adoleſcentium domum, in nullo fratre degenerantē, turbare,& ſine vlla cauſſa delibare voluiſti? Nihil ergo prodeſt innocentia ad omnem legem exacta,nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis ſummę potentia ſumma conſeruata abſtinentia, nihil ſincerus & tutus litterarum amor,nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius,& in vno fratre, quid de reliquis poſſis, admonitus, etiam de ipſis doloris ſui ſolatijs timet; facinus indignum! luget Polybius, & aliquid propitio dolet Cæſare; hoc ſine dubio impotens fortuna captaſti, vt oſtenderes neminem contra te, ne à Cæſare quidem,poſſe defendi.

CAP. XXIII. Diutius accuſare fata poſſumus,mutare non poſſumus; ſtant dura & inexorabilia; nemo illa conuicio, nemo fletu, nemo cauſſa mouet;nihil vnquam parcunt vlli,nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis,nihil proficientibus; facilius enim nos illi dolor iſte adijciet, quam illum nobis reducet. Qui ſi nos torquet, non adiuuat primo quoque tempore, deponendus eſt;ab inanibus ſolatijs,atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrimis noſtris ni ratio finem fecerit,fortuna non facit.Omnes agedum mortales circumſpice;larga vbique flendi, & aſſidua materia; alium ad quotidianum opus laborioſa egeſtas vocet; alium ambitio nunquam quieta ſolicitat; alius diuitias,quas optauerat,metuit, & voto laborat ſuo; alium ſolicitudo,alium labor

bor torquet,alium ſemper veſtibulum obſidens turba; hic habere ſe dolet liberos, hic perdidiſſe. Lacrimæ nobis deerunt, antequam cauſſæ dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiſerit, quæ primum naſcentium omen fletum eſſe voluit? Hoc principio edimur,huic omnis ſequentium annorum ordo conſentit; ſic vitam agimus; ideoque moderate id fieri debet à nobis quod ſæpe faciendum eſt; & reſpicientes, quantum à tergo rerum triſtium immineat, ſi non finire lacrimas, at certe reſeruare debemus. Nulli parcendum eſt rei magis quam huic, cuius tam frequens vſus eſt. Illud quoque te non minimum adiuuerit, ſi cogitaueris, nulli minus gratum eſſe dolorem tuum, quam ei cui præſtari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit; nulla itaq; eius officij ratio eſt,quod ei cui præſtatur, ſi nihil ſentit,ſuperuacuum eſt;ſi ſentit,ingratũ.

CAP. XXIV. Neminem toto orbe terrarum eſſe,qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim. Quid ergo? quem nemo aduerſus te animum gerit, eum eſſe tu credis fratris tui, vt cruciatu tuo noceat tibi; vt te velit abducere ab occupationibus tuis,id eſt,à ſtudio,& à Cæſare? Non eſt hoc ſimile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri præſtitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam ſuperiori; ille deſiderio tibi eſſe vult, tormento eſſe non vult. Quid itaque iuuat dolori intabeſcere; quem,ſi quis defuncti ſenſus eſt,finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incerta poſset voluntas videri, omnia hæc dubie ponerem, & dicerem; Siue te torqueri lacrimis nunquam deſinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo eſt; ſiue non vult,vtrique veſtrum in-

inertem dolorem dimitte: nec impius frater ſic deſiderari debet,nec pius ſic velit. In hoc vero, cuius tam explorata pietas,pro certo habendum eſt,nihil eſſe illi poſſe acerbius, quam hic ſi tibi caſus eius acerbus eſt, ſi te vllo modo torquet, ſi oculos tuos, indigniſſimos hoc malo, ſine vllo flendi fine & conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil ęque à lacrimis tam inutilibus abducet,quam ſi cogitaueris, fratribus te tuis exemplo eſſe debere, fortiter hanc fortunæ iniuriam ſuſtinendi.Quod duces magni faciunt rebus affectis, vt hilaritatem de induſtria ſimulent, & aduerſas res adumbrata lætitia abſcondant, ne militum animi, ſi fractam ducis ſui mentem viderint,& ipſi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum eſt. Induie diſſimilem animo tuo vultum, &, ſi potes, proijce omnem ex toto dolorem: ſin minus, introrſus abde & contine,ne appareat,& da operam,vt fratres tui te imitentur: qui honeſtum putabunt,quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo ſument. Et ſolatium debes eſſe,& conſolator illorum: non poteris autem horum mærori obſtare, ſi tuo indulſeris.

CAP.XXV. Poteſt & illa res à luctu te prohibere nimio,ſi tibi ipſe renũciaueris,nihil horum quæ facis poſſe ſubduci. Magnam tibi partem hominum conſenſus impoſuit:hęc tibi tuẽda eſt.Circumſtat te omnis iſta conſolantiũ frequentia,& in animum tuum inquirit,ac perſpicit quantum roboris ille aduerſus dolorem habeat, & vtrumne tu tantum rebus ſecundis dextere vti ſcias,an & aduerſas poſſis viriliter ferre: obſeruantur oculi tui.Liberiora omnia ſunt ijs, quorum affectus regi poſſunt:tibi nullum ſecretum liberũ eſt,in multa luce fortuna te poſuit;

om-

omnes ſcient, quomodo te in iſto tuo geſſeris vulnere: vtrumne ſtatim percuſſus arma ſubmiſeris, an in gradu ſteteris. Olim te in altiorem ordinem & amor Cæſaris extulit, & tua ſtudia deduxerunt: nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre, eſt, quam conſumendum ſe dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet: multa tibi non permittit opinio de ſtudijs ac moribus tuis recepta: multum à te homines exigunt, multum exſpectant. Si volebas tibi omnia licere; ne conuertiſſes in te ora omnium: nunc autem tibi præſtandum eſt, quantum promiſiſti omnibus illis, qui opera ingenij tui laudant, qui deſcribunt: quibus, cum fortuna tua opus non ſit, ingenio opus eſt. Cuſtodes animi tui ſunt: nihil vnquam itaque potes indignum facere perfecti & eruditi viri profeſſione vt non multos admirationis de te ſuæ pœniteat. Non licet tibi flere immodice: nec hoc tantummodo non licet, nec ſomnum quidem extendere in partem diei licet, aut à tumultu rerum in otium ruris, quieti confugere, aut aſſidua laborioſi officij ſtatione fatigatum corpus voluptaria peregrinatione recreare, aut ſpectaculorum varietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem diſponere.

CAP. XXVI. Multa tibi non licent, quæ humillimis & in angulo iacentibus licent. Magna ſeruitus eſt, magna fortuna. Non licet tibi quicquã arbitrio tuo facere: audienda ſunt tot hominum millia, tot diſponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto coëuntium congeſtus: vt poſſit per ordinẽ ſuum principis maximi animo ſubijci, erigendus tuus eſt. Non licet tibi, inquam, flere: vt multos flentes audire poſſis, vt periclitantiũ,

& ad

& ad miſericordiam mitiſſimi Cæſaris perueni-re cupientium lacrimę, tibi tuæ aſſiccandæ ſunt. Hoc tamen etiam non in leuioribus remedijs adiuuabit; cum voles omnium rerum obliuiſci, cogita Cæſarem; vide quantam huius in te indulgentiæ fidem, quantam induſtriam debeas; intelliges non magis tibi incuruari licere, quam illi, ſi quis modo eſt fabulis traditus, cuius humeris mundus innititur. Cæſari quoque ipſi, cui omnia licent, propter hoc ipſum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit omnium otium illius labor, omnium delicias, illius induſtria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo ſe Cæſar orbi terrarum dedicauit, ſibi eripuit; & ſiderum modo, quæ irrequieta ſemper curſus ſuos explicant, nunquam illi licet nec ſubſiſtere, nec quicquam ſuum facere. Ad quendam itaque modum tibi quoque eadem neceſſitas iniungitur; non licet tibi ad vtilitates tuas, ad ſtudia tua reſpicere. Cæſare orbem terrarum poſſidente, impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec vlli alij rei potes; totum te Cæſari debes. Adijce nunc, quod cum ſemper prædices cariorem tibi ſpiritu tuo Cæſarem eſſe; fas tibi non eſt, ſaluo Cæſare, de fortuna queri. Hoc incolumi, ſalua tibi ſunt tui; nihil perdidiſti; non tantum ſiccos oculos tuos eſſe, ſed etiam lætos oportet. In hoc tibi omnia ſunt; hic pro omnibus eſt. Quod longe à ſenſibus tuis prudentiſſimis pijſſimiſque abeſt, aduerſus felicitatem tuam parum gratus es, ſi tibi quicquã, hoc ſaluo, flere permittis. Monſtrabo etiamnum non quidem firmius remedium, ſed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda triſtitia; nam quamdiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet acceſſum;

om-

omnia in te Cæſar tenebit; cum ab illo diſceſſeris, tunc, velut occaſione data, inſidiabitur ſolitudini tuæ dolor, & requieſcenti animo tuo paullatim irrepet. Itaq; non eſt, quod vllum tempus vacare patiaris à ſtudijs: tunc tibi litteræ tuæ, tam diu, ac tam fideliter amatæ, gratiam referant; tunc te ille antiſtitem & cultorem ſuum vindicent; tunc Homerus & Virgilius, tam bene de humano genere meriti, quam tu de omnibus & de illis meruiſti, quos pluribus notos eſſe voluiſti quam ſcripſerant, multum tecum morentur; tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiſeris. Tunc Cæſaris tui opera, vt per omnia ſæcula domeſtico narrentur præconio, quantum potes compone; nam ipſe tibi optime formandi condendique res geſtas, & materiam dabit, & exemplum.

CAP. XXVII. Non audeo te vſque eo producere, vt fabellas quoque & Æſopeos logos, intentatum Romanis ingenijs opus, ſolita tibi venuſtate connectas; difficile eſt quidem, vt ad hæc hilariora ſtudia tam vehementer perculſus animus, tam cito poſſit accedere; hoc tamen argumentum habeto iam corroborati eius, redditi ſibi, ſi poterit ſe à ſeuerioribus ſcriptis ad hæc ſolutiora producere. In illis enim quamvis ægrum eum adhuc, & ſecum reluctantem, auocabit ipſa rerum quas tractabit auſteritas; hæc quæ remiſſa fronte commentanda ſunt, non feret, niſi cum iam ſibi ab omni parte conſtiterit. Itaque debebis eum ſeueriore materia primum exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit leuamento, ſi ſæpe te ſic interrogaueris; Vtrumne meo nomine doleo, an eius qui deceſſit? Si meo, perit meæ indulgentiæ iactatio, & incipit dolor,

hoc

hoc vno excuſatus quod honeſtus eſt, cum ad vtilitatem reſpicit, à pietate deſciſcere. Nihil autem minus bono viro conuenit, quam in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo; neceſſe eſt, alterutrum ex his duobus eſſe iudicem. Nam ſi nullus defunctis ſenſus ſupereſt, euaſit omnia frater meus vitę incommoda, & in eum reſtitutus eſt locum, in quo fuerat antequam naſceretur, & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis eſt iſte furor, pro eo me nunquam dolere deſinere, qui nunquam doliturus eſt? Si eſt aliquis defunctis ſenſus; nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emiſſus, tandem ſui iuris & arbitrij geſtit, & rerum naturæ ſpectaculo fruitur, & humana omnia ex ſuperiore loco deſpicit; diuina vero, quorum rationem tamdiu fruſtra quæſierat, propius intuetur. Quid itaque eius deſiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus eſt? beatum deflere, inuidia eſt: nullum, dementia.

CAP. XXVIII. An hoc te mouet, quod videtur ingentibus, & cum maxime circumfuſis, bonis caruiſſe? cum cogitaueris multa eſſe quę perdidit, cogita plura eſſe quæ non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non ſuſpicio laceſſet, non edax & inimica ſemper alienis proceſſibus inuidia conſectabitur, non metus ſolicitabit, non leuitas fortunæ cito munera ſua transferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remiſſum, quam ereptum eſt. Non opibus fruetur, non tua ſimul ac ſua gratia; non accipiet beneficia, non dabit. Miſerum putas quod iſta amiſit, an beatum quod non deſierat? mihi crede, is beatior eſt, cui fortuna ſuperuacua eſt, quam is cui parata eſt. Omnia iſta bona, quæ nos ſpecioſa, ſed fallaci voluptate

dele-

delectant; pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quæ generis humani cæca cupiditas obſtupeſcit, cum labore poſſidentur, cum inuidia conſpiciuntur; eoſque ipſos quos exornant, & premunt; plus minantur, quam proſunt: lubrica & incerta ſunt; nunquam bene tenentur: nam vt nihil de tempore futuro timeatur, ipſa tamen magnæ felicitatis tutela ſolicita eſt. Si velis credere altius veritatem intuentibus, omnis vita ſupplicium eſt. In hoc profundum inquietumque proiecti mare, alternis æſtibus reciprocum, & modo alleuans nos ſubitis incrementis, modo maioribus damnis deferens, aſſidueque iactans, nunquam ſtabili conſiſtimus loco: pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur, & aliquando naufragium facimus, ſemper timemus. In hoc tam procelloſo, & in omnes tempeſtates expoſito mari nauigantibus, nullus portus niſi mortis eſt. Ne itaque inuideris fratri tuo: quieſcit: tandem liber, tandem tutus, tandem æternus eſt: ſuperſtitem Cæſarem, omnemque eius prolem, ſuperſtitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quicquam ex ſuo fauore fortuna mutaret, ſtantem adhuc illam, & munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero cœlo, ex humili atque depreſſo in eum emicuit locum, quiſquis ille eſt, qui ſolutas vinculis animas beato recipit ſinu: & nunc libere vagatur, omniaque rerum naturæ bona cum ſumma voluptate perſpicit. Erras: non perdidit lucem frater tuus, ſed ſecuriorem ſortitus eſt: omnibus illo nobis commune eſt iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, ſed anteceſſit.

CAP. XXIX. Eſt, mihi crede, magna felicitas in

ipſa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi eſt: quis in tam obſcura & inuoluta veritate diuinat, vtrumne fratri tuo mors inuiderit, an conſuluerit? Illud quoque, qua iuſtitia in omnibus rebus es, neceſſe eſt te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quod talem fratrem amiſiſti, ſed beneficium datum, quod tamdiu pietate eius vti fruique licuit. Iniquus eſt, qui muneris ſui arbitrium danti nõ relinquit: auidus, qui non lucri loco habet quod accepit, ſed damni, quod reddidit. Ingratus eſt, qui iniuriam vocat finem voluptatis: ſtultus, qui nullum fructum eſſe putat bonorum, niſi præſentium: qui non & in præteritis acquieſcit, & ea iudicat certiora quæ abierunt, quia de illis, ne deſinant, non eſt timendum. Nimis anguſtat gaudia ſua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui ſe putat, & habuiſſe eadem pro nihilo ducit: cito enim nos omnis voluptas relinquit, quæ fluit, & tranſit, & pęne antequam veniat, aufertur. Itaq; in præteritum tempus animus mittendus eſt, & quicquid nos vnquam delectauit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum eſt. Longior fideliorque eſt memoria voluptatum, quam præſentia. Quod habuiſti ergo optimum fratrem, in ſummis bonis pone. Non eſt quod cogites, quanto diutius habere potueris, ſed quamdiu habueris. Rerum natura illam tibi, ſicut ceteris fratribus, non mancipio dedit, ſed commodauit: cum viſum eſt deinde, repetijt, nec tuam in eo ſatietatem ſecuta eſt, ſed ſuam legem. Si quis pecuniam creditam ſoluiſſe ſe moleſte ferat, eam præſertim cuius vſum gratuitum acceperit, nonne iniuſtus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit & tibi: quæ ſuo iure vſa, à quo voluit debi-

tum

tum ſuum citius exegit: non illa in culpa eſt,cuius nota erat conditio, ſed mortalis animi ſpes auida,quæ ſubinde quid rerum natura ſit obliuiſcitur,nec vnquam ſortis ſuæ meminit,niſi cum admonetur. Gaude itaque habuiſſe te tam bonum fratrem, & vſum fructum eius, quamvis breuior voto tuo fuerit, boni conſule. Cogita iucundiſſimum eſſe, quod habuiſti: humanum, quod perdidiſti.Nec enim quicquam minus inter ſe conſentaneum eſt, quam aliquem moueri, quod ſibi talis frater parum diu contigerit: non gaudere, quod tamen contigerit. At inopinanti ereptus eſt. Sua quemque crudelitas decepit:& in eis quæ diligit,voluntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli ſe neceſſitatis ſuæ gratiam facturam eſſe teſtata eſt. Quotidie præter oculos noſtros tranſeunt notorum ignotorumque funera: nos tamen aliud agimus, & ſubitum id putamus eſſe, quod nobis tota vita denuntiatur futurum. Non eſt itaque iſta fatorum iniquitas, ſed mentis humanæ prauitas,inſatiabilis rerum omnium: quæ indignatur inde ſe exire,quo admiſſa eſt precario.

CAP.XXX. Quanto ille iuſtior,qui nuntiata filij morte,dignã magno viro vocem emiſit? Ego cum genui, tum moriturum ſciui. Prorſus nõ mireris ex hoc natum eſſe,qui fortiter mori poſſet. Non accepit tanquam nouum nuntium filij mortem:quid eſt enim noui,hominem mori, cuius tota vita nihil aliud quam ad mortem iter eſt? Ego cum genui,tum moriturum ſciui. Deinde adiecit rem maioris & prudentię & animi: Huic rei ſuſtuli. Omnes huic rei tollimur: quiſquis ad vitam editur,ad mortem deſtinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamusq; id cum repoſcemur: alium alio tempore

fata comprehendent, neminem præteribunt. In procinctu ſtet animus: & id quod neceſſe eſt, numquam timeat: quod incertum eſt, ſemper exſpectet. Quid dicam duces, ducumque progenies, & multis aut conſulatibus conſpicuos, aut triumphis, ſorte defunctos inexorabili? tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum ſuum. Omnes, imo omnia in vltimum diem ſpectant: non idem vniuerſis finis eſt. Alium in medio curſu vita deſerit, alium in ipſo aditu relinquit, alium in extrema ſenectute fatigatum iam & exire cupientem vix emittit: alio quidem, atque alio tempore, omnes tamen in eumdem locum tendimus. Vtrumne ſtultius ſit neſcio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recuſare. Agedum illa quæ multo ingenij tui labore celebrata ſunt, in manus ſume, vtriuslibet auctoris carmina: quæ tu ita reſoluiſti, vt quamvis ſtructura illorum receſſerit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam tranſtuliſti, vt (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem ſecutæ ſint. Nullus erit in illis ſcriptis liber, qui non plurima varietatis humanæ incertorumque caſuum, & lacrimarum, ex alia atque alia cauſſa fluentium, exempla tibi ſuggerat. Lege, quanto ſpiritu ingentibus intonueris rebus: pudebit te ſubito deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiſeris, vt quiſquis extemplo ac modo ſcripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia, tamque ſolide, tam fragilis animus conceperit. Potius ab iſtis quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ conſolantur, conuerte, ac reſpice optimos fratres, reſpice vxorem, filium reſpice. Pro omnium horum ſalute, hac tecũ portione for-

tuna

tuna decidit. Multos habes in quibus acquieſcas.

CAP.XXXI. Ab hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere vnus dolor, quam hæc tam multa ſolatia. Omnes iſtos vna tecum perculſos vides, nec poſſe tibi ſubuenire, imo etiam, vltro exſpectare vt à te ſubleuentur, intelligis: & ideo quanto minus in illis doctrinæ minuſque ingenij eſt, tanto magis reſiſtere te neceſſe eſt communi malo. Eſt autem hoc ipſum ſolatij loco, inter multos dolorem ſuum diuidere? qui quia diſpenſatur inter plures, exigua debet apud te parte ſubſidere. Non deſinam totiens tibi offerre Cæſarem: illo moderante terras, & oſtendente, quanto melius beneficijs imperium cuſtodiatur, quam armis, illo rebus humanis præſide, non eſt periculum, ne quid perdidiſſe te ſentias: in hoc vno tibi ſatis præſidij, ſatis ſolatij eſt. Attolle te, & quotiens lacrimæ ſuboriuntur oculis tuis, totiens illos in Cæſarem dirige: ſiccabuntur maximi & clariſſimi conſpectu numinis. Fulgor eius illos, vt nihil aliud poſſint aſpicere præſtringet, in ſe hærentes detinebis. Hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, à quo nunquam deijcis animum, cogitandus eſt, hic contra fortunam aduocandus: nec dubito, cum tanta illi aduerſus omnes ſuos ſit manſuetudo, tantaque indulgentia, quin multis iam ſolatijs tuum iſtud vulnus obduxerit, nonnulla quæ dolori obſtarent tuo congeſſerit. Quid porro? vt nihil horum fecerit, nonne protinus ipſe conſpectus per ſe tantummodo, cogitatuſque Cæſar, maximo ſolatio tibi eſt? Dij illum Deæque omnes terris diu commodent: acta hic D. Auguſti æquet, annos vincat, ac, quamdiu inter mortales erit, nihil ex domo ſua mortale eſſe ſentiat. Recto-

rem Romano imperio filium longa fide approbet,& ante illũ conſortẽ patris, quam ſucceſſorẽ accipiat. Sera,& nepotibus demum noſtris dies nota ſit, qua illum gens ſua cælo afferat.

CAP. XXXII. Abſtine ab hoc manus tuas, fortuna,nec in iſto potẽtiam tuam, niſi ea parte qua prodes, oſtenderis: pater illũ generi humano iam diu ægro & affecto mederi:patere,quicquid prioris Principis furor concuſſit, in locum ſuum reſtituere ac reponere. Sidus hoc, quod præcipitato in profundum, ac demerſo in tenebras orbi refulſit, ſemper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patrios triumphos ducat,& nouos:quorum me quoque ſpectatorem futurum, quæ primum obtinet locum ex virtutibus eius promittit clementia: nec enim ſic me deiecit, vt nollet erigere: imo ne deiecit quidem, ſed impulſum à fortuna & cadentem ſuſtinuit, & in præceps euntem leniter diuinæ manus vſus moderatione depoſuit. Deprecatus eſt pro me ſenatum,& vitam mihi non tantum dedit,ſed etiam petijt. Viderit, qualem volet æſtimari cauſſam meam: vel iuſtitia eius bonam perſpiciet,vel clementia faciet: vtrumq; in æquo mihi eius beneficium erit, ſiue innocentem me ſcierit eſſe, ſiue voluerit. Interim magnum miſeriarum mearum ſolatium eſt, videre miſericordiam eius totum orbem peruagantẽ: quæ cum ex ipſo angulo, in quo ego defoſſus ſum,complures multorum iam annorum ruina obrutos effodit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me vnum tranſeat. Ipſe autem optime nouit tempus, quo cuiq; debeat ſuccurrere:ego omnem operam dabo,ne peruenire ad me erubeſcat.O felicem clementiam tuam,Cæſar!quæ efficit,vt quietiorem ſub te agant vitam exſu-

exſules, quam nuper ſub Caio egere principes? Non trepidant, nec per ſingulas horas gladium exſpectant, nec ad omnem nauium conſpectum pauent. Per te habent, vt fortunæ ſæuientis modum, ita ſpem quoque melioris eiuſdem, ac præſentis quietem. Scias licet ea demum fulmina eſſe iuſtiſſima, quæ etiam percuſſi colunt.

CAP. XXXIII. Hic itaque princeps, qui publicum omnium hominum ſolatium eſt, aut me omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum & tam magno vulneri maiora adhibuit remedia: iam te omni confirmauit modo: iam omnia exempla, quibus ad animi æquitatem compellereris, tenaciſſima memoria retulit: iam omnia præcepta ſapientum aſſueta ſibi facundia explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupauerit: aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab Oraculo miſſa: omnem vim doloris tui diuina eius contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te ſolum fortuna deſumpſit ſibi, quem tam graui afficeret iniuria: nulla domus in toto orbe terrarum aut eſt, aut fuit ſine aliqua comploratione. Tranſibo exempla vulgaria, quæ etiam ſi minora, tamen mira ſunt: ad faſtos te, & annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quæ impleuere Cæſareum atrium? nulla non harum aliquo ſuorum incommodo inſignis eſt: nemo non ex iſtis in ornamentum ſæculorum refulgẽtibus viris, aut deſiderio ſuorum tortus eſt, aut à ſuis cum maximo animi cruciatu deſideratus eſt. Quid tibi referã Scipionem Africanum, cui mors fratris in exſilio nunciata eſt? Is frater qui eripuit fratrem carcere nõ potuit eripere fato, & quam iuris æqui impatiẽs pietas Africani fuerit, cunctis apparuit: eodem

enim die, quo viatoris manibus fratrem abſtulerat, tribuno quoque plebis priuatus interceſſit tam magno tamen fratrem deſiderauit hic animo, quam defenderat. Quid referam Æmilianum Scipionem, qui vno pæne eodemque tempore, ſpectauit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adoleſcentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo tulit illam familiæ ſuæ, ſuper ipſum Paulli triumphum concidentis, ſubitam vaſtitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne vrbi Romanæ, aut Scipio deeſſet, aut Carthago ſupereſſet.

CAP. XXXIV. Quid referam duorum Lucullorum diremptam morte concordiam? Quid Pompeios? quibus ne hoc quidem ſæuiens reliquit fortuna, vt vna denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, primum ſorori ſuperſtes, cuius morte optime cohærentis Romanæ pacis vincula reſoluta ſunt. Idemq; vixit ſuperſtes optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, ne minus alte eum deijceret, quam patrem deiecerat: & poſt hunc tamen caſum non tantum dolori, ſed bello ſuffecit. Innumerabilia vndique exempla ſeparatorum morte fratrum ſuccurrunt, imo contra, vix vlla vnquam horum paria conſpecta ſunt vna ſeneſcentia: ſed contentus noſtræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit ſenſus ac ſanitatis, vt fortunam vlli queratur luctum intuliſſe: quam ſciet etiam Cæſarum lacrimas concupiſſe. Diuus Auguſtus amiſit Octauiam ſororem cariſſimam, & ne ei quidem rerum natura lugendi neceſſitatem abſtulit, cui cælum deſtinauerat: imo vero idē omni genere orbitatis vexatus, ſororis filium ſucceſſioni præparatū ſuæ perdidit. Denique ne ſingulos eius luctus enumerem, &

ge-

generos ille amiſit, & liberos, & nepotes: ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem eſſe ſe, dum inter homines erat, ſenſit. Tamen tot tantoſque luctus cepit rerum omnium capaciſſimum eius pectus, victorque diuus Auguſtus non gentium tantummodo externarum, ſed etiam dolorum fuit. Caius Cæſar, diui Auguſti auunculi mei filius ac nepos, circa primos iuuentæ ſuæ annos Lucium fratrem cariſſimum ſibi, princeps iuuentutis principem eiuſdem iuuentutis amiſit, in apparatu Parthici belli: & grauiore multo animi vulnere, quam poſtea corporis, ictus eſt: quod vtrumque pijſſime idem, & fortiſſime tulit. Cæſar patruus meus, Druſum Germanicum patrem meum, minorem natu quam ipſe erat fratrem, intima Germaniæ recludentem, & gentes ferociſſimas Romano ſubijcientem imperio, in complexu, & oſculis ſuis amiſit: modum tamen lugendi non ſibi tantum, ſed etiam alijs fecit: ac totum exercitum, non ſolum mœſtum, ſed etiam attonitum, corpus Druſi ſui ſibi vindicantem, ad morem Romani luctus redegit: iudicauitq; non militandi tantum diſciplinam eſſe ſeruandam, ſed etiam dolendi. Non potuiſſet ille lacrimas alienas compeſcere, niſi prius preſſiſſet ſuas.

CAP. XXXV. M. Antonius auus meus, nullo minor niſi eo à quo victus eſt, tunc cum Remp. conſtitueret, & triumvirali poteſtate præditus, nihil ſupra ſe, exceptis vero duob. collegis, omnia infra ſe cerneret, fratrem interfectũ audiuit, Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipſa ludos facis! Eo ipſo tempore, quo M. Antonius ciuium ſuorum vitæ ſedebat mortiſq; arbiter, M. Antonij frater duci iubebatur ad ſupplicium. Tulit hoc tamen tam triſte vulnus eadem

magnitudine animi, qua omnia alia aduerſa tolerauerat: & hoc fuit ei lugere, viginti legionũ ſanguine fratri parentare. Sed vt omnia alia exempla prætercam, vt in me quoque ipſo alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggreſſa eſt: bis intellexit lædi me poſſe, vinci non poſſe. Amiſi Germanicum fratrem: quem quomodo amauerim, intelligit profectò, quiſquis cogitat quomodo ſuos fratres pij fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, vt nec relinquerem quicquam quod exigi deberet à bono fratre, nec facerem quod reprehendi poſſet in Principe. Hæc ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eumdem oſtendere quam nihil ſacrum intactumque ſit fortunæ, quæ ex his penatibus auſa eſt funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaq; miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut inique. Poteſt enim hæc aduerſus priuatas domos vllã æquitatem noſſe, aut vllam modeſtiam, cuius implacabilis ſæuitia totiens ipſa funeſtauit puluinaria? Faciamus licet illi conuicium, non noſtro tantum ore, ſed etiam publico, non tamen mutabitur: aduerſus omnes ſe preces, omneſque ceremonias erigit. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inauſum ſibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violẽtior per omnia ſicut ſemper eſt ſolita, eas quoque domos auſa iniuriæ cauſa intrare, in quas per templa aditus & atram laureatis foribus induet veſtem.

CAP. XXXVI. Hoc vnum obtineamus ab illa votis ac precibus publicis, ſi nondum illi genus humanum placuit conſumere, ſi Romanum adhuc nomen propitia reſpici, hunc Principem, lapſis hominum rebus datum, ſicut omnibus mortalibus, ſibi eſſe ſacroſãctum velit: diſcat ab

illo

illo clementiam, atque ſit mitiſſimo omnium Principum mitis. Debes itaque omnes intueri eos, quos paullo ante retuli, aut adſcitos cælo, aut proximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem, per quos viuimus, abſtinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferẽdis & euincendis doloribus, & in quantum modo homini fas eſt, per diuina ire veſtigia. Quamvis in alijs rebus dignitatum ac nobilitatum magna diſcrimina ſint, virtus in medio poſita eſt: neminem dedignatur, qui modo dignum ſe illa iudicet. Optime certe illos imitaberis, qui cum indignari poſſent non eſſe ipſos expertes huius mali, tamen in hoc vno ſe ceteris exęquari hominibus non iniuriam, ſed ius mortalitatis iudicauerunt; tuleruntq; nec nimis acerbe & aſpere quod acciderat, nec molliter & effęminate. Nã & non ſentire mala ſua, non eſt hominis: & non ferre, non eſt viri. Non poſſum tamen, cum omnes circumiuerim Cæſares, quibus fortuna fratres & ſorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæſarum numero excerpendum: quem rerum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, à quo imperium euerſum funditus, Principis pijſſimi recreat clementia. C. Cæſar, amiſſa ſorore Druſilla, is homo qui non magis dolere quam gaudere principaliter poſset, conſpectum conuerſationemq; ciuium ſuorũ profugit, exequijſque ſororis ſuæ non interfuit, iuſta ſorori non præſtitit, ſed in Albano ſuo teſſẽtis ac foro & prouocatis huiuſmodi alijs occupationibus acerbiſſimi funeris leuabat mala. Pro pudor imperij! principis Romani lugentis ſororem, alea ſolatium animi fuit. Idem ille Caius furioſa inconſtantia, modo barbam ca-

pillumque ſubmittens, modo Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, & nunquam ſatis certus vtrum lugeri vellet, an coli ſororem. Eodem enim tempore, quo templa illi conſtituebat ac puluinaria, eos qui parum mœſti fuerant, crudeliſſima afficiebat animaduerſione. Eadem enim intemperie animi aduerſarum rerum ictus ferebat, qua ſecundarum elatus euentu, ſupra humanum intumeſcebat modum. Procul iſtud exemplum ab omni Romano viro luctum ſuum aut intempeſtiuis auocare luſibus, aut ſordidum ac ſqualloris fœditate irritare, aut alienis malis oblectare, minime humano ſolatio. Tibi vero nihil ex conſuetudine mutandum tua: quoniam quidem ea inſtituiſti amare ſtudia, quæ & optime felicitatem extollunt, & facillime minuunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima ſunt, & ſolatia.

CAP. XXXVII. Nunc itaque te ſtudijs tuis immerge altius, nunc illa tibi velut munimenta animi circumda, nec ex vlla tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo ſcriptorum monumento tuorum: hoc enim vnum eſt rebus humanis opus, cui nulla tempeſtas noceat, quod nulla conſumat vetuſtas: cætera, quæ per conſtructionem lapidum, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem conſtant, non propagabunt longam diem: quippe & ipſa intereunt. Immortalis eſt ingenij memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eũ colloca: melius illum duraturo ſemper conſecrabis ingenio, quã irrito dolore lugebis. Quod ad ipſam fortunam pertinet, etiam ſi nunc agi apud te cauſſa eius non poteſt: omnia enim

illa

illa quæ nobis dedit, ob hoc ipſum; quod aliquid eripuit, inuiſa ſunt: tunc tamen erit agenda, cum primum æquiorem te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa prouidit, quibus hanc emendaret iniuriam: multa etiam nunc dabit quibus redimat: denique ipſum quod abſtulit, ipſa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio vti tuo, noli adeſſe dolori tuo. Poteſt quidem eloquentia tua, quæ parua ſunt approbare pro magnis: rurſus magna attenuare, & ad minima deducere: ſed alio iſta vires ſeruet ſuas, nunc tota ſe in ſolatium tuum conferat. Sed tamen diſpice, ne hoc iam quoque ipſum ſit ſuperuacuum: aliquid enim à nobis natura exigitur: plus vanitate contrahitur. Nunquam autem ego à te, ne ex toto mœreas, exigam. Et ſcio inueniri quoſdam duræ magis, quàm fortis prudentiæ viros, qui negent doliturum eſſe ſapientem. Hi verò videntur nunquam in huiuſmodi caſum incidiſſe, alioquin excuſſiſſet illis fortuna ſuperbam ſapientiam, & ad confeſſionem eos veri etiam inuitos compuliſſet. Satis præſtiterit ratio, ſi id vnum ex dolore, quod & ſupereſt, & abundat, exciderit: vt quidem nullum omnino eſſe cum patiatur, nec ſperandum vlli, nec concupiſcendum eſt. Hunc potius modum ſeruet, qui nec impietatem imitetur, nec inſaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis eſt, nec emotæ. Fluant lacrimæ, ſed eædem deſinãt: trahantur ex imo pectore gemitus, ſed ijdem & finiantur. Sic rege animum tuum, vt & ſapientibus te approbare poſſis, & fratribus: effice, vt frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, vt illum & ſermonibus celebres, & aſſidua recordatione repræſentes tibi. Quod ita de-

deniq; conſequi poteris, ſi tibi memoriam eius iucundam magis, quam flebilem feceris: naturale eſt enim, vt ſemper animus ab eo refugiat, ad quod cum triſtia reuertitur. Cogita modeſtiam eius, cogita in rebus agendis ſolertiam, in exſequendis induſtriam, in promiſſis conſtantiam. Omnia dicta eius ac facta & alijs expone, & tibimet ipſe commemora. Qualis fuerit cogita, qualiſque ſperari potuerit: quid enim de illo non tuto ſponderi fratre poſſet? Hæc, vtcunque potui, longo iam ſitu obſoleto & hebetato animo compoſui: quæ ſi aut parum reſpondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori videbuntur, cogita quam non poſſit is alienæ vacare conſolationi, quem ſua mala occupatum tenent; quam non facile Latina ei verba homini ſuccurrant, quem Barbarorum inconditus & barbaris quoque humanioribus grauis fremitus circumſonat.

L. ANNÆI SENECÆ
AD MARCIAM
De Conſolatione
LIBER VNVS.

Argumentum, & Ordo.

MArcia gratioſa; & diues matrona; vt apparet: filia A. Cremutij Cordi, viri à ſtudijs ſcriptiſq; etiam inclyti. Filium habuit, qui iam grandior obij t, maritus, pater & ſacerdos: trienniũ autem iam ibat (ex c. 1. in fine.) ab eius morte. Itaque argumentor, hoc

hoc Scriptum editum initio Claudiani temporis, nec ante. Nam ſub Tiberio auctum Metiliũ hunc (ita vocabatur) honoribus, vix probabile: ſub Caio igitur, qui & alia acta Tiberij reſcidit, & nominatim A. Cremutij Cordi ſcripta lectitari permiſit. Quod eodem iſto Cap. I. quoq; tangitur: neq; igitur ante potuit hæc conſolatio edi, præſertim inueterato dolore, vt loquitur, & triennali illo lapſu. Imo bene conſideranti, ſub Claudio, & poſt exſilium fortaſſe hæc ſcripta cenſeantur. In paruo eſt: ipſe libellus inter inſignes, etſi adulatione feminea haud expers. Duæ partes ſunt. Priore laudat illam, & à ſuo atq; alienis deinde Exemplis ſolatur: vſque ad Cap. VI. Poſteriore ad rationes tranſit, & primã illam communem, luctu nihil profici: tum ſecundum Naturam eum non eſſe, ſed à mollitie noſtra, & incogitantia, quod quæ fieri poſſunt futura non prouidemus. Iterum deinde Exempla virorum, & mulierum. Tum ad ſortem conditionemq; naſcendi tranſit, cui mors annexa: vſque ad Cap. XIX. Ibi Dilemma inſerit, Nec matri, nec ipſi male factum. De matre, breuiter: gratioſa eſt, nec niſi opinione vexatur. De filio, pluribus: in quiete eſt, & caſibus, vitijsq; ereptus. Quid ſi ad iſta in tam corrupta ciuitate iuiſſet? Tempeſtiuè igitur ſubductus: & Patris deinde (Cremutij) perſona inducitur filiam ſolantis, & erigentis, & magno ore ad ſupera illa, & cæli ſpectacula, vocantis.

CAPVT I.

NIſi te, Marcia, ſcirem tam longè ab infirmitate muliebris animi, quàm à ceteris vitijs receſſiſſe, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aſpici: non aude-

auderem obuiam ire dolori tuo; cui viri quoq; libenter hærent,& incubant:nec ſpem concepiſſem,tam iniquo tempore, tam inimico iudice, tam inuidioſo crimine, poſſe me efficere, vt fortunam tuam abſolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non eſt ignotum,qualem te in perſonam patris tui geſſeris: quem non minus quam liberos dilexiſti: excepto eo,quod non optabas ſuperſtitem: nec ſcio an & optaueris. Permittit enim ſibi quædam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutij Cordi,parentis tui,quantum poteris,inhibuiſti. Poſtquam tibi aperuit, inter Seianianos ſatellites illam vnam patere ſeruitutis fugam, non fauiſti conſilio eius, ſed dediſti manus victa, fudiſtiq; lacrimas palam, & gemitus deuoraſti quidem, non tamen hilari fronte texiſti: & hoc illo ſæculo, quo magna pietas erat, nihil impiè facere. Vt verò aliquam occaſionem mutatio temporum dedit: ingenium patris tui, de quo ſumptum erat ſupplicium,in vſum hominum reduxiſti, & à vera illum vindicaſti morte, ac reſtituiſti in publica monumenta libros, quos vir ille fortiſſimus ſanguine ſuo ſcripſerat. Optimè meruiſti de Romanis ſtudijs: magna illorum pars arſerat: optimè de poſteris:ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori ſuo magno imputata:optimè de ipſo:cuius viget,vigebitque memoria, quamdiu fuerit in precio Romana cognoſci: quamdiu quiſquam erit, qui reuerti velit ad acta maiorum, quamdiu quiſquam, qui velit ſcire, quid ſit vir Romanus; quid ſubactis iam ceruicibus omnium,& ad Seianianum iugum adactis, indomitus ſit homo, ingenio,animo,

manu liber. Magnum mehercule detrimentum Reſpub. ceperat, ſi illum ob duas partes pulcherrimas in obliuionem coniectum, eloquentiam,& libertatem,non eruiſſes. Legitur, floret,in manus hominum,in pectora receptus, vetuſtatem nullam timet. At illorum carnificũ cito ſcelera quoq; quibus ſolis memoriam meruerunt, tacebunt. Hæc magnitudo animi tui vetuit me ad ſexum tuum reſpicere: vetuit ad vultum,quem tot annorum continua triſtitia,vt ſemel obduxit,tenet. Et vide quam non ſurrepam tibi, nec furtum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi:& vis ſcire hanc quoq; plagã eſſe ſanandã? oſtendi tibi æquè magni vulneris cicatricem. Alij itaq; molliter agant, & blandiantur: ego confligere cum tuo mœrore conſtitui, & defeſſos exhauſtoſq; oculos, ſi verum audire vis, magis iam ex conſuetudine,quã ex deſiderio fluentes, continebo: ſi fieri potuerit, te fauente remedijs tuis;ſin minus,vel inuita: teneas licet,& amplexeris dolorem tuum,quem tibi in filij locum ſuperſtitem feciſti. Quis enim erit finis? omnia in ſuperuacuum tentata ſunt:fatigatæ allocutiones amicorum; auctoritates magnorum, & affinium tibi virorum; ſtudia, hereditarium, & paternum bonum, ſurdas aures, irrito, ac vix ad breuem occupationem proficiente ſolatio,tranſeunt. Illud ipſum naturale remedium temporis, quod maximas ærumnas quoq; componit, in te vna vim ſuam perdidit. Tertius iam præterijt annus cum interim nihil ex primo illo impetu cecidit:renouat ſe, & corroborat quotidie luctus: & iam ſibi ius mora fecit, eoque adductus eſt, vt putet turpe deſinere. Quemadmodum omnia vitia penitus inſidunt

niſi

niſi, dum ſurgunt, oppreſſa ſint: ita quoque hæc triſtia, & miſera, & in ſe ſæuientia, ipſa nouiſſime acerbitate paſcuntur, & fit infelicis animi praua voluptas dolor. Cupiſſem itaque primis temporibus ad iſtam curationem accedere: leuiore medicina fuiſſet oriens adhuc reſtinguenda vis: vehementius contra inueterata pugnandum eſt. Nam vulnerum quoq; ſanitas facilis eſt, dum à ſanguine recentia ſunt: tunc & vruntur, & in altum reuocantur, & digitos ſcrutantium recipiunt: vbi corrupta in malum vlcus veterarunt, difficilius curantur. Non poſſum nunc per obſequium, nec molliter aſſequi tam durum dolorem: frangendus eſt.

CAP. II. Scio, à præceptis incipere omnes, qui monere aliquem volunt, & in exempla deſinere: mutari hunc interim morem expedit. Aliter enim cum alio agendum eſt: quoſdam ratio ducit: quibuſdam nomina clara opponenda ſunt, & auctoritas, quæ liberum non relinquat animum ad ſpecioſa ſtupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima, & ſexus, & ſæculi tui, exempla: alterius, feminæ, quę ſe tradidit ferendam dolori: alterius quæ pari affecta caſu, maiore damno, non tamen dedit longum in ſe malis ſuis dominium, ſed cito animum in ſedē ſuam repoſuit. Octauia, & Liuia, altera ſoror Auguſti, altera vxor, amiſerunt filios iuuenes, vtraq; ſpe futuri principis certa. Octauia Marcellum, cui & auunculus, & ſocer incumbere cęperat, in quem onus imperij reclinare adoleſcētem animo alacrem, ingenio potentem; ſed & frugalitatis, continentiæq; in illis aut annis, aut opibus non mediocriter admirandum: patientē laboris, voluptatibus alienum: quantumcumq; imponere illi auunculus, & (vt ita dicā) inædificare

care

care voluiſſet,laturum. Bene legerat nulli ceſſura ponderi fundamenta. Nullum finem, per omne vitæ ſuæ tempus, flendi, gemendiq; fecit: nec vllas admiſit voces, ſalutare aliquid afferentes: ne auocari quidem ſe paſſa eſt. Intenta in vnam rem, & toto animo affixa, talis per omnem vitã fuit, qualis in funere: non dico non auſa conſurgere, ſed alleuari recuſans: ſecundam orbitatem iudicans, lacrimas mittere. Nullam habere imaginem filij cariſſimi voluit, nullam ſibi fieri de illo mentionem. Oderat omnes matres, & in Liuiam maximè furebat: quia videbatur ad illius filium tranſiſſe, ſibi promiſſa felicitas. Tenebris, & ſolitudini familiariſſima, ne ad fratrẽ quidem reſpiciens, carmina celebrandę Marcelli memoriæ compoſita, alioſq; ſtudiorum honores reiecit, & aures ſuas aduerſus omne ſolatium clauſit: à ſolemnibus officijs ſeducta, & ipſam magnitudinis fraternę nimis circumlucentem fortunam exoſa, defodit ſe, & abdidit. Aſſidentibus liberis, nepotibus, lugubrem veſtem non depoſuit: non ſine contumelia omnium ſuorum, quibus ſaluis orba ſibi videbatur.

CAP. III. Liuia amiſerat filium Druſum, magnum futurum principem, iam magnum ducem. Intrauerat penitus Germaniam, & ibi ſigna Romana fixerat, vbi vix vllos eſſe Romanos notum erat. In expeditione deceſſerat, ipſis illum hoſtibus ægrum cum veneratione, & pace mutua proſequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro republica obierat, ingens ciuium prouinciarumque, & totius Italiæ deſiderium, per quam effuſis in officium lugubre municipijs, colonijſque, vſque in vrbem ductum erat funus triumpho ſimillimum.

mum. Non licuerat matri vltima filij oſcula; gratumq; extremi ſermonē oris haurire. Longo itinere reliquias Druſi ſui proſecuta, tot per omnē Italiam ardentibus rogis, quaſi totiens illum amitteret, irritata, vt primam tamen intulit tumulo, ſimul & illum, & dolorem ſuum poſuit: nec plus doluit quam aut honeſtum erat Cæſari, aut æquum matri. Non deſijt itaq; Druſi ſui celebrare nomen, vbiq; illum ſibi priuatim, publicèq; repræſentare, & libentiſſimè de illo loqui, de illo audire: cum memoriam alterius nemo poſſet retinere, ac frequentare, quin illam triſtem ſibi redderet. Elige itaq; vtrum exemplum putas probabilius: ſi illud prius ſequi vis, eximis te numero viuorum; auerſaberis & alienos liberos & tuos ipſumq; deſiderans; triſte matribus omen occurres. Voluptates honeſtas, permiſſas, tanquam parūm decoras fortunæ tuæ reijcies, inuiſam habebis lucem: & ętati tuæ, quod non pręcipitet te quamprimum, & finiat, infeſtiſſima eris: quod turpiſſimum, alieniſſimumq; eſt animo tuo, in meliorem notō partem, oſtendes te viuere nolle, mori non poſſe. Si ad hoc maximæ feminæ te exemplum applicueris; moderatius, ac mitius eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim, malum, amentia eſt, pœnas à ſe infelicitatis exigere, & mala ſua augere? Quam in omni vita ſeruaſti, morum probitatem, & verecundiam, in hac quoq; re præſtabis: eſt enim quædam & dolendi modeſtia. Illum ipſum iuuenem digniſſimè quietum, ſemper nominatum, cogitatūmq; facies, & meliore pones loco, ſi matri ſuæ, qualis viuus ſolebat, hilaris, & cum gaudio occurrat.

CAP. IV. Nec te ad fortiora ducam præcepta, vt inhumano ferre humana iubeam modo,

vt ipſo funebri die oculos matris exſiccem: ad arbitrũ tecum veniam: hoc inter nos quæretur, vtrum magnus eſſe debeat, an perpetuus dolor. Non dubito, quin Liuiæ Auguſtę, quã familiariter coluiſti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad ſuum conſilium vocat: illa in primo feruore, cum maximè impatientes, feroceſq; ſunt miſeriæ, ſe conſolandam Areo philoſopho viri ſui prębuit: & multum eam rem profuiſſe ſibi confeſſa eſt: plus quam populum Romanum, quem nolebat triſtem triſtitia ſua facere: plus quam Auguſtum, qui ſubducto altero adminiculo titubabat, nec luctu ſuorum inclinandus erat: plus quam Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, vt in illo acerbo, & defleto gentibus funere, nihil ſibi niſi numerum deeſſe ſentiret. Hic, vt opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud feminam opinionis ſuæ cuſtodẽ diligentiſſimam.

Vſq; in hunc diem Liuia (quantum quidem ego ſciam, aſſiduus viri tui comes, cui non tantum quæ in publicum emittuntur, nota ſunt, ſed omnes quoq; ſecretiores animorum veſtrorum motus) dediſti operam ne quid eſſet, quod in te quiſquam reprehenderet. Nec id in maioribus modo obſeruaſti, ſed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam Principum iudicem, velles ignoſcere. Nec quicquam pulchrius exiſtimo in faſtigio collocatis, quam multarum rerum veniam dare, nullius petere. Seruandus itaque tibi in hac re tuus mos eſt, ne quid committas, quod minus aliterve factum velis.

CAP. V. Deinde oro, atq; obſecro, ne te difficilem amicis, & intractabilęm præſtes. Non eſt enim quod ignores, omnes hos neſcire quemadmodum ſe gerant: loquantur aliquid corã te de Druſo, an nihil: ne aut obliuio clariſſimi iuuenis

illi

illi facit iniuriam, aut mentio tibi. Cum ſeceſſimus, & in vnum conuenimus, facta eius, dictaq; quanto meruit ſuſpectu celebramus: coram te altum nobis de illo ſilentium eſt. Cares itaque maxima voluptate, filij tui laudibus: quas non dubito quin vel impēdio vitæ, ſi poteſtas detur, in æuum omne ſis prorogatura. Quare patere, imo arceſſe ſermones, quibus ille narretur, & apertas aures præbe ad nomen, memoriamque filij tui: nec hoc graue duxeris, ceterorū more, qui in eiuſmodi caſibus partē mali putāt, audire ſolatia. Nunc incubuiſti tota in alteram partē & oblita meliorum, fortunā tuam, qua deterior eſt, aſpicis. Non conuertis te ad conuictus filij tui, occurſuſq; iucundos, non ad pueriles, dulceſq; blanditias, non ad incrementa ſtudiorum: vltimam illam faciem rerum premis: illi tanquam parum ipſa per ſe horrida ſit, quicquid potes congeris. Ne, obſecro te, concupieris peruerſiſſimam gloriam, infeliciſſimam videri.

CAP. VI. Simul cogita, non eſſe magnum, ſe rebus proſperis fortem gerere, vbi ſecundo curſu vita procedit: nec gubernatoris quidē artē tranquillum mare, & obſequens ventus oſtēdit: aduerſi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne ſubmiſeris te, imo contra, fige ſtabilem gradum: & quicquid onerū ſupra cecidit, ſuſtine, primo dumtaxat ſtrepitu conterrita. Nulla re maior inuidia fortunæ fit, quam æquo animo. Poſt hoc oſtendit illi filium incolumem, oſtendit ex amiſſo nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Areus aſſedit: te mutata perſona conſolatus eſt. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quam vlla vnquam mater amiſerit: (non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam.) ſi fletibus fata vincuntur,

con-

conferamus:eat omnis inter luctus dies:noctem ſine ſomno triſtitia conſumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipſam faciem impetus fiat:atque omni ſe genere ſæuitiæ profecturus mœror exerceat.Sed ſi nullis planctibus defuncta reuocantur; ſi ſors immota, & in æternum fixa, nulla miſeria mutatur; & mors tenet quicquid abſtulit;deſinat dolor,qui perit. Quare regamus:nec nos iſta vis tranſuerſos auferat. Turpis eſt nauigij rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deſeruit, permiſit tempeſtati ratem: at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem,& obnixum.

CAP. VII. At enim naturale deſiderium ſuorum eſt. Quis negat,quamdiu modicum eſt?nam ex diſceſſu,non ſolùm amiſſione,cariſſimorum neceſſarius morſus eſt, & firmiſſimorum quoque animorum contractio.Sed plus eſt quod opinio adijcit, quam quod natura imperauit. Adſpice mutorum animalium quam cõcitata ſint deſideria, & tamen quam breuia. Vaccarum vno die alterove mugitus auditur: nec diutius equarum vagus ille, amenſq; diſcurſus eſt. Feræ cum veſtigia catulorum conſectatæ ſunt, & ſiluas peruagatæ, cùm ſæpè ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguũ tempus extinguunt. Aues cum ſtridore magno inanes nidos circumfremunt: intra momentum tamen quietæ, volatus ſuos repetunt. Nec vlli animali longum fœtus ſui deſiderium eſt, niſi homini:qui adeſt dolori ſuo, nec tantùm quantum ſentit,ſed quantum conſtituit,afficitur. Vt ſcias autẽ non eſſe hoc naturale,luctibus frangi, primum magis feminas, quã viros, magis barbaros quam placidos, eruditæq; gentis homines,

nes,magis indoctos, quàm doctos,eadem orbitas vulnerat. Atqui ea,quæ à natura vim acceperunt, eandem in omnibus ſeruant. Apparet non eſſe naturale, quod varium eſt. Ignis omnes ætates, omnium vrbium ciues, tam viros, quàm feminas, vret: ferrum in omni corpore exhibebit ſecandi potentiam: quare? quia vires illi à natura datæ ſunt, quæ nihil in perſonam conſtituit. Paupertatem, luctum, ambitionem alius aliter ſentit, provt illum conſuetudo infecit: & imbecillum impatientemq; reddit præſumpta opinio de non timendis terribilis.

CAP.VIII. Deinde quod naturale eſt,non decreſcit mora: dolorem dies conſumit: licet contumaciſſimum, quotidie inſurgentem, & contra remedia efferueſcentem; tamen illum, efficaciſſimum mitigandę ferocię,tempus eneruat. Manet quidem tibi, Marcia,etiamnum ingens triſtitia, & iam videtur duxiſſe callum, non illa concitata,qualis initio fuit,ſed pertinax & obſtinata: tamen hanc quoque ætas tibi minutatim eximet. Quoties aliud egeris,animus relaxabitur: nunc te ipſa cuſtodis: multum autem intereſt, vtrum tibi permittas mœrere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiæ conuenit, finem luctus potius facere, quàm exſpectare:nec illum opperiri diem, quo te inuita dolor deſinat? ipſa illi renuntia.

CAP. IX. Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione noſtri,ſi id non fit naturæ iuſſu? quod nihil nobis mali,antequã eueniat, proponimus,ſed vt immunes ipſi,& aliud pacatius ingreſſi iter,alienis non admonemur caſibus,illos eſſe communes. Tot pręter domum noſtrã ducuntur exſequiæ: de morte non cogitamus: tot acerba funera:nos togam noſtrorum infantium,

nos

nos militiam, & paternæ hereditatis ſucceſſionem animo agitamus: tot diuitum ſubita paupertas in oculos incidit: & nobis nunquam in mentem venit, noſtras quoque opes æque in lubrico poſitas. Neceſſe eſt itaq; magis corruamus qui quaſi ex inopinato ferimur. Quæ multo ante præuiſa ſunt, languidius incurrunt. Vis tu ſcire te ad omnes expoſitam ictus ſtare, & illa quę alios tela fixerunt, circa te vibraſſe? velut murũ aliquem, aut obſeſſum multo hoſte locum, & arduum adſcenſu, inermis adeas, exſpecta vulnus, & illa superne volantia cum ſagittis piliſque ſaxa, puta in tuum librata corpus. Quoties aut ad latus, aut pone tergum ceciderint, exclama: Non decipies me fortuna, nec ſecuram aut negligentem opprimes: ſcio quid pares: alium percuſſiſti, me petiſti. Quis vnquam res ſuas, quaſi periturus, adſpexit? quis vnquam noſtrum de exſilio, de egeſtate, de luctu cogitare auſus eſt? quis non, ſi admoneatur vt cogitet, tanquam dirum omnem reſpuat, & in capita inimicorum aut ipſius intempeſtiui monitoris abire illa iubeat? Non putaui futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis ſcis poſſe fieri, quod multis vides eueniſſe? Egregium verſum & dignum, qui non è Publio exiret:
Cuiuis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.
Ille amiſit liberos: & tu amittere potes: ille damnatus eſt: & tua innocentia ſub ictu eſt. Hic nos error decipit, hic effeminat, dum patimur, quæ nunquam pati nos poſſe præuidimus. Aufert vim præſentibus malis, qui futura proſpexit.

CAP. X. Quicquid eſt hoc, Marcia, quod circa nos ex aduenticio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, & excluſorum clientiũ turba referta veſtibula, clara, nobilis, aut formoſa coniux,

ceteraque, ex incerta & mobili ſorte pendentia: alieni commodatique apparatus ſunt: nihil horum dono datur: collaticijs, & ad dominos rediturіs inſtrumentis ſcena adornatur. Alia ex his primo die, alia ſecundo referentur: pauca vſque ad finem perſeuerabunt. Ita non eſt quod nos ſuſpiciamus, tanquam inter noſtra poſiti, mutuo accepimus. Vſusfructus noſter eſt, cuius tempus ille arbiter muneris ſui temperat: nos oportet in promptu habere, quæ in incertũ diem data ſunt, & appellatos, ſine querela reddere. Peſſimi eſt debitoris, creditori facere conuicium. Omnes ergo noſtros, & quos ſuperſtites lege naſcendi optamus, & quos præcedere iuſtiſſimum ipſorum votum eſt, ſic amare debemus, tanquam nihil nobis de perpetuitate, imo nihil de diuturnitate eorum promiſſum ſit. Sępe admonendus eſt animus, amet vt receſſura, imo tamquam recedentia: quicquid à fortuna datũ eſt, tanquam extemplo abiturum poſſideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos inuicem liberis date, & ſine dilatione omne gaudium haurite: nihil de hodierna die promittitur: nimis magnam aduocationem dedi: nihil de hac hora. Feſtinandum eſt: inſtat à tergo mors: iam diſijcietur iſte comitatus: iam contubernia iſta ſublato clamore ſoluentur. Rapina rerum omniũ eſt, (miſeri, neſcitis?) & fuga viuere. Si mortuum tibi filium doles, eius temporis quo natus eſt, crimen eſt: mors enim illi naſcenti determinata eſt. In hanc legem datus; hoc factũ ab vtero ſtatim proſequebatur. In regnum fortunæ, & quidem durum atq; inuictum peruenimus, illius arbitrio digna atq; indigna paſſuri: corporibus noſtris impotenter, cõtumelioſe, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in pœnam admo-

motis, vel in remedium: alios vinciet; id nunc hoſti licebit, nunc ciui: alios per incerta nudos maria iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in harenam quidem aut littus explodet, ſed in alicuius ventrem immenſæ beluæ decondet: alios morborum varijs generibus emaceratos, diu inter vitam mortemq; medios detinebit. Vt varia & libidinoſa, mancipiorumque ſuorum negligens domina, & pœnis & muneribus errabit. Quid opus eſt partes deflere? tota vita flebilis eſt. Vrgebunt noua incommoda, priuſquam veteribus ſatisfeceris. Moderandum eſt itaq; vobis maxime, quæ immoderate fertis: & in metus, & in dolores humanum pectus diſpenſãdũ.

CAP.XI. Quæ demum iſta tuæ publicæque conditionis obliuio eſt? Mortalis nata es, mortales peperiſti: putre ipſa fluidumq; corpus, & cauſſis morbiſque repetita, ſperaſti tam imbecilla materia ſolida & ęterna geſtaſſe? Deceſſit filius tuus, id eſt, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quæ feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis iſta quæ in foro litigat, in theatris deſidet in templis præcatur turba, diſpari gradu vadit. Et quæ veneraris, & quæ deſpicis, vnus exæquabit cinis. Hoc iubet illa Pythicis oraculis adſcripta vox, noſce te. Quid eſt homo: quodlibet quaſſum vas, & quodlibet fragile: iactatu, non tempeſtate magna, vt diſſiperis, eſt opus. Vbicumque arietaueris, ſolueris. Quid eſt homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, ſuapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam proiectum: cum bene lacertos exercuit, cuiuslibet feræ pabulum, cuiuslibet victima, ex infirmis fluidiſque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æſtus, laboris impatiens: ipſo rur-

ſus ſitu & otio iturum in tabem, alimenta metuens ſua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur: anxiæ ſolicitæque tutelæ, precarij ſpiritus, & male hærentis, quem pauor repentinus adiectuſue ex improuiſo ſonus auribus grauis excutit: ſoli ſemper ſibi nutrimentum vitioſum & inutile. Miramur in hoc mortem vnius, qua ſingulis opus eſt? Nunquid enim vt concidat, res magni molimenti eſt? Odor illi ſaporq; & laſſitudo, & vigilia, & humor, & cibus, & ſine quibus viuere non poteſt, mortifera ſunt. Quocunque ſe mouet, infirmitatis ſuæ ſtatim conſcium, non omne cælum ferens, aquarum nouitatibus, flatuque non familiaris auræ, & tenuiſſimis cauſſis atque offenſionibus morbidum, putre, cauſſarium, fletu vitam auſpicatum: cum interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal mouet? in quantas cogitationes oblitum conditionis ſuæ venit? Immortalia, æterna volutat animo, & in nepotes pronepoteſque diſponit: cum interim longa conantem eum mors opprimit: & hoc quod ſenectus vocatur, pauci ſunt circuitus annorum.

CAP. XII. Dolor tuus, ò Marcia, ſi modo illi vlla ratio eſt, vtrum ſua ſpectat incommoda, an eius qui deceſſit? Vtrumne amiſſo filio mouet, quod nullas ex illo voluptates cepiſti: an quod maiores, ſi diutius vixiſſet, percipere potuiſti? Si nullas te percepiſſe dixeris tolerabilius efficies detrimentum tuum: minus enim homines deſiderant ea, ex quibus nihil gaudij lætitiæq; perceperunt. Si confeſſa fueris percepiſſe magnas voluptates; oportet te non de eo quod detractũ eſt queri, ſed de eo gratias agere quod collegiſti. Prouenerunt enim ſatis magni fructus laborum tuorum ex ipſa educatione: niſi forte hi,

qui catulos aueſque, & friuola animorum oble-ctamenta, ſumma diligentia nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex viſu tactuque & blanda adulatione mutorum: liberos nutrientibus, non fructus educationis, ipſa educatio eſt. Licet itaque tibi nihil induſtria eius contulerit, nihil diligentia cuſtodierit, nihil prudentia quæſierit: ipſum quod habuiſti, quod amaſti, fructus eſt. At potuit longior eſſe, & maior. Melius tamen tecum actum eſt, quam ſi omnino non contigiſſet: quoniam ſi ponatur electio, vtrum ſatius ſit non diu felicem eſſe, an nunquam: melius eſt, diſceſſura nobis bona, quam nulla contingere. Vtrumne malles degenerem aliquem, & numerum tantum nomenque filij expleturum habuiſſe, an tantæ indolis, quantæ tuus fuit? Iuuenis cito prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito omnis officij curioſus, cito ſacerdos, omnia tam propera. Nulli fere, & magna bona, & diuturna, contingunt: non durat, nec ad vltimum exit, niſi lenta felicitas. Filium tibi dij immortales non diu daturi, ſtatim talem dederunt, qualis diu effici poteſt. Ne illud quidem dicere potes, electam te à dijs, cui frui non liceret filio. Circui per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculis: occurrent tibi paſſi vbique maiora. Senſerunt iſta magni duces, ſenſerunt principes: ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt: puto vt noſtrorum funerum leuamentum eſſet, etiam diuina concidere. Circumſpice, inquam, omnes: nullam tam miſeram nominabis domum, quæ non inueniat in miſeriore ſolatium. Non, mehercule, tam male de moribus tuis ſentio, vt putem poſſe te leuius pati caſum tuum, ſi tibi ingentem numerum lugentium produxero;

maliuoli ſolatij genus eſt, turba miſerorum.
Quoſdam tamen referam: non vt ſcias, hoc ſolere hominibus accidere: ridiculum eſt, enim, mortalitatis exempla colligere, ſed vt ſcias fuiſſe multos, qui lenierunt aſpera, ferendo placide. A feliciſſimo incipiam. L. Sylla filium amiſit: nec ea res aut militiam eius, & acerrimam virtutem in hoſtes ciueſque, contudit: aut effecit, vt cognomen illud vſurpaſſe ſaluo videretur, quod amiſſo filio aſſumpſit: nec hodia hominum veritus, quorum malis, illius nimis ſecundæ res conſtabant: nec inuidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed iſtud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit: etiam inimici fatebuntur, bene illum arma ſumpſiſſe, bene poſuiſſe: hoc de quo agitur conſtabit, non eſſe maximum malum, quod etiam ad feliciſſimos peruenit.

CAP. XIII. Ne nimis admiretur Græcia illum patrem, qui in ipſo ſacrificio nunciata filij morte, tibicinẽ tantum tacere iuſſit, & coronam capiti detraxit, cetera rite perfecit; Puluillus effecit pontifex, cui poſtem tenenti, & Capitolium dedicanti, mors filij nũtiata eſt: quam ille exaudiſſe diſſimulans, & ſollemnia pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpẽte precationem, & ad filij ſui nomen Ioue propitiato. Putaſſes eius luctus aliquem finem eſſe debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fauſta nuncupatione, non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus ampliſſimo ſacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem deſtitit. Idẽ tamen, vt redijt domum, & impleuit oculos, & aliquas voces flebiles miſit: & peractis, quæ mos erat præſtare defunctis, ad Capitolinum illum

re-

redijt vultum. Paullus circa illos nobiliſſimi triumphi dies, quo vinctum ante currum egit Perſen, inclyti regis nomen, duos filios in adoptionẽ dedit: quos ſibi ſeruauerat, extulit. Quales retentos putas, cum inter commodatos Scipio fuiſſet? Non ſine motu vacuum Paulli currum populus Romanus aſpexit: concionatus eſt tamen, & egit dijs gratias, quod compos voti factus eſſet. Precatum enim ſe, vt ſi quid ob ingentem victoriam inuidiæ dandum eſſet, id ſuo potius, quam publico damno ſolueretur. Vides quam magno animo tulerit? orbitati ſuæ gratulatus eſt. Ecquem magis poterat monere tanta mutatio? ſolatia ſimul atq; auxilia perdidit: nõ contigit tamen triſtem Paullum Perſi videre.

CAP. XIV. Quid nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quæram miſeros? quaſi non difficilius ſit, inuenire felices. Quota quæque domus vſque ad exitum omnibus partibus ſuis conſtitit, in qua non aliquid turbatum ſit: Vnum quemlibet annum occupa: & ex eo magiſtratus cita. Lucium, ſi vis, Bibulum, & C. Cæſarem: videbis inter collegas inimiciſſimos concordem fortunam. L. Bibuli, melioris quam fortioris viri, duo ſimul filij interfecti ſunt: Ægyptio quidem militi ludibrio habiti: vt non minus ipſa orbitate, auctor eius, digna res lacrimis eſſet. Bibulus tamen, qui, toto honoris ſui anno, ob inuidiam collegæ, domi latuerat, poſtero die quam geminum funus renunciatum eſt, proceſſit ad ſolita & publica officia. Quid minus poterat, quam vnum diem duobus filis dare? tam cito liberorum luctum finiuit, qui conſulatum anno luxerat. C. Cæſar cum Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem ſuam cõtinere poſ-

ſet, audiuit deceſſiſſe filiam, publica ſecum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non æquo laturus animo quemquam alium eſſe in Rep. magnum,& modum impoſiturus incrementis, quæ grauia illi videbantur, etiam cum in commune creſcerent; tamen intra tertium diem imperatoria obijt munia, & tam cito dolorem vicit, quam omnia ſolebat.

CAP.XV. Quid aliorum tibi funera Cæſarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, vt ſic quoque generi humano proſint, oſtendentes, ne eos quidem, qui dijs geniti deoſque genituri dicantur, ſic ſuam fortunam in poteſtate habere, quemadmodum alienam. Diuus Auguſtus amiſſis liberis, nepotibus, exhauſta Cæſarum turba, adoptione deſertam domum fulſit. Tulit tamen fortiter: tanquam eius iam res ageretur, cuius cum maxime intererat, de dijs neminem queri. Tib. Cæſar & quem genuerat, & quem adoptauerat, amiſit: ipſe tamen pro roſtris laudauit filium, ſtetitque in conſpectu, poſito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos à funere arceret, & flente populo Romano non flexit vultum: experiendum ſe dedit Seiano ad latus ſtanti, quam patienter poſſet ſuos perdere. Videſne quanta copia virorum maximorum ſit, quos non excepit hic omnia proſternens caſus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publice priuatimque congeſta erant? Sed videlicet it in orbem iſta tempeſtas:& ſine dilectu vaſtat omnia, agitque vt ſua. Iube ſingulos conferre rationem: nulli contigit impune naſci.

CAP.XVI. Scio quid dicas: Oblitus es feminam te conſolari: virorum refers exempla. Quis autē dixerit naturam maligne cum muliebribus in-

ingenijs egiſſe, & virtutes illarum in arctum retraxiſſe? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honeſta, (libeat) facultas eſt: laborem doloremque ex æquo, ſi conſueuere, patiuntur. In qua iſtud vrbe, dij boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus Lucretia & Brutus deiecerũt. Bruto libertatem debemus, Lucretiæ Brutum. In qua Clœliam, contempto hoſte, & flumine, ob inſignem audaciam tantum non in viros tranſcripſimus. Equeſtri inſidens ſtatuæ, in ſacra via, celeberrimo loco, Clœlia exprobrat iuuenibus noſtris puluinum eſcendentibus, in ea illos vrbe ſic ingredi, in qua etiam feminas equo donauimus. Quod tibi ſi vis exempla referri feminarum, quæ ſuos fortiter deſiderauerũt, non oſtiatim quæram: ex vna tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam: Gracchorum matrem: duodecim illa partus, totidem funerib. recognouit: & de ceteris facile eſt, quos nec editos, nec amiſſos ciuitas ſenſit: Tib. Gracchum, & Caium, quos etiam qui bonos viros negauerit, magnos fatebitur, & occiſos vidit, & inſepultos: conſolantibus tamen miſeramque dicentibus, Nunquam, inquit, non felicem me dicam, quæ Gracchos peperi. Cornelia Liuium Druſum, clariſſimum iuuenem, illuſtris ingenij, vadentem per Gracchana veſtigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptũ ſuos amiſerat, incerto cædis auctore: tamen & acerbam mortẽ filij, & inultam, tam magno animo tulit, quàm ipſe leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reuerteris, ſi tela, quæ in Scipiones, Scipionumque matres ac filios exegit, quibus Cæſares petijt, ne à te quidem continuit. Plena & infeſta varijs caſibus vita eſt: à quibus nulli longa pax, vix induciæ ſunt. Quattuor

liberos ſuſtuleras, Marcia, nullum aiunt fruſtra cadere telum, quod in confertum agmen immiſſum eſt. Mirum eſt, tantam turbam non potuiſſe ſine inuidia damnove prætervehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tantum filios eripuit, ſed elegit. Nunquam tamen iniuriam dixeris, ex æquo cum potentiore diuidere: duas tibi reliquit filias, & harum nepotes: & ipſum quem maxime luges, prioris oblita, non ex toto abſtulit. Habes ex illo duas filias: ſi male fers, magna onera: ſi bene, magna ſolatia. In hoc te perduxit, vt illas cum videris, admonearis filij, non doloris. Agricola, euerſis arboribus, quas aut ventus radicitus euulſit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, ſubolem ex illis reſiduam fouet, & amiſſarum ſemina ſtatim plantaſque diſponit: & momento (nam vt in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus eſt) adoleſcunt amiſſis lætiora. Has nunc Metilij tui filias in eius vicem ſubſtitue, & vacantem locum exple. Vnum dolorem, geminato ſolatio leua. Hæc quidem natura mortalium eſt, vt nihil magis placeat, quam quod amiſſum eſt: iniquiores ſumus aduerſus relicta, ereptorum deſiderio: ſed ſi æſtimare volueris, quam tibi valde fortuna, etiam cum ſæuierit, pepercerit, ſcies te habere plus quam ſolatia. Reſpice tot nepotes, duos filias.

CAP. XVII. Dic illud quoque, Marcia, moueret me, ſi eſſet cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos ſequerentur: nunc video, exēpto diſcrimine, & eodem modo, malos bonoſq; iactari. Graue eſt tamen, quem educaueris iuuenem, iam matri, iam patri præſidium ac decus, amittere. Quis negat graue eſſe? ſed humanum eſt. Ad hoc genita es vt perderes, vt perires, vt

ſperares,metueres,alios teque inquietares,mortem & timeres & optares, &,quod eſt peſſimũ, nunquam ſcires cuius eſſes ſtatus. Si quis Syracuſas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futuræ prregrinationis tuæ ante cognoſce, deinde ita nauiga. Hæc ſunt quæ mirari poſſis: videbis primum ipſam inſulam ab Italia anguſto interciſam freto, quam continenti quondam cohæſiſſe conſtat: ſubitum illo mare irrupit, &

Heſperium Siculo latus abſcidit:

deinde videbis (licebit enim tibi auidiſſimum maris verticem ſtringere) ſtratam illam fabuloſam Charybdim, quam diu ab Auſtro vacat; at ſi quid inde vehementius ſpirauit, magno hiatu profundoque nauigia ſorbentem. Videbis celebratiſsimum carminibus fontem Arethuſam, nitidiſsimi ac perlucidi ad imum ſtagni, gelidiſsimas aquas profundentem: ſiue illas ibi primum naſcentes inuenit, ſiue immerſum terris flumen integrum ſubter tot maria, & à confuſione peioris vndæ ſeruatum, reddidit. Videbis portum quietiſsimum omnium, quos aut natura poſuit in tutelam claſsium, aut adiuuit manus, ſic tutum, vt ne maximarum quidem tempeſtatum furori locus ſit. Videbis vbi Athenarũ potentia fracta: vbi tot millia captiuorum, ille exciſis in infinitam altitudinem ſaxis, lautumius carcer incluſerat: ipſam ingentem ciuitatem, & laxius turritam, quam multarum vrbium fines ſint; tepidiſsima hiberna, & nullum diem ſine interuentu ſolis. Sed cum omnia iſta cognoueris, grauis & inſalubris æſtas hiberni cæli beneficia corrumpet. Erit Dioſinius illic tyrannus, libertatis, iuſtitiæ, legum exitium, dominationis cupidus etiam poſt Platonem, vitæ etiam

poſt exſilium: alios vret, alios verberabit, alios ob leuem offenſam iubebit detruncari: arceſſet ad libidinem mares feminaſque, & inter fœdos regiæ intemperantiæ greges parum erit ſimul binis coire. Audiſti quid te inuitare poſſit, quid abſterrere: proinde aut nauiga, aut reſiſte. Poſt hanc denuntiationem, ſi quis dixiſſet intrare ſe Syracuſas velle, ſatiſne iuſtam querelam de vllo, niſi de ſe, habere poſſet, qui non incidiſſet in illa, ſed prudens ſcienſque veniſſet? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio: tu ſi filios ſuſtuleris, poteris habere formoſos, poteris & deformes: & ſi fortaſſe tibi multi naſcentur, eſſe ex illis aliquis tam ſeruator patriæ, quam proditor poterit. Non eſt quod deſperes tantæ dignationis futuros, vt nemo tibi propter illos maledicere audeat: propone tamen & tantæ futuros turpitudinis, vt ipſi maledictum ſit. Nihil vetat illos tibi ſuprema præſtare, & laudari te à liberis tuis: ſed ſic te para, tanquam in ignem poſitura, vel puerum, vel iuuenem, vel ſenem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus eſt, quod parens ſequitur. Poſt has leges propoſitas, ſi liberos tollis, omni deos inuidia liberas, qui tibi nihil ſpoponderunt.

CAP. XVIII. Ad hanc imaginem agedum totius vitæ introitum referamus. Syracuſas viſere deliberãti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, expoſui: puta naſcẽti me tibi venire in conſilium: intratura es vrbem dijs hominibuſq; communem, omnia complexam, certis legibus æterniſq; deuinctam, indefatigata cœleſtium officia voluẽtem. Videbis illic innumerabiles ſtellas, miraberis vno ſidere omnia impleri ſolẽ quotidiano curſu diei noctiſq; ſpatia ſignã-

tem,

tem, annuo æſtates, hiemesq; æqualiter diuidentem. Videbis nocturnam Lunæ ſucceſſionem, à fraternis occurſibus lene, remiſſumque lumen mutuantem, & modo occultam, modo toto ore terris imminentem, acceſſionibus, damniſq; mutabilem, ſemper proximæ diſſimilem. Videbis quinque ſidera diuerſas agentia vias, & in contrarium præcipiti mundo nitentia: ex horum leuiſſimis motibus fortunæ populorum dependent, & maxima, ac minima perinde formantur, prout æquum, iniquumve ſidus inceſſit. Miraberis collecta nubila, & cadentes aquas, & obliqua fulmina, & cæli fragorem. Cum ſatiatos ſpectaculo ſupernorum in terram oculos deieceris, excipiet te alia forma rerum, aliterq; mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fuſa planities; hinc montium magnis, & niualibus ſurgentium iugis, erecti in ſublime vertices; deiectus fluminum, & ex vno fonte in Orientem, Occidentemq; defuſi amnes; & ſummis cacuminibus nemora nutantia, & tantum ſiluarum cum ſuis animalibus, auiumq; concentu diſſono. Varij vrbium ſitus, & ſecluſæ nationes locorum difficultate: quarum aliæ ſe in erectos ſubtrahunt montes, aliæ ripis, lacu, vallibus, palude circumfunduntur: adiuta cultu ſeges, & arbuſta ſine cultore fertilia, & riuorum lenis inter prata diſcurſus, & amœni ſinus, & littora in portum recedentia, ſparſæ tot per vaſtum inſulæ, quæ interuentu ſuo maria diſtinguunt. Quid lapidum, gemmarumq; fulgor, & inter rapidorum curſum torrentium aurum arenis interfluens, & in medijs terris, medioque rurſus mari nitentes ignium faces, & vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici ſinu

ſcin-

ſcindens,& ingenti licentia exæſtuans? Videbis his inquietis, & ſine vento fluctuantibus aquis immani, & excedenti terreſtria magnitudine animalia,quædam grauia, & alieno ſe magiſterio mouentia,quædam velocia,concitatis perniciora remigijs, quædam haurientia vndas, & magno prænauigantium periculo efflantia. Videbis hic nauigia, quas non nouere terras quærentia. Videbis nihil humanæ audaciæ intentatum,eriſq; & ſpectatrix, & ipſa pars magna conantium: diſces,docebiſq; artes,alias quę vitam inſtruant,alias quę ornent,alias quæ regant. Sed iſtic erunt mille corporum,& animorũ peſtes, & bella,& latrocinia, & venena, & naufragia,& intemperies cęli, corporiſq; & cariſſimorum acerba deſideria, & mors,incertum facilis,an per pęnam,cruciatumq;. Delibera tecũ,& perpende quid velis: vt in illa venias, per iſta exeundum eſt. Reſpondebis, velle te viuere: quidni? Imo,puto,ad id non accedes,ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo,vt conuenit. Nemo,inquis, nos conſuluit. Conſulti ſunt de nobis parentes noſtri: qui cum conditionem vitæ noſſent, in hanc nos ſuſtulerunt.

CAP. XIX. Sed vt ad ſolatia veniam,videamus primũ quid curandũ ſit, deinde quemadmodũ.Mouet lugentem deſiderium eius, quem dilexit: id per ſe tolerabile apparet. Abſentes enim, abſuturoſq; dum viuerent, non flemus, quamvis omnis vſus illorũ nobis & conſpectus ereptus ſit. Opinio eſt ergo,quæ nos cruciat:& tanti quodq; malũ eſt, quanti illud taxauimus; in noſtra poteſtate remedium habemus. Iudicemus illos abeſſe,& noſmetipſi fallamus:dimiſimus illos,imo conſecuturi præmiſimus. Mouet & illud lugentem: Non erit qui me defendat,

dat, qui à contemptu vindicet. Vt minimè probabili, ſed vero ſolatio vtar: in ciuitate noſtra plus gratiæ orbitas confert, quàm eripit. Adeoque ſenectutem ſolitudo, quæ ſolebat deſtruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorũm ſimulent, & liberos eiurent,& orbitatẽ manu faciant. Scio quid dicas: Non mouent me detrimenta mea: etenim non eſt dignus ſolatio,qui filium ſibi deceſſiſſe,ſicut mancipium, moleſtè fert:cui quicquam in filio reſpicere, præter ipſum,vacat. Quid igitur te,Marcia, mouet? vtrum, quod filius tuus deceſſit: an, quod non diu vixit? Si, quod deceſſit, ſemper debuiſti dolere:ſemper enim ſciſti mori. Cogita,nullis defunctum malis affici: illa quæ nobis inferos faciunt terribiles,fabulam eſſe. Nullas imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne,nec obliuionis amnem, nec tribunalia, & reos, & in illa libertate tam laxa vllos iterum tyrannos. Luſerunt iſta poëtæ, & vanis nos agitauere terroribus. Mors omnium dolorum & ſolutio eſt,& finis:vltra quam mala noſtra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatem, in qua antequam naſceremur iacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miſeretur, & non natorum miſereatur. Mors nec bonum nec malum eſt. Id enim poteſt aut bonum,aut malum eſſe,quod aliquid eſt:quod vero ipſum nihil eſt,& omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit. Mala enim,bonaq; circa aliquam verſantur materiã. Non poteſt id fortuna tenere, quod natura dimiſit: nec poteſt miſer eſſe, qui nullus eſt. Exceſſit filius tuus terminos, intra quos ſeruitur. Excepit illũ magna,& æterna pax:nõ paupertatis metu,non diuitiarum cura,non libidinis per

vo-

voluptatem animos carpentis ſtimulis inceſſitur, non inuidia felicitatis alienæ tangitur, nec ſuæ premitur, nec conuicijs quidem vllis verecundæ aures verberantur: nulla publica clades proſpicitur, nulla priuata: non ſolicitus futuri pendet ex euentu, ſemper incertiora rependenti. Tandem ibi conſtitit, vnde nil eum pellat, vbi nil terreat.

CAP. XX. O ignaros malorum ſuorum, quibus non mors vt optimum inuentum naturæ laudatur! quæ ſiue felicitatem includit, ſiue calamitatem repellit, ſiue ſatietatem, aut laſſitudinem ſenis terminat, ſiue iuuenile æuum, dum meliora ſperantur, in flore deducit, ſiue pueritiã ante duriores gradus reuocat: omnibus finis, multis remedium, quibuſdam votum, de nullis melius merita, quam de his, ad quos venit antequam inuocaretur. Hæc ſeruitutem inuito dominō remittit: hæc captiuorum catenas leuat: hæc è carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat: hæc exſulibus in patriam ſemper animum, oculoſq; tendentibus, oſtendit, nihil intereſſe inter quos quiſque iaceat: hæc, vbi res communes fortuna male diuiſit, & æquo iure genitos alium alij donauit, exæquat omnia: hæc eſt, quæ nihil quicquam alieno fecit arbitrio: hæc eſt, in qua nemo humilitatem ſuam ſenſit: hæc eſt, quæ nulli paruit: hæc eſt, Marcia, quam pater tuus concupiuit. Hæc eſt, inquam, quæ effecit, vt naſci non ſit ſupplicium: quę efficit, vt non concidam aduerſus minas caſuum, vt ſeruare animum ſaluum, ac potentem ſui poſſim. Habeo quo appellam. Video iſtic cruces non vnius quidem generis, ſed aliter ab alijs fabricatas: capite quidam conuerſos in terram ſuſpendere, alij per obſcœna ſtipitem egerunt,

alij

alij brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera & membris, & ſingulis articulis ſingula machinamenta : ſed video & mortem. Sunt iſtic hoſtes cruenti, ciues ſuperbi : ſed video iſtic & mortem. Non eſt moleſtum ſeruire, vbi ſi domini pertæſum eſt, licet vno gradu ad libertatem tranſire : contra iniurias vitæ, beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quam multis diutius vixiſſe nocuerit. Si Cn. Pompeium, decus iſtius, firmamentumq; imperij, Neapoli valetudo abſtuliſſet, indubitatus populi Romani princeps exceſſerat. At nunc exigui temporis adiectio faſtigio illum ſuo depulit. Vidit legiones in conſpectu ſuo cæſas: & ex illo prœlio, in quo prima acies ſenatus fuit, quam infelices reliquiæ ſunt, imperatorem ipſum ſuperfuiſſe! Vidit Ægyptium carnificem, & ſacroſanctum victoribus corpus ſatelliti præſtitit, etiam ſi incolumis fuiſſet pœnitentiã ſalutis aucturus: quid enim erat turpius, quàm Pompeiũ viuere beneficio regis? M. Cicero ſi eo tempore, quo Catilinæ ſicas deuitauit, quibus pariter cũ patria petitus eſt, concidiſſet, liberata Rep. conſeruator eius: ſi denique filiæ ſuæ funus ſecutus fuiſſet, etiam tunc felix mori potuit. Non vidiſſet ſtrictos in ciuilia capita mucrones: nec diuiſa percuſſoribus occiſorum bona, vt etiam de ſuo perirent: non haſtam conſularia ſpolia vendentem : nec cædes, nec locata publicè latrocinia, bella, rapinas, tantum Catilinarum. Marcum Catonem ſi à Cypro & hereditatis regiæ diſpenſatione redeuntem mare deuoraſſet, vel cum illa pecunia, quam afferebat ciuili bello ſtipendium, nonnè illo bene actum foret? hoc certè ſecum tuliſſet, neminem auſurum co-

iam Catone peccare. Nunc annorum adiectio pauciſſimorum, virum libertati non ſuę tantū, ſed publicę natum, coëgit Cęſarē fugere, Pompeium ſequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit illi: omnium etiam malorum remiſit patientiam. Nimis tamen cito perijt, & immaturus. Primum, puta illum ſuperfuiſſe: comprehende quantum plurimum procedère homini licet: quantulum eſt? Ad breuiſſimum tempus editi, cito ceſſuri loco, venienti in pactum hoc, proſpicimus hoſpitium. De noſtris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui conſtat: computa vrbium ſæcula: videbis quam non diu ſteterint, etiam quæ vetuſtate gloriantur. Omnia humana breuia, & caduca ſunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, vrbibuſq; & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus, ad vniuerſa referentes: minorem portionem ætas noſtra, quā puncti habet, ſi tempori comparetur omni: cuius maior eſt menſura quàm mundi: vtpote cum ille ſe intra huius ſpatium toties remetiatur. Quid ergo intereſt id extendere, cuius quantumcumq; fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo? vno modo multum eſt quod viuimus: ſi ſatis eſt. Licet mihi vates, & in memoriam traditæ ſenectutis viros nómines, centenos, denoſq; percenſeas annos: cùm ad omne tempus dimiſeris animum, nulla erit illa breuiſſimi, longiſſimiq; æui differentia, ſi inſpecto quanto quis vixerit ſpatio, comparaueris quanto non vixerit. Deinde non immaturus deceſſit: vixit enim, quantum debuit viuere. Nihil enim illi iam vltra ſupererat. Non vna hominibus ſenectus eſt, vt ne animalibus quidem: intra quattuordecim quædam annos defatigantur;

tur;

tur: & hæc illis longiſſima ætas eſt,quæ homini prima : diſpar cuique viuendi facultas data eſt : nemo nimis cito moritur, qui victurus diutius quàm vixit,non fuit. Fixus eſt cuiq; terminus: manebit ſemper vbi poſitus eſt: nec illum vlterius diligentia, aut gratia promouebit: ſcit libenter illum vlterius diligentiam ex conſilio perdidiſſe. Tulit ſuum,

... *metaſq; dati peruenit ad aui.* Non eſt itaq; quod ſic te oneres:Potuit diutius viuere: Nō eſt interrupta eius vita, nec vnquam ſe annis caſus interiecit: ſoluitur quod cuiq; promiſſum eſt: eunt vi ſua fata,nec adijciunt quicquam, nec ex promiſſo ſemel demunt: fruſtra vota, ac ſtudia ſunt. Habebit quiſque, quantum illi dies primus adſcripſit: ex illo, quo primum lucem vidit,iter mortis ingreſſus eſt, acceſſitq; fato propior: & illi ipſi, qui adijciebantur adoleſcentiæ anni,vitæ detrahebantur. In hoc omnes errore verſamur, vt non putemus ad mortem, niſi ſenes, inclinatoſq; iam vergere: cum,illo infantia ſtatim, & iuuenta, omniſq; ætas ferat. Agunt opus ſuum fata: nobis ſenſum noſtræ necis auferunt: quoque facilius obrepat mors, ſub ipſo vitæ nomine latet. Infantem in ſe pueritia conuertit, pueritiam pubertas, pubertatem iuuentus, iuuentutem ſenectus abſtulit. Incrementa ipſa,ſi bene computes, damna ſunt.

CAP. XXI. Quereris,Marcia, non tam diu vixiſſe filium tuum,quàm potuiſſet?Vnde enim ſcis,an diutius illi expedierit? an illi hac morte conſultum ſit? Quem inuenire hodie potes,cuius res tam bene poſitę ſunt,& fundatæ,vt nihil illi,procedenti tempore,timendum ſit? Labuntur humana, ac fluunt: neque pars vitæ noſtræ tam obnoxia,aut tenera eſt,quàm quæ maximè

pla-

placet. Ideoq; feliciſſimis optãda mors eſt; quia in tanta inconſtantia, turbaq; rerum, nihil niſi quod præterijt, certum eſt. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filij tui corpus, & ſumma pudoris cuſtodia inter luxurioſæ vrbis oculos conſeruatum, potuiſſe ita morbos euadere, vt ad ſenectutem formæ illæſum perferret decus?

CAP. XXII. Cogita animi mille labes: neque enim recta ingenia, qualem in adoleſcẽtia ſpem ſui fecerant, vſq; in ſenectutem pertulerunt: ſed interuerſa plerumq; ſunt. Aut ſera, eoq; fœdior luxuria inuaſit, & coëgit dehoneſtare ſpecioſa principia; aut in popinam, ventremq; pręcoquis ſumma illis curarum fuit, quid eſſent, quid biberent. Adijce incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum oſſa viuis legentium, & totas in viſcera manus demittentium, & non ſimplici dolore pudenda curantium. Poſt hæc exſilium: non fuit innocentior filius tuus, quã Rutilius. Carcerem: non fuit ſapientior, quàm Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus: non fuit ſanctior, quàm Cato. Cùm iſta perſpexeris, ſcies optimè cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitæ ſtipendium, cito in tutum recepit. Nihil eſt tam fallax, quàm vita humana: nihil tam inſidioſum: non mehercule quiſquam accepiſſet, niſi daretur inſcijs. Itaque ſi feliciſſimum eſt, non naſci: proximum puta, breuitate vitæ defunctos, cito in integrum reſtitui. Propone illud acerbiſſimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti ſuo Satrio Secundo congiarium dedit. Iraſcebatur illi ob vnum, aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, Seianum in ceruices noſtras nec imponi quidem, ſed eſcendere. Decernebatur illi ſtatua in Pompeij theatro ponen-

nen-

itenda, quod exuſtum Cæſar reficiebat. Exclamauit Cordus, Tunc verè theatrũ perire. Quis ergo non rumperetur, ſupra cineres Cn. Pompeij conſtitui Seianum, & in monumentis maximi imperatoris conſecrari perfidum militẽ? conſecratur, Subſcriptio, & acerrimi canes, quos ille, vt ſibi vni manſuetos, omnibus feros haberet, ſanguine humano paſcebat, circumlatrare etiam hominem, & illum imparatũ, incipiunt. Quid faceret? ſi viuere vellet, Seianus rogandus erat: ſi mori, filia vterque inexorabilis: conſtituit filiam fallere. Vſus itaq; balneo, & quo plus virium poneret, in cubiculum ſe quaſi guſtaturus contulit: & dimiſſis pueris, quædam per feneſtram, vt videretur ediſſe, proiecit: à cœna deinde, quaſi iam ſatis in cubiculo ediſſet, abſtinuit: alteroq; die, & tertio idem fecit. Quarto, ipſa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaq; te, Cariſſima, inquit, filia, & hoc vnum tota celata vita, iter mortis ingreſſus ſum, & iam medium ferè teneo. Reuocare me nec debes, nec potes. Atque ita lumen omne præcludi iuſſit, & ſe in tenebris condidit. Cognito conſilio eius, publica voluptas erat, quod è faucibus auidiſſimorum luporum educeretur præda. Accuſatores, Seiano auctore, adeunt conſulum tribunalia: queruntur mori Cordum interpellantes quod coëgerant: adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæſtione, an morte rei perderentur: dum deliberatur, dum accuſatores iterum adeunt, ille ſe abſoluerat. Videſne, Marcia, quantæ iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? fles quod alicui tuorum mori neceſſe fuit? pęnè non licuit.

CAP. XXIII. Præter hoc, quod omne futurum incertum eſt, & ad deteriora certius: facilius

annis æſtimare: ſatis diu vixit; pupillus relictus, ſub tutorum cura vſq; ad decimumquartum annum fuit: ſub matris tutela ſemper: cum haberet ſuos penates, relinquere tuos noluit. Adoleſcens ſtatura, pulchritudine, cetero corporis robore caſtris natus, militiam recuſauit, ne à te diſcederet. Computa, Marcia, quam raro liberos videant, quæ in diuerſis domibus habitant: cogita, tot illos perire annos matribus, & per ſolitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent: ſcies multum patuiſſe hoc tempus, ex quo nihil perdidiſti. Nunquam à conſpectu tuo receſſit; ſub oculis tuis ſtudia formauit, excellentis ingenij, & æquaturi auum, niſi obſtitiſſet verecundia, quæ multorum profectus ſilentio preſſit. Adoleſcens rariſſimæ fortunæ, in tam magna mulierum turba viros corrumpentium, nullius ſpei ſe præbuit; & cum quarumdam vſque ad tentandum perueniſſet improbitas, erubuit, quaſi peccaſſet, quod placuerat. Hac ſanctitate morum effecit, vt puer admodum dignus ſacerdotio videretur, materna ſine dubio ſuffragatione; ſed ne mater quidem niſi pro bono candidato valuiſſet. Harum in contemplatione virtutum filio iungere, tanquam ſi nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo auocetur; Nunquam tibi ſolicitudini, nunquam mœrori erit. Quod vnum ex tam bono filio poteras dolere, doluiſti; cetera exempta caſibus, plena voluptatis ſunt, ſi modo vti filio ſcis, ſi modo quid in illo pretioſiſſimum fuerit, intelligis. Imago dumtaxat filij tui perijt, & effigies non ſimillima; ipſe quidem æternus, meliorſque nunc ſtatus eſt, deſpoliatus oneribus alienis, & ſibi relictus. Hæc quæ vides oſſa circumuoluta neruis, & obductam cutem, vultumque, & mi-

miniſtras manus, & cetera quibus inuoluti ſumus, vincula animorum, tenebræq; ſunt. Obruitur his animus, offuſcatur, inficitur, arcetur à veris, & ſuis, in falſa coniectus: omne illi cum hac carne graui certamen eſt, ne abſtrahatur, & ſidat: nititur illo, vnde dimiſſus eſt: ibi illum æterna requies manet, è confuſis, craſſiſq; pura, & liquida viſentem.

CAP. XXV. Proinde non eſt quod ad ſepulcrum filij tui curras: peſſima eius, & ipſi moleſtiſſima iſtic iacent, oſſa, cineresq;: non magis illius partes, quam veſtes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilq; in terris relinquens, fugit, & totus exceſſit: paullumq; ſupra nos commoratus, dum expurgatur, & inhærentia vitia, ſitumq; omnis mortalis æui excutit, deinde ad excelſa ſublatus, inter felices currit animas, excipitq; illum cœtus ſacer, Scipiones, Catoneſque, vtique contemptores vitæ, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem ſuum, quamquam illic omnibus omne cognatum eſt, applicat ſibi, noua luce gaudentem, & vicinorum ſiderum meatus docet: nec ex coniecturis, ſed omnium ex vero peritus, in arcana naturæ libens ducit. Vtque ignotarum vrbium monſtratus hoſpiti gratus eſt: ita ſciſcitanti cæleſtium cauſſas, domeſticus interpres. In profunda terrarum permittere aciem iuuat: delectat enim ex alto relicta reſpicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tanquam ſub oculis patris, filijque poſita, non illorum, quos noueras, ſed tanto excellentiorum, & in ſummo locatorum: erubeſce quicquam humile, aut vulgare, & mutatos in melius tuos flere. In æterna rerum per vaſta, & libera ſpatia dimiſſos, non illos interfuſa maria diſcludunt, nec altitudo

mon-

montium, aut imæ valles, aut incerta vada Syrtium: tramites omnia plani, & ex facili mobiles, & expediti, & inuicem peruij ſunt, intermixtique ſideribus.

CAP. XXVI. Puta itaque ex illa arce cæleſti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo ciuilia bella defleuit, quo proſcribentes in æternum ipſe proſcripſit, ſed tanto elatiore, quanto eſt ipſe ſublimior, dicere: Cur te, filia, tam longa tenet ægritudo? Cur in tanta veri ignorantia verſaris, vt inique actum iudices cum filio tuo, quod in tædium verſus vitæ, ipſe ad maiores ſe recepit ſuos? Neſcis quantis fortuna procellis diſturbet omnia? quem nullis benignam facilemq; ſe præſtiterit, niſi qui minimum cum illa contraxerant? Regeſne tibi nominem feliciſſimos futuros, ſi maturius illos mors inſtantibus ſubtraxiſſet malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, ſi aliquid ætati detraxeris? an nobiliſſimos viros clariſſimoſque ad ictum militaris gladij compoſita ceruice formatos? Reſpice patrem atque auum tuum. Ille in alieni percuſſoris venit arbitrium. Ego nihil in me cuiquam permiſi, & cibo prohibitus oſtendi, quam magno & quam viuaci animo ſcripſiſſem. Cur in domo noſtra diutiſſime lugetur, qui feliciſſime moritur? Coimus in vnum omnes, videmuſque vos alta nocte circumdari. Nil apud vos, vt putatis, optabile, nil excelſum, nil ſplendidum: ſed humilia cuncta, & grauia, & anxia, & quotam partem luminis noſtri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concurſibus, nec claſſes claſſibus frangi, nec parricidia aut fingi, aut cogitari,

nec fora litibus ſtrepere dies perpetuos: nihil in obſcuro, detectas mentes, & aperta præcordia, & in publico medioque vitam, & omnis æui proſpectum, euentumque? Iuuabat vnius ſæculi me facta componere, in parte vltima mundi, & inter pauciſſimos geſta: tot ſæcula, tot ætatum contextum & ſeriem, quicquid annorum eſt, licet viſere: licet ſurrectura, licet ruitura regna proſpicere, & magnarum vrbium lapſus, & maris nouos curſus. Nam ſi poteſt tibi ſolatio eſſe deſiderij tui commune fatum, nihil quo ſtat loco ſtabit: omnia ſternet, abducetque ſecum vetuſtas: nec hominibus ſolum (quota enim iſta fortuitæ potentiæ portio eſt?) ſed locis, ſed regionibus, ſed mundi partibus ludet: tot ſupprimet montes, & alibi rupes in altum nouas exprimet; maria ſorbebit, flumina auertet: & commercio gentium rupto ſocietatem generis humani cœtuſque diſſoluet. Alibi hiatibus vaſtis ſubducet vrbes, tremoribus quatiet, & ex infimo peſtilentiæ halitus mittet, & inundationibus, quicquid habitatur, obducet: necabitque omne animal orbe ſubmerſo, & ignibus vaſtis torrebit incendetque mortalia. Et cum tempus aduenerit, quo ſe mundus renouaturus exſtinguat, viribus iſta ſe ſuis cædent, & ſidera ſideribus incurrent, & omni flagrante materia, vno igne, quicquid nunc ex diſpoſito lucet, ardebit. Nos quoque felices animæ, & æterna ſortitæ, cum Deo viſum erit iterum iſta moliri, labentibus cunctis, & ipſæ parua ruinæ ingentis acceſſio in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui iſta iam nouit.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ
DE PROVIDENTIA,

Siue quare bonis viris mala accidant cum ſit Prouidentia,

LIBER VNVS.

Argumentum, & Ordo.

AVreus hic libellus eſt, & ſcriptum poſt Caligulam video ex Cap. 4. Ego mirmilionem, inquit, ſub C. Cæſare audiui de raritate munerum querentem. In præterito loquitur, & de homine ac tempore, quod fuit. Puto igitur ſub Claudio, ſtatim à reditu: imo quid ſi hæc philoſophica quædam in exſilio? nam diu ibi hæſit, annos circiter octo, & iuſte hoc elegerit, ſibi ſolando. Argumentum enim eſt, Prouidentiam eſſe: nec obſtare, quod bonis mala quædam, ſed externa obueniant. Primo igitur vniuerſe illam aſſerit à mundi motu, ordine, conſtantia: quæ omnia rectorem clamant. Deinde ad Quæſitum proprie, Quare ergo mala bonis? Ait primo, Deum amare bonos: nec immittere igitur ijs mala. Inſtar parentis dumtaxat caſtigare, & coercere: Deinde non videri ea mala bonis: nec vinci ijs, ſed exerceri, & per aſpera indurari. Deum velut agonothetam eſſe, & robuſtis his athletis ſuis delectari. Hæc ita communitur, & velut præparans, ad Cap. 11. Ab eo magis diſtincte quinque rationes cur eueniant, exſequi pergit. Primo, pro ipſis eſſe, quibus

accidunt: ſecundo, pro vniuerſis: tertio, volentibus euenire: quarto euenire fato & æterna lege. Primam rationem tractat Cap. 3. 4. docetq; pro ipſis eſſe, ſicut medicina pro ægris. Indurantur etiã ſic à Deo, qui ſe dignos producit in pugnam; alios viliores, in otio & vmbra habet. Secundam tractat Cap. 5. pro omnibus eſſe: vt viri boni, ſic habiti, clament alijs, & oſtendant non eſſe Bona aut Mala, quæ vulgus putet. Ad vera igitur illa ſpectent, & illa petant, hæc fugiant. Ibidem tertiam nectit, Volentes excipere, nam præbent ſe Deo & Fato. Quarta excipit, Fatum eſſe, & ab æterno conſtitutum, quid gaudeas doleaſque. Denique repetit, mala hæc non eſſe: & Deum inducit pulcherrime adhortantem, & ad robur excitantem. Stoice in fine. Si piget & ferre tædet, quis tenet? patet ianua, exi.

CAPVT I.

QVæſiſti à me, Lucili, quid ita, ſi Prouidentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in contextu operis redderetur, cum præeſſe vniuerſis prouidentiam probaremus, & intereſſe nobis Deum: ſed quoniam à toto particulam reuelli placet, & vnam contradictionem manente lite integra ſoluere: faciam rem non difficilem, cauſſam deorum agam. Superuacuum eſt in præſentia oſtendere, non ſine aliquo cuſtode tantum opus ſtare, nec hunc ſiderum certum diſcurſum fortuiti impetus eſſe, & quæ caſus incitat, ſæpe turbari & cito arietare; hanc inoffenſam velocitatem procedere æternæ legis imperio, tantum rerum terra marique geſtantem, tantum clariſſimorum lumi-

num

ſium, & ex diſpoſitione licentium:non eſſe materiæ errantis hunc ordinem: neque quæ temere coierunt, tanta arte pendere, vt terrarum grauiſſimum pondus ſedeat immotum, & circa ſe properantis cæli fugam ſpectet; vt infuſa vallibus maria molliant terras, nec vllum incrementum fluminum ſentiant; vt ex minimis ſeminibus naſcantur ingentia. Ne illa quidem quæ videntur confuſa & incerta, pluuias dico nubeſque, & eliſorum fulminum iactus, & incendia ruptis montium verticibus effuſa, tremores labantis ſoli, & alia quæ tumultuoſa pars rerum circa terras mouet, ſine ratione, quamvis ſubita ſiut, accidunt: ſed ſuas & illa cauſſas habent non minus, quam quæ alienis locis conſpecta miraculo ſunt, vt in medijs fluctibus calentes aquæ, & noua inſularum in vaſto exſilientium mari ſpatia. Iam vero ſi quis obſeruauerit nudari litora pelago in ſe recedente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet cæca quadam volutatione modo contrahi vndas, & introrſum agi, modo erumpere, & magno curſu repetere ſedem ſuam: cum illæ interim portionibus creſcunt, & ad horam ac diem ſubeunt, ampliores minoreſque, prout illas lunare ſidus elicuit, ad cuius arbitrium oceanus exundat. Suo iſta tempori referuentur: eo quidem magis, quod tu non dubitas de prouidentia, ſed quereris. In gratiam te reducam cum dijs, aduerſus optimos optimis. Neque enim rerum natura patitur, vt vnquam bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia eſt, conciliante virtute: amicitiam dico? Imo etiam neceſſitudo & ſimilitudo: quoniam quidem bonus ipſe tēpore tantum à Deo differt, diſcipulus eius æmulatorque, & vera progenies: quem parens

ille magnificus, virtutum nō lenis exactor, ſicut ſeueri patres, durius educat. Itaq; cū videris bonos viros acceptoſque dijs, laborare, ſudare, per arduum eſcendere, malos autem laſciuire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modeſtia delectari, vernularū licentia: illos diſciplina triſtiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat: bonum virum in delicijs non habet: experitur, indurat, ſibi illum præparat.

CAP. II. Quare multa bonis viris aduerſa eueniunt? nihil accidere bono viro mali poteſt. Non miſcentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum ſuperne deiectorum imbriū, tanta medicatorum vis fontium, non mutant ſaporem maris, nec remittunt quidem ita: aduerſarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in ſtatu, & quicquid euenit, in ſuum colorem trahit. Eſt enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non ſentit illa: ſed vincit, & alioquin quietus placiduſque, contra incurrentia attollitur. Omnia aduerſa, exercitationes putat. Quis autem, vir modo, & erectus ad honeſta, non eſt laboris appetens iuſti, & ad officia cum periculo promptus? cui non induſtrioſo otium pęna eſt? Athletas videmus, quibus virium cura eſt, cum fortiſſimis quibuſq; confligere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, vt totis contra ipſos viribus vtantur: cædi ſe vexarique patiuntur: & ſi non inueniunt ſingulos potes, pluribus ſimul obijciūtur. Marcet ſine aduerſario virtus: tunc apparet quāta ſit, quantum valeat, quantumq; polleat, cum quid poſſit, patientia oſtendit. Scias licet, idem viris bonis eſſe faciendum, vt dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur: quicquid accidit, boni conſulant, in bonum vertant,

tant. Non quid, ſed quemadmodum feras, intereſt. Non vides, quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi excitari iubent liberos, ad ſtudia obeunda mature, feriatis quoque diebus non patiuntur eſſe otioſos, & ſudorem illis, & interdum lacrimas, excutiunt: at matres fouere in ſinu, continere in vmbra volunt; nunquam flere, nunquam triſtari, nunquam laborare. Patrium habet Deus aduerſus bonos viros animum, & illos fortiter amat: &, Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, vt verum colligant robur. Languent per inertiam ſaginata: nec labore tantum, ſed motu, & ipſo ſui onere deficiunt. Non fert vllum ictum illæſa felicitas: at vbi aſſidua fuit cum incommodis ſuis rixa, callum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: ſed etiam ſi ceciderit, de genu pugnat. Miraris tu, ſi Deus ille bonorum amantiſſimus, qui illos quam optimos eſſe atque excellentiſſimos vult fortunam illis cum q̃ua exerceantur, aſſignat? Ego vero non miror, ſi quando impetum capiunt ſpectandi magnos viros, colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati eſt, ſi adoleſcens conſtantis animi irruentem feram venabulo excepit, ſi leonis incurſum interritus pertulit: tantoque ſpectaculum eſt gratius, quanto id honeſtior fecit. Non ſunt iſta, quæ poſſunt deorum in ſe vultum conuertere, ſed puerilia, & humanæ oblectamenta leuitatis. Ecce ſpectaculum dignum, ad quod reſpiciat intentus operi ſuo Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compoſitus, vtiq; ſi & prouocauit. Non video, inquam quid habeat in terris Iupiter pulchrius, ſi conuertere animum velit, quam vt ſpectet Catonem, iam partibus non

ſemel fractis ſtantem, nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licet,inquit, omnia in vnius ditionem conceſſerint, cuſtodiantur legionibus terræ, claſſibus maria, Cæſarianus portas miles obſideat: Cato, qua exeat, habet. Vna manu latam libertati vim faciet: ferrum iſtud, etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas: libertatem,quam patriæ non potuit,Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus; eripe te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacentque alter alterius manu cæſi. Fortis & egregia fati conuentio: ſed quæ non deceat magnitudinem noſtram:tam turpe eſt Catoni,mortem ab vllo petere, quam vitam. Liquet mihi, cum magno ſpectaſſe gaudio deos, cum iam ille vir, acerrimus ſui vindex, alienæ ſaluti conſulit,& inſtruit diſcedentium fugam: dum etiam ſtudia nocte vltima tractat, dum gladium ſacro pectori infigit,dum viſcera ſpargit,& illam ſanctiſſimam animam, indignamque quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuiſſe parum certum & efficax vulnus:non fuit Dijs immortalibus ſatis, ſpectare Catonem ſemel: retenta ac reuocata virtus eſt,vt in difficiliori parte ſe oſtenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quam repetitur. Quidni libenter ſp ctarent alumnum ſuum, tam claro ac mem rabili exitu euadentem? mors illos conſecrat, quorum exitum & qui timent, laudant.

CAP.III. Sed iam procedente oratione oſtendam, quam non ſint quæ videntur,mala. Nunc illud dico,iſta quæ tu vocas aſpera,quæ aduerſa & abominãda,primum pro ipſis eſſe, quibus accidunt;deinde pro vniuerſis:quorum maior dijs cura eſt,quam ſingulorum. Poſt hæc,volentibus

ac-

accidere; ac dignos malo eſſe, ſi nolint. His adijciam, fato iſta fieri, & recte eadem lege bonis euenire, qua ſunt boni: perſuadebo inde tibi ne vnquam boni viri miſerearis: poteſt enim miſer dici, non poteſt eſſe. Difficillimũ, ex omnibus quæ propoſui, videtur quod primum dixi: pro ipſis eſſe quibus eueniunt iſta, quæ horremus ac tremimus. Pro ipſis eſt, inquis, in exiſilium proijci, in egeſtatem deduci, liberos, coniugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo eſſe, miraberis quoſdam ferro, & igne curari, nec minus fame, ac ſiti. Sed ſi cogitaueris tecum, remedij cauſſa quibuſdam & radi oſſa & legi, & extrahi venas, & quædam amputari membra, quæ ſine totius pernicie corporis hærere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quædam incommoda pro his eſſe, quibus accidunt: tam mehercules quam quædam quæ laudantur atque appetuntur, contra eos eſſe, quos delectauerunt: ſimillima cruditatibus, ebrietatibuſque, & ceteris quæ necant per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrij noſtri, & hæc vox eſt, à qua recens ſum: ſonat adhuc, & vibrat in auribus meis: Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil vnquam euenit aduerſi. Non licuit enim illi ſe experiri. Vt ex voto illi fluxerint omnia, vt ante votum: male tamẽ de illo dij iudicauerunt: indignus viſus eſt, à quo vinceretur aliquando fortuna, quæ ignauiſſimum quemq́; refugit: quaſi dicat: Quid ego iſtum mihi aduerſarium aſſumam? ſtatim arma ſubmittet: non opus eſt in illum tota potentia mea: leui comminatione pelletur: non poteſt ſuſtinere vultum meum. Alius circumſpiciatur, cum quo conferre poſſimus manum: pudet congredi

cum homine vinci parato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi: & ſcit eum ſine gloria vinci, qui ſine periculo vincitur. Idem facit fortuna, fortiſſimos ſibi pares quærit, quoſdam faſtidio tranſit. Contumaciſſimum quemq; & rectiſſimum aggreditur, aduerſus quem vim ſuam intendat. Ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabricio, exſilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, niſi mala fortuna, non inuenit. Infelix eſt Mucius, quod dextera ignes hoſtium premit, & ipſe à ſe exigit erroris ſui pœnas? quod Regem, quem armata manu non potuit, exuſta fugat? Quid ergo? felicior eſſet, ſi in ſinu amicæ foueret manum? Infelix eſt Fabricius, quod rus ſuum, quantum à repub. vacauit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quam cum diuitijs gerit? quod ad focum cœnat illas ipſas radices, & herbas, quas in agro repurgando triumphalis ſenex vulſit? Quid ergo? felicior eſſet, ſi in ventrem ſuum longinqui littoris piſces & peregrina aucupia congereret? ſi conchylijs ſuperi atq; inferi maris, pigritiam ſtomachi nauſeantis erigeret? ſi ingenti pomorum ſtrue cingeret primæ formæ feras, captas multa cæde venantium? Infelix eſt Rutilius, quod qui illum damnauerant, cauſſam dicent omnibus ſæculis? quod æquiore animo paſſus eſt ſe patriæ eripi, quam ſibi exſilium? quod Sullæ dictatori ſolus aliquid negauit, & reuocatus non tantum retroceſſit, ſed longius fugit? Viderint, inquit, iſti, quos Romæ deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro ſanguinem, & ſupra Seruilium lacum (id enim proſcriptionis Sullanæ ſpoliatiū eſt) ſenatorum capita, & paſſim vagantes per vr-

bem

bem percuſſorum greges: & multa millia ciuiũ Romanorum, vno loco poſt fidem, imo per ipſam fidem, trucidata. Videant iſta, qui exſulare non poſſunt. Quid ergo, felix eſt L. Sulla, quod illi deſcendenti ad forum gladio ſubmouetur, quod capita conſularium virorum patitur appendi, & precium cædis per quæſtorem ac tabulas publicas numerat? & hæc omnia facit ille, qui legem Corneliam tulit. Veniamus ad Regulum: quid illi fortuna nocuit, quod illum documentum fidei, documentum patientię fecit? Figunt cutem claui, & quocunque fatigatum corpus reclinauit, vulneri incumbit, & in perpetuam vigiliam ſuſpenſa ſunt lumina. Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriæ. Vis ſcire, quam non pœniteat hoc precio æſtimaſſe virtutem? Refice tu illum, & mitte in ſenatum: eandem ſententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mœcenatem putas, cui amoribus anxio, & moroſæ vxoris quotidiana repudia deflenti, ſomnus per ſymphoniarum cantum, ex longinquo lene reſonantium, quæritur? Mero ſe licet ſopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quam ille in cruce. Sed illi ſolatium eſt, pro honeſto dura tolerare, & ad cauſſam à patientia reſpicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantem, magis his quæ patitur vexat cauſſa patiendi. Non vſque eo in poſſeſsionem generis humani vitia venerunt, vt dubium ſit, an electione fati data, plures Reguli naſci, quam Mecœnates velint. Aut ſi quis fuerit, qui audeat dicere, Mecœnatem ſe quam Regulum naſci maluiſſe, idẽ iſte, taceat licet, naſci ſe Terentiam maluit. Male tractatum Socratem iudicas, quod illam po-

ſionem publice mixtam, non aliter quam medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte diſputauit vſq; ad ipſam? male cum illo actum eſt, quod gelatus eſt ſanguis, ac paullatim frigore inducto venarum vigor conſtitit? Quanto magis huic inuidendum eſt, quam illis quibus gemma miniſtratur, quibus exoletus omnia pati doctus, exſectæ virilitatis aut dubiæ, ſuſpēſam auro niuem diluit? Hi quicquid biberint, vomitu remetientur triſtes, & bilem ſuam reguſtantes: at ille, venenum lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, ſatis dictum eſt: ſummamq; illi felicitatem contigiſſe, conſenſus hominum fatebitur: quem ſibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiæ potentum graues ſunt? opponatur ſimul Pompeio, Cæſari, Craſſo. Graue eſt, à deterioribus honore anteiri? Vatinio poſtferatur. Graue eſt, ciuilibus bellis intereſſe? toto terrarū orbe pro cauſſa bona tam infeliciter, quam pertinaciter, militet. Graue eſt, ſibi manus afferre? faciat. Quid per hoc conſequar? vt omnes ſciant, non eſſe hæc mala, quibus ego dignū Catonem putaui.

CAP. IV. Proſpera in plebem ac vilia ingenia deueniunt: at calamitates terroreſq; mortalium ſub iugum mittere, proprium magni viri eſt. Sēper vero eſſe felicem, & ſine morſu animi tranſire vitam, ignorare eſt rerum naturæ alteram partem. Magnus es vir: ſed vnde ſcio, ſi tibi fortuna non dat facultatem exhibēdæ virtutis? Deſcendiſti ad Olympia: ſi nemo præter te coronā habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam viro forti, ſed tanquam conſulatū præturamve adepto: honore auctus es. Idem dicere & bono viro poſſum, ſi illi nullā occaſionem difficilior caſus dedit, in qua vna vim ſui animi oſtē-

deret.

deret. Miſerum te iudico, quod nunquam fuiſti miſer: tranſiſti ſine aduerſario vitam. Nemo ſciet, quid potueris: ne tu quidem ipſe. Opus eſt enim ad notitiam ſui, experimento: quod quiſque poſſet, niſi tentando non didicit. Itaque quidam vltro ſe ceſſantibus malis obtulerunt, & virtuti iturę in obſcurum occaſionem, per quam eniteſceret, quæſierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus aduerſis, non aliter quàm fortes milites bellis. Ego myrmillonem ſub C. Cæſare de raritate munerum audiui querentem: Quam bella, inquit, ętas perit! Auida eſt periculi virtus, & quo tendat, non quid paſſura ſit, cogitat: quoniam & quod paſſura eſt, gloriæ pars eſt. Militares viri gloriantur vulneribus, læti fluentem meliori caſu ſanguinem oſtendant. Idem licet fecerint qui integri reuertuntur ex acie, magis ſpectatur qui ſaucius redit. Ipſis, inquam, Deus conſulit, quos eſſe quam honeſtiſſimos cupit, quoties illis materiam præbet aliquid animosè, fortiterq; faciendi: ad quam rem opus eſt aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempeſtate, in acie militem intelligas. Vnde poſſum ſcire, quantum aduerſus paupertatem tibi animi ſit, ſi diuitijs diffluis? vnde poſſum ſcire, quantum aduerſus ignominiam, & infamiam, odiumq; populare, conſtantiæ habeas, ſi inter plauſus ſeneſcis? ſi te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus fauor ſequitur? vnde ſcio, quam æquo animo laturus ſis orbitatem, ſi, quoſcumque ſuſtuliſti, vides? Audiui te cùm alios conſolareris: tunc conſpexiſſem, ſi te ipſe conſolatus eſſes, ſi te ipſe dolore vetuiſſes. Nolite, obſecro vos, expaueſcere iſta, quæ dij immortales velut ſtimulos admouent animis. Cala-

mitas, virtutis occaſio eſt. Illos merito quis dixerit miſeros, qui nimia felicitate torpeſcunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum veniet; magis vrgent ſæua inexpertos; graue eſt feræ ceruici iugum. Ad ſuſpicionem vulneris tiro palleſcit; audaciter veteranus cruorem ſuum ſpectat, qui ſcit ſe ſæpè viciſſe poſt ſanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat; indurat, recognoſcit, exercet; eos autem, quibus indulgere videtur, quibus parcere; molles venturis malis ſeruat. Erratis enim, ſi quem iudicatis exceptum; veniet ad illum diu felicem ſua portio. Quiſquis videtur dimiſſus eſſe, dilatus eſt. Quare Deus optimum quemq; aut mala valetudine, aut alijs incommodis, afficit? Quare in caſtris quoq; periculoſa fortiſſimis imperantur? Dux lectiſſimos mittit, qui nocturnis hoſtes aggrediantur inſidijs, aut explorent iter, aut præſidium loco deijciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, Male de me imperator meruit; ſed, Bene iudicauit. Idem dicant quicumque iubentur pati timidis, ignauiſq; flebilia: Digni viſi ſumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura poſſet pati. Fugite delicias: fugite eneruatam felicitatem, qua animi permadeſcunt, niſi aliquid interuenit, quod humanæ ſortis admoneat, velut perpetua ebrietate ſopiti. Quem ſpecularia ſemper ab adflatu vindicarunt, cuius pedes inter fomenta ſubindè mutata tepuerunt, cuius cœnationes ſubditus & parietibus circumfuſis calor temperauit, hunc leuis aura non ſine periculo ſtringet. Cum omnia, quæ exceſſerunt modum, noceant; periculoſiſſima felicitatis intemperantia eſt. Mouet cerebrum, in vanas mentem imagines euocat,

multum

multum inter falſum, ac verum mediæ caliginis fundit. Quidni ſatius ſit, perpetuam infelicitatem quæ aduocat ad virtutem ſuſtinere, quam infinitis, atq; immodicis bonis rumpi? Leuior ieiuno mors eſt: cruditate diſſiliunt. Hanc itaq; rationem dij ſequuntur in bonis viris, quam in diſcipulis ſuis præceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior ſpes eſt. Nunquid tu inuiſos eſſe Lacedæmonijs liberos ſuos credis, quorum experiuntur indolem publicè verberibus admotis? ipſi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros, ac ſemianimes rogant, perſeuerent vulnera præbere vulneribus. Quid mirum, ſi dure generoſos ſpiritus Deus tentat? nunquam virtutis molle documentum eſt. Verberat nos, & lacerat fortuna? patiamur: non eſt ſæuitia: certamen eſt: quo ſæpius adierimus, fortiores erimus. Solidiſſima pars eſt corporis, quam frequens vſus agitauit. Præbendi fortunæ ſumus, vt contra ipſam ab ipſa duremur. Paulatim nos ſibi pares faciat: contemptum periculorum aſſiduitas periclitandi dabit. Sic ſunt nauticis corpora, ferendo mari dura: agricolis, manus tritæ: ad excutienda tela, militares lacerti valent: agilia ſunt membra curſoribus. Id in quoq; ſolidiſſimum eſt, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientia peruenit: quæ quid in nobis efficere poſſit, ſcies, ſi adſpexeris, quantum nationibus nudis, & inopia fortioribus, labor præſtet. Omnes conſidera gentes, in quibus Romana pax deſinit: Germanos dico, & quicquid circa Iſtrum vagarum gentiũ occurſat. Perpetua illos hiems, triſte cælum premit, maligne ſolum ſterile ſuſtentat, imbrem culmo, aut fronde defendunt,
ſuper

ſuper durata glacie ſtagna perſultant, in alimentum feras captant. Miſeri tibi videntur? nihil miſerum eſt, quod in naturam conſuetudo perduxit: paullatim enim voluptati ſunt, quę neceſſitate cœperunt. Nulla illis domicilia, nullæ ſedes ſunt, niſi quas laſſitudo in diem poſuit; vilis, & hic quærendus manu victus; horrenda iniquitas cæli, intecta corpora: hoc, quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita eſt. Quid miraris bonos viros, vt confirmentur, concuti? Non eſt arbor ſolida, nec fortis, niſi in quam frequens ventus incurſat: ipſa enim vexatione conſtringitur, & radices certius figit. Fragiles ſunt, quæ in aprica valle creuerunt. Pro ipſis ergo bonis viris eſt, vt eſſe interriti poſſint, multum inter formidoloſa verſari, & æquo animo ferre quę non ſunt mala, niſi malè ſuſtinenti.

CAP. V. Adijce nunc, quod pro omnibus eſt, optimum quemq; vt ita dicam, militare, & edere operas. Hoc eſt propoſitum Deo, quod ſapienti viro, oſtendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona eſſe, nec mala: apparebunt autem bona eſſe, ſi illa non niſi bonis viris tribuerit, & mala eſſe, ſi malis tantùm irrogauerit. Deteſtabilis erit cæcitas, ſi nemo oculos perdiderit, niſi cui eruendi ſunt. Itaq; careant luce Appius, & Metellus. Non ſunt diuitiæ bonum. Itaque habeat illas & Ellius leno: vt homines pecuniam cum in templis conſecrauerint, videant & in fornice. Nullo modo magis poteſt Deus concupita traducere, quam ſi illa ad turpiſſimos defert, ab optimis abigit. At iniquum eſt, bonum virum debilitari, aut configi, aut alligari, malos integris corporibus ſolutos, ac delicatos incedere. Quid porro? non eſt iniquum, fortes viros arma ſumere, & in caſtris

per-

pernoctare, & pro vallo obligatis ſtare vulneribus: interim in vrbe ſecuros eſſe, perciſos, & profeſſos impudicitiam? Quid porro? Non eſt iniquum, nobiliſſimas virgines ad ſacra faciēda noctibus excitari, altiſſimo ſomno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem ſæpè conſulitur: cum illo tempore viliſſimus quiſque, aut in campo ocium ſuum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac maligna republica fit: boni viri laborant, impendunt, impenduntur, & volentes quidem: non trahuntur à fortuna, ſequuntur illam, & ęquant gradus: ſi ſciſſent, anteceſſiſſent. Hanc quoque animoſam Demetrij fortiſſimi viri vocem audiſſe me memini: Hoc vnum, inquit, dij immortales, de vobis queri poſſum, quod non ante mihi voluntatem veſtram notam feciſtis. Prior enim ad iſta veniſſem, ad quæ nunc vocatus adſum. Vultis liberos ſumere? illos vobis ſuſtuli. Vultis aliquam partem corporis? ſumite. Non magnam rem promitto: cito totum relinquam. Vultis ſpiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis, quod dediſtis: à volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo eſt? maluiſſem offerre, quàm tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuiſtis: ſed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, niſi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec ſeruio Deo, ſed aſſentio: eo quidem magis, quod ſcio omnia certa, & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt, & quantum cuique reſtet, prima naſcentium hora diſpoſuit. Cauſſa pendet ex cauſſa, priuata, ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum eſt: quia non, vt putamus, incidunt cuncta, ſed veniunt.

Olim

Olim conſtitutum eſt, quid gaudeas, qui fleas: & quamvis magna videatur varietate ſingulorum vita diſtingui, ſumma in vnum venit: accepimus peritura, perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? ad hoc parati ſumus. Vtatur, vt vult, ſuis natura corporibus: nos læti ad omnia, & fortes cogitemus, nihil perire de noſtro. Quid eſt boni viri? præbere ſe fato. Grande ſolatium eſt, cum vniuerſo rapi. Quicquid eſt, quod nos ſic viuere iuſſit: ſic mori: eadem neceſſitate & deos alligat: irreuocabilis humana pariter, ac diuina curſus vehit. Ille ipſe omnium conditor, ac rector ſcripſit quidem fata, ſed ſequitur: ſemper paret, ſemel iuſſit. Quare tamen Deus tam iniquus in diſtributione fati fuit, vt bonis viris paupertatem, vulnera, & acerba funera adſcriberet? Non poteſt artifex mutare materiem: hæc paſſa eſt. Quædam ſeparari à quibuſdam non poſſunt, cohærent, indiuidua ſunt. Languida ingenia, & in ſomnum itura, aut in vigiliam ſomno ſimillimam, inertibus nectuntur elementis: vt efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato opus eſt. Non erit illi planum iter: ſurſum oportet, ac deorſum eat, fluctuetur, ac nauigium in turbido regat: contra fortunam illi tenendus eſt curſus. Multa accident dura, aſpera, ſed quæ molliat, & complanet ipſe. Ignis aurum probat, miſeria fortes viros. Vide quam altè eſcendere debeat virtus: ſcies illi non per ſecura vadendum eſſe.

Ardua prima via eſt, & qua vix mane recẽtes
Enituntur equi: medio eſt altiſſima cælo:
Vnde mare & terras ipſi mihi ſæpe videre
Fit timor, & pauida trepidat formidine pectus.

Vl-

Vltima prona via eſt, & eget moderamine certo.
Tunc etiam, quæ me ſubiectis excipit vndis,
Ne ferar in præceps, Tethys ſolet ipſa vereri.
Hæc cùm audiſſet ille generoſus adoleſcens, Placet, inquit, via: eſcendo: eſt tanti per iſta ire caſuro. Non deſinit acrem animum metu territare.
Vtq́ viam teneas, nulloq́ errore traharis,
Per tamen aduerſi gradieris cornua tauri,
Æmonioſq́ arcus, violentiq́ ora leonis.
Poſt hæc ait: Iunge datos currus: his quibus deterreri me putas, incitor: libet illic ſtare, vbi ipſe Sol trepidat: humilis, & inertis eſt, tuta ſectari: per alta virtus it.

CAP. VI. Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? ille verò non patitur. Omnia mala ab illis remouit, ſcelera, & flagitia, & cogitationes improbas, & auida conſilia, & libidinem cæcam, & alieno imminentem auaritiam; ipſos tuetur, ac vindicat. Nunquid hoc quoque à Deo aliquis exigit, vt bonorum virorum etiam ſarcinas ſeruet? remittunt ipſi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonę mentis exiſtimans: quid ergo miraris, ſi id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult ſibi accidere? Filios amittunt viri boni: quidni, cum aliquando & ipſi occidant? In exſilium mittuntur; quidni, cum aliquando ipſi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur: quidni, cum aliquando ipſi ſibi manus afferant? Quare quædam dura patiuntur? vt alios pati doceant: nati ſunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: Quid habetis, quod de me queri poſſitis vos, quibus recta placuerunt? Alijs bona

falſa

falſa circumdedi,& animos inanes, velut longo fallaciq; ſomnio luſi:auro illos,argento, & ebore ornaui: intus boni nihil eſt. Iſti, quos pro felicibus aſpicitis,ſi non qua occurrunt, ſed qua latent, videritis, miſeri ſunt,ſordidi, turpes, ad ſimilitudinem parietum ſuorum extrinſecus culti. Non eſt iſta ſolida,& ſincera felicitas:cruſta eſt, & quidem tenuis. Itaq; dum illis licet ſtare, & ad arbitrium ſuum oſtendi, nitent, & imponunt: cùm aliquid incidit,quod diſturbet, ac detegat, tunc apparet quantum altæ, ac veræ fœditatis alienus ſplendor abſconderit. Vobis dedi bona certa,manſura: quanto magis verſaueritis,& vndique inſpexeritis, meliora, maioraque. Permiſi vobis metuenda contemnere, cupiditates faſtidire: non fulgetis extrinſecus: bona veſtra introrſus obuerſa ſunt. Sic mundus exteriora contempſit,ſpectaculo ſui lætus.Intus omne poſui bonum non egere felicitate, felicitas veſtra eſt. At multa incidunt triſtia, horrenda,dura toleratu. Quia non poteram vos iſtis ſubducere, animos veſtros aduerſus omnia armaui.Ferte fortiter:hoc eſt,quo Deum antecedatis: ille extra patientiam malorum eſt, vos ſupra patientiam, Contemnite paupertatem: nemo tam pauper viuit, quàm natus eſt. Contemnite dolorem: aut ſoluetur, aut ſoluet: contemnite fortunam: nullum illi telum, quo feriret animum,dedi:contemnite mortem:quæ vos aut finit,aut transfert. Ante omnia caui,ne quis vos teneret inuitos:patet exitus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideoq; ex omnibus rebus,quas eſſe vobis neceſſarias volui,nihil feci facilius, quàm mori. Prono animam loco poſui: trahitur. Attendite modo, & videbitis, quam breuis ad libertatem, & quàm expedita,

ducat via. Non tam longas in exitu vobis, quàm intrantibus moras poſui: alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuiſſet, ſi homo tam tardè moreretur, quam naſcitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat, quam facile ſit renunciare naturæ, & munus ſuum illi impingere. Inter ipſa altaria, & ſollemnes ſacrificantium ritus, dum optatur vita, mortem condiſcite. Corpora opima taurorum exiguo concidunt vulnere, & magnarum virium animalia humanæ manus ictus impellit: tenui ferro commiſſura ceruicis abrumpitur, & cùm articulus ille, qui caput, collumq; connectit, inciſus eſt, tanta illa moles corruit. Non in alto latet ſpiritus, nec vtique ferro eruendus eſt: non ſunt vulnere impreſſo penitus ſcrutanda præcordia: in proximo mors eſt. Non certum ad hos ictus deſtinaui locum: quacumque peruium eſt. Ipſum illud, quod vocatur mori, quo anima diſcedit à corpore, breuius eſt, quam vt ſentiri tanta velocitas poſſit. Siue fauces nodus eliſit; ſiue ſpiramentum aqua præcluſit; ſiue in caput lapſos ſubiacentis ſoli duritia comminuit; ſiue hauſtus ignis curſum animæ remeantis interſcidit: quicquid eſt, properat. Ecquid erubeſcitis? quod tam cito fit, timetis diu?

LAN-

L. ANNÆI SENECÆ AD SERENVM, De Tranquillitate Animi. LIBER.

Argumentum, & Ordo.

ET hic libellus inter vtiles, & materie, ac tractatu inſignes. Scriptus eſt initio reditus ſui ab exſilio, cùm ad Aulam, & Neroni inſtituendo, admotus fuit. Hoc apparet ex Cap. I. verbis: Circumfudit me ex longo frugalitatis ſitu venientem multo ſplendore luxuria, & vndiq; circumſonuit. Luxuriam in Aula tangit, ignotam ſibi antea, & inuiſam. Ordo in ſcripto confuſus eſt, imo vix eſt: & traiectio, aut defectus, niſi fallor, in multis apparet. Summarium tamen hoc eſt. Occaſio ſcribendi à ſua inconſtantia, & quod animi ſemper pendeat, parum firmi in alterutra parte, aut quieti. Hoc ait illorum eſſe, qui in via ſunt ad Sapientiam; ſed nondum peruenerunt, nec fructum eius guſtant, Tranquillitatem. O magnum bonum! & quid ea eſt? deſcribit. Quomodo perueniam? Inconſtantiã fugiendo. Quid igitur ea? & hanc graphicè deſcribit. Ea pellitur varijs remedijs: primum Occupatione: eaq; vel Publica, ſi tempora, & indoles tua ferent: vel Priuata, vt in optimis ſtudijs, meditationibuſq; verſere. Non tamen ſubito à Rep. fugiendum: multas eius partes eſſe, & vnã aliquam licere amplecti. Hæc vſq; ad Cap. IV. Tum addit, Si ad negotia imus, tria conſideranda: Nos ipſos, Negotium, Homines, quorum cauſſa, aut cum quibus, actitamus. In Nobis,

æſtimandas Vires, quid & quatenus poſſimus, neque vltra tendamus. In negotijs, an nos ijs pares? item an non catena eorum ſit, & longius ducent: regreſſus ſemper liberos habendos. In Hominibus, an digni illi labore noſtro, & temporis impendio? non ſunt autem Vani, Ambitioſi, nec in ſeria vlla re occupati. Deinde Cap. VII. *parum cohærenter addit, Amicum imprimis fidum tranquillitati, & oblectamento facere: ſed qui ingenio triſti non ſit, & omnia accuſanti. Iterum non optimus textus, &* Cap. VIII. *de Patrimoniorum modo: ea nec magna, nec nulla Tranquillitati apta; ſed media: & quæ parcimonia producantur. Luxus autem vitandus, etiam in vtilibus vitæ inſtrumentis, vt Bibliotheca, & libris. Poſt hæc etiam ſaltus* Cap. X. *& Moleſtias in omni vita interuenire: ſed Conſuetudine molliri, tum Aſpectu alienæ ſortis, quæ ſæpè deterior. Item Cupiditates non longè mittendas, ſed ad propinqua, aut facilia prehendi. Atq; hæc Proficienti, & Tironi præcipit: nam Sapienti non opus, qui pugnat, imo vincit omnem fortunam. Quam talem, & talem præcogitat, & ipſa præuiſione mollit, aut frangit. Hæc adusq;* Cap. XII. *Ab eo alia tractatiuncula, Non eſſe in Superuacuis laborandum, neq; (quantum poteſt) in Alienis: Democriti cæleſte præceptum inculcat: Nec priuatim, nec publicè, multa agi. Iam* Cap. XIV. *à Leuitate arcet, itemq; Pertinacia: ideſt, neq; aſſiduè in vita mutare: nec ſi male elegeris, præfractè inhærere. Omnia autem æquo, ac pæne hilari oculo adſpicere. Quid .n. vita, niſi mimus? Poſtremo Simulatio (* Cap. XVI.*) fugienda, & anxia ſui compoſitio: ſimplicitas aſſumatur, & interdum hilaritas, atque*

etiam

etiam conuiuia aut liberalior potus. Mergit hoc curas, & animum liberat, atque attollit. In fine claudit, dixiſſe ſe, Quæ Tueri Tranquillitatem poſſint, quæ Reſtituere: ex quibus videas partitionem, quæ fuit, ſed mehercules nunc non exſtat. Itaque vt multa Seneca, in partibus laudatum opuſculum eſt; ordo vniuerſi labat: atque id iniuria temporum, aut exſcriptorum.

CAPVT I.

INquirenti mihi in me quædam vitia apparebant, Seneca, in aperto poſita, quæ manu prenderem, quædam obſcuriora, & in receſſu, quædam non continua, ſed ex interuallis redeuntia: quæ vel moleſtiſſima dixerim, vt hoſtes vagos, & ex occaſionibus aſſilientes, per quos neutrum licet, nec tanquam in bello paratum eſſe, nec tanquam in pace ſecurum. Illum tamen habitum in me maximè deprehendo (quare enim non verum vt medico fatear?) non bona fide liberatum iis, quæ timebam, & oderam, nec rurſus obnoxium. In ſtatu vt non peſſimo, ita maximè querulo, & moroſo poſitus ſum: nec ægroto, nec valeo. Non eſt quod dicas, omnium virtutum tenera eſſe principia, tempore ipſis duramentum, & robur accedere. Non ignoro, etiam quæ in ſpeciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quidquid ad alienum ſuffragium venit, mora conualeſcere: & quæ veras vires parant, & quæ ad placendum fuco quodam ſubornantur, exſpectant annos, donec paullatim colorem diuturnitas ducat: ſed ego vereor, ne conſuetudo, quæ rebus affert conſtantiam, hoc

hoc vitium in me altius figat. Tam bonorum, quàm malorum, longa conuerſatio amorem induit. Hæc animi inter vtrumque dubij, nec ad recta fortiter, nec ad praua vergentis, infirmitas qualis ſit, non tam ſemel tibi poſſum, quam per partes oſtendere. Dicam quæ accidant mihi: tu morbo nomen inuenies. Tenet me ſummus amor parcimoniæ, fateor: placet non in ambitionem cubile compoſitum, non ex arcula prolata veſtis, non mille ponderibus aut tormentis ſplendere cogentibus preſſa: ſed domeſtica, & vilis, nec ſeruata, nec ſumenda ſollicite. Placet cibus, quem nec parent familiæ, nec ſpectent: non ante multos imperatus dies, nec multorum manibus miniſtratus, ſed parabilis facilisque, nihil habens accerſiti pretioſive, vbilibet non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec rediturus qua intrauerat. Placet miniſter incultus & rudis vernula; argentum graue ruſtici patris, ſine vllo opere & nomine artificis; & menſa non varietate macularum conſpicua, nec per multas elegantium dominorum ſucceſſiones ciuitati nota: ſed in vſum poſita, quæ nullius conuiuæ oculos nec voluptate moretur, nec accendat inuidia. Cum bene iſta placuerunt, præſtringit animum apparatus alicuius pædagogij, diligentius quam intra latu veſtita, & auro culta mancipia, & agmen ſeruorum nitentium. Iam domus etiam qua calcatur precioſa, & diuitijs per omnes angulos diſſipatis tecta ipſa fulgentia, & aſſectator comeſque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipſa conuiuia? quid epulas loquar, ſcena ſua dignas: Circumfudit me ex longo frugalitatis ſitu venien-

tem, multo ſplendore luxuria, & vndique circumſonuit. Paullum titubat acies: facilius aduerſus illam animum, quam oculos attollo. Recedo itaque non peior, ſed triſtior: nec inter illa friuola mea tam altus incedo, tacituſque morſus ſubit, & dubitatio, nunquid illa meliora ſint: nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim præceptorum ſequi, & in mediam ire Rempublicam: placet honores faſceſque, non purpura aut virgis adductum capeſſere, ſed vt amicis propinquiſque, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior vtiliorque ſim, propius compoſitus. Sequor Zenonem, Cleanthem, Chryſippum: quorum tamen nemo ad Rempub. acceſſit, nemo non miſit. Vbi aliquid animum inſolitum arietari percuſſit, vbi aliquid occurrit, aut indignum (vt in omni vita humana multa ſunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno æſtimandæ popoſcerunt, ad ocium conuertor, & quemadmodum pecoribus, fatigatis quoque, velocior domum gradus eſt: placet intra parietes ſuos vitam coërcere. Nemo vllum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus: ſibi ipſe animus hæreat, ſe colat, nihil alieni agat, nihil quod ad iudicem ſpectet: ametur expers publicæ priuatæque curæ tranquillitas. Sed vbi lectio fortior erexit animum, & aculeos ſubdiderunt exempla nobilia: proſilire libet in forum, commodare alteri vocem, alteri operam, etſi nihil profuturam, tamen conaturam prodeſſe: alicuius coërcere in foro ſuperbiam, male ſecundis rebus elati. In ſtudijs puto mehercule melius eſſe res ipſas intueri, & harum cauſſa loqui: ceterum verba reb. permittere, vt qua duxerint, hac inelaborata ſe-

quatur oratio. Quid opus eſt ſæculis duraturã componere? Vis tu non id agere, ne te poſteri taceant? morti natus es: minus moleſtiarum habet funus tacitum. Itaque occupandi temporis cauſſa, in vſum tuum, non in præconium, aliquid ſimplici ſtilo ſcribe: minore labore opus eſt ſtudentibus in diem. Rurſus vbi ſe animus cogitationis magnitudine leuauit, ambitioſus in verba eſt, altiuſque vt ſpirare, ita eloqui geſtit, & ad dignitatem rerum exit oratio: oblitus tum legis preſſioriſque iudicij, ſublimis feror, & ore iam non meo. Ne ſingula diutius perſequar, in omnibus rebus hæc me ſequitur bonæ mentis infirmitas: cui ne paullatim defluam vereor, aut quod eſt ſolicitus, ne ſemper caſuro ſimilis pendeam, & plus fortaſſe ſit, quam quod ipſe prouideo. Familiariter enim domeſtica aſpicimus, & ſemper iudicio fauor officit. Puto multos potuiſſe ad ſapientiam peruenire, niſi putaſſent ſe perueniſſe: niſi quædam in ſe diſſimulaſſent, quædam apertis oculis tranſiluiſſent. Non eſt enim quod nos magis aliena iudices adulatione perire, quam noſtra. Quis ſibi verum dicere auſus eſt? quis non inter laudantium blandientiumque poſitus greges, plurimum tamen ſibi ipſe aſſentatus eſt? Rogo itaque, ſi quod habes remedium, quo hanc fluctuationẽ meam ſiſtas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non eſſe periculoſos motus animi, nec quicquam tumultuoſi afferentes, ſcio: vt vera tibi ſimilitudine id de quo queror exprimam, non tempeſtate vexor, ſed nauſea. Detrahe ergo quidquid hoc eſt mali, & ſuccurre in conſpectu terrarum laboranti.

CAP. II. Quæro mehercule iamdudum, Serene, ipſe tacitus, cui talem affectũ animi ſimi-

lem putem: nec vlli propius admouerim exemplo, quam eorum qui ex longa & graui valetudine expliciti, motiunculis, leuibuſque interim offenſis perſtringuntur, & cum reliquias effugerint, ſuſpicionibus tamen inquietantur, mediciſque iam ſani manum porrigunt, & omnem calorem corporis ſui calumniantur. Horum, Serene, non parum ſanum eſt corpus, ſed ſanitati parum aſſueuit: ſicut eſt quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus, cum ex tempeſtate requieuit. Opus eſt itaq; non illis durioribus, quæ etiam tranſcurrimus, vt alicubi obſtes tibi, alicubi iraſcaris, alicubi inſtes grauius; ſed illud quod vltimum venit, vt fidem tibi habeas, & recta ire via te credas, nihil auocatus tranſuerſis multorum veſtigijs paſſim diſcurrentium, quorundam circa ipſam errantium viam. Quod deſideras autem, magnum & ſummum eſt, Deoque vicinum, non concuti. Hanc ſtabilem animi ſedem Græci Εὐθυμίαν vocant de qua Democriti volumen egregium eſt: ego Tranquillitatem voco: nec enim imitari, & transferre verba, ad illorum formam neceſſe eſt: res ipſa, de qua agitur, aliquo ſignanda nomine eſt, quod appellationis Græcæ vim debet habere, non faciem. Ergo quærimus: quomodo animus ſemper æqualis, ſecundoque curſu eat, propitiuſque ſibi ſit, & ſua lætus adſpiciat: & hoc gaudium non interrumpat, ſed placido ſtatu maneat, nec attollens ſe vnquam, nec deprimens. Id Tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perueniri poſſit, in vniuerſum quæramus: ſumes tu ex publico remedio, quantum voles. Totum interim vitium in medium protrahendum eſt, ex quo cognoſcet quiſq; partem ſuam: ſimul tu intelliges, quãto minus negotij habeas

cum

tum faſtidiō tui, quam hi quos ad profeſſionem ſpecioſam alligatos, & ſub ingenti titulo laborantes, in ſua ſimulatione pudor magis, quam voluntas tenet. Omnes in eadem cauſſa ſunt, & hi qui leuitate vexantur, ac tædio, aſſiduaque mutatione propoſiti, quibus ſemper magis placet quod reliquerunt? & illi, qui marcent & oſcitantur. Adijce illos, qui non aliter, quam quibus difficilis ſomnus eſt, verſant ſe, & hoc atque illo modo componunt, donec quietem laſſitudine inueniant, ſtatum vitæ ſuæ formando ſubinde, in eo nouiſſime manent, in quo illos non mutandi odium, ſed ſenectus ad nouandum pigra deprehendit. Adijce, & illos, qui non conſtantia in vita parum leues ſunt, ſed inertia. Viuunt, non quomodo volunt, ſed quomodo cęperunt. Innumerabiles deinceps proprietates ſunt, ſed vnus effectus vitij, diſplicere ſibi. Hoc oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum proſperis, vbi aut non audent, quantum concupiſcunt, aut non conſequuntur, & in ſpem toti prominent, ſemper inſtabiles mobileſque: quod neceſſe eſt accidere pendentibus ad vota ſua. Omni vita pendent, & inhoneſta ſe ac difficilia docent, coguntque: & vbi ſine præmio labor eſt, torquet illos irritum dedecus, nec dolent praua ſed fruſtra voluiſſe. Tunc illos & pœnitentia cœpti tenet, & incipiendi timor, ſubrepitque illa iactatio animi, non inuenientis exitum, quia nec cupiditatibus ſuis imperare, nec obſequi poſſunt; & cunctatio vitæ parum ſe explicantis, & inter deſtituta vota torpentis animi ſitus. Quæ omnia grauiora ſunt, vbi odio infelicitatis operoſæ ad ocium perfugerunt, & ad ſecreta ſtudia, quæ pati non poteſt animus,

ad ciuilia erectus, agendique cupidus, & natura inquietus, parum ſcilicet in ſe ſolatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipſæ occupationes diſcurrentibus præbent, domum, ſolitudinem, parietes non fert, inuitus adſpicit ſe ſibi relictus. Hinc illud eſt tædium & diſplicentia ſui, & nuſquam reſidentis animi volutatio, & otij ſui triſtis atque ægra patientia: vtique vbi cauſas fateri pudet, & tormenta introrſus egit verecundia, in anguſto incluſæ cupiditates, ſine exitu, ſe ipſe ſtrangulant. Inde mœror marcorque, & mille fluctus mentis incertæ, quam inchoata habent ſuſpenſam, deplorata triſtem: inde illi affectus ocium ſuum deteſtantium, quærentiumque nihil ipſos habere quod agant, & alienis incrementis inimiciſſima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia: & omnes deſtrui cupiunt, quia ſe non potuerunt prouehere: & ex hac deinde auerſatione alienorum proceſſuum & ſuorum deſperatione, obiraſcens fortunæ animus, & de ſæculo quærens, & in angulos ſe retrahens, & pœnæ incubans ſuæ, dum tædet ſui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis eſt, & pronus ad motus: grata omnis illi excitandi ſe abſtrahendique materia eſt; gratior peſſimis quibuſque ingenijs, quæ occupationibus libenter deteruntur. Vt vlcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & fœdam corporum ſcabiem delectat, quicquid exaſperat: non aliter dixerim his mentibus; in quas cupiditates velut mala vlcera eruperunt, voluptati eſſe laborem vexationemque. Sunt enim quædam, quæ corpus quoque noſtrum cum quodam dolore delectant: vt verſare ſe, & mutare nondum feſſum latus, & alio atque

alio

alio poſitu ventilari. Qualis ille Homericus Achilles eſt, modo pronus, modo ſupinus, in varios habitus ſe ipſe componens: quod proprium ægri eſt, nihil diu pati, & mutationibus vt remedijs vti. Inde peregrinationes ſuſcipiuntus vagæ, & littora pererrantur, & modo mari ſe, modo terra experitur ſemper præſentibus infeſta leuitas. Nunc Campaniam petamus: iam delicata faſtidio ſunt: inculta videantur. Bruttios & Lucanos ſaltus perſequamur. Aliquid tamen inter deſerta amœni requiratur, in quo luxurioſi oculi longo locorum horrentium ſquallore releuentur. Tarentum petatur, laudatuſq; portus, & hiberna cæli mitioris, & tecta vel antiquę ſatis opulenta turbę. Iam flectamus curſum ad vrbem: nimis diu à plauſu & fragore aures vacauerunt: iuuat iam & humano ſanguine frui. Aliud ex alio iter ſuſcipitur, & ſpectacula ſpectaculis mutantur: vt ait Lucretius,

Hoc ſe quiſque modo ſemper fugit.

Sed quid prodeſt, ſi non effugit? ſequitur ſe ipſe, & vrget grauiſſimus comes. Itaque ſcire debemus, non locorum vitium eſſe quo laboramus, ſed noſtrum. Infirmi ſumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec voluptatis, nec noſtræ, nec vllius rei diutius. Hoc quoſdam egit ad mortem, quod propoſita ſæpe mutando, in eadem reuoluebantur, & non reliquerant nouitati locum. Faſtidio illis eſſe cępit vita, & ipſe mundus: & ſubit illud rabidarum deliciarum: Quouſque eadem?

CAP. III. Aduerſus hoc tædium quo auxilio putem vtendum, quæris. Optimum erat (vt ait Athenodorus) actione rerum & Reip. tractatione, & officijs ciuilibus ſe detinere: nam vt quidam ſole, & exercitatione, & cura corporis, diem

educunt, athletiſque vtiliſſimum eſt, lacertos ſuos, roburque cui ſe vni dicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum ciuilium certamen parantibus, in opere eſſe, non longe pulcherrimum eſt? Nam cum vtilem ſe efficere ciuibus mortalibuſque propoſitum habeat, ſimul & exercetur & proficit, qui in medijs ſe officijs poſuit, communia priuataque pro facultate adminiſtrans. Sed quia in hac, inquit, tam inſana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus, parum tuta ſimplicitas eſt, & plus futurum ſemper eſt quod obſtet, quam quod ſuccedat, à foro quidem & publico recedendum eſt: ſed habet, vbi ſe etiam in priuato lare explicet magnus animus: nec vt leonum animaliumque impetus caueis coërcetur: ſic hominum, quorum maxime in ſeducto actiones ſunt. Ita tamen delituerit, vt vbicumque otium ſuum abſconderit, prodeſſe velit & ſingulis & vniuerſis, ingenio, voce, conſilio. Nec enim is ſolus Reip. prodeſt, qui candidatos, extrahit & tuetur reos, & de pace belloque cenſet: ſed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorum præceptorum inopia, virtute inſtruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque curſu ruentes prenſat ac retrahit, & ſi nihil aliud, certe moratur, in priuato publicum negocium agit. An ille plus præſtat, qui inter peregrinos & ciues, aut vrbanus prætor adeuntibus adſeſſoris verba pronunciat: quam quid ſit iuſtitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quam gratuitum bonum ſit bona conſcientia? Ergo ſi tempus in ſtudia conferas, quod ſubduxeris officijs, non deſerueris, nec munus detractaueris. Neque enim

ille

Ille ſolus militat, qui in acie ſtat, & cornu dextrum læuumque defendit: ſed & qui portas tuetur, & ſtatione minus periculoſa, non ocioſa tamen fungitur, vigiliaſque ſeruat, & armamentario præeſt: quæ miniſteria quamvis incruenta ſint, in numerum ſtipendiorum veniunt. Si te ad ſtudia reuocaueris, omne vitæ faſtidium effugeris: nec noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi grauis eris, nec alijs ſuperuacuus: multos in amicitiam attrahes, affluetque ad te optimus quiſque. Nunquam enim quamuis obſcura virtus latet, ſed mittit ſui ſigna: quiſquis dignus fuerit, veſtigijs illam colliget. Nam ſi omnem conuerſationem tollimus, & generi humano renunciamus, viuimuſque in nos tantum conuerſi; ſequetur hanc ſolitudinem, omni ſtudio carentem inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia ſubuertere, & mare ſubmouere, & aquas contra difficultates locorum ducere, & male diſpenſare tempus, quod nobis natura conſumendum dedit. Alij parce illo vtimur, alij prodige: alij ſic impendimus, vt poſſumus rationem reddere: alij, vt nullas habeamus reliquias. Quare nihil turpius eſt, quam grandis natu ſenex, qui nullum aliud habet argumentum, quo ſe probet diu vixiſſe, præter ætatem. Mihi, cariſſime Serene, nimis videtur ſubmiſiſſe temporibus ſe Athenodorus, nimis cito refugiſſe. Nec ego negauerim aliquando cedendum: ſed ſenſim relato gradu, & ſaluis ſignis, ſalua militari dignitate. Sanctiores tutioreſq; ſunt hoſtibus ſuis, qui in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum, ſtudioſoque virtutis: ſi præualebit fortuna, & præcidet agendi facultatem; non ſtatim auerſus inermiſ-

miſque fugiat, latebras quærens, quaſi vllus locus ſit, in quo non poſſit fortuna perſequi: ſed parcius ſe inferat officijs, & cum dilectu inueniat aliquid, in quo vtilis ciuitati ſit. Militare non licet? honores ſpectet: priuato viuendum eſt? ſit orator: ſilentium indictum eſt? tacita aduocatione ciues iuuet: periculoſum etiam ingreſſu forum eſt? in domibus, in ſpectaculis, in conuiuijs, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuam agat. Officia ſi ciuis amiſerit, hominis exerceat. Ideo magno animo nos non vnius vrbis mœnibus clauſimus, ſed in totius orbis commercium emiſimus; patriamque nobis mundum profeſſi ſumus: vt liceret latiorem virtuti campum dare. Præcluſum tibi tribunal eſt, & roſtris prohiberis, aut comitijs? reſpice poſt te, quantum latiſſimarum regionum pateat, quantum populorum: nunquam tibi ita magna pars obſtruetur, vt non maior relinquatur. Sed vide, ne totum iſtud vitium tuum ſit: non vis enim niſi conſul, aut prytanes, aut ceryx, aut ſufes adminiſtrare Remp. Quid ſi militare nolis, niſi imperator, aut tribunus? etiam ſi alij primam frontem tenebunt, te ſors inter triarios poſuit: inde voce, adhortatione, exemplo, animo milita. Præciſis quoque manibus ille in prœlio inuenit, quod partibus conferat, qui ſtat tantum, & clamore iuuat. Tale quiddam facies, ſi à prima te Reip. parte fortuna ſubmouerit; ſtes tamen, clamore iuues: ſi quis fauces oppreſſerit; ſtes tamen, & ſilentio iuues. Nunquam inutilis eſt opera ciuis boni: auditu enim, viſu, vultu, nutu, obſtinatione tacita, inceſſuque ipſo prodeſt. Vt ſalutaria quædam, citra guſtum tactumque, odore proficiunt: ita virtus vtilitatem etiam ex

lon-

longinquo & latens fundit, ſiue ſpatiatur, & ſe vtitur ſuo iure; ſiue precarios habet acceſſus, cogiturque vela contrahere; ſiue occioſa mutaq; eſt,& anguſto circumſcripta,ſiue adaperta: in quocumq; habitu eſt,prodeſt.Quid? tu parũ vtile putas exemplum bene quieſcentis? Longe itaque optimum eſt miſcere ocium rebus, quotiẽs actuoſa vita impedimẽtis fortuitis,aut ciuitatis conditione prohibetur. Nunquam enim vſque eo intercluſa ſunt omnia, vt nulli actioni honeſtæ locus ſit.Nunquid potes inuenire vrbem miſeriorem, quam Athenienſium fuit, cum illam triginta tyranni diuellerent? mille trecentos ciues,optimum quemque, occiderant: nec finem ideo faciebat, ſed irritabat ſe ipſa ſæuitia. In qua ciuitate erat ariopagos, religioſiſſimum iudicium, in qua ſenatus populuſque ſenatui ſimilis:coibat quotidie carnificum triſte collegiũ & infelix curia tyrannis anguſta. Poteratne illa ciuitas conquieſcere, in qua tot tyranni erant, quod ſatellites eſſent? Ne ſpes quidem vlla recipiendæ libertatis animis poterat offerri: nec vlli remedio locus apparebat, contra tantam vim malorum: vnde enim miſeræ ciuitati tot Harmodios? Socrates tamen in medio erat,& lugentes patres conſolabatur, & deſperantes de Rep. exhortabatur, & diuitibus opes ſuas metuẽtibus exprobrabat ſeram periculoſæ auaritię pœnitentiam; & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar,cum inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipſæ in carcere occiderunt: & qui tuto inſultauerat agmini tyrannorum,eius libertatem libertas non tulit: vt ſcias & in afflicta Rep. eſſe occaſionem ſapienti viro ad ſe proferendum, & in florenti ac beata, pecuniam,inuidiam,mille alia vitia inermia re-

gnare. Vtcumque ergo ſe Reſp.dabit,vtcunque fortuna permittet,ita aut explicabimus nos, aut contrahemus: vtique mouebimus, nec alligati metu torpebimus.Imo ille vir fuerit,qui periculis vndiq; imminentibus,armis circa & cathenis frementibus,non alliſerit virtutem,nec abſconderit. Non enim debet; cernulare ſe voluit nec obruere: Vt opinor, Curius Dentatus aiebat, Malle eſſe ſe mortuum,quam viuere. Vltimum malorum eſt, ex viuorum numero exire, anteq̃uã moriaris. Sed faciendum erit,ſi in Reip. tẽpus minus tractabile incideris, vt plus otio ac litteris vindices: nec aliter quã in periculoſa nauigatione,ſubinde portũ petas:nec exſpectes do nec res te dimittãt,ſed ab illis te ipſe diſiungas.

CAP.IV. Inſpicere autem debemus primum noſmetipſos,deinde quæ aggredimur negotia; deinde eos quorum cauſſa, aut cum quibus agẽdum eſt. Ante omnia,neceſſe eſt ſe ipſum æſtimare: quia fere plus nobis videmur poſſe,quam poſſumus. Alius eloquentiæ fiducia prolabitur, alius patrimonio ſuo plus imperauit, quam ferre poſſit: alius infirmum corpus laborioſo oppreſſit officio. Quorumdam parum idonea eſt verecundia rebus ciuilibus, quæ primam frontem deſiderant: quorumdam contumacia non facit ad aulam: quidam non habent iram in poteſtate: & illos ad temeraria verba quælibet indignatio effert:quidã vrbanitatẽ neſciunt,continere,nec periculoſis abſtinent ſalibus.Omnibus his vtilior negotio quies eſt: ferox impatienſq; natura, irritamenta nocituræ libertatis euitet.

CAP.V. Æſtimanda ſunt deinde ipſa, quæ aggredimur, & vires noſtræ cum rebus,quas tẽtaturi ſumus, comparandæ.Debet enim ſemper plus eſſe viriũ in vectore, quã in onere: neceſſe

eſt

eſt opprimant onera, quæ ferente maiora ſunt. Quædam præterea non tam magna ſunt negotia, quam fœcunda, multumq; negotiorum ferunt: & hæc refugienda ſunt, ex quibus noua occupatio, multiplexq; naſcetur. Nec accedendum eo, vnde liber regreſſus non ſit: his admouenda manus eſt, quorum finem aut facere, aut certe ſperare poſſis. Relinquenda, quæ latius actu procedunt, nec vbi propoſueris, deſinunt.

CAP. VI. Hominum vtiq; delectus habendus eſt; an digni ſint, quibus partem vitæ noſtræ impendamus, an ad illos temporis noſtri iactura perueniat. Quidam enim vltro officia noſtra nobis imputant. Athenodorus ait, ne ad cœnam quidem ſe iturum ad eum, qui ſibi nil pro hoc debiturus ſit. Puto intelligis, multo minus ad eos iturum, qui cum amicorum officijs parem menſam faciunt, qui fercula pro congiarijs numerant: quaſi in alienum honorem intemperantes ſint. Deme illis teſtes, ſpectatoreſq; non delectabit popina ſecreta. Conſiderandum eſt, vtrum natura tua agendis rebus, an otioſo ſtudio, contemplationiq; aptior ſit: & eo inclinandum, quo te vis ingenij refert. Iſocrates Ephorum iniecta manu à foro ſubduxit, vtiliorem componendis monumentis hiſtoriarum ratus. Male enim reſpondent coacta ingenia: reluctante natura, irritus labor eſt.

CAP. VII. Nihil tamen æquè oblectauerit animum, quàm amicitia fidelis, & dulcis. Quantum bonũ eſt, vbi ſunt pręparata pectora, in quę tuto ſecretum omne deſcendat, quorũ conſcientiam minus quam tuam timeas, quorum ſermo ſolicitudinem leniat, ſententia conſilium expediat, hilaritas triſtitiam diſſipet, conſpectus ipſe delectet? Quos ſcilicet vacuos, quantũ fieri poterit,

ſerit, à cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim vitia,& in proximum quemq; tranſiliunt,& cõtactu nocent. Itaq; vt in peſtilentia curandum eſt,ne corruptis iam corporibus, & morbo flagrantibus aſſideamus, quia pericula trahemus, afflatuq; ipſo laborabimus:ita in amicorum legendis ingenijs dabimus operam, vt quam minimè inquinatos aſſumamus.Initium morbi eſt ægris ſana miſcere.Nec hoc præceperim tibi,vt neminem niſi ſapientem ſequaris, aut attrahas: vbi enim iſtum inuenies,quem tot ſæculis quærimus? pro optimò eſt,minimè malus. Vix tibi eſſet facultas delectus felicioris, ſi inter Platonas, & Xenophontas, & illum Socratici fœtus prouentum bonos quæreres: aut ſi tibi poteſtas Catonianæ fieret ætatis, quæ pleroſq; dignos tulit,qui Catonis ſæculo naſcerentur,ſicut multos peiores,quam vnquam alias,maximorumq; molitores ſcelerum. Vtraq; enim turba opus erat, vt Cato poſſet intelligi: habere debuit & bonos,quibus ſe approbaret:& malos,in quibus vim ſuam experiretur. Nunc verò in tanta bonorum egeſtate, minus faſtidioſa fiat electio. Præcipuè tamen vitentur triſtes, & omnia deplorantes, quibus nulla non cauſſa in querelas placet. Conſtet illi licet fides,& beneuolentia, tranquillitati tamen inimicus eſt comes perturbatus, & omnia gemens.

CAP.VIII. Tranſeamus ad patrimonia,maximam humanarũ ærumnarũ materiam. Nam ſi omnia alia quibus angimur,cõpares,mortes, ægrotationes, metus, deſideria, dolorum, laborumq; patientiam, cum ijs,quæ nobis mala pecunia noſtra exhibet; hæc pars multum prægrauabit.Itaq; cogitandum eſt,quanto leuior dolor ſit,non habere,quàm perdere: & intelligemus,

pau-

paupertati eo minorem tormentorum, quo minorem damnorum eſſe materiam. Erras enim, ſi putas animoſius detrimenta diuites ferre: maximis, minimiſq; corporibus par eſt dolor vulneris. Bion eleganter ait, Non minus moleſtum eſſe caluis, quàm comatis pilos velli. Idem ſcias licet de pauperibus, locupletibuſq; par illis eſſe tormentum: vtriſq; enim pecunia ſua obhæſit, nec ſine ſenſu reuelli poteſt. Tolerabilius autem eſt, vt dixi, faciliuſq; non acquirere, quàm amittere: ideoq; lætiores videbis, quos nunquã fortuna reſpexit, quàm quos deſeruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit, ne quid ſibi eripi poſſet. Tu iſtud paupertatem, inopiam egeſtatem voca, & quod voles ignominioſum ſecuritati nomen impone: putabo hunc non eſſe felicem, ſi quem mihi alium inueneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum eſt, inter auaros, circumſcriptores, latrones, plagiarios, vnum eſſe, cui noceri non poſſit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, poteſt idem dubitare, & de deorum immortalium ſtatu, an parum beatè degant: quod illis non prædia, nec horti ſint, nec alieno colono rura precioſa, nec grande in foro fœnus. Non te pudet, quiſquis diuitijs adſtupes? reſpice agedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil habẽtes. Hunc tu pauperem putas, an dijs immortalibus ſimilem, qui ſe fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorem eſſe Pompeio? Numerus illi quotidie ſeruorum, velut Imperatori exercitus, referebatur, cui iam dudum diuitiæ eſſe debuerant, duo vicarij, & cella laxior. At Diogeni ſeruus vnicus fugit, nec eum reducere, cum monſtraretur, tanti putauit. Turpe eſt, inquit,

Ma-

Manen ſine Diogene poſſe viuere, Diogenẽ ſine Mane non poſſe. Videtur mihi dixiſſe: Age tuũ negotium fortuna: nihil apud Diogenem iam tuum eſt. Fugit mihi ſeruus? imo liber abijt. Familia veſtiarium petit, victumq; : tot ventres auidiſſimorum animalium tuendi ſunt: emenda veſtis, & cuſtodiendæ rapaciſſimæ manus, & flẽtium, deteſtantiumq; miniſterijs vtendũ. Quanto ille felicior, qui nihil vlli debet, niſi, cui facillimè negat, ſibi? Sed quoniam non eſt tantum roboris nobis, anguſtanda certè ſunt patrimonia, vt minus ad iniurias fortunæ ſimus expoſiti. Habiliora ſunt corpora in bello, quæ in arma ſua contrahi poſſunt, quàm quæ ſuperfundũtur, & vndiq; magnitudo ſua vulneribus obiecit. Optimus pecunię modus eſt, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate diſcedit.

CAP. IX. Placebit autem hæc nobis menſura, ſi prius parcimonia placuerit: ſine qua nec vllæ opes ſufficiunt, nec vllæ non ſatis patent: prę ſertim cùm in vicino remedium ſit, & poſſit ipſa paupertas in diuitias ſe, aduocata frugalitate, conuertere. Aſſueſcamus à nobis remouere pompam, & vſus rerum, non ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio ſitim, libido qua neceſſe eſt fluat. Diſcamus membris noſtris inniti: cultum, victumq; non ad noua exempla componere, ſed vt maiorum ſuadent mores. Diſcamus continentiam augere, luxuriam coërcere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis adſpicere, frugalitatem colere, etiam ſi nos pudebit deſiderijs naturalibus paruo parata remedia adhibere: ſpes effrænatas, & animum in futura eminentem velut ſub vinculis habere, id agere, vt diuitias à nobis potius, quàm à fortuna petamus. Non poteſt, in-

nunquam, tanta varietas, & iniquitas caſuum ita depelli, vt non multum procellarum irruat magna armamenta pandentibus: cogendæ in arctū res ſunt, vt tela in vanum cadant. Ideoq; exſilia interim, calamitateſq; in remedium ceſſere, & leuioribus incommodis grauiora ſanata ſunt, vbi parum audit præcepta animus, nec curari mollius poteſt. Quid ni conſulitur, ſi & paupertas, & ignominia, & rerum euerſio adhibetur? malo malum opponitur. Aſſueſcamus ergo cœnare poſſe ſine populo, & ſeruis paucioribus ſeruiri, & veſtes parare in quod inuentæ ſunt, habitare contractius. Non in curſu tantùm, circiq; certamine, ſed in his ſpatijs vitæ interius flectendum eſt. Studiorum quoq; quæ liberaliſſima impenſa eſt, tandiu rationē habeo, quamdiu modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita ſua indices perlegit? Onerat diſcentem turba, non inſtruit: multoq; ſatius eſt paucis te auctoribus tradere, quàm errare per multos. Quadringenta millia librorum Alexandriæ arſerunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum: alius laudauerit, ſicut Liuius, qui elegantiæ regum, curæq; egregium id opus ait fuiſſe. Non fuit elegantia illud, aut cura, ſed ſtudioſa luxuria: imo ne ſtudioſa quidem: quoniam non in ſtudium, ſed in ſpectaculum comparauerant: ſicut pleriſque ignaris etiam ſeruilium litterarū, libri non ſtudiorum inſtrumenta, ſed cœnationum ornamenta ſunt. Paretur itaque librorum quantum ſatis ſit, nihil in apparatum. Honeſtius, inquis, in hos impenſas, quam in Corinthia, pictaſq; tabulas effuderim. Vitioſum eſt vbique, quod nimium eſt. Quid habes cur ignoſcas homini armaria cedro, atq; ebore aptan-
ti,

ti,corpora conquirenti aut ignotorũ auctorum, aut improbatorum,& inter tot millia librorum oſcitanti? cui voluminũ ſuorum frontes maxime placent,titulìq; ? Apud deſidioſiſſimos ergo videbis,quicquid orationum,hiſtoriarumq; eſt, & tecto tenus exſtructa loculamenta: iam enim inter balnearia,& thermas, bibliotheca quoq; , vt neceſſarium domus ornamentum expolitur. Ignoſcerem plane,ſi è ſtudiorum nimia cupidine oriretur:nunc iſta exquiſita,& cum imaginibus ſuis deſcripta ſacrorum opera ingeniorum, in ſpeciem,& cultum parietum comparantur.

CAP. X. At in aliquod genus vitæ difficile incidiſti, & tibi ignoranti, vel publica fortuna, vel priuata laqueum impegit, quem nec ſoluere poſſis, nec abrumpere. Cogita compeditos primo ægrè ferre onera, & impedimenta crurum: deinde vbi non indignari illa, ſed pati propoſuerunt,neceſſitas fortiter ferre docet,cõſuetudo facile. Inuenies in quolibet genere vitę oblectamenta, & remiſſiones, & voluptates, ſi nolueris malam putare vitam potius, quam inuidioſam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quam quod cum ſciret, quibus ærumnis naſceremur, calamitatum mollimentum conſuetudinem inuenit,cito in familiaritatem grauiſſima adducens. Nemo duraret,ſi rerum aduerſarum eandẽ vim aſſiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati ſumus:aliorũ aurea catena eſt,& laxa;aliorũ arcta,& ſordida. Sed quid refert? eadem cuſtodia vniuerſos circumdedit:alligatiq; ſunt etiam qui alligauerunt: niſi tu fortè leuiorem in ſiniſtra catenam putas. Alium honores,alium opes vinciunt: quoſdam nobilitas, quoſdam humilitas premit: quibuſdam aliena ſupra caput im-

peria

peria ſunt,quibuſdam ſua:quoſdam exſilia vno loco tenent,quoſdam ſacerdotia. Omnis vita ſeruitium eſt. Aſſueſcendum itaq; conditioni ſuæ, & quamminimum de illa querendum: & quidquid habet circa ſe commodi,apprehendēdum eſt. Nihil tam acerbum eſt, in quo non æquus animus ſolatium inueniat. Exiguæ ſæpè areæ in multos vſus deſcribentis arte patuere, & quamvis anguſtum pedē diſpoſitio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus, poſſunt & dura molliri,& anguſta laxari,& grauia ſcitè ferentes minus premere. Non ſunt præterea cupiditates in longinquum mittendæ, ſed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his,quæ aut non poſſunt fieri, aut difficulter poſſunt, prope poſita,ſpeiq; noſtræ alludētia ſequamur, ſed ſciamus, omnia æquè leuia eſſe, extrinſecus diuerſas facies habentia,introrſus pariter vana. Nec inuideamus altius ſtantibus: quæ excelſa videbantur,prærupta ſunt. Illi rurſus,quos ſors iniqua in ancipiti poſuit, tutiores erunt ſuperbiam detrahendo rebus per ſe ſuperbis, & fortunam ſuam quammaximè poterunt, in planū deferendo. Multi quidē ſunt,quibus neceſſario hærendum ſit in faſtigio ſuo, ex quo non poſſunt, niſi cadendo deſcendere: ſed hoc ipſum teſtentur,maximum onus ſuum eſſe, quod alijs graues eſſe cogantur,nec ſubleuatos ſe,ſed ſuffixos:iuſtitia,manſuetudine,humana lege, & benigna manu, præparent multa ad ſequiores caſus præſidia,quorum ſpe ſecurius pendeant. Nihil tamen æquè hos ab his animi fluctibus vindicauerit, quam ſemper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunæ arbitrium deſinendi dare, ſed ſe ipſos, multo quidem citra

ex-

ti,corpora conquirenti aut ignotorũ auctorum, aut improbatorum,& inter tot millia librorum oſcitanti? cui voluminũ ſuorum frontes maxime placent,titulíq;? Apud deſidioſiſſimos ergo videbis,quicquid orationum,hiſtoriarumq; eſt, & tecto tenus exſtructa loculamenta:iam enim inter balnearia,& thermas, bibliotheca quoq; , vt neceſſarium domus ornamentum expolitur. Ignoſcerem plane,ſi è ſtudiorum nimia cupidine oriretur:nunc iſta exquiſita,& cum imaginibus ſuis deſcripta ſacrorum opera ingeniorum, in ſpeciem,& cultum parietum comparantur.

CAP. X. At in aliquod genus vitæ difficile incidiſti, & tibi ignoranti, vel publica fortuna, vel priuata laqueum impegit, quem nec ſoluere poſſis, nec abrumpere. Cogita compeditos primo ægrè ferre onera, & impedimenta crurum: deinde vbi non indignari illa, ſed pati propoſuerunt,neceſſitas fortiter ferre docet,cõſuetudo facile. Inuenies in quolibet genere vitę oblectamenta, & remiſſiones, & voluptates, ſi nolueris malam putare vitam potius, quam inuidioſam facere.Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quam quod cum ſciret, quibus ærumnis naſceremur, calamitatum mollimentum conſuetudinem inuenit,cito in familiaritatem grauiſſima adducens. Nemo duraret,ſi rerum aduerſarum eandẽ vim aſſiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati ſumus:aliorũ aurea catena eſt,& laxa;aliorũ arcta,& ſordida. Sed quid refert? eadem cuſtodia vniuerſos circumdedit:alligatiq; ſunt etiam qui alligauerunt: niſi tu fortè leuiorem in ſiniſtra catenam putas. Alium honores,alium opes vinciunt: quoſdam nobilitas, quoſdam humilitas premit: quibuſdam aliena ſupra caput imperia

periæ ſunt, quibuſdam ſua: quoſdam exſilia vno loco tenent, quoſdam ſacerdotia. Omnis vita ſeruitium eſt. Aſſueſcendum itaq; conditioni ſuæ, & quamminimum de illa querendum: & quidquid habet circa ſe commodi, apprehendēdum eſt. Nihil tam acerbum eſt, in quo non æquus animus ſolatium inueniat. Exiguæ ſæpè areæ in multos vſus deſcribentis arte patuere, & quamvis anguſtum pedē diſpoſitio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus, poſſunt & dura molliri, & anguſta laxari, & grauia ſcitè ferentes minus premere. Non ſunt prætérea cupiditates in longinquum mittendæ, ſed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his, quæ aut non poſſunt fieri, aut difficulter poſſunt, prope poſita, ſpeiq; noſtræ alludētia ſequamur, ſed ſciamus, omnia æquè leuia eſſe, extrinſecus diuerſas facies habentia, introrſus pariter vana. Nec inuideamus altius ſtantibus: quæ excelſa videbantur, prærupta ſunt. Illi rurſus, quos ſors iniqua in ancipiti poſuit, tutiores erunt ſuperbiam detrahendo rebus per ſe ſuperbis, & fortunam ſuam quammaximè poterunt, in planū deferendo. Multi quidē ſunt, quibus neceſſario hærendum ſit in faſtigio ſuo, ex quo non poſſunt, niſi cadendo deſcendere: ſed hoc ipſum teſtentur, maximum onus ſuum eſſe, quod alijs graues eſſe cogantur, nec ſubleuatos ſe, ſed ſuffixos: iuſtitia, manſuetudine, humana lege, & benigna manu, præparent multa ad ſequiores caſus præſidia, quorum ſpe ſecurius pendeant. Nihil tamen æquè hos ab his animi fluctibus vindicauerit, quam ſemper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunæ arbitrium deſinendi dare, ſed ſe ipſos, multo quidem citra

ex-

extrema, hortentur conſiſtere. Sic & aliquæ cupiditates animum acuent, ſed finitæ: non in immenſum, incertumq; producent.

CAP. XI. Ad imperfectos & mediocres, & malè ſanos, hic meus ſermo pertinet, non ad ſapientem. Huic non timidè, nec pedetentim ambulandum eſt: tanta enim fiducia ſui eſt, vt obuiam fortunæ ire non dubitet, nec vnquã loco illi ceſſurus ſit: nec habet vbi illam timeat: quia non mancipia tantùm, poſſeſſioneſq; & dignitatem, ſed corpus quoq; ſuum, & oculos, & manum, & quidquid eſt cariorem vitam facturum, ſeq; ipſum inter precaria numerat, viuitq; vt commodatus ſibi, & repoſcentibus ſine triſtitia redditurus. Nec ideo eſt vilis ſibi, quia ſcit ſe ſuum non eſſe: ſed omnia tam diligenter faciet, tam circumſpecte, quam religioſus homo, ſanctuſq; ſolet tueri fidei commiſſa. Quandocumq; autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna: ſed dicet: Gratias agõ pro eo, quod poſſedi, habuiq;. Magna quidem res tuas mercede colui: ſed quia imperas, cedo gratus, libenſque: ſi quid habere me tui volueris, etiam nunc ſeruabo: ſi aliud placet, ego verò factum, ſignatumq; argentum, domum, familiamq; meam reddo, reſtituo. Appellauerit natura, quæ prior nobis credidit: & huic dicemus, Recipe animũ meliorẽ, quam dediſti: non tergiuerſor, nec refugio: paratum habes à volente, quod non ſentienti dediſti: aufer. Reuerti vnde veneris, quid graue eſt? malè viuet, quiſquis neſciet bene mori. Huic itaq; primum rei precium detrahendũ eſt, & ſpiritus inter vilia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inuiſos habemus, ſi omni modo vitã impetrare cupiunt: fauemus, ſi contemptum eius prę ſe ferunt: idẽ euenire nobis ſcias;

ſæpè

ſæpè enim cauſſa moriendi eſt, timidè mori?
Fortuna illa quæ ludos ſibi facit, Quo,inquit,te
reſeruem,malum & trepidum animal? eo magis
conuulneraberis, & confodieris, quia neſcis
præbere iugulum. At tu & viues diutius,& morieris
expeditius, qui ferrum non ſubducta ceruice,
nec manibus oppoſitis, ſed animosè recipis.
Qui mortem timebit, nihil vnquam pro
homine viuo faciet: at qui ſcit, hoc ſibi cum
conciperetur, ſtatim cōdictum,viuet ad formulam:
& ſimul illud quoq; eodem animi robore
præſtabit,ne quid ex his quæ eueniunt,ſubitum
ſit. Quidquid enim fieri poteſt, quaſi futurum
proſpiciendo,malorum omnium impetus molliet:
qui ad præparatos, exſpectanteſq; nihil afferunt
noui: ſecuris, & beata tantùm ſpectantibus,graues
eueniunt. Morbus enim,captiuitas,
ruina,ignis, nihil horum repentinum eſt. Sciebam
in quam tumultuoſum me contubernium
natura cluſiſſet? totiens in vicinia mea conclamatum
eſt,totiens præter limen immaturas exſequias
fax,cereuſq; præceſſit: ſæpè altius ruentis
ædificij fragor ſonuit:multos ex his,quos forum,curia,ſermo,
mecum contraxerat, nox abſtulit,&
vinctas ad ſodalitium manus copulatas
intercidit. Mirer aliquando ad me pericula
acceſſiſſe,quæ circa me ſemper errauerunt? Magna
pars hominum eſt,quæ nauigatura,de tempeſtate
non cogitat. Nunquam me in bona re
mali pudebit auctoris. Publius tragicis, comiciſq;
vehementior ingenijs, quotiens mimicas
ineptias,& verba ad ſummam caueam ſpectantia
reliquit,inter multa alia cothurno, non tantum
ſipario, fortiora, & hoc ait:

Cuivis poteſt accidere,quod cuiquam poteſt.

Hoc ſiquis in medullas demiſerit, & oīa aliena

mala,

mala, quorum ingens quotidie copia eſt, ſic adſpexerit, tanquam illis liberum & ad ſe iter ſit: multo ante ſe armabit, quam petatur. Sero animus ad periculorum patientiam, poſt pericula, inſtruitur. Non putaui hoc futurum: nunquam hoc euenturum credidiſſem. Quare autẽ non? Quæ ſunt diuitiæ, quas non egeſtas, & fames, & mendicitas à tergo ſequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextam, & augurale, & lora patricia, & ſordes comitentur, & exportatio, & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum eſt, cui non parata ſit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex: nec magnis iſta intervallis diuiſa, ſed horæ momentum intereſt inter ſolium, & aliena genua. Scito ergo, omnẽ conditionem verſabilem eſſe: & quidquid in vllum incurrit, poſſe in te quoq; incurrere. Locuples es? numquid ditior Pompeio? cui cùm Caius vetus cognatus, hoſpes nouus, aperuiſſet Cæſaris domum, vt ſuam cluderet, defuit panis, & aqua: cùm tot flumina poſſideret in ſuo oriẽtia, & ſuo cadentia, mendicauit ſtillicidia: fame, ac ſiti perijt, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus eſurieñti locat. Honoribus ſummis functus es? nunquid aut tam magnis, aut tam inſperatis, aut tam vniuerſis, quã Seianus? Quo die illum ſenatus deduxerat, populus in fruſta diuiſit: in quem quidquid congeri poterat, dij, hominesq; contulerant, ex eo nihil ſuperfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Crœſum te mittam, qui rogum ſuum & eſcendit iuſſus, & extingui vidit, factus non regno tantùm, ſed etiam morti ſuæ ſuperſtes: non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum quam timuerat, ſpectauit. Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter

Ca-

Caianas cuſtodias vidimus: alter in exſilium miſſus eſt:alter vt meliori fide mitteretur,optabat. In tanta rerũ,ſurſum,ac deorſum euntium, verſatione, ſi nõ quidquid fieri poteſt,pro futuro habes,das in te vires rebus aduerſis:quas infregit,quiſquis prior vidit.Proximũ ab his erit, ne aut in ſuperuacuis,aut ex ſuperuacuo,laboremus:ideſt, ne aut quæ non poſſumus conſequi, concupiſcamus: aut adepti, cupiditatũ vanitatẽ noſtrarum ſero,poſt multum pudorẽ,intelligamus: ideſt, ne aut labor irritus ſine effectu ſit, aut effectus labore indignus. Ferè enim ex his triſtitia ſequitur,ſi aut non ſucceſſit, aut ſucceſſus pudet.

CAP. XII. Circumcidenda eſt concurſatio, qualis eſt magnæ parti hominũ,domos,& theatra,& fora pererrantium. Alienis ſe negotijs offerunt,ſemper aliquid agentibus ſimiles. Horũ ſi aliquẽ exeuntẽ de domo interrogaueris: Quo tu?quid cogitas?reſpondebit tibi:Non mehercule ſcio: ſed aliquos videbo,aliquid agam. Sine propoſito vagantur,quærentes negotia:nec quæ deſtinauerunt, agunt, ſed in quæ incurrerunt. Incõſultus illis,vanuſq; curſus eſt:qualis formicis,per arbuſta repentibus;quæ in ſummũ cacumen,deinde in imũ inanes aguntur.His pleriq; ſimilẽ vitam agunt, quorum nõ immerito quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam,quaſi ad incendium currentium, miſereberis: vſq; eo impellunt obuios,& ſe,alioſq; præcipitant:cùm interim cucurrerint,aut ſalutaturi aliquem non reſalutaturũ,aut funus ignoti hominis proſecuturi, aut iudicium ſæpè litigantis, aut ſponſalia ſæpè nubentis,& lecticam aſſectati, quibuſdam locis & ipſi tulerint.deinde domum cum ſuperuacua redeuntes laſſitudine,iurant neſciſſe,ſeipſos,

ſos, quare exierint, vbi fuerint, poſtero die erraturi per eadem illa veſtigia. Omnis itaq; labor aliquo referatur, aliquo reſpiciat. Non induſtria inquietos, & inſanos, falſæ rerum imagines agitant: nam ne illi quidem ſine aliqua ſpe mouētur, proritat illos alicuius rei ſpecies, cuius vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo vnumquemq; ex his, qui ad augendam turbam exeunt, inanes & leues cauſſæ per vrbem circumducunt, nihilq; habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cum multorum fruſtra liminibus illiſus nomenclatores perſalutauit, à multis excluſus, neminem ex omnibus difficilius domi, quàm ſe, conuenit. Ex hoc malo dependet illud teterrimum vitium, auſcultatio, & publicorum, ſecretorumq; inquiſitio, & multarum rerum ſcientia, quæ nec tutò narrantur, nec tutò audiuntur. Hoc ſecutum puto Democritum, ita cœpiſſe: Qui tranquillè volet viuere, nec priuatim agat multa, nec publicè: ad ſupervacua ſcilicet referentē. Nam ſi neceſſaria ſunt, & priuatim, & publicè, non tantū multa, ſed innumerabilia agenda ſunt: vbi verò nullum officiū ſolemne nos citat, inhibendę actiones ſunt.

CAP. XIII. Nam qui multa agit, ſæpè fortunæ poteſtatem ſui facit: quam tutiſſimum eſt rarò experiri, ceterum ſemper de illa cogitare, & ſibi nihil de fide eius promittere. Nauigabo, niſi ſi quid inciderit: & prætor fiam, niſi ſi quid obſtiterit: & negotiatio mihi reſpondebit, niſi ſi quid interuenerit. Hoc eſt, quare ſapienti nihil contra opinionem dicamus accidere: non illum caſibus hominum excepimus, ſed erroribus: nec illi omnia vt voluit cedunt, ſed vt cogitauit: imprimis autem cogitauit, aliquid poſſe propoſitis ſuis reſiſtere. Neceſſe eſt autem

leuius

leuius ad animum peruenire deſtitutæ cupiditatis dolorem, cui ſucceſſum non vtiq; promiſeris.

CAP. XIV. Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis deſtinatis rebus indulgeamus: tranſeamus in ea, in quæ nos caſus deduxerit: nec mutationes aut conſilij aut ſtatus pertimeſcamus: dummodo nos leuitas, inimiciſſimum quieti vitium, non excipiat. Nam & pertinacia neceſſe eſt anxia & miſera ſit, cui fortuna ſæpè aliquid extorquet: & leuitas multo grauior, nuſquam ſe continens. Vtrumque infeſtum eſt tranquillitati, & nihil mutare poſſe, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in ſe reuocandus eſt: ſibi confidat, ſe gaudeat, ſua ſuſpiciat: recedat, quantum poteſt, ab alienis, & ſe ſibi applicet, damna non ſentiat, etiam aduerſa benigne interpretetur. Nunciato naufragio, Zeno noſter, cum omnia ſua audiret ſubmerſa: Iubet, inquit, me fortuna expeditius philoſophari. Minabatur Theodoro philoſopho tyrannus mortem, & quidem inſepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas: hemina ſanguinis in tua poteſtate eſt: nam quod ad ſepulturam pertinet, ò te ineptum, ſi putas intereſſe, ſupra terram, an infra putreſcam. Canus Iulius, vir inprimis magnus, cuius admirationi ne hoc quidam obſtat, quod noſtro ſæculo natus eſt, cum Caio diu altercatus, poſtquam abeunti Falaris ille dixit, Ne forte inepta ſpe tibi blandiaris, duci te iuſſi. Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid ſenſerit, dubito: multa enim occurrunt mihi. Contumelioſus eſſe voluit, & oſtendere quanta crudelitas eſſet, in qua mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiam? agebant enim gratias, & quorum liberi occiſi, & quorum bona ablata erant.

An tanquam libertatem libenter accedit? Quicquid eſt, magno animo reſpondit. Dicet aliquis: Potuit poſt hæc iubere illum Caius viuere. Non timuit hoc Canus: nota erat Caij in talibus imperijs fides: Credisne illum, decem medios vſque ad ſupplicium dies, ſine vlla ſollicitudine exegiſſe? veriſimile non eſt, quæ vir ille dixerit, quæ fecerit, quam in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cum centurio, agmen periturorum trahens, illum quoque excitari iubet. Vocatus, numerauit calculos, & ſodali ſuo, Vide, inquit, ne poſt mortem meam mentiaris te viciſſe. Tum annuens centurioni: Teſtis, inquit, eris, vno me antecedere. Luſiſſe tu Canum illa tabula putas? illuſit. Triſtes erant amici, talem amiſſuri virum. Quid mœſti, inquit, eſtis? Vos quæritis, an immortales animæ ſint: ego iam ſciam: nec deſijt, in ipſo veritatem fine ſcrutari, & ex morte ſua quæſtionem habere. Proſequebatur illum philoſophus ſuus: nec iam procul erat tumulus, in quo Cæſari Deo noſtro fiebat quotidianum ſacrum. Quid, inquit, Cane nunc cogitas? aut quæ tibi mens eſt? Obſeruare, inquit Canus propoſui illo velociſſimo momento, an ſenſurus ſit animus, exire ſe: promiſitque, ſi quid exploraſſet, circumiturus amicos, & indicaturum quis eſſet animarum ſtatus. Ecce in media tempeſtate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus, qui fatum ſuum in argumentum veri vocat: qui in vltimo illo gradu poſitus, exeuntem animam percontatur: nec vſque ad mortem tantum, ſed aliquid etiam ex ipſa morte diſcit. Nemo diutius philoſophatus: ſed non raptim relinquetur magnus vir; & cum cura dicendus: dabimus te in omnem memoriam, clariſſimum caput, Caianæ cladis magna portio.

CAP.

CAP.XV. Sed nihil prodeſt priuatæ triſtitiæ cauſſas abieciſſe. Occupat enim nonnumquam odium generis humani,& occurrit tot ſcelerum felicium turba, cum cogitaueris, quam ſit rara ſimplicitas, quam ignota innocentia, & vix vnquam, niſi cum expedit, fides, & libidinis lucra damnaque pariter inuiſa,& ambitio vſq;eo iam ſe ſuis non continens terminis, vt per turpitudinem ſplendeat. Agitur animus in noctem,& velut euerſis virtutibus,quas nec ſperare licet, nec habere prodeſt,tenebræ oboriuntur. In hoc itaq; que flectendi ſumus, vt omnia vulgi vitia non inuiſa nobis, ſed ridicula videantur: & Democritum potius imitemur, quam Heraclitum. Hic enim quoties in publicum proceſſerat, flebat: ille ridebat; huic omnia quæ agimus,miſeriæ; illi ineptiæ videbantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda: humanius eſt deridere vitam, quam deplorare. Adijce, quod de humano quoque genere melius meretur qui ridet illud quam qui luget. Ille & ſpei bonæ aliquid relinquit: hic tamen ſtulte deflet,quæ corrigi poſſe deſperat: & vniuerſa contemplatus, maioris animi eſt,qui riſum non tenet, quã qui lacrimas, quando leuiſſimus affectum animi mouet,& nihil magnum, nihil ſeuerum,nec ſerium quidem,ex tanto apparatu putat. Singula, propter quæ læti ac triſtes ſumus,ſibi quiſque proponat, & ſciat verum eſſe, quod Bion dixit, Omnia hominum negotia ſimilia initijs eſſe, nec vitam illorum magis ſanctam aut ſeueram eſſe,quam conceptus inchoatos. Sed ſatius eſt, publicos mores & humana vitia placide accipere,nec in riſum,nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri,æterna miſeria eſt:alienis delectari malis,voluptas inhumana:ſicut illa inuti-

utilis humanitas, flere, quia aliquis filium effe-
rat,& frontem ſuam fingere. In tuis quoq;ma-
lis id agere te oportet, vt dolori tantum des
quantum poſcit,non quantum conſuetudo. Ple-
rique enim lacrimas fundunt, vt oſtendant: &
toties ſiccos oculos habent, quoties ſpectator
defuit: turpe iudicantes, non flere, cum omnes
faciant. Adeo penitus hoc ſe malum fixit, ex
aliena opinione pendere, vt in ſimulationem
etiam ſimpliciſſima res,dolor veniat. Sequitur
pars, quæ ſolet non immerito contriſtare, & in
ſolicitudinem adducere, vbi bonorum exitus
mali ſunt. Vt,Socrates cogitur in carcere mori,
Rutilius in exſilio viuere, Pompeius & Cicero
clientibus ſuis præbere ceruicem: Cato ille,vir-
tutum viua imago, incumbens gladio,ſimul de
ſe ac de Repub.palã facere.Neceſſe eſt torqueri,
tam iniqua pręmia fortunam perſoluere:& quid
ſibi quiſq;nunc ſperet,cum videat peſſima opti-
mos pati?Quid ergo eſt?vide quomodo quiſque
illorum tulerit:& ſi fortes fuerunt,ipſorum illos
animos deſidera; ſi muliebriter & ignaue perie-
re,nihil perijt.Aut digni ſunt,quorum virtus ti-
bi placeat: aut indigni,quorũ deſideretur igna-
uia.Quid enim eſt turpius,quam ſi maximi viri
timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus
toties dignum laudibus,& dicamus: Tanto for-
tior,tanto felicior!humanos effugiſti caſus,liuo-
rem,morbum: exiſti ex cuſtodia: non tu dignus
mala fortuna Dijs viſus es, ſed indignus in quẽ
iam aliquid fortuna poſſet. Subducentibus vero
ſe, & in ipſa morte ad vitam reſpectantibus,
manus inijciendæ ſunt. Neminem flebo lætum,
neminem flentem: ille lacrimas meas ipſe ab-
ſterſit: hic ſuis lacrimis effecit, ne vllis dignus
ſit. Ego Herculem fleam,quod viuus vritur: aut
Regu-

Regulum, quod tot clauis configitur: aut Catonem, quod vulnera ſua fortiter tulit? Omnes iſti leui temporis impenſa inuenerunt, quomodo æterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. Eſt & illa ſolicitudinum non mediocris materia, ſi te anxie componas, nec vlli ſimpliciter oſtendas: qualis multorum vita eſt, ficta, & oſtentationi parata. Torquet enim aſſidua obſeruatio ſui, & deprehendi aliter, ac ſolet, metuit: nec vnquam cura ſoluimur, vbi toties nos æſtimari putamus, quoties aſpici. Nam & multa incidunt, quæ inuitos denudent: & vt bene cedat tanta ſui diligentia, non tamen iucunda vita, aut ſecura eſt, ſemper ſub perſona viuentium: Ad illa quantum habet voluptatis, ſincera & per ſe ornata ſimplicitas, nihil obtendens moribus ſuis? Subit tamen & hæc vita contemptus periculum, ſi omnia omnibus patent: ſunt enim qui faſtidiant, quicquid propius adierunt. Sed nec virtuti periculum eſt, ne admota oculis reuileſcat: & ſatius eſt ſimplicitate contemni, quã perpetua ſimulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus: multum intereſt, ſimpliciter viuas, an negligenter. Multum & in ſe recedendum eſt: conuerſatio enim diſſimilium, bene cõpoſita diſturbat, & renouat affectus, & quidquid imbecillum in animo, nec percuratum eſt, exulcerat. Miſcenda tamen iſta, & alternanda ſunt, ſolitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominũ deſiderium, hæc noſtri: & erit altera alterius remedium: odium turbæ ſanabit ſolitudo tædium ſolitudinis turba. Nec in eadẽ intentione æqualiter retinenda mens eſt, ſed ad iocos reuocãda. Cum pueris Socrates ludere non erubeſcebat: & Cato vino laxabat animũ, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare cor-

pus mouit ad numeros: non molliter ſe infringens, vt nunc mos eſt, etiam inceſſu ipſo vltra muliebrem mollitiem fluentibus; ſed vt illi antiqui viri ſolebant, inter luſum ac feſta tempora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam ſi ab hoſtibus ſuis ſpectarentur. Danda eſt remiſſio animis: meliores acrioreſque requieti ſurgent. Vt fertilibus agris non eſt imperandum: cito enim exhauriet illos nunquam intermiſſa fœcunditas: ita animorum impetus aſſiduus labor frangit. Vires recipient paullum reſoluti,& remiſſi. Naſcitur ex aſſiduitate laborum, animorum hebetatio quædam, & languor: nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, niſi naturalem quamdam voluptatem haberet luſus iocuſque: quorum frequens vſus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & ſomnus refectioni neceſſarius eſt: hunc tamen ſi per diem noctemque continues, mors erit. Multum intereſt, remittas aliquid,an ſoluas. Legum conditores feſtos inſtituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publice cogerentur: tanquam neceſſarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, vt dixi, viri quidam ſibi menſtruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem,inter & otium & curas, diuidebant: qualem Pollionem Aſinium, oratorem magnum, meminimus: quem nulla res vltra decimam retinuit: ne epiſtolas quidem poſt eam horam legebat, ne quid nouæ curæ naſceretur: ſed totius diei laſſitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt, & in poſtmeridianas horas aliquid leuioris operæ diſtulerunt. Maiores quoque noſtri nouam relationem, poſt horam decimam, in ſenatu fieri vetabant. Miles vi-

gi-

gilias diuidit, & nox immunis eſt ab expeditione redeuntium. Indulgendum eſt animo: dandumque ſubinde otium, quod alimenti ac virium loco ſit: & in ambulationibus apertis vagandum, vt cęlo libero & multo ſpiritu augeat attollatque ſe animus. Aliquando vectatio iterque, & mutata regio, vigorem dabunt, conuictuſque & liberalior potio: nonnumquam & vſque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, ſed vt deprimat. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet: & vt morbis quibuſdam, ita triſtitiæ medetur: Liberque non ob licentiam linguæ dictus eſt inuentor vini, ſed quia liberat ſeruitio curarum animum, & aſſerit, vegetque & audaciorem in omnes conatus facit. Sed vt libertatis, ita vini ſalubris moderatio eſt. Et Solonem, Arceſilaumque indulſiſſe vino credunt. Catoni ebrietas obiecta eſt: facilius efficiet, quiſquis obiecerit, hoc crimen honeſtum, quam turpem Catonem. Sed nec ſæpe faciendum eſt, ne animus malam conſuetudinem ducat: & aliquando tamen in exſultationem libertatemque extrahendus, triſtiſque ſobrietas remouenda paulliſper. Nam, ſiue Græco poëtæ credimus, aliquando & inſanire iucundum eſt: ſiue Platoni, fruſtra poëticas fores compos ſui pepulit: ſiue Ariſtoteli, nullum magnum ingenium ſine mixtura dementiæ fuit. Non poteſt grande aliquid & ſupra ceteros loqui, niſi nota mens. Cum vulgaria & ſolila contempſit, inſtinctuque ſacro ſurrexit excelſior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non poteſt ſublime quicquam & in arduo poſitum contingere, quamdiu apud ſe eſt. Deſciſcat oportet à ſolito, & efferatur, & mordeat frenos, & rectorem rapiat ſuum:

M 4 eoque

eoque ferat, quo per ſe timuiſſet eſcendere. Habes, Serene cariſſime, quæ poſſint tranquillitatem tueri, quæ reſtituere, quæ ſurrepentibus vitijs reſiſtant. Illud tamen ſcito, nihil horum ſatis eſſe validum, rem imbecillam ſeruantibus, niſi intenta & aſſidua cura circumeat animum labentem.

L. ANNÆI SENECÆ

DE CONSTANTIA SAPIENTIS,

Siue quod in Sapientem non cadit iniuria.

Argumentum, & Ordo.

Magni animi, magni ingenij, atq; etiam eloquij hoc ſcriptum: vno verbo, inter optima. Editum ſub tempus prioris illius puto, de Tranquillitate: cui vulgo etiam iungunt, male. Diuerſum argumentum eſt, & tali ſerie. Orditur à Stoicorum laude, quorum Paradoxum tractat, Sapientem non affici iniuria. Quid ergo? aiebat Serenus: non Cato contumelijs affectus, verberibus, & ſputis? Ab hac obiectione ingreditur in materiem: &, Non eſt tamen iniurijs, inquit: fuit enim Sapiens, atq; in Sapientem iniuria non cadit. Quod tamen ea mente dici ait, non vt non fiat, ſed vt non admittat. Tangi poteſt iniuria, ſed non lædi: à te eſſe, in illo non eſſe. Hæc pulcherrime exſequitur ad Cap. 4. Diuidit deinde dicenda in duas partes, idq; à diſcrimine Iniuriæ & con-

Contumelia. Priore, negat illam cadere in Sapientem; poſteriore, nec iſtam. De Iniuria, hæc ſunt argumenta. Sapiens nullius mali patiens: at malum eſt Iniuria. Secundum, Iniuria detrahit & deminuit: Sapienti nihil eripitur: habet in ſe vno omnia repoſita, & firmiter, vt Stilpo. Tertium, Foriis ab infirmo non læditur: non ergo à Malitia Virtus. Hic obijcitur, Atqui Socrates nonne iniuria damnatus? Ita, ſed ſine ſua iniuria. Illi intulerunt, ipſe non accepit: ſed ſapientia reiecit. Sicut venenum mihi das, ego antidoto vim eius infringo: ſcelus tu facis, ego non patior. Quartum argumentum, Iniuria cum Iniuſtitia mixta eſt: non hæc cadit in Sapientem: minime ergo illa. Quintum, Sapienti nemo prodeſt: ergo nec lædit. Sextum, Iniuria à Spe aut Metu eſt: Sapiens neutro eorum tangitur, Septimum vltimumq́; Iniuriam nemo immotus accipit: non mouetur Sapiens. Atq́; hic concluſio prioris partis, & adhortatio ad dogma animis accipiendum. Altera erat de Contumelia, quam explicat Cap. 10. *quid proprie ſit; & tum à Sapiente arcet. Primo, quia Sapiens magnitudinem ſuam nouit: non ergo contumelia ad eum pertinet: quæ nomẽ & rem habet à cõtemptu. Secũdo, Superbi & inſolẽtes inferunt contumeliam: ipſe tales ſpernit: itaq́; & ab ijs iſtam. Tertio, Nemo maiorem melioremq́; contemnit: is eſt Sapiens. Ergo in ſe dicta ridet, vt in conuiuijs ioculos puerorum. Sed quid? fert igitur hæc omnia Sapiens? non caſtigat aut cõpeſcit? imo facit interdũ: ſicut illos ipſos pueros ſolemus: non quia malũ ille acceperat, ſed quia hi fecerunt. Atq́; hactenus (ad* C. 14.) *in ſolam Contumeliam, aut Iniuriam: iam mixtim vtramq́; refutat. Hoc argumento, Securitas pro-*

eoque ferat, quo per ſe timuiſſet eſcendere. Habes, Serene cariſſime, quæ poſſint tranquillitatem tueri, quæ reſtituere, quæ ſurrepentibus vitijs reſiſtant. Illud tamen ſcito, nihil horum ſatis eſſe validum, rem imbecillam ſeruantibus, niſi intenta & aſſidua cura circumeat animum labentem.

L. ANNÆI SENECÆ
DE CONSTANTIA SAPIENTIS,
Siue quod in Sapientem non cadit iniuria.

Argumentum, & Ordo.

MAgni animi, magni ingenij, atque etiam eloquij hoc ſcriptum: vno verbo, inter optima. Editum ſub tempus prioris illius puto, de Tranquillitate: cui vulgo etiam iungunt, male. Diuerſum argumentum eſt, & tali ſerie. Orditur à Stoicorum laude, quorum Paradoxum tractat, Sapientem non affici iniuria. Quid ergo? aiebat Serenus: non Cato contumelijs affectus, verberibus, & ſputis? Ab hac obiectione ingreditur in materiem: &, Non eſt tamen iniurijs, inquit: fuit enim Sapiens, atque in Sapientem iniuria non cadit. Quod tamen ea mente dici ait, non vt non fiat, ſed vt non admittat. Tangi poteſt iniuria, ſed non lædi: à te eſſe, in illo non eſſe. Hæc pulcherrime exſequitur ad Cap. 4. Diuidit deinde dicenda in duas partes, idque à diſcrimine Iniuriæ & con-

Contumelia. Priore, negat illam cadere in Sapientem; poſteriore, nec iſtam. De Iniuria, hæc ſunt argumenta. Sapiens nullius mali patiens: at malum eſt Iniuria. Secundum, Iniuria detrahit & deminuit: Sapienti nihil eripitur: habet in ſe vno omnia repoſita, & firmiter, vt Stilpo. Tertium, Fortiis ab infirmo non læditur: non ergo à Malitia Virtus. Hic obijcitur, Atqui Socrates nonne iniuria damnatus? Ita, ſed ſine ſua iniuria. Illi intulerunt, ipſe non accepit: ſed ſapientia reiecit. Sicut venenum mihi das, ego antidoto vim eius infringo: ſcelus tu facis, ego non patior. Quartum argumentum, Iniuria cum Iniuſtitia mixta eſt: non hæc cadit in Sapientem: minime ergo illa. Quintum, Sapienti nemo prodeſt: ergo nec lædit. Sextum, Iniuria à Spe aut Metu eſt: Sapiens neutro eorum tangitur, Septimum vltimumq́, Iniuriam nemo immotus accipit: non mouetur Sapiens. Atq́ hic concluſio prioris partis, & adhortatio ad dogma animis accipiendum. Altera erat de Contumelia, quam explicat Cap. 10. *quid proprie ſit; & tum à Sapiente arcet. Primo, quia Sapiens magnitudinem ſuam nouit: non ergo contumelia ad eum pertinet: quæ nomẽ & rem habet à cõtemptu. Secũdo, Superbi & inſolẽtes inferunt contumeliam: ipſe tales ſpernit: itaq́ & ab ijs iſtam. Tertio, Nemo maiorem melioremq́ contemnit: is eſt Sapiens. Ergo in ſe dicta ridet, vt in conuiuijs ioculos puerorum. Sed quid? fert igitur hæc omnia Sapiens? non caſtigat aut cõpeſcit? imo facit interdũ: ſicut illos ipſos pueros ſolemus: non quia malũ ille acceperat, ſed quia hi fecerunt. Atq́ hactenus* (*ad* C. 14.) *in ſolam Contumeliam, aut Iniuriam: iam mixtim vtramq́ refutat. Hoc argumento, Securitas pro-*

pria eſt Sapientis: non eſt, ſi alterutram accipit, aut poteſt accipere. Simile & Epicurei dicunt: etſi minus fortiter. Denique leuia pleraque, quibus vulgus offenditur, ſuadet reijcere, & ridere ne ridearis. Conclusio, Quomodo eunti ad Sapientiam, Quomodo qui peruenit, ferenda iniuria? Illi, cum morſu aliquo animi, & adhuc pugna; huic ſine alterutro, & victor iam agit ante ſe vtraque, & triumphat. Ego itero, magni animi ſcriptum eſt: robur ab eo, in temporum hac hominumq; cottidiana malitia, capiamus.

CAPVT I.

TAntum inter Stoicos, Serene, & ceteros ſapientiam profeſſos intereſſe, quantum inter fœminas & mares, non immerito dixerim: cum vtraque turba ad vitæ ſocietatem tantumdem conferat; ſed altera pars ad obſequendum, altera imperio nata ſit. Ceteri ſapientes molliter, & blande, vt fere domeſtici & familiares medici, ægris corporibus, non qua optimum & celerrimum eſt medentur, ſed quà licet: Stoici virilem ingreſſi viam, non vt amœna ineuntibus videatur curæ habent, ſed vt quamprimum nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeo extra omnem teli iactum ſurrexit, vt ſupra fortunam emineat. At ardua per quæ vocamur, & confragoſa ſunt. Quid enim plano aditur excelſum? Sed ne tam abrupta quidem ſunt, quam quidam putant: prima tantum pars ſaxa rupeſque habet, & inuij ſpeciem: ſicut pleraque ex longinquo ſpeculantibus abſciſſa & conuexa videri ſolent, cum aciem lon-

longinquitas fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa, quæ in vnum congeſſerat error oculorum, paullatim adaperiuntur; tum illis, quæ præcipitia ex interuallo apparebant, redit lene faſtigium. Nuper cum incidiſſet mentio M. Catonis, indigne ferebas (ſicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem ætas ſua parum intellexiſſet, quod ſupra Pompeios & Cæſares ſurgentem, infra Vatinios poſuiſſet; & tibi indignum videbatur, quod illi diſſuaſuro legem, toga in foro eſſet erepta, quodque à Roſtris, vſque ad arcum Fabianum, per ſeditioſæ factionis manus tractus, voces improbas, & ſputa, & omnes alias inſanæ multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego reſpondi, habere te quod Reipublicæ nomine mouereris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac peſſimus quiſq; vænundabat: & cæca cupiditate corrupti, non intelligebant, ſe, dum vendunt, & venire.

CAP. II. Pro ipſo quidem Catone ſecurum te eſse iuſſi. Nullum enim ſapientem nec iniuriam accipere, nec contumeliam poſse. Catonem autem certius exemplar ſapientis viri nobis deos immortales dediſse, quam Vlyſsem & Herculem prioribus ſæculis. Hos enim Stoici noſtri ſapientes pronunciauerunt, inuictos laboribus, & contemptores voluptatis, & victores omnium terrorum. Cato cum feris manus non contulit, quas conſectari venatoris agreſtiſque eſt: nec monſtra igne ac ferro perſecutus eſt, nec in ea tempora incidit, quibus credi poſset cælum vnius humeris inniti, excuſsa iam antiqua crudelitate, & ſæculo ad ſummam perducto ſolertiam. Cum ambitu congreſsus, multiformi malo, & cum potentiæ immenſa cupiditate, quā totus orbis in tres diuiſus ſatiare

non poterat, aduerſus vitia ciuitatis degenerãtis, & peſſum ſua mole ſidentis, ſtetit ſolus, & cadentem Rempublicam, quantum modo vna retrahi manu poterat, retinuit: donec vel abreptus, vel abſtractus, comitem ſe diu ſuſtentatæ ruinæ dedit: ſimulque exſtincta ſunt, quæ nefas erat diuidi. Neque enim Cato poſt libertatem vixit, nec libertas poſt Catonem. Hinc tu putas iniuriam fieri potuiſſe à populo, quod aut præturam illi detraxit, aut togam? quod ſacrum illud caput purgamentis oris aſperſit? Tutus eſt ſapiens, nec vlla affici aut iniuria, aut contumelia poteſt.

CAP. III. Videor mihi intueri animum tuum incenſum, & efferueſcentem: paras acclamare: Hæc ſunt quæ auctoritatem præceptis veſtris detrahant: magna promittis, & quæ ne optari quidem, nedum credi poſſint: deinde ingentia locuti, cum pauperem negaſtis eſſe ſapientem, non negatis ſolere illi & ſeruum, & veſtem, & tectum, & cibum deeſſe; cum ſapientem negaſtis inſanire, non negatis & alienari, & parum ſana verba emittere, & quicquid vis morbi cogit, audere; cum ſapientem negaſtis ſeruum eſſe, ijdem non itis infitias, & væniturum, & imperata facturum, & domino ſuo ſeruilia præſtiturum miniſteria. Ita, ſublato alte ſupercilio, in eadem quæ ceteri, deſcenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc eſſe ſuſpicor, quod prima ſpecie pulchrum atque magnificum eſt: nec iniuriam, nec contumeliã accepturum eſſe ſapientem. Multum autem intereſt, vtrum ſapientem extra indignationem, ex extra iniuriam ponas. Nam ſi dicis illum æquo animo laturum; nullum habet priuilegiũ: contigit illi res vulgaris, & quæ diſcitur ipſa iniuriarũ aſſiduitate, patientia. Si negas acceptu-

rum iniuriam, id eſt, neminem illi tentaturum facere; omnibus relictis negotijs, Stoicus fio. Ego vero ſapientem non imaginario honore verborum exornare conſtitui, ſed eo loco ponere, quo nulla permittatur iniuria. Quid ergo? nemo erit qui laceſſat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam ſacrum eſt, quod ſacrilegum non inueniat: ſed non ideo diuina minus in ſublimi ſunt, ſi exiſtunt, qui magnitudinem, multum vltra ſe poſitam, non icturi appetant. Inuulnerabile eſt, non quod non feritur, ſed quod non læditur. Ex hac tibi nota ſapientem exhibeo. Nunquid dubium eſt, quin certius robur ſit quod non vincitur, quam quod non laceſſitur? cum dubiæ ſint vires inexpertæ: ac merito certiſſima firmitas habeatur, quæ omnes incurſus reſpuit. Sic tu ſapientem melioris ſcito eſſe naturæ, ſi nullius illi iniuria nocet, quam ſi nulla ſit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non ſubigunt, nec admota vis hoſtilis exterret: non cui pingue otium eſt, inter deſides populos. Huiuſmodi igitur ſapientem nulli eſſe iniuriæ obnoxium. Itaque non refert, quam multa in illum conijciantur tela, cum ſit nulli penetrabilis. Quomodo quorumdam lapidum inexpugnabilis ferro duritia eſt, nec ſecari adamas, aut cædi, vel deteri poteſt; ſed incurrentia vltro retundit: quemadmodum quædam non poſſunt igne conſumi, ſed flamma circumfuſa, rigorem ſuum habitumque conſeruant: quemadmodum proiecti in altum ſchopuli mare frangunt, nec ipſi vlla ſæuitiæ veſtigia, tot verberati ſæculis, oſtentant: ita ſapientis animus ſolidus eſt, & id roboris collegit, vt tam tutus ſit ab iniuria, quam illa quæ retuli.

CAP. IV. Quid igitur? non erit aliquis qui ſa-

tilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat,& frontem ſuam fingere. In tuis quoq; malis id agere te oportet, vt dolori tantum des quantum poſcit,non quantum conſuetudo. Plerique enim lacrimas fundunt, vt oſtendant: & toties ſiccos oculos habent, quoties ſpectator defuit: turpe iudicantes, non flere, cum omnes faciant. Adeo penitus hoc ſe malum fixit, ex aliena opinione pendere, vt in ſimulationem etiam ſimpliciſſima res,dolor veniat. Sequitur pars, quæ ſolet non immerito contriſtare, & in ſolicitudinem adducere, vbi bonorum exitus mali ſunt. Vt,Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exſilio viuere, Pompeius & Cicero clientibus ſuis præbere ceruicem: Cato ille,virtutum viua imago, incumbens gladio,ſimul de ſe ac de Repub.palā facere.Neceſſe eſt torqueri, tam iniqua pręmia fortunam perſoluere:& quid ſibi quiſq;nunc ſperet,cum videat peſſima optimos pati?Quid ergo eſt?vide quomodo quiſque illorum tulerit:& ſi fortes fuerunt,ipſorum illos animos deſidera; ſi muliebriter & ignaue periere,nihil perijt.Aut digni ſunt,quorum virtus tibi placeat: aut indigni,quorū deſideretur ignauia.Quid enim eſt turpius,quam ſi maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus,& dicamus: Tanto fortior,tanto felicior!humanos effugiſti caſus,liuorem,morbum: exiſti ex cuſtodia: non tu dignus mala fortuna Dijs viſus es, ſed indignus in quē iam aliquid fortuna poſſet. Subducentibus vero ſe, & in ipſa morte ad vitam reſpectantibus, manus inijciendæ ſunt. Neminem flebo lætum, neminem flentem: ille lacrimas meas ipſe abſterſit: hic ſuis lacrimis effecit, ne vllis dignus ſit. Ego Herculem fleam,quod viuus vritur: aut

Regu-

Regulum, quod tot clauis configitur: aut Catonem, quod vulnera ſua fortiter tulit? Omnes iſti leui temporis impenſa inuenerunt, quomodo æterni fierent:ad immortalitatem moriendo venerunt. Eſt & illa ſolicitudinum non mediocris materia, ſi te anxie componas, nec vlli ſimpliciter oſtendas:qualis multorum vita eſt,ficta, & oſtentationi parata. Torquet enim aſſidua obſeruatio ſui,& deprehendi aliter, ac ſolet,metuit: nec vnquam cura ſoluimur, vbi toties nos æſtimari putamus,quoties aſpici. Nam & multa incidunt,quæ inuitos denudent: & vt bene cedat tanta ſui diligentia, non tamen iucunda vita, aut ſecura eſt, ſemper ſub perſona viuentium: Ad illa quantum habet voluptatis,ſincera & per ſe ornata ſimplicitas, nihil obtendens moribus ſuis? Subit tamen & hæc vita contemptus periculum,ſi omnia omnibus patent: ſunt enim qui faſtidiant, quicquid propius adierunt. Sed nec virtuti periculum eſt, ne admota oculis reuileſcat: & ſatius eſt ſimplicitate contemni, quã perpetua ſimulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus: multum intereſt, ſimpliciter viuas,an negligenter. Multum & in ſe recedendum eſt:conuerſatio enim diſſimilium,bene cõpoſita diſturbat,& renouat affectus, & quidquid imbecillum in animo,nec percuratum eſt,exulcerat. Miſcenda tamen iſta, & alternanda ſunt, ſolitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominũ deſiderium,hæc noſtri: & erit altera alterius remedium: odium turbæ ſanabit ſolitudo tædium ſolitudinis turba. Nec in eadẽ intentione æqualiter retinenda mens eſt,ſed ad iocos reuocãda. Cum pueris Socrates ludere non erubeſcebat:& Cato vino laxabat animũ, curis publicis fatigatum; & Scipio triumphale illud & militare cor-

pus mouit ad numeros: non molliter ſe infringens, vt nunc mos eſt, etiam inceſſu ipſo vltra muliebrem mollitiem fluentibus; ſed vt illi antiqui viri ſolebant, inter luſum ac feſta tempora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam ſi ab hoſtibus ſuis ſpectarentur. Danda eſt remiſſio animis: meliores acrioreſque requieti ſurgent. Vt fertilibus agris non eſt imperandum: cito enim exhauriet illos nunquam intermiſſa fœcunditas: ita animorum impetus aſſiduus labor frangit. Vires recipient paullum reſoluti,& remiſſi. Naſcitur ex aſſiduitate laborum, animorum hebetatio quædam, & languor: nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, niſi naturalem quamdam voluptatem haberet luſus iocuſque: quorum frequens vſus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & ſomnus refectioni neceſſarius eſt: hunc tamen ſi per diem noctemque continues, mors erit. Multum intereſt, remittas aliquid,an ſoluas. Legum conditores feſtos inſtituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publice cogerentur: tanquam neceſſarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, vt dixi, viri quidam ſibi menſtruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem, inter & otium & curas, diuidebant: qualem Pollionem Aſinium, oratorem magnum, meminimus: quem nulla res vltra decimam retinuit: ne epiſtolas quidem poſt eam horam legebat, ne quid nouæ curæ naſceretur: ſed totius diei laſſitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt, & in poſtmeridianas horas aliquid leuioris operæ diſtulerunt. Maiores quoque noſtri nouam relationem, poſt horam decimam, in ſenatu fieri vetabant. Miles vigi-

gilias diuidit, & nox immunis eſt ab expeditio-ne redeuntium. Indulgendum eſt animo: dandumque ſubinde otium, quod alimenti ac virium loco ſit: & in ambulationibus apertis vagandum, vt cęlo libero & multo ſpiritu augeat attollatque ſe animus. Aliquando vectatio iterque, & mutata regio, vigorem dabunt, conuictuſque & liberalior potio: nonnumquam & vſque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, ſed vt deprimat. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet: & vt morbis quibuſdam, ita triſtitiæ medetur: Liberque non ob licentiam linguæ dictus eſt inuentor vini, ſed quia liberat ſeruitio curarum animum, & aſſerit, vegetque & audaciorem in omnes conatus facit. Sed vt libertatis, ita vini ſalubris moderatio eſt. Et Solonem, Arceſilaumque indulſiſſe vino crędunt. Catoni ebrietas obiecta eſt: facilius efficiet, quiſquis obiecerit, hoc crimen honeſtum, quam turpem Catonem. Sed nec ſæpe faciendum eſt, ne animus malam conſuetudinem ducat: & aliquando tamen in exſultationem libertatemque extrahendus, triſtiſque ſobrietas remouenda paulliſper. Nam, ſiue Græco poëtæ credimus, aliquando & inſanire iucundum eſt: ſiue Platoni, fruſtra poëticas fores compos ſui pepulit: ſiue Ariſtoteli, nullum magnum ingenium ſine mixtura dementiæ fuit. Non poteſt grande aliquid & ſupra ceteros loqui, niſi nota mens. Cum vulgaria & ſolita contempſit, inſtinctuque ſacro ſurrexit excelſior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non poteſt ſublime quicquam & in arduo poſitum contingere, quamdiu apud ſe eſt. Deſciſcat oportet à ſolito, & efferatur, & mordeat fręnos, & rectorem rapiat ſuum:

eoque ferat, quo per ſe timuiſſet eſcendere. Habes, Serene cariſſime, quæ poſſint tranquillitatem tueri, quæ reſtituere, quæ ſurrepentibus vitijs reſiſtant. Illud tamen ſcito, nihil horum ſatis eſſe validum, rem imbecillam ſeruantibus, niſi intenta & aſſidua cura circumeat animum labentem.

L. ANNÆI SENECÆ

DE CONSTANTIA SAPIENTIS,

Siue quod in Sapientem non cadit iniuria.

Argumentum, & Ordo.

Magni animi, magni ingenij, atq; etiam eloquij hoc ſcriptum: vno verbo, inter optima. Editum ſub tempus prioris illius puto, de Tranquillitate: cui vulgo etiam iungunt, male. Diuerſum argumentum eſt, & tali ſerie. Orditur à Stoicorum laude, quorum Paradoxum tractat, Sapientem non affici iniuria. Quid ergo? aiebat Serenus: non Cato contumelijs affectus, verberibus, & ſputis? Ab hac obiectione ingreditur in materiem: &, Non eſt tamen iniurijs, inquit: fuit enim Sapiens, atq; in Sapientem iniuria non cadit. Quod tamen ea mente dici ait, non vt non fiat, ſed vt non admittat. Tangi poteſt iniuria, ſed non lædi: à te eſſe, in illo non eſſe. Hac pulcherrime exſequitur ad Cap. 4. Diuidit deinde dicenda in duas partes, idq; à diſcrimine Iniuria &

con-

Contumelia. Priore, negat illam cadere in Sapientem; poſteriore, nec iſtam. De Iniuria, hæc ſunt argumenta. Sapiens nullius mali patiens: at malum eſt Iniuria. Secundum, Iniuria detrahit & deminuit: Sapienti nihil eripitur: habet in ſe vno omnia repoſita, & firmiter, vt Stilpo. Tertium, Fortiis ab infirmo non læditur: non ergo à Malitia Virtus. Hic obijcitur, Atqui Socrates nonne iniuria damnatus? Ita, ſed ſine ſua iniuria. Illi intulerunt, ipſe non accepit: ſed ſapientia reiecit. Sicut venenum mihi das, ego antidoto vim eius infringo: ſcelus tu facis, ego non patior. Quartum argumentum, Iniuria cum Iniuſtitia mixta eſt: non hæc cadit in Sapientem: minime ergo illa. Quintum, Sapienti nemo prodeſt: ergo nec lædit. Sextum, Iniuria à Spe aut Metu eſt: Sapiens neutro eorum tangitur, Septimum vltimumq́, Iniuriam nemo immotus accipit: non mouetur Sapiens. Atq́ hic concluſio prioris partis, & adhortatio ad dogma animis accipiendum. Altera erat de Contumelia, quam explicat Cap. 10. *quid proprie ſit; & tum à Sapiente arcet. Primo, quia Sapiens magnitudinem ſuam nouit: non ergo contumelia ad eum pertinet: quæ nomẽ & rem habet à cõtemptu. Secũdo, Superbi & inſolẽtes inferunt contumeliam: ipſe tales ſpernit: itaq́ & ab ijs iſtam. Tertio, Nemo maiorem melioremq́ contemnit: is eſt Sapiens. Ergo in ſe dicta ridet, vt in conuiuijs ioculos puerorum. Sed quid? fert igitur hæc omnia Sapiens? non caſtigat aut cõpeſcit? imo facit interdũ: ſicut illos ipſos pueros ſolemus: non quia malũ ille acceperat, ſed quia hi fecerunt. Atq́ hactenus (ad* C. 14.) *in ſolam Contumeliam, aut Iniuriam: iam mixtim vtramq́ refutat. Hoc argumento, Securitas pro-*

M 5 *pria*

pria eſt Sapientis : non eſt, ſi alterutram accipit, aut poteſt accipere. Simile & Epicurei dicunt : etſi minus fortiter. Denique leuia pleraque, quibus vulgus offenditur, ſuadet reijcere, & ridere ne ridearis. Conclusio, Quomodo eunti ad Sapientiam, Quomodo qui peruenit, ferenda iniuria? Illi, cum morſu aliquo animi, & adhuc pugna; huic ſine alterutro, & victor iam agit ante ſe vtraque, & triumphat. Ego itero, magni animi ſcriptum eſt: robur ab eo, in temporum hac hominumq; cottidiana malitia, capiamus.

CAPVT I.

TAntum inter Stoicos, Serene, & ceteros ſapientiam profeſſos intereſſe, quantum inter fęminas & mares, non immerito dixerim: cum vtraque turba ad vitæ ſocietatem tantumdem conferat; ſed altera pars ad obſequendum, altera imperio nata ſit. Ceteri ſapientes molliter, & blande, vt fere domeſtici & familiares medici, ægris corporibus, non qua optimum & celerrimum eſt medentur, ſed qua licet: Stoici virilem ingreſſi viam, non vt amœna ineuntibus videatur curæ habent, ſed vt quamprimum nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeo extra omnem teli iactum ſurrexit, vt ſupra fortunam emineat. At ardua per quæ vocamur, & confragoſa ſunt. Quid enim plano aditur excelſum? Sed ne tam abrupta quidem ſunt, quam quidam putant: prima tantum pars ſaxa rupeſque habet, & inuij ſpeciem: ſicut pleraque ex longinquo ſpeculantibus abſciſſa & conuexa videri ſolent, cum aciem lon-

longinquitas fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa, quæ in vnum congeſſerat error oculorum, paullatim adaperiuntur; tum illis, quæ præcipitia ex interuallo apparebant, redit lene faſtigium. Nuper cum incidiſſet mentio M. Catonis, indigne ferebas (ſicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem ætas ſua parum intellexiſſet, quod ſupra Pompeios & Cæſares ſurgentem, infra Vatinios poſuiſſet; & tibi indignum videbatur, quod illi diſſuaſuro legem, toga in foro eſſet erepta, quodque à Roſtris, vſque ad arcum Fabianum, per ſeditioſæ factionis manus tractus, voces improbas, & ſputa, & omnes alias inſanæ multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego reſpondi, habere te quod Reipublicæ nomine mouereris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac peſſimus quiſq; væ nundabat: & cæca cupiditate corrupti, non intelligebant, ſe, dum vendunt, & venire.

CAP. II. Pro ipſo quidem Catone ſecurum te eſse iuſſi. Nullum enim ſapientem nec iniuriam accipere, nec contumeliam poſse. Catonem autem certius exemplar ſapientis viri nobis deos immortales dediſse, quam Vlyſsem & Herculem prioribus ſæculis. Hos enim Stoici noſtri ſapientes pronunciauerunt, inuictos laboribus, & contemptores voluptatis, & victores omnium terrorum. Cato cum feris manus non contulit, quas conſectari venatoris agreſtiſque eſt: nec monſtra igne ac ferro perſecutus eſt, nec in ea tempora incidit, quibus credi poſset cælum vnius humeris inniti, excuſſa iam antiqua crudelitate, & ſæculo ad ſummam perducto ſolertiam. Cum ambitu congreſsus, multiformi malo, & cum potentiæ immenſa cupiditate, quã totus orbis in tres diuiſus ſatiare

non poterat, aduerſus vitia ciuitatis degenerātis, & peſſum ſua mole ſidentis, ſtetit ſolus, & cadentem Rempublicam, quantum modo vna retrahi manu poterat, retinuit: donec vel abreptus, vel abſtractus, comitem ſe diu ſuſtentatæ ruinæ dedit: ſimulque exſtincta ſunt, quæ nefas erat diuidi. Neque enim Cato poſt libertatem vixit, nec libertas poſt Catonem. Hinc tu putas iniuriam fieri potuiſſe à populo, quod aut præturam illi detraxit, aut togam? quod ſacram illud caput purgamentis oris aſperſit? Tutus eſt ſapiens, nec vlla affici aut iniuria, aut contumelia poteſt.

CAP. III. Videor mihi intueri animum tuum incenſum, & efferueſcentem: paras acclamare: Hæc ſunt quæ auctoritatem præceptis veſtris detrahant: magna promittis, & quæ ne optari quidem, nedum credi poſſint: deinde ingentia locuti, cum pauperem negaſtis eſſe ſapientem, non negatis ſolere illi & ſeruum, & veſtem, & tectum, & cibum deeſſe; cum ſapientem negaſtis inſanire, non negatis & alienari, & parum ſana verba emittere, & quicquid vis morbi cogit, audere; cum ſapientem negaſtis ſeruum eſſe, ijdem non itis infitias, & væniturum, & imperata facturum, & domino ſuo ſeruilia præſtiturum miniſteria. Ita, ſublato alte ſupercilio, in eadem quæ ceteri, deſcenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc eſſe ſuſpicor, quod prima ſpecie pulchrum atque magnificum eſt: nec iniuriam, nec contumeliã accepturum eſſe ſapientem. Multum autem intereſt, vtrum ſapientem extra indignationem, ex extra iniuriam ponas. Nam ſi dicis illum æquo animo laturum; nullum habet priuilegiũ: contigit illi res vulgaris, & quæ diſcitur ipſa iniuriarũ aſſiduitate, patientia. Si negas acceptu-

rum

rum iniuriam, id eſt, neminem illi tentaturum facere; omnibus relictis negotijs, Stoicus fio. Ego vero ſapientem non imaginario honore verborum exornare conſtitui, ſed eo loco ponere, quo nulla permittatur iniuria. Quid ergo? nemo erit qui laceſſat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam ſacrum eſt, quod ſacrilegum non inueniat: ſed non ideo diuina minus in ſublimi ſunt, ſi exiſtunt, qui magnitudinem, multum vltra ſe poſitam, non icturi appetant. Inuulnerabile eſt, non quod non feritur, ſed quod non læditur. Ex hac tibi nota ſapientem exhibeo. Nunquid dubium eſt, quin certius robur ſit quod non vincitur, quam quod non laceſſitur? cum dubiæ ſint vires inexpertæ: ac merito certiſſima firmitas habeatur, quæ omnes incurſus reſpuit. Sic tu ſapientem melioris ſcito eſſe naturæ, ſi nullius illi iniuria nocet, quam ſi nulla ſit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non ſubigunt, nec admota vis hoſtilis exterret: non cui pingue otium eſt, inter deſides populos. Huiuſmodi igitur ſapientem nulli eſſe iniuriæ obnoxium. Itaque non refert, quam multa in illum conijciantur tela, cum ſit nulli penetrabilis. Quomodo quorumdam lapidum inexpugnabilis ferro duritia eſt, nec ſecari adamas, aut cædi, vel deteri poteſt; ſed incurrentia vltro retundit: quemadmodum quædam non poſſunt igne conſumi, ſed flamma circumfuſa, rigorem ſuum habitumque conſeruant: quemadmodum proiecti in altum ſcopuli mare frangunt, nec ipſi vlla ſæuitiæ veſtigia, tot verberati ſæculis, oſtentant: ita ſapientis animus ſolidus eſt, & id roboris collegit, vt tam tutus ſit ab iniuria, quam illa quæ retuli.

CAP. IV. Quid igitur? non erit aliquis qui ſa-

ſapienti facere tentet iniuriam? tentabit, ſed non peruenturam ad eum. Maiore .n. internallo à contactu inferiorum abductus eſt, quam vt nulla vis noxia vſque ad illum vires ſuas perferat. Etiam cùm potentes, & imperio editi, & conſenſu ſeruientium validi, nocere ei intendent: tam citra ſapientem omnes eorum impetus deficient, quam quæ neruo, tormentisve in altum exprimuntur, cùm extra viſum exſiliérunt, citra cælum tamen flectuntur. Quid? tu putas, cùm ſtolidus ille rex multitudine telorũ diem obſcuraſſet, vllam ſagittam in Solem incidiſſe? aut demiſſis in profundum catenis Neptunum potuiſſe contingi? Vt cæleſtia humanas manus effugiunt, & ab his, qui templa diruunt, aut ſimulacra conflant, nihil diuinitati nocetur: ita quicquid fit in ſapientem proteruè, petulanter, ſupernè, fruſtra tentatur. At ſatius erat neminem eſſe qui facere vellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. Et non fieri, eorum intereſt, qui facturi ſunt, non eius, qui pati, ne ſi fiat quidem, non poteſt. Imo neſcio, an magis vires ſapientia oſtendat tranquillitatis inter laceſſentia: ſicut maximum argumentũ eſt imperatoris armis, viriſq; pollentis, tuta ſecuritas, & in hoſtium terrà. Diuidamus, ſi tibi videtur, Serene, iniuriam à contumelia: prior illa natura grauior eſt: hæc leuior, & tantum delicatis grauis: qua non læduntur, ſed offenduntur. Tanta eſt tamen animorum diſſolutio, & vanitas, vt quidam nihil acerbius putent. Sic inuenies ſeruum, qui flagellis quam colaphis cædi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quam contumelioſa verba. Ad tantas ineptias peruentum eſt, vt non dolore, tantùm, ſed doloris opinione vexemur: more te

pue-

puerorum, quibus metus incutit vmbra, & perſonarum deformitas, & deprauata facies; lacrimas verò euocant nomina parum grata auribus & digitorum motus, & alia, quæ impetu quodam erroris improuidi refugiunt.

CAP. V. Iniuria propoſitum hoc habet, aliquem malo afficere: malo autem ſapientia non relinquit locum. Vnum enim malum illi eſt turpitudo: quæ intrare eo, vbi iam virtus, honeſtumque eſt, non poteſt: iniuria ergo ad ſapientem non peruenit. Nam ſi iniuria alicuius mali patientia eſt, ſapiens autem nullius mali eſt patiens, nulla ad ſapientiam iniuria pertinet. Omnis iniuria deminutio eius eſt, in quem incurrit: nec poteſt quiſquam iniuriam accipere ſine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos poſitarum: ſapiens autem nihil perdere poteſt, omnia in ſe repoſuit, nihil fortunæ credit, bona ſua in ſolido habet, contentus virtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri, nec minui poteſt: nam in ſummum perducta, incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, niſi quod dedit: virtutem autem non dat: ideo nec detrahit. Libera eſt, inuiolabilis, immota, inconcuſſa, ſic contra caſus indurat, vt nec inclinari quidem, nedum vinci poſſit. Aduerſus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, ſiue illi dura, ſiue ſecunda oſtentantur. Itaque nihil perdet, quod perire ſenſurus ſit. Vnius enim in poſſeſſione virtutis eſt, ex qua depelli nunquam poteſt: ceteris precario vtitur: quis autem iactura mouetur alieni? Quod ſi iniuria nihil lædere poteſt ex his, quæ propria ſapientis ſunt, quia virtute ſua ſalua ſunt: iniuria ſapienti non poteſt fieri. Megara

De-

Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit: ab hoc Stilpon philoſophus interrogatus, nunquid perdidiſſet, Nihil, inquit: omnia namque mea mecum ſunt. Atqui & patrimonium eius in prædam ceſſerat, & filias rapuerat hoſtis,& patriam violauerat. At ille victoriam illi excuſſit:& ſe,vrbe capta, non inuictum tantùm, ſed indemnem eſſe teſtatus eſt: habebat enim ſecum vera bona, in quæ non eſt manus iniectio. At ea, quæ diſſipata, & direpta ferebantur,non iudicabat ſua, ſed aduentitia, & nutum fortunæ ſequentia: ideo non vt propria dilexerat. Omnium enim extrinſecus affluentium lubrica, & incerta poſſeſſio eſt. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut vicinus impotens, aut diues aliquis regnum orbæ ſenectutis exercens, facere iniuriam poſſit, cui bellum, & hoſtis ille, egregiam artem quaſſandarum vrbium profeſſus, eripere nihil potuit. Inter micantes vbique gladios, & militarem in rapina tumultum, inter flammas, & ſanguinem, ſtragemq; impulſæ ciuitatis, inter fragorem templorum ſuper deos ſuos cadentium, vni homini pax fuit. Non eſt itaqne quod audax iudices promiſſum: cuius tibi, ſi parum fidei habeo, ſponſorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere: ſed ſi prodit in medium,qui dicat:

CAP.VI. Non eſt,quod dubites, an tollere ſe homo natus ſupra humana poſſit, an dolores, damna,vlcerationes,vulnera,magnos motus rerum circa ſe frementium ſecurus adſpiciat, & dura placidè ferat, & ſecunda moderatè: nec illis cedens, nec his fretus, vnus idemq; inter diuerſa ſit,nec quicquam ſuum, niſi ſe putet eſſe,

ea

ea quoq; parte, qua melior eſt. En aſſum hoc vobis probaturus, ſub iſto tot ciuitatum euerſore, munimenta, incuſſu arietis labefieri, & turriũ altitudinẽ cuniculis, ac latentibus foſſis repentè reſidere, & æquaturum editiſſimas arces aggerẽ creſcere: at nulla machinamenta poſſe reperiri, quæ bene fundatum animum agitent. Erepſi modo è ruinis domus, & incendijs vndiq; relucentibus, flammas per ſanguinem fugi. Filias meas qui caſus habeat, an peior publico, neſcio. Solus, & ſenior, & hoſtilia circa me omnia videns, tamen integrum, incolumemq; eſſe cenſum meum profiteor; teneo, habeo quicquid mei habui. Non eſt quod me victum, victoremq; te credas: vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, vbi ſint neſcio: quod ad res meas pertinet, mecum ſunt, mecum erunt. Perdiderunt iſti diuites patrimonia; libidinoſi amores ſuos, & magno pudoris impẽdio dilecta ſcorta; ambitioſi curiam, & forum, & loca exercendis in publico vitijs deſtinata; fęneratores perdiderunt tabellas ſuas, quibus auaritia falſo læta, diuitias imaginatur: ego quidem omnia integra, illibataq; habeo. Proinde iſtos interroga, qui flent, qui lamentantur, ſtrictis gladijs nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hoſtem onerato ſinu fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis, diuiniſq; virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius, ſolidis, & inexſuperabilibus munimentis pręcincta ſunt. Non Babylonios illi muros contuleris, quos Alexander intrauit: non Carthaginis, aut Numantiæ mœnia, vna manu capta: non Capitolium, arcemve; habent iſta hoſtile veſtigium. Illa, quæ ſapientem tuentur, à flamma, & ab incurſu tuta ſunt: nullum in-

introitum præbent, excelſa, inexpugnabilia, dijs æqua.

CAP. VII. Non eſt quod dicas, itavt ſoles, hunc ſapientem noſtrum nuſquam inueniri. Non fingimus iſtud humani ingenij vanum decus, nec ingentem imaginem falſæ rei concipimus, ſed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibebimus. Raro forſitan, magniſque ætatum interuallis inuenitur: neque enim magna, & excedentia ſolitum, ac vulgarem modum, crebrò gignuntur: ceterum hic ipſe M. Cato, à cuius mentione hæc diſputatio proceſſit, vereor ne ſupra noſtrum exemplar ſit. Deniq; validius debet eſſe quod lædit, eo quod læditur: non eſt autem fortior nequitia virtute: non poteſt ergo lædi ſapiens. Iniuria in bonos niſi à malis non tentatur: bonis inter ſe pax eſt: mali tam bonis pernicioſi, quàm inter ſe. Quod ſi lædi niſi infirmior non poteſt: malus autem bono infirmior eſt: nec iniuria bonis, niſi à diſpari verenda eſt: iniuria in ſapientem virum non cadit. Illud enim iam non es admonendus, neminem bonum eſſe, niſi ſapientem. Si iniuſtè, inquis, Socrates damnatus eſt, iniuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, poſſe euenire, vt faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tanquam ſi quis rem, quam è villa mea ſurripuit, in domo mea ponat: ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Poteſt aliquis nocens fieri, quamvis non nocuerit. Si quis cum vxore ſua tanquam aliena concumbat, adulter erit, quamvis illa adultera non ſit. Aliquis mihi venenum dedit, ſed vim ſuam remixtum cibo perdidit: venenum illud dando, ſcelere ſe obligauit, etiam ſi non nocuit. Non minus latro eſt, cuius telum oppoſita veſte eluſum

ſum eſt. Omnia ſcelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ ſatis eſt, perfecta ſunt. Quædam eius conditionis ſunt, & hac vice copulantur, vt alterum ſine altero eſſe poſſit, alterum ſine altero non poſſit. Quod dico, conabor facere manifeſtum. Poſſum pedes mouere, vt non curram: currere non poſſum, vt pedes non moueam: poſſum, quamvis in aqua ſim, non natare: ſi nato, non poſſum in aqua non eſſe. Ex hac ſorte & hoc eſt, de quo agitur: ſi iniuriam accepi, neceſſe eſt factam eſſe: ſi eſt facta, non eſt neceſſe accepiſſe me. Multa enim incidere poſſunt, quę ſubmoueant iniuriam. Vt, intentam manum deijcere caſus poteſt, & emiſſa tela declinare: ita iniurias qualeſcumque poteſt aliqua res depellere, & in medio intercipere, vt & factæ ſint, nec acceptæ.

CAP. VIII. Præterea, nihil iniuſtum iuſtitia pati poteſt: quia non coëunt contraria: iniuria autem non poteſt fieri niſi iniuſtè: ergo ſapienti iniuria non poteſt fieri. Nec eſt quod mireris, ſi nemo poteſt illi iniuriam facere, nec prodeſſe quidem quiſquam poteſt: & ſapienti nihil deeſt quod accipere poſſit loco muneris: & malus nihil poteſt tribuere ſapienti. Habere enim prius debet, quàm dare: nihil autem habet, quod ad ſe transferri ſapiens gauiſurus ſit. Non poteſt ergo quiſquam aut nocere ſapienti, aut prodeſſe: quemadmodùm diuina nec iuuari deſiderant, nec lædi poſſunt: ſapiens autem vicinus, proximuſq; dijs conſiſtit, excepta mortalitate, ſimilis Deo. Ad illa nitens, pergenſque excelſa, ordinata, intrepida, æquali, & concordi curſu fluentia, ſecura, benigna, bonö publico natus, & ſibi, & alijs ſalutaris, nihil humile concupiſcet, nihil flebit, qui rationi

in-

innixus,per humanos caſus diuino incedet animo. Non habet vbi accipiat iniuriam: ab homine me tantum dicere putas? nec à fortuna quidem: quæ quotiens cum virtute congreſſa eſt,nunquam par receſſit. Si maximum illud, vltra quod nihil habent iratæ leges, aut ſæuiſſimi domini minantur; in quo imperium ſuum fortuna conſumit; æquo, placidoq; animo accipimus, & ſcimus mortem malum non eſſe, ob hoc ne iniuriam quidem: multo facilius alia tolerabimus,damna,dolores, ignominias, locorum commutationes,orbitates,diſcidia: quæ ſapientem, etiam ſi vniuerſa circumueniant, non mergunt;nedum ad ſingulorum impulſus mœreat. Et ſi fortunæ iniurias moderatè fert: quanto magis hominum potentium, quos ſcit fortunæ manus eſſe?

CAP. IX. Omnia itaque ſic patitur, vt hiemis rigorem,vt intemperantiam cæli,vt feruores,morboſque,& cetera forte accidentia. Nec de quoquam tam bene iudicat, vt illum quicquam putet conſilio feciſſe:quod in vno ſapiente eſt: aliorum omnium non conſilia, ſed fraudes, & inſidiæ, & motus animorum inconditi ſunt: quos caſibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos ſæuit, & iniuriatur. Illud quoque cogitat, iniuriarum latiſſimè patere materiam illis,per quæ periculum nobis quæſitum eſt: vt accuſatore ſubmiſſo, aut criminatione falſa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quæque alia inter togatos latrocinia ſunt. Eſt & illa iniuria frequens, ſi lucrum alicui excuſſum eſt, aut præmium diu captatum; ſi magno labore affectata hereditas auerſa eſt; & quæſtuoſæ domus gratia erepta: hæc effugit ſapiens,qui neſcit nec in ſpe,nec in metu viuere,

Adijce

Adijce nunc, quod iniuriam nemo immota mente accipit,ſed ad ſenſum eius perturbatur: caret autem perturbatione vir erectus:moderator ſui, altæ quietis, & placidæ. Nam ſi illum tangit iniuria;& mouet,& impedit:caret autem ita ſapiens, quam excitat iniuriæ ſpecies: nec aliter careret ira, niſi & iniuria, quam ſcit ſibi non poſſe fieri. Inde tam erectus,lætuſque eſt, inde continuo gaudio elatus, adeo ad offenſiones rerum,hominumq; non contrahitur,vt ipſa illi iniuria vſui ſit, per quam experimentum ſui capit, & virtutem tentat. Faueamus, obſecro vos,huic propoſito,æquiſq; & animis,& auribus aſſimus, dum ſapiens iniuriæ excipitur: nec quicquam ideo petulantiæ noſtræ,aut rapaciſſimis cupiditatibus,aut cęcę temeritati,ſuperbiæq; detrahitur. *Saluis vitijs veſtris*, hæc ſapienti libertas quæritur: non vt vobis facere non liceat iniuriam, agimus: ſed vt ille omnes iniurias in altum dimittat, patientiaq; ſe, ac magnitudine animi defendat. *Sic in certaminibus ſacris*,pleriq; vicere, cædentium manus obſtinata patientia defatigando. Ex hoc puta genere ſapientem eorum,qui exercitatione longa, ac fideli, robur perpetiendi, laſſandiq; omnem inimicam vim conſecuti ſunt.

CAP.X. Quoniam priorem partem percurrimus,ad alteram tranſeamus: qua iam quibuſdam proprijs,pleriſque verò communibus contumeliam refutabimus. Eſt minor iniuria, quam queri magis, quàm exſequi poſſumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putauerunt. Hunc affectum mouet humilitas animi, contrahentis ſe, ob factum dictumque inhonorificum. Ille me hodie non admiſit, cùm alios admitteret: ſermonem

meum

meum aut ſuperbè auerſatus eſt, aut palam riſit: & non in medio me lecto, ſed imo collocauit;& alia huius notæ. Quæ quid vocem, niſi querelas nauſeantis animi, in quas ferè delicati, & felices incidunt? non vacat enim hęc notare, cui peiora inſtant. Nimio otio, ingenia natura infirma, & muliebria, & inopia veræ iniuriæ laſciuientia, his commouentur: quorum pars maior conſtat vitio interpretantis. Itaque nec prudentiæ quicquam in ſe eſſe, nec fiduciæ oſtendit qui contumelia afficitur: non dubie enim contemptum ſe iudicat: & hic morſus nō ſine quadam humilitate animi euenit, ſupprimentis ſe, ac deſcendentis. Sapiens autem à nullo contemnitur, magnitudinem ſuam nouit: nulliq; tantū de ſe licere, renunciat ſibi;& omnes has, quas non miſerias animorum, ſed moleſtias dixerim, non vincit, ſed ne ſentit quidem. Alia ſunt quæ ſapientem feriunt, etiam ſi non peruertunt;vt dolor corporis,& debilitas aut amicorum, liberorumque amiſſio,& patriæ bello flagrantis calamitas. Hæc non nego ſentire ſapientem: nec enim lapidis illi duritiam, ferriue aſſerimus: nulla virtus eſt, quæ non ſentias, perpeti.

CAP. XI. Quid ergo eſt? Quoſdam ictus recipit, ſed receptos euincit, ſanat, & comprimit: hæc verò minora ne ſentit quidem, nec aduerſus ea ſolita illa virtute vtitur dura tolerandi: ſed aut non annotat, aut digna riſu putat. Præterea, cùm magnam partem contumeliarum ſuperbi, inſolenteſq; faciant,& malè felicitatem ferentes: habet quo iſtum affectum inflatum reſpuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi ſanitatem, magnitudinemque: illa, quicquid huiuſmodi eſt, tranſcurrit, vt vanas ſomniorum

ſpecies,

ſpecies,viſuſq; nocturnos, nihil habentes ſolidi atque veri. Simul illud cogitat,omnes inferiores eſſe,quam vt illis audacia ſit,tanto excelſiora deſpicere. Contumelia à contemptu dicta eſt:quia nemo, niſi quem contempſit, tali iniuria notat,nemo autem maiorem,melioremque contemnit,etiam ſi facit aliquid quod contemnentes ſolent.Nam & pueri os parentū feriunt, & crines matris turbauit, lacerauitq; infans, & ſputo aſperſit,aut nudauit in conſpectu ſuorum tegenda, & verbis obſcœnioribus non pepercit: & nihil horum contumeliam dicimus: quare? quia qui fecit,contemnere non poteſt. Eadem cauſſa eſt, cur nos mancipiorum noſtrorum vrbanitas,in dominos cõtumelioſa,delectet; quorum audacia ita demum ſibi in conuiuas ius facit,ſi cępit à domino. Vt quiſque contemptiſſimus,& ludibrio eſt,ita ſolutiſſimæ linguæ eſt. Pueros quidem in hoc mercantur procaces, & eorum impudentiam acuunt, & ſub magiſtro habent, qui probra meditate effundant; nec has contumelias vocamus,ſed argutias.

CAP. XII. Quanta autem dementia eſt,iiſdē modo delectari,modo offendi;& rem ab amico dictam, maledictum vocare,à ſeruulo,ioculare conuicium? Quem animum nos aduerſus pueros habemus, hunc ſapiens aduerſus omnes, quibus etiam poſt iuuentam, canoſq; puerilitas eſt. An quicquam iſti profecerunt, quibus animi mala ſunt, auctiq; in maius errores, qui à pueris magnitudine tantum, formaque corporum differunt;ceterum non minus vagi, incertique, voluptatum ſine delectu appetentes, trepidi,& non ingenio,ſed formidine quieti? Non ideo quicquam, inter illos, pueroſque, intereſſe quis dixerit, quod illis talorum, nucumque,

&

& æris minuti auaritia eſt; his auri, argentique, & vrbium: quod illi inter ipſos magiſtratus gerunt, & prætextam, faceſque ac tribunal imitantur; hi eadem in campo, foroque, & in curia ſeriò ludunt: illi in littoribus arenæ congeſtu ſimulacra domuum excitant; hi vt magnum aliquid agentes, in lapidibus, ac parietibus, & tectis moliendis occupati, ad tutelam corporum inuenta, in periculum verterunt. Ergo par pueris, longiuſq; progreſſis, ſed in alia, maioraq; error eſt. Non immeritò itaq; horum contumelias ſapiens, vt iocos, accipit: & aliquando illos, tanquam pueros, malo, pœnaque admonet, & afficit: non quia accepit iniuriam, ſed quia fecerunt, & vt deſinant facere. Sic enim & pecora verbere domantur: nec iraſcimur illis, cùm ſeſſorem recuſauerint: ſed compeſcimus, vt dolor contumaciam vincat. Ergo & illud ſolutum ſcies, quod nobis opponitur. Quare ſi non accepit iniuriam, nec contumeliam ſapiens, punit eos, qui fecerunt? non enim ſe vlciſcitur, ſed illos emendat.

CAP. XIII. Quid eſt autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum ſapientem cadere, cùm tibi in alijs idem notare, ſed non ex eadem cauſſa liceat? Quis enim phrenetico medicus iraſcitur? quis febricitantis, & à frigida prohibiti maledicta, in malam partem accipit? Hunc affectum aduerſus omnes habet ſapiens, quem aduerſus ægros ſuos medicus: quorum nec obſcœna, ſi remedio egent, contrectare, nec reliquias, & effuſa intueri dedignatur, nec per furorem ſæuientium excipere conuicia. Scit ſapiens, omnes hos, qui togati, purpuratique incedunt, valentes, coloratoſque, male ſanos eſſe: quos non aliter videt, quam ægros in-

intemperantes. Itaque ne ſuccenſet quidem, ſi quid in morbo petulantius auſi ſunt aduerſus medentem, & quo animo honores eorum nihilo æſtimat, eodem parum honorifice facta. Quemadmodum non placet ſibi, ſi illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, ſi illi homo plebis vltimæ ſalutanti mutuam ſalutationem non reddiderit: ſic nec ſe ſuſpiciet quidem, ſi illum multi diuites ſuſpexerint: ſcit enim illos nihil à mendicis differre, imo miſeriores eſſe: illi enim exiguo: hi multo egent. Et rurſum non tangetur, ſi illum Rex Medorum, Attalusve Aſiæ, ſalutantem ſilentio ac vultu arroganti tranſierit: ſcit ſtatum eius non magis hábere quicquam inuidendum, quam eius cui in magna familia cura obtigit, ægros inſanoſque compeſcere. Num moleſte feram, ſi mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Caſtoris negotiantur, nequam mancipia ementes vendenteſque, quorum tabernæ peſſimorum ſeruorum turba refertæ ſunt? non, vt puto: quid enim is boni habet, ſub quo nemo niſi malus eſt? Ergo vt huius humanitatem inhumanitatemque negligit, ita & regis. Habes ſub te Parthos, Medos, & Bactrianos: ſed quos metu contines, ſed propter quos remittere arcum tibi non contigit, ſed poſtremos, ſed vænales, ſed nouum aucupantes dominium. Nullius ergo mouebitur contumelia: Omnes enim inter ſe differunt: ſapiens quidem pares illos, ob æqualem ſtultitiam, omnes putat. Iam ſi ſemel ſe demiſerit eo, vt aut iniuria moueatur, aut contumelia; non poterit vnquam eſſe ſecurus: ſecuritas autem proprium bonum ſapientis eſt. Nec committet, vt vindicando ſibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit: neceſſe

eſt enim, à quo quiſque contemni moleſte fert, ſuſpici gaudeat.

CAP. XIV. Tanta quoſdam dementia tenet, vt contumeliam ſibi poſſe fieri putent à muliere. Quid refert, quantum habeat, quod lecticarios, quam oneratas aures, quam laxam ſellam? æque impudens animal eſt, & niſi ſcientia acceſſit ac multa eruditio, ferum, cupiditatum incontinens. Quidam ſe à cinerario impulſos moleſte ferunt, & contumeliam vocant oſtiarij difficultatem, nomenclatoris ſuperbiam, cubicularij ſupercilium. O quantus inter iſta riſus tollendus eſt, quanta voluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem ſuam! Quid ergo? ſapiens non accedet ad fores, quas durus ianitor obſidet? Ille vero, ſi res neceſſaria vocabit, experietur, & illum, quiſquis erit, tanquam canem acrem, obiecto cibo leniet: nec indignabitur aliquid impendere, vt limen tranſeat, cogitans & in pontibus quibuſdam pro tranſitu dari. Itaque illi quoque, quiſquis erit, qui hoc ſalutationum publicum exercet, donabit: ſcit emere venalia. Ille puſilli animi eſt, qui ſibi placet, quod oſtiario libere reſpondit, quod virgam eius fregit: quod ad dominum acceſſit, & petijt corium: Facit ſe aduerſarium qui contendit, & vt vincat, par fuit. At ſapiens colaphis percuſſus, quid faciet? quod Cato, cum illi os percuſſum eſſet: non excanduit: non vindicauit iniuriam: ne remiſit quidem, ſed factam negauit. Maiore animo non agnouit, quam ignouiſſet. Non diu in hoc hærebimus: quis enim neſcit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita videri ſapienti, vt omnibus? Non reſpicit quid homines turpe iudicent, aut miſerum: non it qua

popu-

populis:ſed vt ſidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduerſus opinionem omnium vadit.

ÇAP.XV. Definite itaque dicere? Non accipiet ergo ſapiens iniuriam, ſi cædetur? ſi oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, ſi obſcęnorum vocibus improbis per forum agetur? ſi in conuiuio regis, recumbere infra menſam, veſcique cum ſeruis ignominioſa officia ſortitis iubebitur?ſi quid aliud ferre cogetur eorum,quæ excogitari pudori ingenuo moleſta poſſunt? In quantumcumque iſta vel numero, vel magnitudine creuerint, eiuſdem naturæ erunt. Si non tangent illum parua, ne maiora quidem: ſi non tangent pauca,ne plura quidem. Sed ex imbecillitate veſtra coniecturam capitis ingentis animi: & cum cogitaſtis, quantum putetis vos pati poſſe,ſapientis patientiæ paullo vlteriorem terminum ponitis. At illum in alijs mundi finibus ſua virtus collocauit, nihil vobiſcum commune habentem. Quare etſi aſpera, & quantumcumque toleratu grauia ſint, audituque & viſu refugienda, non obruetur eorum cętu: & qualis ſingulis, talis vniuerſis obſiſtet. Qui dicit, illud tolerabile ſapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines tenet: male àgit: vincit nos fortuna, niſi tota vincatur. Nec putes iſtam Stoicam eſſe duritiam: Epicurus, quem vos patronum inertiæ veſtræ aſſumitis, putatiſque mollia ac deſidioſa præcipere, & ad voluptates ducentia: Raro, inquit,ſapienti interuenit fortuna.Quam pæne emiſit viri vocem! Vis tu fortius loqui; & illam ex toto ſubmouere? Domus hæc ſapientis anguſta, ſine cultu, ſine ſtrepitu, ſine apparatu, nullis obſeruatur ianitoribus, turbam

venali faſtidio digerentibus: ſed per hoc limen vacuum, & ab oſtiarijs liberum, fortuna non tranſit: ſcit non eſſe illic ſibi locum, vbi ſui nihil eſt. Quod ſi Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulſit, aduerſus iniurias exſurgit: quid apud nos incredibile videri poteſt, aut ſupra humanæ naturæ menſuram? Ille ait iniurias tolerabiles eſſe ſapienti, nos iniurias non eſſe.

CAP. XVI. Nec eſt, quod dicas hoc naturæ repugnare. Non negamus rem incommodam eſſe, verberari & impelli, & aliquo membro carere: ſed omnia iſta negamus iniurias eſſe, non ſenſum illis doloris detrahimus: ſed nomen iniuriæ, quod non poteſt recipi virtute ſalua. Vter verius dicat, videbimus: ad contemptum quidem iniuriæ vterque conſentit. Quæris quid inter duos interſit? Quod inter gladiatores fortiſſimos: quorum alter premit vulnus, & ſtat in gradu, alter reſpiciens ad clamantem populum, ſignificat nihil eſſe, & intercedi non patitur. Non eſt, quod putes magnum, quo diſſidemus. Illud quo de agitur, quod vnum ad nos pertinet, vtraque exempla hortantur: contemnere iniurias, & quas iniuriarum vmbras ac ſuſpiciones dixerim, contumelias: ad quas deſpiciendas non ſapienti opus eſt viro, ſed tantum conſpiciente, qui ſibi poſſit dicere: Vtrum merito mihi iſta accidunt, an immerito? Si merito, non eſt contumelia, iudicium eſt: ſi immerito: illi qui iniuſta facit, erubeſcendum eſt. Et quid eſt illud, quod contumelia dicitur? in capitis mei leuitatem iocatus eſt, & in oculorum valetudinem, & in cruru m gracilitatem, & in ſtaturam. Quæ contumelia eſt, quod apparet, audire? Coram vno aliquid di-

ctum

ctum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum alijs libertatem non relinquimus; quæ ipſi in nos dicere aſſueuimus, Iocis temperatis delectamur, immodicis iraſcimur.

CAP.XXII. Chryſippus ait quemdam indignatum, quod illum aliquis Vervecem marinum dixerat. In ſenatu flentem vidimus Fidum Cornelium, Naſonis generum, cum illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixiſſet. Aduerſus alia maledicta, mores & vitam conuulnerantia frontis illi firmitas conſtitit: aduerſus hoc tam abſurdum lacrimæ prociderunt: tanta animorum imbecillitas eſt, vbi ratio diſceſſit. Quid quod offendimur, ſi quis ſermonem noſtrum imitatur, ſi quis inceſſum, ſi quis vitium aliquod corporis aut linguæ exprimit? quaſi notiora illa fiant alio imitante, quam nobis facientibus. Senectutem quidam inuiti audiunt, & canos, & alia, ad quæ voto peruenitur. Paupertatis maledictum quoſdam peruſſit: quam ſibi obiecit, quiſquis abſcondit. Itaque materia petulantibus, & per contumeliam vrbanis detrahitur, ſi vltro illam & prior occupes: nemo alijs riſum præbuit, qui ex ſe cepit. Vatinium hominem natum & ad riſum, & ad odium, ſcurram fuiſſe venuſtum ac dicacem, memoriæ proditum eſt: in pedes ſuos ipſe plurima dicebat, & in fauces conciſas: ſic inimicorum, quos plures habebat quam morbos, & in primis Ciceronis vrbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui aſſiduis conuicijs depudere didicerat: cur is non poſſit, qui ſtudijs liberalibus, & ſapientiæ cultu, ad aliquem profectum peruenerit? Adijce, quod genus vltionis eſt, eripere ei qui fecit contumeliæ voluptatem. Solent dicere: Miſerum me, puto non intelle-

xit! adeo fructus contumeliæ in ſenſu, & indignatione, patientis eſt. Deinde non deerit illi aliquando parem inuenire, qui te quoq; vindicet.

CAP. XVIII. C. Cæſar inter cetera vitia, quibus abundabat, contumelioſus mirabiliter ferebatur omnibus aliqua nota feriendis, ipſe materia riſus benigniſſima. Tanta illi palloris inſaniam teſtantis fęditas erat, tanta oculorum ſub fronte anili latentium toruitas, tanta capitis deſtituti, & emendicatis capillis aſperſi deformitas: adijce obſeſſam ſetis ceruicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immenſum eſt, ſi velim ſingula referre, per quæ in patres auoſque ſuos contumelioſus fuit, per quæ in vniuerſos ordines: ea referam, quæ illum exitio dederunt. Aſiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix ęquo animo alienas contumelias laturum. Huic in conuiuio, id eſt, in concione, voce clariſſima, qualis in concubitu eſſet vxor eius obiecit. Di j boni, hoc virum audire, Principem ſcire, & vſque eo licentiam perueniſſe, vt non dico conſulari, non dico amico, ſed tantum marito Princeps & adulterium ſuum narret, & faſtidium? Chereæ tribuno militum, ſermo non pro manu erat, languidus ſono, & infracta voce ſuſpectior. Huic Caius ſignum petenti modo Veneris, modo Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Hæc ipſe perlucidus, crepidatus, armillatus. Coëgit itaque illum vti ferro, ne ſæpius ſignum peteret. Ille primus inter coniuratos manū ſuſtulit: ille ceruicem mediā vno ictu decidit: plurimum deinde vndique publicas ac priuatas iniurias vlciſcentium gladiorum ingeſtum eſt: ſed primus vir fuit, qui minime viſus eſt. At idem Caius

om-

omnia contumelias putabat, & ſicut ferendarum impatiens, faciendarum cupidiſſimus. Iratus fuit Herennio Macro, quod illum Caium ſalutauerat: nec impune ceſſit primipilario, quod Caligulam dixerat. Hoc enim in caſtris natus, & alumnus legionum vocari ſolebat, nullo nomine militibus familiarior vnquam factus ſed iam Caligulam conuicium & probrum iudicabat cothurnatus. Ergo hoc ipſum ſolatio erit, etiam ſi noſtra facilitas vltionem omiſerit, futurum aliquem, qui pœnas exigat à procace, & ſuperbo, & iniurioſo: quæ vitia nunquam in vno homine, & in vna contumelia conſumuntur. Reſpiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: vt Socratis, qui comędiarum publicatos in ſe, & ſpectatos ſales, in partem bonam accepit, riſitque non minus, quam cum ab vxore Xantippe immunda aqua perfunderetur. Antiſtheni mater barbara & Threſſa obijciebatur: reſpondit, & deorum matrem Ideam eſſe.

CAP. XIX. Non eſt in rixam colluctationēque veniendum: procul auferendi pedes ſunt: & quidquid horū ab imprudentioribus fiet (fieri autem niſi ab imprudentibus non poteſt) negligendum. Et honores & iniuriæ vulgi, in promiſcuo habendi ſunt: nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut tædio, neceſſaria omittemus: & publicis priuatiſque officijs, aliquando etiam ſalutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid cōtra animum audiendi: aliquando etiam obirati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non eſt autem libertas, nihil pati. Fallimur: libertas eſt, animum ſupponere iniurijs, & eum facere ſe, ex

quo ſolo ſibi gaudenda veniant: exteriora deducere à ſe, ne inquieta agenda ſit vita, omnium riſus, omnium linguas timenti. Quis eſt enim, qui non poſſit contumeliam facere, ſi quiſquam poteſt? Diuerſo autem remedio vtetur ſapiens, aſſectatorque ſapientiæ. Imperfectis enim, & adhuc ad publicum ſe iudicium dirigentibus, hoc proponendum eſt, inter iniurias ipſos contumeliaſque debere verſari. Omnia leuiora accidunt exſpectantibus: quo quiſque honeſtior genere, fama, patrimonio eſt, hoc ſe fortius gerat: memor, in prima acie altos ordines ſtare: contumelias & verba probroſa, & ignominias, & cetera dehoneſtamenta, velut clamorem hoſtium ferat, & longinqua tela, & ſaxa ſine vulnere circa galeas crepitantia. Iniurias vero, vt vulnera, alia armis, alia pectori infixa, non deiectus, ne motus quidem gradu ſuſtineat. Etiam ſi premeris, & infeſta vi vrgeris, cedere tamen turpe eſt: aſſignatum à natura locum tuere. Quæris quis hic ſit locus? viri. Sapienti aliud auxilium eſt huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria eſt. Ne repugnate veſtro bono, & hanc ſpem, dum ad verum peruenitis, alite in animis: libenteſque meliora excipite, & opinione ac voto iuuate. Eſſe aliquem inuictum, eſſe aliquem in quem nihil fortuna poſſit, è Republica humani generis eſt.

L. AN.

L. ANNÆI SENECÆ AD NERONEM CÆSAREM; De Clementia

LIBER PRIMVS.

Argumentum, & Ordo.

HI libri ſcripti initio Principatus Neronis, quod ipſe lib.1. C.9. palam indicat, cum ſcribit eum ingreſſum annum decimum nonum: Et vero digni Principe libri, ac materies: atque vtinam legant, & mites ſimul magnoſque animos ab ijs ſumant! Exordium eſt à laude Neronis, nec falſa, vt initia illa erant. Deinde Cap. III. *diuidit ſcriptum in tres partes, vnam Manuductionis; alteram, quæ naturam Clementiæ explicet; tertiam, quæ ad eam perducat, & firmet. In prima, primus totus liber abſumitur: & præmittit de Vtilitate Clementiæ, & Regibus maxime conuenire. Decoram illis, quia capita reip. ſunt, nos velut corpus & membra: atqui corpori quis non parcit & indulget? Neceſſariam etiam eſſe, in copia peccantium: quos ſi punis ſemper ſolitudinem facis. Ab exemplo Deorum, qui nobis parcunt: item à Fama, quia omnia Regum patent, & minima ſæuitia protrahitur. A Securitate: nam ita imperantes, tutiores: adiungitq́ facta quadã Auguſti. Contra in Tyrannis, qui per ſæuitiã odia, pericula, exitia ſibi gignunt. At Princeps igitur raro punit, & molliter, aut modice, animo atq́ exemplo parentum. Atq́ ea moderatio in ſcholis, militia, animalibus, ſeruis, cũ fructu adhibetur.*

betur. Etiam à Natura adhibetur, ab apum imagine: quarum Rex aculei eſt expers. Iam Princeps aut Sua, aut Aliena cauſſa punit, cum punit, Non debet rigide in Sua, quia vltionis ſolatio non eget in tam alta fortuna. Non in Aliena, niſi (ad inſtar Legis) vt aut emendet, aut alios faciat meliores, ſive tutiores. Hæc autem omnia magis raritas animaduerſionum præſtabit: quæ crebræ vileſcunt, & ſpernuntur, In clauſula, deteſtatio Sæuitiæ, & mala ab ea atque exitia.

CAPVT I.

SCribere de clementia, Nero Cæſar, inſtitui: vt quodammodo ſpeculi vice fungerer, & te tibi oſtenderem, peruenturum ad voluptatem maximam omnium. Quamvis enim recte factorum verus fructus ſit feciſſe, nec vllum virtutum precium dignum illis extra ipſas ſit: iuuat tamen inſpicere & circuire bonam conſcientiam, tum immittere oculos in hanc immenſam multitudinem, diſcordem, ſeditioſam, impotentem, in perniciem alienam ſuamq; pariter exſultaturã, ſi hoc iugum fregerit, & ita loqui ſecum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electuſq; ſum, qui in terris deorum vice fungerer: ego vitæ neciſque gentibus arbiter; qualem quiſque ſortem, ſtatumq; habeat, in manu mea poſitum eſt. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronunciat: ex noſtro reſponſo lætitiæ cauſſas, populi vrbeſque concipiunt. Nulla pars vſquam, niſi volente propitioque me, floret. Hæc tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit, ad nutum meũ ſtringentur; quas nationes funditus excidi, quas tranſportari, quibus libertatem dari, quibus eripi,

pi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regium circumdari decus oporteat, quæ ruãt vrbes, quæ oriantur, mea iuriſdictio eſt. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua ſupplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia, quæ ſæpe tranquilliſſimis pectoribus quoque patientiam extorſit: non ipſa oſtentandæ per terrores potentiæ dira, ſed frequens magnis imperijs, gloria. Conditum, imo conſtrictum apud me ferrum eſt: ſumma parſimonia etiam viliſſimi ſanguinis; nemo non, cui aliæ deſint, hominis nomine apud me gratioſus eſt. Seueritatem abditam, clementiam in procinctu habeo; ſic me cuſtodio, tanquam legibus, quas ex ſitu ac tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus ſim. Alterius ætate prima motus ſum, alterius vltima; alium dignitati donaui, alium humilitati; quoties nullam inueneram miſericordiæ cauſſam, mihi peperci. Hodie dijs immortalibus, ſi à me raptionem repetant, annumerare genus humanum paratus ſum. Potes hoc Cæſar prædicare audacter, omnium quæ in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam, Reip. ereptum. Rariſſimam laudem, & nulli adhuc Principum conceſſam concupiſti, innocentiam. Non perdis operam; nec bonitas iſta tua ſingularis, ingratos aut malignos æſtimatores nacta eſt; refertur tibi gratia. Nemo vnus homo, vni homini, tam carus vnquam fuit; quam tu populo Romano, magnum longumq; eius bonum. Sed ingẽs tibi onus impoſuiſti; nemo iam diuum Auguſtum, nec Tiberij Cæſaris prima tempora loquitur; nemo quod te imitari velit exẽplar extra te quęrit. Principatus tuus ad anni guſtũ exi-

gitur. Difficile hoc fuiſſet,ſi non naturalis tibi iſta bonitas eſſet, ſed ad tempus ſumpta: nemo enim poteſt perſonam diu ferre. Ficta cito in naturam ſuam recidunt: quibus veritas ſubeſt, quæque (vt ita dicam) ex ſolido enaſcuntur, tempore ipſo in maius meliuſque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus,cum incertum eſſet,quo ſe ſtatim nobilis indoles daret: iam vota publica in tuto ſunt:nec enim periculum eſt,ne te ſubita tui capiat obliuio. Facit quidem auidos nimia felicitas: nec tam temperatæ cupiditates ſunt vnquam, vt in eo quod contingit, deſinant: gradus à magnis ad maiora fit: & ſpes improbiſſimas complectuntur, inſperata aſſecuti. Omnibus tamen nunc ciuibus tuis & hæc confeſſio exprimitur eſſe felices: & illa, nihil iam his accedere bonis poſſe, niſi vt perpetua ſint. Multa illos cogunt ad hanc confeſſionem, qua nulla in homine tardior eſt: ſecuritas alta, affluens: ius ſupra omnem iniuriam poſitum. Obuerſatur oculis lætiſſima forma Reip. cui ad ſummam libertatem nihil deeſt, niſi pereundi licentia. Præcipue tamen æqualis ad maximos imoſque peruenit clementiæ tuæ admiratio. Cetera enim bona, pro portione fortunæ ſuæ, quiſque ſentit aut exſpectat,maiora minoraque:ex clementia omnes idem ſperant. Nec eſt quiſquam, cui tam valde innocentia ſua placeat, vt non ſtare in conſpectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat.

CAP.II. Eſſe autem aliquos ſcio, qui clementia peſſimum quemq́;putent ſuſtineri:quoniam niſi poſt crimē ſuperuacua eſt,& ſola hæc virtus inter innocentes ceſſat. Sed primum omnium, ſicut medicinæ apud ægros vſus, etiam

apud

apud ſanos honor eſt: ita clementiam quamvis pœna digni innocent, etiam innocentes colunt. Deinde, habet hæc in perſona quoque innocentium locum: quia interim fortuna pro culpa eſt: nec innocentiæ tantùm clementia ſuccurrit, ſed ſæpè virtuti, quoniam quidem conditione temporum incidunt quædam, quæ poſſint laudata puniri. Adijce, quod magna pars hominum eſt, quæ reuerti ad innocentiam poſſit. Sed non tamen vulgo ignoſcere decet: nam vbi diſcrimen inter malos, bonoſque ſublatum eſt, confuſio ſequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda eſt moderatio, quę ſanabilia ingenia diſtinguere à deploratis ſciat. Nec promiſcuam habere, ac vulgarem clementiam oportet, nec abſciſam: nam tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quàm nulli. Modum tenere debemus: ſed quia difficile eſt temperamentum, quidquid æquo plus futurum eſt, in partem humaniorem præponderet.

CAP. III. Sed hæc ſuò loco melius dicentur: nunc in tres partes omnem hanc materiam diuidam. Prima erit manumiſſionis: ſecunda quæ naturam clementiæ, habitumq; demonſtret: nam cùm ſint vitia quædam virtutes imitantia, non poſſunt ſecerni, niſi ſigna quibus dignoſcantur impreſſeris: tertio loco quæremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus quomodo confirmet eam, & vſu ſuam faciat. Nullam verò ex omnibus virtutibus magis homini conuenire, cùm ſit nulla humanior, conſtet neceſſe eſt: non ſolùm inter nos, qui hominem ſociale animal, communi bono genitum videri volumus: ſed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta, factaque ad vtilitatem ſuam

ſpe-

ſpectant: nam ſi quietem petit, & otium, hanc virtutem naturæ ſuæ nactus eſt, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quàm regem, aut Principem decet. Ita .n. magnæ vires decori, gloriæq; ſunt, ſi illis ſalutaris potentia eſt: nam peſtifera vis eſt, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo ſtabilis, fundataq; eſt, quem omnes tam ſupra ſe eſſe, quàm pro ſe ſciunt; cuius curam excubare pro ſalute ſingulorum, atq; vniuerſorum quotidie experiuntur; quo procedente, non tanquam malum aliquod, aut noxium animal è cubili proſilierit, diffugiunt, ſed tanquam ad clarum, ac beneficum ſidus certatim aduolant, obijcere ſe pro illo mucronibus inſidiantium paratiſſimi, & ſubſternere corpora ſua, ſi per ſtragem illi humanam, iter ad ſalutem ſtruendum ſit. Somnum eius nocturnis excubijs muniunt: latera obiecti, circumfuſique defendunt: incurrẽtibus periculis ſe opponunt. Non hic eſt ſine ratione populis, vrbibusque conſenſus, ſic protegendi, amandiq; reges, & ſe ſuaque iactandi, quocumque deſiderauerit imperantis ſalus. Nec hæc vilitas ſui eſt, aut dementia, pro vno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus vnam animam redimere, nonnunquam ſenis, & inualidi. Quemadmodum totum corpus animo deſeruit, & cum hoc tanto maius, tantoque ſpecioſius ſit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua ſede latitet incertus: tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum hæc cutis munit, illius iuſſu iacemus, aut inquieti diſcurrimus; cum ille imperauit, ſiue auarus dominus eſt, mare lucri cauſſa ſcrutamur; ſiue ambitioſus, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut voluntariè

tariè ſubſiluimus: ſic hæc immenſa multitudo, vnius animæ circumdata, illius ſpiritu regitur, illius ratione flectitur, preſſura ſe ac fractura viribus ſuis, niſi conſilio ſuſtineretur.

CAP. IV. Suam itaq; incolumitatem amant, cùm pro vno homine denas legiones in aciem deducunt, cùm in prima fronte procurrunt, & aduerſa vulneribus pectora ferunt: ne Imperatoris ſui ſigna vertantur. Ille eſt enim vinculum, per quod Reſp. cohæret: ille ſpiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt: nihil ipſa per ſe futura, niſi onus, & præda, ſi mens illa imperij ſubtrahatur.

. . . . Rege incolumi mens omnibus vna.
Amiſſo rupere fidem . . . .

Hic caſus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tandiu ab iſto periculo aberit hic populus, quamdiu ſciet ferre frænos: quos ſi quando abruperit, vel aliquo caſu diſcuſſos reponi ſibi paſſus non erit, hæc vnitas, & hic maximi imperij contextus in partes multas diſſiliet: idemque huic vrbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo Principes, regeſq; & quocunque alio nomine ſunt tutores ſtatus publici, non eſt mirum amari vltra priuatas etiam neceſſitudines. Nam ſi ſanis hominibus publica priuatis potiora ſunt: ſequitur, vt is quoque carior ſit, in quem ſe Reſpubl. conuertit. Olim enim ita ſe induit Reipub. Cæſar, vt ſeduci alterum non poſſit, ſine vtriuſq; pernicie: nam vt illi viribus opus eſt, ita & huic capite.

CAP. V. Longius videtur receſſiſſe à propoſito oratio mea: at mehercules rem ipſam premit. Nam ſi, quod adhuc colligitur, animus Reip. tu es, illa corpus tuum: vides, vt puto, quã ne-

neceſſaria clementia ſit: tibi enim parcis, cùm videris alteri parcere. Parcendum itaq; eſt etiã improbandis ciuibus, non aliter quã membris languentibus, & ſi quando miſſo ſanguine opus eſt, ſuſtinendum eſt, ne vltra quam neceſſe ſit incidas. Eſt ergo, vt dicebam, clementia omnibus quidem hominibus ſecundum naturã, maximè tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod ſeruet, quantoq; in maiore materia apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum ſæuitia, bellum eſt. Cum autem virtutibus inter ſe ſit concordia, nec vlla altera melior, aut honeſtior ſit: quędam tamen quibuſdam perſonis aptior eſt. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil eſt. Quid enim maius, aut fortius, quam malam fortunam retundere? Hæc tamen magnanimitas in bona fortuna laxiorem locum habet, meliuſq; in tribunali, quam in plano conſpicitur. Clementia in quãcumq; domum peruenerit, eam felicem, tranquillamq; præſtabit: ſed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim eſt memorabilius, quam eum cuius iræ nihil obſtat, cuius grauiori ſententiæ ipſi qui pereunt aſſentiuntur, quem nemo interpellaturus eſt, imo ſi vehementius excanduit, nec deprecaturus quidem, ipſum ſibi manum iniicere, & poteſtate ſua in melius, placidiuſq; vti? hoc ipſum cogitantem: Occidere contra legem nemo non poteſt: ſeruare nemo, præter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui niſi ſe ad illam extulit, & altior ſtetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi eſt proprium, placidum eſſe, tranquillumq; & iniurias, atque offenſiones supernè deſpicere. Muliebre eſt, furere in ira: ferarum

verò,

verò, nec generoſarum quidem, præmordere, & vrgere proiectos. Elephanti, leoneſq; tranſeunt, quæ impulerunt: ignobilis beſtiæ pertinacia eſt. Non decet regem ſæua, & inexorabilis ira: non multum enim ſupra eum eminet: cui ſe iraſcendo exæquat: at ſi dat vitam, ſi dat dignitatem periclitantibus, & meritis amittere, facit quod nulli niſi rerum potenti licet. Vita enim etiam ſuperiori eripitur, nunquam niſi inferiori datur. Seruare, proprium eſt excellentis fortunæ: quæ nunquam magis ſuſpici debet, quam cum illi contingit idem poſſe quod dijs, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni, quam mali. Deorum itaque ſibi animum aſſerens Princeps, alios ex ciuibus ſuis, quia vtiles, bonique ſunt, libens videat, alios in numerum relinquat: quoſdam eſſe gaudeat, quoſdam patiatur.

CAP. VI. Cogitate in hac ciuitate, in qua turba per latiſſima itinera ſine intermiſſione defluens eliditur, quotiens aliquid obſtitit, quod curſum eius velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris viæ poſtulantur: in qua conſumitur, quidquid terris omnibus aratur: quanta ſolitudo, & vaſtitas futura ſit, ſi nihil relinquitur, niſi quod iudex ſeuerus abſoluerit. Quotus quiſque ex quæſtoribus eſt, qui non ea ipſa lege teneatur, qua quærit? Quotus quiſque accuſator vacat culpa? & neſcio, an nemo ad dandam veniam difficilior ſit, quam qui illam petere ſæpius meruit. Peccauimus omnes: alij grauia, alij leuiora, alij ex deſtinato, alij forte impulſi, aut aliena nequitia ablati: alij in bonis conſilijs parum fortiter ſtetimus, & innocentiam inuiti, ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, ſed vſque ad extremum æui delinquemus. Etiam ſi

quis

quis tam bene purgauit animum, vt nihil obturbare eum amplius poſſit, ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruenit.

CAP. VII. Quoniam deorum feci mentionem, optimè hoc exemplum Principi conſtituam, ad quod formetur, vt ſe talem eſſe ciuibus, quales ſibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis, atq; erroribus numina? expedit vſq; ad vltimam infeſta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non membra aruſpices colligant? Quod ſi dij placabiles, & æqui, delicta potentium non ſtatim fulminibus perſequuntur: quanto æquius eſt, hominem hominibus præpoſitum, miti animo exercere imperium, & cogitare, vtrum mundi ſtatus gratior oculis, pulchriorq; ſit ſereno, & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc, atq; illinc micant? Atqui non alia facies eſt quieti, moderatiq; imperij, quam ſereni cęli, & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebriſq; obſcurum eſt, inter trementes, & ad repentinum ſonitum expaueſcentes, nec eo quidem, qui omnia turbat inconcuſſo. Facilius priuatis ignoſcitur, pertinaciter ſe vendicantibus: poſſunt enim lędi, dolorq; eorum ab iniuria venit: timent præterea contemptum: & non retuliſſe lędentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui vltio in facili eſt, is omiſſa ea, certam laudem manſuetudinis conſequitur. Humili loco poſitis exerere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem iræ ſuæ gerere, liberius eſt: leues inter paria ictus ſunt: regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia, non ex maieſtate eſt.

CAP. VIII. Graue putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent? Iſta, inquit,

quit,ſeruitus eſt,non imperium. Quid tu, non experiris iſtud nobis eſſe,tibi ſeruitutem? Alia conditio eſt eorum, qui in turba, quam non excedunt,latent:quorum & virtutes vt appareant, diu luctantur, & vitia tenebras habent. Veſtra facta, dictaque rumor excipit: & ideo nullis magis curandum eſt, qualem famam habeant, quam qui qualemcumque meruerint,magnam habituri ſunt. Quam multa tibi non licent,quæ nobis beneficio tuo licent? Poſſunt in qualibet parte vrbis ſolus incedere,ſine timore,quamvis nullus ſequatur comes, nullus ſit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato viuendum eſt.Aberrare à fortuna tua non potes:obſidet te,& quocumq; deſcendis, magno apparatu ſequitur. Eſt hæc ſumma magnitudinis ſeruitus, non poſſe fieri minorem: ſed cum dijs tibi communis iſta neceſſitas eſt: nam illos quoque cælum alligatos tenet:nec magis illis deſcendere, datum eſt, quam tibi tutum. Faſtigio tuo affixus es. Noſtros motus pauci ſentiunt: prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum ſine ſenſu publico licet:tibi non magis,quàm Soli,latere contingit. Multa contra te lux eſt, omnium in iſtam conuerſi oculi ſunt. Prodire te putas? oriris: loqui non potes,niſi vt vocem tuam, quæ vbique ſunt gentes, excipiant: iraſci non potes, niſi vt omnia tremant: ſic neminem potes affligere, niſi vt quidquid circa fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; ſic animaduerſiones magnarum poteſtatum terrent latius, quàm nocent: non ſine cauſſa. Non enim quantum fecerit,ſed quantum facturus ſit, cogitatur in eo, qui omnia poteſt. Adijce nunc, quod priuatos homines ad accipiendas iniurias o-

por-

portuniores, acceptarum pacientia facit: regibus certior eſt ex manſuetudine ſecuritas. Quia frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat: voluntas oportet ante ſæuiendi, quàm cauſſa, deficiat. Alioquin quemadmodum præciſæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa ſatorum genera vt denſiora ſurgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. Parentes enim, liberique eorum, qui interfecti ſunt, & propinqui, & amici, in locum ſingulorum ſuccedunt.

CAP. IX. Hoc quam verum ſit, admonere te exemplo domeſtico volo. Diuus Auguſtus fuit mitis Princeps, ſi quis illum à principatu ſuo æſtimare incipiat: in communi quidem Rep. gladium mouit. Cum hoc ætatis eſſet, quod tu nunc es, duodeviceſimum egreſſus annum, iam pugiones in ſinum amicorum abſcõderat, iam inſidijs M. Antonij conſulis latus petierat, iam fuerat collega proſcriptionis: ſed cùm annum quadrageſimum tranſiſſet, & in Gallia moraretur, delatum eſt ad eum indicium L. Cinnã, ſtolidi ingenij virum, inſidias ei ſtruere. Dictum eſt & vbi, & quando, & quemadmodum aggredi vellet: vnus ex conſcijs deferebat. Conſtituit ſe ab eo vindicare: cõſilium amicorum aduocari iuſſit. Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adoleſcentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeij nepotem damnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat: cũ M. Antonio proſcriptionis edictum inter cœnam dictarat. Gemens ſubinde voces emittebat varias, & inter ſe contrarias: Quid ergo? ego percuſſorem meum ſecurum ambulare patiar, me ſolicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis fruſtra petitum caput, tot naualibus,

libus, tot pedeſtribus prælijs incolume, poſtquam terra,marique pax parta eſt,non occidere conſtituit, ſed immolare? nam ſacrificantem placuerat adoriri. Rurſus ſilentio interpoſito, maiore multo voce,ſibi,quam Cinnæ, iraſcebatur: Quod viuis, ſi perire te tam multorum intereſt? quis finis erit ſuppliciorum? quis ſanguinis? Ego ſum nobilibus adoleſcentulis expoſitum caput,in quod mucrones acuant. Non eſt tanti vita, ſi vt ego non peream, tam multa perdenda ſunt. Interpellauit tandem illum Liuia vxor: &, Admittis,inquit,muliebre conſilium? Fac quod medici ſolent: qui vbi vſitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profeciſti: Saluidienum Lepidus ſecutus eſt, Lepidum Muræna, Murænam Cæpio, Cæpionem Egnatius, vt alios taceam, quos tantum auſos pudet: nunc tenta quomodo tibi cedat clementia. Ignoſce L.Cinnæ:deprehenſus eſt: iam nocere tibi non poteſt, prodeſſe famæ tuæ poteſt. Gauiſus ſibi, quod aduocatum inuenerat, vxori quidem gratias egit: renunciari autem extemplo amicis, quos in conſilium rogauerat, imperauit, & Cinnam vnum ad ſe accerſit:dimiſſiſq; omnibus è cubiculo, cùm alteram Cinnæ poni cathedram iuſſiſſet: Hoc, inquit, primum à te peto,ne me loquentem interpelles, ne medio ſermone meo proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te,Cinna, cùm in hoſtium caſtris inueniſſem,non factum tantum mihi inimicum, ſed natum, ſeruaui, patrimonium tibi omne conceſſi. Hodie tam felix es,& tam diues,vt victo victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus, quorum parentes mecũ militauerant,dedi. Cùm ſic de te merue-

rim,

rim, occidere me conſtituiſti. Cùm ad hanc vocem exclamaſſet, procul hanc ab ſe abeſſe dementiam: Non præſtas, inquit, fidem, Cinna: conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras: adiecit locum, ſocios, diem, ordinem inſidiarum, cui commiſſum eſſet ferrum. Et cùm defixum videret, nec ex conuentione iam, ſed ex conſcientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipſe ſis princeps? male mehercule cum populo Romano agitur, ſi tibi ad imperandum nihil pręter me obſtat. Domum tueri tuam non potes: nuper libertini hominis gratia in priuato iudicio ſuperatus es. Adeo nihil facilius potes, quàm contra Cęſarē aduocare? Cedo, ſi ſpes tuas ſolus impedio. Paullusne te, & Fabius Maximus, & Coſſi, & Seruilij ferent, tantumq; agmen nobilium, non inania nomina præferentium, ſed eorum, qui imaginibus ſuis decori ſunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quam duabus horis locutum eſſe conſtat, cum hanc pœnam, qua ſola erat contentus futurus, extenderet: Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hoſti, nunc inſidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Poſt hæc detulit vltro conſulatum, queſtus, quod non auderet petere: amiciſſimum, fideliſſimumq; habuit, heres ſolus fuit illi: nullis amplius inſidijs ab illo petitus eſt.

CAP. X. Ignouit abauus tuus victis: nam ſi non ignouiſſet, quibus imperaſſet? Salluſtium, & Cocceios, & Duillios, & totam cohortem primæ admiſſionis, ex aduerſariorum caſtris conſcripſit. Iam Domitios, Meſſallas, Aſinios, Cice-

rones,

rones, & quidquid floris in ciuitate erat, clementiæ ſuæ debebat. Ipſum Lepidum quamdiu mori paſſus eſt? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & pontificatum maximum, non niſi mortuo illo, transferri in ſe paſſus eſt: maluit enim illum honorem vocari, quam ſpolium. Hæc eum clementia ad ſalutem, ſecuritatemq; perduxit; hæc gratum ac fauorabilem reddidit; quamvis nondum ſublatis Reip. ceruicibus manum impoſuiſſet; hæc hodieq; pręſtat illi famam, quæ vix viuis principibus ſeruit. Deum eſſe, non tanquam iuſſi credimus. Bonum principem Auguſtum, & bene illi conueniſſe parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam cauſſam, quam quod contumelias quoq; ſuas, quæ acerbiores principibus ſolent eſſe, quam iniuriæ, nulla crudelitate exſequebatur: quod probroſis in ſe dictis arriſit: quod dare illum pęnas apparebat, cùm exigeret: quod quoſcumq; ob adulterium familię ſuę damnauerat, adeo non occidit, vt dimiſſis, quo tutiores eſſent, diplomata daret. Hoc eſt ignoſcere, cùm ſcias multos futuros qui pro te iraſcantur, & tibi alieno ſanguine gratificentur, non dare tantùm ſalutem, ſed præſtare.

CAP. XI. Hæc Auguſtus ſenex, aut iam in ſenectutem annis vergentibus: in adoleſcentia caluit, arſit ira, multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo manſuetudini tuæ audebit diuum Auguſtum, etiam ſi in certamen iuuenilium annorum deduxerit ſenectutem plus quam maturam. Fuerit moderatus, & clemens: nempè poſt mare Actiacum Romano cruore infectum, nempè poſt fractas in Sicilia claſſes, & ſuas & alienas: nempè poſt Peruſinas aras, & proſcriptiones.

Ego

Ego vero clementiam non voco, laſſam crudelitatem. Hæc eſt, Cæſar, clementia vera, quam tu præſtas, quæ non ſæuitiæ pœnitentia cœpit: nullam habere maculam, nunquam ciuilem ſanguinem fudiſſe. Hæc eſt in maxima poteſtate, veriſſima animi temperantia, & humani generis incomprehenſibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in ciues ſuos liceat, experiendo tentare, ſed hebetare aciem imperij ſui. Præſtitiſti, Cæſar, ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es, Nullam te toto orbe ſtillam cruoris humani miſiſſe: eo maius eſt, mirabiliuſque, quod nulli vnquam citius gladius commiſſus eſt. Clementia ergo non tantum honeſtiores, ſed tutiores præſtat: ornamentumq; imperiorum eſt, ſimul certiſſima ſalus. Quid enim eſt, cur reges conſenuerint, liberiſq; ac nepotibus tradiderint regna; tyrannorum exſecrabilis ac breuis poteſtas eſt? Quid intereſt inter tyrannum, & regem? ſpecies enim ipſa fortunæ, ac licentia par eſt, niſi quod tyranni in voluptate ſæuiunt, reges non niſi ex cauſſa, ac neceſſitate.

CAP. XII. Quid ergo? non reges quoque occidere ſolent? ſed quoties id fieri publica vtilitas perſuadet: tyrannis ſæuitia cordi eſt. Tyrannus autem à rege diſtat factis, non nomine. Nam & Dionyſius maior iure meritoq; præferri multis regibus poteſt: & L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hoſtium? Deſcenderit licet Dictatura ſua, & ſe togæ reddiderit: quis tamen vnquam tyrannus tam auidè humanum ſanguinem bibit, quam ille, qui ſeptem millia ciuium Romanorum, contrucidari iuſſit? Et

cum

cum in vicino, ad ædem Bellonæ ſedens, exaudiſſet conclamationem tot millium ſub gladio gementium, exterrito ſenatu: Hoc agamus, inquit, P.C. ſeditioſi pauculi meo iuſſu occiduntur. Hoc non eſt mentitus: pauci, Sullæ videbantur. Sed mox de Sulla conſequemur, quomodo hoſtibus iraſcendum ſit: vtique ſi in hoſtile nomen ciues, & ex eodem corpore abrupti, tranſierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, vt magnum inter regem tyrannumque diſcrimen ſit: vterque licet non minus armis valletur: ſed alter arma habet, quibus in munimentum pacis vtitur: alter vt magno timore magna odia compeſcat. Nec illas ipſas manus, quibus ſe commiſit, ſecurus adſpicit: contrarijs in contraria agitur: nam vt inuiſus ſit, quia timetur, & timeri vult, quia inuiſus eſt: & illo execrabili verſu, qui multos dedit præcipites, vtitur:

Oderint dum metuant ......

Ignarus quanta rabies oriatur, vbi ſupra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos: aſſiduus vero & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri ſuadet. Sic feras lineis & pinna cluſas contineas: eaſdem à tergo eques telis inceſſat: tentabunt fugam per ipſa quæ fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus eſt, quam vltima neceſſitas extundit. Relinquat oportet ſecuri aliquid metus, multoque plus ſpei, quam periculorum, oſtentet: alioquin vbi quieſcenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & aliena anima abuti. Placido tranquilloque regi fida ſunt auxilia ſua, quibus ad communem ſalutem vtatur: glorioſuſque miles (publicæ enim ſecuri-

tati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, vt parentis cuſtos. At illum acerbum, & ſanguinarium, neceſſe eſt grauentur ſtipatores ſui.

CAP. XIII. Non poteſt habere quiſquam bonæ ac fidæ voluntatis miniſtros, quibus in tormentis, & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis vtitur, quibus non aliter quam beſtijs homines obiectat: omnibus res obnoxior ac ſolicitior, vt qui homines deoſque teſtes ac vindices facinorum timeat, eo perductus, vt non liceat illi mutare mores. Hoc enim, inter cetera, vel peſſimum habet crudelitas: quod perſeuerandum eſt, nec ad meliora patet regreſſus. Scelera enim ſceleribus tuenda ſunt: quid autem eo infelicius, cui iam eſſe malo neceſſe eſt? O miſerabilem illum, ſibi certe! nam ceteris miſereri eius nefas ſit, qui cædibus ac rapinis potentiam exercuit, qui ſuſpecta ſibi cuncta reddidit, tam externa quam domeſtica: cum arma metua, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui vbi circumſpexit quæque fecit, quæque facturus eſt, & conſcientiam ſuam plenam ſceleribus ac tormentis adaperuit: ſæpe mortem timet, ſæpius optat, inuiſior ſibi quam ſeruientibus. E contrario, is cui curæ ſunt vniuerſa, quamquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reip. partem tanquam ſui nutrit, inclinatus ad mitiora, etiam ſi ex vſu eſt animaduertere, oſtendens quã inuitus aſpero remedio manus admoueat; in cuius animo nihil hoſtile, nihil efferum eſt. Qui potẽtiam ſuam placide ac ſalutariter exercet, approbare imperia ſua ciuibus cupiens: felix abunde ſibi viſus, ſi fortunam ſuam publicauerit: ſermone affabilis, acceſſuque facilis, vultu,

qui

qui maxime populos demeretur,amabilis,æquis deſiderijs propenſus,etiam iniquis acerbus à tota ciuitate amatur,defenditur,colitur.Eadem de illo homines ſecreto loquuntur,quæ palam. Tollere filios cupiunt, & publicis malis ſterilitas indicta recluditur: bene ſe meriturum de liberis ſuis quiſque non dubitat,quibus tale ſeculum oſtenderit. Hic Princeps ſuo beneficio tutus,nihil præſidijs eget: arma ornamenti cauſa habet.

CAP.XIV. Quod ergo officium eius eſt? quod bonorum parentum: qui obiurgare liberos nonnumquam blande, nonnumquam minaciter ſolent, aliquando admonere etiam verberibus. Numquid aliquis ſanus filium, à prima offenſa, exheredat? niſi magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicerint, niſi plus eſt quod timet, quam quod damnat: non accedit ad decretorium ſtilum. Multa ante tentat, quibus dubiam indolem, & peiore loco iam poſitam, reuocet: ſimul deplorata eſt, vltima experitur. Nemo ad ſupplicia exigenda peruenit, niſi qui remedia conſumpſit. Hoc quod parenti,etiam Principi faciendum eſt: quem appellauimus Patrem Patriæ, non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data ſunt.Magnos & Felices & Auguſtos diximus, & ambitioſæ maieſtati quidquid potuimus titulorum congeſſimus,illis hoc tribuentes: Patrem quidẽ patriæ appellauimus, vt ſciret datam ſibi poteſtatem patriam: quæ eſt temperatiſſima, liberis conſulens, ſuaq; poſt illos reponens. Tarde ſibi pater membra ſua abſcidat: etiam cum abſciderit,reponere cupiat: & in abſcindendo gemat, cunctatus multum diuque.Prope enim eſt vt libenter damnet,qui cito:prope vt inique puniat,

qui nimis. Erixonem equitem Romanum memoria noſtra, quia filium ſuum flagellis occiderat, populus in foro graphijs confodit. Vix illum Auguſti Cæſaris auctoritas, infeſtis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

CAP. XV. T. Arium, qui filium deprehenſum in parricidio, exſilio damnauit, cauſſa cognita, nemo non ſuſpexit, quod contentus exſilio, & exilio delicato. Maſſiliæ parricidam continuit, & annua illi præſtitit, quanta præſtare integro ſolebat. Hæc liberalitas effecit, vt in qua ciuitate nunquam deeſt patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus eſſet, quem is pater damnare potuiſſet, qui odiſſe nõ poterat. Hoc ipſo exemplo dabo, quem compares bono patri bonum Principem. Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit in conſilium Cæſarem Auguſtum: venit in priuatos penates, aſſedit, pars alieni conſilij fuit. Non dixit: Imo in meam domum veniat. Quod ſi factum eſſet, Cæſaris futura erat cognitio, non patris. Audita cauſſa, excuſſiſque omnibus, & his quæ adoleſcens pro ſe dixerat, & his quibus arguebatur, petit, vt ſententiam ſuam quiſque ſcriberet, ne ea omnius fieret, quæ Cæſaris fuiſſet. Deinde priuſquam aperirentur codicilij, iurauit ſe T. Arij hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, puſillo animo: timuit, ne videretur locum ſpei ſuæ aperire velle, filij damnatione. Ego contra ſentio. Quilibet noſtrum debuiſſet aduerſus opiniones malignas ſatis fiduciæ habere in bona conſcientia: Principes multa debẽt ẽtiã famę dare. Iurauit ſe non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die & alterum heredem perdidit, ſed Cęſar libertatem ſententiæ ſuæ redemit: & poſtquam approbauit

gra-

gratuitam eſſe ſeueritatem ſuam, quod principi ſemper curandum eſt, dixit, relegandum quo patri videretur. Non culleum, non ſerpentes, non carcerem decreuit: memor non de quo cenſeret, ſed cui in conſilio eſſet. Molliſſimo genere pœnæ contentum eſſe debere patrem dixit, in filio adoleſcentulo, impulſo in id ſcelus, in quo ſe, quod proximum erat ab innocentia, timide geſſiſſet: debere illum ab vrbe & à parentis oculis ſubmoueri.

CAP.XVI. O dignum, quem in conſilium patres aduocarent! ô dignum quem coheredem innocentibus liberis ſcriberent! Hæc clementia Principem decet, vt quocumque venerit, manſuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis ſit, vt illum perire non ſentiat: qualiſcumque, pars imperij eſt. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non eſt vnum imperandi genus: imperat Princeps ciuibus ſuis, pater liberis, præceptor diſcentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne peſſimus pater videbitur, qui aſſiduis plagis liberos, etiam ex leuiſſimis cauſſis, compeſcet? Vter autem præceptor liberalibus ſtudijs dignior, qui excarnificabit diſcipulos, ſi memoria illos non conſtiterit, aut ſi parum agilis in legendo oculus hæſerit: an qui monitionibus, & verecundia, emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da ſæuum: deſertores faciet. Quibus tamen ignoſcitur? Numquid nam æquum eſt, grauius homini & durius imperari, quam imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret, domandi peritus magiſter. Fiet enim formidoloſus & contumax, niſi eum tactu blandiente permulſeris. Idem facit venator, qui inſtituit catulos veſtigia ſequi: quique iam exerci-

aculeos in vulnere relinquunt: rex ipſe ſine aculeo eſt. Noluit illum natura nec ſæuum eſſe, nec vltionem magno conſtaturam petere: telumque detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens eſt. Eſt enim illi mos, exerere ſe in paruis, & ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto hominum moderatior eſſe animus debeat, quanto vehementius nocet. Vtinam quidem eadem homini lex eſſet: & ira cum telo ſuo frangeretur: nec ſæpius liceret nocere quam ſemel, nec alienis viribus exercere odia! facile enim laſſaretur furor, ſi per ſe ſibi ſatisfaceret, & ſi mortis periculo vim ſuam effunderet. Sed ne nunc quidem illi curſus tutus eſt. Tantum enim neceſſe eſt timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium obſeruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti ſe iudicet, nullumque momentum immune à metu habeat. Hanc aliquis egere vitam ſuſtinet: cum liceat innoxium alijs & ob hoc ſecurum, ſalutare potentiæ ius, lætis omnibus, tractare? Errat enim, ſiquis exiſtimat tutum eſſe ibi regem, vbi nihil à rege tutum eſt. Securitas ſecuritate mutua paciſcenda eſt. Non opus eſt inſtruere in altum editas arces; nec in adſcenſum arduos colles emunire, nec latera montium abſcidere, multiplicibus ſe muris turribuſque ſepire: ſaluum regem in aperto clementia præſtabit. Vnum eſt inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius eſt, quam viuere optantibus cunctis, & vota non ſub cuſtode nuncupantibus? ſi paullum valetudo titubauit, non ſpem hominum excitari, ſed metum? nihil eſſe cuiquam tam pretioſum, quod non pro ſalute præſidis ſui

com-

commutatum velit? omne quod illi contingit, ſibi quoque euenire deputet? In hoc aſſiduis bonitatis argumentis probauit, non Rempub. ſuam eſſe, ſed ſe Reipublicæ. Quis huic audeat ſtruere aliquod periculum? quis ab hoc non, ſi poſſit, fortunam quoque auertere velit, ſub quo iuſtitia, pax, pudicitia, ſecuritas, dignitas florent? ſub quo opulenta ciuitas copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem ſuum intuetur, quam ſi dij immortales poteſtatem viſendi ſui faciant: intueamur venerantes colenteſque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui ſe ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hæc affectare, hæc imitari decet: maximum ita haberi, vt optimus ſimul habeare.

CAP. XX. A duabus cauſſis punire princeps ſolet, ſi aut ſe vindicat, aut alium. Prius de ea parte diſſeram, quæ ipſum contingit: difficilius eſt enim moderari, vbi dolori debetur vltio, quam vbi exemplo. Superuacuum eſt hoc loco admonere, ne facile credat, vt verum excutiat, vt innocentiæ faueat, & appareat; vt non minorem agi rem periclitantis, quam iudicis, ſciat: hoc ad iuſtitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, vt manifeſte læſus, animum in poteſtate habeat: & pœnam, ſi tuto poterit, donet: ſin minus temperet: longeque ſit in ſuis, quam in alienis, exorabilior iniurijs. Nam quemadmodum non eſt magni animi, qui de alieno liberalis eſt, ſed ille qui quod alteri donat, ſibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, ſed eum qui cum ſuis ſtimulis exagitetur, non proſilit: qui intelligit magni animi eſſe, iniurias in ſumma potentia pati, nec quidquam eſſe

rim, occidere me conſtituiſti. Cùm ad hanc vocem exclamaſſet, procul hanc ab ſe abeſſe dementiam: Non præſtas, inquit, fidem, Cinna: conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras: adiecit locum, ſocios, diem, ordinem inſidiarum, cui commiſſum eſſet ferrum. Et cùm defixum videret, nec ex conuentione iam, ſed ex conſcientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipſe ſis princeps? male mehercule cum populo Romano agitur, ſi tibi ad imperandum nihil pręter me obſtat. Domum tueri tuam non potes: nuper libertini hominis gratia in priuato iudicio ſuperatus es. Adeo nihil facilius potes, quàm contra Cęſarē aduocare? Cedo, ſi ſpes tuas ſolus impedio. Paulluſne te, & Fabius Maximus, & Coſſi, & Seruilij ferent, tantumq; agmen nobilium, non inania nomina præferentium, ſed eorum, qui imaginibus ſuis decori ſunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quam duabus horis locutum eſſe conſtat, cum hanc pœnam, qua ſola erat contentus futurus, extenderet: Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hoſti, nunc inſidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Poſt hæc detulit vltro conſulatum, queſtus, quod non auderet petere: amiciſſimum, fideliſſimumq; habuit, heres ſolus fuit illi: nullis amplius inſidijs ab illo petitus eſt.

CAP. X. Ignouit abauus tuus victis: nam ſi non ignouiſſet, quibus imperaſſet? Salluſtium, & Cocceios, & Duillios, & totam cohortem primæ admiſſionis, ex aduerſariorum caſtris conſcripſit. Iam Domitios, Meſſallas, Aſinios, Cicerones,

rones, & quidquid floris in ciuitate erat, clementiæ ſuæ debebat. Ipſum Lepidum quamdiu mori paſſus eſt? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & pontificatum maximum, non niſi mortuo illo, transferri in ſe paſſus eſt: maluit enim illum honorem vocari, quam ſpolium. Hæc eum clementia ad ſalutem, ſecuritatemq; perduxit; hæc gratum ac fauorabilem reddidit; quamvis nondum ſublatis Reip. ceruicibus manum impoſuiſſet; hæc hodieq; pręſtat illi famam, quæ vix viuis principibus ſeruit. Deum eſſe, non tanquam iuſſi credimus. Bonum principem Auguſtum, & bene illi conueniſſe parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam cauſſam, quam quod contumelias quoq; ſuas, quæ acerbiores principibus ſolent eſſe, quam iniuriæ, nulla crudelitate exſequebatur: quod probroſis in ſe dictis arriſit: quod dare illum pęnas apparebat, cùm exigeret: quod quoſcumq; ob adulterium familię ſuę damnauerat, adeo non occidit, vt dimiſſis, quo tutiores eſſent, diplomata daret. Hoc eſt ignoſcere, cùm ſcias multos futuros qui pro te iraſcantur, & tibi alieno ſanguine gratificentur, non dare tantùm ſalutem, ſed præſtare.

CAP. XI. Hæc Auguſtus ſenex, aut iam in ſenectutem annis vergentibus: in adoleſcentia caluit, arſit ira, multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo manſuetudini tuæ audebit diuum Auguſtum, etiam ſi in certamen iuuenilium annorum deduxerit ſenectutem plus quam maturam. Fuerit moderatus, & clemens: nempè poſt mare Actiacum Romano cruore infectum, nempè poſt fractas in Sicilia claſſes, & ſuas & alienas: nempè poſt Peruſinas aras, & proſcriptiones.

Ego

Ego vero clementiam non voco, laſſam crudelitatem. Hæc eſt, Cæſar, clementia vera, quam tu præſtas, quæ non ſæuitiæ pœnitentia cœpit: nullam habere maculam, nunquam ciuilem ſanguinem fudiſſe. Hæc eſt in maxima poteſtate, veriſſima animi temperantia, & humani generis incomprehenſibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in ciues ſuos liceat, experiendo tentare, ſed hebetare aciem imperij ſui. Præſtitiſti, Cæſar, ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es, Nullam te toto orbe ſtillam cruoris humani miſiſſe: eo maius eſt, mirabiliuſque, quod nulli vnquam citius gladius commiſſus eſt. Clementia ergo non tantum honeſtiores, ſed tutiores præſtat: ornamentumq; imperiorum eſt, ſimul certiſſima ſalus. Quid enim eſt, cur reges conſenuerint, liberiſq; ac nepotibus tradiderint regna; tyrannorum exſecrabilis ac breuis poteſtas eſt? Quid intereſt inter tyrannum, & regem? ſpecies enim ipſa fortunæ, ac licentia par eſt, niſi quod tyranni in voluptate ſæuiunt, reges non niſi ex cauſſa, ac neceſſitate.

CAP. XII. Quid ergo? non reges quoque occidere ſolent? ſed quoties id fieri publica vtilitas perſuadet: tyrannis ſæuitia cordi eſt. Tyrannus autem à rege diſtat factis, non nomine. Nam & Dionyſius maior iure meritoq; præferri multis regibus poteſt: & L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hoſtium? Deſcenderit licet Dictatura ſua, & ſe togæ reddiderit: quis tamen vnquam tyrannus tam auidè humanum ſanguinem bibit, quam ille, qui ſeptem millia ciuium Romanorum, contrucidari iuſſit? Et

cùm

cum in vicino, ad ædem Bellonæ ſedens, exaudiſſet conclamationem tot millium ſub gladio gementium, exterrito ſenatu: Hoc agamus, inquit, P.C. ſeditioſi pauculi meo iuſſu occiduntur. Hoc non eſt mentitus: pauci, Sullæ videbantur. Sed mox de Sulla conſequemur, quomodo hoſtibus iraſcendum ſit: vtique ſi in hoſtile nomen ciues, & ex eodem corpore abrupti, tranſierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, vt magnum inter regem tyrannumque diſcrimen ſit: vterque licet non minus armis valletur: ſed alter arma habet, quibus in munimentum pacis vtitur: alter vt magno timore magna odia compeſcat. Nec illas ipſas manus, quibus ſe commiſit, ſecurus adſpicit: contrarijs in contraria agitur: nam vt inuiſus ſit, quia timetur, & timeri vult, quia inuiſus eſt: & illo execrabili verſu, qui multos dedit præcipites, vtitur:

Oderint dum metuant ......

Ignarus quanta rabies oriatur, vbi ſupra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos: aſſiduus vero & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri ſuadet. Sic feras lineis & pinna cluſas contineas: eaſdem à tergo eques telis inceſſat: tentabunt fugam per ipſa quæ fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus eſt, quam vltima neceſſitas extundit. Relinquat oportet ſecuri aliquid metus, multoque plus ſpei, quam periculorum, oſtentet: alioquin vbi quieſcenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & aliena anima abuti. Placido tranquilloque regi fida ſunt auxilia ſua, quibus ad communem ſalutem vtatur: glorioſuſque miles (publicæ enim ſecuri-

tati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, vt parentis cuſtos. At illum acerbum, & ſanguinarium, neceſſe eſt grauentur ſtipatores ſui.

CAP. XIII. Non poteſt habere quiſquam bonæ ac fidæ voluntatis miniſtros, quibus in tormentis, & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis vtitur, quibus non aliter quam beſtijs homines obiectat: omnibus res obnoxior ac ſolicitior, vt qui homines deoſque teſtes ac vindices facinorum timeat, eo perductus, vt non liceat illi mutare mores. Hoc enim, inter cetera, vel peſſimum habet crudelitas: quod perſeuerandum eſt, nec ad meliora patet regreſſus. Scelera enim ſceleribus tuenda ſunt: quid autem eo infelicius, cui iam eſſe malo neceſſe eſt? O miſerabilem illum, ſibi certe! nam ceteris miſereri eius nefas ſit, qui cædibus ac rapinis potentiam exercuit, qui ſuſpecta ſibi cuncta reddidit, tam externa quam domeſtica: cum arma metua, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui vbi circumſpexit quæque fecit, quæque facturus eſt, & conſcientiam ſuam plenam ſceleribus ac tormentis adaperuit: ſæpe mortem timet, ſæpius optat, inuiſior ſibi quam ſeruientibus. E contrario, is cui curæ ſunt vniuerſa, quamquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reip. partem tanquam ſui nutrit, inclinatus ad mitiora, etiam ſi ex vſu eſt animaduertere, oſtendens quã inuitus aſpero remedio manus admoueat; in cuius animo nihil hoſtile, nihil efferum eſt. Qui potẽtiam ſuam placide ac ſalutariter exercet, approbare imperia ſua ciuibus cupiens: felix abunde ſibi viſus, ſi fortunam ſuam publicauerit: ſermone affabilis, acceſſuque facilis, vultu,

qui

qui maxime populos demeretur, amabilis, æquis deſiderijs propenſus, etiam iniquis acerbus à tota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines ſecreto loquuntur, quæ palam. Tollere filios cupiunt, & publicis malis ſterilitas indicta recluditur: bene ſe meriturum de liberis ſuis quiſque non dubitat, quibus tale ſeculum oſtenderit. Hic Princeps ſuo beneficio tutus, nihil præſidijs eget: arma ornamenti cauſa habet.

CAP.XIV. Quod ergo officium eius eſt? quod bonorum parentum: qui obiurgare liberos nonnumquam blande, nonnumquam minaciter ſolent, aliquando admonere etiam verberibus. Numquid aliquis ſanus filium, à prima offenſa, exheredat? niſi magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicerint, niſi plus eſt quod timet, quam quod damnat: non accedit ad decretorium ſtilum. Multa ante tentat, quibus dubiam indolem, & peiore loco iam poſitam, reuocet: ſimul deplorata eſt, vltima experitur. Nemo ad ſupplicia exigenda peruenit, niſi qui remedia conſumpſit. Hoc quod parenti, etiam Principi faciendum eſt: quem appellauimus Patrem Patriæ, non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data ſunt. Magnos & Felices & Auguſtos diximus, & ambitioſæ maieſtati quidquid potuimus titulorum congeſſimus, illis hoc tribuentes: Patrem quidẽ patriæ appellauimus, vt ſciret datam ſibi poteſtatem patriam: quæ eſt temperatiſſima, liberis conſulens, ſuaq; poſt illos reponens. Tarde ſibi pater membra ſua abſcidat: etiam cum abſciderit, reponere cupiat: & in abſcindendo gemat, cunctatus multum diuque. Prope enim eſt vt libenter damnet, qui cito: prope vt inique puniat,

qui nimis. Erixonem equitem Romanum memoria noſtra, quia filium ſuum flagellis occiderat, populus in foro graphijs confodit. Vix illum Auguſti Cæſaris auctoritas, infeſtis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

CAP. XV. T. Arium, qui filium deprehenſum in parricidio, exſilio damnauit, cauſſa cognita, nemo non ſuſpexit, quod contentus exſilio, & exilio delicato. Maſſiliæ parricidam continuit, & annua illi præſtitit, quanta præſtare integro ſolebat. Hæc liberalitas effecit, vt in qua ciuitate nunquam deeſt patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus eſſet, quem is pater damnare potuiſſet, qui odiſſe nõ poterat. Hoc ipſo exemplo dabo, quem compares bono patri bonum Principem. Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit in conſilium Cæſarem Auguſtum: venit in priuatos penates, aſſedit, pars alieni conſilij fuit. Non dixit: Imo in meam domum veniat. Quod ſi factum eſſet, Cæſaris futura erat cognitio, non patris. Audita cauſſa, excuſſiſque omnibus, & his quæ adoleſcens pro ſe dixerat, & his quibus arguebatur, petit, vt ſententiam ſuam quiſque ſcriberet, ne ea omnius fieret, quæ Cæſaris fuiſſet. Deinde priuſquam aperirentur codicilij, iurauit ſe T. Arij hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, puſillo animo: timuit, ne videretur locum ſpei ſuæ aperire velle, filij damnatione. Ego contra ſentio. Quilibet noſtrum debuiſſet aduerſus opiniones malignas ſatis fiduciæ habere in bona conſcientia: Principes multa debẽt ẽtiã famę dare. Iurauit ſe non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die & alterum heredem perdidit, ſed Cęſar libertatem ſententiæ ſuæ redemit: & poſtquam approbauit

gra-

gratuitam eſſe ſeueritatem ſuam, quod principi ſemper curandum eſt, dixit, relegandum quo patri videretur. Non culleum, non ſerpentes, non carcerem decreuit: memor non de quo cenſeret, ſed cui in conſilio eſſet. Mollißimo genere pœnæ contentum eſſe debere patrem dixit, in filio adoleſcentulo, impulſo in id ſcelus, in quo ſe, quod proximum erat ab innocentia, timide geſſiſſet: debere illum ab vrbe & à parentis oculis ſubmoueri.

CAP. XVI. O dignum, quem in conſilium patres aduocarent! ô dignum quem coheredem innocentibus liberis ſcriberent! Hæc clementia Principem decet, vt quocumque venerit, manſuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis ſit, vt illum perire non ſentiat: qualiſcumque, pars imperij eſt. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non eſt vnum imperandi genus: imperat Princeps ciuibus ſuis, pater liberis, præceptor diſcentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne peſſimus pater videbitur, qui aſſiduis plagis liberos, etiam ex leuiſſimis cauſſis, compeſcet? Vter autem præceptor liberalibus ſtudijs dignior, qui excarnificabit diſcipulos, ſi memoria illos non conſtiterit, aut ſi parum agilis in legendo oculus hæſerit: an qui monitionibus, & verecundia, emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da ſæuum: deſertores faciet. Quibus tamen ignoſcitur? Numquid nam æquum eſt, grauius homini & durius imperari, quam imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret, domandi peritus magiſter. Fiet enim formidoloſus & contumax, niſi eum tactu blandiente permulſeris. Idem facit venator, qui inſtituit catulos veſtigia ſequi: quique iam exerci-

tatis vtitur ad excitandas, vel perſequendas feras. Nec crebro illis minatur: contunde enim animos, & quidquid eſt indolis, comminuetur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique paſſim concedit. Adijcias his licet, tardiora agentes iumenta; quæ cum ad contumelias & miſerias nata ſint, nimia ſæuitia coguntur iugum detrectare.

CAP. XVII. Nullum animal moroſius eſt, nullum maiore arte tractandum, quam homo? nulli magis parcẽdum. Quid enim ſtultius, quã in iumentis & canibus erubeſcere iram exercere, peſſima autẽ conditione ſub homine hominẽ eſſe? Morbis medemur, nec iraſcimur: atqui & hic morbus eſt animi: mollem medicinam deſiderat, ipſumque medentem minime infeſtum ęgro. Mali medici eſt, deſperare, ne cures. Idem in his, quorum animus affectus eſt, facere debebit, cui credita ſalus omnium eſt: non cito ſpem proijcere, nec mortifera ſigna pronunciare. Luctetur cum vitijs, reſiſtat; alijs morbum ſuum exprobret; quoſdam molli curatione decipiat, citius meliuſque ſanaturus remedijs fallentibus. Agat Princeps curam, non tantum ſalutis, ſed etiam honeſtæ cicatricis. Nulla regi gloria eſt ex ſęua animaduerſione: quis enim dubitat poſſe? at contra maxima, ſi vim ſuam continet, ſi multos iræ alienæ eripuit, neminem ſuæ impendit.

CAP. XVIII. Seruis imperare moderate, laus eſt: & in mancipio cogitandum eſt, non quantũ illud impune pati poſſit, ſed quantum tibi permittat æqui bonique natura: quæ parcere etiam captiuis, & pretio paratis, iubet. Quanto iuſtus iubet hominibus liberis, ingenuis, honeſtis, non vt mancipijs abuti, ſed his quos gradu antecedas,

das,

das, quorumque tibi non tradita ſeruitus ſit, ſed tutela? Seruis ad ſtatuam licet confugere: cum in ſeruum omnia liceant, eſt aliquid, quod in hominem licere commune ius animantium vetet: quia eiuſdem naturæ eſt, cuius tu. Quis non Vedium Pollionem peius oderat, quam ſerui ſui, quod muræнas ſanguine humano ſaginabat: & eos qui ſe aliquid offenderant, in viuarium, quid aliud quam ſerpentium, abijci iubebat? O hominem mille mortibus dignum! ſiue deuorandos ſeruos obijciebat muranis, quas eſurus erat, ſiue in hoc tantum illas alebat, vt ſic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota ciuitate commonſtrantur, inuiſique & deteſtabiles ſunt: & ita regum & iniuria latius patet, & infamia, atque odium ſæculis traditur. Quanto autem non naſci fuit, quam numerari inter publico malo natos.

CAP. XIX. Excogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti ſit quam clementia: quocunque modo is, & quocunque iure præpoſitus ceteris erit. Eo ſcilicet formoſius id eſſe, magnificentiuſque fatebimur, quo in maiori præſtabitur poteſtate: quam non oportet noxiam eſſe, ſi ad naturæ legem componitur. Natura enim commenta eſt regem: quod & ex alijs animalibus licet cognoſcere, & ex apibus: quarum regi ampliſſimum cubile eſt, medioque ac tutiſſimo loco. Præterea onere vacat, exactor alienorum operum; & amiſſo rege, totum dilabitur examen: nec vnquam plus vnum patiuntur, melioremque pugna quærunt. Præterea inſignis regi forma eſt, diſſimiliſque ceteris, tum magnitudine, tum nitore, hoc tamen maxime diſtinguitur. Iracundiſſimæ, ac pro corporis captu pugnaciſſimæ ſunt apes, & acu-

aculeos in vulnere relinquunt: rex ipſe ſine acu-leo eſt. Noluit illum natura nec ſæuum eſſe, nec vltionem magno conſtaturam petere: telumque detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens eſt. Eſt enim illi mos, exerere ſe in paruis, & ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto hominum moderatior eſſe animus debeat, quanto vehementius nocet. Vtinam quidem eadem homini lex eſſet: & ira cum telo ſuo frangeretur: nec ſæpius liceret nocere quam ſemel, nec alienis viribus exercere odia! facile enim laſſaretur furor, ſi per ſe ſibi ſatisfaceret, & ſi mortis periculo vim ſuam effunderet. Sed ne nunc quidem illi curſus tutus eſt. Tantum enim neceſſe eſt timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium obſeruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti ſe iudicet, nullumque momentum immune à metu habeat. Hanc aliquis egere vitam ſuſtinet: cum liceat innoxium alijs & ob hoc ſecurum, ſalutare potentiæ ius, lætis omnibus, tractare? Errat enim, ſiquis exiſtimat tutum eſſe ibi regem, vbi nihil à rege tutum eſt. Securitas ſecuritate mutua paciſcenda eſt. Non opus eſt inſtruere in altum editas arces; nec in adſcenſum arduos colles emunire, nec latera montium abſcidere, multiplicibus ſe muris turribuſque ſepire: ſaluum regem in aperto clementia præſtabit. Vnum eſt inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius eſt, quam viuere optantibus cunctis, & vota non ſub cuſtode nuncupantibus? ſi paullum valetudo titubauit, non ſpem hominum excitari, ſed metum? nihil eſſe cuiquam tam pretioſum, quod non pro ſalute præſidis ſui

com-

commutatum velit? omne quod illi contingit, ſibi quoque euenire deputet? In hoc aſſiduis bonitatis argumentis probauit, non Rempub. ſuam eſſe, ſed ſe Reipublicæ. Quis huic audeat ſtruere aliquod periculum? quis ab hoc non, ſi poſſit, fortunam quoque auertere velit, ſub quo iuſtitia, pax, pudicitia, ſecuritas, dignitas florent? ſub quo opulenta ciuitas copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem ſuum intuetur, quam ſi dij immortales poteſtatem viſendi ſui faciant: intueamur venerantes colenteſque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui ſe ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hæc affectare, hæc imitari decet: maximum ita haberi, vt optimus ſimul habeare.

CAP. XX. A duabus cauſſis punire princeps ſolet, ſi aut ſe vindicat, aut alium. Prius de ea parte diſſeram, quæ ipſum contingit: difficilius eſt enim moderari, vbi dolori debetur vltio, quam vbi exemplo. Superuacuum eſt hoc loco admonere, ne facile credat, vt verum excutiat, vt innocentiæ faueat, & appareat; vt non minorem agi rem periclitantis, quam iudicis, ſciat: hoc ad iuſtitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, vt manifeſte læſus, animum in poteſtate habeat: & pęnam, ſi tuto poterit, donet: ſin minus temperet: longeque ſit in ſuis, quam in alienis, exorabilior iniurijs. Nam quemadmodum non eſt magni animi, qui de alieno liberalis eſt, ſed ille qui quod alteri donat, ſibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, ſed eum qui cum ſuis ſtimulis exagitetur, non proſilit: qui intelligit magni animi eſſe, iniurias in ſumma potentia pati, nec quidquam eſſe

glorioſius, principe impune læſo.

CAP. XXI. Vltio duas res præſtare ſolet: aut ſolatium affert ei qui accepit iniuriam, aut in reliquum ſecuritatem. Principis maior eſt fortuna, quam vt ſolatio egeat: manifeſtiorque vis, quam vt alieno malo opinionem ſibi virium quærat. Hoc dico, cum ab inferioribus petitus violatuſque eſt: nam ſi quos pares aliquando habuit, infra ſe videt, ſatis vindicatus eſt. Regem & ſeruus occidit, & ſerpens, & ſagitta: ſeruauit quidem nemo, niſi maior eo quem ſeruauit. Vti itaque animoſe debet tanto munere deorum, dandi auferendiq; vitam potens: in his præſertim, quos ſcit aliquando ſimile faſtigium obtinuiſſe: hoc arbitrium adeptus vltionem impleuit, perfecitque quantum veræ pœnæ ſatis erat. Perdidit enim vitam, qui debet: & quiſquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite regnoque ſententiam exſpectauit, in ſeruatoris ſui gloriam viuit, pluſque nomini eius confert incolumis, quam ſi ex oculis ablatus eſſet. Aſſiduum enim ſpectaculum alienæ virtutis eſt: in triumpho cito tranſiſſet. Si vero regnum quoque ſuum tuto relinqui apud eum potuit, repoſuique eo vnde deciderat: ingenti incremento ſurgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil, preter gloriam, ſumere. Hoc eſt etiam ex victoria ſua triumphare, teſtarique, nihil ſe quod dignum eſſet victore, apud victos inueniſſe. Cum ciuibus, & ignotis, atque humilibus, eo moderatius agendum eſt, quo minoris eſt afflixiſſe eos. Quibuſdam libenter parcas: à quibuſdam te vindicare faſtidias, & non aliter, quam ab animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus eſt: at in ijs qui in ore

ciui-

ciuitatis ſeruati punitique erunt, occaſione notæ clementiæ vtendum eſt.

CAP. XXII. Tranſeamus ad alias iniurias: in quibus vindicandis hæc tria lex ſecuta eſt, quæ Princeps quoque ſequi debet: aut vt eum quem punit, emendet; aut vt pœna eius ceteros meliores reddat; aut vt ſublatis malis ſecuriores ceteri viuant. Ipſos, facilius emendabis minore pœna: diligentius enim viuit, cui aliquid integri ſupereſt. Nemo dignitati perditæ parcit. Impunitatis genus eſt iam non habere pœnæ locum. Ciuitatis autem mores magis corrigit parcitas animaduerſionum: facit enim conſuetudinem peccandi, multitudo peccantium: & minus grauis nota eſt, quam turba damnatorum leuat: & ſeueritas, quod maximum remedium habet, aſſiduitate amittit auctoritatem. Conſtituit bonos mores ciuitati Princeps, & vitia eius facilius compeſcit, ſi patiens eorum eſt, non tanquam probet, ſed tanquam inuitus, & cum magno tormento ad caſtigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipſa clementia regentis. Grauior multo pœna videtur, quæ à miti viro conſtituitur.

CAP. XXIII. Præterea videbis ea ſæpe committi, quæ ſæpe vindicantur. Pater tuus plures intra quinquennium culleo inſuit, quam omnibus ſæculis inſutos accepimus; multo minus audebant liberi nefas vltimum admittere, quamdiu ſine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altiſſimi viri, & rerum naturæ peritiſsimi maluerunt, velut incredibile ſcelus, & vltra audaciam poſitum prætirire, quam dum vindicant, oſtendere poſſe fieri. Itaque parricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monſtrauit; peſsimo vero loco pietas fuit, poſt-

quam ſæpius culleos vidimus, quam cruces. In qua ciuitate raro homines puniuntur, in ea conſenſus fit innocentię, & indulgetur velut publico bono. Putet ſe innocētem eſſe ciuitas erit magis iraſcitur à communi frugalitate deſciſcētibus, ſi paucos eos eſſe viderit. Periculoſum eſt, mihi crede, oſtendere ciuitati; quāto plures mali ſint.

CAP. XXIV. Dicta eſt aliquando in Senatu ſententia, vt ſeruos à liberis cultus diſtingueret: deinde apparuit, quantum periculum imminetet, ſi ſerui noſtri numerare nos cępiſſent. Idem ſcito metuendum eſſe, ſi nulli ignoſcitur: cito apparebit, pars ciuitatis deterior quanto prægrauet. Non minus Principi turpia ſunt multa ſupplicia, quam medico multa funera. Remiſſius imperanti, melius paretur. Natura contumax eſt humanus animus, & in contrarium atquè arduum nitens, ſequiturque facilius, quam ducitur. Et vt generoſi atque nobiles equi, melius facili fræno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu ſuo ſequitur, & dignam putat ciuitas, quam ſeruet ſibi; plus itaque hac via proficitur. Crudelitas minime humanum malum eſt, indignum tam miti animo. Ferina iſta rabies eſt, ſanguine gaudere, ac vulneribus: & abiecto homine, in ſilueſtre animal tranſire.

CAP. XXV. Quid enim intereſt, oro te Alexander Leoni Lyſimachum obijcias, an ipſe laceres dentibus tuis? tuum illud os eſt, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius vngues eſſe, tibi rictum illum edendorum hominum capacē! Non exigimus à te, vt manus iſta, exitium familiarium certiſſimum, vlli ſalutaris ſit: vt iſte animus ferox, inſatiabile gentium malum, citra ſanguinem cædemque ſatietur: clementia vocetur,

ad

ad occidendum amicum carnifex inter homines. Hoc eſt, quare vel maximè abominanda ſit ſænitia, quod excedit fines, primum ſolitos, deinde humanos. Noua ſupplicia conquirit, ingenium aduocat, inſtrumenta excogitat, per quæ varietur, atq; extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad inſaniam peruenit vltimam, cùm crudelitas verſa eſt in voluptatem: & iam occidere hominem iuuat. Nam talem virum à tergo ſequitur euerſio, odia, venena, gladij: tam multis periculis petitur, quam multorum ipſe periculum eſt: priuatiſq; nonnumquam conſilijs, alias verò conſternatione publica circumuenitur. Lenis enim, & priuata pernicies, non totas vrbes mouet: quod latè furere cœpit, & omnes appetit, vndiq; configitur. Serpentes paruulæ fallunt, nec publicè conquiruntur: vbi aliqua ſolitam menſuram tranſijt, & in monſtrum excreuit, vbi fontes potu infecit, & ſi afflauit, deurit, obteritq; quacumq; inceſſit, balliſtis petitur. Poſſunt verba dare, & euadere puſilla mala: ingentibus obuiam itur. Sic vnus æger nec domum quidem perturbat; at vbi crebris mortibus peſtilentiam eſſe apparuit, conclamatio ciuitatis, ac fuga eſt, & dijs ipſis manus intentantur. Sub vno aliquo tecto flammâ apparuit: familia, viciniq; aquam ingerunt: at incendium vaſtum, & multas iam domos depaſtum, parte vrbis obruitur.

CAP. XXVI. Crudelitatem priuatorum ſeruiles quoq; manus, ſub certo crucis periculo, vltę ſunt: tyrannorũ, gentes, populiq; & quorum erat malum, & hi, quibus imminebat, exſcindere aggreſſi ſunt. Aliquando ſua præſidia in ipſos conſurrexerunt, perfidiamq; & impietatem, &

fe-

feritatem, & quidquid ab illis didicerant, in ipſos exercuerunt. Quid enim poteſt ab eo quiſquam ſperare, quem malum eſſe docuit? non diu apparet nequitia, nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tutam eſſe crudelitatem: quale eius regnum eſt? non aliud quàm captarum vrbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mœſta, trepida, confuſa: voluptates ipſæ timentur. Non conuiuia ſecura ineunt, in quibus lingua ſolicitè etiam ebrijs cuſtodienda eſt: non ſpectacula, ex quibus materia criminis, ac periculi quæritur. Apparentur licet magna impenſa, & regijs opibus, & artificum exquiſitis nominibus: quem tamen ludi in carcere iuuent? Quod iſtud, dij boni, malum eſt, occidere, ſæuire, delectari ſono cathenarum, & ciuium capita decidere, quocumque ventum eſt multum ſanguinis fundere, aſpectu ſuo terrere, ac fugare? Quæ alia vita eſſet, ſi leones, vrſiq; regnarent? ſi ſerpentibus in nos, ac noxioſiſſimo cuiq; animali daretur poteſtas? Illa rationis expertia, & à nobis immanitatis crimine damnata, abſtinēt ſuis, & tuta eſt etiam inter feras ſimilitudo: horum ne à neceſſarijs quidem rabies temperat ſibi, ſed externa ſuaq; in æquo habet, quo poſſit exercitatior à ſingulorum cædibus, deinde in exitia gentium ſerpere. Et mijcere tectis ignem aratrum vetuſtis vrbibus inducere, potentiam putat: & vnum occidi iubere aut alterum, parū imperatorium cred.t: niſi eodem tempore grex miſerorum ſubiectus ſtetit, crudelitatem ſuam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis ſalutem dare, & ad vitam ab ipſa morte reuocare, & mereri clementia ciuicam. Nullum ornamētum Principis faſtigio dignius, pulchriuſque eſt, quam illa corona ob ciues ſeruatos. Non

ho-

hoſtilia arma detracta victis, non currus barbarorum ſanguine cruenti, non parta bello ſpolia. Hæc diuina potentia eſt, gregatim, ac publicè ſeruare: multos autem occidere, & indiſcretos, incendij, ac ruinæ potentia eſt.

LIBER SECVNDVS.

Argumentum, & Ordo.

ITerum Neronis laudatio, & generoſa eius vocis. Tum ad ſecundam partem tranſit, Naturam Clementiæ, ipſamq́ definit. Magis aperit à vitio contrario, & Crudelitatem producit, ac deſcribit. Fines deinde ſuos Clementiæ dat, quam à miſericordia vult remotam: nam hanc Stoicis vitium eſſe. Neq́ Ignoſcere etiam, aut Veniam dare concedit: ſed Parcere, Conſulere, & quæ verbis magis, quàm rebus, illi diſtinguunt. Hic libri finis, ſed non Materiæ: & ex diuiſione liquet multa abeſſe, temporum vitio ſublata. Dolendum in tam pulchra tractatione: nec ſecundus hic liber, opinor, primo ceſſerit.

CAPVT I.

VT de Clementia ſcriberem, Nero Cæſar, vna me vox tua maximè compulit: quam ego non ſine admiratione, &, cùm diceretur, audiſſe memini, & deinde alijs narraſſe. Vocem generoſam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ non compoſita, nec alienis auribus data, ſubito erupit: & bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduerſurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi

Principi notus, exigebat à te, ſcriberes, in quos, & ex qua cauſſa animaduerti velles: hoc ſæpè dilatum, vt aliquando fieret, inſtabat. Inuitus inuito cùm chartam protuliſſet, traderetq́;, exclamaſti; Vellem neſcire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quæ Romanum imperium incolunt, quæq; iuxta iacent dubiæ libertatis, quæq; ſe contra viribus, aut animis attollunt! O vocem, in concionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba Principes, regeſq; iurent! O vocem publica generis humani innocentia dignam, cui redderetur antiquum illud ſeculum! Nunc profectò conſentire decebat ad æquum, bonumq; expulſa alieni cupidine, ex qua omne animi malum oritur: pietatem, integritatemque, cum fide, ac modeſtia, reſurgere: & vitia diuturno abuſa regno, tandem felici ac puro ſeculo dare locum.

CAP. II. Futurum hoc, Cæſar, ex magna parte ſperare, & confiteri libet: tradetur iſta animi tui manſuetudo, diffundeturq; paulatim per omne imperij corpus, & cuncta in ſimilitudinē tui formabuntur. A capite bona valetudo: inde omnia vegeta ſunt, atq; erecta, aut languore demiſſa: prout animus eorum viuit, aut marcet. Et erunt ciues, erunt ſocij digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur: parcetur vbiq; manibus tuis. Diutius me morari hic patere, non vt blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos eſt: maluerim veris offendere, quam placere adulando: quid ergo eſt? præter id, quod bene factis, dictiſq; tuis quam familiariſſimum eſſe te cupio, vt quod nunc natura & impetus eſt, fiat iudicium; illud mecum conſidero, multas voces magnas, ſed deteſtabiles, in vitam humanam perueniſſe, celebreſq; vulgo ferri: vt il-

lam

lam, Oderint, dum metuant, cui Græcus verſus ſimilis eſt, qui ſe mortuo terram miſceri ignibus iubet:& alia huius notæ. Ac neſcio quomodo, ingenia immania, & inuiſa, materia ſecuriori expreſſerunt ſenſus vehementes, & concitatos. Nullam adhuc vocem audiui ex bono, leniq; animoſam. Quid ergo eſt? vt raro, inuitus, & cum magna cunctatione, ita aliquando ſcribas neceſſe eſt iſtud, quod tibi in odium litteras adduxit: ſed, ſicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

CAP. III. Et ne forte decipiat nos ſpecioſum clementiæ nomen, aliquando & in contrarium abducat: videamus quid ſit clementia, qualiſque ſit, & quos fines habeat. Clementia eſt temperantia animi, in poteſtate vlciſcendi: vel, lenitas ſuperioris aduerſus inferiorem in conſtituendis pœnis. Plura proponere, eſt tutius; ne vna definitio parum rem comprehendat, &, vt ita dicam, formula excidat. Itaque dici poteſt, &, inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Illa finitio contradictiones inueniet, quamuis maximè ad verum accedat, ſi dixerimus, clementiam eſſe moderationem aliquid ex merita ac debita pœna remittentem: reclamabitur: nullam virtutem quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam eſſe, quæ ſe flectit citra id, quod merito conſtitui poſſet. Huic contrariam imperiti putant ſeueritatem; ſed nulla virtus virtuti contraria eſt.

CAP. IV. Quid ergo opponitur clementiæ? Crudelitas, quæ nihil aliud eſt, quàm atrocitas animi in exigendis pœnis. Sed quidam non exigunt pęnas, crudeles tamen ſunt: tanquã, qui ignotos homines, & obuios non in compendiũ,

ſed

ſed occidendi cauſſa occidunt. Nec interficere contenti, ſæuiunt; vt Sinis ille & Procruſtes, & piratæ, qui captos verberant, & in ignem viuos imponunt. Hæc crudelitas quidem: ſed quia nec vltionem ſequitur (non enim læſa eſt) nec peccato alicui iraſcitur (nullum enim anteceſſit crimen) extra finitionem noſtram cadit: quæ finitio continebat in exigendis pœnis intemperantiam animi. Poſſumus dicere, non eſſe hanc crudelitatem, ſed feritatem, cui voluptati ſæuitia eſt: poſſumus inſaniam vocare: nam varia ſunt genera eius, & nullum certius, quam quod in cędes hominum, & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi cauſſam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes, ſed ſuper humanum, ac probabilem modũ ſæuiſſe. Poſſumus effugere cauillationem, & ita finire, vt ſit crudelitas, inclinatio animi ad aſperiora. Hanc clementia repellit longius à ſe: nam ſeueritatem illi conuenire, adeſſe certum eſt. Ad rem pertinet, quærere hoc loco, quid ſit miſericordia. Plerique enim vt virtutem eam laudant, & bonum hominem vocant miſericordem. Et hæc vitium animi eſt. Vtraque circa ſeueritatem, circaq; clementiam poſita ſunt: quæ vitare debemus, ne per ſpeciem ſeueritatis in crudelitatem, neve per ſpeciem clementiæ in miſericordiam incidamus. In hoc, leuiore periculo erratur, ſed par error eſt à vero recedentium.

CAP. V. Ergo quemadmodum religio deos colit, ſuperſtitio violat; ita clementiam, manſuetudinemq; omnes boni præſtabunt, miſericordiam autem vitabunt. Eſt enim vitium puſilli animi, ad ſpeciem alienorum malorum

ſuc-

accidentis. Itaq; peſſimo cuiq; familiariſſima eſt. Anus,& mulierculæ ſunt,quæ lacrimis nocentiſſimorum mouentur, quæ ſi liceret, carcerem effringerent. Miſericordia non cauſſam, ſed fortunam ſpectat;clementia rationi accedit. Scio male audire apud imperitos ſectam Stoicorum,tanquam nimis duram,& minimè principibus, regibuſq; bonum daturam conſilium. Obijcitur enim illi, quod ſapientem negat miſereri,negat ignoſcere. Hæc ſi per ſe ponantur inuiſa ſunt: videntur enim nullam ſpem relinquere humanis erroribus, ſed omnia delicta ad pœnam deducere. Quod ſi eſt,quidni hæc ſecta,quæ dediſcere humanitatem iubet, portumque aduerſus fortunam certiſſimum mutuo auxilio cludit? Sed nulla ſecta benignior,leniorq; eſt, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: vt propoſitum ſit vſui eſſe aut auxilio,nec ſibi tantum,ſed vniuerſis, ſinguliſq; conſulere. Miſericordia eſt ægritudo animi, ob alienarum miſeriarum ſpeciem: aut,triſtitia ex alienis malis contracta, quæ accidere immerentibus credit. Ægritudo autem in ſapientem virum non cadit:ſerena eius mens eſt,nec quidquam incidere poteſt,quod illam obducat. Nihilque æquè hominem, quam magnus animus decet: non poteſt autem magnus eſſe idem, ſi metus,& mœror confundit, ſi mentem obducit & contrahit. Hoc ſapienti ne in ſuis quidem accidet calamitatibus, ſed omnem fortunæ iram reuerberabit,& ante ſe franget: eandem ſemper faciem ſeruabit,placidam,inconcuſſam: quod facere non poſſet, ſi triſtitiam reciperet. Adijce, quod ſapiens prouidet, & in expedito conſilium habet: nunquam autem liquidum, ſincerumque ex turbido venit. Triſtitia enim

inhabilis eſt ad diſpiciendas res, vtilia excogitanda, periculoſa vitanda, æquè æſtimanda. Ergo non miſeretur, quia & ſine miſeria animi non fit: cetera omnia, quę qui miſerentur, ſolent facere, hic libens & alius animo faciet.

CAP. VI. Succurret alienis lacrimis, non accedet: dabit manum naufrago, exſuli hoſpitium, egenti ſtipem, non hanc contumelioſam, qua pars maior horum qui ſe miſericordes videri volunt, abijcit & faſtidit quos adiuuat, contingique ab his timet: ſed vt homo homini, ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium, & cathenas ſolui iubebit, & ludo eximet, & cadauer etiam noxium ſepeliet. At faciet iſta tranquilla mente, vultu ſuo. Ergo non miſerebitur ſapiens, ſed ſuccurret, ſed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitoſos, pro portione, improbandos, & emendandos, bonitatem ſuam permittet. Afflictis verò, & fortuitis laborantibus, multo libentius ſubueniet. Quotiens poterit, fortunæ intercedet: vbi enim opibus potius vtetur, aut viribus, quam ad reſtituenda quæ caſus impulit? Vultum quidem non deijciet, nec animum, ob æruſcantis ciuis aridam, ac pannoſam maciem, & innixam baculo ſenectutem: ceterum omnibus dignis proderit, & deorum more calamitoſos propitius reſpiciet. Miſericordia vicina eſt miſeriæ: habet enim aliquid, trahitq; ex ea. Imbecilles oculos eſſe ſcias, qui ad alienam lippitudinem, & ipſi ſuffunduntur: tam mehercule, quam morbum eſſe, non hilaritatem, ſemper arridere ridentibus, & ad omnium oſcitationem ipſum quoque os diducere. Miſericordia vitium eſt animorum, nimis miſeriæ

fauentium: quam ſi quis à ſapiente exigit, prope eſt, vt lamentationem exigat, & in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoſcat, dicam.

CAP. VII. Conſtituamus nunc quoque quid ſit venia, vt ſciamus dari illam à ſapiente non debere. Venia eſt pœnæ meritæ remiſſio. Hanc ſapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propoſitum eſt. Ego vt breuiter, tanquam in alieno iudicio dicam: ei ignoſcitur, qui puniri debuit; ſapiens autem nihil facit quod non debet, nihil prætermittit quod debet: itaque pęnam quam exigere debet, non donat: ſed illud quod ex venia conſequi vis honeſtiore tibi via tribuit. Parcit enim ſapiens, conſulit, & corrigit. Idem facit, quod ſi ignoſceret, nec ignoſcit: quoniam qui ignoſcit, fatetur aliquid ſe, quod fieri debuit, omiſiſſe. Aliquem verbis tantum admonebit, pœna non afficiet, ætatem eius emendabilem intuens: aliquem inuidia criminis manifeſtè laborantem, iubebit incolumem eſſe: quia deceptus eſt, quia per vinum lapſus. Hoſtes dimittet ſaluos, aliquando etiam laudatos, ſi honeſtis cauſſis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti ſunt. Hæc omnia non veniæ, ſed clementiæ opera ſunt. Clementia liberum arbitrium habet: non ſub formula, ſed ex æquo, & bono iudicat: & abſoluere illi licet, & quanti vult, taxare litem. Nihil ex his facit, tanquam iuſto minus fecerit, ſed tanquam id quod conſtituit, iuſtiſſimum ſit. Ignoſcere autem eſt, quæ iudicas punienda, non punire. Venia, debitæ pœnæ remiſſio eſt: clementia hoc primum præſtat, vt quos dimittit, nihil aliud illos pati debuiſſe pronuntiet. Plenior eſt ergo, quam

quam venia, & honeſtior. De verbo (vt mea fert opinio) controuerſia eſt, de re quidem conuenit. Sapiens multa remittet, multos parum ſani, ſed ſanabilis ingenij, ſeruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantùm rectas, proceraſq; arbores colunt: ſed illis quoq; quas aliqua deprauauit cauſſa, adminicula quibus regantur, applicāt. Alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant: quaſdam infirmas vitio loci, nutriunt: quibuſdam, aliena vmbra laborantibus, cælum aperiunt. Secundùm hæc, videbit perfectus ſapiens, quod ingenium qua ratione tractandum ſit, quo modo in rectum praua flectantur.

Multa deſunt.

L. ANNÆI SENECÆ AD PAVLLINVM De Breuitate Vitæ.

LIBER VNVS.

Argumentum, & Ordo.

De tempore huius ſcripti, apparet poſt Caium, & quidem ſtatim conceptum: ſi non fallunt illa, Cap. XVIII. *Modo intra paucos illos dies, quibus C. Cæſar perijt. Hoc apparet, at de bonitate conſtat. O pulchri, ò vtilis argumenti! tractemus, & imbibamus. Hypotheſis eſt, Vitam non eſſe breuem, ſed à nobis fieri: vel non vtendo, vel male, aut vane, vtendo. Hac ſic diducit. Primum, Vitijs mancipamur, quibus æuum abſumitur, & perit. Secundo, Inutiliter occupamur, in parum ſerijs, & quæ Officia vocamus. Tertio, Opinione, aut præſumptione peccamus, & hoc breuem facit,*

facit, quod longam vitam cenſemus. Præſentia ſpernimus, futura diſponimus, tanquam in magna, & certa copia. Et plerique ad vana, aut aliena, labimur, & perdimus vitam quaſi per luſum. Hæc talia ad Cap. vſque x. Inde partitur in tria omne Tempus, Præteritum, Præſens, Futurum: & quam malè, aut ineptè nos in ſingulis geramus, docet. Inuehitur in occupationes futiles, in delicias, in luxus, ignaua otia, etiam ſuperflua litterarum ſtudia. Hic aliquid ſiſtit, & vtinam hodiernos etiam Philologos trahat, aut mutet! Solum tempus bene poni, quod Sapientiæ ſtudijs impenditur: per quam vita verè fit longa. Contra vulgus æſtimat eam à Fortuna: vt hæc læta, aut triſtis obuenit, ſic vitam æſtimat breuem aut longam. In triſtibus mortem appetunt, in lætis timent. Adhortatio in fine ad Paullinum: quid ad illum? ad ſe quisque ducat, vt maturè ſapiat, in portum vitæ & honeſtum otium ſecedat. Mihi voueo, & nitor.

CAPVT I.

MAIOR pars mortalium, Paulline, de naturæ malignitate conqueritur, quod in exiguum æui gignimur, quod hæc tam velociter, tam rapidè dati nobis temporis ſpatia decurrant: adeo vt, exceptis admodum paucis, ceteros in ipſo vitæ apparatu vita deſtituat. Nec huic publico, vt opinantur, malo, turba tantum & imprudens vulgus ingemuit: clarorum quoque virorum hic affectus querelas euocauit. Inde illa maximi medicorum exclamatio eſt, Vitam breuem eſſe, longam ar-

artem. Inde Ariſtoteli cum rerum natura exigenti, minimè conueniens ſapienti viro lis eſt: illam animalibus tantum indulſiſſe, vt quina, aut dena ſæcula edurent, homini in tam multa, ac magna genito, tanto citeriorem terminum ſtare. Non exiguum temporis habemus: ſed multum perdimus. Satis longa vita, & in maximarum rerum conſummationem largè data eſt, ſi tota bene collocaretur. Sed vbi per luxum ac negligentiam defluit, vbi nulli rei bonæ impenditur; vltima demum neceſſitate cogente, quam ire non intelleximus, tranſiſſe ſentimus. Ita eſt: non accepimus breuem vitam, ſed fecimus: nec inopes eius, ſed prodigi ſumus. Sicut amplæ, & regiæ opes, vbi ad malum dominum peruenerunt, momento diſſipantur: at quamvis modicæ, ſi bono cuſtodi traditæ ſunt, vſu creſcunt: ita ætas noſtra, bene diſponenti, multum patet.

CAP. II. Quid de rerum natura querimur? illa ſe benignè geſſit: vita, ſi ſcias vti, longa eſt. Alium inſatiabilis tenet auaritia: alium in ſuperuacuis laboribus operoſa ſedulitas: alius vino madet: alius inertia torpet: alium defatigat ex alienis iudicijs ſuſpenſa ſemper ambitio: alium mercandi præceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, ſpe lucri ducit. Quoſdam torquet cupido militiæ, nunquam non aut alienis periculis intentos, aut ſuis anxios: ſunt quos ingratus ſuperiorum cultus voluntaria ſeruitute conſumat. Multos aut affectatio alienæ fortunæ, aut ſuæ odium detinuit: pleroſque nihil certum ſequentes, vaga, & inconſtans, & ſibi diſplicens leuitas, per noua conſilia iactauit. Quibuſdam nihil quo curſum dirigant, placet, ſed marcentes, oſcitanteſque fata deprehendunt:

dunt: adeo vt quod apud maximum poëtarum more oraculi dictũ eſt, verum eſſe non dubitem:

Exigua pars eſt, vitæ quam nos viuimus. ceterum quidem omne ſpatium, non vita ſed tempus eſt. Vrgentia circumſtant vitia vndique: nec reſurgere, aut in diſpectum veri attollere oculos ſinunt, ſed merſos, & in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad ſe licet ſi quando aliqua quies fortuito cõtigit, velut in profundo mari, in quo poſt ventũ quoq; volutatio eſt, fluctuantur, nec vnquã illis à cupiditatibus ſuis otium inſtat. De iſtis me putas diſſerere, quorum in confeſſo mala ſunt? aſpice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis ſuis effocantur. Quam multis graues ſunt diuitiæ? quam multorum eloquentia, quotidiano oſtentandi ingenij ſpatio, ſanguinem educit? quam multi continuis voluptatibus pallent? quam multis nihil liberi relinquit circumfuſus clientium populus? Omnes denique iſtos, ab infimis vſque ad ſummos, pererra: hic aduocat, hic adeſt: ille periclitatur, ille defendit, ille iudicat. Nemo ſe ſibi vindicat: alius in alium conſumimur. Interroga de iſtis, quorum nomina ediſcuntur: his illos dignoſci videbis notis. Hic illius cultor eſt, ille illius, ſuus nemo. Deinde dementiſſima quorumdam indignatio eſt, queruntur de ſuperiorum faſtidio, quod ipſis adire volentibus non vacauerint. Audet quiſquam de alterius ſuperbia queri, qui ſibi ipſe nunquam vacat? Ille tamen, quiſquis eſt, inſolenti quidem vultu, ſed aliquando reſpexit: ille aures ſuas ad tua verba demiſit: ille te ad latus ſuum recepit: tu non inſpicere te vnquam, non audire dignatus es.

CAP. III. Non eſt itaque quod iſta officia

cuiquam imputes: quoniam quidem cum illa faceres, non eſſe cum alio volebas, ſed tecum eſſe non poteras. Omnia licet quæ vnquam ingenia fulſerunt, in hoc vnum conſentiant, nunquam ſatis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Prædia ſua occupari à nullo patiuntur: & ſi exigua contentio eſt de modo finium, ad lapides & arma diſcurrunt: in vitam ſuam incedere alios ſinunt, imo vero ipſi etiam poſſeſſores eius futuros inducunt. Nemo inuenitur, qui pecuniam ſuam diuidere velit: vitam vnuſquiſque quam multis diſtribuit? Adſtricti ſunt in continendo patrimonio: ſimul ad temporis iacturam ventum eſt, profuſiſſimi in eo, cuius vnius honeſta auaritia eſt. Libet itaque ex ſeniorum turba comprehendere aliquē. Perueniſſe te ad vltimum ætatis humanæ videmus: centeſimus tibi, vel ſupra, premitur annus: agedum, ad computationem ætatem tuam reuoca. Dic quantum ex iſto tempore creditor quantum amica, quantum rex, quantum cliens abſtulerit: quantum lis vxoria, quantum ſeruorum coërcitio, quantum officioſa per vrbem diſcurſatio. Adijce morbos, quos manu fecimus: adijce, quod & ſine vſu iacuit: videbis te pauciores annos habere, quam numeras. Repete memoria tecum, quando certus conſilij fueris, quotuſquiſq; dies vt deſtinaueras receſſerit; qui tibi vſus tui fuerit; quando in ſtatu ſuo vultus, quando animus intrepidus; quid tibi in tam longo æuo facti operis ſit; quam multi vitam tuam diripuerint, te non ſentiente quid perderes; quantum vanus dolor, ſtulta lætitia, auida cupiditas, blanda conuerſatio abſtulerit; quam exiguum tibi de tuo relictum ſit; intelliges, te immaturum mori.

CAP.IV. Quid ergo eſt in cauſſa? Tanquam ſemper victuri viuitis: nunquam vobis fragilitas veſtra ſuccurrit. Non obſeruatis quantum iam temporis tranſierit: velut ex pleno, & abundanti perditis: cum interim fortaſſe ille ipſe, alicui vel homini vel rei donatus, vltimus dies ſit. Omnia, tanquam mortales, tenetis: omnia, tanquam immortales, concupiſcitis. Audies pleroſque dicentes: A quinquageſimo in otium ſecedam: ſexageſimus annus ab officijs me dimittet. Et quem tandem longioris vitæ prædem accipis? quis iſta, ſicuti diſponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitæ tibi ſeruare, & id ſolum tempus bonæ menti deſtinare, quod in nullam rem conferri poſſit? Quam ſerum eſt, tunc viuere incipere, cum deſinendum eſt? quæ tam ſtulta mortalitatis obliuio, in quinquageſimum & ſexageſimum annum differre ſana conſilia: & inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt? Potentiſſimis, & in altum ſublatis hominibus, excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis ſuis præferant. Cupiunt interim ex illo faſtigio ſuo, ſi tuto liceat, deſcendere: nam vt nihil extra laceſſat, at quatiat; in te ipſa fortuna ruit.

CAP.V. Diuus Aguſtus, cui dij plura quam vlli præſtiterunt, non deſijt quietem ſibi precari, vacationem à Rep. petere. Omnis eius ſermo ad hoc ſemper reuolutus eſt, vt ſibi ſperaret otium. Hoc labores ſuos, etiam ſi falſo, dulci tamen oblectabat ſolatio, aliquando ſe victurum ſibi. In quadam ad ſenatum miſſa epiſtola, cum requiē ſuam non vacuam fore dignitatis, nec à priore gloria diſcrepantem, pollicitus eſſet, hæc verba inueni: Sed iſta fieri ſpecioſius, quam promitti

poſſunt: me tamen cupido temporis optatiſſimi mihi, prouexit, vt quoniam rerum lætitia moratur adhuc, præciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta viſa eſt res otium, vt illam, quia vſu non poterat, cogitatione præſumeret. Qui omnia videbat ex ſe vno pendentia, qui hominibus gentibuſque fortunam dabat, illum diem lætiſſimus cogitabat, quo magnitudinem ſuam exueret. Expertus erat, quantum illa bona, per omnes terras fulgentia, ſudoris exprimerent, quantum occultarum ſolicitudinum tegerent: cum ciuibus primum, deinde cum collegis, nouiſſime cum affinibus, coactus armis decernere, mari terraque ſanguinem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Ægyptum, Syriam, Aſiamque, & omnes prope oras bello circumactus, Romana cæde laſſos exercitus ad externa bella conuertit. Dum Alpes pacat, immixtoſque mediæ paci & imperio hoſtes perdomat, dum vltra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos mouet, in ipſa vrbe, Murenæ, Cæpionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat inſidias: filia, & tot nobiles iuuenes adulterio velut ſacramento adacti, iam infractam ętatem territabant: pluſque & iterum timenda cum Antonio mulier. Hæc vlcera cum ipſis membris abſciderat:alia ſubnaſcebantur:velut cum graue multo ſanguine eſt corpus, partes ſemper aliquæ rumpebantur. Itaq; otium optabat: in huius ſpe & cogitatione labores eius reſidebant: hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. Marcus Cicero inter Catilinas Clodioſque iactatus, Pompeioſque & Craſſos, partim manifeſtos inimicos partim dubios amicos, dum fluctuatur cum Republica,

& il-

& illam peſſum euntem tenet, nouiſſime abdu-ctus, nec ſecundis rebus quietus, nec aduerſarum patiens, quotiens illum ipſum conſulatum ſuum non ſine cauſſa, ſed ſine fine laudatum, deteſtatur? quam flebiles voces exprimit in quadam ad Atticum epiſtola, iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hiſpania fracta arma refouente? Quid agam, inquit, hic quæris? moror in Tuſculano meo ſemiliber. Alia deinceps adijcit, quibus & priorem ætatem complorat, & de præſenti quæritur, & de futura deſperat. Semiliberum ſe dixit Cicero: at mehercules nunquam ſapiens in tam humile nomen procedet, nunquam ſemiliber erit: integræ ſemper libertatis & ſolidæ, ſolutus, & ſui iuris, altior ceteris. Quid enim ſupra eum poteſt eſſe, qui ſupra fortunam eſt?

CAP. VI. Liuius Druſus, vir acer & vehemens, cum leges nouas & mala Gracchana mouiſſet, ſtipatus ingenti totius Italiæ cœtu, exitum rerum non prouidens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat ſemel inchoatas relinquere, exſecratus inquietam à primordijs vitam, dicitur dixiſſe, Vni ſibi, nec puero quidem, vnquam ferias contigiſſe. Auſus enim & pupillus adhuc & prætextatus, iudicibus reos commendare, & gratiam ſuam foro interponere tam efficaciter, vt quædam iudicia conſtet ab illo rapta. Quo non irrumperet tam immatura ambitio? ſcires in malum ingens, & priuatum, & publicum, euaſurum illam tam præcoquem audaciam. Sero itaque querebatur, nullas ſibi ferias contigiſſe: à puero ſeditioſus, & foro grauis. Diſputatur, an ipſe ſibi manus attulerit: ſubito enim vulnere per inguen accepto, collapſus eſt: aliquo dubitante, an mors

voluntaria eſſet; nullo, an tempeſtiua. Superuacuum eſt commemorare plures: qui cum alijs feliciſſimi viderentur, ipſi in ſe verum teſtimonium dixerunt, prodentes omnem actum annorum ſuorum. Sed his querelis nec alios mutauerunt, nec ſeipſos. Nam cum verba eruperunt, affectus ad conſuetudinem relabuntur. Veſtra mehercule vita, licet ſupra mille annos exeat, in arctiſſimum contrahetur. Iſta vitia nullum non ſæculum deuorabunt: hoc vero ſpatium, quod, quamvis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat neceſſe eſt. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velociſſimę omnium rei moram facitis, ſed abire vt rem ſuperuacuam ac reparabilem ſinitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, niſi vino, ac libidini vacant: nulli enim turpius occupati ſunt: ceteri, etiam ſi vana gloriæ imagine teneantur, ſpecioſe tamen errant. Licet auaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel odia exercentes iniuſta, vel bella: omnes iſti virilius peccant: in ventrem ac libidinem proiectorum inhoneſta labes eſt. Omnia iſtorum tempora excute: adſpice quamdiu computent, quamdiu inſidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum vadimonia ſua atque aliena occupent, quantum conuiuia, quæ iam ipſa officia ſunt; videbis, quemadmodum illos reſpirare non ſinant vel mala ſua, vel bona. Denique inter omnes conuenit, nullam rem bene exerceri poſſe ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales diſciplinas: quando diſtrictius animus nihil altius recipit, ſed omnia velut inculcata reſpuit. Nihil minus eſt hominis occupati, quam viuere: nullius rei difficilior eſt ſcientia.

CAP.

CAP.VII. Profeſſores aliarum artium vulgo multique ſunt: quaſdam vero ex his pueri modum ita percepiſſe viſi ſunt, vt etiam præcipere poſſent: viuere tota vita diſcendum eſt: & quod magis fortaſſe miraberis, tota vita diſcendum eſt mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cum diuitijs, officijs, voluptatibus renunciaſſent, hoc vnum in extremam vſque ætatem egerunt, vt viuere ſcirent: plures tamen ex his nondum ſe ſcire confeſſi, è vita abierunt: nedum vt iſti ſciant. Magni, mihi crede, & ſupra humanos errores eminentis viri eſt, nihil ex ſuo tempore delibati ſinere: & ideo vita eius longiſſima eſt, cui quantumcumque patuit, totum ipſi vacauit. Nihil inde incultum otioſumque iacuit: nihil ſub alio fuit: neque enim quidquam reperit dignum, quod cum tempore ſuo permutaret, cuſtos eius parciſſimus. Itaque ſatis illi fuit: his vero neceſſe eſt defuiſſe, ex quorum vita multum populus tulit. Nec eſt quod putes, hinc illos non intelligere damnum ſuum: pleroſque certe audies ex his quos magna felicitas grauat, inter clientium greges, aut cauſſarum actiones, aut ceteras honeſtas miſerias exclamare interdum: Mihi viuere non licet. Quidni non liceat? omnes illi qui te ſibi aduocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abſtulit? quot ille candidatus? quot illa anus, efferendis heredibus laſſa? quot ille ad irritandam auaritiam captantium ſimulatus æger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, ſed in apparatu habet? Diſpunge, inquam, ac recenſe vitæ tuæ dies: videbis paucos admodum & reijculos apud te reſediſſe. Aſſecutus ille quos optauerat faſces, cupit ponere, & ſubinde dicit: Quando hic

annus præteribit? Facit ille ludos, quorum ſortem ſibi obtingere magno æſtimauit: Quando, inquit, iſtos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concurſu omnia, vltra quã audiri poteſt, complet: Quando, inquit, res proferentur? Præcipitat quiſque vitam ſuam, & futuri deſiderio laborat, præſentium tædio. At ille, qui nullum non tempus in vſus ſuos confert, qui omnes dies tanquam vitam ordinat, nec optat craſtinum, nec timet. Quid enim eſt, quod iam vlla hora nouæ voluptatis poſſit afferre? Omnia nota, omnia ad ſatietatem percepta ſũt: de cetero, fors fortuna vt volet ordinet? vita iam in tuto eſt. Huic adijci poteſt, detrahi nihil: & adijci ſic, quemadmodum ſaturo iam, non pleno, aliquid cibi, quod nec deſiderans capit.

CAP. VIII. Non eſt itaque quod quemquam, propter canos aut rugas, putes diu vixiſſe: non enim ille diu vixit, ſed diu fuit. Quid enim? ſi illum multum putes nauigauiſſe, quem ſæua tempeſtas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diuerſo furentium per eadem ſpatia in orbem egit? non ille multum nauigauit, ſed multum iactatus eſt. Mirari ſoleo, cum video aliquos tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud vterque ſpectat, propter quod tempus petitum eſt: ipſum quidem neuter. Quaſi nihil petitur, quaſi nihil datur: re omnium pretioſiſſima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis eſt, quia ſub oculos non venit: ideoque viliſſima æſtimatur, imo pæne nullum pretium eius eſt. Annua congiaria homines clariſſimi accipiunt, & his aut laborem aut operam, aut diligentiam ſuam locant: nemo æſtimat tempus: vtuntur illo laxius, quaſi gratuito. At eoſdem ægros vide, ſi mortis periculum

ſum admotum eſt propius, medicorum genua tangentes: ſi metuunt capitale ſupplicium, omnia ſua, vt viuant, paratos impendere: tanta in illis diſcordia affectuum eſt. Quod ſi poſſet, quemadmodum præteritorum annorum cuiuſque numerus proponi, ſic futurorum: quomodo illi, qui paucos viderent ſupereſſe, trepidarent, quomodo illis parcerent? Atqui facile eſt, quamvis exiguum diſpenſare, quod certum eſt: id debet ſeruari diligentius, quod neſcias quando deficiat. Nec eſt tamen, quod ignorare putes illos, quam cara res ſit. Dicere ſolent eis quos validiſſime diligunt, paratos ſe partem annorum ſuorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, vt ſine illorum incremento ſibi detrahant: ſed hoc ipſum an detrahant, neſciunt: ideo tolerabilis eſt illis iactura detrimenti latentis. Nemo reſtituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit qua cœpit ætas, nec curſum ſuum aut reuocabit aut ſupprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis ſuæ, tacita labetur. Non illa ſe regis imperio, non fauore populi longius proferet; ſicut miſſa eſt a primo, decurret: nuſquam diuertet, nuſquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita feſtinat: mors interim aderit, cui, velis, nolis, vacandum eſt.

CAP. IX. Poteſtne quiſquam, dico, hominũ eorum qui prudentiam iactant, & operoſius occupati ſunt, quam vt melius poſſint viuere? Impendio vitę vitam inſtruunt, cogitationes ſuas in longum ordinãt: maxima porro vitæ iactura, dilatio eſt. Illa primum quemq; extrahit diem, illa eripit præſentia, dum vlteriora promittit. Maximum viuendi impedimentũ eſt exſpectatio, quę pendet ex craſtino. Perdis hodiernum, quod in

P 5 manu

manu fortunæ poſitum eſt,diſponis:quod in tuā dimittis. Quo ſpectas, quo te extendis? omnia quæ ventura ſunt, in incerto iacent: protinus viue. Clamat ecce maximus vates, & velut diuino ore inſtinctus ſalutare carmen canit:

Optima quæque dies miſeris mortalibus æui
Prima fugit.

Quid cunctaris,inquit,quid ceſſas?Niſi occupas, fugit:cum occupaueris,tamen fugit.Itaque cum celeritate temporis,vtendi velocitate certandum eſt,velut ex torrente rapido, nec ſemper caſuro, cito hauriendum eſt. Hoc quoque pulcherrime ad exprobrandam infinitam cogitationem,quod non optimam quamque ætatem,ſed diem dicit. Quid ſecurus,& in tanta temporum fuga lentus menſes tibi,& annos,& longam ſeriem, vtcumque auiditati tuæ viſum eſt, exporrigis? de die tecum loquitur,& de hoc ipſo fugiente.Non dubium eſt ergo, quin prima quæque optima dies fugiat mortalibus miſeris,id eſt, occupatis: quorum pueriles adhuc animos ſenectus opprimit, ad quam imparati inermeſque veniunt. Nihil enim prouiſum eſt: ſubito in illam,nec opinantes inciderunt: accedere eam cottidie non ſentiebant. Quemadmodum aut ſermo,aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit: perueniſſe ſe ante ſciunt, quā appropinquaſſe: ita hoc iter vitæ aſſiduum & citatiſſimum, quod dormientes vigilanteſque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, niſi in fine.

CAP.X. Quod propoſui, ſi in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probem breuiſſimam eſſe occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrarijs philoſophis, ſed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non ſubtilitate pugnandum,

dum, nec minutis vulneribus, ſed incurſu auertendam aciem. Non probam cauillationem eſſe, retundi debere, non vellicari. Tamen vt illis error exprobretur ſuus, docendi, non tantum deplorandi ſunt. In tria tempora vita diuiditur: quod eſt, quod fuit, & quod futurum eſt. Ex his quod agimus, breue eſt: quod acturi ſumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc eſt enim, in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci poteſt. Hoc amittunt occupati: nec enim illis vacat præterita reſpicere: & ſi vacet, iniucunda eſt pœnitendæ rei recordatio. Inuiti namque ad tempora male exacta animum reuocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quæ aliquo preſentis voluptatis lenocinio ſubripiebantur, retractando patescunt. Nemo, niſi à quo omnia acta ſunt ſub cenſura ſua, quæ nunquam fallitur, libenter ſe in præteritum retorquet. Ille qui multa ambitioſe concupijt, ſuperbe contempſit, impotenter vicit, inſidioſe decepit, auare rapuit, prodige effudit, neceſſe eſt memoriam ſuam timeat. Atqui hæc eſt pars temporis noſtri ſacra ac dedicata, omnes humanos caſus ſupergreſſa, extra regnum fortunæ ſubducta: quam non inopia, non metus, non morborum incurſus exagitat. Hæc nec turbari, nec eripi poteſt: perpetua eius & intrepida poſſeſſio eſt. Singuli tantum dies, & hi per momenta præſentes ſunt: at præteriti temporis omnes, cum iuſſeris, aderunt, ad arbitrium tuum ſe inſpici ac detineri patientur: quod facere occupatis non vacat. Securæ & quietæ mentis eſt, in omnes vitæ ſuæ partes diſcurrere: occupatorum animi velut ſub iugo ſunt, flectere ſe ac reſpicere non poſſunt. Abijt igitur vita eorum in profundum, & vt nihil pro-

P 6 deſt,

deſt, quantum libet ingeras, ſi non ſubeſt quod excipiat, ac ſeruet: ſic nihil refert, quantum temporis detur, ſi non eſt vbi ſubſidat: per quaſſos foratoſque animos tranſmittitur. Præſens tempus breuiſſimum eſt, adeo quidem, vt quibuſdam nullum videatur: in curſu enim ſemper eſt: fluit & præcipitatur: ante deſinit eſſe, quam venit: nec magis moram patitur, quam mundus, aut ſidera, quorum irrequieta ſemper agitatio, nunquam in eodem veſtigio manet. Solum igitur ad occupatos præſens pertinet tempus: quod tam breue eſt, vt arripi non poſsit, & idipſum illis, diſtrictis in multa, ſubducitur.

CAP. XI. Denique vis ſcire, quam non diu viuant? vide quam cupiant diu viuere. Decrepiti ſenes paucorum annorum acceſsionem votis mendicant: minores natu ſeipſos eſſe fingunt: mendacio ſibi blandiuntur; & tam libenter fallunt, quam ſi fata vna decipiant. Iam vero cum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum pauentes moriuntur, non tanquam exeant de vita, ſed tanquam extrahantur? ſtultos ſe fuiſse, quod non vixerint, clamitant; & ſi modo euaſerint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quam fruſtra parauerint, quibus non fruerentur, quam incaſſum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni ſpatioſa ſit? nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio ſpargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil ſuperuacuum eſt: tota (vt ita dicam) in reditu eſt. Quantulacunque itaque abunde ſufficit; & ideo quandocunq; vltimus dies venerit non cunctabitur vir ſapiens ire ad mortem certo gradu. Quæris forte, quos occupatos vocem? non eſt

quod

quod me ſolus putes dicere, quos à baſilica immiſſi demũ canes eijciunt;quos aut in ſua vides turba ſpecioſius elidi, aut in aliena cõtemptius; quos officia domibus ſuis euocãt,vt alienis foribus illidant;quos haſta prętoris infami lucro,& quandoq; ſuppuraturo, exercet. Quorumdam otium occupatum eſt:in villa, aut in lecto ſuo, in media ſolitudine, quamvis ab omnibus receſſerunt, ſibi ipſi moleſti ſunt: quorumdã non otioſa vita eſt dicenda, ſed deſidioſa occupatio.

CAP. XII. Illum tu otioſum vocas,qui Corinthia paucorum furore pretioſa,anxia ſubtilitate concinnat, & maiorem dierum partem in æruginoſis lamellis conſumit? qui in ceromate (nam,proh facinus,ne Romanis quidẽ vitijs laboramus) ſpectator puerorum rixantium ſedet? qui vinctorum ſuorum greges in ætatum,& colorum paria diducit? qui athletas nouiſſimos paſcit? Quid? illos otioſos vocas, quibus apud tonſorem multæ horæ tranſmittuntur,dum decerpitur, ſi quid proxima nocte ſuccreuit, dum de ſingulis capillis in conſilium itur, dum aut diſiecta coma reſtituitur,aut deficiens hinc,atq; illinc in frontem compellitur? Quomodo iraſcuntur,ſi tonſor paullò negligentior fuit? tanquam virum tonderet.Quomodo excandeſcũt, ſi quid ex iuba ſua deciſum eſt,ſi quid extra ordinem iacuit,niſi omnia in anulos ſuos reciderunt? Quis eſt iſtorum, qui non malit rempublicam ſuam turbari,quam comam? qui non ſolicitior ſit de capitis ſui decore,quã de ſalute? qui non comptior eſſe malit, quam honeſtior? Hos tu otioſos vocas,inter pectinem,ſpeculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, diſcendis canticis operati ſunt: dum vocem, cuius rectum curſum natura & optimũ

& ſimpliciſſimum fecit, inflexu modulationis inertiſſimæ torquent? Quorum digiti aliquod inter ſe carmen metientes ſemper ſonant: quorum cùm ad res ſerias, ſæpè & triſtes, adhibiti ſunt, exauditur tacita modulatio? non habent iſti otium, ſed iners negotium. Conuiuia mehercule horum non poſuerim inter vacantia tempora, cùm videam quam ſoliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum ſuorum tunicas ſuccingant, quam ſuſpenſi ſint, quomodo aper à coco exeat: quanta celeritate, ſigno dato, glabri ad miniſteria diſcurrant: quanta arte ſcindantur aues in fruſtra non enormia: quàm curioſè infelices pueruli ebriorum ſputa detergant. Ex his elegantiæ, lautitiæq; fama captatur, & vſque eo in omnes vitæ ſucceſſus mala ſua illos ſequuntur, vt nec bibant ſine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otioſos numeraueris, qui ſella ſe & lectica huc & illuc ferunt, & ad geſtationum ſuarum, quaſi deſerere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lauari debeant, quando natare, quando cœnare, alius admonet: & vſque eo nimio delicati animi langnore ſoluuntur, vt per ſe ſcire non poſſint, an eſuriant. Audio quemdam ex delicatis (ſi modo deliciæ vocandæ ſunt, vitam & conſuetudinem humanam dediſcere) cum ex balneo inter manus elatus, & in ſella poſitus eſſet, dixiſſe interrogando, Iam ſedeo? Hunc tu ignorantem an ſedeat, putas ſcire an viuat, an videat, an otioſus ſit? non facile dixerim, vtrum magis miſerear, ſi hoc ignorauit, an ſi ſe ignorare finxit. Multarum quidem rerum obliuionem ſentiunt, ſed multarum & imitantur: quædam vitia illos, quaſi felicitatis argumenta, delectant. Nimis humilis & contempti hominis

minis eſſe videtur, ſcire quid faciat. I nunc, & mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prętereunt quam fingunt: & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioſo in hoc vnum ſeculo, proceſſit, vt iam mimorum arguere poſſimus negligentiam. Eſſe aliquem, qui vſque eo delicijs interierit, vt an ſedeat, alteri credat?

CAP. XIII. Non eſt ergo otioſus hic: aliud nomen imponas: æger eſt, imo mortuus eſt. Ille otioſus eſt, cui otij ſui ſenſus eſt: hic vero ſemiuiuus, cui ad intelligendos corporis ſui habitus indice opus eſt: quomodo poteſt hic alicuius temporis dominus eſſe? Perſequi ſingulos longum eſt: quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in ſole corporis cura, conſumpſere vitam. Non ſunt otioſi, quorum voluptates multum negotij habent. Nam de illis nemo dubitauit, quin operosè nihil agant, qui in litterarum inutilium ſtudijs detinentur: quæ iam apud Romanos quoque magna manus eſt. Græcorum iſte morbus fuit, quærere quem numerum remigum Vlyſſes habuiſſet: prior ſcripta eſſet Ilias, an Odyſſea: præterea an eiuſdem eſſet auctoris. Alia deinceps huius notæ: quæ ſiue contineas, nihil tacitam conſcientiam iuuant; ſiue proferas, non doctior videberis, ſed moleſtior. Ecce Romanos quoque inuaſit inane ſtudium ſuperuacua diſcendi. His diebus audiui quemdam ſapientem referentem, quæ primus quiſque à Romanis ducibus feciſſet. Primus nauali prælio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum iſta, etſi ad veram gloriam non tendunt, circa ciuililium tamen operum exempla verſantur.

Non

Non eſt profutura talis ſcientia: eſt tamen quæ nos ſpecioſa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quærētibus remittamus, quis Romanis primus perſuaſit nauem conſcendere? Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipſum appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur: vnde publicæ tabulæ, codices dicuntur: & naues nunc quoque, quæ ex antiqua conſuetudine per Tiberim commeatus ſubuehunt, caudicariæ vocantur. Sane & hoc ad rem pertineat, quod Valerius Coruinus primus Meſſanam vicit, & primus ex familia Valeriorum, vrbis captæ in ſe tranſlato nomine Meſſana appellatus eſt, paullatimq; vulgo permutante litteras, Meſſalla dictus. Num & hoc quemquam curare permittas, quod primus L. Sulla in circo leones ſolutos dedit, cùm alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos miſſis à rege Boccho iaculatoribus? & hoc ſanè remittatur. Num & Pompeium primum in circo elephantorum duodeviginti pugnam edidiſſe, commiſſis more prœlij noxijs hominibus, ad vllam rem bonam pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos Principes, vt fama tradidit, bonitatis eximiæ, memorabile putauit ſpectaculi genus, nouo more perdere homines. Depugnant? parum eſt: lancinantur? parum eſt: ingenti mole animalium exterantur. Satius erat iſta in obliuionem ire, ne quis poſtea potens diſceret, inuideretque rei minime humanæ.

CAP. XIV. O quantum caliginis mentibus humanis obijcit magna felicitas! Ille ſe ſupra rerum naturam eſſe tunc credidit, cum tot miſerorum hominum cateruas ſub alio cælo natis beluis obijceret; cum bellum inter tam diſparia animalia committeret; cū in conſpectu populi

Romani

Romani multum ſanguinis funderet,mox plus ipſum fundere coacturus. At idem poſtea Alexandrina perfidia deceptus, vltimo mancipio transfodiendum ſe præbuit, tum demum intellecta inani iactatione cognominis ſui. Sed vt illo reuertar,vnde deceſſi, & in alia materia oſtẽdam ſuperuacuam quorumdam diligentiam: idem narrabat, Metellum victis in Sicilia Pœnis,triumphantem,vnum omnium Romanorũ ante currum centum, & viginti captiuos elephantos duxiſſe:Sullam,vltimum Romanorum protuliſſe pomœrium, quod nunquam prouinciali, ſed Italico agro acquiſito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc ſcire magis prodeſt, quam Auentinum montem extra pomœrium eſſe, vt ille affirmabat, propter alteram ex duabus cauſſis: aut quod plebs eo ſeceſſiſſet; aut quo Remo auſpicante illo loco aues non addixiſſent. Alia deinceps innumerabilia,quæ aut ficta ſunt,aut mendacij ſimilia.Nam vt concedas omnia eos fide bona dicere, vt ad preſtationem ſcribant: tamen cuius iſta errores minuent? cuius cupiditates prement?quem fortiorem,quem iuſtiorem,quem liberaliorem facient? Dubitare ſe interim Fabianus noſter aiebat,an ſatius eſſet nullis ſtudijs admoueri, quàm his implicari. Soli omnium otioſi ſunt, qui ſapientiæ vacant: ſoli viuunt: nec enim ſuam tantùm ætatem bene tuentur: omne æuum ſuo adijciunt. Quidquid annorum ante illos actum eſt, illis acquiſitum eſt. Niſi ingratiſſimi ſumus,illi clariſſimi ſacrarum opinionum conditores, nobis nati ſunt, nobis vitam præparauerunt. Ad res pulcherrimas,ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur:nullo nobis ſæculo interdictũ eſt: in omnia admittimur; & ſi magnitu-

dine

dine animi egredi humanæ imbecillitatis anguſtias libet, multum per quod ſpatiemur temporis eſt. Diſputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quieſcere, hominis naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in conſortium omnis æui pariter incedere. Quidni ab hoc exiguo, & caduco temporis tranſitu, in illa nos toto demus animo, quæ immenſa, quę æterna ſunt, quæ cum melioribus communia? Iſti, qui per officia diſcurſant, qui ſe, alioſque inquietant, cùm bene inſanierint, cùm omnium limina quotidie perambulauerint, nec vllas apertas fores præterierint, cùm per diuerſas domos meritoriam ſalutationem circumtulerint: quotumquemque ex tam immenſa, & varijs cupiditatibus diſtricta, vrbe poterunt videre? quam multi erunt, quorum illos aut ſomnus, aut luxuria, aut inhumanitas ſubmoueat? quam multi, qui illos, cùm diu torſerint, ſimulata feſtinatione tranſcurrant? quam multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, & per obſcuros ædium aditus profugient? quaſi non inhumanius ſit decipere, quam excludere: quã multi heſterna crapula ſemiſomnes, & graues, illis miſeris ſomnum ſuum rumpentibus, vt alienum exſpectent, vix alleuatis labijs inſuſurratum millies nomen, oſcitatione ſuperbiſſima reddent? Hos in veris officijs morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie, & Democritum, ceteroſq; antiſtites bonarum artium, qui Ariſtotelem, & Theophraſtum volent habere quamfamiliariſſimos: nemo horum non vocabit, nemo non venientem ad ſe beatiorem, amantioremq; ſui dimittit, nemo quemquam vacuis à ſe manibus abire patietur. No-

ćte

ſte conueniri: & interdiu,ab omnibus mortalibus poſſunt. Horum te mori nemo coget,omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret, ſuos tibi contribuet: nullius ex his ſermo periculoſus erit, nullius amicitia capitalis, nullius ſumptuoſa obſeruatio.

CAP. XV. Feres ex his,quidquid voles: per illos non ſtabit,quo minus quantum plurimum ceperis,haurias. Quę illum felicitas,quam pulchra ſenectus manet, qui ſe in horum clientelam contulit? habebit cum quibus de minimis maximiſq; rebus deliberet, quos de ſe quotidie conſulat, à quibus audiat verum ſine contumelia,laudetur ſine adulatione, ad quorum ſe ſimilitudinem effingat.Solemus dicere,non fuiſſe in noſtra poteſtate,quos ſortiremur parẽtes: ſorte nobis datos: nobis vero ad noſtrum arbitrium naſci licet. Nobiliſſimorum ingeniorum familiæ ſunt:elige in quam adſciſci velis:non in nomen tantum adoptaberis,ſed in ipſa bona: quę non erunt ſordidè, nec malignè cuſtodienda:maiora fient,quo illa pluribus diuiſeris. Hi tibi dabunt ad æternitatem iter,& te in illum locum, ex quo nemo eijciet, ſubleuabunt: hæc vna ratio eſt extendendæ mortalitatis,imo in immortalitatem vertendæ. Honores, monumenta,quidquid aut decretis ambitio iuſſit, aut operibus exſtruxit, cito ſubruitur: nihil non longa demolitur vetuſtas,& mouet ocius, quod conſecrauit. Sapientiæ noceri non poteſt: nulla delebit ætas pręſens,nulla diminuet ſequens, ac deinde ſemper vlterior aliquid ad venerationem conferet: quoniam quidem in vicino verſatur inuidia: ſimplicius longè poſita miramur. Sapientis ergo multum patet vita:non idem illum qui ceteros terminus includit:

ſolus

ſolus generis humani legibus ſoluitur: omnia illi ſæcula, vt Deo ſeruiunt. Tranſiuit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit: inſtat? hoc vtitur: venturum eſt? hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in vnum collatio. Illorum breuiſſima, ac ſolicitiſſima ætas eſt, qui præteritorum obliuiſcuntur, præſentia negligunt, de futuro timent: cum ad extrema venerint, ſero intelligunt miſeri, tamdiu ſe, dum nihil agunt, occupatos fuiſſe.

CAP. XVI. Nec eſt quod hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem inuocant. Vexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrentibus in ipſa, quę metuunt: mortem ſæpè ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum non eſt, quod putes, diu viuentium, quod ſæpè illis longus videtur dies: quod dum veniant ad condictum tempus cœnæ, tarde ire horas queruntur: nam ſi quando illos deſerunt occupationes, in otio relicti æſtuant, nec quomodo id diſponant, aut extrahant, ſciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interiacet, omne tempus graue eſt: tam mehercule, quam cum dies muneris gladiatorij edictus eſt, aut cum alicuius alterius vel ſpectaculi, vel voluptatis exſpectatur conſtitutum, tranſilire medios dies volunt. Omnis illis ſperatæ rei longa dilatio eſt. Ad illud tempus, quod amant, breue eſt, & præceps, breuiuſque multo fit ſuo vitio: aliunde enim alio transfugiunt, & conſiſtere in vna cupiditate non poſſunt: non ſunt illis longi dies, ſed inuiſi. At contra, quam exiguæ noctes videntur, quas in complexu ſcortorum, aut vino exigunt? Inde etiam poëtarum furor, fabulis humanos errores alentium,

tium, quibus viſus eſt Iupiter, voluptate concubitus delinitus, duplicaſſe noctem. Quid aliud eſt vitia noſtra incendere, quam auctores illis inſcribere deos, & dare morbo, exemplo diuinitatis excuſatam licentiam? Poſſunt iſtis non breuiſſimæ videri noctes, quas tam care mercātur? diem noctis exſpectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipſæ voluptates eorum trepidæ, & varijs terroribus inquietæ ſunt, ſubitq; cum maxime exſultantes ſolicita cogitatio? Hæc quam diu? Ab hoc affectu reges ſuam fleuere potentiam: nec illos magnitudo fortunæ ſuæ delectauit, ſed venturus aliquando finis exterruit. Cum per magna camporum ſpatia porrigeret exercitum, nec numerum eius, ſed menſuram comprehenderet Perſarū rex inſolentiſſimus, lacrimas profudit, quod intra centum annos nemo ex tanta iuuētute ſuperfuturus eſſet. At illis erat admoturus fatum ipſe, qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in prœlio, alios in fuga, & intra exiguum tempus conſumpturus illos, quibus centeſimum annum timebat.

CAP. XVII. Quid, quod gaudia quoque eorum trepida ſunt? non enim ſolidis cauſſis innituntur, ſed eadem qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora eſſe, etiam ipſorum confeſſione miſera: cum hæc quoque, quibus ſe attollunt, & ſupra hominem efferunt, parum ſincera ſint? Maxima quæque bona ſollicita ſunt: nec vlli fortunæ minus bene, quam optimæ, creditur. Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus eſt: & pro ipſis, quæ ſucceſſerunt votis, vota facienda ſunt. Omne enim, quod fortuito euenit, inſtabile eſt: quo altius ſurrexit, opportunius eſt in occaſum; neminem porro caſura delectant.

ſtant. Miſerrimam ergo neceſſe eſt, non tantum breuiſſimam, vitam eorum eſſe, qui magno parant labore, quod maiore poſſideant: operosè aſſequuntur quæ volunt, anxij tenent quæ aſſecuti ſunt. Nulla interim nunquam amplius rediturí temporis eſt ratio. Nouæ occupationes veteribus ſubſtituuntur, ſpes ſpem excitat, ambitionem ambitio: miſeriarum non finis quæritur ſed materia mutatur. Noſtri non honores torſerunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare deſiuimus? ſuffragatores incipimus. Accuſandi depoſuimus moleſtiam? iudicandi nanciſcimur. Iudex deſijt eſſe? quæſitor eſt. Alienorum bonorum mercenaria procuratione conſenuit? ſuis opibus diſtinetur. Marium caliga dimiſit? conſulatus exercet. Quintius dictaturam properat euadere? ab aratro reuocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantæ maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, ſui conſulatus decus, fraterni ſponſor: ni per ipſum mora ſit, cum Ioue reponetur? ciuiles ſeruatorem agitabunt ſeditiones, & poſt faſtiditos à iuuene dijs æquos honores, iam ſenem contumacis exſilij delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miſeræ ſolicitudinis cauſſæ: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, ſemper optabitur.

CAP. XVIII. Excerpe itaq; te vulgo, Paulline cariſſime, & in tranquilliorem portum, non pro ætatis ſpatio iactatus, tandẹ recede. Cogita quot fluctus ſubieris, quot tempeſtates partim priuatas ſuſtinueris, partim publicas in te cõuerteris. Satis iam per laborioſa, & inquieta documenta exhibita virtus eſt: experire quid in otio faciat. Maior pars ætatis, certè melior, Reip. data ſit: aliquid temporis tui ſume etiam tibi. Nec te ad

ſe-

ſegnem aut inertem quietem voco:non vt ſomno; & caris turbæ voluptatibus, quidquid eſt in te indolis viuæ,demergas.Non eſt iſtud acquieſcere: inuenies maiora omnibus adhuc ſtrenuè tractatis operibus,quæ repoſitus,& ſecurus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes adminiſtras, tam abſtinenter quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religioſè quam publicas:in officio amorem conſequeris;in quo odiũ vitare difficile eſt:ſed tamen, mihi crede, ſatius eſt vitæ ſuæ rationes, quam frumenti publici noſſe. Iſtum animi vigorem,rerum maximarũ capaciſſimum,à miniſterio honorifico quidem, ſed parum ad beatam vitam apto, ad te reuoca: & cogita,non id egiſſe te ab ætate prima, omni cultu ſtudiorum liberaliũ, vt tibi multa millia frumenti bene committerentur: maius quiddã & altius de te promiſeras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & laborioſæ operæ. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta ſunt,quam nobiles equi: quorũ generoſam pernicitatem quis vnquam graui ſarcina preſſit? Cogita pręterea,quantum ſollicitudinis ſit,ad tantã te molem obijcere: cum ventre humano tibi negotium eſt:nec rationẽ patitur,nec æquitate mitigatur, nec vlla prece flectitur populus eſuriens. Modo intra paucos illos dies, quibus C.Cæſar perijt,ſi quis inferis ſenſus eſt, hoc grauiſſimè ferens, quod decedebat populo Rom. ſuperſtite, ſeptem aut octo certè dierum cibaria ſupereſſe? dum ille pontes nauibus iungit, & viribus imperij ludit, aderat vltimũ malorũ obſeſſis quoq; alimentorũ egeſtas. Exitio pęnè ac fame conſtitit,& quæ famẽ ſequitur rerũ omniũ ruina,furioſi,& externi, & infeliciter ſuperbi regis imitatio.Quem tunc animum habue-

buerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, ſaxa, ignes, Caium excepturi, ſumma diſſimulatione tantum inter viſcera latentis mali tegebant: cū ratione ſcilicet. Quædā enim ignorantibus ægris curanda ſunt: cauſa multis moriendi fuit, morbum ſuum noſſe.

CAP. XIX. Recipe te ad hæc tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas eſſe, vtrum cures, vt incorruptum à fraude aduehentium, & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne cōcepto humore vitietur, & concaleſcat, vt ad menſurā, ponduſq; reſpondeat: an ad hæc ſacra, & ſublimia accedas, ſciturus quæ materia ſit dijs, quæ voluptas, quæ conditio, quæ forma? quis animum tuum caſus exſpectet, vbi nos à corporibus dimiſſos natura componat? quid ſit, quod huius mundi grauiſſima quæq; in medio ſuſtineat, ſupra leuia ſuſpendat, in ſummum ignem ferat, ſidera vicibus ſuis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto ſolo, mente ad iſta reſpicere? nunc dum calet ſanguis, vigentibus ad meliora eundū eſt. Exſpectat te in hoc genere vitæ multum bonarum artium, amor virtutum atq; vſus, cupiditatum obliuio, viuendi, atq; moriendi ſcientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorū conditio miſera eſt: eorū tamen miſerrima, qui ne ſuis quidē occupationibus laborant: ad alienum dormiunt ſomnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitū; amare & odiſſe, res omnium liberrimas, iubentur. Hi ſi velint ſcire, quam breuis ipſorum vita ſit, cogitent, ex quota parte ſua ſit. Cùm videris itaq; prætextam ſæpè iam ſumptam, cum celebre in foro nomen, non inuideris. Iſta vitæ damno parantur: vt vnus ab illis numeretur annus,

omnes

omnes annos ſuos conterent. Quoſdam autem cum in ſummum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes, ætas reliquit: quoſdam cum in conſummationem dignitatis per mille indignitates irrupiſſent, miſera ſubijt cogitatio, ipſos laboraſſe in titulum ſepulcri: quorumdam vltima ſenectus, dum in nouas ſpes vt iuuenta diſponitur, inter conatus magnos & improbos, inualida defecit.

CAP.XX. Fœdus ille, quem in iudicio pro ignotiſſimis litigatoribus grandem natu, & imperitæ coronæ aſſentationes captantem, ſpiritus liquit: turpis ille, qui viuendo laſſus citius quam laborando, inter ipſa officia collapſus eſt: turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus riſit heres. Præterire, quod mihi occurrit exemplum, non poſſum. Turannus fuit exactæ diligentiæ ſenex:qui poſt annum nonageſimum, cum vacationem procurationis à C. Cæſare vltro accepiſſet, componi ſe in lecto, & velut exanimẽ à circumſtante familia plangi iuſſit. Lugebat domus otium domini ſenis, nec finiuit ante triſtitiam, quam labor illi ſuus reſtitutus eſt. Adeone iuuat occupatum mori. Idem pleriſque animus eſt diutius cupiditas illis laboris, quam facultas eſt: cum imbecillitate corporis pugnant: ſenectutem ipſam nullo alio nomine grauem iudicant,quam quod illos ſeponit. Lex à quinquageſimo anno militem non cogit, à ſexageſimo ſenatorem non citat: difficilius homines à ſe otium impetrant, quam à lege.Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo ſunt miſeri, vita eſt ſine fructu, ſine voluptate, ſine vllo profectu animi:nemo in conſpicuo mortẽ habet,nemo non procul ſpes intẽdit,

Quidam vero diſponunt etiam illa quæ vltra vitam ſunt, moles magnas ſepulcrorum, & operum publicorum dedicationes,& ad rogum munera,& ambitioſas exſequias. At mehercule iſtorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces & ad cereos ducenda ſunt.

L. ANNÆI SENECÆ
DE VITA BEATA
Ad Gallionem Fratrem
LIBER VNVS.
Argumentum & Ordo.

SENEX *hunc libellum ſcripſit, & velut Defenſionem præſcripſit contra calumniatores,qui Opes & Vitam obiectabant. Beatam vitam in Virtute eſſe: ſed hanc externa non ſpernere, ſi accedant. Sublime ſcriptum eſt, pulcherrimum in partibus, & quod monita ſenſuſque aureos habet. Partes eius duæ ſunt: Quid ſit Beata vita? & Quomodo eo perueniatur? De priore, negat in Opinione, aut More quærendam: per trita ſi itur, longius ab ea abitur. Ratio ſola audienda eſt: ea dicit, Beatam vitam eſſe conuenientem naturæ ſuæ: id eſt, poſitam in Virtute. Non in Voluptate, cum Epicuro? minime, & diffuſe hunc & aſſeclas refellit. Vſque ea,vt nec iungi cum Virtute Voluptatem velit, & totum hoc nomen repudiet: Hæc ad Cap.* XVI. *Inde pars altera. Ad perueniendum igitur ſola Virtus amplectenda, cetera ſpernenda? Negat; admitti quidem externa poſſe, ſed non vt finem. Imo*

ijs

ijs qui in via adhuo ſunt, & proficientium numero, opus eſſe aliqua indulgentia Fortunæ. Hic priuatam ſuam cauſſam calide iam & robuſte agit, & obijcientem inducit, Cur tu de Virtute ſic locutus, alia etiam habes? cur ſeruos? nummos, villas, ſupellectilem? Varie reſpondet: ac primo Sapientem ſe non eſſe, ſed conari eſſe. Deinde alijs ſummatibus viris, Platoni, Zenoni, Ariſtoteli iam olim hæc obiecta. Atquia omnes iſti non quomodo viuerent, ſed viuendum eſſet, docebant. Ardua res, virtus. Suſpiciendi etiam, qui conantur aſcendere, etſi decidunt interim, aut hærent. Tum de Opibus ex profeſſo, an habendæ Sapienti à Cap. XXI. Et aſſerit haberi, etſi non amari: quæſitas tamen honeſte, & benigne emittendas aut emiſſas. Inſurgit deinde in iſtos blacterones, & mucronem ſtili, Socrate inducto, ſtringit: ſed finis deficit, & quæ vulgo attexuntur, alterius ſcripti ſunt atque argumenti.

CAPVT I.

VIuere, Gallio frater, omnes beate volunt; ſed ad peruidendum, quid ſit quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non eſt facile conſequi beatam vitam, vt ab ea quiſque eo longius recedat, quo ad illam concitatius fertur, ſi via lapſus eſt; quæ vbi in contrarium ducit, ipſa velocitas maioris interualli cauſſa ſit. Proponendum eſt itaque primum, quid ſit quod appetamus: tunc circumſpiciendum eſt, qua contendere illo celerrime poſſimus: intellecturi in pſo itinere, ſi modo rectum erit, quantum quotidie profligetur, quantoq; propius ab eo ſimus, ad quod nos cupiditas

naturalis impellit. Quamdiu quidem paſſim & vagamur, non ducem ſecuti, ſed fremitum & clamorem diſſonum in diuerſa vocantium, conteritur vita inter errores, breuis, etiam ſi dies noctesque bonæ menti laboremus. Decernatur itaque & quo tendamus, & qua: non ſine periculo aliquo, cui explorata ſint ea, in quæ procedimus. Quoniam quidem non eadem hic, quæ in ceteris peregrinationibus, condicio eſt. In illis comprehenſus aliquis limes, & interrogati incolæ, non patiuntur errare: at hic tritiſſima quæque via, & celeberrima, maxime decipit. Nihil ergo magis præſtandum eſt, quam ne, pecorum ritu, ſequatur antecedentium gregem, pergentes non qua eundum eſt, ſed qua itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quam quod ad rumorem componimur: optima rati ea, quæ magno aſſenſu recepta ſunt, quorumque exempla nobis multa ſunt: nec ad rationem, ſed ad ſimilitudinem viuimus. Inde iſta tanta coaceruatio aliorum ſuper alios ruentium. Quod in ſtrage hominum magna euenit, cum ipſe ſe populus premit, nemo ita cadit, vt non alium in ſe attrahat: primi exitio ſequentibus ſunt: hoc in omni vita accidere, videas licet; nemo ſibi tantummodo errat, ſed alieni erroris & cauſſa & auctor eſt. Nocet enim applicari antecedentibus: & dum vnuſquiſque mauult credere, quam iudicare, nunquam de vita iudicatur, ſemper creditur: verſatque nos & præcipitat traditus per manus error, alieniſq; perimus exemplis. Sanabimur, ſi modo ſeparemur à cœtu: nunc vero ſtat contra rationem, defenſor mali ſui, populus. Itaque id euenit, quod in comitijs, in quibus eos factos prætores ijdem qui fecere mirantur, cum ſe mobilis fauor

cir-

circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus: hic exitus eſt omnis iudicij, in quo ſecundum plures datur.

CAP.II. Cum de beata vita agitur, non eſt quod mihi illud diſceſſionum more reſpondeas: Hæc pars maior eſſe videtur: ideo enim peior eſt. Non tam bene cum rebus humanis agitur, vt meliora pluribus placeant: argumentum peſſimi, turba eſt. Quæramus quid optimum factum ſit, non quid vſitatiſſimum: & quid nos in poſſeſſione felicitatis æternæ conſtituat, non quid vulgo, veritatis peſſimo interpreti, probatum ſit. Vulgum autem tam chlamydatos, quam coronatos voco. Non enim colorem veſtium, quibus prætexta corpora ſunt, adſpicio: oculis de homine non credo: habeo melius certiuſque lumen, quo à falſis vera dijudicem. Animi bonum, animus inueniat. Hic, ſi vnquam illi reſpirare & recedere in ſe vacauerit; ò quam ſibi ipſe verum, totus à ſe, fatebitur, ac dicet: Quidquid feci adhuc, infectum eſſe mallem: quidquid dixi, cum recogito, mutis inuideo: quidquid optaui, inimicorum exſecrationem puto: quidquid timui, dij boni, quanto leuius fuit: quam quod concupiui? Cum multi inimicitias geſſi, & in gratiam ex odio (ſi modo vlla inter malos gratia eſt) redij: mihi ipſi nondum amicus ſum. Omnem operam dedi, vt me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem: quid aliud quam telis me oppoſui, & maleuolentiæ quod morderet oſtendi? Vides iſtos, qui eloquentiam laudant, qui opes ſequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut ſunt hoſtes, aut (quod in æquo eſt) eſſe poſſunt. Quam magnus mirantium, tam magnus inuidentium populus eſt.

CAP.III. Quin potius quæro aliquid vſu bonum, quod ſentiam, non quod oſtendam: iſta quæ ſpectantur, ad quæ conſiſtitur, quæ alter alteri ſtupens monſtrat foris nitent, introrſus miſera ſunt. Quæramus aliquid non in ſpeciem bonum, ſed ſolidum & æquabile, & à ſecretiore parte formoſius. Hoc eruamus, nec longe poſitum eſt, inuenietur: ſcire tantum opus eſt, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina tranſimus, offenſantes in ipſa, quæ deſideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longum eſt, & coarguere: noſtram accipe. Noſtram vero cum dico, non alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus: eſt & mihi cenſendi ius. Itaque aliquem ſequar, aliquem iubebo ſententiam diuidere: fortaſſe & poſt omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreuerint, & dicam: Hoc amplius cenſeo. Interim, quod inter omnes Stoicos conuenit, rerum naturæ aſſentior: ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumque formari, ſapientia eſt. Beata eſt ergo vita, conueniens naturæ ſuæ: quæ non aliter contingere poteſt, quam ſi primum ſana mens eſt, & in perpetua poſſeſſione ſanitatis ſuæ. Deinde, fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis ſui pertinentiumque ad id curioſa, non anxie tamen: aliarum rerum quæ vitam inſtruunt, diligens, ſine admiratione cuiuſquam: vſura fortunæ muneribus, non ſeruitura. Intelligis, etiam ſi non adijciam, ſequi perpetuam tranquillitatem, libertatem: depulſis his, quæ aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quæ parua ac fragilia ſunt, & in ipſis flagitijs noxia, ingẽs gaudium ſu-

ſubit, inconcuſſum, & æquabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum manſuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas eſt.

CAP. IV. Poteſt aliter quoque definiri bonum noſtrum, id eſt, eadem ſententia, non iiſdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in anguſtum coarctatur, & aut in cornua, ſinuata media parte, curuatur, aut recta fronte explicatur, vis illi, vtcumque ordinatus eſt, eadem eſt, & voluntas pro iiſdem partibus ſtandi: ita definitio ſummi boni alias diffundi poteſt & exporrigi, alias colligi, & in ſe cogi. Idem vtique erit, ſi dixero: Summum bonum eſt, animus fortuita deſpiciens, virtute lætus: aut, Inuicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, & conuerſantium cura. Libet & ita definire, vt beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque ſit, niſi bonus maluſque animus: honeſti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum maius bonum eo, quod ſibi ipſe dare poteſt, nouerit, cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, ſi euagari velis, idem in aliam atque aliam faciem, ſalua & integra poteſtate transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & interritum ac ſtabilem, extra metum, extra cupiditatem poſitum? cui vnum bonum honeſtas, vnum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatæ vitæ, nec adijciens, ſine auctu ac detrimento ſummi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum neceſſe eſt, velit nolit, ſequatur hilaritas continua, & lætitia alta atque ex alto veniens, vt quæ ſuis

gaudeat, nec maiora domeſticis cupiat. Quidni iſta penſet bene cum minutis, & friuolis, & non perſeuerantibus corpuſculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

CAP. V. Vides autem, quam malam & noxiam ſeruitutem ſeruiturus ſit, quem voluptates doloreſque, incertiſſima dominia, impotentiſſimaque, alternis poſſidebunt. Ergo exeundum ad libertatem eſt: hanc non alia res tribuit, quam fortunæ negligentia. Tum illud orietur inæſtimabile bonum, quies mentis in tuto collocatæ, & ſublimitas: expulſiſque terroribus, ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitaſque & diffuſio animi: quibus delectabitur non vt bonis, ſed vt ex bono ſuo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, poteſt beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam & ſaxa timore & triſtitia carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quiſquam felicia dixerit, quibus non eſt felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio ſui. Nihil intereſt inter hos, & illa: quoniam illis nulla ratio eſt, his praua, & malo ſuo atque in peruerſum ſolers. Beatus enim nemo dici poteſt, extra veritatem proiectus: beata ergo vita eſt, in recto certoque iudicio ſtabilita, & immutabilis. Tunc enim pura mens eſt, & ſoluta omnibus malis, cum non tantum lacerationes, ſed etiam vellicationes effugerit: ſtatura ſemper vbi conſtitit, ac ſedem ſuam etiam irata & infeſtante fortuna vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur vndiq; per omnes vias influat, animumq; blandimentis ſuis leniat, aliaq; ex alijs admoueat, quibus totos parteſque noſtri

ſol-

ſollicitet: quis mortaliũ, cui vllum ſupereſt hominis veſtigium, per diem noctemque titillari velit, deſerto animo, corpori operam dare?

CAP. VI. Sed & animus quoque, inquit, voluptates habebit ſuas. Habeat ſane, ſedatque luxuriæ & voluptatum arbiter, impleat ſe omnibus eis: quæ oblectare ſenſus ſolent: deinde præterita reſpiciat, & exoletarum voluptatum memor exſultet prioribus, futuriſque iam immineat, ac ſpes ordinet ſuas, & dum corpus in præſenti ſagina iacet, cogitationes ad futura præmittat; hoc mihi videtur miſerior, quoniam mala pro bonis legere, dementia eſt. Nec ſine ſanitate quiſquam beatus eſt; nec ſanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus eſt ergo iudicij rectus; beatus eſt præſentibus, qualiacumque ſunt, contentus, amicuſque rebus ſuis; beatus is, cui omnem habitum rerum ſuarum ratio commendat. Vident & illi, qui ſummum bonum voluptatem dixerunt, quam turpi illud loco poſuerint. Itaque negant poſſe voluptatem à virtute diduci, & aiunt, nec honeſte quemquam viuere, vt non iucunde viuat; nec iucunde, vt non honeſte quoque. Non video, quomodo iſta diuerſa in eamdem copulam conijciantur. Quid eſt, oro vos, cur ſeparari voluptas à virtute non poſſit? videlicet, quod omne boni ex virtute principium eſt: ex huius radicibus etiam ea, quæ vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed ſi iſta indiſcreta eſſent, non videremus quædam iucunda, ſed non honeſta; quædam vero honeſtiſſima, ſed aſpera, & per dolores exigenda.

CAP. VII. Adijce nunc, quod voluptas etiam ad vitam turpiſſimam venit; at virtus malam vitam non admittit; & infelices quidam non ſine

voluptate, imo ob ipſam voluptatem ſunt: quod non eueniret, ſi virtuti ſe voluptas immiſcuiſſet, qua virtus ſæpe caret, nunquam indiget. Quid diſſimilia, imo diuerſa componitis? Altum quiddam eſt virtus, excelſum, regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, ſeruile, imbecillum, caducum, cuius ſtatio ac domicilium fornices & popinæ ſunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris ſtantem, puluerulentam, coloratam, calloſas habentem manus: voluptatem latitantem ſæpius, ac tenebras captantem: circa balnea, ac ſudatoria, ac loca ædilem metuentia; mollem, eneruem, mero atque vnguento madentem, pallidam, aut fucatam, & medicamentis pollutam. Summum bonum immortale eſt, neſcit exire: nec ſatietatem habet, nec pœnitentiam: nunquam enim recta mens vertitur: nec ſibi odio eſt, nec quidquam mutauit optima: at voluptas tunc cum maxime delectat, extinguitur. Nec multum loci habet: itaque cito implet: & tædio eſt, & poſt primum impetum marcet. Nec id vnquam certum eſt, cuius in motu natura eſt: ita ne poteſt quidem vlla eius eſſe ſubſtantia, quod venit tranſitve celerrime, in ipſo vſu ſui periturum. Eo enim peruenit, vbi deſinat: & dum incipit, ſpectat ad finem.

CAP. VIII. Quid, quod tam bonis, quam malis, voluptas ineſt? nec minus turpes dedecus ſuũ, quam honeſtos egregia delectant. Ideoque præceperunt veteres, optimam ſequi vitam, non iucundiſſimam: vt recte ac bonæ voluntatis non dux, ſed comes voluptas ſit. Natura enim duce vtendum eſt: hanc ratio obſeruat, hanc conſulit. Idem eſt ergo beate viuere, & ſecundum naturã. Hoc quid ſit, iam aperiam. Si corporis dotes, &

apta

apta naturæ, conſeruabimus diligenter & impauide,tanquam in diem data & fugacia; ſi non ſubierimus eorum ſeruitutem, nec nos aliena poſſederint; ſi corpori grata & aduenticia eo nobis loco fuerint, quo ſunt in caſtris auxilia,& armaturæ leues. Seruiant iſta, non imperent: ita demum vtilia ſunt menti. Incorruptus vir ſit externis, & inſuperabilis, miratorque tantum ſui: fidens animi, atque in vtrumque paratus, artifex vitæ. Fiducia eius non ſine ſcientia ſit, ſcientia non ſine conſtantia: maneant illi ſemel placita, nec vlla in decretis eius litura ſit. Intelligitur, etiam ſi non adiecero, compoſitum ordinatumque fore talem virum, & in his quæ aget cum comitate magnificum. Erit vera ratio ſenſibus inſita, & capiens inde principia: nec enim habet aliud vnde conetur, aut vnde ad verum impetum capiat, & in ſe reuertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorque vniuerſi Deus, in exteriora quidem tendit, ſed tamen in totum vndique in ſe redit. Idem noſtra mens faciat: cum ſecuta ſenſus ſuos, per illos ſe ad externa porrexerit;& illorum & ſui potens ſit, & (vt ita dicam) deuinciat ſummum bonum. Hoc modo vna efficietur vis ac poteſtas, concors ſibi: & ratio illa certa naſcetur, non diſſidens nec hæſitans in opinionibus comprehenſionibuſque,nec in ſua perſuaſione. Quæ cum ſe diſpoſuit, & partibus ſuis conſenſit, & (vt ita dicam) concinuit, ſummum bonum tetigit. Nihil enim praui, nihil lubrici ſupereſt: nihil in quo arietet, aut labet. Omnia faciet ex imperio ſuo, nihilque inopinatum accidet: ſed quidquid aget, in bonum exibit, facile, & parate, & ſine tergiuerſatione agẽtis. Nam pigritia & hæſitatio pugnam & in-

conſtantiam oſtendit. Quare audacter licet profitearis, ſummum bonum eſſe, animi concordiam. Virtutes enim ibi eſſe debebunt, vbi conſenſus atque vnitas erit; diſſident vitia.

CAP. IX. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quam quia aliquam ex illa ſperas voluptatem. Primum, non ſi voluptatem præſtatura virtus eſt, ideo propter hanc petitur; non enim hanc præſtat, ſed & hanc; nec huic laborat, ſed labor eius quamvis aliud petet, hoc quoque aſſequetur. Sicut in aruo, quod ſegeti proſciſſum eſt, aliqui flores internaſcuntur, non tamen hic herbulæ, quamvis delectet oculos, tantum operis inſumptum eſt, aliud fuit ſerenti propoſitum, hoc ſupernenit; ſic & voluptas non eſt merces, nec cauſſa virtutis, ſed acceſsio; nec quia delectat, placet; ſed quia placet, delectat. Summum bonum in ipſo iudicio eſt, & habitu optimæ mentis; quæ cum ſinum impleuit, & finibus ſe ſuis cinxit, conſummatum eſt ſummum bonum, nec quidquam amplius deſiderat. Nihil enim extra totum eſt, non magis quam vltra finem. Itaque erras, cum interrogas, quid ſit illud propter quod virtutem petam? quæris enim aliquid ſupra ſummum. Interrogas, quid petam ex virtute? ipſam; nihil enim habet melius, ipſa pretium ſui. An hoc parum magnum eſt? Cum tibi dicam, ſummum bonum eſt, infragilis animi rigor & prouidentia, & ſubtilitas, & ſanitas, & libertas, & concordia & decor; aliquid etiamnum exigis maius, ad quod iſta referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quæro, non ventris, qui pecudibus ac belluis laxior eſt.

CAP. X. Diſſimulas, inquit, quid à me dicatur?

tur!

tur: ego enim nego quemquam poſſe iucundè viuere, niſi ſimul & honeſtè viuat: quod non potest mutis contingere animalibus, nec bonum ſuum cibo metientibus. Clarè, inquam ac palam teſtor hanc vitam, quam ego iucundam voco, non ſine adiecta virtute contingere. At quis ignorat, pleniſſimos eſſe voluptatibus veſtris ſtultiſſimos quoſque? & nequitiam abundare iucundis, animumque ipſum non tantum genera voluptatis praua, ſed multa ſuggerere? In primis inſolentiam, & nimiam æſtimationem ſui, tumoremque elatum ſupra ceteros, & amorem rerum ſuarum cæcum, & improuidum; delicias fluentes, ex minimis, ac puerilibus cauſſi exſultationem; iam dicacitatem, & & ſuperbiam contumelijs gaudentem, deſidiam diſſolutionemque ſegnis animi indormienti ſibi. Hæc omnia virtus diſcutit, & aurem peruellit, & voluptates æſtimat, antequam admittat: nec quas probauit, magni pendit (vtique enim admittit) nec vſu earum, ſed temperantia læta eſt: temperantia autem cùm voluptates minuat, ſummi boni iniuria eſt. Tu voluptatem complecteris; ego compeſco: tu voluptate frueris; ego vtor: tu illam ſummum bonum putas; ego nec bonum: tu omnia voluptatis cauſſa facis; ego nihil. Cùm dico, me nihil voluptatis cauſſa facere, de illo loquor ſapiente, cui ſoli concedis voluptatem.

CAP. XI. Non voco autem ſapientem, ſupra quem quidquam eſt, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus, quomodo reſiſtet labori, ac periculo, egeſtati, & tot humanã vitam circumſtrepentibus minis? quomodo conſpectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mũdi fragores, & tantum acerrimorum hoſtium, tam molli

ad.

aduerſario victus? Quidquid voluptas ſuaſerit, faciet. Age, non vides quam multa ſuaſura ſit? Nihil, inquis, poterit ſuadere turpiter, quia adiuncta virtuti eſt. Non tu vides iterum, quale ſit ſummum bonum, cui cuſtode opus eſt, vt bonum ſit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam ſequitur: cum ſequi parentis ſit, regere imperantis? à tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium, voluptates prægustare. Sed videbimus, an apud quos tam contumelioſè tractata virtus eſt, adhuc virtus ſit: quæ habere nomen ſuum non poteſt, ſi loco ceſſit: interim de quo agitur, multos oſtendam voluptatibus obſeſſos, in quos fortuna omnia munera ſua effudit, quos fatearis neceſſe eſt malos. Adſpice Nomentanum, & Apicium, terrarum, ac maris (vt iſti vocant) bona conquirentes, & ſuper menſam recognoſcentes, omnium gentium animalia. Vide hos eoſdem è ſuggeſtu roſæ exſpectantes popinam ſuam, aures vocum ſono, ſpectaculis oculos, ſaporibus palatum ſuum delectantes. Mollibus, lenibuſque fomentis totum laceſſitur eorum corpus: & ne nares interim ceſſent, odoribus varijs inficitur locus ipſe, in quo luxuriæ parentatur. Hos eſſe in voluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

CAP. XII. Male, inquit, illis erit: quia multa interueniunt, quæ perturbant animum, & opiniones inter ſe contrariæ mẽtem inquietabunt. Quod ita eſſe concedo: ſed nihilominus illi ipſi ſtulti, & inæquales, & ſub ictu penitentiæ poſiti, magnas percipiunt voluptates: vt fatendum ſit, tam longè tum illos ab omni moleſtia abeſſe, quam à bona mente: & (quod pleriſq; contin-

git) hilarem inſaniam inſanire, ac per riſum furere. At contra, ſapientium remiſſę voluptates, & modeſtæ, ac pęnè languidæ ſunt, compreſſæq; & vix notabiles: vt quæ neque arceſſitæ veniant, nec, quamvis per ſe acceſſerint, in honore ſint, neque vllo gaudio percipientium exceptæ. Miſcent enim illas, & interponunt vitæ, vt ludum, iocumq; inter ſeria. Deſinant ergo inconuenientia iungere, & virtuti voluptatem implicare, per quod vitium peſſimis quibuſque adulantur. Ille effuſus in voluptates, reptabundus ſemper, atq; ebrius, quia ſcit ſe cum voluptate viuere, credit & cum virtute: audit enim voluptatem à virtute ſeparari non poſſe: deinde vitijs ſuis ſapientiam inſcribit, & abſcōdenda profitetur. Ita non ab Epicuro impulſi luxuriantur, ſed vitijs dediti, luxuriam ſuam in philoſophiæ ſinu abſcondunt: & eo concurrunt, vbi audiunt laudari voluptatem. Nec æſtimatur voluptas illa Epicuri (ita enim mehercules ſentio) quam ſobria, & ſicca ſit: ſed ad nomen ipſum aduolant, quærentes libidinibus ſuis patrocinium aliquod, ac velamentum. Itaq; quod vnum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea, quibus erubeſcebant, & vitio gloriantur: ideoq; reſurgere quidem adoleſcentiæ licet, cum honeſtus turpi deſidiæ titulus acceſſit.

CAP. XIII. Hoc eſt, cur iſta voluptatis laudatio perniciosa ſit, quia honeſta præcepta intra latent: quod corrumpit, apparet. In ea quidem ipſe ſententia ſum (inuitis hoc noſtris popularibus dicam) ſancta Epicurum, & recta præcipere & ſi propius acceſſeris, triſtia: voluptas enim illa ad paruum, & exile reuocatur: & quā nos virtuti legē dicimus, eam ille dicit voluptati. Iubet illam

lam parere naturæ: parum eſt autem luxuriæ, quod naturæ ſatis eſt. Quid ergo eſt? ille quiſquis deſidioſum otium, & gulæ, ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malæ rei quærit auctorem:& dum illo venit,blando nomine inductus, ſequitur voluptatem, non quam audit, ſed quam attulit: & vitia ſua cum cœpit putare ſimilia præceptis,indulget illis,non timidè, nec obſcurè:luxuriatur etiam inoperto capite. Itaque non dico quod plerique noſtrorum,ſectam Epicuri flagitiorum magiſtram eſſe: ſed illud dico,male audit,infamis eſt:& immerito. Hoc ſcire quis poteſt,niſi interius admiſſus?frons ipſa dat locum fabulæ,& ad malam ſpem inuitat. Hoc tale eſt, quale vir fortis ſtolam indutus. Conſtante tibi pudicitia, veritas ſalua eſt: nulli corpus tuum patientiæ vacat,ſed in manu tympanum eſt. Titulus itaque honeſtus eligatur, & inſcriptio ipſa excitans animum ad ea repellenda quæ ſtatim eneruant,cum venerint,vitia. Quiſquis ad virtutem acceſſit, dedit generoſæ indolis ſpem: qui voluptatem ſequitur, videtur eneruis,fractus, degenerans vir, peruenturus in turpia: niſi aliquis diſtinxerit illi voluptates, vt ſciat, quæ ex eis intra naturale deſiderium deſiſtant,quæ in præceps ferantur, infinitæq; ſint, & quo magis implentur,eo magis inexplebiles. Agedum,virtus antecedat: tutum erit omne veſtigium. Voluptas nocet nimia:in virtute non eſt verendum, ne quid nimium ſit: quia in ipſa eſt modus. Non eſt bonum, quod magnitudine laborat ſua.

CAP.XIV. Rationabilem porro ſortitis naturam,quæ melius res,quam ratio proponitur? & ſi placet illa iunctura, ſi hoc placet, ad beatã vitam ire comitatu; virtus antecedat, comitetur

vo-

voluptas,& circa corpus, vt membra verſetur? Virtutem quidem excellentiſſimam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis eſt. Prima virtus ſit,hæc ferat ſigna: habebimus nihilominus voluptatem, ſed domini eius, & temperatores erimus: aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia,vtroq; caruere:virtutē enim amittunt: ceterum non ipſi voluptatem, ſed ipſos voluptas habet:cuius aut inopia torquentur, aut copia ſtrangulantur.Miſeri,ſi deſeruntur ab illa: miſeriores, ſi obruuntur! ſicut deprehenſi mari Syrtico, modo in ſicco relinquuntur, modo torrente vnda fluctuantur. Euenit autem hoc nimia intemperantia, & amore cæco rei: nam mala pro bonis petenti, periculoſum eſt aſſequi. Vt feras cum labore, periculoq; venamur, & captarum quoq; illarum ſollicita poſſeſſio eſt:ſæpè enim laniant dominos:ita habentes magnas voluptates,in magnum malum euaſere,captæq; cepere. Quæ quo plures,maioreſque ſunt, eo ille minor, ac plurium ſeruus eſt, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine: quemadmodum qui beſtiarum cubilia indagat,&

.... *laqueo captare feras* magno æſtimat, &
.... *magnos canibus circumdare ſaltus*, vt illarum veſtigia premat,potiora deſerit,multiſq; officijs renuntiat: ita qui ſectatur voluptatem, omnia poſtponit: & primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates ſibi emit, ſed ſe voluptatibus vendit.

CAP. XV. Quid tamen,inquit, prohibet in vnum virtutem voluptatēq; confundi, & effici ſummum bonum, vt idē & honeſtum,& iucundum ſit? Quia pars honeſti non poteſt eſſe, niſi

ho-

honeſtum:nec ſummum bonum habebit ſinceritatem ſuam, ſi aliquid in ſe viderit diſſimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamvis bonum ſit, abſoluti tamen boni pars eſt: non magis quàm lætitia, & tranquillitas, quamvis ex pulcherrimis cauſſis naſcantur. Sunt enim iſta bona,ſed conſequentia ſummum bonum, non conſummantia. Qui verò voluptatis, virtutiſq; ſocietatem facit, & ne ex æquo quidem, fragilitate alterius boni, quidquid in altero vigoris eſt, hebetat: libertatemque illam ita demum, ſi nihil ſe pretioſius nouit,inuictam,ſub iugum mittit. Nam (quæ maxima ſeruitus eſt) incipit illi opus eſſe fortuna: ſequitur vita anxia, ſuſpicioſa, trepida, caſuum pauens, temporumque ſuſpenſa momentis. Non das virtuti fundamentum graue, immobile, ſed iubes illam in loco volubili ſtare. Quid autem tam volubile eſt,quam fortuitorum exſpectatio: & corporis, rerumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic poteſt Deo parere: & quidquid euenit, bono animo excipere, nec de fato queri, caſuum ſuorum benignus interpres, ſi ad voluptatum, dolorumq; punctiunculas concitatur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor, aut vindex eſt, nec amicorum propugnator, ſi ad voluptates vergit. Illo ergo ſummum bonum aſcendat,vnde nulla vi detrahatur: quo neque dolori, neque ſpei,neque timori ſit aditus,nec vlli rei,quæ deterius ſummi boni ius faciat. Eſcendere autem illo ſola virtus poteſt: illius gradu cliuus iſte frangendus eſt: illa fortiter ſtabit, & quidquid euenerit,feret: non patiens tantum,ſed etiam volens: omnemque temporum difficultatem ſciet legem eſſe naturæ. Et vt bonus miles,

feret

feret vulnera, enumerabit cicatrices, & tranſuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadat, imperatorem: habebit in animo illud vetus præceptum: Deum ſequere. Quiſquis autẽ queritur, & plorat, & gemit: imperata facere vi cogitur, & inuitus rapitur ad iuſſa nihilominus. Quæ autem dementia eſt, potius trahi quam ſequi? tam mehercule, quam ſtultitia, & ignorantia conditionis ſuæ, dolere, quod eſt aliquid tibi aut incidit durius: æquè mirari, aut indignè ferre ea, quæ tam bonis accidunt, quam malis: morbos dico, funera, debilitates, & cetera ex tranſuerſo in vitam humanam incurrentia. Quidquid ex vniuerſi conſtitutione patiendum eſt, magno excipiatur animo: ad hoc ſacramentum adacti ſumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quæ vitare noſtræ poteſtatis non eſt. In regno nati ſumus: Deo parere, libertas eſt.

CAP. XVI. Ergo in virtute poſita eſt vera felicitas. Quid hæc tibi ſuadebit? nequid aut bonum, aut malum exiſtimes, quod nec virtute, nec malitia continget: deinde, vt ſis immobilis & contra malum ex bono, vt, qua fas eſt, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? ingentia, & æqua diuinis. Nihil cogeris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indemnis: nihil fruſtra tentabis, nihil prohibeberis. Omnia tibi ex ſententia cedent: nihil aduerſum accidet, nihil contra opinionem, ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad viuendum beatè ſufficit, perfecta illa, & diuina? Quid ni ſufficiat? imo ſuperfluit. Quid enim deeſſe poteſt extra deſiderium omnium poſito? quid extrinſecus opus eſt ei, qui omnia ſua in ſe collegit? Sed ei, qui ad virtutem tendit, etiã ſi multũ proceſſit, opus eſt tamen aliqua fortunæ indul-

gentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodũ illum exſoluit, & omne vinculũ mortale. Quid ergo intereſt? quod alij alligati ſunt, alij adſtricti, alij diſtricti quoque. Hic, qui ad ſuperiora progreſſus eſt, & ſe altius extulit, laxã cathenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

CAP. XVII. Si quis itaque ex iſtis, qui philoſophiam conlatrant, quod ſolent, dixerit: Quare ergo tu fortius loqueris quam viuis? Quare ſuperiori verba ſummittis; & pecuniam neceſſarium tibi inſtrumentum exiſtimas, & damno moueris; & lacrimas, audita coniugis, aut amici morte, demittis; & reſpicis famam, & malignis ſermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi eſt, quam naturalis vſus deſiderat? cur non ad præſcriptum tuum cœnas? cur tibi nitidior ſuppellex eſt? cur apud te vinum ætate tua vetuſtius bibitur? cur autem diſponitur? cur arbores præter vmbram nihil daturæ, conſeruntur? quare vxor tua locupletis domus cẽſum auribus gerit? quare pędagogium pretioſa veſte ſuccingitur? quare ars eſt apud te, miniſtrare: nec temere, & vt libet, collocatur argentum, ſed perite ſeruitur, & eſt aliquis ſcindendi obſonij magiſter? Adijce, ſi vis, cur trans mare poſſides? cur plura, quam noſti? turpiter aut tam negligens es, vt non noueris pauculos ſeruos: aut tum luxurioſus, ut plures habeas, quam quorum notitiæ memoria ſufficiat. Adiuuabo poſtmodum conuicia, & plura mihi quam putas, obijciam: nunc hoc reſpondebo tibi. Non ſum ſapiens, &, vt maleuolentiam tuam paſcam, nec ero. Exigo itaque à me, non vt optimis par ſim, ſed vt malis melior: hoc mihi ſatis eſt, quotidie aliquid ex vitijs meis demere, & errores meos obiurgare. Non per-

ueni

ireni ad ſanitatem, ne perueniam quidem: delinimenta magis quam remedia podagræ meæ compono, contentus ſi rarius accedit, & ſi minus verminatur. Veſtris quidem pedibus comparatus, debilis curſor ſum.

CAP. XVIII. Hæc non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium ſum: ſed pro illo, cui aliquid acti eſt. Aliter, inquit, loqueris: aliter viuis. Hoc, maligniſſima capita, & optimo cuiq; inimiciſſima, Platoni obiectum eſt, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim iſti dicebant, non quemadmodum ipſi viuerent, ſed quemadmodum viuendum eſſet. De virtute, non de me loquor: & cum vitijs conuitium facio, in primis meis facio: cum potuero, viuam quomodo oportet. Nec malignitas me iſta multo veneno tincta deterrebit ab optimis: ne virus quidem iſtud, quo alios ſpargitis, vos necatis, me impediet, quo minus perſeuerem laudare vitam, non quam ago, ſed quam agendam ſcio, quo minus virtutem adorem, & ex interuallo ingenti reptabundus ſequar. Exſpectabo ſcilicet vt quidquam maliuolentiæ inuiolatum ſit: cui ſacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non iſtis diues nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper eſt? Virum acerrimum, & contra omnia naturæ deſideria pugnãtem; hoc pauperiorem, quã ceteri Cynici, quod cum ſibi interdixerit habere, interdixit & poſcere; negant ſatis egere. Vides enim? non virtutis ſcientiam, ſed egeſtatis profeſſus eſt.

CAP. XIX. Diodorum Epicureum philoſophum, qui intra paucos dies finẽ vitæ ſuę manu ſua impoſuit, negant ex decreto Epicuri feciſſe, quod ſibi gulam præſecuit: alij dementiã videri volunt factũ hoc eius, alij temeritatem. Ille interim

terim beatus,ac plenus bona conſcientia,reddidit ſibi teſtimonium vita excedens,laudauitque ætatis in portu,& ad ancoram actæ quietem: & dixit,quod vos inuiti audiſtis,quaſi vobis quoq; faciendum ſit:

Vixi,& quem dederat curſum fortuna,peregi.

De alterius vita,de alterius morte diſputatis: & ad nomen magnorum ob aliquam eximiā laudem virorum, ſicut ad occurſum ignotorū hominum minuti canes,latratis.Expedit enim vobis,neminem videri bonum:quaſi aliena virtus, exprobratio delictorum veſtrorum ſit. Inuiti ſplendida cum ſordibus veſtris confertis,nec intelligitis quanto id veſtro detrimento audeatis. Nam ſi illi, qui virtutem ſequuntur,auari, libidinoſi, ambitioſiq; ſunt: quid vos eſtis, quibus ipſum nomen virtutis odio eſt? Negatis quemquam pręſtare quæ loquitur, nec ad exemplar orationis ſuæ viuere. Quid mirum? cum loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempeſtates euadentia? cum refigere ſe crucibus conentur, in quas vnuſquiſque veſtrum clauos ſuos ipſe adigit? ad ſupplicium tamen acti, ſtipitibus ſingulis pendent. Hi qui in ſeipſos animaduertunt,quot cupiditatibus,tot crucibus diſtrahuntur: & maledici, in alienā contumeliam venuſti ſunt. Crederē illos hoc vacare,niſi quidam ex patibulo ſuos ſpectatores conſpuerent.

CAP.XX. Non præſtant philoſophi quæ loquuntur? multum tamen præſtant, quod loquuntur,quod honeſta mente concipiunt. Nam quidem ſi & paria dictis agerent,quid eſſet illis beatius? interim non eſt, quod contemnas bona verba,& bonis cogitationibus plena præcordia. Studiorum ſalutarium, etiam citra effectum, laudanda tractatio eſt, Quid mirum, ſi

non

non aſcendunt in altum ardua aggreſſi? ſed viros ſuſpice, etiam ſi decidunt, magna conantes. Generoſa res eſt, reſpicientem non ad ſuas, ſed ad naturæ ſuæ vires, conari alta, tentare, & mente maiora concipere, quam quæ etiam ingenti animo adornatis effici poſſint. Qui ſibi hoc propoſuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo: ego laboribus quanticumque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus: ego diuitias & præſentes, & abſentes æquè contemnam: nec ſi alicubi iacebunt, triſtior; nec ſi circa me fulgebunt, animoſior: ego fortunam nec venientem ſentiam, nec recedentem: ego terras omnes tanquam meas videbo, meas tanquam omnium: ego ſic viuam, quaſi ſciam alijs me natum: & naturæ rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? vnum me donauit omnibus: vni mihi omnes. Quidquid habebo, nec ſordidè cuſtodiam, nec prodigè ſpargam: nihil magis poſſidere me credam, quam bene donata: non numero, nec pondere beneficia, nec vlla, niſi accipientis ęſtimatione, pendam. Nunquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis cauſſa, omnia conſcientiæ faciam: populo teſte fieri credam, quidquid me neſcio faciam. Edendi erit, bibendiq; finis, deſideria naturæ reſtinguere, non implere aluum, & exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis, & facilis, exorabor antequam roger, honeſtis precibus occurram. Patriam meam eſſe mundum ſciam, & præſides deos; hos ſupra me, circaque me ſtare, factorum, dictorumque cenſores. Quandocumque autem natura ſpiritum repetet, aut ratio dimittet, teſtatus exibo, bonam me conſcientiam amaſſe, bona ſtudia:

nul-

nullius per me libertatem deminutam, minimè meam.

CAP.XXI. Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: næ ille, etiam ſi non tenuerit, magnis tamen excidet auſis. Vos quidem, qui virtutem, cultoremq́; eius odiſtis, nihil noui facitis: nam & ſolem lumina ægra formidant, & auerſantur diem ſplendidum nocturna animalia, quæ ad primum eius ortum ſtupent, & latibula ſua paſſim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuicio: inſtate, commordete: citius multo frangetis dentes, quam imprimetis. Quare ille philoſophiæ ſtudioſus eſt, & tam diues vitam agit? quare opes contemnendas dicit, & habet? vitam contemnendam putat, & tamen viuit? valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentiſſimè tuetur, atque optimam mavult? Et exſilium nomen vanum putat, & ait, Quid eſt enim mali, mutare regiones? & tamen ſi licet, ſeneſcit in patria? Et inter longius tempus, & breuius nihil intereſſe iudicat: tamen ſi nihil prohibet, extendit ætatem, & in multa ſenectute placidus viret? Ait iſta debere contemni: non, ne habeat: ſed ne ſolicitus habeat: non abigit illa à ſe: ſed abeuntia ſecurus proſequitur. Diuitias quidem vbi tutius fortuna deponet, quam ibi, vnde ſine querela reddentis recepta eſt? M. Cato cùm laudaret Curium, & Coruncanium, & ſæculum illud, in quo cenſorium crimen erat, paucæ argenti lamellæ, poſſidebat ipſe quadringenties ſeſtertium: minus ſine dubio quam Craſſus, plus tamen quam cenſorius Cato. Maiore ſpacio, ſi comparentur, proavum vicerat, quam à Craſſo vinceretur. Et ſi maiores

res illi obueniſſent opes, non ſpreuiſſet: nec enim ſe ſapiens indignum vllis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, ſed mauult: non in animum illas, ſed in domum recipit: nec reſpuit poſſeſſas, ſed continet, & maiorem virtuti ſuæ materiam ſubminiſtrari vult.

CAP. XXII. Quid autem dubij eſt, quin maior materia ſapienti viro ſit, animum explicandi ſuum in diuitijs, quam in paupertate? cum in hac vnum genus virtutis ſit, non inclinari, nec deprimi: in diuitijs, & temperantia, & liberalitas, & diligentia, & diſpoſitio, & magnificentia, campum habeat patentem. Non contemnet ſe ſapiens, etiam ſi fuerit minimæ ſtaturæ: eſſe tamen ſe procerum volet: & exilis corpore, ac amiſſo oculo valebit: malet tamen ſibi eſſe corporis robur. Et hæc ita, vt ſciat eſſe aliud in ſe valentius: malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quædam enim, etiamſi in ſummam rei parua ſunt, vt & ſubduci ſine ruina principalis boni poſſint: adijciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiam, & ex virtute naſcentem. Sic illum afficiunt diuitiæ, & exhilarant, vt nauigantem ſecundus & ferens ventus, vt dies bonus, & in bruma ac frigore apricus locus. Quis porro ſapientum, noſtrorum dico, quibus vnum eſt bonum virtus, negat etiam hæc quæ indifferentia vocamus, habere in ſe aliquid pretij, & alia alijs eſſe potiora? Quibuſdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibuſdam multum. Ne erres itaque, inter potiora diuitiæ ſunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eumdem apud te locum habeant, quem apud me? Vis ſcire, quam non habeant eumdem locum? mihi diuitiæ ſi effluxerint, nihil auferent, niſi ſemetipſas: tu ſtu-

ſtupebis, & videberis tibi ſine te relictus, ſi illæ à te receſſerint: apud me diuitiæ aliquem locum habent: apud te, ſummum: ad poſtremum, diuitiæ meæ ſunt: tu diuitiarum es.

CAP.XXIII. Deſine ergo philoſophis pecunia interdicere: nemo ſapientiam paupertate damnauit. Habebit philoſophus amplas opes: ſed nulli detractas, nec alieno ſanguine cruentas, ſine cuiuſquam iniuria partas, ſine ſordidis quæſtibus, quarum tam honeſtus ſit exitus quam introitus, quibus nemo ingemiſcat, niſi malignus. In quantum vis, exaggera illas, honeſtæ ſunt: in quibus cum multa ſint quæ quiſque ſua dicere velit, nihil eſt quod quiſquam ſuum poſſit dicere. Ille verò fortunæ benignitatem à ſe non ſubmouebit, & patrimonio per honeſta quæſito nec gloriabitur, nec erubeſcet. Habebit tamen etiam quo glorietur, ſi aperta domo, & admiſſa in res ſuas ciuitate, poterit dicere: Quod quiſque ſuum agnouerit, tollat. O magnum virum, optime diuitem, ſi opus ad hanc vocem conſonet! ſi poſt hanc vocem tantundem habuerit! ita dico, ſi tutus & ſecurus ſcrutationem populo præbuerit: ſi nihil quiſquam apud illum inuenerit, quo manus inijciat: audacter & propalam erit diues. Sicut ſapiens nullum denarium intra limen ſuum admittet, male intrantem: ita & magnas opes, munus fortunæ, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim eſt, quare illis bonum locum inuideat? veniant, hoſpitentur. Nec iactabit illas, nec abſcondet: alterum infruniti animi eſt; alterum timidi & puſilli, velut magnum bonum intra ſinum continentis. Nec, vt dixi, eijciet illas è domo. Quid enim dicet? vtrumne, Inutiles eſtis: an, Ego vti di-

diuitijs neſcio? Quemadmodum etiam ſi pedibus ſuis poterit iter conficere, aſcendere tamen vehiculum malet: ſic ſi poterit eſſe diues, volet: & habebit vtique opes, ſed tanquam leues & auolaturas: nec vlli alij, nec ſibi graues eſſe patietur. Donabit. Quid erexiſtis aures? quid expeditis ſinum: Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum ſummo conſilio, digniſſimos eligens: vt qui meminerit, tam expenſorum quam acceptorum rationum eſſe reddendam. Donabit ex recta & probabili cauſſa: nam inter turpes iacturas malum munus eſt. Habebit ſinum facilem, non perforatum: ex quo multa exeant, nihil excidat.

CAP. XXIV. Errat, ſi quis exiſtimat facilem rem eſſe donare. Plurimum iſta res habet difficultatis, ſi modo conſilio tribuitur, non caſu & impetu ſpargitur. Hunc promereor, illi reddo: huic ſuccurro, huius miſereor: illum inſtruo, dignum quem non deducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibuſdam non dabo, quamvis deſit: quia etiam ſi dedero, erit defuturum: quibuſdam offeram, quibuſdam etiam inculcabo. Non poſſum in hac re eſſe negligens; nunquam magis nomina facio, quam cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? imo non perditurus. Eo loco ſit donatio, vnde repeti non debeat, reddi poſſit. Beneficium collocetur, quemadmodum theſaurus alte obrutus: quem non eruas, niſi fuerit neceſſe. Quid domus ipſa diuitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tãtum ad togatos vocat? hominibus prodeſſe natura iubet: ſerui liberine ſint, ingenui an libertini, iuſtæ libertatis, an inter amicos datæ,

quid refert? vbicumque homo eſt, ibi beneficio locus eſt. Poteſt itaque pecuniam etiam intra limen ſuum diffundere, & liberalitatem exercere: quæ non quia liberis debetur, ſed quia à libero animo proficiſcitur, ita nominata eſt. Hæc apud ſapientem nec vnquam in turpes indignoſque impingitur, nec vnquam ita defatigata errat, vt non quotiens dignum inuenerit, quaſi ex pleno fluat. Non eſt ergo quod perperam exhaudiatis, quæ honeſte, fortiter, animoſe, à ſtudioſis ſapientiæ dicuntur: & hoc primum attendite. Aliud eſt, ſtudioſus ſapientiæ: aliud, iam adeptus ſapientiam. Ille tibi dicet: Optime loquor, ſed adhuc inter mala volutor plurima. Non eſt, quod me ad formulam meam exigas: cum maxime *facio* me & formo, & ad exemplar ingens attollo: ſi proceſſero, quantum propoſui, exige, vt dictis facta reſpondeant. Aſſecutus vero humani boni ſummam, aliter tecum aget, & dicet: Primum, non eſt, quod tibi permittas de melioribus ferre ſententiam: mihi iam quod argumentum eſt recti contigit, malis diſplicere. Sed vt tibi rationem reddam, quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittam, & quanti quæque æſtimem. Diuitias nego bonum eſſe: nam ſi eſſent, bonos facerent: nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non poteſt; hoc illis nomen nego: ceterum & habendas eſſe, & vtiles, & magna commoda vitæ adferentes, fateor.

CAP. XXV. Quid ergo eſt? quare illas non in bonis numerem, & quid in illis præſtē aliud, quam vos, quoniam inter vtroſque conuenit habendas, audite. Pone in opulentiſſima me domo, pone aurum argentumq; in promiſcuo vſu ſit;

non

non ſuſpiciam me ob iſta, quæ etiam ſi apud me, extra me tamen ſunt. In ſublicium pontem me transfer, & inter egentes abijce: non ideo tamen me deſpiciam, quod in illorum numero conſideo, qui manum ad ſtipem porrigunt: quid enim ad rem, an fruſtum panis deſit, cui non deeſt mori poſſe? Quid ergo eſt? domum illam ſplendidam malo, quam pontem. Pone in inſtrumentis ſplendentibus, & delicato apparatu:nihilo me feliciorem credam, quod mihi molle erit amiculum, quod purpura in conuiuijs meis ſubſternetur. Nihilo miſerior ero,ſi laſſa ceruix mea in manipulo fœni acquieſcet, ſi ſuper Circenſe tomentum, per ſarturas veteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo eſt? malo quid mihi animi ſit oſtendere, pexatus & gauſapatus, quam nudis ſcapulis aut ſemitectis. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, nouæ gratulationes prioribus ſubtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incurſionibus varijs, nulla omnino hora ſine aliqua querela ſit, non ideo me dicam inter miſerrima miſerum, non ideo aliquem execrabor diem: prouiſum eſt enim à me, ne quis mihi ater dies eſſet. Quid ergo eſt? malo gaudia temperare, quam dolores compeſcere. Hoc tibi ille Socrates dicet: Fac me victorem vniuerſarum gentium: delicatus ille Liberi currus triumphantem vſque ad Thebas à ſolis ortu vehat: iura reges Perſarum petant:me hominem eſſe tum maxime cogitabo,cum Deus vndique conſalutabor. Huic tam ſublimi faſtigio coniunge protinus præcipitem mutationem: in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris ſuperbi ac feri pompam:non humi-

lior ſub alieno curru agar, quam in meo ſteteram. Quid ergo eſt? vincere tamen, quam capi malo. Totum fortunæ regnum deſpiciam: ſed ex illo, ſi dabitur electio, molliora ſumam. Quidquid ad me venerit, bonum fiet: ſed malo faciliora ac iucundiora veniant, & minus vexatura tractantem. Non eſt enim quod vllam exiſtimes eſſe ſine labore virtutem: ſed quędam virtutes ſtimulis, quædam frænis egent. Quemadmodum corpus in procliuo retineri debet in ardua impelli: ita quædam virtutes in procliui ſunt, quædam cliuum ſubeunt. An dubium ſit, quin aſcendat, nitatur, obluctetur patientia, fortitudo, perſeuerantia, & quæcumque alia duris oppoſita virtus eſt, & fortunam ſubigit? Quid ergo? non æque manifeſtum eſt per deuexum ire liberalitatem, manſuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur: in illis exhortamur, incitamuſque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas quæ impugnatæ fiunt fortiores: diuitijs illas diligentiores, quæ ſuſpenſum gradum ponunt, & pondus ſuum ſuſtinent.

CAP. XXVI. Cum hoc ita diuiſum ſit, malo has in vſu mihi eſſe, quæ exercendæ tranquillius ſint, quam eas quarum experimentum ſanguis & ſudor eſt. Ergo non ego, inquit ſapiens, aliter viuo quam loquor, ſed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures veſtras peruenit, quid ſignificet, non quæritis. Quid ergo inter me ſtultum, & te ſapientem intereſt, ſi vterque habere volumus? plurimum. Diuitiæ enim apud ſapientem virum in ſeruitute ſunt: apud ſtultum in imperio: ſapiens diuitijs nihil permittit: vobis diuitiæ omnia. Vos, tanquam aliquis vobis æternam poſſeſſionem earum

pro-

promiſerit,aſſueſcitis illis, & cohæretis: ſapiens tunc maxime paupertatem meditatur,cum in medijs diuitijs conſtitit. Nunquam imperator ita paci credit, vt non ſe præparet bello; quod etiamſi non geritur, indictum eſt. Vos domus formoſa, tanquam nec ardere nec ruere poſſit, inſolentes: vos opes, tanquam periculum omne tranſſcenderint, maioreſque ſint quam quibus conſumendis ſatis virium habeat fortuna, obſtupefaciunt. Otioſi diuitijs luditis, nec prouidetis illarum periculum:ſicut barbari plerumque incluſi,& ignari machinarum, ſegnes laborem obſidentium ſpectant, nec quo illa pertineant, quæ ex longinquo ſtruuntur,intelligunt. Idem vobis euenit: marcetis in veſtris rebus:nec cogitatis, quot caſus vndique immineant, iamiamque pretioſa ſpolia laturi. Sapienti quiſquis abſtulerit diuitias, omnia illi ſua relinquet: viuit enim præſentibus lætus, futuri ſecurus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius,cui idem ius aduerſus humana atque eadem poteſtas eſt, perſuaſi mihi, quam ne ad opiniones veſtras actum vitæ meæ flecterem. Solita conferre vndique verba: non conuiciari vos putabo, ſed vagire velut infantes miſerrimos. Hæc dicet ille, cui ſapientia contigit: quem animus vitiorum immunis increpare alios, non quia odit, ſed in remedium, iubet. Adijciet his illa; Exiſtimatio me veſtra non meo nomine, ſed veſtro mouet; odiſſe, & laceſſere virtutem, bonæ ſpei eiuratio eſt. Nullam mihi iniuriam facitis; ſicut ne dijs quidem hi, qui aras euertunt: ſed malum propoſitum apparet, malumq; conſilium,etiam vbi nocere non potuit. Sic veſtras hallucinationes fero,quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poëtarum; quo-

rum alius illi alas impoſuit, alius cornua: alius adulterum illum induxit, & abnoctantem: alius ſæuum in deos, alius iniquum in homines: alius raptorum ingenuorum corruptorem, & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum eſt, quam vt pudor hominibus peccandi demeretur, ſi tales deos credidiſſent. Sed quamquam iſta me nihil lædant, veſtra tamen vos moneo cauſſa ſuſpicite virtutem. Credite his, qui illam diu ſecuti, magnum quoddam, ipſos, & quod in dies maius appareat, ſequi clamant. Et ipſam vt deos, & profeſſores eius vt antiſtites colite: & quotiens mentio ſacra litterarum interuenerit, fauete linguis. Hoc verbum non, vt plerique exiſtimant, à fauore trahitur: ſed imperatur ſilentium, vt rite peragi poſſit ſacrum, nulla voce mala obſtrepente.

CAP. XXVII. Quod multo magis neceſſarium eſt imperari vobis, vt quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti & compreſſa voce audiatis. Cum ſiſtrum aliquis concutiens ex imperio mentitur; cum aliquis ſecandi lacertos ſuos artifex, brachia atque humeros ſuſpenſa manu cruentat; cum aliqua genibus per viam repens vlulat; laurumque linteatus ſenex, & medio lucernam die præferens, conclamat, iratum aliquem deorum; concurritis & auditis, & diuinum eſſe eum, inuicem mutuum alentes ſtuporem, adfirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgauit, omnique honeſtiorem curia reddidit, proclamat: Quis iſte furor? quæ iſta inimica dijs hominibuſque natura eſt? infamare virtutes, & malignis ſermonibus ſancta violare? Si poteſtis, bonos laudate; ſi minus, tranſite. Quod ſi vobis

exer-

exercere tetram iſtam licentiam placet, alter in alterum incurſitate: nam cum in cælum inſanitis, non dico ſacrilegium facitis, ſed operam perditis. Præbui ego aliquam Ariſtophani materiam iocorum: tota illa comicorum poëtarum manus in me venenatos ſales ſuos effudit. Illuſtrata eſt virtus mea, per eã ipſa, per quæ petebatur: produci enim illi & tentari expedit: nec vlli magis intelligunt quanta ſit, quam qui vires eius laceſſendo ſenſerunt. Duritia ſilicis nulli magis, quam ferientibus, nota eſt. Præbeo me non aliter, quam rupes aliqua in vadoſo mari deſtituta, quam fluctus non deſinunt vndecumque moti ſunt verberare: nec ideo aut loco eam mouent, aut per tot ætates crebro incurſu ſuo conſumunt. Aſſilite, facite impetum: ferendo vos vincam. In ea, quæ firma & inſuperabilia ſunt, quidquid incurrit, malo ſuo vim ſuam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedentemque materiam, in quam tela veſtra figantur. Vobis autem vacat aliena ſcrutari mala, & ſententias ferre de quoquam? Quare hic Philoſophus laxius habitat, quare hic lautius cænat? Papulas obſeruatis alienas, obſiti plurimis vlceribus. Hoc tale eſt, quale ſi quis pulcherrimorum corporum næuos aut verrucas derideat, quem fœda ſcabies depaſcitur. Obijcite Platoni, quod petierit pecuniam: Ariſtoteli, quod acceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod conſumpſerit: mihi ipſi Alcibiadem & Phædrum obiectate. O vos vſu maxime felices, cum primum vobis imitari vitia noſtra contigerit! Quin potius mala veſtra circumſpicitis, quę vos ab omni parte confodiunt, alia graſſantia extrinſecus, alia in viſceribus ipſis ardentia? Non eo loco res huma-

rum alius illi alas impoſuit, alius cornua: alius adulterum illum induxit, & abnoctantem: alius ſæuum in deos, alius iniquum in homines: alius raptorum ingenuorum corruptorem, & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum eſt, quam vt pudor hominibus peccandi demeretur, ſi tales deos crediſſent. Sed quamquam iſta me nihil lædant, veſtra tamen vos moneo cauſſa ſuſpicite virtutem. Credite his, qui illam diu ſecuti, magnum quoddam ipſos, & quod in dies maius appareat, ſequi clamant. Et ipſam vt deos, & profeſſores eius vt antiſtites colite: & quotiens mentio ſacra litterarum interuenerit, fauete linguis. Hoc verbum non, vt plerique exiſtimant, à fauore trahitur: ſed imperatur ſilentium, vt rite peragi poſſit ſacrum, nulla voce mala obſtrepente.

CAP. XXVII. Quod multo magis neceſſarium eſt imperari vobis, vt quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti & compreſſa voce audiatis. Cum ſiſtrum aliquis concutiens ex imperio mentitur; cum aliquis ſecandi lacertos ſuos artifex, brachia atque humeros ſuſpenſa manu cruentat; cum aliqua genibus per viam repens vlulat; laurumque linteatus ſenex, & medio lucernam die præferens, conclamat, iratum aliquem deorum; concurritis & auditis, & diuinum eſſe eum, inuicem mutuum alentes ſtuporem, adfirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgauit, omnique honeſtiorem curia reddidit, proclamat: Quis iſte furor? quæ iſta inimica dijs hominibuſque natura eſt? infamare virtutes, & malignis ſermonibus ſancta violare? Si poteſtis, bonos laudate: ſi minus, tranſite. Quod ſi vobis

exer-

exercere terram iſtam licentiam placet, alter in alterum incurſitate: nam cum in cælum inſanitis, non dico ſacrilegium facitis, ſed operam perditis. Præbui ego aliquam Ariſtophani materiam iocorum: tota illa comicorum poëtarum manus in me venenatos ſales ſuos effudit. Illuſtrata eſt virtus mea, per ea ipſa, per quæ petebatur: produci enim illi & tentari expedit: nec vlli magis intelligunt quanta ſit, quam qui vires eius laceſſendo ſenſerunt. Duritia ſilicis nulli magis, quam ferientibus, nota eſt. Præbeo me non aliter, quam rupes aliqua in vadoſo mari deſtituta, quam fluctus non deſinunt vndecumque moti ſunt verberare: nec ideo aut loco eam mouent, aut per tot ætates crebro incurſu ſuo conſumunt. Aſſilite, facite impetum: ferendo vos vincam. In ea, quæ firma & inſuperabilia ſunt, quidquid incurrit, malo ſuo vim ſuam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedentemque materiam, in quam tela veſtra figantur. Vobis autem vacat aliena ſcrutari mala, & ſententias ferre de quoquam? Quare hic Philoſophus laxius habitat, quare hic lautius cænat? Papulas obſeruatis alienas, obſiti plurimis vlceribus. Hoc tale eſt, quale ſi quis pulcherrimorum corporum næuos aut verrucas derideat, quem fœda ſcabies depaſcitur. Obiicite Platoni, quod petierit pecuniam: Ariſtoteli, quod acceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod conſumpſerit; mihi ipſi Alcibiadem & Phædrum obiectate. O vos vſu maxime felices, cum primum vobis imitari vitia noſtra contigerit! Quin potius mala veſtra circumſpicitis, quę vos ab omni parte confodiunt; alia graſſantia extrinſecus, alia in viſceribus ipſis ardentia? Non eo loco res huma-

næ ſunt, etiam ſi ſtatum veſtrum parum noſtis, vt vobis tantum otij ſuperſit, vt in probra meliorum agitare linguam vacet.

CAP. XXVIII. Hoc vos non intelligitis, & alienum fortunæ veſtræ vultum geritis: ſicut plurimi, quibus in circo aut in theatro deſidentibus, iam funeſta domus eſt, nec annunciatum malum. At ego ex alto proſpiciens, video quæ tempeſtates aut immineant vobis, paullo tardius rupturæ nimbum ſuum, aut iam vicinæ, vos ac veſtra rapturæ, propius acceſſerint. Quid porro, nonne nunc quoque (etiam ſi parum ſentitis) turbo quidam animos veſtros rotat, & inuoluit, fugientes, petenteſque eadem, & nunc in ſublime alleuatos, nunc in infima alliſos rapit? * * * *

L. ANNÆI SENECÆ

DE OTIO

Aut Seceſſu Sapientis.

LIBRI PARS.

Argumentum & Ordo.

LIBER hic an Epiſtola fuerit, neſcio: diuellendus tamen à Vita beata, cum qua commune nihil habet. Sed nec quando ſcriptum iſtud, ſcio: materies & tractatio bona eſt, atque erudita. Quærebatur, An Sapienti non liceret in otium, & à Rep. ſecedere? Quærebatur inter Stoicos, qui conſenſu eo vocabant. Ipſe adfirmat: & principium ſcripti deeſt, quæ ſuperſunt, ita habent. Ait ab exemplo principum Stoicorum id ius moremque eſſe: qui

qui etſi miſerunt ad Remp. non iuerunt. Quoſdam autem à prima ætate otium, ſed honeſtum amplecti: quoſdam in vltima, tanquam veteranos, & emeritis iam ſtipendijs, illuc ire. Honeſtum autem otium in ſtudijs Sapientiæ, & contemplatione Naturæ, eſſe. Addit hæc Stoicis, ſed & Epicureis placere: etſi in leui diſſenſu: quod iſti otium ex propoſito petant; illi ex cauſſa. Nempe ſi reſp. deſperate corrupta; ſi parua alicui auctoritas aut gratia; item ſi valetudo infirma. Concludit, etiam in otio Rempublicam tractari: quam duplicem facit, Paruam & Magnam. Illa eſt, finibus certis, legibuſque comprehenſa: Vt Athenienſis, aut Romana. Hæc ipſe Mundus totus, cui Naturâ ciues nos dedit. Magnam, etiam in otio & ſeceſſu Sapiens colit tractatque, ſcribendo aut docendo. Hoc Zeno, & Chryſippus fecere & plus generi humano profuere, quam omnium actuoſorum ſudores & diſcurſus.

EX CAPITE XXVIII.

* Circi nobis magno conſenſu vitia commendant. Licet nihil aliud quod ſit ſalutare tentemus proderit tamen per ſe ipſum ſecedere; meliores erimus ſinguli. Quid, quod ſecedere ad optimos viros, & aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? quod in otio non fit. Tūc poteſt obtinere quod ſemel placuit, vbi nemo interuenit qui iudicium adhuc imbecillum, populo adiutore, detorqueat; tunc poteſt vita æquali & vno tenore procedere, quā propoſitis diuerſiſſimis ſcindimus. Nam inter cetera mala illud peſsimum eſt, quod vitia ipſa mutamus; ſic ne hoc quidē nobis contingit, permanere in ma-

lo iam familiari. Aliud ex alio placet, vexatq; nos hoc quoque, quod iudicia noſtra non tantum praua, ſed etiam leuia ſunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus: petita relinquimus, relicta repetimus: alternæ inter cupiditatem noſtram, & pœnitentiam vices ſunt. Pendemus enim toti ex alienis iudicijs;& id optimum nobis videtur,quod petitores laudatoreſque multos habet, non id quod laudandum petendumque eſt. Nec viam bonam ac malam per ſe æſtimamus, ſed turba veſtigiorum, in quibus nulla ſunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis Seneca? deſeris partes. Certe Stoici veſtri dicunt: Vſque ad vltimum vitæ finem in actu erimus, non deſinemus communi bono operam dare, adiuuare ſingulos, opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos ſumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille vir diſertiſſimus, Canitiem galea premimus. Nos ſumus,apud quos vſque eo nihil ante mortem otioſum eſt, vt, ſi res patitur, non ſit ipſa mors otioſa. Quid nobis Epicuri præcepta, in ipſis Zenonis principijs, loqueris? Quin tu bene nauiter, ſi partium piget, transfugis potius, quam prodis? Hoc tibi in præſentia reſpondebo. Nunquid vis amplius, quam vt me ſimilem ducibus meis præſtem? Quid ergo eſt? non quo miſerint me illi, ſed quo duxerint, ibo.

CAP.XXIX. Nunc probabo tibi, nec deſciſcere me à præceptis Stoicorum:namne ipſi quidem à ſuis deſciuerunt: & tamen excuſatiſſimus eſſem, etiam ſi non præcepta illorum ſequerer, ſed exempla.Hoc quod dico,in duas diuidā partes:Primum,vt poſſit aliquis, vel à prima ætate, contemplationi veritatis totum ſe tradere, rationem viuendi quærere, atque exercere, ſecreto. Dein-

Deinde, vt poſſit hoc aliquis emeritis iam ſtipendijs, profligatæ ætatis, iure optimo facere, & ad alios actus animum referre: virginum Veſtalium more, quæ, annis inter officia diuiſis, diſcunt facere ſacra, & cum didicerunt, docent.

CAP. XXX. Hæc Stoicis quoq; placere oſtendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis, Chryſippive committere: ſed quia res ipſa patitur me ire in illorum ſententiam: quam ſi quis ſemper vnius ſequitur, non id curiæ, ſed iam factionis eſt. Vtinam quidem iam tenerentur omnia, & inoperta, ac confeſſa veritas eſſet! nihil ex decretis mutaremus: nunc veritatem cum eis ipſis qui docent, quærimus. Duæ maximæ in hac re diſſident ſectæ, Epicureorum, & Stoicorum: ſed vtraque ad otium diuerſa via mittit. Epicurus ait: Non accedet ad remp. ſapiens, niſi ſi quid interuenerit. Zenon ait: Accedat ad remp. niſi ſi quid impedierit. Alter otium ex propoſito petit, alter ex cauſſa. Cauſſa autem illa latè patet: ſi reſpubl. corruptior eſt, quam vt adiuuari poſſit, ſi occupata eſt malis: non nitetur ſapiens in ſuperuacuum, nec ſe nihil profuturus impendet: ſi parum habebit auctoritatis, aut virium: nec illum erit admiſſura reſp. ſi valetudo illum impediet. Quomodo nauem quaſſam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: ſic ad iter, quod inhabile ſciet, non accedet. Poteſt ergo & ille, cui omnia adhuc in integro ſunt, antequam vllas experiatur tempeſtates, in tuto ſubſiſtere, & protinus commendare ſe nouis artibus: & illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quæ exerceri etiam quietiſſimis poſſunt. Hoc nempe ab homine exigitur, vt proſit hominibus,

nibus, ſi fieri poteſt, multis; ſi minus, paucis; ſi minus, proximis; ſi minus, ſibi. Nam cùm ſe vtilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui ſe deteriorem facit, non ſibi tantummodo nocet, ſed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodeſſe potuiſſet: ſic ſi quis bene de ſe meretur, hoc ipſo alijs prodeſt, quod illis profuturum parat.

CAP. XXXI. Duas reſpublicas animo complectamur, alteram magnam, & verè publicam, quà dij, atq; homines continentur: in qua nõ ad hunc angulum reſpicimus, aut ad illum, ſed terminos ciuitatis noſtræ cum ſole metimur: alteram, cui nos adſcripſit conditio naſcendi. Hæc aut Athenienſium erit, aut Carthaginenſiũ, aut alterius alicuius vrbis: quę non ad omnes pertineat homines, ſed ad certos. Quidam eodem tempore vtriq; reip. dant operam, maiori, minorique: quidam tantum minori: quidam tantũ maiori. Huic maiori reip. & in otio deſeruire poſſumus: imo vero neſcio, an in otio melius: vt quæramus, quid ſit virtus, vna pluresve ſint? natura an ars bonos viros faciat? vnum ſit hoc, quod maria, terraſq; & mari, ac terris inſerta complectitur, an multa eiuſmodi corpora Deus ſparſerit? continua ſit omnis, & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta, & ſolidis inane permixtum ſit? Deus ſedens opus ſuum ſpectet, an tractet? vtrumne extrinſecus illi circumfuſus ſit, an toti inditus? immortalis ſit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata numerandus? Hæc qui contemplatur, quid Deo præſtat? ne tanta eius opera ſine teſte ſint. Solemus dicere, ſummum bonum eſſe, ſecundum naturam viuere: natura nos ad vtrumque genuit & contemplationi rerum, & actioni.

CAP.

CAP. XXXII. Nunc probemus,quod prius diximus. Quid porro,hoc non erit probatum, ſi ſe vnuſquiſque conſuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noſcendi, quam ad omnes fabulas excitetur? Nauigant quidam, & labores peregrinationis longiſſimæ vna mercede perpetiuntur, cognoſcendi aliquid abditum, remotumque. Hæc res ad ſpectacula populos contrahit,hæc cogit præcluſa rimari, ſecretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbarum audire gentium. Curioſum nobis natura ingenium dedit: & artis ſibi, ac pulchritudinis ſuæ conſcia, ſpectatores nos tantis rerum ſpectaculis genuit,perditura fructum ſui,ſi tam magna, tam clara, tam ſubtiliter ducta, tam nitida, & non vno genere formoſa, ſolitudini oſtenderet. Vt ſcias illam ſpectari voluiſſe,non tantum aſpici,vide quem nobis locum dederit. In media nos ſui parte conſtituit,& circumſpectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, ſed etiam ad contemplationē factum, vt ab ortu ſidera in occaſum labentia proſequi poſſet, & vultum ſuum circumferre cum toto,ſublime fecit illi caput, & collo flexibili impoſuit. Deinde ſena per diem, ſena per noctem ſigna produxit, nullam non partem ſui explicuit: vt per hæc quæ obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum:nec enim omnia,nec tanta viſimus, quanta ſunt: ſed acies noſtra aperit ſibi inueſtigando viam: & fundamenta veri iacit, vt inquiſitio tranſeat ex apertis in obſcura, & aliquid ipſo mundo inueniat antiquius. Vnde iſta ſidera exierint? quis fuerit vniuerſi ſtatus, antequam ſingula in partes diſcederent? quæ ratio merſa, & confuſa diduxerit? quis loca rebus aſſignauerit? ſuapte natura

tura grauia deſcenderint, euolauerint leuia, an præter niſum, pondusq; corporum altior aliqua vis legem ſingulis dixerit? an illud verum ſit, quo maximè probatur, hominem diuini ſpiritus eſſe, partem ac veluti ſcintillas quaſdam ſacrorum in terras deſiluiſſe, atque alieno loco hæſiſſe? Cogitatio noſtra cæli munimenta perrumpit, nec contenta eſt, id quod oſtenditur, ſcire. Illud, inquit, ſcrutor, quod vltra mundum iacet, vtrumne profunda vaſtitas ſit, an & hoc ipſum terminis ſuis cludatur? qualis ſit ille habitus excluſis: informia & confuſa ſint, an in omnem partem tantumdem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum deſcripta ſint? huic cohæreant mundo, an longè ab hoc ſeceſſerint, & in vacuo volutentur? indiuidua ſint, per quæ ſtruitur omne id, quod natum, futurumque eſt, an continua eorum materia ſit, & per totum mutabilis? vtrum contraria inter ſe elementa ſint, an non pugnent, ſed per diuerſa conſpirent? Ad hæc quærenda natus, æſtima, quam non multum acceperit temporis, etiam ſi illud totum ſibi vindicet: cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas ſuas auariſſime ſeruet, & vſq; in vltimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura conſtituit, fortuna concutiat: tamen homo, ad immortalium cognitionem, nimis mortalis eſt. Ergo ſecundum naturam viuo, ſi totum me illi dedi, ſi illius admirator, cultorq; ſum. Natura autem vtrumque facere me voluit, & agere, & contemplationi vacare. Vtrumq; facio: quoniam ne contemplatio quidem ſine actione eſt. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis cauſſa acceſſerit, nihil aliud ex illa petens, quam aſſiduam con-

tem-

templationem, ſine exitu: eſt enim dulcis, & habet illecebras ſuas. Aduerſus hoc tibi reſpondeo: æquè refert, quo animo ciuilem agas vitam: an vt ſemper inquietus ſis, nec vnquam ſumas vllum tempus, quo ab humanis ad diuina reſpicias. Quomodo res appetere, ſine vllo virtutum amore, & ſine cultu ingenij, ac nudas edere operas, minimè probabile eſt: (miſceri enim inter ſe iſta, & conſeri debent:) ſic imperfectum, ac languidum bonum eſt, in otium ſine actu proiecta virtus, nunquam id quod didicit oſtendens. Quis negat illam debere profectus ſuos in opere tentare? nec tantum quid faciendum ſit cogitare, ſed etiam aliquando manum exercere, & ea, quæ meditata ſunt, ad verum perducere? Quid ſi per ipſum ſapientem non eſt mora, ſi non actor deeſt, ſed agenda deſunt: ecquid illi ſecum eſſe permittes? Quo animo ad otium ſapiens ſecedit? vt ſciat ſecum quoq; ea acturum, per quæ poſteris proſit. Nos certè ſumus, qui dicimus, & Zenonem, & Chryſippũ maiora egiſſe, quam ſi duxiſſent exercitus, geſſiſſent honores, leges tuliſſent, quas non vni ciuitati, ſed toti humano generi tulerunt. Quid ergo eſt, quare tale otium non conueniat bono viro, per quod futura ſecula ordinet, nec apud paucos concionetur, ſed apud omnes omnium gentium homines, quique ſunt, quique erunt? Ad ſummam quæro, an ex præceptis ſuis vixerint Cleanthes, & Chryſippus, & Zenon? non dubiè reſpondebis, ſic illos vixiſſe, quemadmodum dixerant eſſe viuendum: atqui nemo illorum rempublicam adminiſtrauit. Non fuit illis, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas, quæ admitti ad publicarum rerum tractationem ſolet. Sed ijdem nihilominus nõ ſegnem egere vitam:

tam: inuenerunt, quemadmodum plus quies illorum hominibus prodeſſet, quàm aliorum diſcurſus, & ſudor. Ergo nihilominus hi multum egiſſe viſi ſunt, quamvis nihil publicè agerent. Præterea, tria genera ſunt vitæ, inter quæ quod ſit optimum, quæri ſolet: vnum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primum, depoſita conuentione, depoſitoq; odio, quod implacabile diuerſa ſequentibus indiximus, videamus, an hæc omnia ad idem, ſub alio titulo, perueniant. Nec ille, qui voluptatem probat, ſine contemplatione eſt; nec ille, qui contẽplationi inſeruit, ſine voluptate eſt; nec ille, cuius vita actioni deſtinata eſt, ſine contemplatione eſt. Plurimum, inquis, diſcriminis eſt, vtrum aliqua res propoſitum, an propoſiti alterius acceſſio ſit. Sane grande diſcrimen: tamen alterũ ſine altero non eſt. Nec ille ſine actione contemplatur, nec hic ſine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quo male exiſtimare conſueuimus, voluptatem inertem probat, ſed eam, quam ratione efficit firmam ſibi. Ita & hæc ipſa voluntaria ſecta in actu eſt. Quid ni in actu ſit, cùm ipſe dicat Epicurus, aliquando ſe receſſurum à voluptate, dolorem etiam appetiturũ; ſi aut voluptati imminebit pęnitentia, aut dolor minor pro grauiore ſumetur? quo pertinet hoc dicere? vt appareat, contemplationem placere omnibus. Alij petunt illam: nobis hęc ſtatio eſt, non portus. Adijce nunc huc, quod è lege Chryſippi viuere otioſo licet: non dico, vt otium patiatur, ſed vt eligat. Negant noſtri ſapientem ad quamlibet remp. acceſſurum. Quid autem intereſt, quomodo ſapiens ad otium veniat: vtrũ quia reſp. illi deeſt, an quia ipſe reipublicæ? Si omnibus defutura reſp. eſt (ſemper autem de-

eris

erit faſtidioſè quærentibus) interrogo ad quam remp. ſapiens acceſſurus ſit? Ad Athenienſium, in qua Socrates damnatur, Ariſtoteles ne damnaretur, fugit? in qua opprimit inuidia virtutes? negabis mihi acceſſurum ad hanc rempub. ſapientem. Ad Carthaginienſium ergo remp. ſapiens accedet,in qua aſſidua ſeditio,& optimo cuiq; infeſta libertas eſt, ſumma æqui, ac boni vilitas, aduerſus hoſtes inhumana crudelitas, etiam aduerſus ſuos hoſtilis? & hanc fugiet. Si percenſere ſingulas voluero, nullam inueniam, quæ ſapientem, aut quam ſapiens pati poſſit. Quod ſi nō inuenitur illa reſp. quam nobis fingimus,incipit omnibus eſſe otium neceſſarium: quia quod vnum pręferri poterat otio,nuſquam eſt. Si quis dicit optimum eſſe nauigare: deinde negat nauigandum in eo mari, in quo naufragia fieri ſoleant, & frequenter ſubitæ tempeſtates ſint,quę rectorem in contrarium rapiant: puto, hic me vetat nauem ſoluere, quamquam laudat nauigationem. *

L. ANNÆI SENECÆ AD ÆBVCIVM Liberalem de Beneficijs

LIBER PRIMVS.

Argumentum, & Ordo.

Hos libros inter Philoſophiæ vltimos pono, etſi frontem antea tenuerunt. Sed res ita eſt, ſi tempus ſpectes: & ſcripti omnino ſunt ſub Nerone, poſt Claudij mortem. Argumentum certum,quod fine libri

primi

primi contemptim admodum de Claudio, & futile eius iudicium traducit: non facturus vnquam illo viuo. Libri boni ſunt, ſed mehercule in ordine & tractatu confuſi: quem vix eſt vel adnitentem expedire. Tamen vt poſſumus. Primus liber exordium habet, & querelam de Ingratitudine, quæ crebra eſt, & inter vitia tamen magna. Ideo de Beneficijs ſe ſcripturum, Quæ vis eorum, & Proprietas ſit? Hæc vſq; ad Cap. v. Tum definit, Beneficium non in materie, ſed animo tribuentis eſſe: & ab eo pendendum. Diducit per exempla, & argumenta, vſq; ad Cap. xi. Ibi duo membra dicendorum proponit, Quæ beneficia danda, & Quemadmodum? Prius exſequitur ad finem libri: alterum differt in ſequentem.

CAPVT I.

INter multos, ac varios errores temere viuentium, inconſultèque, nihil propemodum indignius, vir optime Liberalis, dixerim, quam quod beneficia nec dare ſcimus, nec accipere. Sequitur enim vt male collata, male debeantur: de quibus non redditis, ſero querimur: iſta enim perierant, cùm darentur. Nec mirum eſt, inter plurima, maximaque vitia nullum eſſe frequentius, quam ingrati animi. Id euenire ex pluribus cauſis video: prima quod non eligimus dignos, quibus tribuamus: ſed nomina facturi, diligenter in patrimonium, & vaſa debitoris inquirimus: ſemina in ſolum effœtum, & ſterile non ſpargimus: beneficia ſine vllo delectu magis proijcimus, quam damus. Nec facile dixerim, vtrum turpius ſit inficiari, an repetere beneficium. Id enim genus huius crediti eſt, ex quo tantum recipiendum ſit,

quan-

quantum vltro refertur: decoquere vero fœdiſſimum ob hoc ipſum, quia non opus eſt ad liberandum fidem facultatibus, ſed animo: reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cum ſit in ipſis crimen, qui ne confeſſione quidem grati ſunt, in nobis quoque eſt. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia alias graues exprobratores exactoreſque ſumus; alias leues, & quos paullo poſt muneris ſui pœniteat; alias queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantum poſtquam dedimus beneficia, ſed dum damus. Quis enim noſtrum contentus fuit, aut leuiter rogari, aut ſemel? quis non, cum aliquid à ſe peti ſuſpicatus eſt, frontem adduxit, vultum auertit, occupationes ſimulauit, longis ſermonibus, & de induſtria non inuenientibus exitum, occaſionem petendi abſtulit, & varijs artibus properantes neceſſitates eluſit? In anguſto vero comprehenſus, aut diſtulit, id eſt, timide negauit; aut promiſit, ſed difficulter, ſed ſubductis ſupercilijs, ſed malignis & vix exeuntibus verbis? Nemo autem libenter debet, quod non accepit, ſed expreſſit. Gratus eſſe aduerſus eum quiſquam poteſt, qui beneficium aut ſuperbe abiecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt moleſtia careret, dedit? Errat, ſi quis ſperat reſponſurum ſibi, quem dilatione laſſauit, exſpectatione torſit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur: & ideo non eſt negligenter dandum. Sibi enim quis debet, quod à neſciente accepit. Nec tardè quidē: quia cum in omni officio magni æſtimetur dantis voluntas, quia tardè fecit, diu noluit. Vtiq; non contumelioſè: nam cum ita natura comparatū ſit, vt altius iniuriæ quam merita deſcendant,

& illa cito defluant, has tenax memoria cuſtodiat: quid exſpectat qui offendit, dum obligat? Satis aduerſus illum gratus eſt, ſi quis beneficio eius ignoſcit. Non eſt autem, quod tardiores faciat ad bene merendum, turba ingratorum. Nam primum (vt dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effuſa neceſſitate ſacrilegi, negligenteſq; eorum deterrent. Vtuntur natura ſua, & cuncta, interque illa ipſos munerum ſuorum malos interpretes, iuuant. Hos ſequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur: demus beneficia, non fœneremus. Dignus eſt decipi, qui de recipiendo cogitauit, cùm daret. At male ceſſit. Et liberi, & coniuges ſpem fefellerunt: tamen & educamus, & ducimus: adeoq; aduerſus experimenta pertinaces ſumus, vt bella victi, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficijs decet? quę ſi quis non dat quia non recipit, dedit vt reciperet, bonamque ingratorum facit cauſſam: quibus ita demũ turpe eſt non reddere, ſi & licet. Quam multi indigni luce ſunt? & tamen dies oritur. Quam multi, quod nati ſunt, queruntur? tamen natura ſobolem nouam gignit, ipſoſq; qui non fuiſſe mallent, eſſe patitur. Hoc & magni animi, & boni proprium eſt, non fructum beneficiorum ſequi, ſed ipſa, & poſt malos quoque bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodeſſe, ſi nemo deciperet? nunc eſt virtus, dare beneficia: non vtique reditura, quorum à viro egregio ſtatim fructus perceptus eſt. Adeo quidem iſta res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet, vt ſi ſpes mihi præciditur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quam non dare. Quia qui

qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod ſentio: qui beneficium non reddit, magis peccat;qui non dat,citius.

CAP. II.

Beneficia in vulgus cum largiri inſtitueris,
Perdenda ſunt multa,vt ſemel ponas bene.

In priore verſu vtrumque reprehendas: nam nec in vulgus effundenda ſunt; & nullius rei, minime beneficiorum,honeſta largitio eſt:quibus ſi detraxeris iudicium, deſinunt eſſe beneficia:in aliud quodlibet incidunt nomen.Sequens ſenſus mirificus eſt,qui vno bene poſito beneficio,multorum amiſſorum damna ſolatur. Vide, oro te, ne hoc & verius ſit, & magnitudini bene facientis aptius, vt illum hortemur ad danda,etiam ſi nullum bene poſiturus eſt. Illud enim falſum eſt,Perdenda ſunt multa. Nullum perit: quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum ſimplex ratio eſt: tantum erogatur: ſi reddet aliquid, lucrum eſt: ſi non reddet, damnum non eſt. Ego illud dedi, vt darem; nemo beneficia in Kalendario ſcribit: nec auarus exactor ad horam, & diem appellat. Nunquam illa vir bonus cogitat, niſi admonitus à reddente:alioquin in formam crediti tranſeunt. Turpis fœneratio eſt, beneficium expenſum ferre. Qualiſcumq; priorum euentus eſt, perſeuera in alios conferre: melius apud ingtatos iacebunt: quos aut pudor, aut occaſio, aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne ceſſaueris: opus tuum perage, & partes boni viri exſequere. Alium re, alium fide, alium gratia, alium conſilio, alium præceptis ſalubribus adiuua.

CAP. III. Officia etiam feræ ſentiunt: nec vllum tam immanſuetum animal eſt,quod non

cura

cura mitiget,& in amorem ſui vertat. Leonum ora à magiſtris impune tractantur: elephantorum feritatem vſq; in ſeruile obſequium demeretur cibus. Adeo etiam quæ extra intellectum,atque æſtimationem beneficij ſunt poſita, aſſiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus eſt aduerſus vnum beneficium? aduerſus alterum non erit: duorum oblitus eſt? tertium etiam eorum quæ exciderunt, memoriam reducet. Is perdit, qui cito ſe perdidiſſe credit. At qui inſtat, & onerat priora ſequentibus, etiam ex duro, & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit aduerſus multa oculos attollere:quocumque ſe conuertit, memoriam ſuam fugiens,ibi te videat: beneficijs tuis illum cinge. Quorum quæ vis,quæve proprietas ſit; dicam, ſi prius illa, quæ ad rem non pertinent, tranſilire mihi permiſeris. Num dicam quare tres Gratiæ, & quare ſorores ſint, & quare manibus implexis,quare ridentes, iuuenes, & virgines, ſolutaque, ac pellucida veſte? Alij quidem videri volunt vnam eſſe, quæ det beneficium: alteram, quæ accipiat: tertiam,quæ reddat. Alij tria beneficiorum genera,promerentium, reddentium, ſimul & accipientium, reddentiumque. Sed vtrumlibet ex iſtis iudicauerim: quid iſta nos iuuat ſcientia? Quid ille conſertis manibus in ſe redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij per manus tranſeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius ſpeciem perdit, ſi vſquam interruptus eſt: pulcherrimus, ſi cohæſit, & vices ſeruauit. Ideo ridentes: quia promerentium vultus hilares ſunt, quales ſolent eſſe qui dant, vel accipiunt beneficia. Iuuenes:quia non debet beneficiorum memoria ſeneſcere. Virgines:quia incor-

corrupta ſunt, & ſincera, & omnibus ſancta. In quibus nihil eſſe alligati decet, nec adſcripti: ſolutis itaque tunicis vtuntur. Pellucidis autem; quia beneficia conſpici volunt. Sit aliquis vſque eo Græcis emancipatus, vt hæc dicat neceſſaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quæ nomina illis Heſiodus impoſuerit. Aglaian maximam natu appellauit, mediam Euphroſynen, tertiam Thaliam. Horum nominum interpretationem, & prout cuique viſum eſt, deflectit, & ad rationem aliquam conatur perducere: cum Heſiodus puellis ſuis, quod voluit nomen impoſuerit. Itaque Homerus vni mutauit, Paſithean appellauit, & in matrimonium produxit, vt ſcias illas Veſtales non eſſe. Inueniam alium poëtam, apud quem præcingantur, & ſpiſſis auro Phryxianis prodeant. Ergo & Mercurius vna ſtat: non quia beneficia oratio commendat, ſed quia pictori ita viſum eſt. Chryſippus quoque, penes quem ſubtile illud acumen eſt, & in imam penetrans veritatem, qui rei agendæ cauſſa loquitur, & verbis non vltra, quam ad intellectum ſatis eſt, vtitur, totum librum ſuum his ineptijs replet: ita vt de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficij pauca admodum dicat: nec his fabulas, ſed hæc fabulis inſerit. Nam præter iſta quæ Hecaton tranſſcribit, treis Chryſippus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias eſſe: ætate autem minores quam Horas, ſed meliuſcula facie, & ideo Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia late patentis matrimonij ſit, beneficia diuidere: tamquam matri poſt filias ſoleat nomen imponi, aut poëtæ vera nomina reddant. Quemadmodum no-

menclatori memoriæ loco audacia eſt: & cuicumque nomen non poteſt reddere, imponit: ita poëtę non putant ad rem pertinere, verum dicere, ſed aut neceſſitate coacti, aut decore corrupti, id quæque vocari iubent, quod belle facit aduerſum. Nec illis fraudi eſt, ſi aliud quid in cenſum detulerunt: proximus enim poëta ſuum illa ferre nomen iubet. Hoc vt ſcias ita eſſe, ecce Thalia, de qua cum maxime agitur, apud Heſiodum Charis eſt, apud Homerum Muſa.

CAP. IV. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia iſta, quæ ita extra rem ſunt, vt nec circa rem quidem ſint, relinquam. Tu modo nos tuere, ſi quis mihi obijciet, quod Chryſippum in ordinem coëgerim, magnum mehercule virum, ſed tamen Græcum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in ſe ſæpe replicatur: etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc vero quod acumen eſt? De beneficijs dicendum eſt, & ordinanda res, quæ maxime ſocietatem humanam alligat: danda lex vitæ, ne ſub ſpecie benignitatis inconſulta facilitas placeat; ne liberalitatem, quam nec deeſſe oportet, nec ſuperfluere, hæc ipſa obſeruatio reſtringat, dum temperat: docendi ſunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipſis certamen proponere, eos quibus obligati ſunt, re animoque non tantum æquare, ſed vincere: quia qui referre gratiam debet, numquam conſequitur, niſi præceſſit: hi docendi ſunt nihil imputare; illi plus debere. Ad hanc honeſtiſſimam contentionem, beneficijs beneficia vincendi, ſic nos adhortatur Chryſippus, vt dicat verendum eſſe, ne quia Charites Iouis filiæ ſunt, parum ſe grate gerere, ſacrilegium ſit, & tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quæ

bene-

beneficentior, gratiorq; aduerſus bene merentes fiam, per quæ obligantium, obligatorumq; animi certent, vt qui præſtiterint, obliuiſcantur, pertinax ſit memoria debentium. Iſtæ vero ineptiæ poëtis relinquantur: quibus aures oblectare propoſitum eſt, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia ſanare, & fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, ſerio loquantur, & magnis viribus agant: niſi forte exiſtimas, leui ac fabuloſo ſermone, & anilibus argumentis, prohiberi poſſe rem perniciosiſſimam, beneficiorum nouas tabulas.

CAP. V. Sed quemadmodum ſuperuacua tranſcurram, ita exponam neceſſe eſt, hoc primum nobis eſſe diſcendum quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit ſe alius pecuniam quam accepit, alius conſulatum, alius ſacerdotium, alius prouinciam. Iſta autem ſunt meritorum ſigna, non merita. Non poteſt beneficium manu tangi: animo geritur: multum intereſt inter materiam beneficij & beneficium. Itaq; nec aurum, nec argentum, nec quidquam eorum quæ à proximis accipiuntur, beneficium eſt, ſed ipſa tribuentis voluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur poſſidentque, ſolum notant: contra, illud quod in re carum atque pretioſum eſt, paruipendunt. Hæc quæ tenemus, quæ aſpicimus, in quibus cupiditas noſtra hæret, caduca ſunt; auferre ea nobis & fortuna, & iniuria poteſt: beneficium vero, etiam amiſſo eo quod datum eſt, durat. Eſt enim recte factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum à piratis redemi: hunc alius hoſtis excepit, & in carcerem condidit: non beneficium, ſed vſum beneficij mei ſuſtulit. Ex naufragio alicui raptos, vel ex incendio liberos

reddidi: hos vel morbus, vel aliqua fortuita iniuria eripuit: manet etiam ſine illis, quod in illis datum eſt. Omnia itaque, quæ falſum beneficij nomen vſurpant, miniſteria ſunt, per quæ ſe voluntas amica explicat. Hoc quoque in alijs rebus euenit, vt aliubi ſit ſpecies rei, aliubi ipſa res. Imperator aliquem, torquibus, murali, & ciuica donat: quid habet per ſe corona pretioſum? quid prætexta? quid faſces, quid tribunal, & currus? nihil horum honor eſt, ſed honoris inſigne. Sic non eſt beneficium id quod ſub oculos venit, ſed beneficij veſtigium & nota.

CAP. VI. Quid eſt ergo beneficium? Beneuola actio tribuens gaudium, capienſq; tribuendo, in id quod facit prona, & ſponte ſua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur refert, ſed qua mente. Quia beneficium non in eo quod fit aut datur, conſiſtit, ſed in ipſo dantis aut facientis animo. Magnum autem eſſe inter iſta diſcrimen, vel ex hoc intelligas licet, quod beneficium vtique bonum eſt: id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum eſt. Animus eſt, qui parua extollit, ſordida illuſtrat, magna & in precio habita dehoneſtat: ipſa, quæ appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali: refert, quo illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. Non eſt ergo beneficium ipſum, quod numeratur, aut traditur: ſicut nec in victimis quidē, licet optimæ ſint, auroq; præfulgeant, deorum eſt honos; ſed pia ac recta voluntate venerātium. Itaq; boni etiam farre ac fritilla religioſi ſunt; mali rurſus nō effugiūt impietatē, quāvis aras ſanguine multo cruētauerint.

CAP. VII. Si beneficia in rebus, non in ipſa benefaciendi voluntate conſiſterent, eo maiora eſſent, quo maiora ſunt, quæ accepimus: id autem

rem falſum eſt : nonnunquam enim magis nos obligat, qui dedit parua magnifice: qui Regum æquauit opes animo : qui exiguum tribuit, ſed libenter : qui paupertatis ſuæ oblitus eſt, dum meam reſpicit : qui non voluntatem tantum iuuandi habuit, ſed cupiditatem : qui accipere ſe putauit beneficium, cum daret : qui dedit tanquam recepturus, recepi : tanquam non dediſſet : qui occaſionem, qua prodeſſet, & occupauit & quæſiuit. Contra, ingrata ſunt (vt dixi) licet re ac ſpecie magna videantur, quæ danti aut extorquentur, aut excidunt : multoque gratius venit, quod facili, quam quod plena manu datur. Exiguum eſt quod in me contulit, ſed amplius non potuit. At hic quod dedit, magnum eſt : ſed dubitauit, ſed diſtulit, ſed cum daret, gemuit, ſed ſuperbe dedit, ſed circumtulit, & placere non ei, cui præſtabat, voluit, ambitioni dedit, non mihi.

CAP.VIII. Socrati cum multa multi pro ſuis quiſque facultatibus offerrent: Æſchines pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi poſſim, inuenio : & hoc vnum modo pauperem me eſſe ſentio. Itaque dono tibi quod vnum habeo, Me ipſum. Hoc munus rogo qualecumque eſt, boni conſulas, cogiteſque alios cum multum tibi darent, plus ſibi reliquiſſe. Cui Socrates : Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis, niſi forte paruo te æſtimas? Habebo itaque curæ, vt te meliorem tibi reddam quam accepi. Vicit Æſchines hoc munere Alcibiadis parem diuitijs animum, & omnem iuuenum opulentorum munificentiam.

CAP.IX. Vides quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiam inter anguſtias? Videtur mihi dixiſſe: Nihil egiſti fortuna, quod me

pauperem eſſe voluiſti; expediam nihilominus dignum huic viro munus: & quia de tuo non poſſum, de meo dabo. Neque eſt quod exiſtimes illum vilem ſibi fuiſſe, qui pretium ſe ſui fecit: ingenioſus adoleſcens inuenit, quemadmodum Socratem ſibi daret. Non quanti quæque ſint, ſed à quali dentur, perſpiciendum. * Callidus non difficilem aditum præbet immodica cupientibus: ſpeſque improbas, nihil re adiuturus, verbis fouet. At peior, opinor, qui lingua aſper, vultu grauis, cum inuidia fortunam ſuam explicauit. Colunt enim, deteſtanturque felicem, & ſi potuerint, eadem facturi, odere facientem.* Coniugibus alienis nec clam quidam, ſed aperte ludibrio habitis, ſuas alijs permiſere. Ruſticus, inurbanus, ac mali moris, & inter matronas abominanda conditio eſt, ſi quis coniugem in ſella proſtare vetuit, & vulgo admiſſis inſpectoribus vehi vndiq; perſpicuam. Si quis nulla ſe amica fecit inſignem, nec alienæ vxori annua præſtat, hunc matronæ humilem, & ſordidæ libidinis, & ancillariolum vocant. Hinc decentiſſimum ſpõſaliorum genus, adulteriũ: & in conſenſu vidui cælibatus, nemo vxorem duxit, niſi qui abduxit. Iam rapta ſpargere, ſparſa rapaci auaritia recolligere certant: nihil penſi habere, paupertatem alienam contemnere, ſuam quam vllum aliud vereri malum: pacem iniurijs perturbare, imbecilliores vi ac metu premere. Nam prouincias ſpoliari, & nummarium tribunal, audita vtrimque licitatione, alteri adijci, non mirum: quando quæ emeris, vendere gentium ius eſt.

CAP. X. Sed longius nos impetus euehit, prouocante materia. Itaq; ſic finiamus, ne in noſtro ſeculo culpa ſubſidat. Hoc maiores noſtri queſti

ſunt,

ſunt, hoc nos querimur; hoc poſteri noſtri querentur, euerſos eſſe mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & omne fas labi. At iſta ſtant loco eodem, ſtabuntque, paullulum dumtaxat vltro aut citro mota, vt fluctus: quos æſtus accedens longius extulit; recedens interiore littorum veſtigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quam in alia peccabitur, abrumpetque frænos pudicitia; nunc conuiuiorum vigebit furor, & fœdiſſimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius & formæ cura, præ ſe ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam & audaciam erumpet male diſpenſata libertas: nunc in crudelitatem priuatam ac publicam ibitur, bellorumque ciuilium inſaniam, qua omne ſanctum ac ſacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor & plurimum meri cepiſſe virtus erit. Non exſpectant vno loco vitia: ſed mobilia & inter ſe diſſentientia tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturque. Cæterum idem ſemper de nobis pronunciare debebimus, malos eſſe nos, malos fuiſse, inuitus adijciam, & futuros eſse. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, ſacrilegi, proditores: infra iſta omnia ingratus eſt, niſi quod omnia iſta ab ingrato animo ſunt, ſine quo vix vllum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue tanquam maximum crimen, ne admittas: ignoſce tanquam læuiſſimo, ſi admiſſum eſt. Hæc eſt enim iniuriæ ſumma. Beneficium perdidiſti. Saluum eſt tibi ex illo, quod eſt optimum: dediſti. Quemadmodum autem curandum, vt in eos potiſſimum beneficia conferamus, qui grate reſponſuri erunt: ita quædam, etiam ſi de illis male ſperabitur, faciemus, tribuemuſ-

que,non ſolum ſi iudicabimus ingratos fore,ſed ſi ſciemus fuiſſe. Tanquam ſi filios alicui reſtituere potero, magno periculo liberatos, ſine vllo meo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio ſanguinis mei tuebor, & in partem diſcriminis veniam: indignum, ſi eripere latronibus potero, clamore ſublato, ſalutarem vocem homini non pigebit emittere.

CAP.XI. Sequitur vt dicamus, quæ beneficia danda ſint, & quemadmodum. Primo demus neceſſaria, deinde vtilia, deinde iucunda, vtique manſura. Incipiendum eſt autem à neceſſarijs: aliter enim ad animum peruenit,quod vitam continet:aliter quod exornat,aut inſtruit. Poteſt in eo aliquis faſtidioſus eſſe æſtimator, quo facile cariturus eſt, de quo dicere licet: Recipe,non deſidero: meo contentus ſum: interim non reddere tantum libet quod acceperis, ſed abijcere. Ex his quæ neceſſaria ſunt, quædam primum obtinent locum,ſine quibus non poſſumus viuere;quædam ſecundum,ſine quibus non debemus, quædā tertium,ſine quibus nolumus. Prima huius notæ ſunt, hoſtium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proſcriptioni, & alijs periculis, quæ varia & incerta humanam vitam obſident. Quidquid horum diſcuſſerimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis ſint liberati malis: & lenocinium eſt muneris, antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quemquam ſeruare, quam poſſumus: vt muneri noſtro timor imponat pondus. Proxima ab his ſunt, ſine quibus poſſumus quidem viuere, ſed vt mors potior ſit: tanquam libertas, & pudicitia, & mens bona. Poſt hæc habebimus coniunctione, ac ſanguine, vſque,

& con-

& conſuetudine longa, cara: vt liberos, coniuges, penates, cęteraque quæ vſque eo animus ſibi applicuit, vt ab illis, quàm à vita diuelli grauius exiſtimet. Subſequuntur vtilia, quorum varia & lata materia eſt. Hic erit pecunia non ſuperfluens, ſed ad ſanum modum habendi parata: hic erit honor, & proceſſus ad altiora tendentium: nec enim vtilius quidquam eſt, quam ſibi vtilem fieri. Iam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his ſequemur, vt opportunitate grata ſint, vt non vulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatem, aut hoc modo, quæ etiam ſi natura pretioſa non ſunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maxime voluptati futurum ſit; quid frequenter occurſurum habenti, vt toties nobiſcum, quoties cum illo ſit. Vtique cauebimus, ne munera ſuperuacua mittamus: vt fœminæ aut ſeni arma venatoria, aut ruſtico libros, aut ſtudijs ac litteris dedito retia. Æque ex contrario circumſpiciemus, ne dum grata mittere volumus, ſuum cuique morbum exprobratura mittamus: ſicut ebrioſo vina, & valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit eſſe, non munus in quo vitium accipientis agnoſcitur.

CAP.XII. Si arbitrium dandi penes nos eſt, præcipue manſura quæremus, vt quam minime mortale munus ſit. Pauci enim ſunt tam grati, vt quod acceperint, etiã ſi non vident, cogitent. Ingratis quoq; memoria cum ipſo munere incurrit: vbi ante oculos eſt, & obliuiſci ſui non ſinit, ſed auctorem ſuum ingerit & inculcat. Eo quidẽ magis duratura quæramus, quia nunquã admonere debemus: ipſæ res euaneſcentem memoriã excitent. Libentius donabo argentum factum,

 quam

quam ſignatum libentius ſtatuas, quam veſtem, & quod vſus breuis deterat. Apud paucos poſt rem manet gratia: plures ſunt, apud quos non diutius in animo ſunt donata, quam in vſu. Ergo ſi fieri poteſt, conſumi munus meum nolo: exſtet, hæreat amico meo, conuiuat. Nemo tam ſtultus eſt, vt monendus ſit, ne cui gladiatores aut venationem iam munere edito mittat, & veſtimenta æſtiua bruma, hiberna ſolſtitio. Sit in beneficio ſenſus communis, tempus, locum, perſonas obſeruet: quia momentis quædam grata & ingrata ſunt. Quanto acceptius eſt, ſi id damus, quod quis non habet, quam cuius copia abundat? quod diu quærit, nec inuenit, quam quod vbique viſurus eſt? Munera non tam pretioſa, quam rara & exquiſita ſint, quæ etiam apud diuitem ſui locum faciant: ſicut gregalia quoque poma, etiam poſt paucos dies itura in faſtidium, delectant, ſi prouenere maturius. Illa quoque non erunt ſine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alij.

CAP. XIII. Alexandro Macedoni, cum victor Orientis, animos ſupra humana tolleret, Corinthij per legatos gratulati ſunt, & ciuitate illum ſua donauerunt. Cum riſiſſet Alexander hoc officij genus, vnus ex legatis: Nulli, inquit, ciuitatem vnquam dedimus alij, quam tibi & Herculi. Libens accepit non dilutum honorem, & legatos inuitatione aliaque humanitate proſecutus, cogitauit, non qui ſibi ciuitatem darent, ſed cui dediſſent. Et homo gloriæ deditus, cuius nec naturam nec modum nouerat. Herculis Liberique veſtigia ſequens, ac ne ibi quidem reſiſtens vbi illa defecerant, ad ſocium honoris ſui reſpexit à dantibus tanquam cœlum, quod mente vaniſſimâ comple-

ćte-

ctebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim illi ſimile habebat væſanus adoleſcens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil ſibi vicit: orbem terrarum tranſiuit, non concupiſcendo, ſed vindicando. Quid vinceret malorum hoſtis, bonorum vindex, terrarum mariſque pacator? At hic à pueritia latro, gentiumque vaſtator, tam hoſtium pernicies, quam amicorum, qui ſummum bonum duceret, terroris eſſe cunctis mortalibus; oblitus, non ferociſſima tantum, ſed ignauiſſima quoq; animalia timeri, ob virus malum.

CAP. XIV. Ad propoſitum nunc reuertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum eſt. Nemo ſe ſtabularij aut cauponis hoſpitem iudicat, nec conuiuam dantis epulum, vbi dici poteſt: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, & vix bene notum ſibi, & in illum etiam inimicum ac turpiſſimū hominem. Nunquid enim me dignum iudicauit? minime: morbo ſuo morem geſſit. Quod voles gratum eſſe, rarum effice: quis patitur ſibi imputari vulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tanquam reducam liberalitatem, & frænis arctioribus reprimam. Illa vero, in quantum libet, exeat: ſed eat, non erret. Licet ita largiri, vt vnuſquiſque etiam ſi cum multis acceperit, in populo ſe eſſe non putet: nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam ſperet ſe propius admiſſum. Dicat, Accepi idem quod ille, ſed vltro. Accepi quod ille: ſed ego intra breue tempus, cum ille diu meruiſset. Sunt, qui idem habeant: ſed non eiſdem verbis datum non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cum rogaſset: ego, cum rogarer. Ille accepit: ſed facile redditurus: ſed cuius ſenectus & liberorū orbitas

bitas magna promittebat: mihi plus dedit, quãvis idem dederit, quia ſine ſpe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita inter multos ſe diuidit, vt nemo non aliquod ſignum familiaris animi ferat: ita qui beneficia ſua amabilia vult eſſe, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen ſinguli habeant aliquid, quo ſe ceteris præferant. Ego vero beneficijs non obijciam moras: quæ quo plura maioraque fuerint, plus afferent laudis. Adſit tamen iudicium: neque enim cordi eſſe cuiquam poſſunt, forte ac temere data. Quare ſi quis exiſtimat nos, cũ iſta præcipimus, benignitatis fines introrſus referre, & illi minus laxum limitem aperire; næ perperam monitiones noſtras exaudit. Quam enim virtutẽ magis veneramur? cui magis ſtimulos addimus? quibuſve tam conuenit hæc adhortatio, quam nobis, ſocietatem humani generis ſancientibus?

CAP. XV. Quid ergo eſt? cum ſit nulla honeſta vis animi, etiam ſi à recta voluntate incepit, niſi quam virtutem modus fecit, veto liberalitatem nepotari. Tunc iuuat accepiſſe beneficium, & ſupinis quidem manibus, vbi illud ratio ad dignos perducit: non quo libet caſus & conſilij indigens impetus differt: quod oſtentare libet, & inſcribere ſibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quanto gratiora ſunt, quanteque in partem interiorem animi nunquam exitura deſcendunt: cum delectant, cogitantem magis à quo, quam quid acceperis? Criſpus Paſſienus ſolebat dicere, quorumdam ſe iudicium malle, quam beneficium: quorumdam beneficium malle, quam iudicium: & ſubijciebat exempla: Malo, aiebat, diui Auguſti iudicium: malo Claudij beneficium. Ego vero nullius puto expetendum eſſe benefi-

cium,

cium,cuius vile iudicium eſt. Quid ergo? Non erat accipiendū à Claudio quod dabatur? erat: ſed ſicut à fortuna,quam ſcires ſtatim poſſe malam fieri. Quid ergo iſta inter ſe mixta diuidimus?Non eſt beneficium,cui deeſt pars optima, datum eſſe iudicio. Alioquin pecunia ingens ſi non ratione,nec recta voluntate donata eſt, non magis beneficium eſt, quam theſaurus. Multa ſunt autem,quæ oportet accipere,nec debere.

LIBER SECVNDVS.

Argumentum & Ordo.

Aſſumit,& repetit alterum membrum, Quemadmodum beneficia danda? Varia dat præcepta:vt Libenter,Cito, Sine dubitatione. Quædam Palam, quædam in Secreto. Sed omnia tamen ſine ſuperbia,aut iactatione. Deinde,Quæ nocitura,non dare,nec ſi petant: non item turpia, & infamiæ futura. Deniq; Perſonæ æſtimandæ, & qui dat,& qui accipit:vt decora ſint vtriq;. Pars altera libri, Ipſe Accipiens quomodo ſe gerat? A quibus capiat,& Quomodo? in primis Grate. Ex occaſione,quid faciat ingratos? Superbia, Auaritia, Inuidia. Pluribus deinde de Gratitudine, eamq; conſtare voluntate,vbi res deficit.

CAPVT I.

INſpiciamus, Liberalis virorum optime, id quod ex priore parte adhuc ſupereſt, Quēadmodū dandum ſit beneficiū:cuius rei expeditiſſimā videor monſtraturus viā.Sic demus quomodo vellemus accipere:ante omnia libēter

cito,

cito, ſine vlla dubitatione. Ingratum eſt beneficium, quod diu inter manus dantis hęſit, quod quis ęgrè dimittere viſus eſt; & ſic tanquam ſibi eriperet. Etiam ſi quid moræ interuenit, euitemus omni modo, ne deliberaſſe videamur. Proximus eſt à negante, qui dubitauit, nullamq; iniịt gratiam. Nam cum in beneficio iucundiſſima ſit tribuentis voluntas; qui nolentem ſe tribuiſſe ipſa cunctatione teſtatus eſt, non dedit, ſed aduerſus ducentem, male retinuit. Multi autem ſunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratiſſima ſunt beneficia, parata, facilia, & occurrentia, vbi nulla mora fuit, niſi in accipientis verecundia. Optimum eſt, antecedere deſiderium cuiuſque: proximum ſequi. Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum os concurrat, & ſuffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus ſuum. Non tulit gratis, qui cùm rogaſſet, accepit. Quoniam quidem, vt maioribus noſtris, grauiſſimis viris, viſum eſt, nulla res carius conſtat, quam quæ precibus empta eſt. Vota homines parcius facerent, ſi palam facienda eſſent: adeo etiam deos, quibus honeſtiſſimè ſupplicamus, tacite malumus & intra noſmetipſos precari.

CAP. II. Moleſtum verbum eſt, oneroſum, & demiſſo vultu dicendum, Rogo. Huius facienda eſt gratia amico, & cuicumq; quem amicum ſis promerendo facturus. Properet licet: ſero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiuſq; voluntas, & cum intellecta eſt, neceſſitate grauiſſima rogandi liberanda eſt. Illud beneficium iucundum, victurumq; in animo ſcias, quod obuiam venit. Si non contingit præuenire, plura rogantis verba intercidamus, ne

ne rogati videamur: ſed certiores facti, ſtatim promittamus, facturoſq; nos etiam antequam interpellaremur, ipſa feſtinatione approbemus. Quemadmodum in ægris opportunitas cibi ſalutaris eſt, & aqua tempeſtiuè data remedij locum obtinuit: ita quamvis leue, & vulgare beneficium ſit, ſi præſto fuit, ſi proximam quamq; horam non perdidit, multum ſibi adijcit, gratiamq; pretioſi, ſed lenti, & diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate fecit, non eſt dubium, quin libenter faciat. Itaq; lætus facit, & induit ſibi animi ſui vultum.

CAP. III. Ingentia quorumdam beneficia, ſilentium aut loquendi tarditas, imitata grauitatem, & triſtitiam, corrupit, cum promitterent vultu negantium. Quanto melius, adijcere bona verba rebus bonis, & prædicatione humana benignaq; commendare quæ præſtes? vt ille ſe caſtiget, quod tardior in rogando fuit. Adijcias licet familiarem querelam: Iraſcor tibi, quod cum aliquid deſideraſſes, non olim ſcire me voluiſti, quod tam diligenter rogaſti, quod quemquam adhibuiſti. Ego vero gratulor mihi, quod experiri animum meum libuit: poſtea quidquid deſiderabis, tuo iure exiges. Semel ruſticitati tuæ ignoſcitur. Sic efficies, vt animum tuum pluris æſtimet, quam illud quidquid eſt, ad quod petendum venerat. Tunc eſt ſumma virtus tribuentis, tunc benignitas, vbi ille qui diſceſſit, dicet ſibi: Magnum hodie lucrum feci: malo quod illum talem inueni, quam ſi multiplicatum hoc ad me alia via perueniſſet. Huic eius animo nunquam parem referam gratiam.

CAP. IV. At pleriq; ſunt, qui beneficia aſperitate verborum, & ſupercilio in odiū adducūt, eo ſermone vſi, ea ſuperbia, vt impetraſſe peniteat.

teat. Aliæ deinde poſt rem promiſſam ſequuntur moræ: nihil autem eſt acerbius, quam vbi quoque, quod impetraſti, rogandum eſt. Repręſentanda ſunt beneficia: quæ à quibuſdam accipere difficilius eſt, quam impetrare. Hic rogandus eſt, vt admoneat; ille, vt conſummet. Sic vnum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiæ minimum apud promittentem remaneat: quia auctori detrahit, quiſquis poſt illum rogandus eſt. Hæc itaque curæ habebis, ſi grate æſtimari quæ præſtabis voles, vt beneficia tua illibata, vt integra ad eos, quibus promiſſa ſunt, perueniant, ſine vlla: quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat: nemo in eo quod daturus es, gratiam ſuam facere poteſt, vt non tuam minuat.

CAP. V. Nihil æquè amarum, quam diu pendere. Æquiore quidam animo ferunt pręcidi ſpem ſuam, quam trahi. Pleriſq; autē hoc vitiū eſt, ambitione praua differendi promiſſa, ne minor ſit rogantium turba. Quales regiæ potentiæ miniſtri ſunt, quos delectat ſuperbiæ ſuæ longū ſpectaculum: minuſq; ſe iudicant poſſe, niſi diu multumq; ſingulis, quid poſſint, oſtenderint. Nihil confeſtim, nihil ſemel faciunt: iniuriæ illorum præcipites, lenta beneficia ſunt. Quare veriſſimum exiſtima, quod ille Comicus dixit:

. . . Quid? tu non intelligis,
Tantū te gratiæ demere, quantū moræ adijcis?

Inde illæ voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, ſi quid facis: &, Nihil eſt tanti: Malo mihi iam neges. Vbi in tædiū adductus animus incipit beneficium odiſſe, dum exſpectat: poteſt ob id gratus eſſe? Quemadmodū acerbiſſima crudelitas eſt, quæ trahit pœnam: & miſericordiæ genus eſt: cito occidere (quia tormentum vltimum

mum finem ſui ſecum affert; quod antecedit tempus, maxima venturi ſupplicij pars eſt:) ita maior eſt muneris gratia, quo minus diu pepẽdit. Eſt enim bonarum etiam rerum ſolicita_, exſpectatio: & cùm plurima beneficia remediũ alicuius rei afferant;qui aut diutius torqueri patitur, quẽ protinus poteſt liberare, aut gaudere tardius,beneficio ſuo manus affert. Omnis benignitas properat: & proprium eſt libenter facientis,cito facere.Qui tarde,& diem de die extrahens profuit,non ex animo fecit.Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumentum amicæ voluntatis:tarde velle,nolentis eſt,

CAP. VI. In omni negotio, Liberalis, non minima portio eſt, quomodo quidq; aut dicatur,aut fiat:multum celeritas fecit, multum abſtulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis eſt:ſed infinitum intereſt, vtrum excuſſo lacerto torqueantur,an remiſſa manu effluant:gladius idẽ & ſtringit, & transforat: quam preſſo articulo venerit,refert: idem eſt quod datur; ſed intereſt quomodo detur. Quam dulce,quam pretioſum eſt,ſi gratias ſibi agi non eſt paſſus, qui dedit: ſi dediſſe, dum dat, oblitus eſt! nam corripere eum, cui cum maxime aliquid præſtes, dementia eſt, & inſerere contumeliam meritis. Itaque non ſunt exaſperanda beneficia, nec quidquam illis triſte miſcendum. Etiam ſi quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

CAP. VII. Fabius Verrucoſus beneficium ab homine duro aſpere datum, Panem lapidoſum vocabat; quem eſurienti accipere neceſſarium ſit, eſſe acerbum. Tiberius Cæſar rogatus à nepote M. Allio prætorio, vt æri alieno eius ſuccurreret; edere illum ſibi nomina creditorũ

iuſſit,

iuſſit. Hoc non eſt donare, ſed creditores conuocare. Cùm edita eſſent, ſcripſit, nepoti iuſſiſſe ſe pecuniam ſolui: adiecta contumelioſa admonitione, effecit, vt nec æs alienum haberet, nec beneficiũ. Liberauit illũ à creditoribus, ſibi non obligauit. Aliquid Tiberius ſecutus eſt: puto noluit plures eſſe, qui idem rogaturi concurrerent: iſta fortaſſe efficax ratio fuerit, ad hominũ improbas cupiditates pudore reprimendas: beneficium vero danti, tota alia ſequenda eſt via.

CAP. VIII. Omni genere quod des, quo ſit acceptius, adornandum eſt. Hoc vero non eſt beneficium dare, deprehendere eſt. Et vt in tranſitu de hac quoq; parte dicam quid ſentiam, ne Principi quidem ſatis decorum eſt, donare ignominiæ cauſſa. Tametſi inquietudinem Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot poſtea, qui idem rogarent, inuenti ſunt: quos omnes iuſſit reddere in ſenatu æris alieni cauſſas, & ita illis certas ſummas dedit. Non eſt illud liberalitas; cenſura eſt: non auxilium eſt; Principale tributum eſt. Beneficium non eſt, cuius ſine rubore meminiſſe non poſſum. Ad iudicem miſſus ſum: vt impetrarem, cauſſam dixi.

CAP. IX. Præcipiunt itaq; omnes auctores ſapientiæ, quædam beneficia palam danda, quędam ſecreto. Palam, quæ conſequi glorioſum eſt: vt militaria dona, & honores, & quidquid aliud notitia pulchrius fit. Rurſus quæ non producunt, nec honeſtiorem faciunt, ſed ſuccurrunt infirmitati, egeſtati, ignominiæ, tacitè danda ſunt: vt nota ſint ſolis, quibus proſunt. Interdum & ipſe, qui iuuatur, fallendus eſt: vt habeat, nec à quo acceperit, ſciat.

CAP. X. Arceſilaus, vt aiunt, amico pauperi,

& paupertatem ſuam diſſimulanti,ęgro autem, & ne hoc quidem confitenti deeſſe ſibi in ſumptum ad neceſſarios vſus,cùm clam ſuccurrendum iudicaſſet;puluino eius ignorantis ſacculũ ſubiecit, vt homo inutiliter verecundus, quod deſiderabat, inueniret potius quam acciperet. Quid ergo? ille neſciet à quo acceperit? Primum neſciat,ſi hoc ipſum beneficij pars eſt:deinde multa alia faciam,multa tribuam,per quæ intelligat & illius auctorem. Deniq; ille neſcit accepiſſe ſe:ego ſciam me dediſſe. Parum eſt, inquis. Parum,ſi fęnerare cogitas:ſed ſi dare quo genere accipienti maximè profuturum erit;dabis:contentus eris te teſte. Alioquin non benefacere delectat,ſed videri benefeciſſe. Volo inquis,ſciat:debitorem quæris. Volo vtiq; ſciat: quid, ſi illi vtilius eſt neſcire? ſi honeſtius, ſi gratius? non in aliam partẽ abibis? Volo ſciat: ita tu hominem non ſeruabis in tenebris? Non nego,quoties patitur res,percipiendum gaudiũ ex accipientis voluntate: ſin adiuuari illum & oportet, & pudet; ſi quod præſtamus, offendit, niſi abſconditur:beneficium in acta non mitto. Quidni? ego illi non ſum indicaturus me dediſſe:cùm inter prima præcepta,ac maximè neceſſaria ſit, ne vnquam exprobrem, imo ne admoneam quidem? Hæc enim beneficij inter duos lex eſt:alter ſtatim obliuiſci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum,& premit frequens meritorum commemoratio.

CAP. XI. Libet exclamare quod ille triumvirali proſcriptione ſeruatus à quodam Cęſaris amico exclamauit, cum ſuperbiam eius ferre non poſſet: Redde me Cæſari. Quovſq; dices: Ego te ſeruaui, ego te eripui morti? iſtud ſi meo arbitrio memini, vita eſt, ſi tuo, mors eſt.

Nihil

Nihil tibi debeo,ſi me ſeruaſti,vt haberes,quem oſtenderes.Quovſq; me circumducis? Quovſq; obliuiſci fortunę meę nō finis? ſemel in triumpho ductus eſſem. Non eſt dicendum,quid tribuerimus:qui admonet,repetit. Non eſt inſtandum, non eſt memoria reuocanda: niſi vt aliud dando,prioris ádmoneas. Ne alijs quidem narrare debemus:qui dedit beneficium,taceat: narret,qui accepit. Dicetur enim,quod illi vbique iactanti beneficium ſuum:Num negabis,inquit, te recepiſſe? & cùm reſpondiſſet,Quando? Sæpè quidem,inquit,& multis locis: id eſt,quoties & vbicumq; narraſti. Quid opus eſt te loqui? quid alienum occupare officium? Eſt qui iſtud facere honeſtius poſſit:quo narrante & hoc laudabitur,quod ipſe non narras. Ingratum me iudicas, ſi iſtud te tacente, nemo ſciturus eſt? Quod adeo non eſt committendum, vt etiam ſi quis coram nobis narrabit, ei reſpondendum ſit: Digniſſimus quidem ille eſt maioribus beneficijs, ſed ego magis velle me ſcio omnia illi præſtare, quam adhuc præſtitiſſe. Et hæc ipſa non verniliter, nec ea figura, qua quidam reijciunt,quæ magis ad ſe volunt attrahere: deinde adijcienda omnis humanitas. Perdet agricola quod ſparſit,ſi labores ſuos deſtituet in ſemine. Multa cura ſata perducuntur ad ſegetem: nihil in fructum peruenit, quod non à primo vſque ad extremum æqualis cultura proſequitur: eadem beneficiorum eſt conditio. Nunquid vlla maiora poſſunt eſſe,quam quæ in liberos patres conferunt? Hæc tamen irrita ſunt,ſi in infantia deſerantur, niſi longa pietas munus ſuum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum conditio eſt: niſi illa adiuueris, perdes: parum eſt dediſſe, fouenda ſunt, Si gratos vis habere quos

obligas, non tantùm des oportet beneficia, ſed ames. Præcipuè, vt dixi, parcamus auribus: admonitio tædium facit, exprobratio odium. Nihil æquè in beneficio dando vitandum eſt, quam ſuperbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verborum? ipſa res te extollit. Detrahenda eſt inanis iactatio: res loquantur, nobis tacentibus. Non tantum ingratum, ſed inuiſum eſt beneficium, ſuperbe datum.

CAP. XII. C. Cæſar dedit vitam Pompeio Penno, ſi dat, qui non aufert: deinde abſoluto, & agenti gratias, porrexit oſculandum ſiniſtrum pedem. Qui excuſant, & negant id inſolentiæ cauſſa factum: aiunt ſocculum auratum, imo aureum margaritis diſtinctum, oſtendere eum voluiſſe. Ita prorſus: quid hic contumelioſum eſt, ſi vir conſularis aurum, & margaritas oſculatus eſt; & alioquin nullam partem in corpore eius electurus, quam purius oſcularetur? Homo natus in hoc, vt mores liberæ ciuitatis Perſica ſeruitute mutaret, parum iudicauit, ſi ſenator ſenex, ſummiſſis honoribus, in conſpectu Principum ſupplex ſibi, eo more iacuiſſet, quo victi hoſtes hoſtibus iacuere: inuenit aliquid infra genua, quo libertatem detruderet. Non hoc eſt remp. calcare? & quidem, (dicet aliquis, nam poteſt ad rem pertinere) ſiniſtro pede? Parum enim fœdè, furioſèq; inſolens fuerat, qui de capite conſularis viri ſoccatus audiebat, niſi in os ſenatoris ingeſſiſſet imperator epigros ſuos.

CAP. XIII. O ſuperbia magnæ fortunæ! O ſtultiſſimū malum! vt à te nihil accipere iuuat? vt omne beneficiū in iniuriam conuertis? vt te omnia nimia delectant? vt te omnia dedecent? quoque altius te ſubleuaſti, hoc depreſſior es, oſtendiſq; te non agnoſcere iſta bona, quibus

tan-

tali tum inflaris. Quidquid das, corrumpis. Libet itaque interrogare, quid tantoperè te reſupinet, quid vultum, habitumq; oris peruertat, vt malis habere perſonam, quam faciem ? Iucunda ſunt, quę humana fronte, certe leni, placidaq; tribuũtur: quæ cùm daret mihi ſuperior, non exſultauit ſupra me, ſed quam potuit, benigniſſimus fuit, deſcenditq; in æquum, & detraxit muneri ſuo pompam: obſeruauit idoneum tempus, vt in occaſione potius, quam in neceſſitate ſuccurreret. Vno modo iſtis perſuadebimus, ne beneficia ſua inſolentia perdant, ſi oſtenderimus nõ ideo videri maiora, quo tumultuoſius data ſunt: ne ipſos quidem ob id cuiquam poſſe maiores videri: vanam eſſe ſuperbiæ magnitudinem, & quæ in odium etiam amanda perducat.

CAP. XIV. Sunt quædam nocitura impetrantibus: quæ non dare, ſed negare, beneficium eſt. Æſtimabimus itaq; vtilitatem potius, quam voluntatem petentium. Sæpè enim noxia concupiſcimus, nec diſpicere quam pernicioſa ſint licet: quia iudicium interpellat affectus: ſed cùm ſubſedit cupiditas, cùm impetus ille flagrantis animi, qui conſilium fugat, cecidit; deteſtamur pernicioſos malorum munerum auctores. Vt frigidam ægris negamus, & lugentibus, ac ſibi iratis ferrum, aut amantibus quidquid contra ſe vſurus ardor petit: ſic ea, quæ nocitura ſunt impensè, ac ſubmiſsè, nonnunquam etiam miſerabiliter rogantibus, perſeuerabimus non dare. Tum initia beneficiorum ſuorum ſpectare, tum etiam exitus decet: & ea dare, quæ non tantùm accipere, ſed etiam accepiſſe delectet. Multi ſunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum: ſed quid faciam ? rogat, reſiſtere precibus eius non poſſum. Viderit, de ſe, non de

me,

me, quereretur. Falſum eſt: imo de te, & merito quidem: cùm ad mentem bonam redierit, cùm acceſſio illa, quæ animum inflammabat, remiſerit. Quid ni eam oderit, à quo in damnum, ac periculum ſuum adiutus eſt? Exorari in perniciem rogantium, ſæua bonitas eſt. Quemadmodum pulcherrimum opus eſt, etiam inuitos, nolenteſq; ſeruare: ita rogantibus peſtifera largiri, blandum, & affabile odium eſt. Beneficium demus, quod vſu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ ſciam: ne in ſocietate turpis facti, aut conſilij inueniar. Si potero, reuocabo, ſin minus, non adiuuabo ſcelus. Siue illum ira, quo non debebat, impellit, ſiue ambitionis calor abducit à tutis: non à ſemetipſo vim ſibi inferri patiar; non committam, vt poſſit quandoque dicere, Ille amando me occidit. Sæpè nihil intereſt inter amicorum munera, & hoſtium vota. Quidquid illi accidere optant; in id horum intempeſtiua indulgentia impellit, atq; inſtruit. Quid autem turpius, quam (quod euenit frequentiſſime) vt nihil interſit inter odium, & beneficium?

CAP. XV. Nunquam, in turpitudinem noſtram reditura, tribuamus. Cum ſumma amicitiæ ſit, amicum ſibi æquare; vtriq; ſimul conſulendū eſt. Dabo egenti: ſed vt ipſe non egeam: ſuccurram perituro; ſed vt ipſe non peream: niſi ſi futurus ero magni hominis, aut magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam vt qui quod dedit, imputat, gratiam deſtruit: ita qui quantum det, oſtendit, munus ſuum commendat. non exprobrat. Reſpiciendæ ſunt cuiq; facul-

tates

rates ſuæ, vireſque: ne aut plus præſtemus, quam poſſumus, aut minus. Æſtimanda eſt eius perſona, cui damus: quædam enim minora ſunt, quam vt exire à magnis viris debeant: quædam accipiente maiora ſunt. Vtriuſq; itaq; perſonam confar: & ipſum, inter illas, quod donabis, examina, nunquid aut danti graue ſit, aut paucum: nunquid rurſus qui accepturus eſt, aut faſtidiat, aut non capiat.

CAP. XVI. Vrbem cuidam Alexander donabat væſanus; & qui nihil animo non grande conciperet: cùm ille cui donabatur, ſeipſe menſus, tanti muneris inuidiam refugiſſet, dicens non conuenire fortunæ ſuæ: Non quæro, inquit, quid te accipere deceat, ſed quid me dare. Animoſa vox videtur, & regia: cùm ſit ſtultiſſima. Nihil enim per ſe quemquam decet: refert quid, cui, quando, quare, vbi, & cetera, ſine quibus facti ratio non conſtabit. Tumidiſſimum animal! ſi illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur perſonarum, ac dignitatum proportio: & cùm ſit vbiq; virtutis modus, æquè peccat quod excedit, quam quod deficit. Liceat iſtud ſane tibi, & te in tantum fortuna ſuſtulerit vt congiaria tua vrbes ſint: quas quanto maioris animi fuit non capere, quàm ſpargere? eſt tamen aliquis minor, quàm vt in ſinu eius condenda ſit ciuitas.

CAP. XVII. Ab Antigono Cynicus petijt talentum: reſpõdit, plus eſſe, quam quod Cynicus petere deberet. Repulſus petit denarium: reſpondit, minus eſſe, quam quod regem deceret dare. Turpiſſima eſt eiuſmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret: in denario regẽ, in talento Cynicum reſpexit: cùm poſſet & denarium tanquam Cynico dare, & talentum tanquam

quam rex. Vt ſit aliquid maius, quam quod Cynicus accipiat; nihil tam exiguum eſt, quod non honeſte regis humanitas tribuat. * Si me interrogas, probo eſt enim intolerabilis res, poſcere nummos,& contemnere. Indixiſti pecuniæ odium, hoc profeſſus es: hanc perſonam induiſti: agenda eſt. Iniquiſſimum eſt, te pecuniam ſub gloria egeſtatis acquirere. Adſpicienda ergo non minus ſua cuique perſona eſt, quam eius, de quo iuuando quis cogitat. Volo Chryſippi noſtri vti ſimilitudine de pilæ luſu: quam cadere non eſt dubium, aut mittentis vitio, aut accipientis. Tunc curſum ſuum ſeruat, vbi inter manus vtriuſque, apte ab vtroque & iactata & excepta verſatur: neceſſe eſt autem luſor bonus, aliter illam colluſori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficij ratio eſt: niſi vtrique perſonæ, dantis & accipientis, aptatur: nec ab hoc exibit, nec ad illum perueniet, vt debet. Si cum exercitato & docto negotium eſt, audacius pilam mittemus: vtcumque enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigide, nec tam excuſſe, ſed languidius, & in ipſam eius dirigentes manum, remiſſe occurremus. Idem faciendum eſt in beneficijs: quoſdam doceamus; & ſatis iudicemus, ſi conantur, ſi audent, ſi volunt. Facimus autem plerumq; ingratos, & vt ſint, fauemus: tanquam ita demum magna ſint beneficia noſtra, ſi gratia illis referri non potuit; vt malignis luſoribus propoſitum eſt, colluſorem traducere, cum damno ſcilicet ipſius luſus, qui non poteſt, niſi conſentitur, extendi. Multi ſunt tam prauæ naturæ, vt malint perdere quæ præſtiterunt, quam videri recepiſſe, ſuperbi & imputatores. Quanto me-

lius, quantoque humanius id agere, vt illi quoque partes ſuæ conſtent, & fauore; vt gratiam ſibi referri poſſit, benigne omnia interpretari; gratias agentem, non aliter quam ſi referat, audire; præbere ſe facilem, ad hoc, vt quem obligauit, etiam exſolui velit? Male audire ſolet fęnerator, ſi acerbe exigit: æque ſi in recipiendo tardus ac difficilis moras quærit: beneficium tam recipiendum eſt, quam non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, nunquam exegit: reddi gauiſus eſt, bona fide quid pręſtitiſſet, oblitus, qui accipientis animo recepit.

CAP. XVIII. Quidam non tantum dant beneficium ſuperbe, ſed etiam accipiunt: quod non eſt committendum. Iam enim tranſeamus ad alteram partem, tractaturi quomodo ſe gerere homines in accipiendis beneficijs debeāt. Quodcumque ex duobus conſtat officium, tantumdem ab vtroque exigit. Qualis pater eſſe debeat, cum inſpexeris; ſcies non minus operis illic ſupereſſe, vt diſpicias, qualem eſſe oporteat filium: ſunt aliquæ partes mariti, ſed non minores vxoris. Inuicem iſta quantum exigunt, præſtant, & parem deſiderant regulam: quæ, vt ait Hecaton, difficilis eſt. Omne enim honeſtum in arduo eſt, etiam quod vicinum honeſto eſt: non enim tantum fieri debet, ſed ratione fieri. Hac duce, per totam vitam eundum eſt: minima maximaque ex huius conſilio gerenda ſunt: quomodo hæc ſuaſerit, dandum. Hæc autem hoc primum cenſebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Vt breuiter tibi reſpondeam: ab his, quibus dediſſe videamur. Num etiam maiore dilectu quærendus eſt, cui debeamus, quam cui præſtemus? nam, vt non ſequantur vlla incommoda (ſequuntur autem plurima)

rima) graue tamen tormentum eſt debere, cui nolis. Contra, iucundiſſimum eſt ab eo accepiſſe beneficium, quem amare etiam poſt iniuriam poſſis, vbi amicitiam, alioqui iucundam, cauſſa fecit & iuſtam. Illud vero homini verecundo & probo miſerrimum eſt, ſi eum amare oportet, quem non iuuat. Toties admoneam neceſſe eſt, non loqui me de ſapientibus, quos quidquid oportet, & iuuat: qui animum in poteſtate habent, & legem ſibi, quam volunt, dicunt, & quam dixerunt, ſeruant: ſed de imperfectis hominibus, honeſta ſequi volentibus, quorum affectus ſæpe contumaciter parent. Itaque eligendus eſt, à quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quærendus beneficij, quam pecuniæ creditor. Huic enim reddendum eſt, quantum accepi: & ſi reddidi, ſolutus ſum ac liber: at illi plus ſoluendum eſt: & nihilominus etiam relata gratia, cohæremus: debeo enim, cum reddidi, rurſus incipere. * Monetque amicitia non recipere indignum; ſic ne in beneficiorum quidem ſacratiſſimum ius, ex quo amicitia oritur. Non ſemper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum eſt & inuito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus ſuum faſtidire te, iniuriam iudicaturus eſt: non accipiam? Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratæ habentem: quid faciam parum dignus eſt, cui debeam. Cum eligendum dico cui debeas, vim maiorem & metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum eſt tibi, ſi arbitrij tui eſt, vtrum velis, an non; id apud te ipſe perpendes: ſi neceſſitas tollit arbitrium; ſcies te non accipere, ſed parere. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repu-

 dia-

diare non licuit. Si vis ſcire, an velim, effice; vt poſſim nolle. Vitam tamen tibi dedit: non refert quid ſit, quod datur, niſi à volente volenti detur. Si ſeruaſti me, non ideo ſeruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit: non ideo numeratur inter ſalubria. Quædam proſunt, nec obligant.

CAP. XIX. Tuber quidam tyranni gladio diuiſit, qui ad eum occidendum venerat: non ideo illi tyrannus gratias egit, quod rem quam medicorum manus reformidauerant, nocendo ſanauit. Vides non eſſe magnum in ipſa re momentum? quoniam non videtur dediſſe beneficium, qui malo animo profuit. Caſus enim beneficium eſt, hominis iniuria. Leonem in amphitheatro ſpectauimus, qui vnum è beſtiarijs agnitum, cum quondam eius fuiſſet magiſter protexit ab impetu beſtiarum. Num ergo eſt beneficium, feræ auxilium? minime: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram poſui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium: quia non eſt beneficium, accipere cogi: non eſt beneficium, debere, cui nolis. Ante des oportet mihi arbitrium mei; deinde beneficium.

CAP. XX. Diſputari de M. Bruto ſolet, an debuerit accipere à D. Iulio vitam, cum occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidẽdo ſecutus ſit, alias tractabimus. Mihi enim, cum vir magnus fuerit in alijs, in hac te videtur vehementer erraſſe, nec ex inſtitutione *Stoica* ſe egiſſe: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus ciuitatis ſtatus ſub rege iuſto ſit; aut ibi ſperauit libertatem futuram, vbi tam magnum præmium erat & imperandi, & ſeruiendi; aut exiſtimauit ciuitatem in priorem formam poſſe re-

uo-

uocari, amiſſis priſtinis moribus; futuramque ibi æqualitatem ciuilis iuris, & ſtaturas ſuo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an ſeruirent, ſed vtri. Quanta vero illum aut rerum naturæ, aut vrbis ſuæ tenuit obliuio, qui vno interempto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cum Tarquinius eſſet inuentus, poſt tot reges ferro ac fulminibus occiſos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficij iniuria venerat. Non enim ſeruauit is, qui non interfecit: nec beneficium dedit, ſed miſſionem.

CAP. XXI. Illud magis venire in diſputationem poteſt aliquam, quid faciendum ſit captiuo, cui redemptionis pretium homo proſtituti corporis & infamis ore promittit? Patiar me ab impuro ſeruari? ſeruatus deinde, quam illi gratiam referam? Viuam cum obſcœno? non viuam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam: accipiam autem tamquam creditum, non tamquam beneficium. Soluam illi pecuniam: & ſi occaſio fuerit ſeruandi, periclitantem ſeruabo: in amicitiam, quæ ſimiles iungit, non deſcendam: nec ſeruatoris illum loco numerabo, ſed fœneratoris: cui ſciam reddendum quod accepi. Eſt aliquis dignus, à quo beneficium accipiam: ſed danti nociturum eſt: ideo non accipiam, quia ille paratus eſt mihi cum incommodo, aut etiam periculo ſuo prodeſſe. Defenſurus eſt me reum: ſed illo patrocinio, regem ſibi eſt facturus inimicum. Inimicus ſim, ſi cũ ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius eſt, non facio, vt ſine illo pericliter. Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit

exemplum Arceſilai, quem ait à filiofamilias oblatam pecuniam non accepiſſe, ne ille patrem ſordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quod furtum non recepit? quod maluit non accipere, quam reddere? quæ eſt enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus eſt, vtamur Græcini Iulij viri egregij, quem C. Cæſar occidit ob hoc vnum, quod melior vir erat, quam eſſe quemquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impenſam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam à Fabio Perſico miſſam nō accepit. Et obiurgantibus his, qui non ęſtimabant mittentes ſed miſſa, quod repudiaſſet: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, à quo propinationem accepturus non ſim? Cumque illi Rebilus conſularis, homo eiuſdem infamiæ, maiorem ſummam miſiſſet; inſtaretque, vt accipi iuberet: Rogo, inquit, ignoſcas: nam & à Perſico non accepi. Vtrū hoc munera accipere eſt, an ſenatum legere?

CAP. XXII. Cum accipiendum indicauerimus; hilares accipiamus, profitentes gaudium: & id danti manifeſtum ſit, vt fructum præſentē capiat. Iuſta enim cauſſa lætitiæ eſt, lętum amicum videre: iuſtior, feciſſe. Grate ad nos perueniſſe indicemus, effuſis affectibus: quod non ipſo tantū audiente, ſed vbique teſtemur. Qui grate beneficium accipit, primam eius penſionem ſoluit.

CAP. XXIII. Sunt quidam, qui nolunt niſi ſecreto accipere: teſtem beneficij & conſcium vitant: quos ſcias licet male cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia eſt muneris ſui, in quantum delectatura eſt eum, cui datur: ita accipienti adhibenda concio eſt. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtiue agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non eſt iſta

ve-

verecundia, ſed infitiandi genus. Ingratus eſt, qui, remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina ſecum fieri, nec interponi pararios, nec ſignatores aduocari, nec chirographum date: idem faciunt, qui dant operam, vt beneficium in ipſos collatum, quam ignotiſſimum ſit. Verentur palam ferre, vt ſua potius virtute, quam alieno adiutorio conſecuti dicantur. Rariores in eorum officijs ſunt, quibus vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem ſubeunt ingratorum.

CAP. XXIV. Alij peſſime loquuntur de optime meritis. Tutius eſt quoſdam offendere, quam demeruiſſe: argumentum nihil debentium, odio quærunt. Atqui nihil magis præſtandum eſt, quam vt memoria nobis meritorum hæreat, quæ ſubinde reficienda eſt: quia nec referre poteſt gratiam, niſi qui meminit; & qui meminit, iam refert. Nec delicate accipiendum eſt, nec ſubmiſſe & humiliter. Nam qui negligens eſt in accipiendo, cum omne beneficium recens placeat; quid faciet, cum prima eius voluptas refrixerit? Alius accepit faſtidioſe, tamquam qui dicat: Non quidem mihi opus eſt: ſed quia tam valde vis, faciam tibi mei poteſtatem. Alius ſupine, vt dubium præſtanti relinquat, an ſenſerit: alius vix labra diduxit, & ingratior, quam ſi tacuiſſet fuit. Loquendum pro magnitudine rei impenſius, & illa adijcienda: Plures quam putas, obligaſti. Nemo enim non gaudet beneficium ſuum latius patere. Neſcis quid mihi præſtiteris; ſed ſcire te oportet, quanto plus ſit quam æſtimas. Statim gratus eſt, qui ſe onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero: illud certe non deſinam vbique confiteri, me referre non poſſe.

exemplum Arceſilai, quem ait à filiofamilias oblatam pecuniam non accepiſſe, ne ille patrem ſordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quod furtum non recepit? quod maluit non accipere, quam reddere? quæ eſt enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus eſt, vtamur Græcini Iulij viri egregij, quem C. Cæſar occidit ob hoc vnum, quod melior vir erat, quam eſſe quemquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impenſam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam à Fabio Perſico miſſam nō accepit. Et obiurgantibus his, qui non ęſtimabant mittentes ſed miſſa, quod repudiaſſet: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, à quo propinationem accepturus non ſim? Cumque illi Rebilus conſularis, homo eiuſdem infamiæ, maiorem ſummam miſiſſet; inſtaretque, vt accipi iuberet: Rogo, inquit, ignoſcas: nam & à Perſico non accepi. Vtrū hoc munera accipere eſt, an ſenatum legere?

CAP. XXII. Cum accipiendum iudicauerimus; hilares accipiamus, profitentes gaudium: & id danti manifeſtum ſit, vt fructum præſentē capiat. Iuſta enim cauſſa lætitiæ eſt, lętum amicum videre: iuſtior, feciſſe. Grate ad nos perueniſſe indicemus, effuſis affectibus: quod non ipſo tantū audiente, ſed vbique teſtemur. Qui grate beneficium accipit, primam eius penſionem ſoluit.

CAP. XXIII. *Sunt quidam*, qui nolunt niſi ſecreto accipere: teſtem beneficij & conſcium vitant: quos ſcias licet male cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia eſt muneris ſui, in quantum delectatura eſt eum, cui datur: ita accipienti adhibenda concio eſt. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtiue agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non eſt iſta

verecundia, ſed infitiandi genus. Ingratus eſt, qui, remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina ſecum fieri, nec interponi pararios, nec ſignatores aduocari, nec chirographum dare: idem faciunt, qui dant operam, vt beneficium in ipſos collatum, quam ignotiſſimum ſit. Verentur palam ferre, vt ſua potius virtute, quam alieno adiutorio conſecuti dicantur. Rariores in eorum officijs ſunt, quibus vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem ſubeunt ingratorum.

CAP. XXIV. Alij peſſime loquuntur de optime meritis. Tutius eſt quoſdam offendere, quam demeruiſſe: argumentum nihil debentium, odio quærunt. Atqui nihil magis præſtandum eſt, quam vt memoria nobis meritorum hæreat, quæ ſubinde reficienda eſt: quia nec referre poteſt gratiam, niſi qui meminit; & qui meminit, iam refert. Nec delicate accipiendum eſt, nec ſubmiſſe & humiliter. Nam qui negligens eſt in accipiendo, cum omne beneficium recens placeat; quid faciet, cum prima eius voluptas refrixerit? Alius accepit faſtidioſe, tamquam qui dicat: Non quidem mihi opus eſt: ſed quia tam valde vis, faciam tibi mei poteſtatem. Alius ſupine, vt dubitum præſtanti relinquat, an ſenſerit: alius vix labra diduxit, & ingratior, quam ſi tacuiſſet fuit. Loquendum pro magnitudine rei impenſius, & illa adijcienda: Plures quam putas, obligaſti. Nemo enim non gaudet beneficium ſuum latius patere. Neſcis quid mihi præſtiteris; ſed ſcire te oportet, quanto plus ſit quam æſtimas. Statim gratus eſt, qui ſe onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero: illud certe non deſinam vbique confiteri, me referre non poſſe.

CAP.XXV. Nullo magis Cæſarem Auguſtum demeruit, & ad alia impetranda facilem ſibi reddidit Furnius, quam quod, cum Patri Antonianas partes ſecuto veniã impetraſſet, dixit: Hanc vnam Cæſar habeo iniuriam tuam: effeciſti vt viuerem, & morerer ingratus. Quid eſt tam grati animi, quam nullo modo ſibi ſatisfacere? quam nec ad ſpem quidem exæquandi vnquam beneficij accedere? His atq; eiuſmodi vocibus id agamus, vt voluntas non lateat, ſed aperiatur, & luceat. Verba ceſſent licet: ſi quemadmodum debemus affecti ſumus, cõſcientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus eſt, ſtatim dũ accepit, de reddẽdo cogitat. Chryſippus quidem dicit, illum velut in certamen curſus compoſitum, & carceribus incluſum, opperiri debere ſuũ tempus, ad quod velut dato ſigno proſiliat. Et quidem magna illi celeritate opus eſt, magna contentione, vt conſequatur antecedentem.

CAP.XXVI. Videndum eſt nunc, quid maxime faciat ingratos. Aut nimius ſui ſuſpectus, & inſitum mortalitati vitium, ſe ſuaque mirandi; aut auiditas, aut inuidia. Incipiamus à primo. Nemo non benignus eſt ſui iudex: inde eſt, vt omnia meruiſſe ſe exiſtimet, & in ſolutum accipiat: nec ſatis ſuo pretio ſe æſtimatũ putet. Hoc mihi dedit: ſed quam ſero, ſed poſt quot labores? quanto conſequi plura potuiſſem, ſi illum, aut illum, aut me colere maluiſſem? non hoc ſperaueram. In turbam coniectus ſum: tam exiguo dignum me indicauit: honeſtius præteriri fuit.

CAP.XXVII. Cn. Lentulus augur, diuitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent (hic quater millies ſeſtertium ſuum vidit: proprie dixi: nihil enim amplius quam vidit) ingenij fuit tam ſterilis, quam

puſil-

puſilli animi. Cum eſſet auariſſimus, nummos citius emittebat, quam verba: tanta illi inopia erat ſermonis. Hic cum omnia incrementa ſua D. Auguſto deberet, ad quem attulerat paupertatem, ſub onere nobilitatis laborantem; princeps iam ciuitatis, & pecunia, & gratia, ſubinde Auguſto ſolebat queri, dicens, A ſtudijs ſe abductum. Nihil tantum in ſe congeſtum eſſe, quantum perdidiſſet, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque diuus Auguſtus præſtiterat, quod illum deriſu ac labore irrito liberauerat. Non patitur auiditas quemquam eſſe gratum: nunquam enim improbæ ſpei, quod datur, ſatis eſt. Eo maiora cupimus, quo maiora venerunt: multoque concitatior eſt auaritia, in magnarum opum congeſtu collocata: vt flammæ infinito acrior vis eſt, quo ex maiore incendio emicuit. Æque ambitio non patitur quemquam in ea menſura honorum conquieſcere, quæ quondam eius fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: ſed quæritur, quod non eſt ad præturam vſque perductus: nec hæc grata eſt, ſi deeſt conſulatus: ne hic quidem ſatiat, ſi vnus eſt. Vltra ſe cupiditas porrigit, & felicitatem ſuam non intelligit; quia non vnde venerit, reſpicit, ſed quo tendat. Omnibus his vehementius & importunius malũ eſt inuidia, quæ nos inquietat, dum comparat:

CAP. XXVIII. Hoc mihi præſtitit: ſed illi plus, ſed illi maturius: & deinde nullius cauſſam agit, contra omnes ſibi fauet. Quanto eſt ſimplicius, quanto prudentius, beneficium acceptum augere: ſcire neminem tanti ab alio, quanti à ſeipſo æſtimari? Plus accipere debui: ſed illi facile nõ fuit plus dare: in multos diuidẽda liberalitas erat. Hoc initium eſt: boni conſulamus, &

animum eius, grate excipiendo, euocemus. Parum fecit;ſed ſæpius faciet;illum mihi prætulit; & me multis: ille non eſt mihi par virtutibus, nec officijs;ſed habuit ſuam Venerem. Querendo non efficiam,vt maioribus dignus ſim, ſed vt datis indignus. Plura illis hominibus turpiſſimis data ſunt: quid ad rem? quam raro fortuna iudicat? Quotidie querimur,malos eſſe felices: ſæpe quæ agellos peſſimi cuiuſque tranſierat, optimorum virorum ſegetem grando percuſſit. Fert ſortem ſuam quiſque,vt in ceteris rebus,ita in amicitijs. Nullum eſt tam plenum beneficiũ, quod non vellicare malignitas poſſit: nullum tam anguſtum, quod non bonus interpres extendat: Nunquam deerunt cauſſæ querendi, ſi beneficia à deteriore parte ſpectaueris.

CAP.XXIX. Vide quam iniqui ſint diuinorum munerum æſtimatores, etiam quidam profeſſi ſapientiam. Queruntur, quod non magnitudine corporis æquemus elephantes, velocitate ceruos, leuitate aues, impetu tauros: quod ſolidior ſit cutis beluis, decentior damis, denſior vrſis, mollior fibris: quod ſagacitate nos narium canes vincant, quod acie luminum aquilæ, ſpatio ætatis corui, multa animalia nandi facilitate. Et cum quædam ne coire quidem in idem natura patiatur, vt velocitatem corporum & vires: ex diuerſis ac diſſidentibus bonis hominem non eſſe compoſitum, iniuriam vocant: & in negligentes noſtri deos querimoniam iaciunt, quod non bona valetudo & virtus inexpugnabilis data ſit, quod non futuri ſcientia. Vix ſibi temperant, quin euſque impudentiæ prouehantur, vt naturam oderint, quod infra deos ſumus, quod non in æquo illis ſtetimus. Quanto ſatius eſt ad contemplationem

tot

tot tantorumque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt ſecundas ſortiri, quod terrenis præfecerunt? Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum poteſtas penes nos eſt? Quidquid nobis negatum eſt, dari non potuit. Proinde quiſquis es iniquus ęſtimator ſortis humanę, cogita quanta nobis tribuerit parẽs noſter, quanto valentiora animalia ſub iugum miſerimus, quãto velociora cõſequamur: quã nihil ſit mortale, non ſub ictu noſtro poſitum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento peruium eſt, ſideribus velociorem, quorum poſt multa ſæcula futuros curſus antecedit: tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum ſuper alias aceruatarum. Circumeas licet cuncta: & quia nihil totum inuenies, quod eſſe te malles, ex omnibus ſingula excerpas, quæ tibi dari velles. Bene æſtimata naturæ indulgentia, confitearis neceſse eſt, in delicijs te illi fuiſſe. Ita eſt: cariſſimos nos habuerunt dij immortales, habentque: & qui maximus tribui honos potuit, ab ipſis proximos collocauerunt. Magna accepimus, maiora non cepimus.

CAP. XXX. Hæc, mi Liberalis, neceſsaria credidi, vt dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficijs erat, cùm de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam in cetera, huius deteſtabilis vitij audacia. Cui enim reſpondebit grate, quod munus exiſtimabit aut magnum, aut reddendum, qui ſumma beneficia ſpernit? Cui ſalutem, cui ſpiritum debebit, qui vitam accepiſſe ſe à dijs negat, quam quotidie ab illis petit? Quicumque ergo gratos eſse docet, & hominum cauſsam

agit,& deorum: quibus nullius rei indigentibus, poſitis extra deſiderium, referre nihilominus gratiam poſſumus. Non eſt, quod quiſquam excuſationem mentis ingratæ ab infirmitate atque inopia petat, & dicat: Quid enim faciam, & quomodo? quando ſuperioribus,dominiſque rerum omnium gratiam referam? Referre facile eſt,ſi auarus es,ſine impendio; ſi iners, ſine opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, ſi vis, cum quolibet paria feciſti; quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

CAP.XXXI. Hoc ex paradoxis Stoicæ ſectæ minime mirabile, vt mea fert opinio, aut incredibile eſt, eum qui libenter accipit beneficium,reddidiſſe. Nam cum omnia ad animum referamus, fecit quiſque quantum voluit: & cum pietas, fides, iuſtitia, omnis denique virtus intra ſe perfecta ſit; etiamſi illi manum exere. re non licuit, gratus quoque poteſt eſſe homo voluntate. Quotiens quod propoſuit quiſque conſequitur, capit operis ſui fructum. Qui beneficium dat,quid proponit? prodeſſe ei cui dat, & voluptati ſibi eſſe. Si quod voluit, effecit, perueniteque ad me animus eius, ac mutuo gaudio affecit, tulit quod petijt. Non enim ſibi inuicem aliquid reddi voluit; aut non fuit beneficium,ſed negotiatio. Bene nauigauit,qui quem deſtinauit portum, tenuit; teli iactus certæ manus peregit officium, ſi petita percuſſit; beneficium qui dat, vult excipi grate; habet quod voluit, ſi bene acceptum eſt. Sed ſperauit emolumentum aliquod;non fuit hoc beneficium,cuius proprium eſt,nihil de reditu cogitare.Quod accipiebam,ſi eo animo accepi quo dabatur,reddidi. Alioquin peſſima optimæ rei conditio eſt: vt gratus ſim, ad fortunam mittor. Si illa inuita

reſpondere non poſſum, ſufficit animus animo. Quid ergo? non quidquid potero, & faciam, & reddam? temporum, rerumq; occaſionem ſequar, & eius implere ſinum cupiam, à quo aliquid accepi? ſed malo loco beneficium eſt, niſi & excuſſis manibus eſſe grato licet.

CAP. XXXII. Qui accepit, inquit, beneficiũ, licet animo benignìſſimo acceperit, non conſummauit officium ſuum: reſtat enim pars reddendi. Sicut in luſu eſt aliquid, pilam ſcitè, ac diligenter excipere; ſed non dicitur bonus luſor niſi qui aptè, & expeditè remiſit, quam exceperat. Exemplum hoc diſſimile eſt: quare? quia huius rei laus in corporis motu eſt, & in agilitate, non in animo: explicari itaq; totum debet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideo non bonum luſorem dicam, qui pilam, vt oportebat, excepit, ſi per ipſum mora, quo minus remitteret, non fuit. Sed quamvis, inquit, arti ludentis nihil deſit, quia partem quidem fecit, ſed & partem quam non fecit, poteſt facere: ludus tamen ipſe imperfectus eſt: qui conſummatur vicibus mittendi, ac remittendi. Nolo diutius hoc refellere: exiſtimemus ita eſſe: deſit aliquid luſui, non luſori: ſic & in hoc, de quo diſputamus, deeſt aliquid rei datæ, cui pars altera debetur: non animo, qui animum parem ſibi nactus eſt: quantum in illo eſt, quod voluit, effecit.

CAP. XXXIII. Beneficium mihi dedit: accepi non aliter, quam ipſe accipi voluit. Iam habet, quod petit, & quod vnum petit ergo, gratus ſum. Poſt hęc vſus mei reſtat, & aliquod ex homine grato commodũ: hęc non imperfecti officij reliqua pars eſt; ſed perfecti acceſſio. Facit Phidias ſtatuã: alius eſt fructus artis, alius artificij: artis eſt, feciſſe quod voluit; artificij, feciſſe

cum

cum fructu. Perfecit opus ſuum Phidias, etiamſi non vendidit. Triplex eſt illi fructus operis ſui: vnus conſcientiæ: hunc abſoluto opere percepit: alter famæ, tertius vtilitatis: quem allatura eſt, aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficij fructus primus ille eſt, conſcientiæ. Hunc percepit, qui quo voluit, munus ſuum pertulit. Secundus eſt famæ: tertius eorum, quæ præſtari inuicem poſſunt: Itaque cum benignè acceptum eſt beneficium, qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaq; quod extra beneficium eſt, ipſum quidem bene accipiendo perſolui.

CAP. XXXIV. Quid ergo? inquit, retulit gratiam, qui nihil fecit? Primum fecit: bono animo bonum obtulit: & quod eſt amicitiæ, ex æquo. Poſt deinde aliter beneficium, aliter creditum ſoluitur. Non eſt quod exſpectes, vt ſolutionem tibi oſtendam: res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamvis primo contra opinionem pugnet tuam, ſi te commodaueris mihi, & cogitaueris res eſſe plures, quam verba. Ingens copia eſt rerum ſine nomine, quas non proprijs appellationibus notamus, ſed alienis, commodatiſque. Pedem & noſtrum dicimus, & lecti, & veli, & carminis: canem, & venaticum, & marinũ, & ſidus. Quia non ſufficimus, vt ſingulis ſingula aſſignemus: quotiens opus eſt, mutuamur. Fortitudo eſt virtus, pericula iuſta contemnens: aut ſcientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum, & ſeruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parſimonia eſt ſcientia vitandi ſumptus ſuperuacuos: aut ars re familiari moderatè vtendi: parcilli-

ciſſimum tamen hominem vocamus puſilli animi & contracti: cum infinitum interſit, inter modum & anguſtias. Hæc alia ſunt natura: ſed effecit inopia ſermonis, vt & hunc & illum parcum vocemus; vt & ille fortis dicatur cum ratione fortuita deſpiciens, & hic ſine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium, eſt & actio, vt diximus, benefica, & ipſum, quod datur per illam actionem: vt pecunia, vt domus, vt prætexta. Vnum vtriq; nomen eſt: vis quidem, ac poteſtas longe alia.

CAP. XXXV. Itaq; attende: iam intellliges, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia eſt, ſi illud beneuole excipimus: illud alterum, quod re continetur, nondum reddidimus, ſed volumus reddere. Voluntati voluntate ſatisfecimus, rei rem debemus. Itaq; quamvis retuliſſe illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit; iubemus tamen aliquid ſimile ei, quod accepit, reddere. A conſuetudine quædam quæ dicimus, abhorrent: deinde alia via ad conſuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere ſapientem: & tamen qui illum pugno percuſſerit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem ſtulti eſſe: & tamen eum, qui rem aliquam ſtulto ſurripuerit, furti condemnabimus. Inſanire omnes ſtultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro: his ipſis quos vocamus inſanos, & ſuffragium, & iuriſdictionem committimus. Sic dicimus eum, qui beneficium bono animo accepit, gratiam retuliſſe: nihilominus illum in ære alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cùm retulerit. Exhortatio eſt illa, non inficiatio beneficij. Ne timeamus, neve intolerabili ſarcina depreſſi deficiamus animo. Bona mihi

mihi donata ſunt,& fama defenſa,detractæ ſordes,ſpiritus,& libertas potior ſpiritu;& quomodo referre gratiam potero? quando ille veniet dies,quo ille animum meum oſtendam? hic ipſe eſt,quo ille ſuum oſtendit. Excipe beneficiũ, amplexare,gaude: non quod accipias, ſed quod reddas,debiturusq; ſis. Non adibis tam magnæ rei periculum, vt caſus ingratum facere te poſſit. Nullas tibi proponam difficultates, ne deſpondeas animo,ne laborum,ac longæ ſeruitutis exſpectatione deficias:non differo te:de præſentibus fiat. Nunquam eris gratus,niſi ſtatim es. Quid ergo facies? non arma ſumenda ſunt:& fortaſſe erunt:non maria emetienda: fortaſſe etiam ventis minantibus ſolues:vis reddere beneficiũ? benignè accipe,retuliſti gratiã non vt ſoluiſſe te putes, ſed vt ſecurior debeas

LIBER TERTIVS.

Argumentum & Ordo.

AGit de Ingratis:qui illi ſint? & an puniendi,aut ad iudicem vocandi? accurata diſputatione negat: & addit, pœnam ijs in Odio,& Infamia eſſe,atq; Animo ipſo. Deinde ex occaſione,an Dominus in ſeruũ gratus eſſe debeat? an ab illo Beneficium accipiat? adfirmat, & hoc vberius, quia creber tunc ſeruorum vſus. Adnectit,An filius patri det Beneficium? diſputat in vtramque, ſed affirmantem affirmat.

CAPVT I.

NOn referre beneficijs gratiam, & eſt turpe, & apud omnes habetur. Æbuci

eſt Liberalis. Ideo de ingratis etiam ingrati queruntur: cum interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus diſplicet: adeoque in contrarium itur, vt quoſdam habeamus infeſtiſſimos non poſt beneficia tantùm, ſed propter beneficia. Hoc prauitate naturæ accidere quibuſdam, non negauerim: pluribus, quia memoriam tempus interpoſitum ſubduxit. Nam quæ recentia apud illos viguerunt, ea interiecto ſpatio obſoleſcunt. De quibus fuiſſe mihi tecum diſputationem ſcio, cùm tu illos non ingratos vocares, ſed oblitos: tanquam ea res ingratum excuſet, quæ facit. An quia hoc accidit alicui, non ſit ingratus: cùm hoc non accidat, niſi ingrato? Multa ſunt genera ingratorum, vt furum, vt homicidarum: quorum vna culpa eſt, ceterum in partibus varietas magna. Ingratus eſt, qui beneficium accepiſſe ſe negat, quod accepit: ingratus eſt, qui diſſimulat: ingratus, qui non reddit: ingratiſſimus omnium, qui oblitus eſt. Illi enim ſi non ſoluunt, tamen debent: & exſtat apud illos veſtigium certè meritorum, intra malam conſcientiam concluſorum;& aliquando ad referendam gratiam conuerti ex aliqua cauſſa poſſunt, ſi illos pudor admonuerit, ſi ſubita honeſtæ rei cupiditas;qualis ſolet ad tempus etiam in malis pectoribus exſurgere: ſi inuitauerit facilis occaſio: hic nunquam fieri gratus poteſt, cui totum beneficium elapſum eſt. Et vtrum tu peiorem vocas, apud quem gratia beneficij intercidit, an apud quem etiam memoria? Vitioſi oculi ſunt, qui lucem reformidant: cæci,qui non vident: & parentes ſuos non amare, impietas eſt;non agnoſcere, inſania. Quis

tam ingratus eſt, quam qui quod in prima parte animi poſitum eſſe debuit, & ſemper occurrere, ita ſepoſuit, & abiecit, vt ignorantiam verteret? apparet illum non ſæpe de reddendo cogitaſſe, cui obrepſit obliuio.

CAP. II. Deniq; ad reddendam gratiam, & virtute opus eſt, & tempore, & facultate, & adſpirante fortuna. Qui meminit, ſine impendio gratus eſt. Hoc, quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non præſtat; nullum habet, quo lateat, patrocinium. Nunquam enim voluit gratus eſſe, qui beneficium tam longè proiecit, vt extra conſpectum ſuum poneret. Quemadmodum quæ in vſu ſunt, & manum quotidie tactumq; patiuntur, nunquam periculum ſitus adeunt: illa quæ ad oculos non reuocantur, ſed extra conuerſationem, vt ſuperuacua iacuerunt, ſordes ipſa colligunt vetuſtate: ita quidquid frequens cogitatio exercet, ac renouat, memoriæ nunquam ſubducitur, quæ nihil perdit, niſi ad quod non ſæpè reſpexit.

CAP. III. Præter hanc cauſſam, aliæ quoque ſunt, quæ nobis merita nonnunquam maxima velant. Prima omnium, ac potiſſima, quod nouis ſemper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, ſed quid petamus, inſpicimus: non in id quod eſt, ſed quod appetitur, intenti. Quidquid enim domi eſt, vile eſt. Sequitur autem, vt vbi quod acceperis, leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non ſit in pretio. Amauimus aliquem, & ſuſpeximus, & fundatum ab illo ſtatum noſtrum profeſſi ſumus, quam diu nobis placebant ea quæ conſecuti ſumus: deinde irrumpit animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus eſt, vti mortalibus mos eſt, ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit,

dit, quidquid ante apud nos beneficium vocabatur: nec ea intuemur, quæ nos alijs præpoſuere, ſed ea ſola, quæ fortuna præcedentium oſtentat. Non poteſt autem quiſquam & inuidere, & gratias agere: quia inuidere, querentis & mœſti eſt: gratias agere, gaudentis. Deinde, quia nemo noſtrum nouit, niſi id tempus, quod cum maximè tranſit: ad præterita rari animum retorquent. Sic fit, vt præceptores, eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam relinquimus; ſic fit, vt in adoleſcentiam noſtram collata pereant; quia ipſa nunquam retractatur. Nemo quod fuit, tanquam in præterito, ſed tanquam in perdito ponit; ideoque caduca memoria eſt, futuro imminentium.

CAP. IV. Hoc loco reddendum eſt Epicuro teſtimonium, qui aſſiduè queritur, quod aduerſus præterita ſimus ingrati, quod quæcumque percepimus bona, non reducamus, nec inter voluptates numeremus; cùm certior nulla ſit voluptas, quam quæ iam eripi non poteſt. Præſentia bona nondum tota in ſolido ſunt, poteſt illa caſus aliquis incidere; futura pendent, & incerta ſunt; quod præterijt, inter tuta ſepoſitum eſt. Quomodo ergo gratus quiſquam eſſe aduerſus beneficia poteſt, qui omnem vitam ſuam tranſilit præſentium intuitu, ac futurorum. Memoria gratum facit: memoriæ minimum tribuit, quiſquis ſpei plurimum.

CAP. V. Quemadmodum, mi Liberalis, quædam res ſemel perceptæ hærent; quædam vt ſcias, non eſt ſatis didiciſſe (intercidit enim eorum ſcientia, niſi continuetur) Geometriam dico, & ſublimium curſum, & ſi qua alia propter ſubtilitatem lubrica ſunt; ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam mi-

minora, ſed numero pluria, & temporibus diuerſa, effluunt. Quia (vt dixi) non ſubinde illa tractamus, nec libenter quid cuiq; debeamus, recognoſcimus. Audi voces petentium: nemo nõ victuram ſemper in animo ſuo memoriam dixit: nemo non deditum ſe, & deuotum profeſſus eſt, & ſi quod aliud humilius verbum, quo ſe oppigneraret, inuenit. Poſt exiguum tempus, ijdem illi verba priora, quaſi ſordida, & parum libera, euitant; perueniunt deinde eo, quo, vt ego exiſtimo, peſſimus quiſque, atque ingratiſſimus peruenit, vt obliuiſcantur. Adeo enim ingratus eſt, qui oblitus eſt, vti gratus ſit, cui beneficium in mentem venit.

CAP. VI. Hoc tam inuiſum vitium, an impunitũ eſſe debeat, quæritur; & an hæc lex, quæ in ſcholis exercetur etiam in ciuitate ponenda ſit, qua ingrati datur actio. Quæ videtur æqua omnibus; quid ni? cùm vrbes quoq; vrbibus, quæ præſtitere exprobrent, & in maiores collata, à poſteris exigant. Noſtri maiores, maximi, ſcilicet, viri, ab hoſtibus tantum res repetierunt; beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Macedonum gente, non eſt in vlla data aduerſus ingratum actio. Magnumq; hoc argumentum, dandam non fuiſſe; quia aduerſus maleficium omne conſenſimus; & homicidij, veneficij, parricidij, violatarum religionum, aliubi atque aliubi diuerſa pœna eſt; ſed vbiq; aliqua. Hoc frequentiſſimum crimen nuſquam punitur, vbiq; improbatur. Neq; abſoluimus illud; ſed cum difficilis eſſet incertæ rei æſtimatio, tantũ odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quæ ad iudices deos mittimus.

CAP. VII. Rationes autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem

ea-

cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficij perijt, ſi actio, ſicut certę pecunię, aut ex conducto, & locato datur. Hoc enim in illo ſpecioſiſſimum eſt, quod dedimus vel perdituri; quod totum permiſimus accipientium arbitrio. Si appello, ſi ad iudicem voco, incipit non beneficium eſſe, ſed creditum. Deinde, cum res honeſtiſſima ſit, referre gratiam, deſinit eſſe honeſta, ſi neceſſaria eſt; non enim magis laudabit quiſquam gratum hominem, quam eum qui depoſitum reddidit, aut quod debebat, citra iudicem ſoluit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius eſt, corrumpimus, gratum hominem, & beneficum. Quid enim aut in hoc magnificum eſt, ſi beneficium non dat, ſed commodat? aut in illo, qui reddit, non quia vult, ſed quia neceſſe eſt? Non eſt glorioſa res, gratum eſſe; niſi tutum eſt, ingratum fuiſſe. Adijce nunc, quod huic omni legi omnia fora vix ſufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? omnes ſua extollunt, omnes etiam minima, quæ in alios contulere, dilatant. Præterea quæcumque in cognitionem cadunt, comprehendi poſſunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideo melior videtur conditio, cauſſæ bonæ, ſi ad iudicem, quam ſi ad arbitrum mittitur; quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit; huius libera, & nullis aſtricta vinculis religio, & detrahere aliquid poteſt, & adijcere, & ſententiam ſuam non prout lex aut iuſtitia ſuadet, ſed prout humanitas, & miſericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura, ſed regno liberrimo poſitura. Quid ſit enim beneficium, nō conſtat: deinde quantumcumq; ſit, refert quam benignè

illud

illud interpretetur iudex. Quid ſit ingratus? nulla lex monſtrat. Sæpè & qui reddidit quod accepit, ingratus eſt; & qui non reddidit, gratus. De quibuſdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam poteſt; vbi feciſſe, aut non feciſſe pronunciandum eſt, vbi prolatis cautionibus, controuerſia tollitur. Vbi vero inter diſputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda eſt: vbi id, de quo ſola ſapientia decernit, in controuerſiam incidit, non poteſt ad hæc ſumi iudex ex turba ſelectorum, quem cenſus in album, & equeſtris hereditas miſit.

CAP. VIII. Itaque non hæc parum idonea res viſa eſt, quæ deduceretur ad iudicem, ſed nemo huic rei ſatis idoneus iudex inuentus eſt: quod non admiraberis, ſi excuſſeris, quid habiturus fuerit difficultatis, quiſquis in eiuſmodi reum exiſſet. Donauit aliquis magnam pecuniam: ſed diues, ſed non ſenſurus impendium. Donauit alius: ſed toto patrimonio ceſſurus. Summa eadem eſt: beneficium idem non eſt. etiam nunc adijce. Hic pecuniam pro addicto dependit: ſed cum illam domo protuliſſet: ille dedit eandem: ſed mutuam ſumpſit, aut rogauit & ſe obligari ingenti merito paſſus eſt. Eodem exiſtimas loco eſſe illum, qui beneficium ex facili largitus eſt: & hunc, qui accepit, vt daret? Tempore quædam magna fiunt, non ſumma. Beneficium eſt donata poſſeſſio, cuius fertilitas laxare poſſit annonam: beneficium eſt, vnus in fame panis. Beneficium eſt, donare regiones, per quas multa flumina & nauigabilia decurrãt: beneficium eſt, arentibus ſiti, & vix ſpiritum per ſiccas fauces ducentibus, monſtrare fontem. Quis inter ſe iſta comparabit? quis expendet? difficilis eſt ſententia, quæ non rem, ſed vim rei

quæ-

quærit. Eadē licet ſint, aliter data non idē pendent. Dedit mihi hic beneficium: ſed non libenter, ſed dediſſe ſe queſtus eſt, ſed ſuperbius me quā ſolebat, aſpexit: ſed tam tarde dedit, vt plus pręſtiturus fuerit, ſi cito negaſſet. Horū quomodo iudex inibit æſtimationem, cùm ſermo, & dubitatio, & vultus meriti gratiam deſtruant?

CAP. IX. Quid quod quædam beneficia vocantur, quia nimis concupiſcuntur: quædam nō ſunt ex hac vulgari nota, ſed maiora, etiam ſi minus apparent? Beneficium vocas, dediſſe potentis populi ciuitatem, in quattuordecim deduxiſſe, & defendiſſe capitis reum: quid vtilia ſuaſiſſe? quid retinuiſſe, ne in ſcelus rueret? quid gladium excuſſiſſe morituro? quid efficacibus remedijs refocillaſſe lugentem, & quos deſiderabat volentem ſequi, ad vitæ conſilium reduxiſſe? quid aſſediſſe ægro, & cum valetude eius ac ſalus momentis conſtaret, excepiſſe idonea cibo tempora, & cadentes venas vino refeciſſe, & medicum adduxiſſe morienti? Hęc quis ęſtimabit? quis diſſimilibus beneficijs iubebit beneficia penſari? Donauit tibi domum: ſed ego tuam ſupra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: ſed ego naufrago tabulam. Pugnauit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam tibi ſilētio dedi. Cùm aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile eſt.

CAP. X. Dies præterea beneficio reddendo non dicitur, ſicut pecunię creditæ. Itaq; poteſt, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendetur ingratus? maxima beneficia probationem non habent: ſæpè intra tacitam duorum conſcientiam latent. An hoc inducimus, vt ne demus beneficia ſine teſte? Quam deinde pœnam ingratis conſtituamus?

vnam

vnam omnibus, cùm diſparia beneficia ſint? an inæqualem, & pro cuiuſq; beneficio maiorem, aut minorem? Age, intra pecuniam verſabitur taxatio: quid quod quædam beneficia vitę ſunt, & maiora vita? His quæ pronunciabitur pęna? minor beneficio? iniqua eſt: par, & capitalis? quid inhumanius, quam cruentos eſſe beneficiorum exitus?

CAP. XI. Quædam, inquit, priuilegia parentibus data ſunt. Quomodo horum extra ordinem habita ratio eſt, ſic aliorum quoq; beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem ſacrauimus, quia expediebat liberos tolli: ſollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige: ipſe tecũ, ſi deceptus es, querere: dignum adiuua. In liberis tollendis, nihil iudicio tollentium licet: tota res voti eſt. Itaq; vt æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua poteſtas fuit. Deinde alia conditio eſt parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturiq; ſunt: nec eſt periculum, ne dediſſe ſe illis mentiantur. In ceteris quæri debet, non tantum an receperint, ſed an dederint. Horum in confeſſo merita ſunt: & quia vtile eſt iuuentuti regi, impoſuimus illi quaſi domeſticos magiſtratus, ſub quorum cuſtodia contineretur. Deinde omnium parentum vnum erat beneficium: itaq; æſtimari ſemel potuit: alia diuerſa ſunt, diſſimilia, infinitis inter ſe interuallis diſtantia: itaq; ſub nullam regulam cadere potuerunt: cum æquius eſſet omnia relinqui, quam omnia æquari.

CAP. XII. Quædam magno dantibus conſtant: quædã accipientibus magna ſunt, ſed gratuita tribuentibus: quædã amicis data ſunt, quæ-

dam

dam ignotis. Plus eſt, quamvis idem detur, ſi ei detur, quem noſſe à tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille ſolatia. Inuenies, qui nihil putet eſſe iucundius, nihil maius, quam habere in quo calamitas acquieſcat: inuenies rurſus, qui dignitati ſuæ, quam ſecuritati, conſuli malit: eſt qui plus ei debere ſe iudicet, per quem tutior eſt, quam ei per quem honeſtior. Proinde iſta maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex, aut ad hæc, aut ad illa, inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipſe eligo: beneficium ſæpe ab eo accipio, à quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratũ vocabis eum, cui beneficium inſcio, &, ſi ſciuiſſet, non accepturo, impoſitum eſt: non vocabis eum, qui vtcumque acceptum non reddidit?

CAP. XIII. Aliquis dedit mihi beneficium, ſed idem poſtea fecit iniuriam. Vtrum vno munere ad patientiam omnium iniuriarum aſtringor: an perinde erit, ac ſi gratiam retulerim, quia beneficium ſuum ipſe inſequenti iniuria reſcidit? Quomodo deinde æſtimabis, vtrum plus ſit quod accepit, an in quo læſus eſt? Dies me deficiet, omnes difficultates perſequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec inficiatores eorum afficiendo pęna. Sed illud quoque tibi è contrario occurrat: multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, ſi periculum cauſſæ dicendæ adituri erunt, & innocentiam ſollicitiore habituri loco. Deinde, erimus per hoc ipſi quoque ad danda tardiores: nemo enim libẽter dat inuitis: ſed quicumque ad benefaciendũ bonitate inuitatus eſt, & ipſa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris niſi quod volent. Minuitur enim gloria eius officij, cui diligenter cautum eſt.

vnam omnibus,cùm diſparia beneficia ſint? an inæqualem, & pro cuiuſq; beneficio maiorem, aut minorem? Age,intra pecuniam verſabitur taxatio: quid quod quædam beneficia vitę ſunt, & maiora vita? His quæ pronunciabitur pęna? minor beneficio? iniqua eſt: par, & capitalis? quid inhumanius, quam cruentos eſſe beneficiorum exitus?

CAP. XI. Quædam, inquit, priuilegia parentibus data ſunt. Quomodo horum extra ordinem habita ratio eſt, ſic aliorum quoq; beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem ſacrauimus,quia expediebat liberos tolli:ſollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam.Non poterat illis dici,quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige: ipſe tecū,ſi deceptus es, querere: dignum adiuua. In liberis tollendis, nihil iudicio tollentium licet: tota res voti eſt. Itaq; vt æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua poteſtas fuit. Deinde alia conditio eſt parentum,qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturiq; ſunt: nec eſt periculum, ne dediſſe ſe illis mentiantur. In ceteris quæri debet, non tantum an receperint, ſed an dederint. Horum in confeſſo merita ſunt: & quia vtile eſt iuuentuti regi, impoſuimus illi quaſi domeſticos magiſtratus,ſub quorum cuſtodia contineretur. Deinde omnium parentum vnum erat beneficium:itaq; æſtimari ſemel potuit:alia diuerſa ſunt,diſſimilia, infinitis inter ſe interuallis diſtantia:itaq; ſub nullam regulam cadere potuerunt: cum æquius eſſet omnia relinqui,quam omnia æquari.

CAP. XII. Quædam magno dantibus conſtant:quædā accipientibus magna ſunt, ſed gratuita tribuentibus:quædā amicis data ſunt,quædam

dam ignotis. Plus eſt, quamvis idem detur, ſi ei detur, quem noſſe à tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille ſolatia. Inuenies, qui nihil putet eſſe iucundius, nihil maius, quam habere in quo calamitas acquieſcat: inuenies rurſus, qui dignitati ſuæ, quam ſecuritati, conſuli malit: eſt qui plus ei debere ſe iudicet, per quem tutior eſt, quam ei per quem honeſtior. Proinde iſta maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex, aut ad hæc, aut ad illa, inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipſe eligo: beneficium ſæpe ab eo accipio, à quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies: ingratũ vocabis eum, cui beneficium inſcio, &, ſi ſciuiſſet, non accepturo, impoſitum eſt: non vocabis eum, qui vtcumque acceptum non reddidit?

CAP. XIII. Aliquis dedit mihi beneficium, ſed idem poſtea fecit iniuriam. Vtrum vno munere ad patientiam omnium iniuriarum aſtringor: an perinde erit, ac ſi gratiam retulerim, quia beneficium ſuum ipſe inſequenti iniuria reſcidit? Quomodo deinde æſtimabis, vtrum plus ſit quod accepit, an in quo læſus eſt? Dies me deficiet, omnes difficultates perſequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec inficiatores eorum afficiendo pęna. Sed illud quoque tibi è contrario occurrat: multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, ſi periculum cauſſæ dicendæ adituri erunt, & innocentiam ſollicitiore habituri loco. Deinde, erimus per hoc ipſi quoque ad danda tardiores: nemo enim libẽter dat inuitis: ſed quicumque ad benefaciendũ bonitate inuitatus eſt, & ipſa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris niſi quod volent. Minuitur enim gloria eius officij, cui diligenter cautum eſt.

CAP.XIV. Deinde, pauciora erunt beneficia? ſed veriora: quid autem mali eſt, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipſum ſecuti ſunt, qui nullam legem huic conſtituerunt: vt circumſpectius donaremus, circumſpectius eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des, conſidera: nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, ſi exiſtimas ſuccurſurum tibi iudicem. Nulla lex te in integrum reſtituet: ſolam accipientis fidem ſpecta. Hoc modo beneficia auctoritatem ſuam tenent, & magnifica ſunt: polllues illa, ſi materiam litium feceris. Æquiſſima vox eſt, & ius gentium præ ſe ferens, Redde quod debes. Hæc turpiſſima eſt in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, quam debet, dignitatem, ſecuritatem, ſanitatem? reddi maxima quæque non poſſunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti ſit. Hoc eſt quod dicebam, interituram tantæ rei dignitatem, ſi beneficium mercem facimus. Non eſt irritandus animus ad auaritiam, ad querelas, ad diſcordiam: ſua ſponte in iſta fertur. Quantum poſſumus, reſiſtamus, & quærenti occaſiones, amputemus.

CAP.XV. Vtinam quidem perſuadere poſſemus, vt pecunias creditas tantum à volentibus acciperent! vtinam nulla ſtipulatio emptorem venditori obligaret! nec pacta conuentaque impreſſis ſignis cuſtodirentur! fides potius illa ſeruaret, & æquum colens animus! Sed neceſſaria optimis prætulerunt, & cogere fidem, quam ſpectare malunt. Adhibentur ab vtraque parte teſtes: ille per tabulas plurimum nomina, interpoſitis pararijs, facit: ille non eſt interrogatione contentus, niſi reum manu ſua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiæ publi-

cæ

cæ confeſſionem! annulis noſtris plus, quam amicus creditur. In quid iſti viri ornati adhibiti ſunt? in quid imprimunt ſigna? nempe ne ille neget accepiſſe ſe, quod accepit. Hos incorruptos viros, & vindices veritatis exiſtimas? at his ipſis ſtatim non aliter pecuniæ committentur. Ita non honeſtius erat à quibuſdam fidem falli, quã ab omnibus perfidiam timeri? Hoc vnum deeſt auaritiæ, vt beneficia ſine ſponſore non demus. Generoſi animi & magnifici eſt, iuuare & prodeſſe: qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, feneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam ſordidiſſimam redigimus?

CAP.XVI. Plures, inquit, ingrati erunt, ſi nulla aduerſus ingratum datur actio. Imo potius, pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde, non expedit notum omnibus fieri, quam multi ingrati ſint: pudorem enim rei tollet multitudo peccantium: & deſinet eſſe probri loco, commune maledictum. Nunquid iam vlla repudio erubeſcit, poſtquam illuſtres quædam ac nobiles fœminæ, non conſulum numero, ſed maritorum annos ſuos computant? & exeunt matrimonij cauſſa, nubunt repudij? Tam diu iſtud timebatur, quam diu rarum erat; quia vero nulla ſine diuortio acta ſunt, quod ſæpe audiebant, facere didicerunt. Nunquid iam vllus adulterij pudor eſt, poſtquam eo ventum eſt, vt nulla virum habeat, niſi vt adulterum irritet? argumentum eſt deformitatis, pudicitia. Quam inuenies tam miſeram, tam ſordidam, vt illi ſatis ſit vnum adulterorum par? niſi ſingulis diuiſit horas? & non ſufficit dies omnibus? niſi apud alium geſtata eſt, apud alium manſit? Infrunita & antiqua eſt, quæ neſciat, matrimonium vocari, vnum adulteriũ.

V 2 Quem.

Quemadmodum horum delictorum iam extabuit pudor, poſtquam res latius euagata eſt: ita ingratos plures efficies, & audaciores, ſi numerare ſe cœperint.

CAP. XVII. Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? quid malignus? quid auarus? quid impotens? quid crudelis? Impunita tu credis eſſe, quæ inuiſa ſunt? aut vllum ſupplicium grauius exiſtimas publico odio? Pœna eſt, quod non audet ab vllo beneficium accipere, quod non audet vlli dare, quod omnium deſignatur oculis, aut deſignari ſe iudicat: quod intellectum optimæ rei ac dulciſſimæ amiſit. An tu infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cuius aures morbus obſtruxit, non vocas miſerum eum, qui ſenſum beneficiorum amiſit? Teſtis ingratorum omnium deos metuit, vrit illum & angit intercepti beneficij conſcientia: denique ſatis hæc ipſa pęna magna eſt, quod rei (vt dicebam) iucundiſſimæ fructum non percipit. At quem iuuat accepiſſe, æquali perpetuaque voluptate fruitur: & animum eius à quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem ſemper beneficium delectat, ingratũ ſemel. Comparari autem poteſt vtriuſque vita: cum alter triſtis ſit & ſolicitus, qualis eſſe infitiator, ac fraudulentus ſolet; apud quem non parẽtum qui debet, honor eſt, non educatoris, non præceptorum: alter lætus, hilaris, occaſionem referendæ gratiæ exſpectans, & ex hoc ipſo affectu gaudium grande percipiens; nec quærens quomodo decoquat, ſed quemadmodum plenius vberiuſque reſpondeat; non ſolum parentibus & amicis, ſed humilioribus quoque perſonis. Nam etiam ſi à ſeruo ſuo beneficium accepit, æſtimat non à quo, ſed quid acceperit.

CAP.

CAP.XVIII. Quamquam quæritur à quibuſdam, ſicut ab Hecatone, an beneficium dare ſeruus domino poſſit? Sunt enim qui ita diſtinguant, Quædam beneficia eſſe, quædam officia, quædam miniſteria. Beneficium eſſe, quod alienus det: alienus eſt, qui potuit ſine reprehenſione ceſſare. Officium eſſe filij, vxoris, & earum perſonarum: quas neceſſitudo ſuſcitat, & ferre opem iubet. Miniſterium eſſe ſerui, quem conditio ſua eo loco poſuit, vt nihil eorum quæ præſtat, imputet ſuperiori. * Præterea ſeruos qui negat dare aliquando domino beneficium, ignarus eſt iuris humani: refert enim cuius animi ſit, qui præſtat, non cuius ſtatus. Nulli præcluſa virtus eſt, omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, ſeruos, reges, & exſules: non eligit domum, nec cenſum; nudo homine contenta eſt. Quid enim erat tuti aduerſus repentina, quid animus magnum promitteret ſibi, ſi certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium ſeruus domino; nec regi quiſquam ſuo, nec duci ſuo miles. Quid enim intereſt, quali quis teneatur imperio, ſi ſummo tenetur? Nam ſi ſeruo, quo minus in nomen meriti perueniat, neceſſitas obeſt, & patiendi vltima timor: idem iſtud obſtabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam, ſub diſpari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus ſuis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Poteſt ſeruus iuſtus eſſe, poteſt fortis, poteſt magnanimus: ergo & beneficium dare poteſt. Nam & hoc virtutis eſt: adeoque dominis ſerui beneficia poſſunt dare, vt ipſos ſæpe beneficij ſui fecerint. Non eſt dubium, an ſeruus beneficium dare poſſit cuilibet: quare ergo non & domino ſuo poſſit?

CAP. XIX. Quia non poteſt, inquit, creditor domini ſui fieri, ſi pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum ſuum obligat: peregrinantem ſequitur, ægro miniſtrat, & labore ſummo colit. Omnia tamen iſta, quæ alio pręſtante beneficia dicerentur, præſtante ſeruo miniſteria ſunt. Beneficium id eſt, quod quis dedit, cum illi liceret & non dare: ſeruus autem non habet negandi poteſtatem: ita non præſtat, ſed paret, nec id ſe feciſſe iactat, quod non facere non potuit. Etiam ſub iſta lege vincam, & eo perducam ſeruum, vt in multa liber ſit. Interim dic mihi, ſi tibi oſtendero aliquem ſeruum pro ſalute domini ſui, ſine reſpectu ſui dimicantem & confoſſum vulneribus, reliquias tamen ſanguinis ab ipſis vitalibus fundentem, & vt ille effugiendi tempus habeat, moram ſua morte quærentem: hunc tu negabis beneficium dediſſe, quia ſeruus eſt? Si tibi oſtendero aliquem, vt ſecreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum; auertiſſe quantum potuerit, ſuſpiciones quærentis, & impendiſſe ſpiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dediſſe, quia ſeruus eſt? Vide ne eo magis ſit, quo rarius eſt exemplum virtutis in ſeruis: eoque gratius, quod cum fere inuiſa imperia ſint, & omnis neceſſitas grauis, commune ſeruitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non eſt, quia à ſeruo profectum eſt: ſed ideo maius, quia deterrere ab illo nec ſeruitus quidem potuit.

CAP. XX. Errat, ſi quis exiſtimat ſeruitutem in totum hominem deſcẽdere: pars melior eius excepta eſt. Corpora obnoxia ſunt, & adſcripta dominis: mens quidem ſui iuris: quæ adeo

libera

libera & vaga eſt, vt ne ab hoc quidem carcere cui incluſa eſt, teneri queat, quo minus impetu ſuo vtatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cæleſtibus exeat. Corpus itaque eſt, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc vendit: interior illa pars mancipio dari non poteſt. Ab hac quidquid venit, liberum eſt: non enim aut nos omnia iubere poſſumus, aut in omnia ſerui parere coguntur: contra rempublicam imperata non facient, nulli ſceleri manus commodabunt.

CAP. XXI. Quædam ſunt quæ leges nec iubent, nec vetant facere: in his ſeruus materiam beneficij habet. Quamdiu præſtatur, quod à ſeruis exigi ſolet, miniſterium eſt: vbi plusquam quod ſeruo neceſſe eſt, beneficium. Vbi in affectum amici tranſit, deſinit vocari miniſterium. Eſt aliquid, quod dominus præſtare ſeruo debeat, vt cibaria: vt veſtiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulſit, liberalius educauit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit: beneficium eſt. Idem, è contrario, fit in perſona ſerui. Quidquid eſt quod ſeruilis officij formulam excedit, quod non ex imperio, ſed ex voluntate præſtatur, beneficium eſt: ſi modo tantum eſt, vt hoc vocari potuerit, quolibet alio præſtante.

CAP. XXII. Seruus (vt placet Chryſippo) perpetuus mercenarius eſt. Quemadmodum ille beneficium dat, vbi plus præſtat quam in quod operas locauit: ſic ſeruus vbi beneuolentia erga dominum fortunæ ſuæ modum tranſijt & altius aliquid auſus, quod etiam felicius nato decori eſſet, & ſpem domini anteceſſit beneficium eſt intra domum inuentum. An æquum tibi videtur, quibus, ſi minus debito faciant, iraſcimur: non haberi gratiam, ſi plus debito ſolitoq; fecerint? Vis ſcire, quando non ſit bene-

ficium? vbi dici poteſt, Quid ſi nollet? Vbi vero id præſtitit, quod nolle licuit, voluiſſe laudandum eſt. Inter ſe contraria ſunt, beneficium, & iniuria. Poteſt dare beneficium domino, ſi à domino iniuriam accipere: atqui de iniurijs dominorum in ſeruos, qui audiat, poſitus eſt, qui & ſæuitiam & libidinem, & in præbendis ad victũ neceſſarijs auaritiã compeſcat. Quid ergo? Beneficium dominus à ſeruo accipit? imo homo ab homine. Deniq; quod in illius poteſtate fuit, fecit: beneficium domino dedit: ne à ſeruo acceperis, in tua poteſtate eſt. Quis autem tantus eſt, quem nõ fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & diſſimilia, & quædam inter ſe contraria. Dedit aliquis domino ſuo vitam, dedit mortem, ſeruauit periturum: & hoc ſi parum eſt, pereundo ſeruauit: alius mortẽ domini adiuuit, alius decepit.

CAP. XXIII. Claudius Quadrigarius in duodeuiceſimo annalium tradidit, cum obſideretur Grumentum, & iam ad ſummam deſperationem ventum eſſet, duos ſeruos ad hoſtem tranſfugiſſe: & operæ pretium feciſſe. Deinde vrbe capta, paſſim diſcurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua ſeruierant, præcucurriſſe, & dominam ſuam ante ſe egiſſe: & quærentibus quænam eſſet, dominam, & quidem crudeliſſimam ad ſupplicium ab ipſis duci profeſſos eſſe. Eductam deinde extra muros, ſumma cura celaſſe, donec hoſtilis ira conſideret: deinde, vt ſatiatus miles cito ad Romanos mores redijt: illos quoque ad ſuos rediſſe, & dominam ſibi ipſos dediſſe. Manumiſit vtrumque eueſtigio illa: nec indignata eſt ab his ſe vitam accepiſſe, in quos vitæ neciſque poteſtatem habuiſſet. Potuit ſibi hoc vel magis gratulari.

Aliter enim ſeruata, munus notæ & vulgaris clementiæ habuiſſet: ſic ſeruata, nobilis fabula, & exemplum duarum vrbium fuit. In tanta confuſione captæ ciuitatis, cum ſibi quiſque conſuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, vt oſtenderent quo animo facta eſſet prior illa tranſitio, à victoribus ad captiuã transfugerunt, perſonam parricidarum ferentes: quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicauerunt, ne domina occideretur, videri dominam occidiſſe. Non eſt, mihi crede, non, dico, ſeruilis animi, egregium factum fama ſceleris emiſſe. C. Vettius, prætor Marſorum, ducebatur ad Romanum imperium. Seruus eius gladium militi ipſi, à quo trahebatur, eduxit, & primum dominum occidit: deinde, Tempus eſt, inquit, me & mihi conſulere: iam dominum manumiſi atque ita ſe vno ictu tranſiecit. Da mihi quemquam, qui magnificentius dominum ſeruarit.

CAP. XXIV. Corfinium Cæſar obſidebat: tenebatur incluſus Domitius. Imperauit medico eidemque ſeruo ſuo, vt ſibi venenum daret. Cum tergiuerſantem videret: Quid cunctaris, inquit, tanquam tua in poteſtate totum iſtud ſit? mortem rogo armatus. Tum ille promiſit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cum ſopitus eſſet, acceſſit ad filium eius: Iube me, inquit, adſeruari, dum ex euentu intelligas, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & ſeruatus à Cæſare eſt: prior tamen illum ſeruus ſeruauerat.

CAP. XXV. Bello ciuili, proſcriptum dominum ſeruus abſcondit: & cum anulos eius ſibi aptaſſet, ac veſtem induiſſet, ſpeculatoribus occurrit: nihil ſe deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit: & deinde ceruicem

cem porrexit. Quanti viri eſt, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rata fides dominum mori nolle? in publica crudelitate mitem inueniri, in publica perfidia fidelem? cum præmia proditionis ingentia oſtendantur, præmium fidei, mortem concupiſcere?

CAP. XXVI. Noſtri ſæculi exempla non præteribo. Sub Tiberio Cæſare fuit accuſandi frequens & pęnæ publica rabis, quæ omni ciuili bello grauius togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum ſermo, ſimplicitas iocantium: nihil erat tutum: omnis ſæuiendi placebat occaſio. Nec iam reorum exſpectabatur euentus, cum eſſet vnus. Cœnabat Paulus prætorius in conuiuio quodam, imaginem Tiberij Cæſaris habens, ectypa, & eminente gemma. Rem ineptiſſimam fecero, ſi nunc verba quæſiero, quemadmodum dicam illum matellam ſumpſiſſe. Quod factum, ſimul & Maro, ex notis illius temporis veſtigatoribus, notauit. At ſeruus eius cui nectebantur inſidiæ, ei ebrio anulum extraxit: & cum Maro conuiuas teſtaretur, admotam eſſe imaginem obſcœnis, & iam ſubſcriptionem componeret: oſtendit in manu ſua ſeruulus annulum. Si quis hunc ſeruum vocat, & illum conuiuam vocabit.

CAP. XXVII. Sub diuo Auguſto nondum hominibus verba ſua periculoſa erant, iam moleſta. Rufus, vir ordinis ſenatorij, inter cęnam optauerat, ne Cæſar ſaluus rediret ex ea peregrinatione quam parabat: & adiecerat, Idem omnes & tauros & vitulos optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primum diluxit, ſeruus qui cęnanti ad pedes ſteterat, narrat quæ inter cęnam ebrius dixiſſet: hortatur, vt Cæſarem occupet, atque ipſe ſe deferat. Vſus conſilio, de-

ſcen-

ſcendenti Cæſari occurrit: & cum malam mentem habuiſſe ſe pridie iuraſſet,id vt in ſe & filios ſuos recideret: optauit: & Cæſarem, vt ignoſceret ſibi rediretque in gratiam ſecum, rogauit. Cum dixiſſet ſe Cæſar facere: Nemo,inquit,credet te mecum in gratiam rediſſe, niſi aliquid mihi donaueris,petitq; non faſtidiendam à propitio ſummã:& impetrauit Cæſar ait: Mea cauſſa dabo operam, ne vnquam tibi iraſcar. Honeſte Cæſar, quod ignouit,quod liberalitatem clementiæ adiecit. Quicumque hoc audiuerit exemplum,neceſſe eſt Cæſarem laudet,ſed cum ſeruum ante laudauerit. Num exſpectas, vt tibi narrem manumiſſum,qui hoc fecerat? nec tamen gratis: pecuniam pro libertate eius Cæſar numerauerat.

CAP.XXVIII. Poſt tot exempla num eſt dubium, quin beneficium aliquando à ſeruo dominus accipiat? Quare potius perſona rem minuat, quam perſonam res ipſa cohoneſtet? Eadem omnibus principia,eademque origo: nemo altero nobilior, niſi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ ſuæ longo ordine, ac multis ſtemmatum illigata flexuris in parte prima ædium collocant: noti magis,quam nobiles ſunt. Vnus omnium parens mundus eſt: ſiue per ſplendidos, ſiue per ſordidos gradus, ad hunc prima cuiuſque origo perducitur. Non eſt, quod te iſti decipiant, qui cum maiores ſuos recenſent, vbicumque illuſtre nomen defecit, illo deum infulciunt. Neminem deſpexeris, etiam ſi circa illum obſoleta ſunt nomina, & parum indulgente adiuta fortuna. Siue libertini ante vos habentur, ſiue ſerui, ſiue exterarum gentium homines: erigite audacter animos,& quid-

quid in medio ſordidi iacet, tranſilite: exſpectat vos in ſummo magna nobilitas. Quid ſuperbia in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia à ſeruis indignemur accipere, & ſortem eorum ſpectemus, obliti meritorum? Seruum tu quemquam vocas, libidinis & gulæ ſeruus, & adulteræ, imo adulterarum commune mancipium? Seruum vocas quemquam tu? Quo tandem ab iſtis gerulis raperis, cubile iſtud tuum circumferentibus? quo te penulati iſti in militum & quidem non vulgarem cultum ſubornati? quo, inquam, te iſti efferunt ad oſtium alicuius oſtiarij, ad hortos alicuius ne ordinarium quidem habētis officium. Et deinde negas tibi beneficium à ſeruo tuo poſſe dari, cui oſculum alieni ſerui beneficiũ eſt. Quæ eſt tanta animi diſcordia? eodē tēpore ſeruos deſpicis, & colis. Imperioſus intra limen atq; impotens, humilis foris: & tam contemptus, quã contemnens. Neq; enim vlli magis abijciunt animos, quam qui improbe tollunt: nulliq; ad calcandos alios paratiores, quam qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

CAP. XXIX. Dicenda hæc fuerunt, ad contundendam inſolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicandumq; ius beneficij dandi à ſeruis, vt à filijs quoq; vindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus ſuis poſſint, quam acceperint? Illud conceditur, multos filios maiores potentioreſq; exſtitiſſe, quam parentes ſuos: æque & illud, meliores fuiſſe. Quod ſi conſtat, poteſt fieri, vt meliora tribuerint: cum & fortuna illis maior eſſet, & melior voluntas. Quidquid, inquit, eſt, quod dat patri filius, vtiq; minus eſt: quia hanc ipſam dandi facultatē patri debet. Ita nunquam beneficio eius vincitur, cuius beneficium eſt ipſum

quod

quod vincitur. Primum, quædam initium ab alijs trahunt, & tamen initijs ſuis maiora ſunt: nec ideo aliquid non eſt maius eo, à quo cœpit: quia non potuiſſet in tantum procedere, niſi cœpiſſet. Nulla non res principia ſua magno gradu tranſit. Semina, omnium rerum cauſſa ſunt: & tamē minimæ partes ſunt eorum quę gignunt. Adſpice Rhenum, adſpice Euphratem, omnes denique inclytos amnes: quid ſunt, ſi illos illic vnde effluunt, æſtimes? Quidquid eſt, quo timentur, quo nominantur, in proceſſu parauerunt. Tolle radicem, nemora non ſurgent; nec tanti montes veſtientur. Adſpice trabes, ſiue proceritatem æſtimes, altiſſimas, ſiue craſſitudinem, ſpatiumq; ramorum, latiſſimè fuſas: quantulum eſt his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis ſuis templa, & illa vrbis mœnia: tamen quæ in firmamentum totius operis iacta ſunt, latent. Idem in ceteris euenit: principia ſua ſemper ſequens magnitudo obruit. Non potuiſſem quidquam conſequi, niſi parentum beneficium anteceſſiſſet: ſed non ideo quidquid conſecutus ſum, minus eſt eo, ſine quo conſecutus non eſſem. Niſi me nutrix aluiſſet infantem, nihil eorum quæ conſilio ac manu gero facere potuiſſem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam ciuili, ac militari induſtria merui: nunquid tamen ideo maximis operibus præferes nutricis officium? At quid intereſt, cùm æquè ſine patris beneficio, quam ſine nutricis, non potuerim ad vlteriora procedere?

CAP. XXX. Quod ſi initio meo, quidquid iam poſſum, debeo: cogita non eſſe initium mei patrē, ne auum quidem. Semper enim erit vlterius aliquid, ex quo originis proximæ origo deſcendat.

ſcendat. Atqui nemo dicet me plus debere ignotis, & vltra memoriam poſitis maioribus, quam patri: plus autem debeo, ſi hoc ipſum, quod genuit me pater meus, maioribus debet. Quidquid præſtiti patri, etiam ſi magnum eſt, infra æſtimationem paterni muneris eſt: quia non eſſem, ſi non genuiſſet. Iſto modo, etiam ſi quis patrem meum ægrum, ac moriturum ſanauerit, nihil præſtare ei potero, quod non beneficio eius minus ſit: non enim genuiſſet me pater, ni ſanatus eſſet. Sed vide, ne illud verius ſit æſtimari, an id quod potui, & id quod feci, meum ſit, mearum virium, meæ voluntatis. Illud quod natus ſum, per ſe intuere quale ſit: animaduertes exiguum, & incertum, & boni, maliq; communem materiam: ſine dubio primum ad omnia gradum: ſed non ideo maiorem omnibus, quia primum. Seruaui patrem, & ad ſummam prouexi dignitatem, & principem vrbis ſuæ feci: nec tantùm rebus à me geſtis nobilitaui, ſed ipſi quoq; gerendarum ingentem, ac facilem, nec tutam minus, quam glorioſam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad ſe animos rapit, congeſſi: & cũ ſupra omnes ſtarem, infra illum ſteti. Dic nunc, Hoc ipſum, quod iſta potuiſti, patris munus eſt. Reſpondebo tibi, Eſt prorſus, ſi ad iſta facienda naſci ſatis eſt: ſed ſi ad bene viuendum minima portio eſt viuere, & id tribuiſti, quod cum feris mihi, & animalibus quibuſdam minimis, quibuſdam etiam fœdiſſimis commune eſt; noli tibi aſſerere, quod non ex tuis beneficijs, etiamſi non ſine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidiſſe. Sic quoque munus tuum vici, cum ego dederim ſentienti, cum ſentiens me dare: cùm vitam tibi non voluptatis meæ cauſſa, aut

certè

certè per voluptatem dederim: cum tanto maius ſit retinere ſpiritum, quam accipere, quanto leuius mori ante mortis metum.

CAP. XXXI. Ego vitam dedi ſtatim illa vſuro: tu neſcituro, an viueret: ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dediſti, vt mori poſſem: ego vitam tibi dedi conſummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuiſti, onus alienũ. Vis ſcire, quam non ſit magnum beneficium, vitam ſic dare? expoſuiſſes; nempe iniuria erat genuiſſe. Quo quidem colligo minimum eſſe beneficium, patris, matriſq; concubitum, niſi acceſſerint alia, quæ proſequerentur hoc initium muneris, & alijs officijs ratum facerent. Non eſt bonum viuere, ſed bene viuere. At bene viuo: ſed potui & male: ita hoc tantum eſt tuum, quod viuo. Si vitam imputas mihi per ſe, nudam, egentem conſilij, & id vt magnum bonum iactas: cogita te mihi imputare muſcarum, ac vermium bonum. Deinde, vt nihil aliud dicam, quam bonis artibus me ſtuduiſſe, vt curſum ad rectum iter vitæ dirigerem: in ipſo beneficio tuo, maius quam quod dederas, recepiſti. Tu enim me mihi rudem, & imperitum dediſti: ego tibi filium, qualem genuiſſe gauderes.

CAP. XXXII. Aluit me pater: ſi idem preſto, plus reddo: quia non tantùm ali ſe, ſed à filio ali gaudet, & maiorem ex animo meo, quam ex ipſa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantum meum peruenerunt. Quid ſi quis in tantum proceſſit, vt aut eloquentia per gentes enoteſceret, aut iuſtitia, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebraſque natalium ſuorum clara luce diſcuteret: non inæſtimabile in parentes ſuos beneficium contulit? An quiſ-

quiſquam Ariſtonem & Gryllum, niſi propter Xenophontem ac Platonem filios, noſſet? Sophroniſcum Socrates exſpirare non patitur. Ceteros enumerare longum eſt, qui viuunt ob nullam cauſſam aliam, quam quod illos liberorum eximia virtus tradidit poſteris. Vtrum maius beneficium dedit M. Agrippæ pater, ne poſt Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, nauali corona inſignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus? qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quæ & priorem magnificentiam vincerent, & nulla poſtea vincerentur? Vtrum Octauius maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Auguſtus, quamvis illum vmbra adoptiui patris abſcondit? Quantam cepiſset voluntatem, ſi illum, poſt debellata arma ciuilia, vidiſset ſecutæ paci præſidentem, non agnoſcens bonum ſuum, nec ſatis credens, quoties reſpexiſset ad ſe, potuiſse illum virum in domo ſua naſci? Quid nunc ceteros perſequar, quos iam conſumpſiſset obliuio, niſi illos filiorum gloria è tenebris eruiſset, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quam à patre acceperat: ſed an poſſit aliquis maiora reddere. Etiamſi quæ retuli exempla, nondum ſatisfaciunt, nec beneficia parentum ſuorum ſupermicant: capit tamen hoc natura, quod nondum vlla ętas tulit. Si ſingula paternorum meritorum magnitudinem exſuperare non poſsunt, plura in vnum congeſta ſuperabunt.

CAP. XXXIII. Seruauit in prœlio patrem Scipio, & prętextatus in hoſtes equum concitauit: parum eſt, quod vt perueniret ad patrem, tot pericula maximos duces cum maximè pre-

mentia

mentia contempſit, tot oppoſitas difficultates: quod ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit; quod annos ſuos tranſiliuit. Adijce, vt idem patrem reum defendat, & conſpirationi inimicorum potentium eripiat: vt alterum illi conſulatum, ac tertium, alioſq; honores etiam conſularibus concupiſcendos congerat, vt pauperi raptas belli iure opes tradat; & quod eſt militaribus viris ſpecioſiſſimum, diuitem illum ſpolijs etiam hoſtilibus faciat. *Si* adhuc parum eſt, adijce vt prouincias, & extraordinaria imperia continuet: adijce vt dirutis maximis vrbibus, Romani Imperij ſine æmulo ad ortus, occaſuſq; venturi defenſor & conditor, maiorem nobilitatem nobili viro adijciat. Dic *Scipionis* patrem: dubium eſt, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas, & virtus, ipſi vrbi neſcio, vtrum maius præſidium afferens, an decus?

CAP. XXXIV. Deindè, ſi hoc parum eſt, finge aliquem tormenta patris diſcuſſiſse, finge in ſe tranſtuliſse. Licet tibi inquantum velis extendere beneficia filij, cùm paternum munus & ſimplex ſit, & facile. Sed danti voluntarium. Quid neceſse eſt? ille multis dederit, etiam quibus dediſſe ſe neſcit. In quo conſortem habet, in quo ſpectauit legem patriam, præmia patrum, domus, ac familiæ perpetuitatem, omnia potius quam eum cui dabat: Quid ſi quis ſapientiam conſecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc diſputabimus, an maius aliquid dederit, quam acceperat: cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantũ vitam? *Sed* patris, inquit, beneficium eſt, quidquid facis, quidquid præſtare illi potes. Et præceptoris mei, quod inſtitutis liberalibus profeci,

feci. Ipſos tamen, qui tradiderunt illa tranſcendimus: vtique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamvis ſine illis nemo quidquam aſſequi poſſet, non tamen quantumcumque qui aſſecutus eſt, infra illos eſt: multum, inter prima, ac maxima intereſt: nec ideo prima maximorum inſtar ſunt, quia ſine primis maxima eſſe non poſſunt.

CAP. XXXV. Iam tempus eſt quædam ex noſtra (vt ita dicam) moneta proferri. Qui id beneficium dedit, quo eſt aliquid melius, poteſt vinci: pater dedit filio vitam, eſt autem aliquid vita melius: ita pater vinci poteſt, quia dedit beneficium, quo eſt aliquid melius. Etiamnum, qui dedit alicui vitam, ſi ſemel, & iterum liberatus eſt mortis periculo, maius accepit beneficium, quam dedit: pater autem vitam dedit: poteſt ergo, ſi ſæpius periculo mortis liberatus à filio fuerit, maius beneficium accipere, quam dedit. Qui beneficium accepit, maius accipit, quo magis eo indiget: magis autem indiget vita qui viuit, quam qui natus non eſt, vt qui ne indigere quidem omnino poſſit: maius ergo beneficium accipit pater, ſi vitam à filio accepit, quam filius à patre, quod natus eſt. Patris beneficia vinci à filij beneficijs non poſſunt: quare? quia vitam accepit à patre: quam niſi accepiſſet nulla dare beneficia potuiſſet. Hoc commune eſt patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui: non potuiſſent enim referre gratiam, niſi vitam accepiſſent. Ergo nec medico in maius gratia referri poteſt: ſolet enim & medicus vitã dare: nec nautæ, ſi naufragum ſuſtulit. Atqui & horum, & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci poſſunt: ergo & patrum poſſunt. Si quis mihi beneficium de-

dit,

dit, quod multorum beneficijs adiuuandum eſſet, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi, quam accepi: pater filio vitam dedit perituram, niſi multa, acceſſiſſent, quæ illam tuerentur: filius patri ſi dedit vitam, dedit eam, quæ nullius deſideraret auxilium, in hoc, vt permaneret: ergo maius beneficium accepit à filio pater, qui vitam accepit, quam ipſe illi dederat.

CAP. XXXVI. Hęc non deſtruunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, imo etiam meliores: natura enim glorioſa eſt virtus, & anteire priores cupit: alacrior erit pietas, ſi ad reddenda beneficia cum vincēdi ſpe venerit. Id ſi patribus idem volentibus, lætiſq; contigerit (quoniam pleraq; ſunt, in quibus noſtro bono vincimur) vnde certamen tam optabile, vnde tantam felicitatem parentibus, vt fateantur ſeipſos filiorum beneficijs impares? Niſi hoc ita iudicamus, excuſationem damus liberis: & illos ſegniores ad referendam gratiam facimus, quibus ſtimulos adijcere debemus, & dicere, Hoc agite optimi iuuenes: poſita eſt inter parentes, & liberos honeſta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupauerunt: ſumite modo animum, qualem decet, & deficere nolite, vinceris optantes. Nec deſunt tam pulchro certamini duces, qui ad ſimilia vos cohortentur, ac per veſtigia ſua ire ad victoriam ſæpè iam partam ex parentibus, iubeant.

CAP. XXXVII. Vicit Æneas patrem, ipſe eius in infantia leue, tutumq; geſtamē, grauem ſenio, per media hoſtiū agmina, & per cadentis circa ſe vrbis ruinas ferens, cū complexus ſacra ac penates deos religioſus ſenex nō ſimplici va-

dentem

dentem ſarcina premeret: tulit illum per ignes, &,(quid non pietas poteſt?) pertulit,colendumque inter conditores Romani imperij poſuit. Vicere Siculi iuuenes,cum Ætna maiore vi peragitata, in vrbes, in agros, in magnam inſulæ partem effudiſſet incendium,vexerunt parentes ſuos. Diſceſſiſſe creditum eſt ignes;& vtrinque flamma recedente limitem adapertum; per quem tranſcurrerent iuuenes digniſſimi, qui magna tuto auderẽt. Vicit Antigonus:qui cum ingenti prælio ſuperaſſet hoſtem, præmiũ belli ad patrem tranſtulit, & imperiũ illi Cypri tradidit. Hoc eſt regnum,nolle regnare,cũ poſſis. Vicit patrem, imperioſum quidem T.Manlius: qui cùm ad tempus relegatus eſſet à patre, ob adoleſcentiam brutam,ac hebetem, ad tribunũ plebis,qui patri ſuo dixerat diem,venit:petitoq; tempore,quod ille dederat, ſperans fore proditorẽ parentis inuiſi(& bene meruiſſe ſe de iuuene credebat, cuius exſilium pro grauiſſimo crimine inter alia Manlio obijciebat) nactus adoleſcens ſecretum, ſtringit occultatum ſinu ferrum,&,Niſi iuras,inquit,te diem patri remiſſurum,hoc te gladio transfodiam.In tua poteſtate eſt,vtro modo pater meus accuſatorem non habeat. Iurauit tribunus:nec fefellit,& cauſam actionis remiſſæ concioni reddidit. Nulli alij licuit impune tribunum in ordinem redigere.

CAP. XXXVIII. Alia ex alijs exempla ſubeunt eorum, qui parentes ſuos periculis eripuerunt,qui ex infimo ad ſummum protulerunt,& è plebe,aceruoq; ignobili nunquam tacẽdos ſeculis dederunt. Nulla vi verborũ,nulla ingenij facultate exprimi poteſt, quantum opus ſit,quã laudabile, quamq; nunquam à memoria hominum exiturum,poſſe hoc dicere:Parẽtibus meis

paruí,

parui,ceſſi:imperio eorum,ſiue ęquum,ſiue iniquum ac durum fuit,obſequentem ſubmiſſumque me prębui: ad hoc vnum contumax fui, ne beneficijs vincerer. Certate obſecro vos,& ſuſi quoque reſtituite aciem. Felices,qui vicerint: felices,qui vincentur. Quid eo adoleſcente pręclarius,qui ſibi ipſi dicere poterit: (neque enim fas eſt alteri dicere) Patrem meum beneficijs vici? Quid eo fortunatius ſene, qui omnibus vbiq; prædicabit, à filio ſuo ſe beneficijs victũ? Quid autem eſt felicius,quàm ibi cedere?

LIBER QVARTVS.

Argumentum & Ordo.

ARguta fere tractat, ſed vtilibus (vt ſemper) mixtis. Quærit,an Beneficiũ & Gratia per ſe expetenda? aſſerit, contra Epicureos, qui omnia fructu metiebantur. Inter alia hoc argumento,quod etiam Dij dent Beneficia:quod ipſum contra illos negãtes vbertim docet. Obiectiones deinde remouet, quæ vtilitatem verſari in Beneficijs docere videantur. Tum ad Gratiam venit, & oſtendit eam quoq; referendam ſolius Honeſti, non Vtilis, adſpectu. Tum quærit, An,quem ſcias ingratum futurum, beneficium ſit dandum? diſtinguit,& partim ait, partim negat.

CAPVT I.

EX omnibus, quæ tractauimus, Æbuci Liberalis, poteſt videri nihil tam neceſſarium, aut magis (vt ait Saluſtius) cum cura dicendum, quàm quod in-

ma-

manibus eſt: An beneficium dare, & inuicem gratiam referre, per ſe res expetendæ ſint? Inueniuntur qui honeſta in mercedem colant, quibuſq; non placeat virtus gratuita: quæ nihil habet in ſe magnificum, ſi quidquam vænale. Quid enim eſt turpius, quam aliquem computare, quanti vir bonus ſit: cùm virtus nec lucro inuitet, nec abſterreat damno, adeoq; neminem ſpe, ac pollicitatione corrumpat, vt contra in ſe impendere iubeat, ac ſæpius in vltro-tributis ſit? Calcatis vtilitatibus ad illã eundum eſt, quocunque vocauit, quocunq; miſit, ſine reſpectu rei familiaris: interdum etiam, ſine vlla ſanguinis ſui parſimonia vadendum, nec vnquam imperium eius detrectandum. Quid conſequar, inquit, ſi hoc gratè fecero? quod feceris. Nihil tibi extra promittitur: ſi quid forte obuenerit commodi, inter acceſſiones numerabis. Rerum honeſtarum pretium, in ipſis eſt. Si honeſtum per ſe expetendum eſt, beneficium autem honeſtum eſt, non poteſt alia eius conditio eſſe, cum eadem natura ſit. Per ſe autem expetendũ eſſe honeſtum, ſæpè & abundè probatum eſt.

CAP. II. In hac parte nobis pugna eſt cum Epicureorum delicata, & vmbratica turba, in conuiuio ſuo philoſophantium: apud quos virtus voluptatum miniſtra eſt. Illis paret, illis deſeruit, illas ſupra ſe videt. Non eſt, inquit, voluptas ſine virtute. Sed quare ante virtutem eſt? De ordine putas diſputationem eſſe? de re tota, & de poteſtate eius ambigitur: non eſt virtus, ſi ſequi poteſt. Primæ partes eius ſunt: ducere debet, imperare, ſummo loco ſtare: tu illam iubes ſignum petere. Quid, inquit, tua refert? & ego, ſine virtute, nego beatam vitam poſſe conſtare. Ipſam voluptatem, quam ſequor, cui me manci-

ci-

cipaui, remota illa, improbo & damno: de hoc vno diſputatur, vtrum virtus ſummi boni cauſſa ſit, an ipſa ſummum bonum. Vt hoc vnum quæratur, ordinis tantùm exiſtimas mutationem? iſta verò confuſio eſt, & manifeſta cæcitas, primis poſtrema præferre. Non indignor, quod poſt voluptatem ponitur virtus, ſed quod omnino cum voluptate confertur: Contemptrix eius & hoſtis eſt, & longiſſimè ab illa reſiliens, labori, ac dolori familiarior, virilibus incommodis, quam iſti effœminato bono.

CAP. III. Inſerenda hæc, mi Liberalis, fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis eſt, & turpiſſimum id cauſſa vllius alterius rei dare, quam vt datum ſit. Nam ſi recipiendi ſpe tribueremus, locupletiſſimo cuiq;, non digniſſimo, daremus: nunc verò diuiti importuno pauperem præferimus: non eſt beneficium quod fortunam ſpectat. Præterea, ſi vt prodeſsemus, ſola nos inuitaret vtilitas, minimè beneficia diſtribuere deberent, qui facillimè poſsent, locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigentes. Dij verò tot munera, quæ ſine intermiſſione diebus, ac noctibus fundunt, non darent: in omnia enim illis natura ſua ſufficit, plenoſq; & tutos, & inuiolabiles præſtat. Nulli ergo beneficium dabunt, ſi vna dandi cauſſa eſt, ſe intueri, ac commodum ſuum. Iſtud non beneficium, ſed fœnus eſt: circumſpicere, non vbi optimè ponas, ſed vbi quæſtuoſiſſimè habeas, vnde facillimè tollas. Quod cum longè à dijs remotum ſit, ſequitur vt liberales ſint: nam ſi vna beneficij dandi cauſſa ſit dantis vtilitas, nulla autem ex nobis vtilitas deo ſperanda eſt, nulla deo dandi beneficij cauſſa eſt.

CAP. VI. Scio quid hoc loco reſpondeatur.

Itaq;

Itaq; non dat Deus beneficia, ſed ſecurus, & negligens noſtri, auerſus à mundo, aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quàm iniuriæ, tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces, & vndiq; ſublatis in cęlum manibus vota facientium, priuata ac publica. Quod profectò non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales conſenſiſſent, alloquendi ſurda numina, & inefficaces deos: niſi noſſent illorum beneficia nunc vltro oblata, nunc orantibus data, magna; tempeſtiua, ingentes minas interuentu ſuo ſoluentia. Quis eſt autem tam miſer, tam neglectus, quis tam duro fato, & in pœnam genitus, vt non tantam deorum munificentiam ſenſerit? Ipſos illos complorantes ſortem ſuam & querulos circumſpice: inuenies non ex toto beneficiorum cæleſtium expertes: neminem eſſe, ad quem non aliquid ex illo benigniſſimo fonte manauerit. Parum eſt autem id, quod naſcentibus ex æquo diſtribuitur? Vt quæ ſequuntur, inæquali diſpenſata menſura, tranſeamus, parum dedit natura, cùm ſe dedit?

CAP. V. Non dat Deus beneficia. Vnde ergo iſta, quæ poſſides? quæ das? quæ negas? quæ ſeruas? quæ rapis? vnde hæc innumerabilia, oculos, aureis, animum mulcentia? vnde illa luxuriam quoque inſtruens copia? Neque enim neceſſitatibus tantummodo noſtris promiſum eſt: vſque in delicias amamur. Tot arbuſta, non vno modo frugifera, tot herbæ ſalutares, tot varietates ciborum, per totum annum digeſtæ, vt inerti quoque fortuita terræ alimenta præberent. Iam animalia omnis generis, alia in ſicco, ſolidoque, alia in humido innaſcentia, alia per ſublime dimiſſa: vt

omnis

omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœniſſimis flexibus campos cingentia, illa præbitura cõmercijs viam, vaſto, ac nauigabili curſu vadentia: ex quibus quædam ſtatis diebus mirabile incrementum trahunt, vt arida & feruenti ſubiecta cælo loca ſubita vis æſtiui torrẽtis irriget. Quid medicatorum torrentium venæ? quid in ipſis littoribus aquarum calentium exundatio?

. . . . Te Lari maxime, teq;
Fluctibus, & fremitu aſſurgẽs Benace marino?

CAP. VI. Si pauca quis tibi donaſſet iugera, accepiſſe te diceres beneficium; immenſa terrarum latè patentium ſpatia, negas eſſe beneficiũ? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleuerit, beneficium vocabis: tot metalla defodit, tot flumina emiſit in aëra, ſuper quę decurrunt ſola aurum vehentia; argenti, æris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inueſtigandi tibi facultatem dedit, ac latentium diuitiarũ in ſumma terra ſigna diſpoſuit: negas te accepiſſe beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid reſplendeat, & tectũ nitidius, auro, aut coloribus ſparſum, non mediocre munus vocabis: ingens tibi domicilium, ſine vllo incendij aut ruinæ metu ſtruxit, in quo vides non tenues cruſtas, & ipſa qua ſecantur lamina graciliores, ſed integras lapidis pretioſiſſimi moles, ſed totas variæ, diſtinctæque materiæ, cuius tu paruula fruſta miraris, tectum vero aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas te vllum munus accepiſſe? Et cum iſta, quæ habes magno ęſtimes, quod eſt ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi iſtum quem trahis ſpiritum? vnde iſtam, per quam

actus vitæ tuæ diſponis,atq; ordinas lucem? vnde ſanguinem,cuius curſu vitalis continetur calor? vnde iſta palatum tuum ſaporibus exquiſitis vltra ſatietatem laceſſentia? vnde hæc irritamẽta iã laſſę voluptatis? vnde iſta quies,in qua putreſcis, ac marces? Nonne ſi gratus es,dices,

.... Deus nobis hæc otia fecit:
Namq; erit ille mihi ſemper Deus: illius aram
Sæpè tener noſtris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, (vt cernis) & ipſum
Ludere quæ vellem, calamo permiſit agreſti.

Ille Deus eſt, nõn qui paucas boues, ſed qui per totũm orbem armenta dimiſit, qui gregibus vbiq; paſſim vagantibus pabulum præſtat, qui paſcua hibernis æſtiua ſubſtituit,qui nõ calamo tantum cantare,& agreſte,atq; inconditum carmen ad aliquam tamen obſeruationem modulari docuit, ſed tot artes, tot vocum varietates, tot ſonos,alios ſpiritu noſtro,alios externo, cantus edituros,commentus eſt. Neq; enim noſtra iſta, quæ inuenimus, dixeris: non magis, quam quod creſcimus,quam quod ad conſtitutũ temporum ſua corpori officia reſpondent. Nunc puerilium dentium lapſus, nunc ad ſurgentem iam ætatem, & in robuſtiorem gradum tranſeuntem pubertas, & vltimus ille dens vrgenti iuuentæ terminum ponens. Inſita ſunt nobis omnium ætatum, omniumq; artium ſemina, magiſterq; ex occulto Deus producit ingenia.

CAP. VII. Natura,inquit,hęc mihi præſtat. Non intelligis te,cùm hoc dicis,mutare nomen Deo? Quid enim aliud eſt natura,quàm Deus, & diuina ratio, toti mundo, & partibus eius inſerta? Quoties voles,tibi licet aliter hunc auctorem rerum noſtrarum compellare: & Iouem illum optimum ac maximum ritè dices, &

to-

tonantem, & ſtatorem: qui non (vt hiſtorici tradiderunt) ex eo quod poſt votum ſuſceptũ, acies Romanorum fugientium ſtetit, ſed quod ſtant beneficio eius omnia, ſtator, ſtabilitorq; eſt: hũc eumdem & fatum ſi dixeris, nõ mentieris: nam cùm fatum nihil aliud ſit, quàm ſeries implexa cauſſarum, ille eſt prima omnium cauſſa, ex qua ceteræ pendent. Quæcunq; voles illi nomina propriè aptabis, vim aliquam, effectumque cæleſtium rerum continentia. Tot appellationes eius poſſunt eſſe, quot munera.

CAP. VIII. Hunc & Liberum patrem, & Herculam, ac Mercurium noſtri putant. Liberum patrem, quia omnium parens ſit, quod ab eo primum inuenta ſeminum vis eſt, conſultura per voluptatem. Herculem: quia vis eius inuicta ſit, quandoque laſſata fuerit operibus editís, in ignem receſſura. Mercurium: quia ratio penes illum eſt, numerusq; & ordo, & ſcientia. Quocumque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi: nihil ab illo vacat: opus ſuum ipſe implet. Ergo nihil agis ingratiſſime mortalium qui te negas Deo debere, ſed naturæ: quia nec natura ſine Deo eſt, nec Deus ſine natura: ſed idem eſt vtrumque, nec diſtat officio. Si quid à Seneca accepices, Annæo te diceres debere, vel Lucio: non creditorem mutares, ſed nomen: quoniam ſiue prænomen eius, ſiue nomen dixiſſes, ſiue cognomen, idem tamen ille eſſet. Sic hunc naturam vocas, fatum, fortunam: omnia eiuſdem Dei nomina ſunt, variè vtentis ſua poteſtate. Et iuſtitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, vnius animi bona ſunt: quidquid horum tibi placuit, animus placet.

CAP. IX. Sed ne in aliam diſputationem ex obliquo abeã, plurima beneficia ac maxima in

nos Deus confert,ſine ſpe recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quidquam conferre poſſumus. Ergo beneficium per ſe expetenda res eſt;vna ſpectatur in eo accipientis vtilitas:ad hanc accedamus, ſepoſitis commodis noſtris. Dicitis, inquit, diligenter eligendos, quibus beneficia debemus: quia nec agricolæ quidem ſemina arenis committant. Quod ſi verum eſt,noſtram vtilitatem in beneficijs dandis ſequimur,quemadmodum in arando,ſerendoque:neq; enim ſerere,per ſe res expetenda eſt.Præterea,quęritis cui detis beneficium:quod non eſſet faciendum, ſi per ſe beneficium dare, expetenda res eſſet:quia enim quocumque loco & quocumque modo daretur,beneficium erat. Honeſtum propter nullam aliam cauſſam, quam propter ipſum, ſequimur. Tamen etſi nihil aliud ſequendum eſt, quærimus quid faciamus,& quando, & quemadmodum: per hæc enim conſtat.Itaque cùm eligo cui dem beneficium,id ago, vt beneficium ſit: quia ſi turpi datur,nec honeſtum eſſe poteſt,nec beneficium.

CAP. X. Depoſitum reddere, per ſe res expetenda eſt: non tamen ſemper reddam, nec quolibet loco,nec quolibet tempore: aliquando nihil intereſt,vtrum inficier,an palam reddam. Intuebor vtilitatem eius, cui redditurus ſum, & nociturum illi depoſitum negabo. Idem in beneficio faciam:videbo quando dem,cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim ſine ratione faciendum eſt: non eſt autem beneficium, niſi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honeſti comes eſt. Quam ſæpe hominum, donationem ſuam inconſultam obiurgantium, hanc audimus vocem, Mallem perdidiſſe, quam illi dediſſe? Turpiſſimum

genus

genus damni eſt, inconſulta donatio: multoque grauius male dediſſe beneficium, quam non recepiſſe. Aliena enim culpa eſt, quod non recepimus: quod cui daremus non eligimus, noſtra. In electione nihil minus, quam hoc quod tu exiſtimas, ſpectabo, à quo recepturus ſim: eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus ſit. *Sæpè* autem & non redditurus, gratus eſt; & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit æſtimatio mea. Ideo locupletem, ſed indignum prçteribo: pauperi viro bono dabo. Erit enim in ſumma inopia gratus: & cum omnia illi deerunt, ſupererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam: vni placere contentus, in hoc dabo, vt quod oportet faciam: quod oportet autem, non eſt ſine electione: quæ qualis futura ſit, interrogas?

CAP. XI. Eligam virum integrum, ſimplicem, memorem, gratum, alieni abſtinentem, ſui non auarè tenacem, beneuolum. Hunc verò cùm elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam poſſit, ex ſententia res geſta erit. *Si* vtilitas me & ſordida computatio liberalem facit, ſi nulli proſum, niſi vt inuicem ille mihi proſit: non dabo beneficium proficiſcenti in diuerſas, longinquaſque regiones, non dabo abfuturo ſemper, non dabo ſic affecto, vt ſpes ei nulla ſit conualeſcendi, non dabo ipſe deficiens: non enim habeo tempus recipiendi. Atqui vt ſcias, rem per ſe expetendam eſſe, benefacere; aduenis modo in noſtrum delatis portum, & ſtatim abituris, ſuccurrimus. Ignoto naufrago nauem, qua reuehatur, & damus & inſtruimus. Diſcedit ille, vix ſatis noto ſalutis auctore, & nunquam amplius in conſpectum noſtrum reuerſurus, debitores nobis deos

delegat, precaturq; illi pro ſe gratiam referant: interim nos iuuat ſterilis beneficij conſcientia. Quid cum ipſo vitæ in fine conſtitimus, cum teſtamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? quantum temporis conſumitur, quamdiu ſecreto agitur, quantum & quibus demus? Quid enim intereſt, quibus demus, à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia noſtra torquemus, quam vbi remotis vtilitatibus, ſolum ante oculos honeſtum ſtetit: tamdiu officiorum mali iudices: quamdiu illa deprauat ſpes ac metus, ac inertiſſimum vitium, voluptas. Vbi mors intercluſit omnia, & ad ferendam ſententiam incorruptum iudicem miſit, quærimus digniſſimos, quibus noſtra tradamus: nec quidquam cura ſanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.

CAP. XII. Et mehercule tunc magna voluptas ſubit cogitantem, Hunc ego locupletiorem faciam: huius dignitati adiectis opibus, aliquid ſplendoris affundam. Si non damus beneficia, niſi recepturi, inteſtatis moriendum ſit. Dicitis, inquit, beneficium creditum inſolubile eſſe: creditum autem non eſt res per ſe expetenda. Cum creditum dicimus, imagine & translatione vtimur. Sic & legem, iuſti, iniuſtiq; regulam eſſe: & regula non eſt res per ſe expetenda. Ad hęc verba demõſtrandę rei cauſſà deſcendimus. Cum dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis ſcire? adijcio inſolubile, cum creditum nullum non ſolui aut poſſit, aut debeat. Adeo beneficium vtilitatis cauſſa dandum non eſt, vt ſæpè, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum ſit. Sic latronibus circumuentum defendo, vt tuto tranſire permittatur:

tatur: reum gratia laborantem tutor, & hominum potentium factionem in me conuerto, quas illi detraxero ſordes, ſub accuſatoribus iiſdem fortaſſe ſumpturus, cùm abire in partem alteram poſſim, & ſecurus ſpectare aliena certamina: ſpondeo pro iudicato, & ſuſpenſum amici bonis libellum deijcio creditoribus eius me obligaturus: vt poſſim ſeruare proſcriptum, ipſo proſcriptionis periculum adeo. Nemo Tuſculanum, aut Tiburtinum paraturus, ſalubritatis cauſſa, & æſtiui ſeceſſus, quoto anno empturus ſit diſputat: cùm emerit, tuendum eſt. Eadem in beneficijs ratio eſt: nam cùm interrogaueris, quid reddat, reſpondebo, bonam conſcientiam. Quid reddit beneficium? dic tu mihi, quid reddat iuſtitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia? ſi quidquam præter ipſas, ipſas non petis.

CAP. XIII. Mundus in quid vices ſuas abſoluit? in quid ſol diem extendit & contrahit? omnia iſta beneficia ſunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium eſt, circumagere rerum ordinem, quomodo ſolis, loca mutare, ex quibus oriatur, in quæ cedat, & hæc ſalutaria nobis facere ſine præmio: ita viri officium eſt inter alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occaſionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas eſt, inertis otij facere corpuſculum, & ſecuritatem ſopitis ſimillimam appetere, & ſub denſa vmbra latitare, tenerrimiſque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibuſque intra hortorum latebram corpora ignauia pallentia ſaginare: nobis voluptas eſt, dare beneficia vel laborioſa, dum aliorum labores leuent: vel periculoſa,

dum alios à periculis extrahant, vel rationes noſtras aggrauatura, dum aliorum neceſſitates & aſtutias laxent. Quid mea intereſt, an recipiam beneficia? etiam cùm recepero danda ſunt. Beneficium, eius commodum ſpectat cui præſtatur, non noſtrum: alioquin nobis illud damus. Itaque multa, quæ ſummam vtilitatem alijs afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator vrbibus prodeſt, medicus ægris, mango vænalibus: ſed omnes iſti, quia ad alienum commodum pro ſuo veniunt, nec obligant eos, quibus proſunt.

CAP. XIV. Non eſt beneficium, quod in quęſtum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam: auctio eſt. Non dicam pudicam, quæ amatorem vt incenderet repulit: quæ aut legem, aut virum timuit: vt ait Ouidius,

Quæ quia non licuit, non dedit, illa dedit.

Non immeritò in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori pręſtitit, & non ſibi: eodem modo qui beneficiũ vt reciperet dedit, non dedit. Ergo & nos beneficiũ damus animalibus, quæ aut vſui, aut alimento futura nutrimus? beneficiũ damus arbuſtis quæ colimus, ne ſiccitate, aut immoti & neglecti ſoli duritia, laborent? Nemo ad agrum colendũ ex æquo & bono venit, nec ad vllam rem, cuius extra ipſam fructus eſt. Ad beneficium dandum nõ adducit cogitatio auara, nec ſordida, ſed humana, liberalis, cupiens dare etiam cum dederit, & augere nouis, ac recentibus vetera; vnum habens propoſitum, quanto ei cui præſtat bono futura ſit: alioquin humile eſt, ſine laude, ſine gloria, prodeſſe, quia expedit. Quid magnifici eſt, ſe amare, ſibi parcere, ſibi acquirere? Ab omnibus iſtis vera beneficij dandi cupido auocat: ad detrimẽ-

tum,

tum,iniecta manu,trahit,& vtilitates relinquit, ipſo benefaciendi opere lætiſſima.

CAP. XV. Numquid dubium eſt,quin contraria ſit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam facere,per ſe vitanda,ac fugiẽda res eſt:ſic beneficium dare, per ſe expetenda: illic turpitudo, contra omnia pręmia in ſcelus hortantia,valet: ad hoc inuitat honeſti per ſe efficax ſpecies. Non mentiar, ſi dixero, neminem non amare beneficia ſua, neminem non ita compoſitum animo, vt libentius eum videat, in quem multa congeſſit: cui non cauſſa ſit iterum dandi beneficij,ſemel dediſſe: quod non accideret, niſi nos ipſa delectarent beneficia. Quam ſæpè dicentem audias? Non ſuſtineo illum deſerere, cui dedi vitam,quem è periculo eripui. Rogat me vt cauſſam ſuã contra homines gratioſos agam. Nolo: ſed quid faciam? iam illi ſemel, iterumque affui. Non vides ineſſe iſti rei propriam quamdam vim, quæ nos beneficia dare cogit? primum quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuiſſet pręſtandi, aliquid ei præſtamus ob hoc, quia præſtitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit vtilitas, vt & inutilia tueri, ac fouere perſeueremus, ſola beneficij caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quam liberis prauis.

CAP. XVI. Ijdem iſti gratiam referre ipſos fatentur,non quia honeſtum eſt,ſed quia vtile: quod non eſse ita, minore opera probandũ eſt. Quia quibus argumentis collegimus beneficiũ dare,per ſe rem expetendam eſse,ijſdem etiam hoc colligemus.Fixum eſt illud,à quo in cetera probationes noſtræ exeunt, honeſtũ ob nullam aliam cauſsam, quam quia honeſtum ſit, coli.

 Quis

Quis ergo controuerſiam facere audebit, an gratum eſſe, honeſtum ſit? Quis non ingratum deteſtetur hominẽ, ſibi ipſi inutilem? Quid autẽ cùm tibi narratur de eo, qui aduerſus ſumma beneficia amici ſui ingratus eſt, quomodo id fers? vtrum tanquam rem turpem fecerit, an tanquam vtilem rem ſibi & profuturam omiſerit? Puto, nequam hominẽ exiſtimas: cui pœna, non cui curatore opus ſit: quod non accideret, niſi gratum eſſe, per ſe expetendum, honeſtũq; eſſet. Alia fortaſſe minus dignitatem ſuam præferunt, & an ſint honeſta, interprete egent: hoc expoſitum eſt, pulchriuſq; quam vt ſplendor eius dubiè, ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium animos receptum, quam referre bene meritis gratiam?

CAP. XVII. Ad hoc, dic mihi, quæ cauſſa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus eſt. Ambitio? & quæ iactatio eſt ſoluiſſe, quod debebas? Metus? nullus ingrato: huic enim vni rei non poſuimus legem, tanquã ſatis natura cauiſſet. Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis iubet: ſuperuacuũ eſt enim, in quod imus, impelli: quemadmodum nemo in amorem ſui cohortandus eſt, quem adeo dum naſcitur trahit: ita ne ad hoc quidem, vt honeſta per ſe petat. Placent ſuapte natura: adeoque gratioſa virtus eſt, vt inſitum ſit etiam malis, probare meliora. Quis eſt, qui non beneficus videri velit? qui non inter ſcelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipſius quæ impotentiſſimè fecit, ſpeciem aliquam induat recti? velit quoq; & iis videri beneficium dediſſe, quos læſit? Gratias itaque agi ſibi ab his, quos afflixere, patiuntur: bonoſq; ſe ac liberales fingunt, quia præſtare non poſſunt.

poſſunt. Quod non facerent, niſi illos honeſti & per ſe expetendi amor cogeret moribus ſuis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere: cuius fructus concupiſcitur, ipſa vero odio, pudoriq; eſt: nec quiſquam tantùm à naturali lege deſciuit, & hominem exuit, vt animi cauſſa malus ſit. Dic enim cuilibet ex iſtis, qui rapto viuunt, an ad illa quæ latrocinijs & furtis conſequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui graſſari, & tranſeuntes percutere quæſtus eſt, potius illa inuenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmijs, ſine nequitia, frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod virtus in omnium animos lumen ſuum permittit: etiam qui non ſequuntur illam, vident.

CAP. XVIII. Vt ſcias, per ſe expetendam eſſe grati animi affectionem, per ſe fugienda res eſt ingratum eſſe: quoniam nihil æquè concordiam humani generis diſſociat ac diſtrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti ſumus, quam quod mutuis iuuamur officijs? hoc vno inſtructior vita, contraq; incurſiones ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos: quid ſumus? præda animalium & victimæ, ac imbecilliſſimus & facillimus ſanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam ſui ſatis virium eſt. Quæcumq; vaga naſcuntur, & actura vitam ſegregem, armata ſunt: hominem imbellia cingit: non vnguium vis, non dentium terribilem ceteris fecit: nudum, & infirmum, ſocietas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium, validiſſimum facerent, rationem & ſocietatem. Itaq; qui par eſſe nulli poſſet, ſi ſeduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: ſocietas terris

genitum, in alienæ naturæ tranſmiſit imperium, & dominari etiam in mari iuſſit. Hæc morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam aduocare. Hanc tolle: & vnitatem generis humani, qua vita ſuſtinetur, ſcindes: tolletur autem ſi efficies, vt ingratus animus non per ſe vitandus ſit, ſed quia aliud illi timendum eſt. Quam multi ſunt enim, quibus ingratis eſſe tuto licet? deniq; ingratū voco, quiſquis metu gratus eſt.

CAP. XIX. Deos nemo ſanus timet. Furor eſt enim metuere ſalutaria: nec quiſquam amat, quos timet. Tu deniq; Epicure, Deum inermē facis: omnia illi tela, omnem detraxiſti potentiam, & ne cuiquam metuendus eſſet, proieciſti illum extra motum. Hunc igitur inſeptum ingenti quodam & inexplicabili muro, diuiſumq; à contactu, & à conſpectu mortalium, non habes quare verearis: nulla illi nec tribuēdi nec nocendi materia eſt. In medio interuallo huius & alterius cæli deſertus, ſine animali, ſine homine, ſine re, ruinas mundorum ſupra ſe, circaq; ſe cadentium euitat, non exaudiens vota, nec noſtri curioſus. Atqui hunc vis videri colere non aliter quam parentem: grato, vt opinor, animo: aut ſi non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, ſed te atomi, & iſtæ micæ tuæ forte ac temere conglobauerunt, cur colis? Propter maieſtatem, inquis, eius eximiam, ſingularemq; naturam. Vt concedam tibi: nempè hoc facis nulla ſpe, nullo pretio inductus. Eſt ergo aliquid per ſe expetendum, cuius te ipſa dignitas ducit; ideſt honeſtum. Quid eſt autem honeſtius, quàm gratum eſſe? huius virtutis materia tam late patet, quam vita.

CAP.

CAP.XX. Sed ineſt,inquit, huic bono etiam vtilitas aliqua: cui enim virtuti non ineſt? ſed id propter ſe expeti dicitur, quod quamvis habeat aliqua extra ſe commoda, ſepoſitis quoque illis ac remotis,placet. Prodeſt gratum eſſe: ero tamen gratus, etiam ſi noceat. Qui gratus eſt, quid ſequitur? vt hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo ſi quis ſibi offenſas concitaturus eſt? ſi quis intelligit, adeo per hoc ſe nihil conſecuturum, vt multa etiam ex repoſito acquiſitoque perdenda ſint: num libens in detrimenta deſcendet? Ingratus eſt,qui in referenda gratia ſecundum datum videt, qui ſperat cum reddit. Ingratum voco, qui ægro aſſidet, quia teſtamentum facturus eſt, cui de hereditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat hic omnia, quæ facere bonus amicus & memor officij debet, ſi animo eius obuerſatur ſpes, ſi lucri captator eſt,& hamum iacit: vt aues,quæ laceratione corporum aluntur, laſſa morbo pecora, & caſura è proximo ſpeculantur; ita hic imminet morti, & circa cadauer volat.

CAP.XXI. Gratus animus ipſa virtute propoſiti ſui capitur. Vis ſcire hoc ita eſſe, nec illum vtilitate corrumpi? Duo ſunt genera grati hominis: dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit: hic fortaſſe oſtentare ſe poteſt: habet quod iactet, quod proferat: dicitur gratus,qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conſcientiam cluſus eſt: quæ illi contingere poteſt vtilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiam ſi vltra facere nihil poteſt, gratus eſt: amat, debet, referre gratiam cupit. Quidquid vltra deſideras, non ipſi deeſt. Artifex eſt etiam, cui ad exercendam artem inſtrumenta non ſuppetunt: nec minus

nus canendi peritus, cuius vocem exaudiri fremitus obſtrepentium non ſinit. Volo referre gratiam: poſt hoc aliquid ſupereſt mihi, non vt gratus, ſed vt ſolutus ſim. Sæpe enim & qui gratiam retulit, ingratus eſt: &, qui non retulit, gratus. Nam vt omnium aliarum virtutum, ita huius, ad animum tota æſtimatio redit: hic ſi in officio eſt, quidquid defuit, fortuna peccat. Quomodo eſt diſertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compreſſis manibus, vel & alligatis: quomodo gubernator etiam qui in ſicco eſt, quia conſummatæ ſcientiæ nihil deeſt, etiam ſi quid obſtat quo minus ſe vtatur: ita gratus eſt, etiam qui vult tantum, nec habet huius voluntatis ſuæ vllum alium, quam ſe teſtem. Imo amplius adijciam: eſt aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud ſequitur, quam ipſam conſcientiam? quæ etiam obruta delectat, quæ concioni ac famæ reclamat, & in ſe omnia reponit, & cum ingentem ex altera parte turbã contra ſentientium aſpexit, non numerat ſuffragia, ſed vna ſententia vincit. Si vero bonam fidẽ perfidiæ ſupplicijs affici videt, non deſcendit è faſtigio, ſed ſupra pœnam ſuam conſiſtit.

CAP. XXII. Habeo, inquit, quod volui, quod petij. Non pœnitet, nec pœnitebit, nec vlla iniquitate me eo fortuna perducet, vt hanc vocem audiam. Quid mihi volui? quid mihi nunc prodeſt bona voluntas? Prodeſt & in equuleo, prodeſt & in igne: qui ſi ſingulis membris admoueatur, & paullatim viuum corpus circumeat: licet ipſum corpus plenum bona conſcientia ſtillet: placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamvis dictum iam, reducatur.

Quid

Quid eſt quare grati velimus eſſe, cum morimur? quare ſingulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam noſtram memoria decernente, ne cuius officij videamur obliti? Nihil iam ſupereſt, quo ſpes porrigatur: in illo tamen cardine poſiti, abire è rebus humanis quam gratiſſimi volumus. Eſt videlicet magna in ipſo opere merces rei, & ad alliciendas mentes hominum ingens honeſti potentia: cuius pulchritudo animos circumfundit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris ſui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior eſt vita melioribus, amorque & ſecundum bonorum iudicium, ætaſque ſecurior, quam innocentia, quam grata mens proſequitur. Fuiſſet enim iniquiſſima rerum natura, ſi hoc tantum bonum miſerum, & anceps, & ſterile feciſſet. Sed illud intuere, an ad iſtam virtutem, quæ ſæpe tuta ac facili aditur, etiam per ſaxa, & rupes, & feris ac ſerpentibus obſeſſum iter, fueris iturus.

CAP. XXIII. Non ideo per ſe non eſt expetendum, cui aliquid extra quoque emolumenti adhæret: fere enim pulcherrima quæque, multis & aduenticijs comitata ſũt dotibus: ſed illas trahunt, ipſa præcedunt. Num dubium eſt, quin hoc humani generis domiciliũ, circuitus ſolis ac lunæ, vicibus ſuis temperet: quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis triſtitia frãgatur: alterius tepore efficaci & penetrabili rigetur maturitas frugum? quin ad huius curſum fecunditas humana reſpondeat? quin ille annum obſeruabilẽ fecerit circumactu ſuo; hæc menſem, minoribus ſe ſpatijs flectens? Vt tamen detrahas iſta, non erat ipſe ſol idoneum oculis ſpectaculum, dignuſque adorari, ſi tantum præ-

te.

teriret? non erad digna ſuſpectu luna, etiam ſi otioſum ſidus tranſcurreret? Ipſe mundus quoties per noctem ignes ſuos fudit, & tantum ſtellarum innumerabilium refulſit, quem non intentum in ſe tenet? quis ſibi illa, tunc cum miratur, prodeſſe cogitat? Adſpice iſta tacito ſuperne cælo labentia, quemadmodum velocitatem ſuã ſub ſpecie ſtantis atque immoti operis abſcondant. Quantum iſta nocte, quam tu in numerum ac diſcrimen dierum obſeruas, agitur? quanta rerum turba ſub hoc ſilentio euoluitur? quantam fatorum ſeriem certus limes educit? Iſta quæ tu non aliter, quam in decorem ſparſa conſideras, ſingula in opere ſunt. Nec enim eſt, quod exiſtimes ſeptem ſola diſcurrere, cetera hærere: paucorum motus comprehendimus: innumerabiles vero, longiuſque à conſpectu noſtro ſeducti dij eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos noſtros patiuntur, plerique obſcuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantæ molis aſpectu, etiam ſi te non regat, non cuſtodiat, non foueat, generetque, ac ſpiritu ſuo riget?

CAP. XXIV. Quemadmodum hæc cum primum vſum habeant, & neceſſaria vitaliaque ſint, maieſtas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, & in primis grati animi, multum quidem pręſtat, ſed nõ vult ob hoc diligi: amplius quiddam in ſe habet, nec ſatis ab eo intelligitur, à quo inter vtilia numeratur. Gratus eſt, quia expedit? ergo & quantum expedit. Non recipit ſordidum virtus amatorem: ſoluto ad illam ſinu veniendum eſt. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, ſed timeo impenſam timeo periculum, vereor offenſam: faciam potius, quod expedit. Non poteſt eadem ratio &

gra-

gratum facere, & ingratum. Vt diuerſa illorum opera, ita inter ſe diuerſa propoſita ſunt. Ille ingratus eſt, quamvis non oporteat, quia expedit: hic gratus eſt, quamvis non expediat, quia oportet.

CAP. XXV. Propoſitum eſt nobis ſecundum rerum naturam viuere, & deorum exemplum ſequi: dij autem quodcumq; faciunt, in eo quid præter ipſam faciendi rationem ſequuntur? niſi forte exiſtimas illos fructum operum ſuorum ex fumo extorum, & turis odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta diſtribuant, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant, quantis imbribus repente deiectis ſolum molliant, venaſque fontium arentes reintegrent, & infuſo per occulta nutrimento renouent. Omnia iſta ſine mercede, ſine vllo ad ipſos perueniente commodo, faciunt. Hæc quoque noſtra ratio, ſi exemplari ab ſuo non aberrat, ſeruet, ne ad res honeſtas conducta veniat. Pudeat vllum venale eſſe beneficium: gratuitos habemus deos.

CAP. XXVI. Si deos, inquit, imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & ſceleratis ſol oritur, & piratis patent maria. Hoc loco interrogãt, an vir bonus daturus ſit beneficium ingrato, ſciens ingratum eſſe? Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione inſidioſa capiamur. Duos ex conſtitutione Stoica accipe ingratos: alter ingratus, quia ſtultus eſt. Stultus etiam malus eſt, qui malus eſt, nullo vitio caret: ergo & ingratus eſt. Sic omnes malos dicimus, intẽperantes, auaros, luxurioſos, malignos: nõ quia iſta omnia ſingulis magna & nota vitia ſint, ſed quia eſſe poſſint: & ſunt, etiamſi latẽt. Alter eſt ingratus, qui à vulgo di-

dicitur, in hoc vitium natura pronus & propenſus. Illi ingrato, qui ſi hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus: nulli enim dare poterit, ſi tales homines ſubmouerit. Huic ingrato, qui beneficiorum fraudator eſt, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quam decoctori pecuniam credet, aut depoſitum committet ei, qui iam pluribus abnegauit. Timidus dicitur aliquis, quia ſtultus eſt: & hoc quidem malos ſequitur, quos indiſcreta & vniuerſa vitia circumſtant: dicitur timidus proprie, natura etiam ad inanes ſonos pauidus. Stultus omnia vitia habet, ſed non in omnia natura pronus eſt, alius in auaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinantur.

CAP. XXXII. Itaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus eſt? Quid ergo? Ariſtides, cui iuſtitia nomen dedit, iniuſtus eſt? Quid ergo? & Fabius, qui cunctando reſtituit rem, temerarius eſt? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor eſt? Camillus deſertor? Non hoc dicimus, ſic omnia vitia eſſe in omnibus, quomodo in quibuſdam ſingula eminent: ſed malum ac ſtultum nullo vitio vacare, nec audacem quidem timoris abſoluimus: ne prodigum quidem auaritia liberamus. Quomodo homo omnes ſenſus habet; nec ideo tamen omnes homines aciem habent Lynceo ſimilem: ſic qui ſtultus eſt, non tam acria & concitata habet omnia, quam quidam quædam. Omnia in omnibus vitia ſunt: ſed non omnia in ſingulis exſtant. Hunc natura ad auaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus eſt: aut ſi nondum deditus, ita formatus, vt in hoc illum mores ſui ferant. Itaque vt ad

pro-

propoſitum reuertar, nemo non ingratus eſt, qui malus eſt. habet enim omnia nequitiæ ſemina: tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit: huic ergo beneficium non dabo. Quomodo male filiæ conſulit, qui illam contumelioſo & ſæpe repudiato collocauit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum geſtorum damnato, patrimonij ſui curam mandauerit: quomodo dementiſſime teſtabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum ſpoliatorem: ſic peſſime beneficia dare dicetur, quicumque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

CAP. XXVIII. Dij quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis parauerant: contingunt autem etiam malis, quia ſeparari non poſſunt. Satius eſt autem, prodeſſe etiam malis propter bonos, quam bonis deeſſe propter malos. Ita, quæ refers, diem, ſolem, hiemis æſtatiſque curſus, & media veris autumnique temperamenta, imbres, & fontium hauſtus, ventorum ſtatos flatus, pro vniuerſis inuenerunt: excerpere ſingulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium & indignis: Frumentum publicum tam fur quam periurus & adulter accipiunt, &, ſine delectu morum, quiſquis inciſus eſt: quicquid aliud eſt, quod tanquam ciui, non tanquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam munera in vniuerſum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo: nec enim poterat fieri, vt ventus bonis viris ſecundus eſſet, contrarius malis: commune autem bonum erat patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex caſuris imbribus dici, ne in malorum improborumq; rura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quam

ma-

malis conduntur vrbes: monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura, publicauit editio: medicina etiam ſceleratis opem monſtrat. Compoſitiones remediorum ſalutarium nemo ſuppreſſit, ne ſanarentur indigni. In his exige cenſuram, & perſonarum æſtimationem, quæ ſeparatim tanquam digno dantur: non in his, quæ promiſcue turbam admittunt. Multum enim refert, vtrum aliquem non excludas, an eligas. Ius & furi dicitur: pace etiam homicidæ fruuntur: ſua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percuſſores, & domi ferrum exercentes, murus ab hoſte defendit: legum præſidio, qui plurimum in illas peccauerunt, proteguntur. Quædam non poterant cæteris contingere, niſi vniuerſis darentur. Non eſt itaque quod de iſtis diſputes: ad quæ publice inuitati ſumus: illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debet, ei quem ingratum ſciam, non dabo.

CAP. XXIX. Ergo, inquit, nec conſilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monſtrabis? an hæc quidem facies, ſed nihil donabis? Diſtinguam iſtud: certe tentabo diſtinguere. Beneficium, eſt opera vtilis: ſed non omnis opera vtilis, beneficium eſt. Quædam enim tam exigua ſunt, vt beneficij nomen non occupent. Duæ res coire debent quæ beneficium efficiant. Primum, rei magnitudo: quædam enim ſunt infra huius nominis menſuram. Quis beneficium dixit, quadrantem panis, aut ſtipem æris abiecti, aut ignis accendendi factam poteſtatem? & interdum iſta plus proſunt, quam maxima: ſed tamen vilitas ſua illis, etiam vbi tempore facta ſunt neceſſaria, detrahit pretium. Deinde quod potiſſimum eſt, oportet accedat: vt eius

cauſſa

cauſſa faciam, ad quem volam peruenire beneficium: dignumque eum iudicem, & libens id tribuam, percipienſque ex munere meo gaudium: quorum nihil eſt in iſtis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, ſed negligenter tanquam parua: & non homini damus, ſed humanitati.

CAP. XXX. Aliquando daturum me etiam indignis quædam non negauerim, in honorem aliorum: ſicut in petendis honoribus quoſdam turpiſſimos nobilitas induſtrijs, ſed nouis, prætulit. Non ſine ratione, ſacra eſt magnarum virtutum memoria: & eſſe plures bonos iuuat, ſi gratia bonorum non cum ipſis cadat. Ciceronem filium quæ res conſulem fecit, niſi pater? Cinnam nuper quæ res ad conſulatum recepit ex hoſtium caſtris? quæ Sextum Pompeium, aliosque Pompeios, niſi vnius viri magnitudo? tanta quondam, vt ſatis alte omnes ſuos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Perſicum, cuius oſculum etiam impuri vitabant, ſacerdotem non in vno collegio fecit, niſi Verrucoſi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hoſtium incurſioni pro rep. vnam domum obiecerant? Hoc debemus virtutibus, vt non præſentes ſolum illas, ſed etiam ablatas è conſpectu colamus. Quomodo illæ id egerunt, vt non in vnam ætatem prodeſſent, ſed beneficia ſua etiã poſt ipſas relinquerent: ita & nos non vna ætate grati ſumus. Hic magnos viros genuit, dignus eſt beneficijs, qualiſcumque eſt: dignos dedit. Hic egregijs maioribus ortus eſt: qualiſcumque eſt, ſub vmbra ſuorum lateat. Vt loca ſordida repercuſſu ſolis illuſtrantur, ita inertes maiorum ſuorum luce reſplendeant.

CAP. XXXI. Excuſare hoc loco, mi Liberalis,

ralis, deos volo. Interdum enim ſolemus dicere: Quid ſibi voluit prouidentia, quæ Aridæum regno impoſuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum eſt, & fratri. Quare C. Cæſarem orbi terrarum præfecit, hominem humani ſanguinis auidiſſimum, quem non aliter fluere in conſpectu ſuo iubebat, quam ſi ore excepturus eſſet? Quid? ergo tu illi hoc datum exiſtimas? patri eius Germanico datum, datum auo, proauoque, & ante hos alijs non minus claris viris, etiam ſi priuati pareſque alijs vitam exegerunt. Quid tu, cum Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum ſuarum menſtruum ore illum hiante exceptare? Nunquid enim ipſe diſsimulabat? nunquid purus videri volebat? Referam dictum tibi eius in ſe, quod circumferri memini, & ipſo præſente laudari. Pollioni Aſinio iacenti, obſcæno verbo vſus, dixerat ſe facturum id quod pati malebat: & cum Pollionis attractiorem vidiſſet frōtem: Quidquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum ſuum ipſe narrabat. Hominem tam palam obſcænum, ad faſces, & ad tribunal admiſiſti? nempe dum veterem illum Scaurum: ſenatus principem cogitas, indigne fers ſobolem eius iacere.

CAP. XXXII. Deos veriſimile eſt, vt alios indulgentius tractent, propter parentes auoſque, alios propter futuram nepotum pronepotumq; ac longe ſequentium poſterorum indolem. Nota eſt enim illis operis ſui ſeries: omniumq; illis rerum per manus ſuas iturarum ſcientia in aperto ſemper eſt: nobis ex abdito ſubit: & quæ repentina putamus, illis prouiſa veniūt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorum nō fuerunt, quia pro ſummo imperio habuerunt iuſtitiam, abſtinentiam, quia non remp. ſibi, ſed ſe

reip.

reip. dicauerunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proauus eorum fuit: qui animum ſupra fortunam geſſit, qui in diſſenſione ciuili, quoniam ita expediebat reip. vinci quam vincere maluit. Referri illi gratia tam longo ſpatio non potuit: in illius reſpectum iſte populo præſideat: non quia ſcit aut poteſt, ſed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis eſt, adſpectu fœdus, & ornamenta ſua traducturus: iam me homines accuſabunt, cæcum & temerarium dicēt, neſcientem quo loco, quæ ſummis ac excellentiſſimis debentur, ponam. At ego ſcio, alij me iſtud dare, alij olim debitum ſoluere. Vnde iſti norunt illum quemdam, gloriæ ſequentis fugaciſſimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alij ex periculo redeunt? nunquam bonum ſuum à publico diſtinguentem? Vbi, inquis, iſte, aut quis eſt? vnde? neſcitis: apud me iſtæ expenſorum acceptorumque rationes diſpunguntur. Ego quid cui debeam, ſcio: alijs poſt longam diem repono, alijs in anteceſſum: ac prout occaſio, & reip. meæ facultas tulit.

CAP. XXXIII. Ingrato ergo aliquando quędam, ſed non propter ipſum dabo. Quid, ſi inquit, neſcis, vtrum gratus ſit, an ingratus? exſpectabis donec ſcias, an dandi beneficij tempus non amittes? Exſpectare longum eſt: nam (vt Plato ait) difficilis humani animi coniectura eſt: non exſpectare, temerarium eſt. Huic reſpondebimus, nunquam exſpectare nos certiſſimam rerum comprehenſionem: quoniam in arduo eſt veri exploratio: ſed ea ire, qua ducit veri ſimilitudo. Omne hac via procedit officium: ſic ſerimus, ſic nauigamus, ſic militamus, ſic vxores ducimus, ſic liberos tollimus; cum omnium horum incertus ſit euentus.

Ad

Ad ea accedimus, de quibus bene ſperandum eſſe credimus. Quis enim pollicetur ſereni prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos? Sequimur qua ratio, non qua veritas trahit. Exſpecta, vt niſi bene ceſſura non facias, & niſi comperta veritate nihil moueris: relicto omni actu vita conſiſtit. Dum veriſimilia me in hoc aut illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem veriſimile erit gratum eſſe.

CAP. XXXIV. Multa, inquit, interuenient, per quæ & malus pro bono ſurrepat, & bonus pro malo diſpliceat; fallaces enim ſunt rerum ſpecies, quibus credimus. Quis negat? ſed nihil aliud inuenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi veſtigijs ſequenda eſt; certiora non habeo. Hæc vt quam diligentiſſime æſtimem, operam dabo, nec cito illis aſſentiar. Sic enim in prœlio poteſt accidere, vt telum meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta; & hoſti, tanquam meo, parcã; ſed hoc & raro accidet, & non vitio meo; cui propoſitum eſt hoſtem ferire, ciuem defendere. Si ſciam ingratum eſſe, non dabo beneficiũ At obrepſit, at impoſuit; nulla hic culpa tribuentis eſt; quia tanquam grato dedi. Si promiſeris, inquit, te daturum beneficium, & poſtea ingratum eſſe ſcieris, dabis an non? Si facis, ſciens peccas; das enim cui non debes; ſi negas, & hoc modo peccas; quia non das ei, cui promiſiſti. Conſtantia veſtra hoc loco titubat, & illud ſuperbum promiſſum, nunquam ſapientem facti ſui pœnitere, nec vnquam emendare quod fecerit, nec mutare conſilium. Non mutat ſapiẽs conſilium, omnibus his manentibus quæ erant, cum ſumeret. Ideo nunquam illum pœnitentia ſubit; quia nihil

nihil melius illo tempore fieri potuit, quam quod factum eſt:nihil melius conſtitui,quam quod conſtitutum eſt. Ceterum ad omnia cum exceptione veniet, ſi nihil inciderit quod impediat:ideo omnia illi ſuccedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia præſumit animo,poſſe aliquid interuenire, quod deſtinata prohibeat. Imprudentium iſta fiducia eſt,fortunam ſibi ſpondere: ſapiens vtramque partem eius cogitat:ſcit quantum liceat errori,quam incerta ſint humana, quam multa conſilijs obſtent: ancipitem rerum ac lubricam ſortem ſuſpenſus ſequitur, & conſilijs certis incertos euentus.Exceptio autem,ſine qua nihil deſtinat nihil ingreditur,& hic illum tuetur.

CAP. XXXV. Promiſi beneficium, niſi ſi quid incidiſſet,quare non deberem dare. Quid enim,ſi quod illi pollicitus ſum, patria ſibi me dare iuſſerit? Si lex lata erit, ne id quiſquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiſeram? Promiſi tibi filiam in matrimonium:poſtea peregrinus apparuiſti: non eſt mihi cum externo connubium. Eadem res me defendit, quæ vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconſtantiæ crimen audiam, ſi cum omnia eadem ſint, quæ erant promittente me, non præſtitero promiſſum: alioquin quidquid mutatur, libertatem facit de integro conſulendi, & me fide liberat. Promiſi aduocationem:poſtea apparuit per illam cauſſam præiudicium in patrem meum quæri: promiſi me peregrè vna exiturum: ſed iter infeſtari latrocinijs nunciatur:in rem præſentem venturus fui:ſed æger filius,ſed puerpera vxor tenet. Omnia eſſe debet eadem, quæ fuerunt cùm promitterem, vt promittentis fidem teneas. Quæ autem maior fieri

mutatio poteſt, quam ſi te malum virum, & ingratum comperi? quod tanquam digno dabam, indigno negabo, & iraſcendi quoque cauſſam habebo deceptus.

CAP. XXXVI. Inſpiciam tamen, & quantum ſit de quo agitur: dabit mihi conſilium promiſſe rei modus. Si exiguum eſt, dabo: non quia dignus es, ſed quia promiſi: nec tanquam munus dabo, ſed verba mea redimam, & aurem mihi peruellam: damno caſtigabo promittentis temeritatem. Ecce vt doleat, vt poſtea conſideratius loquaris: quod dicere ſolemus, linguariũ dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Mecænas ait) vt ſeſtertio centies obiurgandus ſim. Inter ſeſe enim vtrumq; comparabo. Eſt aliquid, in eo quod promiſeris, perſeuerare: eſt rurſus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum ſit, attendendum: ſi leue, conniueamus: ſi verò magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo ſemel excuſare, quare negauerim, quam ſemper, quare dederim. Totũ, inquam, in eo eſt, quanti promiſſi mei verba taxentur. Non tantum quod temerè promiſi, retinebo, ſed quod non rectè dedi repetam. Demens eſt, qui fidem prȩſtat errori.

CAP. XXXVII. Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus vtilem expertus operam, ſubinde ex præda aliquid illi virtutis cauſſa donauerat, & hominem vænalis animæ crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragus in poſſeſſiones cuiuſdam Macedonis expulſus eſt: quod vt nunciatum eſt, accucurrit, ſpiritum eius recollegit, in villam illum ſuam tranſtulit, lectulo ſuo ceſſit, affectũ, ſemianimemq; recreauit, diebus triginta impenſa ſua curauit, refecit, viatico in-

inſtruxit, ſubinde dicentem: Gratiam tibi referam: videre tantum mihi imperatorem meum contingat. Narrauit Philippo naufragium ſuum, auxilium tacuit, & protinus petijt, vt ſibi prædia cuiuſdam donaret. Ille quidam erat hoſpes eius, is ipſe, à quo receptus erat, à quo ſanatus. Multa interim reges, in bello præſertim, opertis oculis donant: non ſufficit homo iuſtus vnus tot armatis cupiditatibus: non poteſt quiſquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum inſatiabilia ſatiabuntur? quid habebunt, ſi ſuum quiſque habuerit? Hoc Philippus ſibi dixit, cum illum induci in bona quę petebat iuſſit. Expulſus bonis ſuis ille, non vt ruſticus iniuriam tacitus tulit, contentus quod non & ipſe donatus eſſet: ſed Philippo epiſtolam ſtrictam ac liberam ſcripſit: qua accepta ita exarſit, vt ſtatim Pauſaniæ mandaret, bona priori domino reſtitueret: ceterum improbiſſimo militi, ingratiſſimo hoſpiti, auidiſſimo naufrago, ſtigmata inſcriberet, ingratum hoſpitem teſtantia. Dignus quidem fuit, cui non inſcriberentur illæ litteræ, ſed inſculperentur, qui hoſpitem ſuum, nudo, & naufrago ſimilem, in id, in quo iacuerat ipſe littus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ ſeruandus fuerit: auferendum vtique fuit, quod ſummo ſcelere inuaſerat. Quis autem pœna eius moueretur, qui id commiſerat, propter quod nemo miſerari miſeros poſſet?

CAP. XXXVIII. Dabit tibi Philippus quia promiſit, etiam ſi non debet, etiam ſi iniuriam, etiam ſi ſcelus facturus eſt, etiã ſi vno facto præcluſurus eſt naufragis litora? Non eſt leuitas, à cognito & damnato errore diſcedere: & inge-

nnè fatendum eſt: Aliud putaui: deceptus ſum? Hæc verò ſuperbæ ſtultitiæ perſeuerantia eſt: Quod ſemel dixi,qualecumq; eſt,fixũ,ratumq; ſit. Non eſt turpe,cum re mutare conſilium. Age,ſi Philippus poſſeſſorem illum eorum litorum reliquiſſet, quæ naufragio ceperat, nonne omnibus miſeris aqua & igni interdixerat? Potius eſt, inquit, intra fines regni mei, te litteras iſtas oculis inſcribendas, duriſſima fronte circumferre, oſtende quam ſacra res ſit menſa hoſpitalis: præbe in facie tua legendum iſtud decretum, quo cauetur, ne miſeros tecto iuuare capitale ſit. Magis iſta conſtitutio ſic erit rata, quam ſi illam in æs incidiſſem.

CAP.XXXIX. Quare ergo,inquit,Zeno veſter, cùm quingentos denarios mutuos cuidam promiſiſſet,& illũ parum idoneum comperiſſet amicis ſuadentib. ne daret,perſeuerauit credere quia promiſerat? Primum alia conditio eſt in credito,alia in beneficio. Pecuniæ, etiam male creditæ, exactio eſt: & appellare debitorem ad diem poſſum, & ſi foro ceſſerit, portionem feram:beneficium & totum perit,& ſtatim. Præterea hoc mali viri eſt,illud mali patrisfamiliæ. Deinde ne Zeno quidẽ,ſi maior fuiſſet ſumma, credere perſeueraſſet. Quingenti denarij ſunt. Illud quod dici ſolet, in morbo conſumat: fuit tanti,non reuocare promiſſum ſuum.Ad cęnam quia promiſi, ibo, etiam ſi frigus erit: non quidem,ſi niues cadent. Surgam ad ſponſalia,quia promiſi, quamvis non concoxerim: ſed non, ſi febricitauero. Sponſum deſcendam, quia promiſi:ſed non ſi ſpondere in incertum iubebis,ſi fiſco obligabis. Subeſt,inquam,tacita exceptio, ſi potero,ſi debebo, ſi hæc ita erunt. Effice, vt idem ſtatus ſit, cum exigitur, qui fuit cum pro-

mit-

mitterem. Deſtituere leuitas erit:ſi aliquid interuenit noui, quid miraris, cum conditio promittentis mutata ſit, mutatum eſſe conſilium? eadem mihi omnia præſta:& idem ſum. Vadimonium promittimus: tamen deſerti non in omnes datur actio deſerentes: vis maior excuſat.

CAP. XL. Idem etiam illa in quæſtione reſponſum exiſtima, an omnimodo referenda ſit gratia,& an beneficium vtiq; reddendũ ſit. Animum præſtare gratum debeo:ceterũ aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas aliquando felicitas eius,cui debeo. Quid enim regi,quid pauper diuiti reddam? vtique cum quidam recipere beneficium,iniuriam iudicent & beneficia ſubinde alijs beneficijs onerent. Quid amplius in horum perſonam poſſum, quam velle? nec enim ideo beneficium nouum reijcere debeo,quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quam dabitur: & præbebo me amico meo exercendæ bonitatis ſuæ capacẽ materiam. Qui noua accipere non vult,acceptis offenditur. Non refero gratiam:quid ad rem? non eſt per me mora,ſi aut occaſio mihi deeſt, aut facultas. Ille præſtitit mihi:nempè cùm occaſionem haberet,cùm facultatem. Vtrum bonus vir eſt, an malus? apud bonum virum, bonam cauſſam habeo:apud malum,non ago. Ne illud quidem exiſtimo faciendum, vt referre gratiam, etiam inuitis his, quibus refertur, properemus,& inſtemus recedentibus. Non eſt referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam,cũ aliquod illis miſſum eſt munuſculum, ſubinde aliud intempeſtiuè remittunt,& nihil ſe debere teſtantur. Reijciendi genus eſt, protinus aliud inuicem mittere, &

munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cùm poſſim;quando?ſi plus mihi detracturus ero,quam illi collaturus:ſi ille non erit ſenſurus vllam acceſſionem recepto eo quo reddito, mihi multum abſceſſurum erit. Qui feſtinat vtiq; reddere, non habet animum grati hominis,ſed debitoris. Et vt breuiter,qui nimis cito cupit ſoluere,inuitus debet: qui inuitus debet,ingratus.

LIBER QVINTVS.

Argumentum, & Ordo.

ABſolutis duabus præcipuis partibus, Quomodo dandum beneficium, Quomodo accipiendum: tranſire ſe dicit ad quædam non tam in ipſa materie,quam ex ipſa, & vicina ac connexa. Quæſtiunculas ſubſerit,primo iſtam: An turpe beneficijs vinci? negat vinci poſſe,& parem ſemper eſſe,qui gratè meminit, qui cupit animo referre, ſi re non poteſt. Quæſtiuncula ſecunda: An aliquis ſibi beneficium donet? item negat, & in vtramq; tamen partem argutatur. Tertia quæſtiuncula: An aliquis Ingratus Stoicè dici poſſit? ait, & docet. Quarta, An non omnes ingrati ſint? minime,etſi plurimos fatetur. Deinde ex adtextu,Quouſq; & an alius pro alio obligemur? vt filius pro patre, & talia. Diſtinctione reſpondet,& magis negat. Quinta quæſtiuncula, An triſte beneficium, & inuito etiam dari poſſit? poteſt. Vltima denique: An repeti Beneficium poſſit?

CA-

CAPVT I.

IN prioribus libris videbar conſummaſſe propoſitum, cùm tractaſſem, quemadmodum dandum eſſet beneficium, & quemadmodum accipiendum: hi enim ſunt huius officij fines. Quidquid vltra moror, non ſeruio materiæ, ſed indulgeo: quæ quo ducit, ſequendum eſt, non quo inuitat. Subinde enim naſcetur, quod laceſſat aliqua dulcedine animum, magis non ſuperuacuum, quam neceſſarium. Verum quia ita vis, perſeueremus, peractis quæ rem continebant, ſcrutari etiam ea quæ, ſi vis verum, connexa ſunt, non cohętentia: quæ quiſquis diligenter inſpicit, nec facit operę pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem homini natura optimo, & ad beneficia propenſo, Liberalis Æbuci, nulla eorum laudatio ſatiſfacit. Neminem vnquam viti tam benignum etiam leuiſſimorum officiorum æſtimatorem. Iam bonitas tua eovſque prolapſa eſt, vt tibi dari putes beneficium, quod vlli datur: paratus es, ne quem beneficij pœniteat, pro ingratis dependere. Ipſe vſque eo abes ab omni iactatione, vſque eo ſtatim vis exonerare quos obligas, vt quidquid in aliquem confers, velis videri non præſtarę, ſed reddere. Ideoque plenius ad te ſic data reuertuntur: nam ferè ſequuntur beneficia non repoſcentem: & vt gloria fugientes magis ſequitur, ita fructus beneficiorum gratius reſpondet illis, per quos etiam eſſe ingratis licet. Per te verò non eſt mora, quo minus beneficia qui acceperunt, vltro repetant: nec recuſabis conferre alia, & ſuppreſſis, diſſimulatiſque plura ac maiora adijcere,

Propoſitum optimi viri, & ingentis animi eſt, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te iſta ratio decipiet: ſuccumbunt vitia virtutibus, ſi illa non cito odiſſe properaueris.

CAP. II. Illud vtique vnicè tibi placet, velut magnificè dictum: Turpe eſt beneficijs vinci: quod an ſit verum, non immeritò quæri ſolet: longèq; aliud eſt, quam mente concipis. Nunquam enim in rerum honeſtarum certamine ſuperari, turpe eſt: dummodo arma non proijcias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propoſitum eaſdem afferunt vires, eaſdem facultates, eandem fortunam: quæ optimorum quoque conſiliorum, dumtaxat exitus, temperat. Voluntas ipſa rectum petens, laudanda eſt, etiam ſi illam alius gradu velociori anteceſſit: non vt in certaminibus, ad ſpectaculum editis, meliorem palma declarat: quamquam in illis quoq; ſæpè deteriorem prætulit caſus. Vbi de officio agitur, quod vterq; à ſua parte eſſe quam pleniſſimum cupit, ſi alter plus potuit, & ad manum habuit materiam ſufficientem animo ſuo, ſi illi, quantum conatus eſt, fortuna permiſit; alter autem voluntate par eſt, etiam ſi minora quam accepit reddidit, aut omnino non reddidit, ſed vult reddere, & toto in hoc intentus eſt animo: hic non magis victus eſt, quam qui in armis moritur: quem occidere facilius hoſtis potuit, quàm auertere. Quod turpe exiſtimas, id accidere viro bono non poteſt, vt vincatur: nunquam enim ſuccumbet, nunquam renunciabit: ad vltimum vſq; diem vitæ ſtabit paratus, & in hac ſtatione morietur: magna ſe accepiſſe præ ſe ferens, paria voluiſſe.

CAP. III. Lacedæmonij vetant ſuos pancratio aut ceſtu decernere, vbi inferiorem oſtendit

victi

victi confeſſio. Curſor cretam prior contingit: velocitate alium, non animo, anteceſſit. Luctator ter abiectus, perdidit palmam, non tradidit. Cùm inuictos eſſe Lacedęmonij ciues ſuos magno æſtimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus victorem facit non iudex, non per ſe ipſe exitus, ſed vox cedentis, & tradere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus ſuis cuſtodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus pręſtat, ne vnquam vincantur: quoniam quidem etiam inter ſuperantia animus inuictus eſt. Ideo nemo trecentos Fabios victos dicit, ſed occiſos. Et Regulus captus eſt à Pœnis, non victus: & quiſquis alius ſæuientis fortunæ vi, ac pondere oppreſſus, non ſubmittit animum. In beneficijs idem eſt: plura aliquis accepit, maiora, frequentiora: non tamen victus eſt. Beneficia fortaſſe beneficijs victa ſunt, ſi inter ſe data, & accepta computes: ſi dantem, & accipientem comparaueris, quorum animi & per ſe æſtimandi ſunt, penès neutrum erit palma. Solet enim fieri, vt etiam cum alter multis vulneribus confoſſus eſt, alter leuiter quidem ſaucius, pares exiſse dicantur, quamvis alter videatur inferior.

CAP. IV. Ergo nemo vinci poteſt beneficijs: ſi ſcit debere, ſi vult referre, ſi quod rebus non poteſt, animo æquat. Hic, quam diu in hoc permanet, quam diu tenet voluntatem, gratum animum ſignis approbat: quid intereſt, ab vtra parte munuſcula plura numerentur? Tu multa dare potes: at ego tantum accipere poſſum: tecum ſtat fortuna: mecum bona voluntas: tamen tam par tibi ſum, quam multis armatiſſimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaq; beneficijs vincitur: quia tam gratus eſt quiſque, quam voluit. Nam ſi turpe eſt

beneficijs vinci, non oportet à prępotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre non poſſis. A principibus dico, à regibus: quos eo loco fortuna poſuit, ex quo largiri multa poſſent, pauca admodum & imparia datis recepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen poteſt opera nauari, & quorum illa excellens potentia per minorũ conſenſum, miniſteriũque conſtat. Sunt quidem extra omnem ſubducti cupiditatẽ, qui vix vllis humanis deſiderijs continguntur: quibus nihil poteſt præſtare ipſa fortuna. Neceſſe eſt à Socrate beneficio vincar: neceſſe eſt à Diogene, qui per medias Macedonũ gazas nudus inceſſit, calcatis regijs opibus O næ ille tũc merito & ſibi & ceteris, quibus ad diſpiciendam veritatem non erat offuſa caligo, ſupra eũ eminere viſus eſt, infra quẽ omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc poſſidente Alexandro, plus .n. erat, quod hic nollet accipere, quam quod ille poſſet dare.

CAP. V. Non eſt turpe, ab his vinci, neque enim minus fortis ſum, ſi cum invulnerabili me hoſte committis: nec ideo ignis minus vrere poteſt, ſi in materiam incidit inuiolabilem flammis: nec ideo ferrum ſecandi vim perdidit, ſi non recipiens ictum lapis ſolidus, inuictæq; aduerſus dura naturæ, diuidendus eſt. Idem tibi de homine grato reſpondeo. Non turpiter vincitur beneficijs, ſi ab his obligatus eſt, ad quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad ſe beneficijs clauſit. A parentibus ferè vincimur: nam tam diu illos habemus, quam diu graues iudicamus, & quam diu beneficia illorum non intelligimus. Cùm iam ætas aliquid prudentiæ collegit, & apparere cœpit, propter illa ipſa eos amari à

nobis

nobis debere, propter quæ non amabantur, admonitiones, ſeueritatem, & inconſultæ adoleſcentiæ diligentem cuſtodiam, rapiuntur nobis. Paucos vſq; ad verum fructum à liberis percipiendum perduxit ætas: ceteri libros onere ſenſerunt. Non eſt tamen turpe, vinci beneficijs à parente: quidni non ſit turpe, cùm à nullo turpe ſit? Quibuſdã enim & pares, & impares ſumus: pares animo, quem ſolum illi exigunt, quem nos ſolum promittimus: impares fortuna, quæ ſi cui obſtitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tanquam victo erubeſcendum eſt. Non eſt turpe, non conſequi, dummodo ſequaris. Sæpè neceſſe eſt, ante alia beneficia petamus, quã priora reddidimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus: quia non per nos erit mora, quo minus gratiſſimi ſimus. Sed interueniet aliquid extrinſecus, quod prohibeat: nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus ſuperabimur quæ non ſunt in noſtra poteſtate.

CAP. VI. Alexander Macedonum rex gloriari ſolebat, à nullo ſe beneficijs vinctum. Non eſt quod nimius animi Macedonas, & Græcos, & Caras, & Perſas, & nationes diſtrictas ſine exercitu ſuſpiciat: ne hos ſibi præſtitiſſe regnum, à Thraciæ angulo porrectum vſque ad litus incogniti maris, iudicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, à quo vtique victus eſt. Quid ni victus ſit illo die, quo homo ſupra menſuram humanæ ſuperbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec dare quidquam poſſet, nec eripere? Archelaus Rex Socratem rogauit, vt ad ſe veniret: dixiſſe Socrates traditur, Nolle ſe ad eum venire, à quo acciperet beneficia, cùm reddere illi paria non poſſet.

Primum, in ipſius poteſtate erat, non accipere? deinde ipſe dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod vtiq; ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum, & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiã? & quid tantum erat accepturus, quantum dabat, ſi oſtendiſset hominem vitæ ac mortis peritum, vtriuſq; fines tenentem? Si regem, in luce media errantem, ad rerum naturam admiſiſset, vſq; eo eius ignarum, vt quo die Solis defectio fuit, regiam clauderet, & filium (quod in luctu, ac rebus aduerſis moris eſt) tonderet? Quantum fuiſset beneficium, ſi timentem è latebris ſuis extraxiſset, & bonum animum habere iuſſiſset, dicens: Non eſt iſta Solis defectio, ſed duorum ſiderum coitus, cũ luna humiliore currens via, infra ipſum ſolem, orbem ſuum poſuit, & illum obiectu ſui abſcondit: quæ modo partes eius exiguas, ſi in tranſcurſu ſtrinxit, obducit: modo plus tegit, ſi maiorem partem ſui obiecit; modo excludit totius aſpectum, ſi recto libramento inter Solem, terraſq; media ſucceſſit? Sed iam iſta ſidera huc & illo diducet velocitas ſua: iam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per ſæcula: quæ diſpoſitos ac prædictos dies habent, quibus Sol intercurſu Lunæ vetetur omnes radios effundere, Paullum exſpecta: iam emerget, iam iſtam velut nubem relinquet, iam exſolutus impedimentis, lucem ſuam liberè mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non poſſet, ſi illum docuiſset regnare? parum ſcilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat, ſi vllum date potuiſset Socrati? Quare ergo hoc Socrates dixit?

Vir

Vir facetus, & cuius per figuras ſermo procedere ſolitus erat, deriſor omnium, maxime potentium, maluit illi naſute negare, quam contumaciter ac ſuperbe. Dixit ſe nolle beneficia ab eo accipere, cui non poſſet paria reddere. Timuit fortaſſe, ne cogeretur accipere quæ nollet: timuit ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis: Negaſſet, ſi nollet. Sed inſtigaſſet in ſe regem inſolentem, & omnia ſua magno æſtimari volentem. Nihil ad rem pertinet, vtrũ dare aliquid regi nolis, an accipere à rege: in æquo vtrãque ponit repulſam: & ſuperbo faſtidiri acerbius eſt, quam non timeri. Vis ſcire, quid vere noluerit? Noluit ire ad voluntariam ſeruitutem is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

CAP. VII. Satis (vt exiſtimo) hanc partem tractauimus, an turpe eſſet beneficijs vinci: quod qui quærit, ſcit non ſolere homines ſibi ipſos beneficium dare: manifeſtum enim fuiſſet, non eſſe turpe à ſe ipſum vinci. Atqui apud Stoicos quoſdam & de hoc ambigitur, an poſſit aliquis ſibi beneficium date? an debeat referre ſibi gratiam? quod vt videretur quærendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, &, De nullo queri poſſum alio, quam de me: Ego mihi iraſcor, &, Ego à me pœnas exigam, &, Odi me: multa præterea huiuſmodi, per quæ vnuſquiſque de ſe, tanquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi poſsũ: quare non & beneficia mihi dare poſſum? Præterea quæ ſi in alium contuliſſem, beneficia vocarentur: quare ſi in me contuli, non ſint? Quod ſi ab altero accepiſſem, deberem: quare ſi mihi ipſe dedi, non debeam? Quare ſim aduerſus me ingratus, quod non minus turpe eſt, quam in ſe ſordidum eſſe, & in ſe durum ac ſæuum, & ſui

negligentem? Tam alieni corporis leno male audit, quam ſui. Nempe reprehenditur aſſentator, & aliena ſubſequens verba, paratus ad falſa laudator: non minus placens ſibi, & ſe ſuſpiciens, &, vt ita dicam, aſſentator ſuus. Vitia non tantum cum foris peccant, inuiſa ſunt, ſed cum in ſe retorquentur. Quem magis admiraberis, quam qui imperat ſibi, quam qui ſe habet in poteſtate? Gentes facilius eſt barbaras, impatienteſque alieni arbitrij, regere, quam animum ſuum continere, & tradere ſibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit: quare Socrates ſibi non agat, quod ipſe ſe docuit? M. Cato ait: Quod tibi deeſt, à teipſo mutuare: quare donare mihi non poſſum, ſi commodare poſſum? Innumerabilia ſunt, in quibus conſuetudo nos diuidit. Dicere ſolemus: Sine loquar mecum: &, Ego mihi aurem peruellam. Quæ ſi vera ſunt, quemadmodum aliquis ſibi iraſci debet, ſic & gratias agere: quomodo obiurgare ſe, ſic & laudare quomodo damno ſibi eſſe, ſic & lucro poteſt. Iniuria & beneficium, contraria ſunt: ſi de aliquo dicimus, Iniuriam ſibi fecit: poterimus dicere, Beneficium ſibi dedit.

CAP. VIII. Nemo ſibi debet: natura prius eſt, vt quis debeat, deinde vt gratiam referat: debitor non eſt ſine creditore, non magis quam maritus ſine vxore, aut ſine filio pater. Aliquis dare debet, vt aliquis accipiat: non eſt dare, nec recipere, in dexteram manum de ſiniſtra transferre. Quomodo nemo ſe portat, quamvis corpus ſuũ moueat & transferat: quomodo nemo, quamvis pro ſe dixerit, affuiſſe ſibi dicitur, nec ſtatuã ſibi tanquam patrono ponit: quomodo ſi æger cum cura ſua cõualuit, mercedem à ſe non exigit: ſic in omni negotio, etiam cum aliquid prodeſſe

ſibi

ſibi fecerit, non tamen debebit referre gratiam ſibi, quia non habebit, cui referat. Vt concedam aliquem dare ſibi beneficium: dum dat, & recipit: vt concedam aliquem à ſe accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) verſura fit, & velut luſorium nomen ſtatim tranſit. Neque enim alius dat quam qui accipit, ſed vnus atque idem. Hoc verbum debere, non habet niſi inter duos locum: quomodo ergo in vno conſiſtit, qui ſe obligando liberat? Vt in orbe ac pila nihil eſt imum, nihil ſummum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & quæ ſequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur, omnia quomodocumque ierint, in idem reuertuntur: ita in homine exiſtima fieri: cum illum in multa mutaueris, vnus eſt. Cecidit ſe: iniuriarum cum quo agat, non habet: alligauit & clauſit: de vi non tenetur: beneficium ſibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi auellitur, ad illam redit; nec perire quidquam poteſt, quod quo excidat non habet, ſed eodem reuoluitur diſcedit. Quid ſimile, inquit, habet hoc exemplum propoſitæ quæſtioni? dicam. Puta te ingratum eſſe, non peribit beneficium: habet illud, qui dedit: puta te recipere nolle: apud te eſt, antequam redditur. Non potes quidquam amittere: quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra teipſum orbis agitur: accipiendo das, dando accipis.

CAP. IX. Beneficium, inquit, ſibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falſum eſt, ex quo pendent ſequentia. Nemo enim ſibi beneficium dat, ſed naturæ ſuæ paret, à qua ad caritatem ſui compoſitus eſt:

vnde

vnde illi ſumma cura eſt nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis eſt, qui ſibi donat: nec clemens, qui ſibi ignoſcit: nec miſericors, qui malis ſuis tangitur. Quod alijs præſtare liberalitas eſt, clementia, miſericordia: ſibi præſtare, natura eſt. Beneficium res voluntaria eſt: at prodeſſe ſibi, neceſſarium eſt. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior eſt. Quis vnquam laudatus eſt, quod ſibi ipſe fuiſſet auxilio? quod ſe eripuiſſet latronibus? nemo ſibi beneficium dat, non magis quam hoſpitium: nemo ſibi donat, non magis quam credit. Si dat ſibi quiſque beneficium, ſemper dat, ſine intermiſſione dat: inire beneficiorum ſuorum non poteſt numerum. Quando ergo gratiam referet, cum per hoc ipſum, quo gratiam refert, beneficium det? Quomodo enim diſcernere poterit, vtrum det ſibi beneficium, an reddat, cum intra eumdem hominem res geratur? Liberaui me periculo: beneficium mihi dedi: iterum me periculo libero: vtrum do beneficium, an reddo? Deinde vt primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod ſequitur, non concedam: nam etiam ſi damus, non debemus: quare? quia ſtatim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non eſt, quia ſine vlla mora recipimus. Dat nemo, niſi alteri: debet nemo, niſi alteri: reddit nemo, niſi alteri. Id intra vnum non poteſt fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X. Beneficium eſt, præſtitiſſe aliquid vtiliter: verbum autem præſtitiſſe, ad alios ſpectat. Nunquid nō demens videbitur, qui aliquid vendidiſſe ſibi ſe dicet? quia vēditio alienatio eſt & rei ſuæ, iuriſque in ea ſui, in alium translatio.

Atqui

Atqui quemadmodum vendere,ſic dare aliquid à ſe dimittere eſt, & id quod tenueris; habendum alteri tradere. Quod ſi eſt, beneficium nemo ſibi dedit: quia nemo dat ſibi. Alioqui duo contraria in vno coëunt, vt idem ſit dare,& accipere. Etiamnũ multũ intereſt,inter dare,& accipere: quidni? cum ex diuerſo iſta verba poſita ſint: atqui ſi quis ſibi beneficium dat, nihil intereſt inter dare & accipere. Paullo ante dicebam, quædam ad alios pertinere, & ſic eſſe formata, vt tota ſignificatio illorum diſcedat à nobis. Frater ſum, ſed alterius: nemo eſt enim ſuus frater. Par ſum, ſed alicui: quis eſt enim par ſibi? Quod comparatur, ſine altero non intelligitur: quod iungitur, ſine altero non eſt. Si & quod datur, ſine altero non eſt: & beneficium ſine altero non eſt. Id ex ipſo vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefeciſſe. Nemo autem ſibi benefacit; non magis quam ſibi fauet,quam ſuarum partium eſt.Diutius hoc & pluribus exemplis licet proſequi: quidni? cum inter ea ſit habendum beneficium, quæ ſecundam perſonam deſiderant. Quædam cum ſint honeſta, pulcherrima, ſummæ virtutis, niſi cum altero non habent locum. Laudatur,& inter maxima humani generis bona, fides colitur: num quis ergo dicitur ſibi fidem præſtitiſſe?

CAP. XI. Venio nunc ad vltimam partem. Qui gratiã refert,aliquid debet impendere ſicut qui ſoluit pecuniam: nihil autem impendit,qui gratiam ſibi refert, non magis quã conſequitur, qui beneficium à ſe accepit. Beneficiũ & gratiæ relatio,vltro citroq; ire debent: intra vnum hominem non eſt viciſſitudo. Qui ergo gratiã refert,inuicem prodeſt ei,à quo conſecutus eſt ali-

quid-

vnde illi ſumma cura eſt nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis eſt, qui ſibi donat: nec clemens, qui ſibi ignoſcit: nec miſericors, qui malis ſuis tangitur. Quod alijs præſtare liberalitas eſt, clementia, miſericordia: ſibi præſtare, natura eſt. Beneficium res voluntaria eſt: at prodeſſe ſibi, neceſſarium eſt. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior eſt. Quis vnquam laudatus eſt, quod ſibi ipſe fuiſſet auxilio? quod ſe eripuiſſet latronibus? nemo ſibi beneficium dat, non magis quam hoſpitium: nemo ſibi donat, non magis quam credit. Si dat ſibi quiſque beneficium, ſemper dat, ſine intermiſſione dat: inire beneficiorum ſuorum non poteſt numerum. Quando ergo gratiam referet, cum per hoc ipſum, quo gratiam refert, beneficium det? Quomodo enim diſcernere poterit, vtrum det ſibi beneficium, an reddat, cum intra eumdem hominem res geratur? Liberaui me periculo: beneficium mihi dedi: iterum me periculo libero: vtrum do beneficium, an reddo? Deinde vt primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod ſequitur, non concedam: nam etiam ſi damus, non debemus: quare? quia ſtatim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non eſt, quia ſine vlla mora recipimus. Dat nemo, niſi alteri: debet nemo, niſi alteri: reddit nemo, niſi alteri. Id intra vnum non poteſt fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X. Beneficium eſt, præſtitiſſe aliquid vtiliter: verbum autem præſtitiſſe, ad alios ſpectat. Nunquid nō demens videbitur, qui aliquid vendidiſſe ſibi ſe dicet? quia vēditio alienatio eſt & rei ſuæ, iuriſque in ea ſui, in alium translatio.

Atqui

Atqui quemadmodum vendere, ſic dare aliquid à ſe dimittere eſt, & id quod tenueris; habendum alteri tradere. Quod ſi eſt, beneficium nemo ſibi dedit: quia nemo dat ſibi. Alioqui duo contraria in vno coëunt, vt idem ſit dare, & accipere. Etiamnũ multũ intereſt, inter dare, & accipere: quidni? cum ex diuerſo iſta verba poſita ſint: atqui ſi quis ſibi beneficium dat, nihil intereſt inter dare & accipere. Paullo ante dicebam, quædam ad alios pertinere, & ſic eſſe formata, vt tota ſignificatio illorum diſcedat à nobis. Frater ſum, ſed alterius: nemo eſt enim ſuus frater. Par ſum, ſed alicui: quis eſt enim par ſibi? Quod comparatur, ſine altero non intelligitur: quod iungitur, ſine altero non eſt. Si & quod datur, ſine altero non eſt: & beneficium ſine altero non eſt. Id ex ipſo vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefeciſſe. Nemo autem ſibi benefacit; non magis quam ſibi fauet, quam ſuarum partium eſt. Diutius hoc & pluribus exemplis licet proſequi: quidni? cum inter ea ſit habendum beneficium, quæ ſecundam perſonam deſiderant. Quædam cum ſint honeſta, pulcherrima, ſummæ virtutis, niſi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona, fides colitur: num quis ergo dicitur ſibi fidem præſtitiſſe?

CAP. XI. Venio nunc ad vltimam partem. Qui gratiã refert, aliquid debet impendere ſicut qui ſoluit pecuniam: nihil autem impendit, qui gratiam ſibi refert, non magis quã conſequitur, qui beneficium à ſe accepit. Beneficiũ & gratiæ relatio, vltro citroq; ire debent: intra vnum hominem non eſt viciſſitudo. Qui ergo gratiã refert, inuicem prodeſt ei, à quo conſecutus eſt ali-

quid

quid: qui ſibi gratiam refert, cui prodeſt? ſibi. Et quis non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogitat? Qui gratiam ſibi refert, ſibi prodeſt: & quis vnquam ingratus hoc noluit facere? imo quis non ingratus fuit, vt hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autem, Ago gratias mihi, quod illam vxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi ſocietatem. Cum hoc dicimus, laudamus nos: & vt factũ noſtrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium eſt quod poteſt, & cum datum eſt, non reddi: qui ſibi beneficium dat, non poteſt non recipere, quod dedit: ergo non eſt beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc eſt probabile, & ſuſpiciendum, quod alteri vt aliquis prodeſſet, vtilitatis interim ſuæ oblitus eſt: quod alteri dedit, ablaturus ſibi: hoc non facit, qui beneficium ſibi dat. Beneficium dare, ſocialis res eſt, aliquem conciliat, aliquem obligat: ſibi dare, non eſt ſocialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in ſpem inducit, vt dicat: Hic homo colendus eſt: illi beneficium dedit: dabit & mihi. Beneficium eſt, quod quis non ſua cauſſa dat, ſed eius cui dat: is qui ſibi beneficium dat, ſua cauſſa dat: non eſt ergo beneficium.

CAP. XII. Videor tibi iam illud, quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abeſſe ab eo qui operæpretium facit: imo totam operam bona fide perdere: Exſpecta etiam: hoc verius dices, ſimul ac te ad has latebras perduxero: à quibus cum euaſeris, nihil amplius aſſecutus eris, quam vt eas difficultates effugeris, in quas licuit non deſcendere. Quid enim boni eſt, nodos operoſe

roſe ſoluere, quos ipſe vt ſolueres, feceris? Sed quemadmodum quædam in oblectamentum ac iocum ſic inligantur, vt eorum ſolutio imperito difficilis ſit: quæ ille qui implicuit, ſine vllo negotio ſeparat; quia commiſſuras eorum & moras nouit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem: tentant enim acumen animorum & intentionem excitant: ita hæc quæ videntur callida & inſidioſa, ſecuritatem, ac ſegnitiem ingenijs auferunt, quibus modo campus in quo vagentur, ſternendus eſt, modo creperi aliquid & confragoſi obijciendum, per quod erepant, & ſollicite veſtigium faciant. Dicitur nemo ingratus eſſe: id ſic colligitur. Beneficium eſt quod prodeſt: prodeſſe autem nemo homini malo poteſt, vt dicitis Stoici; ergo beneficium non accipit malus; itaque nec ingratus eſt. Etiamnum, beneficium honeſta & probabilis res eſt. Apud malum nulli honeſtæ rei aut probabili locus eſt: ergo nec beneficio; quod ſi accipere non poteſt, nec reddere quidem debet; & ideo non fit ingratus. Etiamnum, vt dicitis; Bonus vir omnia recte facit; ſi omnia recte facit, ingratus eſſe non poteſt. Bonus beneficium reddit, malus non accipit; quod ſi eſt, nec bonus quiſquam ingratus eſt, nec malus; ita ingratus in rerum natura eſt nomen, & hoc inane. Vnum eſt apud nos bonum, honeſtum, id peruenire ad malum non poteſt: deſinet enim malus eſſe, ſi ad illum virtus intrauerit. Quamdiu autem malus eſt, nemo illi dare beneficium poteſt; quia bona malaque diſſentiunt, nec in vnum eunt. Ideo nemo illi prodeſt? quia quidquid ad illum peruenit, id prauo vſu corrumpit. Quemadmodum ſtomachus morbo vitiatus, & colligens bilem; quoſcumque accepit

cibos

cibos mutat, & omne alimentum in cauſſam doloris trahit: ita animus cæcus, quidquid illi commiſeris, id onus ſuum, & perniciem, & occaſionem miſeriæ facit. Feliciſſimis itaq; opulentiſſimisq; plurimum æſtus ſubeſt, minuſque ſe inueniunt, quo in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil poteſt ad malos peruenire; quod proſit: imo nihil quod non noceat. Quæcumque enim illis contigerunt, in naturam ſuam vertunt, & extra ſpecioſa, profuturaque ſi meliori darentur, illis peſtifera ſunt. Ideo nec beneficium dare poſſunt: quoniam nemo poteſt, quod non habet, dare: hic benefaciendi voluntate caret.

CAP. XIII. Sed quamvis hæc ita ſint, accipere tamen malus poteſt, quæ beneficijs ſimilia ſint: quibus non redditis: ingratus erit. Sunt animi bona, ſunt corporis, ſunt fortunæ. Illa animi bona, à ſtulto ac malo ſubmouentur; ad hæc admittitur, quæ & accipere poteſt, & debet reddere; & ſi non reddit, ingratus eſt. Nec hoc ex noſtra conſtitutione tantum. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanæ longe lateque terminos ponunt, aiunt, minuta beneficia peruentura ad malos; hæc qui non reddit, ingratus eſt. Nobis itaque beneficia eſſe non placet, quę non ſunt animum factura meliorem; commoda tamen illa eſſe, & expetenda, non negamus. Hæc & viro bono dare malus poteſt, & accipere à bono; vt pecuniam, veſtem, honores, & vitam; quæ ſi non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas eſſe beneficium? Quædam etiamſi vera non ſint, propter ſimilitudinem eodem vocabulo comprehenſa ſunt. Sic pyxidem, & argenteam & aureã dicimus; ſic illiteratum,

non

non ex toto rudem, ſed ad litteras altiores non perductum; ſic qui male veſtitum & pannoſum vidit, nudum ſe vidiſſe dicit. Beneficia iſta non ſunt: habent tamen beneficij ſpeciem. Quomodo iſta ſunt tanquam beneficia; ſic & ille tanquam ingratus eſt, non ingratus. Falſum eſt; quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficij ſpecie fefellit, tam ingratus eſt, quam veneficus, qui ſoporem cum venenum crederet, miſcuit.

CAP. XIV. Cleanthes vehementius agit. Licet inquit, beneficium non ſit quod accipit, ipſe tamen ingratus eſt, quia non fuit redditurus, etiã ſi accepiſſet. Sic latro eſt, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum iam armatus eſt, & habet ſpoliandi atq; interficiendi voluntatẽ. Exercetur & aperitur, opere nequitia, non incipit. Ipſum quod accepit, beneficium non erat, ſed vocabatur. Sacrilegi dant pęnas, quamvis nemo vſque ad deos manus porrigat. Quomodo, inquit, aduerſus malum ingratus eſt quiſquam, cum malo dari beneficium nõ poſſit? Ea ſcilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona ſunt; quorum ſi malis copia eſt, ipſe quoque in ſimili materia gratus eſſe debebit; & illa qualiacumque ſunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Æs alienũ habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percuſſum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod vsũ numeratæ pecuniæ præſtat. Quo genere obligatus es, hoc fidẽ exſolue.

CAP. XV. Quid ſint beneficia, an & in hanc ſordidam humilemq; materiam deduci magnitudo nominis clari debeat; ad vos nõ pertinet; in alios quæritur verum. Vos ad ſpeciẽ veri cõponite animum: & dum honeſtum dicitis, quid-

quid eſt id, quod nomine honeſti iactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per vos ingratus eſt, ſic rurſus omnes ingrati ſunt. Nam (vt dicitis) omnes ſtulti mali ſunt; qui autem habet vitium vnum, habet omnia; omnes autem ſtulti & mali ſunt; omnes ergo ingrati ſunt. Quid ergo? non ſunt? non vndiq; humano generi conuiciũ fit? non publica querela eſt, beneficia periiſſe, & pauciſſimos eſſe, qui de benemerentibus non inuicem peſſime mereantur? Nec eſt quod hanc tantum noſtram murmurationem putes, pro peſſimo prauoq; numerantium, quidquid citra recti formulam cecidit. Ecce neſcio qui non ex philoſophorum domo clamat, ex medio conuẽtu populos genteſq; damnatura vox mittitur.

.... Non hoſpes ab hoſpite tutus,
Nõ ſocer à genero: fratrũ quoq; gratia rara eſt:
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius eſt; beneficia in ſcelus verſa ſunt; & ſanguini eorum non parcitur, pro quibus ſanguis fundendus eſt. Gladio ac venenis beneficia ſequimur; ipſi patriæ manus afferre, & faſcibus ſuis illam premere, potentia ac dignitas eſt. Humili ſe ac depreſſo loco putat ſtare, quiſquis non ſupra rempublicam ſtetit. Accepti ab illa exercitus in ipſam conuertuntur & imperatoria concio eſt, Pugnate contra coniuges, pugnate contra liberos, aras, focos, penates, armis inceſſite. Qui ne triumphaturi quidem intrare vrbem iniuſſu ſenatus deberetis, quibuſq; exercitum victorem reducentibus curia extra muros præberetur: nunc ciuibus cæſis, perfuſi cruore cognato, vrbem ſubrectis intrate vexillis. Obmuteſcat inter militaria ſigna libertas, & ille victor, pacatorque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compreſſo,

intra

intra muros obſeſſus, aquilas ſuas horreat.

CAP. XVI. Ingratus eſt Coriolanus; ſero & poſt ſceleris pœnitentiam pius; poſuit arma, ſed in medio parricidio poſuit. Ingratus Catilina; parum eſt illi capere patriam, niſi euerterit, niſi Allobrogum in illam cohortes immiſerit, & trans alpes accitus hoſtis, vetera & ingenita odia ſatiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis buſtis duces Romani perſoluerint. Ingratus C. Marius, ad conſulatum à caliga perductus; qui niſi Cimbricis cædibus Romana funera æquauerit, niſi ciuilis exitij & trucidationis non tantum dederit ſignum, ſed ipſe ſignum fuerit, parum mutatam ac repoſitam in priorem locum fortunam ſuam ſentiet. Ingratus L. Sulla: qui patriam durioribus remedijs quam pericula erant, ſanauit; qui cum à Præneſtina arce, vſque ad Collinam portam, per ſanguinem humanum inceſſiſſet, alia edidit in vrbe prælia, alias cædes; legiones duas, quod crudele eſt, poſt victoriam; quod nefas, poſt fidem, in angulo congeſtas contrucidauit, & proſcriptionem commentus eſt; dij magni! vt qui ciuem Romanum occidiſſet, impunitatem, & pecuniam, tantum non ciuicam acciperet. Ingratus Cn. Pompeius; qui pro tribus conſulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus inuaſerat, hanc gratiam reipublicæ reddidit, vt in poſſeſſionem eius alios quoq; induceret, quaſi potentiæ ſuæ detracturus inuidiam, ſi quod nulli licere debebat, pluribus licuiſſet; dum extraordinaria concupiſcit imperia, dum prouincias, vt eligat, diſtribuit, dum ita triumviris remp. diuidit, vt tamen in ſua domo duæ partes eſſent, eo redegit populum Rom. vt ſaluus eſſe non poſſet

niſi beneficio ſeruitutis. Ingratus iſte Pompeij hoſtis ac victor, qui à Gallia Germaniaque bellum in vrbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis, caſtra in circo Flaminio poſuit, propius quam Porſenæ fuerant. Temperauit quidem ius crudelitatemq; victoriæ; quod dicere ſolebat, præſtitit; neminem occidit niſi armatū. Quid ergo eſt? Ceteri arma cruentius exercuerunt, ſatiati tamen aliquando abiecerūt: hic gladium cito condidit, nunquam poſuit. Ingratus Antonius in dictatorem ſuum, quem iure cæſum pronuntiauit, interfectoreſq; eius in prouincias & imperia dimiſit, patriā vero proſcriptionib. incurſionib. bellis laceratam, poſt tot mala, deſtinauit ne Romanis quidem regibus; vt quæ Achæis, Rhodijs, & pleriſque vrbibus claris ius integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipſa tributum ſpadonibus penderet.

CAP. XVII. Deficiet dies, enumerantem ingratos, vſque in vltima patriæ exitia. Æque immenſum erit, ſi percurrere cępero, ipſa reſpublica quam ingrata in optimos ac deuotiſſimos ſibi fuerit; quamque non minus ſæpe peccauerit, quam in ipſam peccatum eſt. Camillum in exſilium miſit; Scipionem dimiſit; exſulauit poſt Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quidquid victor Catilina feciſſet. Rutilius innocentiæ pretium tulit in Aſia latere; Catoni populus Romanus præturam negauit, conſulatum pernegauit. Ingrati publice ſumus. Se quiſque interroget; nemo non aliquem queritur ingratum. Atqui non poteſt fieri, vt omnes querantur, niſi querendum eſt de omnibus. Omnes ergo ingrati ſunt. Tantum? & cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primiș qui vidētur audaces.

Adijce,

Adijce, & ambitioſi omnes ſunt, & impij omnes. Sed non eſt quod iraſcaris: ignoſce illis; omnes inſaniunt. Nolo te ad incerta reuocare, vt dicam, Quã ingrata vide ſit iuuentus. Quis non patri ſuo ſupremum diẽ, vt innocens ſit, optat? vt moderatus, exſpectat? vt pius cogitat? Quotus quiſq; vxoris optimæ mortem timet, vt non & computet? Cui, rogo, cui litigatori defenſo, tam magni beneficij, vltra res proximas, memoria durauit? Illud in confeſſo eſt: quis ſine querela moritur? quis extremo die dicere audet: *Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi?* quis non recuſans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati eſt, non eſſe contentum præterito tempore. Semper pauci dies erunt, ſi illos numeraueris. Cogita, non eſſe ſummum bonum in tempore: quantumcumq; eſt, boni conſule. Vt prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beatior vita, ſed longior. Quanto ſatius eſt, gratum aduerſus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, ſed ſuos benignè æſtimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit Deus? hoc ſatis eſt. Potuit plus? ſed hoc quoq; beneficium eſt. Grati ſimus aduerſus deos, grati aduerſus homines, grati aduerſus eos, qui nobis aliquid præſtiterunt; grati etiam aduerſus eos, qui noſtris præſtiterunt.

CAP. XVIII. In infinitum, inquit, me obligas, cùm dicis, & noſtris: itaq; pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, vt dicis, & patri eius dat. Primum vnde, quo, quæro. Deinde illud vtique mihi determinari volo, ſi & patri beneficium datur, nunquid & fratri? nunquid & patruo? nunquid auo? nunquid vxori, & ſocero? Dic mihi, vbi debeam deſinere: quovſ-

que perſonarum ſeriem ſequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficiũ dedero: ſi domum tuam ardentem reſtinxero, aut ne concidat excepero, tibi beneficium non dabo? Si ſeruum tuum ſeruauero, tibi imputabo: ſi filium tuum ſeruauero, non habebis beneficium meum?

CAP. XIX. Diſſimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, ſed mihi: & qui domum meam, quo minus ruat fulcit, præſtat mihi: ipſa enim domus ſine conſenſu eſt. Debitorem me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, ſed me demereri vult. Idem de ſeruo dicam: mei mancipij res eſt, mihi ſeruatur: ideo ego pro illo debeo. Filius ipſe beneficij capax eſt: itaq; ille accipit: ego beneficio lætor contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas, reſpondeas mihi: filij bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? felicior futurus eſt, ſi ſaluum habuerit filium: infelicior, ſi amiſerit? Quid ergo? qui & felicior fit à me, & infelicitatis maximæ periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit, quædam enim in alios conferũtur, ſed ad nos vſq; permanant: ab eo autem exigi quidq; debet, in quem cõfertur: ſicut pecunia ab eo petitur, cui credita eſt, quamvis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium eſt, cuius commodum non & proximos tangat, nonnunquam etiam longius poſitos. Non quæritur, quo beneficium ab eo cui datum eſt, transferatur, ſed vbi primo collocetur: à reo tibi ipſo & à capite repetitio eſt. Quid ergo? oro te, non dicis, filium mihi donaſti, & ſi hic periſſet, victurus non fui? pro eius vita beneficium non debes, cui vitam tuæ præfers? Etiamnum cùm filium tuum ſeruaui, ad

genua

genua procumbis, dijs vota ſoluis, tanquam ipſe ſeruatus. Illæ voces exeunt tibi: Nihil intereſt, mea an me ſeruaueris: duos ſeruaſti: imo me magis. Quare iſta dicis, ſi non accipis beneficiũ: quia & ſi filius meus pecuniam mutuam ſumpſerit, creditori numerabo: non tamen ideo ego debuero: quia etſi filius meus in adulterio deprehenſus erit, erubeſcam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio, non quia ſum, ſed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At peruenit ad me ſumma ex incolumitate eius voluptas, ſumma vtilitas, & orbitatis grauiſſimum vulnus effugi. Non quæritur nunc, an profueris mihi, ſed an beneficium dederis: prodeſt enim & animal, & lapis & herba: nec tamen beneficium dant, quod nunquam datur, niſi à volente. Tu autem non vis patri, ſed filio dare: & interim, ne noſti quidem patrem. Itaq; cùm dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium eius ſeruando? contra oppone; Patri ergo beneficium dedi, quem non noui, quem non cogitaui? Et quid, quod aliquando eueniet, vt patrem oderis, filium ſerues: beneficium ei videberis dediſſe, cui tunc inimiciſſimus eras, cùm dares? Sed vt dialogorum altercatione ſepoſita, tanquam iuriſconſultus reſpondeam, mens ſpectanda eſt dantis. Beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut ſi in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: ſed pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam ſi fruitur. Si tamen occaſionem habuerit, volet & ipſe præſtare aliquid: non tanquam ſoluendi neceſſitatem habeat, ſed tanquam incipiendi cauſſam. Repeti à patre beneficium non debet: ſi quid pro hoc benignè facit, iuſtus, non gratus eſt. Nam illud finiri

non poteſt: ſi patri do beneficium,& matri, & auo,& auunculo,& libertis, & affinibus, & amicis,& ſeruis,& patriæ. Vbi ergo beneficium incipit ſtare? Sorites .n. ille inexplicabilis ſubit: cui difficile eſt modum imponere,quia paullatim ſurrepit,& non deſinit ſerpere. Illud ſolet quæri: Fratres duo diſſident: ſi alterũ ſeruo, an dem beneficium ei qui fratrem inuiſum non perijſſe moleſtè laturus eſt? Non eſt dubium, quin beneficium ſit etiam inuito prodeſſe: ſicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit.

CAP. XX. Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia triſtem frontem, & aſperam habent, quemadmodum ſecare & vrere vt ſanes, & vinculis coërcere. Non eſt ſpectandum an doleat quis beneficio accepto:ſed an gaudere debeat. Non eſt malus denarius, quem barbarus,& ignarus formæ publicæ reiecit. Beneficium & odit, & accepit: ſi modo id prodeſt, ſi is qui dabat, vt prodeſſet dedit:nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum,hoc in contrarium verte. Odit fratrem ſuum,quem illi expedit habere:hunc ego occidi:non eſt beneficium, quamvis ille dicat eſſe,& gaudeat. Inſidioſiſſimè nocet, cui gratiæ aguntur pro iniuria. Video. Prodeſt aliqua res,& ideo beneficium eſt: nocet, & ideo non eſt beneficium. Ecce, quod nec proſit,nec noceat, dabo: & tamen beneficiũ eſt. Patrem alicuius in ſolitudine exanimem inueni,corpus eius ſepeliui:nec ipſi profui(quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio, quid enim per hoc commodi acceſſit illi? Dicam quid conſecutus ſit: officio ſollenni & neceſſario per me functus eſt. Præſtiti patri
eius

eius,quod ipſe præſtare voluiſſet, necnon & debuiſſet. Hoc tamen ita beneficium eſt, ſi non miſericordiæ,& humanitati dedi, vt quodlibet cadauer abſconderem: ſed ſi corpus agnoui, ſi filio tunc hoc præſtare me cogitaui. At ſi terram ignoto mortuo inieci,nullum habeo huius officij debitorem,in publicum humanus. Dicet aliquis, Quid tantoperè quæris, cui dederis beneficium,tanquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant eſſe repetendum, & has cauſſas afferunt. Indignus,etiam repetenti non reddet: dignus, ipſe per ſe referet. Præterea ſi bono viro dediſti, exſpecta: ne iniuriam illi facias appellando,tanquam non fuiſſet ſua ſponte redditurus:ſi malo viro dediſti,plectere. Beneficium verbo ne corruperis,creditum faciendo. Præterea,lex quod non iuſſit repeti,vetuit. Vera ſunt iſta: quam diu me nihil vrget, quam diu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quam repetam: ſed ſi de ſalute liberorum agitur,ſi in periculum vxor deducitur, ſi patriæ ſalus,ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, imperabo pudori meo, & teſtabor omnia me feciſſe, ne opus eſſet mihi auxilio hominis ingrati: nouiſſimè recipiendi beneficij neceſſitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde, cum bono viro beneficium do, ſic do, tanquam nunquam repetiturus, niſi neceſſe fuerit.

CAP. XXI. Sed lex,inquit,non permittendo exigere, vetuit. Multa legem non habent, nec actionem: ad quæ conſuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior,dat aditum. Nulla lex iubet amicorum ſecreta non eloqui, nulla lex fidē etiam inimico præſtare. Quæ lex ad id præſtandum nos quod alicui promiſimus, alligat? Querar tamen cū eo qui arcanū ſermonem nō

continuerit,& fidem datam, nec ſeruatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minimè: non exigo, ſed repeto: & ne repeto quidem, ſed admoneo. Ne vltima quoq; neceſſitas in hoc aget, vt ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum ſit. Qui tam ingratus eſt, vt illi non ſit ſatis admoneri, eum tranſibo, nec dignum iudicabo, qui gratus eſſe cogatur. Quomodo fenerator quoſdam debitores non appellat, quos ſcit decoxiſſe, & in quorum pudorem nihil ſupereſt, quod pereat: ſic ego quoſdam ingratos palam, ac pertinaciter præteribo, nec ab vllo beneficium repetam, niſi à quo non ablaturus ero, ſed recepturus.

CAP. XXII. Multi ſunt, qui nec negare ſciant quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni ſunt quàm grati, nec tam mali, quàm ingrati, ſegnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, ſed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam; qui ſtatim mihi ſic reſpondebunt: Ignoſce, non mehercule ſciui hoc te deſiderare, alioquin vltro obtuliſſem. Rogo ne me ingratum exiſtimes: memini quid mihi præſtiteris. Hos ego quare dubitem, & ſibi meliores & mihi facere? Quemcumq; potuero, peccare prohibebo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potiſſimũ peccet. Alterum illi beneficium do, ſi illum ingratum eſſe non patior: nec dure illi exprobrabo quæ præſtiti, ſed quam potero molliſſimè, vt poteſtatem referendæ gratiæ faciam; renouabo memoriam eius, & petam beneficiũ: ipſe me repetere intelliget. Aliquando vtar verbis durioribus, ſi emendari illum ſperauero poſſe: nam deploratum propter hoc quoq; non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam.

Quod

Quod ſi admonitionis quoque ſuggillationem ingratis remittimus, ſegniores ad reddenda beneficia faciemus. Quoſdam verò ſanabiles & qui fieri boni poſſunt, ſi quid illos momorderit, perire patiemur admonitione ſublata? qua & pater filium aliquando correxit, & vxor maritum aberrantem ad ſe reduxit, & amicum languentem amici fidem erexit.

CAP. XXIII. Quidam vt expergiſcantur, non feriendi, ſed commouendi ſunt; eodem modo quorumdam ad referendam gratiã fides non ceſſat, ſed languet: hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriam vertere: iniuria eſt enim, ſi in hoc non repetis, vt ingratus ſim. Quid ſi ignoro, quid deſideres? quid ſi occupationibus diſtrictus, & in alia vocatus, occaſionẽ non obſeruaui? oſtende mihi quid poſſim, quid velis. Quare deſperas, antequam tentas? quare properas & beneficium, & amicum, perdere? Vnde ſcis nolim, an ignorem, animus, an facultas deſit mihi? experire. Admonebo ergo, non amare, non palam, ſine conuicio: ſic, vt ſe rediſſe in memoriam, non reduci putet.

CAP. XXIV. Cauſſam dicebat apud diuum Iulium ex veteranis quidam, paullo violentior aduerſus vicinos ſuos, & cauſſa premebatur. Meminiſti, inquit, Imperator in Hiſpania talum te torſiſſe, circa Sucronẽ? cum Cæſar meminiſſe ſe dixiſſet: Meminiſtin' idem, inquit, ſub quadã arbore minimum vmbræ ſpargente, cùm velles reſidere feruentiſſimo Sole, & eſſet aſperrimus locus, in quo ex rupibus acutis vnica illa arbor eruperat, quemdam ex commilitonibus penulã ſuam ſubſtrauiſſe? Cùm dixiſſet Cæſar: Quidni meminerim? & quidẽ ſiti confectus, quia impeditus ire ad fontem proximum non poteram,

repere manibus volebam, niſi commilito, homo fortis ac ſtrenuus, aquam mihi in galea ſua attuliſſet. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoſcere illum hominem, aut illam galeam? Cæſar ait, ſe non poſſe galeam agnoſcere, hominem pulchre poſſe: & adiecit, puto ob hoc iratus, quod ſe à cognitione media ad veterem fabulam adduceret: Tu vtiq; ille non es. Merito, inquit, Cęſar me non agnoſcis: nam cùm hoc factum eſt, integer eram: poſtea ad Mundam in acie oculus mihi effoſſus eſt, & in capite lecta oſſa. Nec galeam illam ſi videres, agnoſceres: machæra enim Hiſpana diuiſa eſt. Vetuit illi exhiberi negotium Cæſar: & agellos, in quibus vicinalis via, cauſſa rixæ ac litium fuerat, militi ſuo donauit.

CAP. XXV. Quid ergo? non repeteret beneficium ab imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens, exercitus diſponentem, non patiebatur ſingulis militibus occurrere? Non eſt hoc repetere beneficium, ſed reſumere bono loco poſitũ, & paratum: ad quod tamen vt ſumatur, manus porrigenda eſt. Repetam itaque, quia hoc aut neceſſitate facturus ero, aut illius cauſſa, à quo repetam. Tiberius Cæſar inter initia dicenti cuidam, Meminiſti, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc quidni nón eſſet repetendum beneficium? optanda erat obliuio. Auerſabatur omnium amicorum & æqualium notitiam; & illam ſolam præſentem fortunam ſuam adſpici, illam ſolam cogitari, ac narrari volebat: inquiſitorem habebat, veterem amicum. Magis tempeſtiuè repetendum eſt beneficium, quam petendum. Adhibenda

ver-

verborum moderatio, vt nec ingratus diſſimularet. Tacendum & exſpectandum, ſi inter ſapientes viueremus: & tamen ſapientibus quoque indicare melius fuiſſet, quid rerum noſtrarum ſtatus poſceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, ſed admonent. Dijs quoque, inquam, Homericus ille ſacerdos allegat officia, & aras religioſè cultas, quo obſequentes faciat: & parent. Moneri velle, ac poſſe, ſecunda virtus eſt. Huc illuc frænis leniter motis flectendus eſt paucis animus ſui rector optimus: proximi ſunt qui admoniti in viam redeunt. His non eſt dux detrahendus. Opertis oculis ineſt acies, ſed ſine vſu, quam lumen à dijs immiſſum ad miniſteria ſua euocat. Inſtrumenta ceſſent, niſi illa in opus ſuum artifex mouerit. Ineſt interim animis voluntas bona: ſed torpet, modo delicijs ac ſitu, modo officij inſcitia. Hanc vtilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, ſed vt magiſtri puerorum diſcentium patienter ferre offenſationes memoriæ labentis. Quæ, quemadmodum ſæpè ſubiecto vno aut altero verbo, ad contextum reddendæ orationis adducta eſt, ſic ad referendam gratiam admonitione reuocanda eſt.

LIBER SEXTVS.

Argumentum, & Ordo.

Iterum Quæſtiunculæ, Chryſippeo quodam more. Prima, An beneficium eripi poſſit? variè diſſerit, claudit tamen vſum eius eripi poſſe, non ipſum. Secunda, An debeamus ei, qui vel inuitus profuit, vel ignarus?

 negat.

negat. Tertia: An ei, qui ſua cauſſa nobis profuit? ſi tantum ſua, abnuit: ſi & mea, admittit. Exempla & argutias miſcet. Quarta, An fas incommodi aliquid alteri optare, vt gratiam poſſis referre? non eſt, & damnat. Aliam viam aperit referendæ gratiæ etiam felicibus, etiam Regibus, per conſilia, monita, doctrinam.

CAPVT I.

QVædam, Liberalis virorum optime, exercendi tantum ingenij cauſſa quæruntur, & ſemper extra vitam iacent: quædam & dum quæruntur, oblectamẽto ſunt, & quęſita vſui. Omnium tibi copiam faciam: tu illa, vtcunq; tibi viſum erit, aut peragi iubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. His quoq; ſi abire protinus iuſſeris, nonnihil actum erit; nam etiam quod diſcere ſuperuacuum eſt, prodeſt cognoſcere. Ex vultu igitur tuo pendebo, provt ille ſuaſerit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam, & capite agam.

CAP. II. An beneficium eripi poſſit, quæſitum eſt. Quidam negant poſſe: non enim res eſt, ſed actio; quomodo aliud eſt munus, aliud ipſa donatio; aliud qui nauigat, aliud nauigatio. Et quamvis æger non ſit ſine morbo, non tamen idem eſt æger & morbus: ita aliud eſt beneficium ipſum, aliud quod ad vnumquemque noſtrum beneficio peruenit. Illud incorporale eſt, irritum non fit; materia verò illius huc & illuc iactatur, & dominum mutat. Itaq; cùm eripis, ipſa rerum natura reuocare quod dedit non poteſt. Beneficia ſua interrumpit, non reſcindit. Qui moritur, tamen vixit; qui amiſit oculos, tamen vidit. Quæ ad nos peruenerunt,

ne ſint effici poteſt; ne fuerint, non poteſt: pars autem beneficij & quidem certiſſima eſt, quæ fuit. Nonnunquam vſu beneficij longiore prohibemur, beneficium quidem ipſum non eradi. tur. Licet omnes in hoc vires ſuas natura aduocet, retro illi agere ſe non licet. Poteſt eripi domus, & pecunia: & mancipium, & quicquid eſt, in quo hæſit beneficij nomen; ipſum vero ſtabile & immotum eſt. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, an ille acceperit.

CAP. III. Egregiè mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poëtam, cùm fortunam ſuam tranſeuntem alio videbat, & ſibi nihil relictum, præter ius mortis, id quoq; ſi cito occupauerit, exclamare; Hoc habeo, quodcumq; dedi. O quantum habere potuit, ſi voluiſſet! Hæ ſunt diuitiæ certæ, in quacumq; ſortis humanæ leuitate, vno loco permanſuræ; quæ quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam. Quid tanquam tuo parcis? Procurator es. Omnia iſta, quæ vos tumidos, & ſupra humana elatos, obliuiſci cogunt veſtræ fragilitatis, quæ ferreis clauſtris cuſtoditis armati, quæ ex alieno ſanguine rapta veſtro defenditis; propter quæ claſſes cruentaturas maria deducitis; propter quæ quaſſatis vrbes, ignari, quantum telorum in aduerſos fortuna comparet; propter quæ ruptis toties affinitatis, amicitiæ, collegij fœderibus, inter contendentes duos terrarum orbis eliſus eſt; non ſunt veſtra; in depoſiti cauſſa ſunt, iam iamque ad alium dominum ſpectantia, aut hoſtis illa, aut hoſtilis animi ſucceſſor, inuadet. Quæris quomodo illa tua facias? dona dando. Conſule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem poſſeſſionem para:

honeſtiores illas non ſolum, ſed tutiores facturus: illud quod ſuſpicis; quo te diuitem, ac potentem putas quamdiu poſſides, ſub nomine ſordido iacet. Domus eſt, ſeruus eſt, nummi ſunt: cum donaſti, beneficium eſt.

CAP. IV. Fateris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum eſt. Multa ſunt, propter quæ beneficium debere deſinimus: non quia ablatum, ſed quia corruptum eſt. Aliquis reum me defendit: ſed vxorem meam per vim ſtupro violauit. Non abſtulit beneficium, ſed opponendo illi parem iniuriam, ſoluit me debito: & ſi plus lœſit, quam ante profuerat, non tantum gratia exſtinguitur, ſed vlciſcendi querendiq; libertas fit, vbi in comparatione beneficij præponderauit iniuria: ita non aufertur beneficium, ſed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam ſcelerati patres ſunt, vt illos auerſari, & eiurare ius faſq; ſit? Nunquid ergo illi abſtulerunt, quæ dederant? minimè: ſed impietas ſequentium temporum, commendationem omnis prioris officij ſuſtulit. Non beneficium tollitur, ſed beneficij gratia & efficitur, non ne habeam, ſed ne debeam. Tanquam pecuniam aliquis mihi credidit; ſed domum meam incendit: penſatum eſt creditum damno: nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hic; qui aliquid benignè aduerſus me fecit, aliquid liberaliter, ſed poſtea multa ſuperbè, contumelioſè, crudeliter: eo loco me poſuit, vt perinde liber aduerſus eum ſim, quaſi non accepiſſem: vim beneficijs ſuis attulit. Colonum ſuum non tenet, quamvis tabellis manentibus, qui ſegetem eius proculcauit, qui ſuccidit arbuſta; non quia recepit quod pepigerat, ſed quia

ne

ne reciperet, effecit. Sic debitori ſuo creditor ſępè damnatur, vbi plus ex alia cauſſa abſtulit, quam ex crediti petit. Non tantum inter creditorem, & debitorem iudex ſedet qui dicat, Pecuniam credidiſti. Quid ergo? pecus abegiſti, ſeruum eius occidiſti, argentum, quod non emeras, poſſides: æſtimatione facta, debitor diſcede, qui creditor veneras. Inter beneficia quoq; & iniurias ratio confertur. Sæpè, inquam, beneficium manet, nec debetur, ſi ſecuta eſt dantē pęnitētia, ſi miſerum ſe dixit, qcod dediſſet, ſi cùm daret, ſuſpirauit, vultum adduxit, perdere ſe credit, non donare: ſi ſua cauſſa, aut certè non mea dedit: ſi non deſijt inſultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum munus ſuum facere. Manet itaq; beneficium, quamvis non debeatur: ſicuti quædam pecuniæ, de quibus ius creditori non dicitur, debentur, ſed non exiguntur.

CAP. V. Dediſti beneficium: iniuriam poſtea feciſti: & beneficio gratia debetur, & iniuriæ vltio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pęnā; alter ab altero abſoluitur. Cùm dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidiſſe: ſed aliud pro illo. Reddere enim eſt, rem pro re dare. Quid ni? cùm omnis ſolutio non idem reddat, ſed tantumdem. Nam & pecuniam dicimur reddidiſſe, quamvis numerauimus pro argenteis aureos, quamvis non interuenerint nummi, ſed delegatione, & verbis perfecta ſolutio ſit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorſum enim pertinet ſcire me, an maneat quod non debetur? Iuriſconſultorum iſtæ acutæ ineptiæ ſunt, qui hereditatem negant vſucapi poſſe: ſed ea, quæ in hereditate ſunt: tanquam quidquam aliud ſit hereditas, quam ea, quæ in he-

re.

reditate ſunt. Illud mihi potius diſtingue, quod poteſt ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit, & poſtea fecit iniuriam, vtrũ & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus ſeparatim reſpondere: an alterum alteri contribuere, & nihil negotij habere, vt beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud .n. video in foro fieri: quid in veſtra ſchola iuris ſit, vos ſciatis. Separantur actiones, & de eo, quod agimus, de eodem nobiſcum agitur. Non confunditur formula ſi qui apud me pecuniam depoſuerit, idem mihi poſtea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecũ depoſiti.

CAP. VI. Quæ propoſuiſti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas neceſſe eſt ſequi: lex legi non miſcetur. Vtraque ſua via it: depoſitum habet actionem propriam, tam mehercule quam furtum. Beneficium nulli legi ſubiectum eſt: me arbitro vtitur: licet me comparare inter ſe quantum profuerit mihi quiſque, aut quantum nocuerit; tum pronunciare, vtrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil eſt noſtræ poteſtatis: eundum eſt, qua ducimur. In beneficio tota poteſtas mea eſt: ego itaque iudico illa, non ſeparo, nec diduco, ſed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odiſſe, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potius comparatione facta inter ſe beneficij & iniuriæ, videbo an etiam vltro mihi debeatur. Quomodo ſi quis ſcriptis noſtris, alios ſuperne imprimat verſus, priores litteras non tollit, ſed abſcondit: ſic beneficium ſuperueniens iniuria apparere non patitur.

CAP.

CAP. VII. Vultus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quaſi longius exeam. Videris mihi dicere.

Quo tantũ mihi dexter abis? huc dirige curſũ.
Littus ama....

Non poſſum magis. Itaq; ſi huic ſatisfactum exiſtimas, illo tranſeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis inuitus profuit. Hoc apertius potui dicere, niſi propoſitio deberet eſſe confuſior, vt diſtinctio ſtatim ſubſecuta oſtenderet vtrumque quæri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit, & an ei, qui dum neſcit. Nam ſi quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifeſtius eſt, quam vt vlla in hoc verba impendenda ſint. Et hæc quæſtio facile expedietur, & ſi qua ſimilis huic moueri poteſt, ſi totiens illo cogitationem noſtram conuerterimus. Beneficium nullum eſt, niſi quod ad nos primum aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamvis aut magna nauigia patiantur, & ad ſubuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piſcoſa & amœna pinguibus aruis interfluant: nec quiſquam Nilo beneficium debere ſe iudicat, non magis quam odium, ſi immodicus ſuperfluit, tardèque deceſſit: nec ventus beneficium dat, licet lenis & ſecundus adſpiret: nec vtilis & ſalubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus eſt, debet non tantum prodeſſe, ſed velle. Ideo nec mutis animalibus quidquam debetur: & quàm multos è periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus: & quam multos æſtu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autẽ intereſt, vtrum mihi qui neſcit, profuerit, an qui ſcire non potuit? cum vtrique velle defuerit. Quid autem intereſt, vtrum me iubeas

beas naui,aut vehiculo,aut lanceæ debere beneficium: an ei qui æquè quam iſta propoſitum benefaciendi nullum habuit, ſed profuit caſu?

CAP.VIII. Beneficium aliquis neſciens accipit, nemo à neſciente. Quomodo multos fortuita ſanant,nec ideo remedia ſunt,& in flumen alicui cecidiſſe frigore magno, cauſſa ſanitatis fuit: quomodo quorumdam, flagellis quartana diſcuſſa eſt, & metus repentinus animum in aliam curam auertendo ſuſpectas horas fefellit: nec ideo quidquam horum etiamſi ſaluti fuit, ſalutare eſt: ſic quidam nobis proſunt, dum nolunt, imo quia nolunt; non tamen ideo illis beneficium debemus, quod perniciosa illorum conſilia fortuna deflexit in melius. An exiſtimas me debere ei quidquam,cuius manus cùm me peteret,percuſſit hoſtem meum,qui nocuiſſet, niſi erraſſet? Sæpè hoſtis dum apertè peierat, etiam veris teſtibus abrogauit fidem, & reum velut factione circumuentum miſerabilē reddidit. Quoſdam ipſa,quæ premebat,potentia eripuit: & iudices quem damnaturi erant cauſſa,damnare gratia noluerunt. Non tamen hi reo beneficium dederunt, quamvis profuerint:quia telum quo miſſum ſit,non quo peruenerit,quæritur, & beneficium ab iniuria diſtinguit, non euentus, ſed animus. Aduerſarius meus dum contraria dicit, & iudicem ſuperbia offendit, & in vnum teſtem temere dimittit, cauſam meam erexit. Non quæro an pro me errauerit, quia contra me voluit.

CAP. IX. Nempe vt gratus ſim,velle debeo idem facere quod ille,vt beneficiū daret,debuit. Numquid eſt iniquius homine, qui eum odit,à quo in turba calcatus, aut reſperſus, aut quo nollet, impulſus eſt? Atqui quid eſt aliud,quod

illum

illum querelæ eximat, cùm in re ſit iniuria, quam neſciſſe quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit: & amicum & inimicum voluntas facit. Quam multos militiæ morbus eripuit? quoſdã ne ad ruinam domus ſuæ occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus peruenirent, quidam naufragio conſecuti ſunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra ſenſum officij caſus eſt: nec inimico cuius nos lis ſeruauit, dum vexat, ac detinet. Non eſt beneficium, niſi quod à bona voluntate proficiſcitur, niſi illud agnoſcit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum neſcit: nihil illi debeo: profuit cùm vellet nocere: imitabor ipſum.

CAP. X. Ad primum illum reuertamur: vt gratiã referam, aliquid facere me vis: ipſe vt beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum tranſeamus, vis me huic gratiã referre, vt quod à nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapſus eſt? Vt beneficium tibi debeam, parum eſt voluiſſe te dare: vt nõ debeam, ſatis eſt, noluiſſe. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: ſed quòd beneficium non eſſet, ſi optimę ac pleniſſimæ voluntati fortuna deeſſet, id æquè beneficium non eſt, niſi fortunam voluntas anteceſſit. Non enim profuiſſe te mihi oportet, vt ob hoc tibi obliger, ſed ex deſtinato profuiſſe.

CAP. XI. Cleanthes exemplo eiuſmodi vtitur: Ad quærendum, inquit, & accerſendum ex academia Platonem, duos pueros miſi: alter totam porticum perſcrutatus eſt, alia quoque loca in quibus illũ inueniri poſſe ſperabat, percucurrit, & domum non minus laſſus quam irritus redijt: alter apud proximum circulatorẽ

reſedit,

reſedit, & dum vagus atque erro vernaculis cõgregatur & ludit, tranſeuntem Platonem, quem non quæſierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in ſe erat, quod iuſſus eſt fecit: hunc feliciter inertem caſtigabimus. Voluntas eſt, quæ apud nos ponit officium: cuius vide quæ conditio ſit, vt me debito obſtringat. Parum eſt illi velle, niſi profuit: parum eſt profuiſſe, niſi voluit. Puta enim aliquem donare voluiſſe, nec donaſſe: animum quidem eius habeo, ſed beneficium non habeo: quod conſummat & res, & animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi quidem pecuniam credere, ſed non dedit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, ſed non potuit, amicus quidem ero, ſed non obligatus. Et volam illi aliquid præſtare: nam & ille voluit mihi: ceterum ſi benigniore fortuna vſus præſtitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: hinc initium à me fiet numerandi.

CAP. XII. Intelligo iam quid velis quærere. non opus eſt te dicere: vultus tuus loquitur. *Si quis ſua cauſſa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid?* hoc enim ſepe te conquerentem audio, quod quædam quæ homines ſibi præſtant, alijs imputant. Dicam, mi Liberalis: ſed prius hanc quæſtiunculam diuidam, & rem æquam ab iniqua ſeparabo. Multum enim intereſt, vtrum aliquis beneficium nobis det ſua cauſſa, an noſtra: an ſua & noſtra. Ille qui totus ad ſe ſpectat, & nobis prodeſt, quia aliter ſibi prodeſſe non poteſt: eo loco mihi eſt, quo qui pecori ſuo hibernum & æſtiuum pabulum proſpicit; eo loco, quo qui captiuos ſuos, vt commodius væneant, paſcit, & opimos boues ſaginat ac defricat; quo ianiſta, qui familiam

ſuam ſumma cura exercet,atque ornat. Multum (vt ait Cleanthes) à beneficio diſtat negotiatio.

CAP. XIII. Rurſus non ſum tam iniquus, vt nihil ei debeam, qui cum mihi vtilis eſſet, fuit & ſibi. Non enim exigo, vt ſine reſpectu ſui mihi conſulat: imo etiam opto, vt beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit: dummodo id qui dabat, duos intuens dederit, & inter me ſeque diuiſerit: Licet id ipſe ex maiore parte poſſideat, ſi modo me in conſortium admiſit, ſi duos cogitauit: ingratus ſum, non ſolum iniuſtus niſi gaudeo hoc illi profuiſſe, quod proderat mihi. Summæ malignitatis eſt, non vocare beneficium, niſi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat ſua cauſſa, reſpondebo. Vſus me, quare potius te mihi brofuiſſe dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non poſſe me magiſtratum, quam ſi decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero: nihil debebis mihi, cum te ſeruitute ac vinculis liberauero? atqui mea id cauſſa faciam. Aduerſus hoc reſpondeo. Aliquid iſtic tua cauſſa facis, aliquid mea. Tua, quod redimis; tibi enim ad vtilitatem tuam ſatis eſt, quoslibet redemiſſe. Itaq; debeo, non quod redimis me, ſed quod eligis: poteras enim & alterius redemptione idem conſequi, quod mea. Vtilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum. Præfers me alijs: hoc totum mea cauſſa facis. Itaq; ſi prætorē te factura eſſet decem captiuorum redemptio, decem autem ſoli captiui eſſemus, nemo quidquam tibi deberet ex nobis; quia nihil haberes, quod cuiquam imputares, à tua vtilitate ſeductum. Non ſum inuidus beneficij interpres, neç deſidero illud mihi tantum dari, ſed & tibi.

CAP.

CAP. XIV. Quid ergo, inquit, ſi in ſortem nomina veſtra conijci iuſſiſſem,& tuum nomen inter redimendos exiſſet, nihil deberes mihi.? imo deberem,ſed exiguũ. Quid ſit hoc,dicam. Aliquid iſthic mea cauſſa facis, quod me ad fortunam redemptionis admittis: quod nomen meum exijt,ſorti debeo:quod exire potuit,tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dediſti, cuius maiorem partem fortunæ debeo: ſed hoc ipſum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo,quorum mercenarium beneficium eſt: quod qui dat,non cõputat cui, ſed quanti daturus ſit, quod vndique in ſe conuerſum eſt. Vendit mihi aliquis frumentum:viuere non poſſum, niſi emero:ſed non debeo vitam, quia emi.Nec quam neceſſarium fuerit,ęſtimo, ſine quo victurus non fui: ſed quam gratuitum, quod non habuiſſem, niſi emiſſem:in quo inuehendo mercator non cogitauit quantum auxilij allaturus eſſet mihi, ſed quantum lucri ſibi. Quod emi,non debeo.

CAP. XV. Iſto modo, inquit, ne medico quidquam debere te,niſi mercedulam dices:nec præceptori, quia aliquid numeraueris: atqui omnium horũ apud nos magna caritas, magna reuerentia eſt. Aduerſus hoc reſpondetur,quædam pluris eſſe,quam emuntur. Emis à medico rem inæſtimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore ſtudia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, ſed operæ ſoluitur, quod deſeruiunt, quod à rebus ſuis auocati nobis vacant: mercedem non meriti, ſed occupationis ſuæ ferunt. Aliud tamen dici poteſt verius, quod ſtatim ponam, ſi prius quomodo iſtud refelli poſſit, oſtendero. Quædam, inquit,pluris ſunt,quam

væ-

vænierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis,quamvis empta ſint,debes. Primum,quid intereſt quanti ſint, cùm de pretio, inter ementem,& vendentem conuenerit? Deinde non emi illud ſuo pretio,ſed tuo. Pluris eſt,inquit,quam vænijt. Sed pluris vænire non potuit: pretium autem cuiuſque rei pro tempore eſt. Cum bene iſta laudaueris: tanti ſunt, quanto pluris vænire non poſſunt:præterea nihil venditori debet,qui bene emit. Deinde etiam ſi pluris iſta ſunt,non tamen vllum iſtic tuum munus eſt, vt non ex vſu,effectuve,ſed ex conſuetudine,& annona æſtimetur. Quod tu pretium ponis traijcienti maria, & per medios fluctus, cùm è terræ conſpectu receſſit,certam ſecanti viam, & è proſpicienti futuras tempeſtates, & ſecuris omnibus iubenti ſubito vela ſtringi,armamenta demitti, paratos ad incurſum procellæ & repentinum impetum ſtare? huic tamen tantę rei pręmium vectura perſoluit. Quanti æſtimas in ſolitudine hoſpitium,in imbre tectum,in frigore balneũ, aut ignem? ſcio tamẽ quanti iſta conſecuturus diuerſorium ſubeam. Quantum nobis præſtat, qui labentem domum ſuſcipit? & agentem ex imo rimas inſulam, incredibili arte ſuſpendit? certo tamen & leui pretio fultura conducitur. Murus nos ab hoſtilibus tutos, & à ſubitis latronum incurſionibus pręſtat:notum eſt tamen, illas turres,pro ſecuritate publica propugnacula habituras, excitaturus faber, quid in diem mereat.

CAP. XVI. Infinitum erit,ſi latius exempla conquiram,quibus appareat,paruo magna conſtare.Quid ergo? quare & medico & pręceptori plus quiddã debeo, nec aduerſus illos mercede defũgor?Quia ex medico ac pręceptore in amicum

cum tranſeunt, & nos non arte quam vendunt, obligant, ſed benigna & familiari voluntate. Itaque medico, ſi nihil amplius quam manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit, ſine vllo affectu facienda vitandave præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicum vidit, ſed tanquam imperatorem. Ne præceptorem quidem habeo cur venerer, ſi me in grege diſcipulorum habuit, ſi non putauit dignum propria & peculiari cura, ſi nunquam in me direxit animum: & cum in medium effunderet, quæ ſciebat, non didici, ſed excepi. Quid ergo eſt, quare iſtis debeamus multum? non quia pluris eſt quod vendiderunt quam emimus, ſed quia nobiſipſis aliquid præſtiterunt. Ille magis pependit, quam medico neceſſe eſt: pro me, non pro fama artis, extimuit: non fuit contentus remedia monſtrare: ſed admouit. Inter ſolicitos aſſedit, ad ſuſpecta tempora occurrit: nullum miniſterium oneri illi, nullum faſtidio fuit. Gemitus meos non ſecurus audiuit, in turba multorum inuocantium, ego illi potiſſima curatio fui: tantum alijs vacauit, quantum mea valetudo permiſerat. Huic ego non tanquam medico, ſed tanquam amico, obligatus ſum. Alter rurſus in docendo, & laborem & tædium tulit, præter illa quæ à præcipientibus in commune dicuntur, aliqua inſtillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modo laudibus fecit animum, modo admonitionibus diſcuſſit deſidiam. Tum ingenium latens & pigrum, iniecta (vt ita dicam) manu, extraxit: nec quæ ſciebat, maligne diſpenſauit, quo diutius eſſet neceſſarius, ſed cupijt, ſi poſſet, vniuerſa transfundere. Ingratus ſum niſi illum inter gratiſſimas neceſſitudines diligo.

CAP.

CAP. XVII. Sordidiſſimorum quoq; artificiorum inſtitoribus ſupra conſtitutum aliquid adiecimus, ſi nobis opera illorum enixior viſa eſt: & gubernatori, & opifici viliſſimæ mercis, & in diem ſe locanti corollarium aſperſimus. In optimis vero artibus quæ vitam aut conſeruant, aut excolunt, qui nihil ſe plus exiſtimat debere quam pepigit, ingratus eſt. Adijce, quod talium ſtudiorum traditio miſcet amicos: hoc cum factum eſt, tam medico quam præceptori pretium operæ ſoluitur, animi debetur.

CAP. XVIII. Plato cum flumen naue tranſiſſet, nec ab illo quidquam portitor exegiſſet, honori hoc ſuo datum credens, dixit poſitum illi eſſe apud Platonem officium. Deinde paullo poſt, cum alium atque alium gratis eadem trāſueheret ſedulitate, negauit illi iam apud Platonem poſitum officium. Nam vt tibi debeam aliquid, pro eo quod præſtas, debes non tantum mihi præſtare, ſed tanquam mihi non potes ob id quemquam appellare, quod ſpargis in populum. Quid ergo? nihil tibi debebitur pro hoc? tanquam ab vno, nihil: cum omnibus ſoluam, quod cum omnibus debeo.

CAP. XIX. Negas inquit, vllum dare beneficium eum, qui me gratuita naue per flumen Padum tulit? nego: aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim ſua cauſſa, aut vtique non mea. Ad ſummam; ne ipſe quidem ſe mihi beneficium iudicat dare: ſed aut reip. aut viciniæ, aut ambitioni ſuæ præſtat: & pro hoc aliud quodam commodum exſpectat, quam quod à ſingulis recepturus eſt. Quid ergo, inquit, ſi Princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, ſi immunitatem Hiſpanis, nihil hoc nomine ſinguli debebunt? Quidni debeant? debebunt autem non

tam-

tamquam proprium beneficium, ſed tanquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo vniuerſis prodeſſet, noluit mihi propriè ciuitatem dare: nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me ſibi non ſubſtituit, cùm facturus eſſet quod fecit? Primum, cùm cogitauit Gallis omnibus prodeſſe, & mihi cogitauit prodeſſe: eram enim Gallus: & me, etiam ſi non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ego quoq; illi non tanquam propriũ debeo, ſed tanquam commune vnus è populo: non tanquam pro me ſoluam, ſed tanquam pro patria conferam.

CAP. XX. Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor aut candidatus, aut reus: ad exſoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic iſtius muneris quod vniuerſis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, ſed non propter me: & mihi quidẽ, ſed neſciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum ſciam, quia ad me quoq; circuitu longo peruenit. Propter me factum debet eſſe, quod me obliget. Iſto, inquit, modo, nec Lunę, nec Soli quidquam debes; non enim propter te mouentur. Sed cum in hoc moueantur, vt vniuerſa conſeruent, & pro me mouentur: vniuerſorum enim pars ſum. Adijce nunc, quod noſtra, & horum conditio, diſſimilis eſt. Nam qui mihi prodeſt, vt per me proſit & ſibi, non dedit beneficium: quia me inſtrumentum vtilitatis ſuæ fecit. Sol autem & Luna etiam ſi nobis proſunt ſua cauſſa, non in hoc tamen proſunt, vt per nos proſint ſibi: quid enim nos illis conferre poſſumus?

CAP. XXI. Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis

nobis velle prodeſſe, ſi nolle potuerint: illis autem non licet non moueri ad ſummam, conſiſtant,& opus ſuum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Non ideo minus vult, qui non poteſt nolle: imo maximum argumentum eſt firmæ voluntatis, ne mutari quidem poſſe. Vir bonus non poteſt non facere, quod facit: non enim erit bonus, niſi fecerit: ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet: non poteſt autem non facere, quod debet. Præterea multum intereſt, vtrum dicas, Non poteſt hoc non facere, quia cogitur: an, Non poteſt nolle. Nam ſi neceſſe eſt illi facere, nõ debeo ipſi beneficium, ſed cogenti. Si neceſſe eſt illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipſe ſe cogit. Ita quod tanquam coacto non deberem, tanquam cogenti debeo. Deſinant, inquit, velle Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens eſt, vt eam neget voluntatem eſſe, cui non eſt periculum deſinendi, vertendiq; ſe in contrarium: cum ex diuerſo nemo æque videri debeat velle, quam cuius voluntas vſque eo certa eſt, vt æterna ſit? An ſi is quoq; vult, qui poteſt ſtatim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

CAP. XXII. Agedum, inquit, ſi poſſunt, reſiſtant. Hoc dicis, Omnia iſta ingẽtibus interuallis diducta, & in cuſtodiam vniuerſi diſpoſita, ſtationes ſuas deſerant, ſubita confuſione rerum ſidera ſideribus incurrant, & rupta rerũ concordia in ruinam diuina labantur, contextuſq; velocitatis citatiſſimę, in tot ſęcula promiſſas vices in medio itinere deſtituat, & quæ nunc eunt alternis, redeuntq; opportunis libramentis, mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio, & ex tanta varietate ſoluan-

tur, atque eant in vnum omnia. Ignis cuncta poſſideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos ſorbeat. Eſt tanti, vt tu coarguaris, iſta concidere? Proſunt tibi etiam inuito, euntq; iſta tua cauſſa: etiamſi maior illis alia, ac prior cauſſa eſt.

CAP. XXIII. Adijce nunc, quod non externa cogunt deos, ſed ſua illis in legem æterna voluntas eſt: ſtatuerunt, quæ non mutarent. Itaque non poſſunt videri facturi aliquid, quamvis nolint: quia quidquid deſinere non poſſunt, perſeuerare voluerunt: nec vnquam primi conſilij deos pœnitet. Sine dubio ſtare illis & deſciſcere in contrarium, non licet: ſed non ob aliud, quam quia vis ſua illos in propoſito tenet; nec imbecillitate permanent, ſed quia non libet ab optimis aberrare, & ſic ire decretum eſt. In prima autem illa conſtitutione, cùm vniuerſa diſponerent, etiam noſtra viderunt, rationemq; hominis habuerunt. Itaq; non poſſunt videri ſua tantum cauſſa decurrere, & explicare opus ſuum: quia pars operis ſumus & nos. Debemus ergo & Soli & Lunæ, & ceteris cæleſtibus beneficiũ: quia etiamſi potiora illis ſunt, in quæ oriuntur, nos tamen in maiora ituri iuuant. Adijce, quod ex deſtinato iuuant: ideoq; obligati ſumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus, ſed hæc quæ accipimus, accepturos ſcierunt: & quãquam maius illis propoſitum ſit, maiorq; actus ſui fructus, quam ſeruare mortalia: tamen in noſtras quoq; vtilitates à principio rerum præmiſſa mens eſt, & is ordo mundo datus, vt appareat curam noſtri non inter vltima habitam. Debemus parentibus noſtris pietatem, & multi non vt gignerent, coierunt. Dij non poſſunt videri neſciſſe, quid effecturi eſſent, cum omnibus

ali-

alimenta protinus, & auxilia prouiderint: nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa generabant. Cogitauit enim nos ante natura, quam fecit: nec tam leue opus ſumus, vt illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiſerit, quam non intra homines, humani imperij conditio ſit: vide inquantum corporibus vagari liceat, quæ non coërcuit fine terrarum, ſed omnem in partem ſui miſit: vide, animi quantum audeant, quemadmodum ſoli, aut nouerint deos, aut quærant, & mente in altum data diuina comitentur. Scias, non eſſe hominem tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum ſuarum, natura nihil habet quo magis glorietur, aut certe cui glorietur. Quantus iſte furor eſt, controuerſiam dijs muneris ſui facere? Quomodo aduerſus eos hic erit gratus, quibus gratia referri ſine impendio non poteſt, qui negat ab his accepiſſe ſe, à quibus cum maxime accipit, qui & ſemper daturi ſunt, & nunquam recepturi? Quanta autem peruerſitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam infitianti benignus eſt: & continuationē ipſam, ſeriemque beneficiorum, argumentum vocare neceſſario dantis? Nolo: ſibi habeat: quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi voces his adſtrue. Non ideo de te minus meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum negas peruenit: cuiuſque beneficiorum, vel hoc maximum, quod etiam querenti daturus eſt.

CAP. XXIV. Non vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam parentes ad ſalubrium rerum patiētiam cogant? Flentiū corpora, ac repugnantium, diligenti cura fouent: & ne mēbra libertas immatura detorqueat, in rectū exitura cōſtringunt: & mox liberalia ſtudia in-

culcant, adhibito timore nolentibus. Ad vltimum, audacem iuuentam frugalitati, pudori, moribus bonis, ſi parum ſequitur, coactam applicant. Adoleſcentibus quoque, ac iam potentibus ſui, ſi remedia metu aut intemperantia reijciunt, vis adhibetur, ac ſeruitus. Itaq; beneficiorum maxima ſunt, quæ à parentibus accipimus, dum aut neſcimus, aut nolumus.

CAP. XXV. His ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, ſed ne debeant, ſimiles ſunt ex diuerſo nimis grati: qui aliquid incommodi precari ſolent his, quibus obligati ſunt, aliquid aduerſi, in quo affectũ memorem accepti beneficij approbent. An hoc rectè faciant, & pia voluntate, quęritur: quorũ animus ſimillimus eſt prauo amore flagrantibus, qui amicæ ſuæ optant exſilium, vt deſertam, fugientemq; comitentur: optant inopiam, vt magis deſideranti donent: optant morbum, vt aſſideãt: & quidquid inimicus optaret, amantes vouent. Ferè idem itaque exitus eſt odij, & amoris inſani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incommoda optant, quæ detrahant, & ad beneficium iniuria veniunt: cùm ſatius ſit vel ceſſare, quam per ſcelus officio locum quærere. Quid ſi gubernator à dijs tempeſtates infeſtiſſimas, & procellas petat, vt gratior ars ſua periculo fiat? quid ſi imperator deos oret, vt magna vis hoſtium circumfuſa caſtris, foſſas ſubito impetu compleat, & vallum trepidante exercitu conuellat, & in ipſis portis infeſta ſigna conſtituat, quo maiore cum gloria rebus lapſis profligatiſq; ſuccurrat? Omnes iſti beneficia ſua deteſtabili via ducunt, qui deos contra eum aduocant, cui ipſi affuturi ſunt, & ante illos ſterni, quam erigi volunt. Inhumana iſta peruerſe

grati

grati animi natura eſt, contra eum optare, cui honeſtè deeſſe non poſſis.

CAP. XXVI. Non nocet illi votum meum, inquit, quia ſimul opto & periculum, & remedium. Hoc dicis, non nihil te peccare, ſed minus quam ſi ſine remedio periculum optares. Nequitia eſt, vt extrahas, mergere; euertere, vt ſuſcites; vt emittas, includere. Non eſt beneficium, iniurię finis: nec vnquam id detraxiſſe meritum eſt, quod ipſe qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quam ſanes: potes inire gratiam, ſi quia vulneratus ſum, ſanas: non, ſi vulneras, vt ſanandus ſim. Nunquam cicatrix, niſi collata vulneri, placuit: quod ita coiſſe gaudemus, vt non fuiſſe mallemus. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes?

CAP. XXVII. Simul, inquit, vt poſſim ferre illi opem, precor. Primum, vt te in media parte voti tui occupem, iam ingratus es: nondum audio quid illi velis præſtare: ſcio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & maius aliquod imprecaris malum: optas vt ope indigeat: hoc contra illum eſt: optas, vt tua indigeat ope: hoc pro te eſt: non ſuccurrere vis illi, ſed ſoluere. Qui ſic properat, ipſe ſolui vult, non ſoluere. Ita quod vnum in voto tuo honeſtum videri poterat, ipſum turpe & ingratum eſt, nolle debere: optas enim, non vt tu facultatem habeas referendæ gratiæ, ſed vt ille neceſſitatem implorandæ. Superiorem te facis, & quod nefas eſt, bene meritum ad pedes tuos mittis: quanto ſatius eſt, honeſta voluntate debere, quam per malam rationem ſoluere? Si inficiareris quod acceperas, minus pec-

cares: nihil enim niſi quod dederat, amitteret: nunc vis illum ſubijci tibi iactura rerum ſuarũ, & ſtatus mutatione in id deuocari, vt infra beneficia ſua iaceat. Gratum te putabo? coram eo, cui prodeſſe vis, opta. Votum tu iſtud vocas, quod inter gratum & inimicum poteſt diuidi? quod non dubites aduerſarium & hoſtem feciſſe, ſi extrema taceantur? Hoſtes quoque optauerunt capere quaſdam vrbes, vt ſeruarent: & vincere quoſdam, vt ignoſcerent: nec ideo non hoſtilia vota: in quibus, quod mitiſſimum eſt, poſt crudelitatem venit. Denique qualia eſſe iudicas vota, quæ nemo tibi minus volet, quam is pro quo fiunt, ſuccedere? peſſime cum eo agis, cui vis à dijs noceri, à te ſuccurri: inique cum ipſis dijs. Illis enim duriſſimas partes imponis, tibi humanas: vt tu proſis, dij nocebunt? Si accuſatorem ſubmitteres, quem deinde remoueres, ſi aliqua illum lite implicares, quam ſubinde diſcuteres, nemo de tuo ſcelere dubitaret: quid intereſt, vtrum iſtud fraude tentetur, an voto? niſi quod potentiores illi aduerſarios quæris. Non eſt quod dicas: Quam enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut ſuperuacuum eſt, aut iniurioſum: imo iniurioſum, etiamſi irritum. Quidquid non efficis, Dei munus eſt: iniuria vero, quidquid optas. Sat eſt: tibi non aliter debemus iraſci, quam ſi feceris.

CAP. XXVIII. Si vota, inquit, valuiſſent, & in hoc valuiſſent, vt tutus eſſes. Primum, certum mihi optas periculum ſub incerto auxilio: deinde vtrumq; certum puta: quod nocet, prius eſt. Præterea, tu conditionem voti tui noſti: me tempeſtas occupauit, portus ac præſidij dubiũ. Quantum exiſtimas tormentum, etiamſi accepero, eguiſſe? etiamſi ſeruatus fuero, trepidaſſe?

etiamſi

etiamſi abſolutus fuero, cauſſam dixiſſe? Nullius metus tam gratus eſt finis, vt non gratior ſit ſolida & inconcuſſa ſecuritas. Opta, vt reddere mihi beneficium poſſis, cum opus erit, non vt opus ſit. Si eſſet in tua poteſtate quod optas, ipſe feciſſes.

CAP. XXIX. Quanto hoc honeſtius votum eſt? Opto in eo ſtatu ſit, quo ſemper beneficia diſtribuat, nunquam deſideret. Sequatur illum materia, qua tam benigne vtitur largiendo iuuandoque, vt nunquam illi ſit dandorum beneficiorum inopia, datorum pœnitentia. Naturam per ſe pronam ad humanitatem, ad miſericordiam, & clementiam, irritet ac prouocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec experiri neceſſe ſit. Ipſe nulli implacabilis ſit, ipſi nemo placandus: tam æquali in eum fortuna indulgentia perſeueret, vt nemo in illum poſſit eſſe, niſi conſcientia gratus. Quanto hæc iuſtiora vota ſunt, quæ te in nullam occaſionem differunt, ſed gratum ſtatim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam proſperis rebus? quam multa ſunt, per quæ quidquid debemus, reddere etiam felicibus poſſumus? fidele conſilium, aſſidua conuerſatio, ſermo comis, & ſine adulatione iucundus; aures, ſi deliberare velit, diligentes; tutæ, ſi credere; conuictus familiaritas. Neminem tam alte ſecunda poſuerunt, vt non illi eo magis amicus deſit, quia nihil abſit.

CAP. XXX. Iſta triſtis, & omni voto ſubmouenda occaſio, ac procul repellenda: vt gratus eſſe poſſis, iratis dijs opus eſt? Nec ex hoc quidē peccare te intelligis, quod melius cū eo agitur, cui ingratus es? Propone animo tuo carcerem, vincula; ſordes, ſeruitutem, bellum, egeſtatem;

hæc ſunt occaſiones tui voti: ſi quis tecum contraxit, per iſta dimittitur. Quin potius eum potentem eſſe velis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (vt dixi) vetat, te referre etiam ſumma felicitate præditis gratiam? cuius plena tibi occurret, & varia materia. Quid? tu neſcis debitum etiam locupletibus ſolui? Nec te inuitum diſtringam: Omnia ſanè excluſerit opulenta felicitas: monſtrabo tibi, cuius rei inopia laborent magna faſtigia, quid omnia poſſidentibus deſit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes ſtupentem, ipſaque conſuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet à conſenſu concentuq; falſorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat exſtincta libertas, & fides in obſequium ſeruile ſubmiſſa, dum nemo ex animi ſui ſententia ſuadet, diſſuadetq; ſed adulandi certamen eſt, & vnum amicorum omnium officium, vna contentio, quis blandiſſimè fallat? Ignorauere vires ſuas, & dum ſe tam magnos, quam audiunt, credunt, attraxere ſuperuacua, & in diſcrimen rerum omnium peruentura bella: vtilem & neceſſariam rupere concordiam: ſecuti iram, quam nemo reuocabat, multorum ſanguinem hauſerunt, fuſuri nouiſſimè ſuum, dum vindicant inexplorata pro certis, flectiq; non minus exiſtimant turpe, quam vinci, & perpetua credunt, quæ in ſummũ perducta maximè nutant. Ingentia ſuper ſe ac ſuos regna fregerũt, nec intellexerunt, in illa ſcena, & vanis & citò diffluētib. bonis refulgente, ex eo tēpore ipſos nihil nõ aduerſi exſpectare debuiſſe, ex quo nihil veri audire potuerunt.

CAP. XXXI. Cùm bellum Græciæ indiceret Xerxes, animum tumentē, oblitumq; quam

ca-

caducis conſideret, nemo non impulit. Alius aiebat, nō laturos nuncium belli, & ad primam aduentus famam, terga verſuros: alius, nihil eſſe dubij, quin illa mole non vinci ſolum Græcia, ſed obrui poſſet: magis verendum, ne vacuas deſertaſq; vrbes inuenirent, & profugis hoſtibus vaſtæ ſolitudines relinquerentur, non habituris, vbi tantas vires exercere poſſent. Alius, illi vix rerum naturam ſufficere, anguſta eſſe claſſibus maria, militi caſtra, explicandis equeſtribus copijs campeſtria, vix patere cælum ſatis ad emittenda omni manu tela. Cùm in hunc modum multa vndiq; iactarentur, quæ hominem nimia æſtimatione ſui furentem concitarent, Demaratus Lacedæmonius ſolus dixit, ipſam illam qua ſibi placeret multitudinem, indigeſtam & grauem, metuendam eſſe ducenti: non enim vires, ſed pondus habere: immodica numquam regi poſſe; nec diu durare, quidquid regi non poteſt. In primo, inquit, ſtatim monte Lacones obiecti, dabunt tibi ſui experimentum. Tot iſta gentium millia trecenti morabuntur, hærebunt in veſtigio fixi, & commiſſas ſibi anguſtias tuebuntur, & corporibus obſtruent: tota illos Aſia non mouebit loco: tantas minas belli, & penè totius generis humani ruentis impetum, pauciſſimi ſuſtinebunt. Cùm te mutatis legibus ſuis natura tranſmiſerit, in ſemita hærebis, & æſtimabis futura damna, cùm putaueris quanti Thermopylarum anguſta conſtiterint. Scies te fugari poſſe, cùm ſcieris poſſe retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis modo ablati, cuius magno terrore prima vis defluit: deinde hinc, atque illinc coorientur, & tuis te viribus prement. Verum eſt quod dicitur, maiorem belli apparatum eſſe, quam qui recipi

ab his regionibus poſſit, quas oppugnare conſtituis. Sed hæc res contra nos eſt: ob hoc ipſum te Græcia vincet, quia non capit: vti toto te non potes. Præterea, quæ vna rebus ſalus eſt, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multo ante vinceris, quam victum eſſe te ſentias. Ceterum non eſt, quod exercitum tuum ob hoc ſuſtineri putes non poſſe, quia numerus eius duci quoque ignotus eſt. Nihil tam magnum eſt, quod perire non poſſit, cui naſcitur in perniciem, vt alia quieſcant, ex ipſa magnitudine ſua cauſſa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Diuina atq; humana impellentem, & mutantem quidquid obſtiterat, trecenti ſtare iuſſerunt: ſtratuſque per totam paſſim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba diſtaret. Itaque Xerxes pudore, quam damno miſerior, Demarato gratias egit, quod ſolus ſibi verum dixiſſet, & permiſit petere quod vellet: petit ille, vt Sardes maximam Aſiæ ciuitatem curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens: id ſolis datum regibus. Dignus fuerat præmio, antequam peteret: ſed quam miſerabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, niſi qui non dicebat ſibi?

CAP. XXXII. Diuus Auguſtus filiam vltra impudicitiæ maledictum impudicam relegauit, & flagitia Principalis domus in publicum emiſit: admiſſos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comeſſationib. ciuitatem, forum ipſum ac roſtra, ex quibus pater legem de adulterijs tulerat, filiæ in ſtupra placuiſſe, quotidianum ad Marſyam concurſum: cum ex adultera in quæſtuariam verſa, ius omnis licentiæ ſub

ignoto

ignoto adultero peteret. Hæc tam vindicanda Principi quã tacenda (quia quarumdam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens iræ publicauerat. Deinde cum, interpoſito tempore, in locum ire ſubijſset verecundia, gemens, quod non illa ſilentio preſſiſset, quæ tamdiu neſcierat, donec loqui turpe eſset, ſæpe exclamauit: Horum mihi nihil accidiſset, ſi aut Agrippa, aut Mecænas vixiſset. Adeo tot habenti millia hominum, duos reparare difficile eſt. Cæſæ ſunt legiones; & protinus ſcriptæ: fracta claſſis; & intra paucos dies natauit noua: ſæuitum eſt in opera publica ignibus; ſurrexerunt meliora conſumptis: tota vita, Agrippæ & Mecænatis vacauit locus. Quid putem? deſuiſse ſimiles qui aſsumerentur, an ipſius vitium fuiſse, qui maluit queri, quam quærere? Non eſt quod exiſtimemus, Agrippam & Mecænatem ſolitos illi vera dicere; qui ſi vixiſsent inter diſſimulantes fuiſsent. Regalis ingenij mos eſt, in præſentium contumeliam, amiſsa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non eſt.

CAP. XXXIII. Sed vt me ad propoſitum reducam, vides quam facile ſit, gratiam referre felicib. & in ſummo humanarũ opum poſitis. Dic illis non quod volunt audire, ſed quod audiſse ſemper volent: plenas aures adulationib. aliquando vera vox intret: da conſilium vtile. Quæris, quid felici præſtare poſſis? effice, ne felicitati ſuæ credat: vt ſciat illam multis & fidis manib. continendam. Parum in illum cõtuleris ſi illi ſemel ſtultam fiduciam permanſuræ ſemper potentiæ excuſseris, docueriſq; mobilia eſſe quæ dedit caſus, & maiore curſu fugere quã veniunt: nec his portionib. quib. ad ſumma per-

uentum eſt, retro iri? ſed ſæpè inter fortunam maximam, & vltimam nihil intereſſe: Neſcis quantum ſit pretium amicitiæ, ſi non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantùm, ſed ſæculis raram: quæ non aliubi magis deeſt, quam vbi creditur abundare. Quid? iſtos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum exiſtimas eſſe? Non ſunt iſti amici, qui agmine magno ianuam pulſant, qui in primas & ſecundas admiſſiones digeruntur. Conſuetudo iſta vetus eſt regibus, regeſq; ſimulantibus, populum amicorum deſcribere. Eſt proprium ſuperbiæ, magno æſtimare introitum ac tactum ſui liminis, & pro honore dare, vt oſtio ſuo propius aſſideas, vt gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa ſunt oſtia, quæ receptos quoque excludunt.

CAP. XXXIV. Apud nos primi omnium C. Gracchus, & mox Liuius Druſus inſtituerunt ſegregare turbam ſuam, & alios in ſecretum recipere, alios cum pluribus, alios vniuerſos. Habuerunt itaque iſti amicos primos, habuerunt & ſecundos, nunquam veros. Amicum vocas, cuius diſponitur ſalutatio? aut poteſt huius tibi parere fides, qui per fores malignè apertas non intrat, ſed illabitur? Huic peruenire vſque ad diſtringendam libertatem licet, cuius vulgare & publicum verbum & promiſcuũ ignotis, Aue, non niſi ſuo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque iſtorum veneris, quorum ſalutatio vrbem concutit, ſcito etiam ſi animaduerteris obſeſſos ingenti frequentia vicos, & commeantium in vtramque partem cateruis itinera compreſſa, tamen venire te in locum hominibus plenũ, amicis vacuum. In pe-

ctore

ctore amicus, non in atrio quæritur: illo recipiendus eſt, illic retinendus, & in ſenſus recondendus. Hoc doce, gratus es. Male de te exiſtimas, ſi inutilis es, niſi afflicto; ſi rebus bonis ſuperuacuus. Quemadmodum te & in dubijs, & in aduerſis, & in lætis ſapienter geris, vt dubia prudenter tractes, aduerſa fortiter, læta moderate: ita in omnia vtilem te amico exhibere potes. Aduerſa eius ſi nec deſerueris, nec optaueris, multa nihilominus, vt non optes, in tanta varietate, quæ tibi materiam exercendæ fidei præbeant, incident. Quemadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, vt illarum partem ipſe ferat, quamvis pro illo videatur optare, ſibi proſpicit: ſic qui optat amico aliquam neceſſitatem, quam adiutorio ſuo fideque diſcutiat; quod eſt ingrati, ſe illi præfert, & tanti æſtimat illum miſerum eſſe, vt ipſe gratus ſit, ob hoc ipſum ingratus. Exonerare enim ſe vult, & vt graui ſarcina liberare. Multum intereſt, vtrum properes referre gratiam, vt reddas beneficium an ne debeas. Qui reddere vult, illius ſe commodo aptabit, & idoneum illi venire tempus volet: qui nihil aliud quam ipſe liberari vult, quomodocumque ad hoc cupiet peruenire, quod eſt peſſimæ voluntatis.

CAP. XXXV. Iſta, inquam, nimia feſtinatio ingrati eſt: id apertius exprimere non poſſum, quã ſi repetiuero quod dixi. Nõ vis reddere acceptum beneficium, ſed effugere. Hoc dicere videris, Quando iſto carebo? quocumque modo mihi laborandum eſt, ne iſti obligatus ſim. Si optares vt illi ſolueres de ſuo, multũ abeſſe videreris à grato: hoc quod optas, iniquius eſt. Exſecraris .n. illum, & caput sãctum tibi, dira imprecatione defigis. Nemo, vt exiſtimo, de immanitate

nitate animi tui dubitaret, ſi aperte illi paupertatem, ſi captiuitatem, ſi famem ac metum imprecareris. Aliquid intereſt,vtrum vox iſta voti ſit tui? Sanus aliquid horum opta. I nunc, & hoc eſse grati puta, quod ne ingratus quidē faceret, qui modo non vſque in odium, ſed tantum ad infitiationem beneficij perueniret.

CAP.XXXVI. Quis pium dicet Æneam, ſi patriam capi voluerit, vt captiuitate patrem eripiat? Quis Siculos iuuenes, vt bona liberis exempla monſtrarent,ſi optauerunt vt Ætna immenſa ignium vi ſupra ſolitum ardens & incenſa præcipitet, datura ipſis occaſionem exhibendæ pietatis: ex medio parentibus incendio raptis?Nihil debet Scipioni Roma, ſi Punicum bellum vt finiret,aluit:nihil Decijs:quod morte patriā ſeruauerūt,ſi prius optauerāt,vt deuotioni fortiſſimæ locū vltima rerū neceſſitas faceret.Grauiſſima infamia eſt medici,opus quęrere.Multi quos auxerāt morbos,& incitauerāt, vt maiore gloria ſanarēt, nō potuerūt diſcutere, aut cū magna miſerorū vexatione vicerūt.

CAP.XXXVII. Calliſtratum aiunt,ita certe Hecaton auctor eſt,cū in exſilium iret,in quod multos ſimul cum illo ſeditioſa ciuitas & intēperanter libera expulerat,optante quodā, vt Athenienſibus neceſſitas reſtituendi exſules eſset, abominatum talem reditū.Rutilius noſter animoſius:cū quidam illum cōſolaretur,& diceret inſtare arma ciuilia:breui futurū,vt omnes exſules reuerterentur: Quid tibi,inquit,mali feci, vt mihi peiorem reditum,quam exitū optares? Malo,vt patria exſilio meo erubeſcat,quā reditu mœreat. Non eſt iſtud exſiliū,cuius neminē nō magis,quam damnatū,pudet. Quemadmodum illi ſeruauerunt bonorum ciuium officiū,

qui

qui reddi ſibi penates ſuos noluerunt cladẽ communi, quia ſatius erat duos iniquo malo affici, quam omnes publico: ita non ſeruat grati hominis affectum, qui bene de ſe merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipſe ſubmoueat: qui etiam ſi bene cogitat, male precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam eſt, incendium exſtinxiſſe quod feceris.

CAP. XXXVIII. In quibuſdam ciuitatibus, impium votum ſceleris vicem tenuit. Demades certè Athenis, eum qui neceſſaria funeribus venditabat, damnauit, cùm probaſset magnum lucrum optaſse: quod contingere illi ſine multorum morte non poterat. Quæri tamen ſolet, an meritò damnatus ſit. Fortaſse optauit, non vt multis venderet, ſed vt carè; vt paruo ſibi conſtarent, quæ venditurus eſset. Cùm conſtet negotiatio ex empto, & vendito, quare votum eius in vnam partem trahis, cùm lucrum ex vtraq; ſit? Præterea omnes licet, qui in iſta negotiatione ſunt, damnes: omnes enim idem volunt, id eſt, intra ſe optant. Magnam hominum partem damnabis: cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat, ſi gloriam: agricolā annonæ caritas erigit: eloquentię exoptat pretium litium numerus: medicis grauis annus in quæſtu eſt: inſtitores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat: nullã tempeſtate, nullo igne lædantur tecta: iacebit opera fabrilis. Vnius votum deprehenſum eſt, omnium ſimile eſt. An tu Arruntium, & Ateriũ, & ceteros qui captandorum teſtamentorum artem profeſſi ſunt, non putas eadem habere, quæ deſignatores, & libitinarios, vota? illi tamẽ quorum mortes optent, neſciunt: hi familiariſſimum quemque, ex quo propter amicitiam ſpei plu-

plurimum eſt, mori cupiunt. Illorum damno nemo viuit: hos quiſquis differt, exhaurit. Optant ergo, non tantum vt accipiant, quod turpi ſeruitute meruerunt, ſed etiam vt tributo graui liberentur. Non eſt itaque dubium, quin hi magis quod damnatum eſt in vno, optent: quibus quiſquis morte profuturus eſt, vita nocet. Omnium tamen iſtorum tam nota ſunt vota, quam impunita. Denique ſe quiſque conſulat, & in ſecretum pectoris ſui redeat, & inſpiciat quid tacitus optauerit: quam multa ſunt vota, quæ etiam ſibi fateri pudet! quam pauca, quæ facere coram teſte poſſimus!

CAP. XXXIX. Sed non quidquid reprehendendum, etiam damnandum eſt: ſicut hoc votum amici, quod in manibus eſt, male vtentis bona voluntate, & in id vitium incidentis, quod euitat: nam dum gratum animum feſtinat oſtendere ingratus eſt. Hoc ait, in poteſtatem meam recidat, gratiam meam deſideret, ſine me ſaluus, honeſtus, tutus eſſe non poſſit: tam miſer ſit, vt illi beneficij loco ſit, quidquid redditur. Hæc dijs audientibus. Circumueniant illum domeſticæ inſidiæ, quas ego poſſim ſolus opprimere: inſtet potens inimicus & grauis, infeſta turba nec inermis, & creditor vrgeat & accuſator.

CAP. XL. Vide quam ſis æquus, horũ optares nihil, ſi tibi beneficium non dediſſet. Vt alia taceam, quæ grauiora committis, peſſima pro optimis referendo, hoc certe delinquis, quod non exſpectas ſuum cuiuſque rei tempus: quod æque peccat, qui non ſequitur, quam qui antecedit. Quomodo non ſemper beneficium recipiendum eſt, ſic non vtiq; reddendum. Si mihi non deſideranti redderes, ingratus eſſes: quanto

in.

ingratior es, qui deſiderare me cogis? Exſpecta: quare ſubſidere apud te munus meum non vis? quare obligatum moleſte fers? quare, qua ſi cum acerbo fœneratore, ſignare rationem parem properas? Quid mihi negotium quæris? quid in me deos immittis? quomodo exigeres, qui ſic reddis?

CAP. XLI. Ante omnia ergo, Liberalis, hoc diſcamus, beneficia ſecure debere, & occaſiones reddendorum obſeruare, non manu facere: hanc ipſam cupiditatem primo quoque tempore liberandi ſe, meminerimus ingrati eſſe. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet: & quod apud ſe non vult eſſe, onus iudicat eſſe, non munus. Quanto melius ac iuſtius, in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obæratum ſe iudicare? quoniam beneficium commune vinculum eſt, & inter ſe duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minus tuum reuertatur ad te: opto hilaris accipias: ſi neceſſitas alterutri noſtrum imminet, fatoque quodam datum eſt, vt aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui ſolet. Ego paratus ſum: Nulla mora in Turno: oſtendam hunc animum, cum primum tempus aduenerit: interim dij teſtes ſunt.

CAP. XLII. Soleo, mi Liberalis, notare hũc in te affectum, & quaſi manu prendere, verentis & æſtuãtis, ne in vllo officio ſis tardior. Non decet gratum animum ſolicitudo; contra, ſumma fiducia ſui: & ex conſciẽtia veri amoris, dimiſſa omnis anxietas. Tam cũ vitio eſt, recipere quod non debes, quã non dare quod debes: hoc beneficij primum dati ſit ius, vt recipiendi tẽpus eligat, qui dedit. At vereor, ne homines de me ſequius loquantur. Male agit, qui famæ, non conſcien-

ſcientię gratus eſt. Duos iſtius rei iudices habes: te, quem non potes fallere; & illum, quem potes. Quid ergo, ſi nulla interuenerit occaſio? ſemper debebo? Debebis; ſed palam debebis, ſed libenter debebis, ſed cum magna voluptate apud te depoſitum intueberis. Pœnitet accepti beneficij, quem nondum redditi piget; quare qui tibi dignus viſus eſt, à quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

CAP. XLIII. In magnis erroribus ſunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, pluriũ ſinum ac domum replere; cùm iſta interdum non magnus animus faciat, ſed magna fortuna. Neſciunt; quanto maius, ac difficilius interim ſit capere, quam fundere. Nam vt nihil alteri detraham, quoniam vtrumq; vbi ex virtute fit, par eſt; non minoris eſt animi beneficium debere, quàm dare; eo quidem operoſius hoc quam illud, quo maiore diligentia cuſtodiuntur accepta, quàm dantur. Itaq; non eſt trepidandum, quam cito reponamus, nec procurrendum intempeſtiuè: quia æquè delinquit, qui ad referendam gratiam ſuo tempore ceſſat, quam qui alieno properat. Poſitum eſt illi apud me: nec illius nomine, nec meo timeo: bene illi cautum eſt: non poteſt hoc beneficium perdere, niſi mecum: imo ne mecum quidem. Egi illi gratias, id eſt, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præſtet ſe in vtrumq; facilem: ſi vult recipere beneficium, referamus, reddamuſque læti. Illud apud nos cuſtodiri mavult, quid theſaurum eius eruimus? quid cuſtodiam recuſamus? dignus eſt, cui vtrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tanquam non ducere, ſed ſequi debeat.

LIBER

Argumentum, & Ordo.

Similia prioribus, Quæſtiuncula, & ſubtilibus vtilia tamen mixta. Illud principio ſerium: coercendam curioſitatem, & nimiam ſciendi cupidinem: animum potius ad mores & virtutem, id eſt Sapientiam mittendum. Ex verbi deinde occaſione Quæſtio, An aliquis donare Sapienti poſſit, cum eius ſint omnia ait poſſe, quia animo quidem, non vſu tamen omnia poſſidet. Altera, An qui tentauit reddere beneficium, reddiderit? ita: ſed tamen iterum iterumq́; conandum docet. Tertia, An quod à viro bono acceperis, eidē iam malo reddes? Reddes, ſed cum cautione, ne illa quibus male, & in ſuam alienamve noxam vtatur. Quarta, Numquid obliuiſci datorem beneficij ſui oporteat? Non omnino: & poſſe tenere memoria ait, imo & interdum exigere. Vltima, Quomodo ferendi ingrati? placido animo, manſueto, magno.

CAPVT I.

Bonum, mi Liberalis, habeas animum volo:

In manibus terra. Non hic te carmine longo,
Atq́; per ambages & longa exorſa tenebo.

Reliqua hic liber cogit: & exhauſta materia, circumſpicio, non quid dicam, ſed quid non dixerim. Boni tamen conſules quidquid ſupereſt, cū tibi ſuperfuerit. Si voluiſſem lenocinari mihi, debuit paulatim opus creſcere, & ea pars in finē reſeruari, quā quilibet etiam ſatiatus appeteret.

Sed quidquid maxime neceſſarium erat, in primum ſtatim congeſſi: nunc ſi quid effugit, recolligo. Nec mehercule, ſi me interrogas, nimis ad rem exiſtimo pertinere, vbi dicta ſint quæ regunt mores, perſequi cetera, non in remedium animi, ſed in exercitationem ingenij inuenta. Egregie enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiam ſi maximis comparetur, ſolet: Plus prodeſſe, ſi pauca præcepta ſapientiæ teneas, ſed illa in promptu tibi & in vſu ſint, quam ſi multa quidem didiceris, ſed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator eſt, non qui omnes numeros nexuſque perdidicit, quorum vſus ſub aduerſario rarus eſt, ſed qui in vno ſe aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occaſiones intentus exſpectat: nec enim refert, quam multa ſciat, ſi ſcit quantum victoriæ ſatis eſt: ſic in hoc ſtudio multa delectant, pauca vincunt. Licet neſcias, quæ ratio Oceanum effundat ac reuocet: quare ſeptimus quiſque annus ætati ſignum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto ſpectantibus, non ſeruet proportionem ſuam, ſed vltima in anguſtias coëant, & columnarum nouiſſime interualla iungantur: quid ſit, quod geminorum conceptum ſeparet, partum iungat: vtrum vnus concubitus ſpargatur in duos, an toties concepti ſint: cur pariter natis fata diuerſa ſint: maximiſque rerum ſpatijs diſtent, quorum inter ortus minimum intereſt. Non multum tibi nocebit tranſiſſe, quæ nec licet ſcire, nec prodeſt. Inuoluta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri poſſumus: quia nullius rei difficilis inuentio eſt, niſi cuius hic vnus inuentæ fructus eſt, inueniſſe. Quidquid nos meliores

bea-

beatoſque facturum eſt, aut in aperto, aut in proximo poſuit. Si animus fortuita contempſit ſi ſe ſupra metum ſuſtulit, nec auida ſpe infinita complectitur, ſed didicit à ſe petere diuitias: ſi deorum hominumque formidinem eiecit, & ſcit non multum eſſe ab homine timendum, à Deo nihil: ſi contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eo perductus eſt, vt illi liqueat, mortem nullius mali eſſe materiam multorum finem: ſi animum virtuti conſecrauit, & quacumque vocat illa, planum putat: ſi ſociale animal, & in commune genitus, mundum vt vnam omnium domum ſpectat, & conſcientiam ſuam dijs aperuit, ſemperque tanquam in publico viuit: ſi ſe magis veritus quam alios, ſubductus ille tempeſtatibus, in ſolido ac ſereno ſtetit; conſummauit ſcientiam vtilem, atque neceſſariam: reliqua oblectamenta otij ſunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad hæc quoque excurrere, cultum, non robur, ingenijs afferentia.

CAP. II. Hæc Demetrius noſter vtraque manu tenere proficientem iubet, hæc nuſquam dimittere, imo affigere & partem ſui facere, eoque quotidiana meditatione perduci, vt ſua ſponte occurrant ſalutaria, & vbique ac ſtatim deſiderata præſto ſint: & ſine mora vlla veniat illa turpis honeſtique diſtinctio, ſciatque nec malum eſſe vllum niſi turpe, nec bonum niſi honeſtum. Hac regula vitæ opera diſtribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigat: miſerrimoſque mortalium iudicet, in quantiſcumque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipſe ſibi: Voluptas fragilis eſt, breuis, faſtidio obiecta: quo auidius hauſta eſt,

citius

citius in contrarium recidens, cuius ſubinde neceſſe eſt aut pœniteat, aut pudeat. In qua nihil eſt magnificum, aut quod naturam hominis, dijs proximi, deceat: res humilis, membrorum turpium, ac vilium miniſterio veniens, exitu fœda. Iſta eſt voluptas & homine & viro digna, non implere corpus, nec ſaginare nec cupiditates irritare, quarum tutiſſima eſt quies: ſed perturbatione carere, & ea quam hominum inter ſe rixantium ambitus concutit, & ea quæ intolerabilis ex alto venit, vbi de dijs famæ creditum eſt, vitijſq; illos noſtris æſtimauimus. Hanc voluptatem ęqualem, intrepidam, nunquam ſenſuram ſui tædium, percipit hic quem deformamus cum maximè: qui, vt ita dicam, diuini iuris atque humani peritus, præſentibus gaudet, ex futuro non pendet: nihil enim firmi habet, qui in incerta propenſus eſt. Magnis itaque curis exemptus, & diſtorquentibus mentem, nihil ſperat, aut cupit, nec ſe mittit in dubium, ſuo contentus. Nec illum exiſtimes paruo eſſe contentum: omnia illius ſunt non ſic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui, quamquam in littore maris rubri ſteterat, plus deerat, quàm qua venerat: illius ne ea quidem erant, quæ tenebat, aut vicerat, cùm in Oceano Oneſicritus præmiſſus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non ſatis apparebat inopem eſſe, qui extra naturæ terminos arma proferret? qui ſe in profundum, inexploratum, & immenſum, auiditate cæca prorſus immitteret? Quid intereſt, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deeſt, quantum cupit.

CAP. III. Nec hoc Alexandri tantum vitium

fuit,

fuit, quem per Liberi, Herculiſq; veſtigia felix temeritas egit, ſed omnium, quos fortuna irritauit implendo. Cyrum, & Cambyſen,& totum regni Perſici ſtemma percenſe: quem inuenies, cui modum imperij ſatietas fecerit? qui non vitam in aliqua vlterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum eſt: quidquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur: nec intereſt, quantum eo quod inexplebile eſt, congeras. Vnus eſt ſapiens, cuius omnia ſunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metanda in ripis hoſtilibus caſtra, non opportunis caſtellis diſponenda præſidia, non opus eſt legione, nec equeſtribus turmis. Quemadmodum dij immortales regnum inermes regunt, & illis rerũ ſuarum ex edito tranquilloq; tutela eſt: ita hic officia ſua, quamvis latiſſimè pateant, ſine tumultu obit:& omne humanum genus, potentiſſimus eius optimuſq; infra ſe videt. Derideas licet: ingentis ſpiritus res eſt, cùm Orientem Occidentemq; luſtraueris animo, quo etiam remota & ſolitudinibus intercluſa penetrantur, cùm tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatiſſimè fundit, aſpexeris, emittere hanc Dei vocem: Hæc omnia mea ſunt. Sic fit, vt nihil cupiat: quia nihil eſt extra omnia.

CAP. IV. Hoc ipſum, inquis, volui: teneo te; volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua ſponte decidiſti, expliceris. Dic mihi; quemadmodum poteſt aliquis donare ſapienti, ſi omnia ſapientis ſunt? nam id quoq; quod illi donat, ipſius eſt. Itaq; non poteſt dari beneficium ſapienti; cui quidquid datur, de ſuo datur; atqui dicitis, ſapienti poſſe donari. Idem autem me

ſcito,

ſcito & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis eſſe communia: ergo nemo quidquã amico donare poteſt: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & ſapientis eſſe, & eius qui poſſidet, cui datum & aſſignatum eſt. Iure ciuili omnia regis ſunt: & tamen illa quorum ad regem pertinet vniuerſa poſſeſſio, in ſingulos dominos deſcripta ſunt, & vnaquæque res habet poſſeſſorem ſuum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam poſſumus: nec donare illi de ſuo dicimur. Ad reges enim poteſtas omnium pertinet, ad ſingulos proprietas. Fines Athenienſium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter ſe vicini priuata terminatione diſtinguunt: & totus ager huius aut illius reipublicæ eſt: pars deinde ſuo domino quoque cenſetur: ideoque donare agros noſtros reip. poſſumus, quamvis illius eſſe dicantur: quia aliter illius ſunt, aliter mei. Nunquid dubium eſt, quin ſeruus cum peculio, domini ſit? dat tamen domino ſuo munus. Non enim ideo nihil habet ſeruus, quia non eſt habiturus, ſi dominus illum habere noluerit: nec ideo non eſt munus, cum volens dedit, quia potuit eripi, etiam ſi noluiſſet. * Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia ſapientis eſſe, inter nos conuenit) illud quod quæritur colligendum eſt, quomodo liberalitatis materia aduerſus eum ſuperſit, cuius vniuerſa eſſe conceſſimus. Omnia patris ſunt, quæ in liberorum manu ſunt: quis tamen neſcit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum ſunt: tamen & dijs poſuimus donum, & ſtipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum non eſt, ſi tuum eſt: poteſt enim idem eſſe meum & tuũ. Is, inquit, cuius proſtitutæ ſunt, leno eſt: omnia

autem

autem ſapientis ſunt, inter omnia autem & proſtitutæ ſunt: ergo & proſtitutæ ſapientis ſunt: leno autem eſt, cuius proſtitutæ ſunt: ergo ſapiens eſt leno. Sic illum vetant emere: dicunt enim: Nemo rem ſuam emit: omnia autem ſapientis ſunt: ergo ſapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum ſumere, quia nemo vſuram pro pecunia ſua pendat. Innumerabilia ſunt, per quæ cauillantur, cum pulcherrime, quid à nobis dicatur, intelligant.

CAP.V. Enim ſic omnia ſapientis eſſe dico, vt nihilominus proprium quiſque in rebus ſuis dominium habeat: quemadmodum ſub optimo rege, omnia rex imperio poſſidet, ſinguli dominio. Tempus iſtius probandæ rei veniet: interim hoc huic quæſtioni ſat eſt: id quod aliter ſapientis, aliter meum eſt, me poſſe donare ſapienti. Nec mirum eſt, aliquid ei cuius eſt totum, poſſe donari. Conduxi domum à te: in hac aliquid tuum, aliquid meum: res tua eſt: vſus rei tuæ, meus eſt. Itaque nec frugus tanges, colono tuo prohibente, quamvis tua in poſſeſſione naſcantur: & ſi annona carior fuerit, aut fames. *Heu fruſtra magnũ alterius ſpectabis aceruũ*, in tuo natum, in tuo poſitum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quamquam ſis dominus, intrabis: nec ſeruum tuum, mercenarium meum abduces: & cum abs te rhedam conduxero, beneficium accipies, ſi tibi in vehiculo tuo ſedere permiſero. Vides ergo poſſe fieri, vt aliquis accipiendo quod ſuum eſt, munus accipiat.

CAP.VI. In omnibus iſtis quæ modo retuli, vterq; eiuſdem rei dominus eſt: quomodo? quia alter rei dominus eſt, alter vſus. Libros dicimus eſſe Ciceronis: eoſdem Dorus librarius ſuos vo-

nat: & vtrumque verum eſt: alter illos tanquam auctor ſibi, alter tanquam emptor aſſerit: ac recte vtriuſque dicuntur eſſe. Vtriuſque enim ſunt: ſed non eodem modo: ſic poteſt T. Liuius à Doro accipere, at emere libros ſuos. Poſſum donare ſapienti, quod viritim meum eſt, licet illius ſint omnia. Nam cum regio more cuncta conſcientia poſſideat, ſingularum autem rerum in vnumquemque proprietas ſit ſparſa: & accipere munus, & debere & emere, & conducere poteſt. Cæſar omnia habet, fiſcus eius priuata tantum, ac ſua: & vniuerſa in imperio eius ſunt, in patrimonio propria. Quid eius ſit, quid non ſit, ſine diminutione imperij quæritur: nam id quoque quod tanquam alienum abiudicatur, aliter illius eſt. Sic ſapiens vniuerſa animo poſſidet, iure ac dominio ſua:

CAP. VII. Bion modo omnes ſacrilegos argumentis eſſe colligit, modo neminem. Cum omnes de ſaxo deiecturus eſt, dicit: Quiſquis id quod deorum eſt, ſuſtulit & conſumpſit, atque in vſum ſuum vertit, ſacrilegus eſt: omnia autem deorum ſunt: quod quiſque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia ſunt: ergo quiſquis tollit aliquid, ſacrilegus eſt. Deinde cum effringi templa, & expilari impune Capitolium iubet: dicit, Nullum ſacrilegium eſſe: quia quicquid ſublatum eſt ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum eſt. Hic reſpondetur: Omnia quidem deorum eſſe, ſed non omnia dijs dicata. In his obſeruari ſacrilegium, quæ religio numini adſcripſit. Sic & totum mundum deorum eſſe immortalium templum, ſolum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: & tamen à ſacris profana diſcerni, & non omnia licere in angu-

lo, cui nomen ſani impoſitum eſt, quæ ſub cælo & conſpectu ſiderum licent. Iniuriam ſacrilegus Deo quidem non poteſt facere, quem extra ictum ſua diuinitas poſuit: ſed punitur, quia tanquam Deo fecit. Opinio illum noſtra, ac ſua, obligat pœnæ. Quomodo ergo ſacrilegus videtur, qui aliquid aufert ſacri, etiamſi quocumque tranſtulit, quod ſurripuerat, intra terminos eſt mundi: ſic & ſapienti furtum poteſt fieri. Aufertur enim illi, non ex his quæ vniuerſa habet, ſed ex his quibus dominus inſcriptus eſt, quæ viritim ei ſeruiunt. Illam alteram poſſeſſionem agnoſcet, hanc nolet habere, etſi poterit: emittetque illam vocem, quam Romanus Imperator emiſit, cum illi ob virtutem & bene geſtam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arando vno die circuire potuiſſet: Non eſt, inquit, vobis eo opus ciue, cui plus opus ſit, quam vni ciui. Quanto maioris viri putas, reſpuiſſe hoc munus, quam meruiſſe? multi enim fines alijs abſtulerunt, ſibi nemo conſtituit.

CAP. VIII. Ergo cum animum ſapientis intuemur, potentem omnium, & per vniuerſa dimiſſum, omnia illius eſſe dicimus: cum ad hoc ius quotidianum, ſi ita res tulerit, capite cenſebitur. Multum intereſt, poſſeſſio eius animi magnitudine æſtimetur, an cenſu: hæc vniuerſa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chryſippum, Zenonem, & ceteros magnos quidem viros, maiores tamen, quia in laudem vetuſtorum inuidia non obſtat. Paullo ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura, noſtris tuliſſe temporibus, vt oſtenderet, nec illum à nobis corrumpi, nec nos ab illo

corripi poſſe: virum exactæ (licet neget ipſe) ſapientiæ: firmæque in his quæ propoſuit conſtantiæ: eloquentiæ vero eius, quæ res fortiſſimas deceat, non concinnatæ, nec in verba ſollicitæ, ſed ingenti animo, prout impetus tulit, res ſuas proſequentis. Huic non dubito, quin prouidentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum ſæculo noſtro, aut conuicium deeſſet.

CAP. IX. Demetrio ſi res noſtras aliquis deorum poſſidendas velit tradere ſub lege certa, ne liceat donare, affirmauerim repudiaturum, dicturumque: Ego vero me ad iſtud inextricabile pondus non alligo, nec in altam fæcem rerũ hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quæ nec daturus quidem acciperem; quoniam multa video, quæ me donare non deceat. Volo ſub conſpectu meo ponere, quæ gentiũ oculos regumq; præſtringunt? volo intueri pretia ſanguinis, animarumq; veſtrarum? Prima mihi luxuriæ ſpolia propone: ſive illa vis per ordinem expandere, ſiue (vt eſt melius) in vnum aceruum dare. Video elaboratam ſcrupuloſa diſtinctione teſtudinem, & fœdiſſimorum pigerrimorumq; animalium teſtas, ingentibus pretijs emptas, in quibus ipſa illa quæ placet varietas, ſubditis medicamentis, in ſimilitudinem veri coloratur. Video iſtic menſas, & æſtimatum lignum ſenatoris cenſu, eo pretioſius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torſit. Video iſtic cryſtallina, quorum accendit fragilitas pretium: omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipſo quo fugare debet periculo, creſcit. Video murrhina pocula: parum ſcilicet luxuria magno furit, niſi quod vomant, capacibus gem-

mis

mis inter ſe propinerent. Video vniones, non ſingulos ſingulis auribus comparatos: iam enim exercitatæ aures oneri ferendo ſunt: iunguntur inter ſe, & inſuper alij binis ſuperponuntur: non ſatis muliebris inſania viros ſubiecerat, niſi bina ac terna patrimonia auribus ſingulis pependiſſent. Video ſericas veſtes, ſi veſtes vocandæ ſunt, in quibus nihil eſt quo defendi aut corpus, aut denique pudor poſſit: quibus ſumptis, mulier parum liquido, nudam ſe non eſſe, iurabit. Hæc ingenti ſumma, ab ignotis etiam ad commercium gentibus accerſuntur, vt matronæ noſtræ, ne adulteris quidem plus ſui in cubiculo, quam in publico oſtendant.

CAP. X. Quid agis auaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum eſt? omnia iſta quæ retuli, in maiore honore pretioque ſunt. Nunc volo tuas opes recognoſcere, laminas vtriuſque materiæ, ad quas cupiditas noſtra caligat. At mehercule terra, quæ quidquid vtile futurum nobis erat protulit, iſta defodit & merſit, & vt noxioſis rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iiſdem tenebris eſſe prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut inſtrumentum in cædes mutuas deeſſet, aut pretium. Et adhuc iſta aliquam materiam habent: eſt in quo errorem oculorum animus ſubſequi poſſit: video iſtic diplomata, & ſyngraphas, & cautiones, vacua habendi ſimulacra, vmbras quaſdam auaritiæ laborantis, per quas decipiant animum, inaniũ opinione gaudentem. Quid enim iſta ſunt? quid fœnus, & kalendarium, & vſura, niſi humanæ cupiditatis extra naturam quæſita nomina? Poſſum de rerum natura queri, quod aurum argentumque non interius abſconderit, quod non

illis maius, quam quod detrahi poſſet, pondus iniecerit. Quid ſunt iſtæ tabulæ, quid computationes, & vænale tempus,& ſanguinolentæ centeſimæ? voluntaria mala ex conſtitutione noſtra pendentia, in quibus nihil eſt, quod ſubijci oculis, quod teneri manu poſſit, inanis auaritiæ ſomnia. O miſerum, ſi quem delectat ſui patrimonij liber magnus, & vaſta ſpatia terrarum colenda per vinctos, & immenſi greges pecorum per prouincias ac regna paſcendi, & familia bellicoſis nationibus maior, & ædificia priuata laxitatem vrbium magnarum vincentia! Cum bene iſta, per quæ diuitias ſuas diſpoſuit ac fudit, circumſpexerit, ſuperbumque ſe fecerit, ſi quidquid habet, ei quod cupit comparet, pauper eſt. Dimitte me, & illis diuitijs meis redde. Ego regnum ſapientiæ noui, magnum, ſecurum: ego ſic omnia habeo, vt omnium ſint.

CAP.XI. Itaque cum C. Cæſar illi ducenta donaret, ridens reiecit, ne dignam quidem ſummam iudicans, qua non accepta gloriaretur. Dij deæque, quam puſillo illum animo aut honorare voluit, aut corrumpere! Reddendum egregio viro teſtimonium eſt. Ingentem rem ab illo dici audiui,cum miraretur Caij dementiam, quod ſe putaſſet tanti poſſe mutari. Si tentare, inquit, me conſtituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP.XII. Sapienti ergo donari aliquid poteſt,etiã ſi ſapientis omnia ſunt: æque nihil prohibet, cum omnia amicis dicamus eſſe communia, aliquid amico donari. Non enim mihi ſic cum amico communia omnia ſunt, quomodo cum ſocio,vt pars mea ſit,pars illius: ſed quomodo patri matrique communes liberi ſunt: quibus

bus cum duo ſunt, non ſinguli ſingulos habent, ſed ſinguli binos. Primum omnium iam efficiam, vt quiſquis eſt iſte, qui me in ſocietatem vocat, ſciat ſe nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc conſortium ſolum inter ſapientes eſt, inter quos amicitia eſt: ceteri non magis amici ſunt, quam ſocij. Deinde pluribus modis communia ſunt. Equeſtria omnium equitum Romanorum ſunt, in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupaui: hoc ſi cui ceſſi, quamvis illi communi receſſerim, tamen aliquid dediſſe videor. Quædam quorumdam ſub certa conditione ſunt: habeo in equeſtribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem: in hoc tantum, vt ſpectem. Propterea non mentiar, ſi dicam me habere in equeſtribus locum: ſed cum in theatrum veni, ſi plena ſunt equeſtria, & iure habeo locum illic, quia ſedere mihi licet: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune eſt, occupatus eſt. Idem inter amicos puta fieri. Quidquid habet amicus, commune eſt nobis: ſed illius proprium eſt, qui tenet, vti, illo nolente, non poſſum. Derides me, inquis. Si quod amici eſt, meum eſt, liceat mihi vendere. Non licet: nam nec equeſtria: & tamen communia tibi cum ceteris equitibus ſunt. Non eſt argumentum, ideo aliquid tuum non eſſe, quia vendere non potes, quia conſumere, quia mutare in deterius aut melius. Tuum enim eſt, etiam quod ſub lege certa tuum eſt. Accepi, ſed certe non minus habes.

CAP. XIII. Ne te traham longius, Beneficium maius eſſe non poteſt: ea per quæ beneficium datur, poſsunt eſse maiora: & plura, in quæ ſe vndique beneuolentia effundat, & ſic ſibi in-

dulgeat, quemadmodum amantes ſolent: quorum plura oſcula, & complexus arctiores, non augent amorem, ſed exercens. Hæc quoque, quæ venit quæſtio, profligata eſt in prioribus: itaque breuiter perſtringetur. Poſſunt enim in hanc, quæ data ſunt aliis, argumenta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, vt beneficium redderet, reddiderit. Vt ſcias, inquit, illum non reddidiſſe, omnia fecit, vt redderet. Apparet ergo, non eſſe id factum, cuius faciendi occaſionem non habuit. Et creditori ſuo pecuniam non ſoluit is, qui vt ſolueret, vbique quæſiuit, nec inuenit. Quædam eius conditionis ſunt, vt effectum præſtare debeant: quibuſdam pro effectu eſt, omnia attentaſſe, vt efficerent. Si omnia fecit vt ſanaret, peregit medicus partes ſuas: etiam damnato reo, oratori conſtat eloquentiæ officium, ſi omni iure vſus eſt. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, ſi & prudentia, & induſtria, & fortitudo muneribus ſuis functa eſt. Omnia fecit, vt beneficium redderet: obſtitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, ſano aſſidere, felici ſuccurrere: gratiam retulit, etiam ſi tu beneficium non recepiſti. Præterea, huic intentus ſemper, & huius rei tempus, operiens, qui in hoc multum curæ, multum ſedulitatis impendit, plus laborauit, quam cui cito referre gratiam contigit.

CAP. XIV. Debitoris exemplum diſſimile eſt: cui parum eſt pecuniam quæſiſſe, niſi ſoluit: Illic enim ſtat acerbus ſuper caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur? hic benignisſimus, qui cum te viderit concurſantem & ſollicitum atque anxium, dicat: Mitte hanc de

pe-

pectore curam. Deſine tibi moleſtus inſtare: omnia à te habeo. Iniuriam mihi facis, ſi me quidquam amplius deſiderare indicas. Pleniſſime ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi, ſi reddidiſſe beneficium diceres illum, ſi gratiam retuliſſet. Eodem ergo loco eſt, qui reddidit, & qui non reddidit. Contra, nunc illud pone, ſi oblitus eſſet accepti beneficij, ſi ne tentaſſet quidem gratus eſſe, negares illum gratiam retuliſſe? At hic diebus noctibuſque ſe laſſauit, & omnibus alijs renunciauit officijs, huic vni imminens, & operatus, ne qua ſe fugeret occaſio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendæ gratiæ abiecit, & hic qui nunquam ab illa receſſit? iniquus es, ſi rem à me exigis, cum videas animum non defuiſſe. Ad ſummam, puta, cum captus eſſes, me pecuniam mutuatum, rebus meis in ſecuritatem creditoris oppoſitis, nauigaſſe hieme iam ſæua, per infeſta latrocinijs littora, emenſum quidquid periculi afferre poteſt etiam pacatum mare: peragratis omnibus ſolitudinibus, cum quos nemo non fugiebat ego quærerem, tandem ad piratas perueni: & iam te alius redemerat: negabis me gratiam retuliſſe? etiamne ſi in illa nauigatione pecuniam, quam ſaluti tuæ contraxeram naufragus perdidi? etiamne ſi in vincula quæ detrahere tibi volui, ipſe incidi? Negabis me retuliſſe gratiam? At mehercle Athenienſes, Harmodium & Ariſtogitonem, tyrannicidas vocant: & Mucij manus in hoſtili ara relicta, inſtar occiſi Porſenæ fuit: & ſemper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propoſiti operis, enituit. Plus præſtitit, qui fugientes occaſiones ſecutus eſt, & alia atque alia captauit, per quæ referre gratiā poſſet, quam quem, ſine

vllo ſudore, gratum prima fecit occaſio.

CAP. XV. Duas, inquit, res ille tibi præſtitit, voluntatem, & rem: tu quoque illi duas debes. Merito iſtud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatē otioſam: huic vero, qui & vult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, non potes dicere: vtrumque enim præſtat, quantum in ſe eſt. Deinde, non ſemper numero numerus æquandus eſt: aliquando vna res pro duabus valet. Itaque in locum rei ſuccedit tam propenſa voluntas, & cupida reddendi. Quod ſi animus ſine re, ad referendam gratiam non valet: nemo aduerſus deos gratus eſt, in quos voluntas ſola confertur. Dijs, inquit, nihil aliud præſtare poſſumus. Sed ſi huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud præſtare poſſum: quid eſt, quare non eo aduerſus hominem gratus ſim, quo nihil amplius in deos confero.

CAP. XVI. Si tamen quid ſentiam quæris, & vis ſignare reſponſum: hic beneficium recepiſſe ſe iudicet: ille ſe ſciat non reddidiſſe. Hic illum dimittat: ille ſe teneat: hic dicat, Habeo: ille reſpondeat, Debeo. In omni quæſtione propoſitum ſit nobis bonum publicum: præcludendæ ſunt excuſationes ingratis, ad quas refugere poſſint, & ſub quibus infitiationem ſuam tegere. Omnia feci? fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores noſtros fuiſſe, vt non intelligerent iniquiſſimum eſſe, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea abſumpſit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo caſu triſtiore, aliena cum ſuis perdidit? nullam excuſationem receperunt, vt homines ſcirent fidem vtique præſtandam. Satius enim erat à paucis etiam iuſtam excuſatio-

nem

nem non accipi, quam ab omnibus aliquam-do tentari. Omnia feciſti vt redderes. Hoc illi ſatis ſit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, ſi euixam & ſedulam operam tranſire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus eſt: ita tu ingratus es, niſi ei qui voluntatem bonam in ſolutum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec teſteris: occaſiones reddendi nihilominus quæras. Redde illi, quia repetit; huic, quia remittit: illi, quia malus; huic, quia non malus. Ideoque non eſt, quod ad te hanc quæſtionem iudices pertinere: an quod beneficium quis à ſapiente acceperit, reddere debeat, ſi ille deſijt eſſe ſapiens, & in malum verſus eſt. Redderes enim & depoſitum quod à ſapiente accepiſſes; & etiam malo, redderes creditum: quid eſt, cur non & beneficium? Quia mutatus eſt ille, te mutat? Quid? ſi quid à ſano accepiſſes, ægro non redderes: cum plus ſemper imbecillo amico debeamus: & hic æger eſt animo: adiuuetur, feratur: ſtultitia, morbus eſt animi. Diſtinguendum hoc, quo magis intelligatur, exiſtimo.

CAP. XVII. Duo ſunt beneficia: vnum, quod dare niſi ſapiens ſapienti non poteſt: hoc eſt abſolutum & verum beneficium: alterum, vulgare, plebeium, cuius inter nos imperitos commercium eſt. De hoc non eſt dubium, quin illi qualiſcumque eſt debeam reddere, ſiue homicida, ſiue fur, ſiue adulter euaſit. Habent ſcelera leges ſuas: melius iuſtos iudex, quam ingratus, emendat: nemo te malum, quia eſt, faciat. Malo beneficium proijciam, bono reddam: huic, quia debeo; illi, ne debeam.

CAP. XVIII. De altero beneficij genere dubitatur, quod ſi accipere non potui niſi ſapiens,

me reddere quidem niſi ſapienti poſsum. Puta enim me reddere: ille non poteſt recipere: non eſt iam huius rei capax: ſcientiam vtendi perdidit. Quid ſi me remittere manco pilam iubeas? ſtultum eſt dare alicui, quod accipere non poſſit. Vt reſpondere ab vltimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam ſi recipere non poterit. Obligare enim non poſsum, niſi accipientem: liberari tantum, ſi reddo, poſsum. Ille vti illo non poterit? viderit: penes illum erit culpa, non penes me.

CAP. XIX. Reddere eſt, inquit, accepturo tradidiſse. Quid enim ſi cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro: reddidiſse te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos pereat? Reddere eſt, id quod debeas, ei cuius eſt, volenti dare: hoc vnum mihi præſtandum eſt. Vt quidem habeat, quod à me accepit, iam vlterioris eſt curæ. Non tutelam illi, ſed fidem debeo: multoque ſatius eſt, illum non habere, quam me non reddere. Et creditori ſtatim in macellum laturo, quod acceperit, reddam; etiam ſi mihi adulteram cui numerem, delegauerit, ſoluam: & ſi nummos quos accipiet, in ſinum ſuum diſcinctus fundet, dabo. Reddendum enim mihi eſt; non ſeruandum, cum reddidero, aut tuendum. Beneficij accepti, non redditi cuſtodiam debeo. Dum apud me eſt, ſaluum ſit; ceterum licet accipientis manibus effluat, dandum eſt repoſcenti. Reddam bono, cum expediet; malo, cum petet. Tale, inquit, beneficium quale accepiſti, non illi potes reddere. Accepiſti enim à ſapiente ſtulto reddis. Non reddo illi, quale nunc poteſt accipere; nec per me fit quod deterius, ſed per illum; id quod accepi, reddam. Cui ſi ad ſapientiã

re-

redierit, reddam quale accepi: dum in malis eſt, reddam quale ab illo poteſt accipi. Quid, inquit, ſi non tantùm malus factus eſt, ſed ferus, ſed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris: & huic beneficium, quod acceperas, reddes? mutationem ſapientis tantam natura non patitur: nam in peſſima ab optimis lapſus, neceſſe eſt etiam in malo veſtigia boni teneat. Nunquam in tantum virtus exſtinguitur, vt non certiores animo notas imprimat, quam vt illas eradat vlla mutatio. Feræ inter nos educatæ, cùm in ſiluas eruperunt, aliquid manſuetudinis priſtinæ retinent: tantumq́; à placidiſſimis abſunt, quantum à veris feris & nunquam humanam manum paſſis. Nemo in ſummam nequitiam incidit, qui vnquam hæſit ſapientiæ: altius infectus eſt, quam vt ex toto elui, & tranſire in colorem alium poſſit. Deinde interrogo, vtrum iſte ferus ſit animo tantum, an & in perniciem publicã excurrat? Propoſuiſti enim mihi Apollodorum, & Phalarin tyrannum, quorum ſi naturam habet intra ſe malus, quidni ego iſti beneficium ſuum reddam, ne quid mihi cum eo ſit iuris amplius? Si vero ſanguine humano non tantum gaudet, ſed paſcitur, ſed & ſupplicijs omnium ætatum crudelitatem inſatiabilem exercet, nec ira, ſed auiditate quadam ſæuiendi furit, ſi in ore parentum filios iugulat, ſi non contentus ſimplici morte, diſtorquet, nec vrit ſolùm perituros, ſed excoquit, ſi arx eius cruore ſemper recenti madet: parum eſt huic beneficium non reddere. Quidquid erat, quo mihi cohæreret, interciſa iuris humani societas abſcidit. Si præſtitiſſet quidem mihi aliquid, ſed arma patriæ meæ inferret: quidquid meruerat, perdidiſſet, & referre illi gratiã

ſcelus

ſcelus haberetur: ſi non patriam meam impu-gnat: ſed ſuæ grauis eſt,& ſepoſitus à mea gente,ſuam exagitat; abſcidit nihilominus illum tanta prauitas animi: etiam ſi non inimicum, inuiſum mihi efficit: priorq; mihi, ac potior eius officij ratio eſt, quod humano generi, quam quod vni homini debeo.

CAP. XX. Sed quamvis hoc ita ſit, & ex eo tempore omnia mihi in illum ſint libera, ex quo, corrumpendo fas omne,vt nihil in eum nefas eſſet, effecerit: illum mihi ſeruandum modum credam, vt ſi beneficium illi meum, neque vires maiores daturum eſt in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi ſine pernicie publica poſſit, reddam. Seruabo filium eius infantem: quid hoc beneficium obeſt cuiquam eorum, quos crudelitas eius lacerat? pecuniam quæ ſatellitem ſtipendio teneat, non ſubminiſtrabo. Si marmora, & veſtes deſiderauerit, nihil oberit cuiquam id, quo luxuria eius inſtruitur: militem, & arma non ſuggeram. Si pro magno petet munere artifices ſcenę,& ſcorta,& quæ feritatem eius emolliant, libens offeram. Cui triremes, & æratas non mitterem, luſorias, & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari laſciuientium mittam. Et ſi ex toto eius ſanitas deſperata fuerit,eadem manu beneficium omnibus dabo, illi reddam: quando ingenijs talibus vitæ exitus remedium eſt: optimumq; eſt obire ei, qui ad ſe nunquam rediturus eſt. Sed hæc rara nequitia eſt, & ſemper potenti loco habita, ſicut hiatus terræ, & de cauernis maris ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus: de his loquamur vitijs,quæ deteſtamur ſine horrore. Huic homini malo, quem in-

inuenire in quolibet foro poſſum,quem ſinguli timent,reddam beneficium,quod accepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodeſſe: quod meum non eſt,redeat ad dominum, bonus ſit, an malus. Quam diligenter iſtud excuterem, ſi non redderem, ſed darem? Hic locus fabulam poſcit.

CAP. XXI. Pythagoricus quidam emerat à ſutore phæcaſia,rem magnam,non præſentibus nummis. Poſt aliquot dies venit ad tabernam, redditurus: & cùm clauſam diu pulſaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? ſutor ille quem quæris,elatus, combuſtus eſt. Quod nobis fortaſſe moleſtum eſt, qui in æternum noſtros amittimus: tibi minimè, qui ſcis futurum,vt renaſcatur:iocatus in Pythagoricum. At philoſophus noſter, treis, aut quatuor denarios (non inuita manu) domum retulit: ſubinde concutiens. Deinde cùm reprehendiſſet hanc ſuam non reddendi tacitam voluptatem,intelligens arriſiſſe ſibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam,& ait:Ille tibi viuit: redde,quod debes. Deinde per cloſtrum? qua ſe commiſſura laxauerat, quatuor denarios in tabernam inſeruit, ac miſit, pœnas à ſe exigens improbæ cupiditatis,ne alieno aſsueſceret.

CAP. XXII. Quod debes,quære cui reddas: & ſi nemo poſcet,ipſe te appella. Malus,an bonus ſit, ad te non pertinet. Redde, & accuſa, non oblitus,quemadmodum inter vos officia diuiſa ſunt: illi obliuio imperata eſt,tibi meminiſſe mandauimus.Errat tamen,ſiquis exiſtimat cum dicimus eum,qui beneficium dedit,obliuiſci oportere, excutere nos illi memoriam rei præſertim honeſtiſſimæ: quædam præcipimus vltra modum, vt ad verum & ſuum redeant.

Cum

Cum dicimus, Meminiſſe non debet: hoc volumus intelligi, prædicare non debet, nec iactare, nec grauis eſſe. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis narrant: hoc ſobrij loquuntur, hoc ebrij non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Vt hæc nimia, & exprobratrix memoria ſubſideret, obliuiſci eum, qui dedit, iuſſimus: & plus imperando, quam præſtari poterat, ſilentium ſuaſimus.

CAP. XXIII. Quoties parum fiduciæ eſt in his, quibus imperas, amplius eſt exigendum quàm ſatis eſt, vt præſtetur quantum ſatis eſt. In hoc omnis hyperbole extenditur, vt ad verum mendacio veniat. Itaque qui dixit,

Qui candore niues anteirent, curſibus auras:

quod non poterat fieri, dixit: vt crederetur quantum plurimum poſſet. Et qui dixit:

His immobilior ſcopulis, violentior amne:

nemini hoc quidem ſe perſuaſurum putauit, aliquem tam immobilem eſſe, quam ſcopulum. Nunquam tantum ſperat hyperbola, quantum audet, ſed incredibilia affirmat, vt ad credibilia perueniat. Cùm dicimus, Qui beneficium dedit, obliuiſcatur: hoc dicimus, ſimilis ſit oblito: memoria eius non appareat, nec incurrat. Cum dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: ſæpè enim opus eſt malis exactore, etiam bonis admonitione. Quid ergo? occaſionem ignoranti non oſtendam? neceſſitates illi meas non detegam, quare neſciſſe ſe aut mentiatur, aut doleat? Interueniat aliquando admonitio, ſed verecunda, quæ non poſcat, nec in ius vocet.

CAP. XXIV. Socrates amicis audientibus: Emiſſem, inquit, pallium, ſi nummos haberem,

Ne-

Neminem popoſcit, omnes admonuit: à quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni eſſet? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at multum erat, eum fuiſſe, à quo Socrates acciperet. Num illos caſtigare mollius potuit? Emiſſem, inquit, pallium, ſi nummos haberem. Poſt hoc quiſquis properauerit, ſero dat: iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores, repetere prohibemus: non vt nunquam fiat, ſed vt parcè.

CAP. XXV. Ariſtippus aliquando delectatus vnguento: Male, inquit, iſtis effæminatis eueniat, qui rem tam bellam infamauerunt. Idem dicendum eſt: Male iſtis improbis, & importunis beneficiorum ſuorum quadruplatoribus eueniat, qui tam bellam rem, admonitionem inter amicos, ſuſtulerunt. Ego tamen vtar hoc iure amicitiæ, & beneficium ab eo repetam, à quo petiſſem: qui alterius beneficij loco accepturus eſt, potuiſſe reddere. Nunquam, ne querens quidem, dicam:

.... Eiectum littore egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui.

Non eſt iſta admonitio, non: conuicium eſt. Hoc eſt in odium beneficia perducere: hoc & efficere, vt ingratum eſſe, aut liceat, aut iuuet. Satis, abundèq; eſt, ſubmiſſis & familiaribus verbis, memoriam reuocare:

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquã
Dulce meum ....

Ille inuicem dicat: Quid ni merueris? eiectum littore egentem excepiſti.

CAP. XXVI. Sed nihil, inquit, proficimus: diſſimulat, oblitus eſt: quid facere debeam? Quæris rem maximè neceſſariã, & in qua hanc materiam cõſummari decet, quemadmodũ ingrati ſe.

ferendi ſint? Placido animo, manſueto, magno. Nunquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus, offendat, vt non tamen dediſſe delectet. Nunquam in has voces iniuria impellat: Vellem non feciſſe. Beneficij tuì tibi etiam infelicitas placeat. Semper illum pœnitebit, ſi te nunc quidem pœnitet. Non eſt, quod indigneris tanquam aliquid noui acciderit: magis mirari deberes, ſi non accidiſſet. Alium labor, alium impenſa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepiſſe: alium ignorantia officij, alium pigritia, alium occupatio. Adſpice, quemadmodum immenſæ hominum cupiditates hient ſemper, & poſcant: non miraberis ibi neminem reddere, vbi nemo ſatis accipit. Quis eſt iſtorum tam firmæ mentis ac ſolidæ, vt tuto apud eum beneficia deponas? Alius libidine inſanit, alius abdomini ſeruit, alius lucri totus eſt, cuius ſummam non vias ſpectat: alius inuidia laborat, alius cæca ambitione, & in gladios ruente. Adijce torporem mentis ac ſenium, & huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultuſque perpetuos: adijce æſtimationem ſui nimiam & tumorem, ob quæ contemnendus eſt, inſolentem. Quid contumaciam in peruerſa nitentium, quid leuitatem ſemper alio tranſilientem loquar? Huc accedat temeritas præceps, & nunquam fidele conſilium daturus timor, & mille errores, quibus voluimur: audacia timidiſſimorum, diſcordia familiariſſimorum, & publicum malum, incertiſſimis fidere, faſtidire poſſeſſa, optare quæ conſequi poſſe ſpes non fuit.

CAP. XXVII. Inter affectus, inquietiſſimos, rem quietiſſimam, fidem quæris? Si tibi vitæ noſtræ

ſtræ vera imago ſuccurret, videberis tibi videre captæ cum maxime ciuitatis faciem, in qua omiſſo pudoris,rectique reſpectu,vires In conſilio ſunt, velut ſigno ad permiſcenda omnia dato. Non igni,non ferro abſtinetur: ſoluta legibus ſcelera ſunt: nec religio quidem, quæ inter arma hoſtilia ſupplices texit, vllum impedimentum eſt ruentium in prædam. Hic ex priuato,hic ex publico,hic ex profano,hic ſacro rapit:hic effringit,hic tranſilit, hic non contentus anguſto itinere,ipſa quibus arcetur, euertit, & in lucrum ruina venit. Hic ſine cæde populatur,hic ſpolia cruenta manu geſtat:nemo non fert aliquid ex altero. In hac auiditate generis humani, næ tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes referentem. Si indignaris ingratos eſſe: indignare luxurioſos, indignare auaros, indignare impudicos,indignare ægros deformes,ſenes pallidos. Eſt iſtud graue vitium,eſt intolerabile, & quod diſſociet homines,quod concordiam,qua imbecillitas noſtra fulcitur, ſcindat, ac diſſipet: ſed vſque eo vulgare eſt, vt illud nec qui queritur quidem effugerit.

CAP. XXVIII. Cogita tecum,an quibuſcumque debuiſti, gratiam retuleris, an nullum vnquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria continetur. Videbis quæ puero data ſunt, ante adoleſcentiam elapſa:quæ in iuuenem collata ſunt, non perduraſſe in ſenectutem. Quædam perdidimus, quædam proiecimus, quædam è conſpectu noſtro paullatim exierunt:à quibuſdam oculos auertimus. Vt excuſem tibi imbecillitatem tuam, inprimis fragilis eſt memoria,& rerum turbæ non ſufficit;neceſſe eſt quantum recipiat, emittat, & an-

antiquiſſima recentiſſimis obruat. Sic factum eſt, vt minima apud te nutricis eſſet auctoritas; quia beneficium eius longius ætas ſequens poſuit: ſic factum eſt, vt præceptoris tibi non eſſet vlla veneratio: ſic euenit, vt circa conſularia occupato comitia, aut ſacerdotiorum candidato, quæſturæ ſuffragator excideret. Fortaſſe vitium, de quo quereris, ſi te diligenter excuſſeris, in ſinu inuenies. Iniquè publico iraſceris crimini, ſtultè tuo: vt abſoluaris, ignoſce. Meliorem illum facies ferendo, vtique peiorem exprobrando: non eſt, quod frontem eius indures: ſine, ſi quid eſt pudoris reſidui, ſeruet. Sępè dubiam verecundiam, vox conuicìantis clarior, rupit: nemo id eſſe, quod iam videtur, timet: deprehenſus pudor amittitur.

CAP. XXIX. Perdidi beneficium. Numquid quę conſecrauimus, perdidiſſe nos dicimus? Inter conſecrata beneficium eſt, etiam ſi male reſpondit, bene conlatum eſt. Non eſt ille, qualem ſperauimus. Simus nos quales fuimus, ei diſſimiles: damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non ſine noſtro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amiſſi beneficij, non bene dati ſignum eſt. Quantum poſſumus, cauſſam eius apud nos agamus: fortaſſe non potuit, fortaſſe ignorauit: fortaſſè facturus eſt. Quędam nomina bona, lentus ac ſapiens creditor fecit, qui ſuſtinuit, ac mora fouit. Idem nobis faciendum: nutriamus fidem languidam.

CAP. XXX. Perdidi beneficium. Stulte, non noſti detrimenti tui tempora: perdidiſti, ſed cũ dares: nunc palam factum eſt. Etiam in his quę videtur in perdito, moderatio plurimũ profuit. Vt corporum, ita animorum molliter vitia tractanda ſunt: ſępè quod explicauit mora, pertinacia

cia trahentis abruptum eſt. Quid opus eſt maledictis? quid querelis? quid inſectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus eſt, iam nihil debet. Quæ ratio eſt, exacerbare eum, in quem magna contuleris, vt ex amico dubio fiat non dubius inimicus, & patrocinium ſibi noſtra infamia quærat. Nec deſit qui dicat: Neſcio quid eſt, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit: ſubeſt aliquid. Nemo non ſuperioris dignitatem quærendo, etiam ſi non inquinauit, aſperſit: nec quiſquam fingere contentus eſt leuia, cum magnitudine mendacij fidem quærat.

CAP. XXXI. Quanto illa melior via, qua ſeruatur illi ſpecies amicitiæ, & ſi reuerti ad ſanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quiſquam tam duri, infeſtiq; aduerſus diligenda animi eſt, vt etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoq; cœpit debere, quod impune non ſoluit. Ad illas itaq; cogitationes tuas flecte. Non eſt mihi relata gratia: quid faciam? quod dij omnium rerum optimi auctores: qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perſeuerant. Alius illis obijcit negligentiam noſtri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum ſuum proijcit, & ignauos, hebeteſq; ſine luce, ſine vllo opere deſtituit. Alius ſolem, cui debemus, quod inter laborem, quietemq; tempus diuiſimus, quod non tenebris immerſi confuſionem æternæ noctis effugimus, quod annum curſu ſuo temperat, & corpora alit, ſata euocat, percoquit fructus, ſaxum aliquod, aut fortuitorum igniũ globum, & quidvis potius quam Deum appellat. Nihilominus tamen more optimorũ parentum qui maledictis ſuorum infantium arrident, non

ceſſant

ceſſant dij beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: ſed æquali tenore bona ſua per gentes, populoſq; diſtribuunt, vnam potentiam ſortiti, prodeſſe. Spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu mouent, ſiderum curſu notant tempora, hiemes, æſtateſque interuentu lenioris ſpiritus molliunt: errorem labentium animorum placidi, ac propitij ferunt. Imitemur illos: demus, etiam ſi multa in irritum data ſint: demus nihilominus alijs, demus ipſis, apud quos iactura facta eſt. Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: & cum penates igqis abſumpſit, fundamenta repente adhuc area ponimus, & vrbes hauſtas ſæpius eodem ſolo condimus. Adeo ad bonas ſpes pertinax animus eſt. Terra, marique humana opera ceſſarent, niſi male cadentia iterum tentare libuiſſet.

CAP. XXXII. Ingratus eſt: non mihi fecit iniuriam, ſed ſibi: ego beneficio meo, cum darem, vſus ſum: nec ideo pigrius dabo, ſed diligentius; quod in hoc perdidi, ab alijs recipiam. Sed huic ipſi beneficium dabo iterum, & tanquam bonus agricola, cura, cultuq; ſterilitatem ſoli vincam. Perijt mihi beneficium: iſte omnibus. Non eſt magni animi, dare & perdere; hoc eſt magni animi, perdere & dare.

FINIS TOMI PRIMI.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITT. EMANUELE

Digitized by Google

Digitized by Google

image
not
available